

ISSN 2312-1815

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 21

Видається з 2006 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

*Затверджено до друку вченою радою
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 11 від 28 жовтня 2025 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор політології, професор кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0002-3992-8530>
vasyl.marchuk@pnu.edu.ua

Відповідальний секретар:

Мадрига Тетяна Богданівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0001-7761-9811>
tetiana.madryga@pnu.edu.ua

Члени редакційної колегії:

Березовська-Чміль Олена Борисівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0002-3395-9141>
olena.berezovska@pnu.edu.ua

Гайданка Євгеній Іванович – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0001-8112-2090>
haydankayew@ukr.net

Дерев'янюк Сергій Миронович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0003-3848-7072>
serhii.derevianko@pnu.edu.ua

Кобець Юлія Василівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0001-9492-6119>
yuliia.kobets@pnu.edu.ua

Матвієнків Світлана Миколаївна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0002-7719-7791>
svitlana.matvienkiv@pnu.edu.ua

Мартіновіч Марцел – доктор філософії, доцент, завідувач кафедри політології, Трнавський університет, Словаччина
<https://orcid.org/0000-0002-0467-5131>
Marcel.Martinkovic@savba.sk

Монолатій Іван Сергійович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0002-8963-774X>
ivan.monolatii@pnu.edu.ua

*Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення № 1534 від 23.11.2023
(ідентифікатор медіа R30-02050).*

*Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
(вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, e-mail: pcss@pnu.edu.ua. Тел.: (0342) 75-23-51).*

Мови публікацій: українська, англійська.

Періодичність видання: 1-2 рази на рік.

*Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
відповідно до Наказу МОН України № 582 від 24.04.2024 (додаток 2)
Спеціальність: С2 – Політологія*

*Адреса редакційної колегії:
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія / Карпатський національний університет імені Василя Стефаника. Одеса: Гельветика. 2025. Вип. 21. 352 с. ISSN 2312-1815. – Резюме укр., англ. мовами

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам теорії та історії політичної науки, політичним інститутам і процесам, геополітиці й міжнародним відносинам і дослідженням молодих науковців.

ЗМІСТ

Юлія Кобець, Тетяна Мадрига, Іван Монолатій ПОЛІТИЧНА НАУКА І ОСВІТА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ (З НАГОДИ 25-ЛІТТЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПОЛІТОЛОГІЯ» У КАРПАТСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА)	9
Антон Бадер, Олена Меженська, Вікторія Медведська ПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ КОМУНІКАЦІЙ	17
Назарій Баюрчак ПСИХОЛОГІЧНІ КОМПОНЕНТИ ХАРИЗМИ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА	26
Богдан Бевза БІДНІСТЬ ПРИМОРДІАЛІЗМУ ТА РЕЛЯТИВНІСТЬ КОНСТРУКТИВІЗМУ – ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	30
Орест Борецький МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ ДО ЗАПОБІГАННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ: УРОКИ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	38
Любомир Братах ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ: ЗАГРОЗИ, ВИКЛИКИ, МЕХАНІЗМИ РЕАГУВАННЯ	48
Андрій Бриндальський ЕВОЛЮЦІЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСАХ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕМОКРАТІЇ	58
Остап Вдовичин ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ НАБЛИЖЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	68
Юрій Войтенко ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ТРАНЗИТУ	78
Микола Ґеник ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ МИРУ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ У ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ВІД СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ДО НОВОГО ЧАСУ	84
Мирослава Герман, Наталія Марчук ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ СТРАТЕГІЇ СПРИЯННЯ ГОРИЗОНТАЛЬНИМ ПРАКТИКАМ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ УКРАЇНИ	92
Сергій Дерев'янка, Роман Клюба ЗЛОВЖИВАННЯ ОБМЕЖЕННЯМИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАГРОЗИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО УСТРОЮ	100
Ігор Доцяк, Богдан Гнатів ІНСТРУМЕНТИ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ МІСЬКІЙ ГРОМАДІ: СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ТА УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ	109
Олег Єгрешій, Андрій Королько СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ СЕСТРИ ІВАННИ (РОМАННИ КОЗУБ) ЗГРОМАДЖЕННЯ СЕСТЕР СЛУЖЕБНИЦЬ НЕПОРОЧНОЇ ДІВИ МАРІЇ)	117

Уляна Ільницька АНТИКОРУПЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	127
Марина Калашлінська ТЕРИТОРІЯ ЯК ПОЛІТИЧНА КАТЕГОРІЯ: ГЕНЕЗА, ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ	137
Олена Карчевська, Ганна Агафонова ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПОЛІЦЕНТРИЧНОСТІ ГЛОБАЛЬНОГО ПОРЯДКУ	143
Надія Кічера ОСВІТНІ МЕХАНІЗМИ СУСПІЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ РОМСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРУПИ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ.....	152
Олена Березовська-Чміль, Ігор Ковальчук ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	160
Олександр Крась, Марія Мовчан ДИЛЕМА ОБМЕЖЕНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ЯК ВИКЛИК МІЖНАРОДНОМУ РЕГУЛЮВАННЮ ЗАМОРОЖЕНИХ КОНФЛІКТІВ	169
Микола Марчук, Ілля Круглюк ЄВРОПЕЙСЬКА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ГЛОБАЛЬНИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ.....	178
Тарас Курус ГЛОБАЛЬНИЙ СТАНДАРТ АВТОРИЗАЦІЇ ТА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА ІНФРАСТРУКТУРА: ОГЛЯД, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ.....	186
Ярослав Лелет МЕХАНІЗМИ ТА ФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ КРИЗИ.....	193
Світлана Матвієнків, Олег Лещишин СПІЛКУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ІЗ ВИБОРЦЯМИ В РЕГІОНАХ: РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ	202
Тетяна Мадрига, Юлія Кобець ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ (ДОСВІД ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	211
Marcin Oskierko, Tetiana Strutynska, Sławomir Żurawski LOCAL BORDER TRAFFIC AND BORDER SECURITY IN THE CONDITIONS OF THE WAR IN UKRAINE	221
Василь Марчук ІМІДЖЕВІ ТА РЕПУТАЦІЙНІ ВИКЛИКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	233
Юрій Махно ВІЧЕВІ АКЦІЇ ЯК ПРОЯВ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (1923–1939 РР.).....	241
Олег Миколайчук ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ГРОМАДЯН У ПРОЦЕСІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР	248

Андрій Мішук, Мар'яна Мішук ЕВОЛЮЦІЯ МОДЕЛЕЙ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ВІД ЦЕНТРАЛІЗМУ ДО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)	255
Валерій Паталаха РОЛЬ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ ІЗ ПОГЛЯДУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПІДХОДУ	267
Сергій Пахоменко, Ірина Грідіна, Костянтин Балабанов ВИБОРИ В ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЛАТВІЇ 2025 РОКУ: ПОЛІТИЧНА ФРАГМЕНТАЦІЯ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ	273
Галина Пристай РЕЛІГІЙНА ЖУРНАЛІСТИКА У ЦИФРОВУ ЕПОХУ	280
Віталій Савчук ТРАНСАТЛАНТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ОБАМИ І КАМЕРОНА: ВПЛИВ НА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ ЄС В УМОВАХ КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ	286
Віталій Сливчук ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	293
Олена Березовська-Чміль, Роман Ставичний ЗНАЧЕННЯ «СЛОВА» У СВІТІ ЦЕНЗУРИ: ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕДІА В УМОВАХ ТОТАЛІТАРНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ	303
Анна Стичинська ПОНЯТТЯ «МОБІЛІЗАЦІЯ» У ВІЙСЬКОВОМУ ТА СОЦІАЛЬНОМУ АСПЕКТАХ	309
Віктор Ткачук ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ, РЕПУТАЦІЇ ТА БРЕНДУ УКРАЇНИ	316
Дмитро Хачатуров ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА	324
Алла Шаповалова, Ольга Коваль СОЦІОЛОГІЯ ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ: ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС І ГРОМАДСЬКА ДУМКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	330
Тетяна Шлемкевич, Наталія Шотурма ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА PR ТА РЕКЛАМУ В НОВІТНІХ МЕДІА	337
Зоя Шумейко ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УРЯДУ ТА ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	343
Ігор Дерев'янка АСИМЕТРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В РАМКАХ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ	351

CONTENTS

Julia Kobets, Tetiana Madryha, Ivan Monolatii

THE CONTRIBUTION OF POLITICAL SCIENCE TO THE EDUCATION
OF CONTEMPORARY UKRAINE: ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS
OF THE CARPATHIAN REGION (IN COMMEMORATION OF THE 25TH ANNIVERSARY
OF THE POLITICAL SCIENCE PROGRAM AT VASYL STEFANYK CARPATHIAN
NATIONAL UNIVERSITY)9

Anton Bader, Olena Mezhenka, Viktoriia Medvedska

POLITICAL DECISIONS IN THE DIGITAL AGE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES
FOR STATE COMMUNICATIONS17

Nazarii Baiurchak

PSYCHOLOGICAL COMPONENTS OF CHARISMA OF THE IMAGE
OF A POLITICAL LEADER26

Bogdan Bevza

THE POVERTY OF PRIMORDIALISM AND THE RELATIVITY OF CONSTRUCTIVISM –
PROBLEMATIC ISSUES OF APPROACHES TO THE RESEARCH OF NATIONAL IDENTITY30

Orest Boretskyi

INTERNATIONAL APPROACHES TO PREVENTING COLLABORATIONISM:
LESSONS FOR STRENGTHENING UKRAINE'S NATIONAL SECURITY38

Liubomyr Bratakh

FORMATION OF THE STATE INFORMATION POLICY OF UKRAINE
IN THE CONTEXT OF RAPPROCHEMENT WITH THE EUROPEAN UNION48

Andrii Bryndalskyi

THE EVOLUTION OF MANIPULATIVE TECHNOLOGIES
IN PARLIAMENTARY ELECTORAL PROCESSES: CHALLENGES FOR DEMOCRACY58

Ostap Vdovychyn

FORMATION OF THE STATE INFORMATION POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT
OF RAPPROCHEMENT WITH THE EUROPEAN UNION68

Yurii Voitenko

FEATURES OF THE INTERACTION BETWEEN STATE AUTHORITIES
AND LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE DURING THE TRANSITION PERIOD78

Mykola Genyk

THE EVOLUTION OF THE PEACE CONCEPT IN INTERNATIONAL RELATIONS
IN POLITICAL THOUGHT FROM THE ANCIENT WORLD TO THE MODERN AGE84

Muroslava Herman, Nataliia Marchuk

POLITICAL AND LEGAL STRATEGIES FOR PROMOTING HORIZONTAL PRACTICES
IN UKRAINIAN CIVIL SOCIETY92

Serhii Derevianko, Roman Kliuba

ABUSE OF RESTRICTIONS ON HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS
UNDER MARTIAL LAW: THREATS AND CONSEQUENCES FOR DEMOCRACY100

Ihor Dotsyak, Bohdan Hnativ

INSTRUMENTS OF E-DEMOCRACY IN THE IVANO-FRANKIVSK URBAN COMMUNITY:
SOCIAL PRACTICES AND CONDITIONS FOR EFFECTIVENESS.109

Oleg Yehreshii, Andrii Korolko SOCIO-POLITICAL SOURCES OF STUDYING CIVIC EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF THE CRIMINAL CASE OF THE SISTER IVANNA (ROMANNA KOZUB) OF THE CONGREGATION SISTERS SERVANTS IMMACULATE VIRGIN MARY	117
Uliana Ilnytska ANTI-CORRUPTION STRATEGIES OF EUROPEAN INSTITUTIONS AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS	127
Maryna Kalashlinska TERRITORY AS A POLITICAL CATEGORY: GENESIS, TRANSFORMATION, AND MODERN CHALLENGES	137
Olena Karchevska, Hanna Ahafonova THEORETICAL DIMENSION OF INTERNATIONAL SECURITY TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF POLYCENTRICITY OF THE GLOBAL ORDER.	143
Nadiia Kichera EDUCATIONAL MECHANISMS OF THE ROMA ETHNIC GROUP SOCIAL INTEGRATION IN THE VISEGRAD FOUR COUNTRIES	152
Olena Berezovska-Chmil, Ihor Kovalchuk EVOLUTION OF POLITICAL AND LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING SOCIAL SECURITY IN UKRAINE	160
Oleksandr Kraiev, Mariia Movchan THE DILEMMA OF LIMITED SOVEREIGNTY AS A CHALLENGE TO THE INTERNATIONAL REGULATION OF FROZEN CONFLICTS	169
Mykola Marchuk, Illia Kruhlyuk EUROPEAN SECURITY IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: GLOBAL AND REGIONAL DIMENSIONS	178
Taras Kurus GLOBAL AUTHORIZATION STANDARD AND UKRAINIAN STATE INFRASTRUCTURE: REVIEW, CHALLENGES, AND OPPORTUNITIES	186
Yaroslav Lelet MECHANISMS AND FORMS OF ENSURING INFORMATION SECURITY IN TIMES OF CRISIS	193
Svitlana Matviiienkiv, Oleh Leshchysyn COMMUNICATION OF POLITICAL PARTIES WITH VOTERS IN THE REGIONS: THE ROLE OF MASS MEDIA	202
Tetiana Madryha, Yuliia Kobets FEATURES OF THE FUNCTIONING OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN TERRITORIAL COMMUNITIES (EXPERIENCE OF IVANO-FRANKIVSK REGION).....	211
Marcin Oskierko, Tetiana Strutynska, Sławomir Żurawski LOCAL BORDER TRAFFIC AND BORDER SECURITY IN THE CONDITIONS OF THE WAR IN UKRAINE	221
Vasyl Marchuk IMAGE AND REPUTATION CHALLENGES DURING MARTIAL LAW	233
Yurii Makhno MASS POPULAR ASSEMBLIES AS A FORM OF DIRECT DEMOCRACY OF THE UKRAINIAN POPULATION IN THE WESTERN UKRAINIAN LANDS (1923–1939)	241

Oleg Mykolaichyk FOREIGN POLICY IMPACT ON UKRAINE'S REPUTATIONAL CHARACTER.....	248
Andrii Mishchuk, Marianna Mishchuk EVOLUTION OF LOCAL SELF-GOVERNANCE MODELS: FROM CENTRALISM TO DECENTRALIZATION (SELECTED ASPECTS).	255
Valerii Patalakha THE ROLE OF IDENTITY IN STATE-BUILDING PROCESSES FROM THE PERSPECTIVE OF THE INSTITUTIONAL APPROACH	267
Sergii Pakhomenko, Iryna Gridina, Kostyantyn Balabanov LOCAL ELECTIONS IN LATVIA IN 2025: POLITICAL FRAGMENTATION AND REGIONAL DIFFERENCES.....	273
Halyna Prystai RELIGIOUS JOURNALISM IN THE DIGITAL AGE	280
Vitalii Savchuk TRANSATLANTIC LEADERSHIP OF OBAMA AND CAMERON: IMPACT ON EU FOREIGN POLICY DECISIONS IN THE CONTEXT OF THE CONFLICT IN UKRAINE.....	286
Vitalii Slyvchuk POLITICAL AND LEGAL STRATEGIES FOR PROMOTING HORIZONTAL PRACTICES IN UKRAINIAN CIVIL SOCIETY	293
Olena Berezovska-Chmil, Roman Stavychnyi THE MEANING OF A «WORD» IN THE WORLD OF CENSORSHIP: THE FUNCTIONING OF THE MEDIA UNDER THE CONDITIONS OF A TOTALITARIAN POLITICAL REGIME.....	303
Anna Stychynska THE CONCEPT OF «MOBILIZATION» IN MILITARY AND SOCIAL ASPECTS.....	309
Victor Tkachuk STATE INFORMATION POLICY AS AN INSTRUMENT FOR SHAPING UKRAINE'S IMAGE, REPUTATION, AND NATIONAL BRAND.....	316
Dmytro Khachaturov POLITICAL VALUES AS THE BASIS OF THE POLITICAL CULTURE OF SOCIETY	324
Alla Shapovalova, Olga Koval SOCIOLOGY OF PUBLIC COMMUNICATIONS: POLITICAL DISCOURSE AND PUBLIC OPINION IN THE INFORMATION SOCIETY	330
Tetiana Shlemkevych, Nataliia Shoturma THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON PR AND ADVERTISING IN NEW MEDIA	337
Zoia Shumeiko GOVERNMENT-OPPOSITION RELATIONS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW	343
Ihor Derevianko ASYMMETRY OF INTERNATIONAL RELATIONS WITHIN THE CONCEPTUAL FIELD OF LIBERAL THEORY.....	351

УДК 32:37(477.87)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-1>

Юлія Кобець

ORCID: 0000-0001-9492-6119

Тетяна Мадрига

ORCID: 0000-0001-7761-9811

Іван Монолатій

ORCID: 0000-0002-8963-774X

**ПОЛІТИЧНА НАУКА І ОСВІТА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ:
ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ
(З НАГОДИ 25-ЛІТТЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПОЛІТОЛОГІЯ» У КАРПАТСЬКОМУ
НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА)**

У статті досліджується функціонування кафедри політичних наук факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника як освітньо-наукового осередку, що формує професійні компетенції та політичну культуру здобувачів вищої освіти. Проаналізовано освітні стратегії, наукові програми та виховні практики кафедри, зокрема їхній вплив на розвиток критичного мислення, громадянської активності та міждисциплінарного підходу до вивчення політичних процесів. Особливу увагу приділено взаємозв'язку наукових досліджень і практичної підготовки майбутніх політичних експертів, ефективності міжнародної співпраці, а також ролі кафедри у консолідації демократичних цінностей і розвитку громадянського суспільства. На основі аналізу публікацій, конференцій та проєктів викладацького колективу зроблено висновок про те, що кафедра виступає не лише навчальною структурою, а й стратегічним інтелектуальним центром, що формує майбутніх лідерів у політичній, державній та медійній сферах України, зокрема Івано-Франківщини.

Ключові слова: політична наука, політична культура, політичні інститути та процеси, політологія, демократія, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, освіта, регіон.

Політична наука посідає ключове місце в системі сучасної освіти, оскільки забезпечує розуміння засад функціонування держави, суспільства та міжнародних відносин. У глобалізованому світі, де демократичні інститути та форми політичної участі постійно зазнають трансформацій, знання з політичної науки стають необхідними не лише для майбутніх науковців чи державних службовців, а й для всіх громадян, які прагнуть усвідомлено брати участь у суспільному житті [1, с. 20–21].

Однією з найважливіших функцій політичної науки в освіті є формування політичної культури та критичного мислення. Вивчення політичних ідей, теорій і практик дає змогу здобувачам освіти аналізувати політичні процеси, розрізняти маніпулятивні стратегії та оцінювати ефективність управлінських рішень. Це сприяє становленню активного громадянства, орієнтованого на захист демократичних цінностей і прав людини. Окрім того, політична наука інтегрує міждисциплінарні підходи, поєднуючи історію, право, соціологію, економіку та філософію. Така синтетичність сприяє комплексному баченню суспільних процесів і дає змогу майбутнім фахівцям ефективніше орієнтуватися в багатовимірних політичних контекстах [4, с. 201–206]. З огляду на

© Ю. Кобець, Т. Мадрига, І. Монолатій, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

зростання ролі масових комунікацій та цифрових технологій, політична освіта стає інструментом протидії дезінформації й популізму. Освоєння аналітичних методів і здатність інтерпретувати емпіричні дані допомагає формувати зрілий підхід до оцінки політичної дійсності [3, с. 25–30].

У сучасній українській освіті політична наука виконує не лише академічну, а й суспільну місію: вона забезпечує інтелектуальну основу для розвитку демократичного врядування, громадянської активності та культури відповідального прийняття рішень. Її значення полягає у вихованні покоління, здатного критично мислити, брати участь у публічних дискусіях та усвідомлено впливати на майбутнє суспільства [2, с. 2–9]. Саме з такими міркуваннями 25 років тому в сучасному Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника започаткували спеціальність «політологія».

Отже, **кафедра політичних наук** є одним із провідних навчально-наукових підрозділів університету, що здійснює підготовку фахівців у галузі політичних наук. Підрозділ формує фахове середовище для здобуття якісної освіти з політології, дослідження сучасних політичних процесів, інститутів, ідеологій, проблем національної безпеки та демократичного врядування.

Кафедра політичних наук створена 1 січня 2025 р. на факультеті історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Підготовка політологів у нашому виші розпочалася у березні 2000 р. зі створення кафедри політології. У серпні 2015 р. було засновано кафедру політичних інститутів та процесів, яка разом із кафедрою політології забезпечувала навчання за освітньою програмою «Політологія», а з 2020 р. – також за освітньою програмою «Політологія. Національна безпека». У період із 2000 по 2024 р. кафедру політології очолювали: доктор історичних наук, професор Степан Дмитрович Сворах; кандидат політичних наук, доцент Михайло Федорович Москалюк; доктор історичних наук, професор Василь Васильович Марчук; доктор політичних наук, професор Василь Йосифович Климончук. У 2015–2024 рр. кафедру політичних інститутів та процесів очолювали: доктор історичних наук, професор Василь Васильович Марчук та кандидат політичних наук, доцент Юлія Василівна Кобець. Із 1 січня 2025 р. кафедру політичних наук очолює доктор політичних наук, професор Іван Сергійович Монолатій. Високу якість підготовки фахівців за цією спеціальністю забезпечує професіоналізм викладацького складу, який представлений докторами й кандидатами наук.

На кафедрі викладають професори: доктор політичних наук, професор, член-кореспондент Академії політичних наук України В.Й. Климончук, доктор політичних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України І.С. Монолатій, доктор історичних наук, професор політології, заслужений діяч науки і техніки України В.В. Марчук, доктор політичних наук, професор, заслужений працівник освіти України С.М. Дерев'янка та кандидати наук, доценти: О.Б. Березовська-Чміль, М.А. Генік, І.І. Доцяк, Ю.В. Кобець, О.І. Липчук, І.І. Ломака, Т.Б. Мадрига, С.М. Матвієнків, М.Б. Міщук, М.Ф. Москалюк.

Усі науково-педагогічні працівники мають базову політологічну та історичну освіту, що відповідає профілю дисциплін, які забезпечуються ними. Вони поєднують навчальну, наукову та виховну діяльність, що сприяє зростанню ефективності навчального процесу, удосконаленню змісту навчання з урахуванням вимог сучасного світу та стандартів вищої освіти України.

Викладачі кафедри нагороджені державними нагородами України: заслужений діяч науки і техніки України (В.В. Марчук), заслужений працівник освіти України (С.М. Дерев'янка), а також відзнакою Президента України – Хрест Івана Мазепи (І.С. Монолатій), медаллю «За заслуги перед університетом» (С.М. Дерев'янка, В.Й. Климончук, В.В. Марчук, І.С. Монолатій), медаллю «За заслуги перед Прикарпаттям» (В.В. Марчук, С.М. Дерев'янка, В.Й. Климончук), відмінник освіти України (С.М. Дерев'янка, М.Ф. Москалюк). І.С. Монолатій нагороджений почесною відзнакою Чернівецької ОДА «Вдячна Буковина», відзнакою міського голови Івано-Франківська, нагрудним знаком «Гордість Івано-Франківської територіальної громади».

Важливим аспектом роботи викладачів кафедри є забезпечення навчального процесу. Діяльність кафедри зосереджена на двох напрямках: викладанні політології як навчальної дисципліни на факультетах та інститутах університету та підготовці професійних політологів освітніх рівнів бакалавр та магістр, доктор філософії. У своїй діяльності кафедра поєднує освітній процес із науковою роботою, активно залучає здобувачів освіти до участі в науково-дослідних проєктах, конференціях, аналітичній та експертній діяльності. Під керівництвом викладачів кафедри здобувачі вищої освіти розвивають критичне мислення, аналітичні навички, здатність до незалежного наукового пошуку та практичної роботи у сфері державного управління, політичного консалтингу, міжнародних відносин, безпеки.

Науково-педагогічні працівники кафедри забезпечують викладання таких нормативних навчальних дисциплін, як: історія політичної думки України, історія зарубіжних політичних учень, зовнішня політика зарубіжних країн, етнополітологія, вибори і виборчі системи, політичні еліти та лідерство, теорія політичних систем, методологія політичної науки та ін., а також низки дисциплін за вибором здобувачів вищої освіти всіх рівнів. Викладачі кафедри забезпечують набуття політологічних знань здобувачами всіх спеціальностей університету. Усі науково-педагогічні працівники активно займаються навчально-методичною роботою, постійно працюють над удосконаленням форм і методів навчання здобувачів вищої освіти та впроваджують інноваційні підходи в освітній процес. Кафедра забезпечує освітню підготовку здобувачів вищої освіти за третім (освітньо-науковим) рівнем та захист дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія».

Викладання дисциплін здійснюється з урахуванням результатів актуальних наукових досліджень, опублікованих у монографіях та наукових статтях; навчальні плани постійно оновлюються та вдосконалюються відповідно до вимог ринку праці та потреб роботодавців, а також досвіду аналогічних вітчизняних та іноземних освітніх програм.

Методична робота кафедри спрямована на підвищення якості навчального процесу шляхом системного щорічного оновлення силабусів навчальних дисциплін і навчально-методичних комплексів, підготовки навчальних посібників, іншої навчальної та методичної літератури. Науково-педагогічні працівники кафедри є авторами та співавторами понад 50 підручників та навчально-методичних посібників для здобувачів вищої освіти.

Із метою забезпечення ефективності навчально-методичної роботи та наукової роботи кафедра політичних наук налагодила тісні зв'язки з освітніми та науковими закладами України та зарубіжжя. Діяльність учених-політологів характеризується широкими зв'язками з різноманітними організаціями і зарубіжними науковими закладами та окремими вченими.

Викладацький колектив кафедри політичних наук підтримує активні міжнародні зв'язки із зарубіжними інституціями та колегами у Республіці Польща (Варшавський університет, Університет ім. Марії Складовської-Кюрі в Любліні, Ягеллонський університет у Кракові, Університет ім. Миколая Коперніка у Торуні, Університет ім. Яна Кохановського у Кельцах, Мазовецька академія у Плоцьку); Словацькій Республіці (Трнавський університет). Формами співпраці є участь у міжнародних конференціях і конгресах, редагування наукових видань, стажування, залучення здобувачів освіти до наукової роботи, обміни здобувачів освіти.

Науково-педагогічні працівники кафедри пройшли стажування в зарубіжних закладах освіти: М. Генік (Польща), С. Дерев'янка (Польща), В. Климончук (Польща), Ю. Кобець (Польща), О. Липчук (Польща), І. Ломака (Польща), Т. Мадрига (Польща), В. Марчук (Польща, Словаччина), С. Матвієнків (Польща), М. Мішук (Польща), І. Монолатій (Польща, Німеччина, Франція, Ізраїль).

Кафедра також співпрацює у межах міжнародної діяльності з профільними підрозділами Львівського національного університету імені Івана Франка, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,

Ужгородського національного університету, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національного університету «Львівська політехніка».

Науково-педагогічні працівники кафедри неодноразово брали участь у Конгресі Східної Європи у Любліні (Польща), виступали з доповідями та модерували панелі міжнародного форуму (І. Доцяк, В. Климончук, І. Монолатій).

Завідувач кафедри професор І. Монолатій – запрошений професор Університету ім. Яна Кохановського у Кельцах (2012–2017), Мазовецької академії у Плоцьку (з 2017 р.), а також є дійсним членом Польського товариства політичних наук (із 2019 р.). Упродовж 2011–2020 рр. І. Монолатій опублікував чотири індивідуальні монографії польською мовою в наукових видавництвах Польщі, був завідувачем кафедри європейської дипломатії Інституту міжнародних відносин Університету ім. Яна Кохановського у Кельцах (2015–2016), експертом освітньої програми «Національна безпека» у Мазовецькій академії у Плоцьку (2020, 2024).

За участі І. Монолатія у 2025 р. підписано угоду про міжнародну освітню та наукову співпрацю університету та Мазовецької академії у Плоцьку. І. Монолатій на підставі захисту дисертацій має наукові ступені, здобуті у Німеччині в Українському вільному університеті (Мюнхен), – магістра і доктора філософії у галузі історії (1998, 2001 рр. відповідно). Також ним під час наукових стажувань у Меморіальному комплексі «Яд Вашем» у Єрусалимі (Ізраїль) у 2014 та 2018 рр. розроблялися проблеми політики пам'яті в Україні, а також реалізовані наукові дослідницькі проєкти «Memory and Identity in the Central Europe. Common area, common political thought, common heroes» (2013–2014) та «Projekt badawczy 616.554 «Geopolityka Polska» (2015–2017) (обидва – Польща).

За роки існування колектив кафедри працював над виконанням держбюджетних тем «Європейський вибір України: історія, політика, перспективи», «Етнополітичні трансформації України в контексті інтеграційних процесів Центрально-Східної Європи», «Трансформація сучасної політичної системи України: внутрішньополітичні виклики та зовнішні впливи». Сьогодні наукова робота ведеться над двома актуальними темами: «Трансформація сучасної політичної системи України: внутрішньополітичні виклики та зовнішні впливи», «Мирний процес міжнаціонального конфлікту: методологія та імплементація». Результати досліджень узагальнено у колективних монографічних працях «Івано-Франківщина у виборах 2006: регіональний вимір», «Політична система України: становлення і розвиток». Наукова цінність останньої полягає у тому, що це єдина монографія у вітчизняній політичній науці, у якій проаналізовано політичні системи всіх державних утворень на території України в ХХ ст., з'ясовано характерні риси, особливості та тенденції розвитку політичної системи сучасної України.

Також заслуговують на увагу індивідуальні наукові доробки проф. С.М. Дерев'янка «Політико-правові засади референдумів в Україні», проф. В.Й. Климончука «Аксіологія динаміки політичних процесів»; «Свобода як цивілізаційний принцип. Книга 2. Історичні форми політичних свобод: антропологічний та інституційний виміри»; «Політичні свободи в українському націогенезі»; «Електоральні процеси України в регіональному вимірі: на прикладі Івано-Франківської області», проф. І.С. Монолатія «Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в модерну добу», «Разом, але майже окремо», «Інші свої», «Відкриття Коломиї. Від доби автономії Галичини до Великої війни 1914–1918 рр.», «Виконавець слова. Яків Оренштайн. Український видавець на перехрестях культур, ідеологій, політики», доцентів І.І. Доцяка («Політична система України: проблеми становлення і розвитку»), І.І. Ломаки («Між інтеграцією і модернізацією»), М.Ф. Москалюка («Український християнсько-суспільний рух у Галичині: ідеологія, інституалізація, діяльність (кін. ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.)»), Т.Б. Мадриги («Регіональні виборчі кампанії початку ХХІ століття (на прикладі західних областей України), «Єдності сила»), М.Б. Міщук («Українська радикальна партія – Українська соціалістично-радикальна партія: ідеологія, організація, політика (1918–1939 рр.)»), С.М. Матвієнків («Регіональні ЗМІ: функціональні особливості

та вплив на інформаційний простір держави (досвід Івано-Франківщини)»). Особливої уваги заслуговують монографії проф. В.В. Марчука, надруковані в іноземних виданнях: «Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe». Trnava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akademie vied. 2022, «European Integration of Ukraine: Political and Security Practices». Typi Universitatis Tynnaviensis and VEDA. TRNAVA 2022, та доцентки С.М. Матвієнків «Determinants of national-political consciousness of modern Ukrainian society/ Social Sciences: Regularities and Development Trends» : Collective monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2020, «Wpływ nowych mediów na proces wyborczy we współczesnej Ukrainie. Ponad podziałami. Wspólne perspektywy i dążenia w polsko-ukraińskiej współpracy naukowej» Monografia nr. 19 Polskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Twórczych / Redakcja naukowa Leszek Pawelski, Marek Rembierz. Szczecinek – Dąbrowa Górnicza: Polskie Stowarzyszenie Nauczycieli Twórczych, 2021.

Результати наукових досліджень викладачів і здобувачів кафедри широко публікуються у фахових наукових виданнях України та виданнях, індексованих у наукометричних базах даних Scopus та Web of Science, апробовані на численних наукових конференціях.

Із 2006 р. на кафедрі видається «Вісник Прикарпатського університету. Політологія», який із грудня 2016 р. включено до переліку наукових фахових видань України з політичних наук категорії «Б» (редактор – д. іст. н., проф. В.В. Марчук). У збірнику вміщено наукові статті вітчизняних та зарубіжних учених, присвячені актуальним проблемам теорії та історії політичної науки, політичним інститутам і процесам, геополітиці, міжнародним відносинам, а також дослідженням молодих науковців. На сьогодні опубліковано 20 випусків журналу.

Із метою створення платформи для обміну науковими ідеями, підтримки діалогу та розвитку потенціалу молодого покоління дослідників було засновано вісник наукових робіт молодих вчених «POLITIA». Це видання, яке публікує результати досліджень науковців, здобувачів у галузі політичних наук, державного управління та національної безпеки.

У 2006–2008 рр. кафедра виступала базовою установою та організатором Всеукраїнської студентської олімпіади з політології. У цей період студенти-політологи здобули вагомі досягнення: двічі вибороли перше індивідуальне місце (2006, 2007 рр.) та посіли перше командне місце у 2007 р. У рамках щорічного Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт із політології представники спеціальності тричі ставали переможцями, виборюючи перші місця у 2007, 2008 та 2009 рр. Особливо успішним був 2009 р., коли студенти Інституту історії і політології здобули не лише перше, а й третє місце у фіналі конкурсу. У 2015, 2016 та 2017 рр. II тур Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт із політичних наук тричі проводився у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника.

Здобувачі освіти спеціальності «Політологія» є стипендіатами державних і недержавних стипендіальних програм: стипендія міського голови для обдарованих студентів закладів вищої освіти міста Івано-Франківська (Віталія Курило, 2024–2025 рр.), стипендія Фонду Інституту східних досліджень (Олексій Тутов, 2024 р.), стипендія Фундації Лозинських (Андрій Василяш, 2023 р.). Випускник спеціальності «Політологія» Юрій Головчук координує проєкт «Молодь і влада», у якому активно беруть участь здобувачі освіти. Метою проєкту є залучення молоді до процесів місцевого самоврядування, формування лідерських якостей, розвиток громадянської відповідальності та набуття практичного досвіду у сфері управління. Проєкт реалізується Івано-Франківською міською радою і входить до топ-3 найкращих практик місцевого самоврядування в Україні.

Із метою підвищення ефективності наукових досліджень на базі кафедри щороку проводяться всеукраїнські та міжнародні наукові й науково-практичні конференції, зокрема: «Трансформація виборчої системи України: європейський досвід і українські реалії» (2008 р.), «Трансформація політичної системи України: внутрішньополітична стратегія та зовнішні впливи» (2013 р.), «Досвід країн Центрально-Східної Європи у вступі до Європейського Союзу: реалії для України» (2012 р.), «Етнополітичні трансформації України в контексті інтеграційних

процесів Центрально-Східної Європи» (2014 р.), «Регіональна політика в контексті європейської інтеграції України» (2014 р.), «Європейська інтеграція: механізми асоціації України» (2016 р.), «Політичні процеси сучасності: глобальний і регіональний виміри» (2017 р.), «Національна і регіональна безпека в умовах інформаційної війни» (2018 р.).

Кафедра є організатором, спільно з Інститутом політичних та етнонаціональних відносин ім. І.Ф. Кураса НАН України, проведення щорічної міжнародної конференції з проблем вивчення політичних процесів сучасності у їх глобальному, регіональному та локальному рівнях (із 2019 р.). Кожна з шести проведених конференцій фіналізується збірником наукових праць учасників цього міжнародного політологічного форуму.

При кафедрі функціонують два наукові центри – Центр соціологічних досліджень та Прикарпатський центр політичних і євроінтеграційних досліджень. Їхня діяльність охоплює проведення соціологічних опитувань серед населення за участі студентів-політологів із метою ґрунтовного аналізу актуальних політичних процесів і дослідження перспектив європейської інтеграції України. Отримані результати знаходять практичне застосування як у науково-освітньому середовищі, так і в діяльності органів державної влади та політичних партій, які дедалі активніше звертаються до напрацювань центру.

На кафедрі діє наукова школа доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Василя Васильовича Марчука «Україна в історико-політичних вимірах Європи ХХ–ХХІ ст.».

Кафедра також приділяє значну увагу підвищенню рівня політичної культури населення та розвитку політичної освіти. Із цією метою викладачі активно коментують події суспільно-політичного життя в місцевих медіа, сприяючи формуванню критичного мислення та громадянської свідомості.

Кафедра політичних наук активно здійснює організаційну роботу, спрямовану на підвищення якості освітнього процесу, розвиток наукової діяльності та залучення здобувачів освіти до суспільно активного життя. Зокрема, кафедра: розробляє та оновлює освітньо-професійні програми з урахуванням сучасних потреб ринку праці та стандартів вищої освіти; організовує роботу дискусійних клубів і тематичних круглих столів, вікторин, інтелектуальних ігор для студентської молоді; реалізує кураторську систему, що сприяє формуванню академічної культури, підтримці здобувачів у навчанні та громадському житті; готує матеріали для акредитації спеціальності, проводить внутрішній моніторинг якості освіти; забезпечує організацію та проведення навчальної практики в ЗМІ, виробничої практики у політичних партіях та виробничої політологічної (аналітичної) практики. Практична підготовка передбачає оволодіння системою професійних навичок та вмінь застосовувати набуті теоретичні знання у практичній діяльності. Базами практик є редакції газет, радіо, телебачення, Інтернет-видання, а також прес-служби та рекламні агентства Івано-Франківської області, з якими укладено угоди на проходження практики. Спільно зі стейкхолдерами від баз практик формуються цілі та завдання практичної підготовки, а також визначається та систематично вдосконалюється зміст виробничої практики. Стейкхолдери беруть безпосередню участь у захисті звітів та мають можливість надавати власну оцінку якості підготовки здобувачів-практикантів.

Виховна робота кафедри політичних наук здійснюється з метою формування громадянської свідомості, політичної культури, естетичного розвитку, ціннісно-моральних орієнтацій, національної гідності та патріотизму в здобувачів освіти спеціальності «Політологія». Куратори академічних груп та викладачі щороку проводять виховні бесіди, проблемні лекції, дискусії, інтерактивні ігри, тренінги, благодійні акції, поетичні читання, організовують відвідування музеїв, художніх виставок, екскурсій, перегляд вистав та кінофільмів. Відповідні заходи проводяться до Дня героїв Небесної сотні, Дня українського козацтва, Дня пам'яті жертв Голодомору та політичних репресій, Дня української писемності та мови, Дня захисту прав людини, Дня матері, Дня студента, Дня науки, Дня університету, Дня вишиванки тощо.

Уже традиційно до Дня святого Миколая студенти-політологи разом із викладачами щороку відвідують Івано-Франківський навчально-реабілітаційний центр для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелектуального розвитку, влаштовуючи свято з корисними подарунками, цікавими іграми та майстер-класами.

Окрім того, представники кафедри спільно з деканатом і відділом виховної та психолого-педагогічної роботи університету систематично проводять виховні бесіди зі студентами стосовно здорового способу життя, профілактики соціальних хвороб, наркоманії, алкоголізму, злочинності, протидії булінгу та насилля, мінної безпеки, небезпеки залучення спецслужбами РФ української молоді до підривної діяльності, недопущення участі молоді у небезпечних молодіжних рухах. Також здобувачі освіти спеціальності «Політологія» спільно з академнаставниками щорічно долучаються до екологічної акції «Збережи довкілля!», прибираючи сміття з берегів р. Бистриця в Івано-Франківську та в 2019 р. приєдналися до нового екоруху «Місто квітів».

Восени 2018 р. і навесні 2024 р. під час екскурсії до м. Києва майбутні політологи відвідали Верховну Раду України, ознайомилися з особливостями організації роботи головного законодавчого органу держави та поспілкувалися з народним депутатом про сучасну політичну ситуацію, перспективність спеціальності «Політологія» та роль молодого покоління в процесі державотворення.

Усі викладачі кафедри активно долучаються до організаційної роботи зі співпраці з ліцеями міста та області, головними завданнями якої є: проведення презентацій освітніх програм у ліцеях; поширення інформації про спеціальність у медіа; участь у виставках, освітніх форумах, конкурсах і презентаціях; організація Днів відкритих дверей та інтерактивних заходів для абітурієнтів; проведення фахових шкіл і майстер-класів для старшокласників.

Таким чином, кафедра політичних наук факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника виступає ключовим освітньо-науковим центром, що поєднує навчальний процес із науковою, аналітичною та виховною діяльністю, формуючи політичну культуру, критичне мислення та практичні компетенції майбутніх політологів, державних службовців і медійних експертів. Її освітні програми інтегрують теоретичні дисципліни з практичними елементами, участь у науково-дослідних проєктах, що забезпечує комплексне засвоєння професійних навичок і готовність до аналітичної, управлінської та експертної діяльності. Освітні програми кафедри відзначаються міждисциплінарністю, поєднуючи знання із царин політичної науки, історії, права, соціології, економіки та філософії, а також приділяють увагу цифровій грамотності, протидії дезінформації та популізму, що відповідає сучасним викликам політичного середовища України. Наукова активність викладачів, публікації у фахових виданнях, участь у міжнародних конференціях та співпраця з університетами Польщі та Словаччини сприяють інтеграції української політології у європейський науковий простір і підвищують якість освіти. Діяльність кафедри має значний регіональний вплив, оскільки залучення студентів до соціологічних опитувань, аналітичних проєктів та практики у місцевих органах влади сприяє розвитку громадянської активності та демократичної культури на Прикарпатті. Виховна місія кафедри реалізується через програми, що формують патріотизм, громадянську відповідальність і етичні цінності, а також практичні заходи, волонтерські ініціативи та екскурсії, які сприяють соціалізації студентів і розвитку критичного сприйняття політичних процесів в Україні та світі. Системність і стратегічність роботи кафедри політичних наук, що включає оновлення освітніх програм, методичну підтримку, організацію конференцій, видання фахових журналів і збірників, а також співпрацю зі стейкхолдерами, забезпечують її безперервний розвиток як центру високоякісної політичної освіти та науки в Україні та на Івано-Франківщині зокрема.

Література:

1. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах. Із передмовою Френсіса Фукуями / пер. з англ. Т. Цимбал. Київ : Наш формат, 2020. 442 с.

2. Hrycak Y. Ukraine. The Forging of a Nation. Translated by Dominique Hoffman. London : Sphere, 2023. 438 p.
3. Marchuk V., Dudkevych V. European Integration of Ukraine: Political and Security Practices. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2022. 144 p.
4. Monolatii I. W Europie, obok Europy, dzięki Europie. Dylematy historii, polityki i bezpieczeństwa Ukrainy. Płock : Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku, 2020. 232 s.

References:

1. Hantington, S. (2020). Politychnyi poriadok u minlyvykh suspilstvakh. Iz peredmovoiu Frensisu Fukuiamy; per. z anhl. T. Tsymbal. Kyiv : Nash format. [in Ukrainian] .
2. Hrycak, Y. (2023). Ukraine. The Forging of a Nation. Translated by Dominique Hoffman. London : Sphere. [in English] .
3. Marchuk, V., Dudkevych, V. (2022). European Integration of Ukraine: Political and Security Practices. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied. [in English] .
4. Monolatii, I. (2020). W Europie, obok Europy, dzięki Europie. Dylematy historii, polityki i bezpieczeństwa Ukrainy. Płock : Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku. [in Polish] .

Julia Kobets, Tetiana Madryha, Ivan Monolatii. The Contribution of Political Science to the Education of Contemporary Ukraine: Achievements and Prospects of the Carpathian Region (In commemoration of the 25th anniversary of the Political Science program at Vasyl Stefanyk Carpathian National University)

The article examines the functioning of the Department of Political Sciences at the Faculty of History, Political Science, and International Relations of the Vasyl Stefanyk Carpathian National University as an educational and research hub that shapes students' professional competencies and political culture. It analyzes the department's educational strategies, research programs, and pedagogical practices, particularly their impact on the development of critical thinking, civic engagement, and an interdisciplinary approach to the study of political processes. Special attention is paid to the interconnection between scholarly research and the practical training of future political experts, the effectiveness of international cooperation, and the department's role in consolidating democratic values and fostering civil society. Based on an analysis of publications, conferences, and faculty projects, it is concluded that the department functions not only as an educational structure but also as a strategic intellectual center that cultivates future leaders in the political, governmental, and media spheres of Ukraine, particularly in the Ivano-Frankivsk region.

Key words: political science, political culture, political institutions and processes, political studies, democracy, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, education, region.

Відомості про авторів:

Кобець Юлія – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Мадрига Тетяна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Монолатій Іван – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 16.08.2025

Прийнята 20.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 32:004.9:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-2>

Антон Бадер

ORCID: 0000-0002-3670-5753

Олена Меженська

ORCID: 0000-0002-1053-5020

Вікторія Медведська

ORCID: 0000-0001-6817-155X

ПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У статті досліджуються особливості ухвалення політичних рішень у цифрову епоху та їхній вплив на систему державних комунікацій. Показано, що цифровізація є не лише технічним чинником модернізації управлінських процесів, а й політичним ресурсом, який забезпечує прозорість державної діяльності, підзвітність органів влади та якісну взаємодію з громадянами. На основі аналізу українського досвіду цифрової трансформації розглянуто ключові ініціативи, серед яких – цифрова платформа «Дія» як концепція «держава в смартфоні», система публічних закупівель Prozorro та інститут електронних петицій. Ці інструменти забезпечили нові формати комунікації між державою та суспільством, сприяли підвищенню рівня відкритості, інтерактивності та демократичної участі громадян.

Окрему увагу приділено ролі державних комунікацій, які в умовах цифровізації реалізують традиційні функції – консервативну, координуючу, інтегративну, мобілізаційну та соціалізовану – у нових формах, що ґрунтуються на інформаційно-комунікаційних технологіях. Визначено основні виклики цифрової епохи для політичних рішень: інформаційні війни та дезінформація, цифровий популізм, інформаційне перевантаження та кібератаки на критичну інфраструктуру. Наголошено, що ці загрози підривають довіру до інституцій, спотворюють аналітичну базу для ухвалення рішень і можуть призвести до дестабілізації політичної системи.

Зроблено висновок, що поєднання цифрових технологій із демократичними інституційними механізмами визначатиме якість політичного управління та легітимність влади у XXI столітті. Український досвід підтверджує: цифрові інструменти здатні створювати ефективні моделі взаємодії держави та суспільства, підвищувати прозорість і сприяти зміцненню довіри, проте водночас потребують формування державної стратегії цифрової стійкості та інформаційної безпеки.

Ключові слова: політичні рішення, цифрова епоха, діджиталізація, державні комунікації, цифровий популізм, політичні процеси, комунікаційна політика, публічне управління.

Вступ. У цифрову епоху політичні рішення ухвалюються у якісно новому комунікаційному середовищі, де інформація поширюється з безпрецедентною швидкістю та суттєво впливає на формування суспільної думки. Зростання ролі цифрових технологій, соціальних мереж, електронного урядування трансформуює традиційні механізми публічної політики, державних комунікацій і процеси прийняття політичних рішень.

Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення цифровізації як політичного ресурсу, її впливу на прозорість і підзвітність державних процесів, а також ідентифікації викликів для демократичного врядування.

© А. Бадер, О. Меженська, В. Медведська, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Цифровізація сучасного суспільства виходить за межі технічної модернізації, адже вона охоплює сфери політичної діяльності, формує нові стандарти взаємодії держави та громадян і відкриває додаткові канали залучення суспільства до процесу вироблення політичних рішень. Використання електронних сервісів, платформ для комунікації та цифрових інструментів участі громадян суттєво змінює політичну практику, надаючи їй інтерактивного та відкритого характеру. Разом із тим цифрова трансформація породжує низку викликів, що впливають на якість і легітимність політичних рішень.

Отже, дослідження політичних рішень у цифрову епоху потребує міждисциплінарного підходу, що враховує як технологічний, так і політичний вимір цифровізації

Метою цього дослідження є розгляд основних викликів цифрової епохи для ухвалення політичних рішень та окреслення можливостей використання цифрових технологій у сфері державних комунікацій. Відповідно до визначеної мети нами виокремлено такі завдання: розкрити сутність цифровізації як політичного ресурсу та її вплив на прозорість і підзвітність державних процесів, охарактеризувати політичне рішення як інструмент владно-публічної діяльності в цифрову епоху, визначити роль державних комунікацій та їхніх функцій у нових цифрових умовах, проаналізувати інструменти цифрової трансформації державних комунікацій на прикладі України (платформа «Дія», система Prozorro, електронні петиції), ідентифікувати ключові виклики цифрової епохи для ухвалення політичних рішень, окреслити перспективи розвитку державних комунікацій у контексті цифрової стійкості та інформаційної безпеки.

Матеріал і методи дослідження. Аналіз наукової літератури свідчить про значну увагу дослідників до проблеми впливу цифрових технологій на політичні процеси та державні комунікації. У працях Н. Расторгуєвої, Ю. Загуменної, Д. Нестерова розглядаються ключові аспекти цифровізації, електронного врядування й інформаційної безпеки, що створюють нові умови для вироблення політичних рішень. Теоретичні засади електронної демократії та електронного урядування закладено в роботах Л. Кормича та А. Кормича, а також розвинено в дослідженнях А. Сіленка, М. Прохорова, Д. Малишка, М. Міхровської, які підкреслюють потенціал цифрових технологій у сфері публічного управління. Окремий напрям досліджень становить цифровізація державного управління, яка розглядається як важливий чинник зміцнення прозорості й ефективності управлінських процесів і створює передумови для підвищення результативності державних комунікацій. Цей аспект докладно висвітлено в працях О. Карпенка, І. Макарової, Л. Сметаніної, Ж. Семчук.

Науковці О. Соха, В. Хорішко та А. Назарчук особливу увагу приділяють ролі політичних еліт у формуванні державної політики та суспільних ініціатив. Важливим інструментом демократичної участі в сучасних умовах є електронні петиції, ефективність яких як механізму комунікації між владою та суспільством обґрунтовано у працях Ю. Осипенка, Є. Липницької, В. Нестеровича, В. Коваленка. Значний внесок у дослідження інформаційних викликів цифрової епохи здійснили В. Волковський, О. Кіндратець, О. Литвиненко, В. Лук'янець, О. Требін, О. Титенко, які аналізували засади інформаційних війн, маніпулятивних технологій та дезінформаційних кампаній та їх вплив на політичні процеси.

Попри наявність значного масиву досліджень, питання вироблення політичних рішень у контексті цифрової епохи та визначення можливостей для державних комунікацій залишаються недостатньо систематизованими.

У процесі дослідження було використано низку підходів: загальнонауковий діалектичний метод – для виявлення взаємозв'язку між процесами цифровізації та політичними рішеннями; метод аналізу та синтезу – для систематизації наукових джерел і виокремлення ключових викликів і можливостей цифрової епохи; формально-логічний метод – для визначення понять і категорій, пов'язаних із політичними рішеннями та державними комунікаціями

в цифровому середовищі, системний підхід – для вивчення взаємозв'язків між цифровими технологіями, політичними інститутами та суспільною комунікацією. Додатково застосовано структурно-функціональний метод – для аналізу функцій державних комунікацій у цифрову епоху; контент-аналіз для дослідження публічних комунікацій державних інституцій, інструментів електронної демократії та цифрових сервісів, що дало змогу оцінити їхній вплив на прозорість, підзвітність і результативність політичних процесів. Сукупність цих методів дає можливість комплексно дослідити проблематику й отримати результати, що відображають як теоретичні, так і практичні аспекти теми.

Результати й обговорення. Сучасне суспільство характеризується як «цифрове суспільство» або «епоха цифровізації». Цифровізація є не лише технічним інструментом модернізації, а й політичним ресурсом, що визначає характер ухвалення рішень, прозорість державних процесів і якість взаємодії держави з громадянами. Як підкреслив Президент України Володимир Зеленський, цифровізація – це «простота та прозорість між людиною та державою». А курс на цифрову трансформацію став стратегічним вибором держави з 2020 року, який призвів до змін у політичних і комунікаційних практиках у взаємодії державних органів між собою, з громадянським суспільством та приватним сектором [2]. Тож розбудова цифрової інфраструктури в усіх сферах управління передусім покликана підвищити прозорість державних комунікацій і зміцнити взаємодію влади з громадянами.

Під діджиталізацією розуміють процес упровадження цифрових технологій для оптимізації управлінських процесів, покращення надання послуг і забезпечення ефективної комунікації між владою та громадянами. Цей процес спрямований на створення сучасної інфраструктури, яка відповідає потребам як місцевого населення, так і бізнесу, забезпечуючи прозорість, інноваційність та сталість розвитку [1]. Запровадження електронних сервісів, онлайн-консультацій та інших цифрових платформ суттєво змінило формат взаємодії влади і громадян, зробивши його більш доступним, інтерактивним і контрольованим з боку суспільства, водночас засвідчивши, що цифровізація є неминучим і необхідним процесом, який трансформує традиційні механізми ухвалення політичних рішень і створює нові канали комунікації між державою, громадянами та іншими суб'єктами політичної системи.

Політичне рішення в політичному дискурсі розглядається як вид політичної діяльності, змістом якого є вмотивоване розв'язання наявної проблеми й організація політичної дії, що спрямована на стабілізацію чи зміну політичної ситуації [7]. Тобто політичні рішення виступають особливим видом реалізації владно-публічних повноважень, оскільки вони відображають стратегічний характер діяльності держави та визначають напрями суспільного розвитку. На відміну від адміністративних чи управлінських рішень, які здебільшого мають процедурний і виконавчий характер, політичні рішення формують базові орієнтири державної політики, закріплюють пріоритети публічного управління та забезпечують баланс інтересів різних суспільних груп. Їхня специфіка полягає у поєднанні правової та політичної складових: з одного боку, вони ухвалюються в межах конституційно визначених повноважень органів влади, з іншого – є результатом політичної боротьби, суспільного консенсусу чи компромісу.

Регулюючим і координуючим механізмом у взаєминах держави і суспільства, що забезпечує стабільність і ефективність функціонування суспільства загалом, є державні комунікації. Якщо врахувати функції державної комунікації, то політичні рішення в цифрову епоху постають не лише як результат діяльності владних інституцій, але і як відображення системи комунікативних взаємодій між державою та суспільством. Серед ключових функцій державної комунікації доцільно виокремити: консервативну, що спрямована на збереження статус-кво державної системи та стабільності соціального організму; координуючу, яка забезпечує узгодженість владних впливів з параметрами об'єкта управління та їхніми змінами; інтегруючу, орієнтовану на врахування інтересів усіх елементів соціальної системи й вироблення узгоджених

управлінських рішень; мобілізаційну, що гарантує легітимність політичного ладу й підтримку ухвалених рішень з боку суспільства; соціалізовану, пов'язану з поширенням соціально-політичних норм, цінностей і традицій, а також підвищенням політичної компетентності громадян. У цифрових умовах реалізація цих функцій набуває нових форм – від електронного врядування до інтерактивних платформ, що розширюють можливості громадянського впливу та посилюють підзвітність влади [12].

Отже, політичні рішення в цифрову епоху набувають нового змісту, оскільки швидкість інформаційних потоків, відкритість комунікацій і вплив цифрових платформ значно розширюють як можливості, так і ризики реалізації владно-публічних повноважень.

Специфічним видом державних комунікацій, що ґрунтується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення відкритості, прозорості й ефективності діяльності органів влади, є електронне урядування. Його сутність полягає у створенні інтерактивного середовища взаємодії держави та суспільства, яке не лише спрощує доступ громадян до публічних послуг, але й відкриває нові можливості для зворотного зв'язку, участі у виробленні політичних рішень і здійсненні громадського контролю. У цифрову епоху електронне урядування постає як інструмент трансформації традиційних механізмів ухвалення рішень, оскільки поєднує інформативну, інтегративну та мобілізаційну функції державних комунікацій, модернізуючи політичні практики й формуючи нову модель відносин між владою і суспільством, засновану на прозорості, підзвітності та інтерактивності[4].

Якщо розглянути кейс України, то важливим етапом цифрової трансформації стало впровадження низки політичних рішень, що суттєво змінили формати державних комунікацій і механізми ухвалення рішень. До найпомітніших із них належать:

1. Цифрова платформа «Дія», відома як концепція «держава в смартфоні», що забезпечила можливість використання цифрових документів та доступ до понад 130 державних послуг онлайн. Політичні рішення, пов'язані з офіційним прирівнюванням цифрових документів до фізичних, запуском сервісів «єМалятко», COVID-сертифікатів, програми «єПідтримка» [10] та додатків, які стосуються отримання статусів для військових та їхніх родин, цифрових послуг для ветеранів [8], отримання грантів і розширення можливостей для замовлення документів за кордоном (сервіс «є-Консул») [5], створили новий канал реалізації соціальної та культурної політики. Її вплив на комунікації проявляється у зростанні прозорості, інтеграції послуг у єдину платформу та формуванні моделі «держави як сервісу».

2. Prozorro – електронна система публічних закупівель стала ключовим інструментом антикорупційної політики, що функціонує за принципом *everyone sees everything*. Її впровадження забезпечило відкритість фінансових процесів, зниження корупційних ризиків і суттєву економію бюджетних коштів. У контексті державних комунікацій Prozorro докорінно змінила якість діалогу між владою та суспільством, адже зробила фінансово-економічну діяльність органів влади максимально прозорою і контрольованою. Водночас ця система постає не лише як технічний інструмент, а як комплексна екосистема комунікації, навчання й аналітики у сфері закупівель для всіх учасників процесу. На цьому особливо наголосила Юлія Свириденко, перебуваючи на посаді першого віце-прем'єр-міністра України – міністра економіки України, під час відеоконференції з IFI Operational Coordination Group [14].

3. Електронні петиції, що стали прикладом упровадження елементів цифрової демократії, які відкрили нові можливості для прямої комунікації громадян із владою. Вони є своєрідним механізмом залучення суспільства до політичного процесу та забезпечення його участі у виробленні та прийнятті рішень уряду. Ця форма громадського звернення ґрунтується на використанні електронних засобів зв'язку й інформаційних технологій, що дає можливість масово залучати громадян до обговорення та розв'язання суспільно важливих питань. Подання та підтримка онлайн-петицій як на локальному, так і на національному рівні забезпечують

суспільству можливість сигналізувати про актуальні проблеми та впливати на порядок денний політичних рішень. Водночас ефективність цього інструменту залежить від готовності органів влади своєчасно й адекватно реагувати на громадські ініціативи. Головна мета електронної петиції полягає у приверненні уваги як суспільства загалом, так і державних інституцій до наявних проблем у будь-якій сфері політики, економіки чи громадського життя, перетворюючи її на вагомий інструмент демократичної участі [9].

Український досвід засвідчує, що цифровізація у сфері публічного управління не лише оптимізує роботу органів влади, але й створює нові моделі комунікації з громадянами. Це формує умови для прозорості, підзвітності та підвищення довіри до державних інституцій, що є ключовими чинниками легітимності політичних рішень у цифрову епоху.

Разом із тим цифрова трансформація породжує низку викликів, що безпосередньо впливають на якість політичних рішень. Насамперед ідеться про *інформаційні війни та поширення дезінформації*, які створюють для держави низку комплексних викликів. По-перше, вони підтримують довіру до державних інституцій, делегітимізуючи ухвалені політичні рішення та знижуючи рівень суспільної підтримки владних дій. По-друге, вони формують сприятливе середовище для зовнішнього втручання у внутрішньополітичні процеси, даючи змогу іноземним акторам маніпулювати громадською думкою та впливати на порядок денний політики. По-третє, дезінформаційні кампанії спотворюють аналітичну базу для прийняття рішень, оскільки створюють викривлене уявлення про суспільні настрої та загрози. Нарешті, інформаційні війни сприяють дестабілізації політичної системи, провокують кризові рішення та можуть призвести до розколу суспільства й ослаблення національної безпеки [7].

Одним із суттєвих викликів цифрової епохи для процесу ухвалення політичних рішень є *цифровий популізм*. Його сутність полягає в орієнтації політичних акторів на миттєві настрої онлайн-аудиторії, що поширюються через соціальні мережі. Такий підхід зменшує стратегічний горизонт політики та підмінює довгострокові державні інтереси ситуативними інформаційними трендами.

Цифрові платформи, що декларують розширення інклюзивності та рівності доступу до політичних дебатів, формують своєрідний «протоконституційний простір». У цьому середовищі демократія дедалі менше ґрунтується на класичних інституційних процедурах і нормах, натомість її легітимність поступово зміщується до алгоритмічної логіки цифрових систем, що здійснюють суб'єктивну репрезентацію політичної реальності. Така трансформація породжує як нові можливості для державних комунікацій, так і значні ризики підміни змісту демократичного процесу технологічними механізмами [13].

Ще одним викликом є *інформаційне перевантаження*. У світі, де громадяни отримують інформацію з безлічі джерел, тривалість їхньої уваги істотно скорочується. Короткі форми контенту – твіти, «сторіс», відео в TikTok – стали основним каналом комунікації, що підвищує швидкість обміну повідомленнями, але знижує рівень аналітичного осмислення. Для державних комунікацій це означає необхідність адаптувати політичні меседжі до нових форматів, зберігаючи при цьому достовірність та глибину змісту. Політичні лідери й партії активно використовують такі інструменти для мобілізації громадян, проте це призводить до поверховості політичного дискурсу, коли складні проблеми редукуються до лозунгів і гасел [3].

Додатковим ризиком стає зростання вразливості критичної інформаційної інфраструктури до *кібератак*, здатних дестабілізувати роботу органів влади, дестабілізувати функціонування державних сервісів та підірвати довіру громадян до публічних інституцій. Фахівці з кібербезпеки виокремлюють дві основні категорії загроз. По-перше, зовнішні загрози, до яких належать DDoS- та DoS-атаки, а також використання зловмисниками вразливостей інформаційних систем державних структур та підприємств. Їхня головна мета полягає у порушенні роботи сервісів і підриві функціональності критично важливих інфраструктурних об'єктів. По-друге, внутрішні загрози, що охоплюють як технічні, так і людські фактори. Серед них

найбільш поширеними є інсайдерська діяльність, витоки конфіденційної інформації та недотримання правил роботи із чутливими даними, що становить серйозний ризик для цілісності інформаційних активів держави [11]. Це створює загрозу не лише для якісного ухвалення політичних рішень, але й для довгострокової стійкості політичної системи та збереження суспільної довіри. Тому формування державної стратегії цифрової стійкості та інформаційної безпеки стає одним із центральних завдань модернізації публічного управління в цифрову епоху.

Таким чином, цифрова епоха водночас ускладнює ухвалення політичних рішень і відкриває нові можливості для зміцнення державних комунікацій. Саме ефективне поєднання потенціалу цифрових технологій з інституційними механізмами демократії визначатиме якість політичного управління та легітимність влади у XXI столітті.

Висновки. Дослідження показало, що цифрова епоха формує як виклики, так і можливості для політичного процесу. Цифровізація – це потужний політичний ресурс, який забезпечує прозорість, підзвітність та ефективність державних процесів і водночас трансформує традиційні механізми ухвалення політичних рішень. У цифрову епоху політичне рішення набуває нового змісту, оскільки поєднує правову й політичну складові, закріплює стратегічні пріоритети державного управління та відображає баланс суспільних інтересів. Важливу роль у цьому процесі відіграють державні комунікації, які реалізують консервативну, координуючу, інтегративну, мобілізаційну та соціалізовану функції і в умовах цифровізації набувають нових форм – від електронного врядування до інтерактивних платформ, що розширюють можливості громадянського впливу та підвищують рівень підзвітності влади.

Український досвід цифрової трансформації підтверджує, що цифрові інструменти створюють нові моделі взаємодії держави й суспільства, підвищують прозорість публічної діяльності та сприяють зростанню довіри до інституцій влади. Водночас цифрова епоха породжує низку викликів для політичного процесу – від інформаційних війн і дезінформаційних кампаній до цифрового популізму, інформаційного перевантаження та кібератак. Ці загрози спотворюють аналітичну базу ухвалення рішень, підривають довіру до державних інституцій і можуть призвести до дестабілізації політичної системи.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням механізмів цифрової стійкості держави, зокрема протидії дезінформації, кібератакам і цифровому популізму. Важливим напрямом стане аналіз впливу штучного інтелекту на політичні рішення, а також порівняння українського досвіду цифровізації з практиками провідних країн світу.

Література:

1. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти: у 2 ч. Міжнар. рада за науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М. З. Згуровський. Київ : НТУУ «КПІ», 2010. Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. 118 с.
2. Володимир Зеленський: «Цифрова країна – це потужний економічний розвиток». Міністерство трансформації України. Публікація від 20 жовтня 2020 року. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/volodimir-zelenskiy-tsifrova-kraina-tse-potuzhniy-ekonomichniy-rozvitok>.
3. Гарашук Д. Цифровий популізм: спрощення повідомлень та маніпуляція реальністю в контексті Платонівської печери». *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Випуск 54. С. 183–189. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.21>.
4. Жекало Г. І. Сутність та зміст електронного урядування: концептуальний вимір / Г. І. Жекало, М. Я. Заяць, О. В. Вакун. Державне управління: удосконалення та розвиток : електронне видання. 2020. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_8_7. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.8.52.
5. Завдяки системі е-Консул сервіси МЗС для громадян України за кордоном стануть набагато доступнішими. Публікація від 22 серпня 2024 року. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zavdyaki-sistemi-e-konsul-servisi-mzs-dlya-gromadyan-ukrayini-za-kordonom-stanut-nabagato-dostupnishimi>.

6. Матвієнків С. М., Братах Л. І. Інформаційні загрози в умовах повномасштабної війни: сучасні виклики для національної безпеки України. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. С. 211–215. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.36>, URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/49_2024/38.pdf.
7. Матвійчук А. Еволюція розуміння змісту поняття «політичне рішення» 2010. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/download/3198/2772/> (дата звернення 22.08.2025).
8. Мінцифри: Запустили нові послуги для ветеранів та родин військових у Дії. Міністерство цифрової трансформації України. Публікація від 20 лютого 2025 року. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfyry-zapustyly-novi-posluhy-dlia-veteraniv-ta-rodyn-viiskovykh-u-dii>.
9. Полуніна О. О. Електронні петиції: міжнародний досвід та Україна. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023 № 62. С. 53–56. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc62/11.pdf> (дата звернення 22.08.2025).
10. Понад 30 послуг у Дії та розвиток Defence Tech: головні досягнення Мінцифри за 2023 рік. Міністерство цифрової трансформації України, опубліковано 28 грудня 2023 року о 10:26. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ponad-30-posluh-u-dii-ta-rozvytok-defence-tech-holovni-dosiahnennia-mintsyfyry-za-2023-rik> (дата звернення 23.08.2025).
11. Скіцько О.І., Ширшов Р. А. Актуальні питання забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. Вип. 10. С. 312–315. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/71> (дата звернення 24.08.2025).
12. Шавкун І. Г., Дибчинська Я. С. Публічне управління: комунікаційний аспект. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / За заг. ред. Сергія Чернова, Валентини Воронкової, Віктора Банаха, Олександра Сосніна, Пранаса Жукаускаса, Йоліти Ввайнхардт, Регіни Андрюкайтене. Запоріжжя: ПВВ ЗДІА, 2016. 608 с. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/monodrupradmin_513.pdf. (дата звернення 21.08.2025).
13. Farkas X., Bene M. Images, politicians, and social media: Patterns and effects of politicians' image-based political communication strategies on social media. *The international journal of press/politics*. 2021. № 26 (1) P. 119–14.
14. Prozorro – не лише інструмент, це також екосистема комунікації, навчання та аналізу даних щодо закупівель для всіх учасників процесу. Урядовий портал. Публікація від 31 жовтня 2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prozorro-ne-lyshe-instrument-tse-takozh-ekosistema-komunikatsii-navchannia-ta-analizu-danykh-shchodo-zakupivel-dlia-vsikh-uchasnykiv-protsesu-iuliia-svyrydenko> (дата звернення 26.08.2025).

References:

1. Zghurovskyi, M.Z. (Ed.). (2010). Analiz staloho rozvytku – hlobalnyi i rehionalnyi konteksty: U 2 ch. Ch. 2. Ukraina v indyktorakh staloho rozvytku [Analysis of sustainable development – global and regional contexts: In 2 parts. Part 2. Ukraine in sustainable development indicators]. NTUU “KPI” [in Ukrainian].
2. Zelenskyi, V. (2020, October 20). Tsyfrova kraina – tse potuzhnyi ekonomichnyi rozvytok [A digital country is powerful economic development]. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Retrieved from: <https://thedigital.gov.ua/news/volodimir-zelenskiy-tsifrova-kraina-tse-potuzhniy-ekonomichniy-rozvitok> [in Ukrainian].
3. Harashchuk, D. (2024). Tsyfrovyi populizm: sproshchennia povidomlen ta manipuliatsiia realnistiu v konteksti: Platonivskoi pechery [Digital populism: Simplification of messages and manipulation of reality in the context of Plato's cave]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofsko-politohichni studii [Bulletin of Lviv University. Series of Philosophical and Political Studies], No 54, P. 183–189. <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.21> [in Ukrainian].
4. Zhekalo, H.I., Zaiats, M.Ya., & Vakun, O.V. (2020). Sutnist ta zmist elektronnoho uriaduvannia: kontseptualnyi vymir [The essence and content of e-government: Conceptual dimension]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok [Public Administration: Improvement and Development], № 8. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_8_7. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.8.52 [in Ukrainian].
5. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. (2024, August 22). Zavdiaky systemi e-Konsul servisy MZS dlia hromadian Ukrainy za kordonom stanut nabahato dostupnishymy [Thanks to the e-Consul system, MFA

services for Ukrainian citizens abroad will become much more accessible]. Retrieved from: <https://mfa.gov.ua/news/zavdyaki-sistemi-e-konsul-servisi-mzs-dlya-gromadyan-ukrayini-za-kordonom-stanut-nabagato-dostupnishimi> [in Ukrainian].

6. Matviienkov, S.M., & Bratakh, L.I. (2024). Informatsiini zahrozy v umovakh povnomasshtabnoi viiny: suchasni vyklyky dlia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Information threats in the context of full-scale war: Current challenges for Ukraine's national security]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii* [Current Issues of Philosophy and Sociology], P. 211–215. <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.36> [in Ukrainian].

7. Matviichuk, A. (2010). Evoliutsiia rozuminnia zmistu poniattia “politychne rishennia” [Evolution of the understanding of the concept of “political decision”]. Retrieved from: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/download/3198/2772/> [in Ukrainian].

8. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy (2025, February 20). Zapustyly novi posluhy dlia veteraniv ta rodyn viiskovykh u Dii [New services for veterans and families of servicemen launched in Diia]. Government Portal. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfry-zapustyly-novi-posluhy-dlia-veteraniv-ta-rodyn-viiskovykh-u-dii> [in Ukrainian].

9. Polunina, O.O. (2023). Elektronni petytsii: mizhnarodnyi dosvid ta Ukraina [Electronic petitions: International experience and Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia Yurydsprudentsiia* [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence], No 62. P. 53–56. Retrieved from: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc62/11.pdf> [in Ukrainian].

10. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. (2023, December 28). Ponad 30 posluh u Dii ta rozvytok Defence Tech: holovni dosiahnennia Mintsyfry za 2023 rik [Over 30 services in Diia and the development of Defence Tech: Main achievements of the Ministry in 2023]. Government Portal. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/ponad-30-posluh-u-dii-ta-rozvytok-defence-tech-holovni-dosiahnennia-mintsyfry-za-2023-rik> [in Ukrainian].

11. Skitsko, O.I., & Shyrshov, R.A. (2024). Aktualni pytannia zabezpechennia kiberbezpeky ob'ektiv krytychnoi infrastruktury [Current issues of ensuring cybersecurity of critical infrastructure objects]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Juridical Scientific Electronic Journal], No 10. P. 312–315. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/71> [in Ukrainian].

12. Shavkun, I.H., & Dybchynska, Ya.S. (2016). Publichne upravlinnia: komunikatsiinyi aspekt [Public administration: The communication aspect]. In S. Chernov, V. Voronkova, V. Banakh, O. Sosnin, P. Zhukauskas, J. Vvainhardt, & R. Andriukaitene (Eds.), *Publichne upravlinnia ta administruvannya v umovakh informatsiinoho suspilstva: vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid* [Public administration and administration in the information society: Domestic and foreign experience] (pp. 1–608). Zaporizhzhia: RVV ZDIA. Retrieved from: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/monodrupadmin_513.pdf [in Ukrainian].

13. Farkas, X., & Bene, M. (2021). Images, politicians, and social media: Patterns and effects of politicians' image-based political communication strategies on social media. *The International Journal of Press/Politics*, 26 (1), 119–141. <https://doi.org/10.1177/1940161220959553>.

14. Uriadovyi portal (2023, October 31). Prozorro – ne lyshe instrument, tse takozh ekosystema komunikatsii, navchannia ta analizu danykh shchodo zakupivel dlia vsikh uchasnykiv protsesu [Prozorro is not only a tool, but also an ecosystem of communication, training, and data analysis regarding procurement for all participants]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/prozorro-ne-lyshe-instrument-tse-takozh-ekosystema-komunikatsii-navchannia-ta-analizu-danykh-shchodo-zakupivel-dlia-vsikh-uchasnykiv-protsesu-iuliia-svyrydenko> [in Ukrainian].

Anton Bader, Olena Mezhska, Viktoriia Medvedska. Political decisions in the digital age: challenges and opportunities for state communications

The article examines the specific features of political decision-making in the digital age and their impact on the system of state communications. It is demonstrated that digitalization is not only a technical factor of modernizing governance processes but also a political resource that ensures transparency of state activity, accountability of public authorities, and effective interaction with citizens. Based on the analysis of Ukraine's digital transformation experience, key initiatives are considered, including the Diia digital platform as the

“state in a smartphone” concept, the Prozorro public procurement system, and the institution of electronic petitions. These instruments have provided new formats of communication between the state and society, contributed to greater openness, interactivity, and democratic participation of citizens.

Special attention is given to the role of state communications, which, under conditions of digitalization, implement traditional functions – conservative, coordinating, integrative, mobilizing, and socializing – in new forms grounded in information and communication technologies. The main challenges of the digital age for political decisions are identified: information wars and disinformation, digital populism, information overload, and cyberattacks on critical infrastructure. It is emphasized that these threats undermine trust in institutions, distort the analytical basis of decision-making, and may lead to the destabilization of the political system.

The article concludes that the combination of digital technologies with democratic institutional mechanisms will determine the quality of political governance and the legitimacy of power in the 21st century. The Ukrainian experience confirms that digital tools are capable of creating effective models of state–society interaction, enhancing transparency, and fostering trust, while at the same time requiring the development of a national strategy for digital resilience and information security.

Key words: *political decisions, digital age, digitalization, state communications, digital populism, political processes, communication policy, public governance.*

Відомості про авторів:

Бадер Антон – доктор політичних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту соціальних і гуманітарних наук,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Меженська Олена – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Медведська Вікторія – доктор філософії зі спеціальності 052 «Політологія»,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Надійшла 05.08.2025

Прийнята 29.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 159.92/95:316.46:27-587.6|17.022.1-029:32
DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-3>

Назарій Баюрчак
ORCID: 0000-0001-8946-5493

ПСИХОЛОГІЧНІ КОМПОНЕНТИ ХАРИЗМИ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

У цій статті розглядаються сучасні психологічні аспекти харизматичного лідерства. Харизма та імідж політичного лідера – це складні психологічні компоненти, які відіграють вирішальну роль в ефективності та впливі, який вони здійснюють на виборців. Вони нерозривно пов'язані та доповнюють один одного, формуючи загальний образ лідера в суспільстві. В інформаційну епоху психологічні методи формування політичного іміджу використовуються для створення образів харизматичних лідерів. Ці методи дають змогу створювати штучні образи політиків, які широко поширені серед громадян. Випромінювання харизматичних якостей має вирішальне значення для політичного лідерства.

Хоча харизма може бути вродженою рисою, її прояв і вплив значною мірою залежать від того, як вона виражається через імідж. З іншого боку, ретельно створений імідж може посилити харизматичні якості лідера або навіть компенсувати їх відсутність, наділяючи його харизматичними характеристиками. Наприклад, ораторське мистецтво, компонент харизми, може бути посилене та виражене за допомогою витончених словесних образів. Імідж – це навмисно сконструйований образ людини, який впливає на сприйняття аудиторії. Він охоплює як об'єктивні характеристики, так і суб'єктивні інтерпретації.

Харизма та імідж – це потужні інструменти психологічного впливу, які дають змогу політичним лідерам ефективно спілкуватися з виборцями, мобілізувати їх, формувати громадську думку та досягати політичних цілей.

Формування харизматичної особистості передуює формуванню іміджу харизматичного лідера. Щоб досягти політичного лідерства з харизматичною особистістю, потрібно діяти відповідно до політики сприйняття й активно використовувати психологічні методи.

Ключові слова: політичний імідж, харизматичне лідерство, політичні технології, образ, психологічні методи, харизматична особистість.

Вступ. Проблема політичного лідерства належить до категорії питань, актуальність яких ніколи не ставиться під сумнів. Дослідження політичного лідерства мають як пізнавальний, так і прикладний характер, оскільки допомагають потенційним лідерам створювати механізми управління індивідами, а громадянам – розуміти ці механізми, розрізняти їх і в разі потреби їм протистояти. У ситуації сучасної політичної системи, що трансформується, відбувається суттєве розширення особистісної природи політики, що ставить перед дослідниками проблему розгляду явища «політичне лідерство» за нових методологічних підходів. Специфіка сучасного політичного процесу пов'язана з активізацією в ньому політичного лідера.

Мета та завдання. Мета статті – дослідити процес формування іміджу політика через конструювання психологічних компонентів образу харизматичного лідера. Завдання – виокремити психологічні складові образу харизматичного лідера й навести конкретні способи застосування цих складових для формування іміджу політика.

Методологічною базою для дослідження є кількісні, якісні та змішані методи дослідження. До кількісних варто віднести опитування, тестування, експерименти та статистичний аналіз. До якісних – інтерв'ю, контент-аналіз, спостереження, вивчення конкретних випадків.

Ключовими аспектами для вимірювання харизми політичного лідера є: визначення харизматичного лідера, вплив на послідовників, вимірювання харизми, роль контексту, етичні аспекти харизматичного лідерства.

Кількісні методи дослідження є емпіричними та часто називаються науковою дослідницькою парадигмою. Вони є об'єктивними й орієнтованими на результат, спрямованими на кількісне визначення варіацій у ситуаціях, проблемах або явищах. Їхній основний фокус – перевірка гіпотез і підтвердження теорій, виходячи з припущення, що пізнання та поведінка значною мірою передбачувані та пояснювані. Валідність забезпечується шляхом суворої чіткості, визначення та використання пілотних експериментів.

Якісні дослідження характеризуються фундаментальним підходом детального спостереження та пояснення, спрямованим на розуміння «цілісного стану» замість суворого визначення та вимірювання ізольованих змінних. Вони прагнуть пояснити поточні ситуації та глибоко дослідити історії, нюанси та досвід меншої кількості учасників, зосереджуючись на тому, «як» або «чому» відбуваються явища. Валідність у якісних дослідженнях часто пріоритетна за суворе вимірювання, а дослідження зазвичай проводяться в природних («польових») умовах.

Поєднуючи сильні сторони обох підходів, змішані методи пропонують «найкраще з обох світів». Вони дають змогу глибоко досліджувати нюанси та досвід (якісні) та одночасно перевіряти гіпотези й узагальнювати результати на більші популяції (кількісні). Дослідження змішаними методами також можуть бути прагматично орієнтованими, зосереджуючись на тому, що є найефективнішим, досяжним або корисним для цього дослідницького питання, або навіть на тому, що насамперед отримає фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основоположник концепту політичної харизми М. Вебер дає таке визначення поняття харизма: «Застосовується до певної якості особистості індивіда, завдяки якій він відрізняється від звичайних людей і сприймається як носій надприродних, надлюдських або виняткових особливостей. Ці якості не властиві звичайній людині, вони приписуються божественному походженню або сприймаються як зразкові, у зв'язку з чим індивід вважається вождем». Згідно із цим визначенням харизма – це якість, завдяки якій людина, що нею володіє, оцінюється як обдарована надзвичайними, надлюдськими властивостями. Оцінка цих властивостей може проводитись тільки на підставі зовнішніх вражень [10, с. 112].

Дослідник Б. Басс розробив «Багатофакторний опитувальник лідерства», у якому харизма є одним із вимірів. Б. Басс визначив такі основні фактори для вимірювання харизми: створення проєкту або образу майбутнього (цілі, програма діяльності, результати й очікування, що об'єднують членів групи); відчуття покликання; заразлива самооцінка, що розуміється як впевненість у собі (усвідомлення своїх сильних сторін, здатність навчати інших подібним здібностям та розвивати власні таланти); довіра та повага підлеглих (досягається завдяки послідовності, відповідальності, надійності та наполегливості лідера). Дослідники Дж. Конгер та Р. Канунго розробили Шкалу харизматичного лідерства («Шкала харизматичного лідерства Конгера та Канунго»). Шкала Конгера – Канунго базується на шести поведінкових вимірах харизматичного лідерства: 1) чутливість до навколишнього середовища; 2) чутливість до потреб членів організації; 3) критика статус-кво; 4) проєкт (образ майбутнього) та його формулювання; 5) особистий ризик; 6) поведінка, що кидає виклик традиціям [3, с. 639].

Дослідник Н. Енкельманн визначає харизматичні якості таким чином: особиста привабливість; натхнення, що походить від досягнення життєвих цілей; ідентифікація з виконуваною роботою; впевненість у собі; здатність зосереджуватися на тому, що найважливіше; комунікабельність та здатність будувати довгострокові, міцні міжособистісні стосунки; здатність мотивувати себе й інших; здатність знаходити правильний підхід до людей; здатність ставити чіткі цілі для себе й інших; чарівність; активність та енергійність; здатність приймати рішення; здатність служити взірцем для наслідування та позитивний погляд на життя [1].

Отже, харизматична особистість є складним, багатовимірним конструктом, і тому єдиного пояснення його структури не існує. Вибір конструкта залежить від цілей дослідника, здібностей, особистої схильності та характеристик предмета психологічного дослідження. Водночас не існує єдиного алгоритму побудови харизматичної структури особистості. У психології особистість розуміється як суб'єкт соціальних відносин та істота із соціально значущими аспектами. Істотною характеристикою особистості є соціальна значущість атрибутів, що входять до її структури [5, с. 308].

Отже, структуру харизматичної особистості можна розділити на чотири основні компоненти: когнітивний, афективний, поведінковий та мотиваційний. Когнітивний компонент охоплює фундаментальні переконання особистості, її сприйняття власної діяльності та соціального оточення, у якому вона діє, а також уявлення про людську природу. Когнітивний компонент може стосуватися знань, навичок та здібностей особистості [8]. Афективний компонент пов'язаний з емоціями та відображає довгострокову орієнтацію особистості, а також стосується ставлення до життя загалом, об'єктів, себе й оточення зокрема. Поведінковий компонент поширюється на конкретні дії, сприйняття, контроль і саморегуляцію своєї поведінки. Мотиваційний компонент виражається в орієнтації особистості, обґрунтуванні конкретного поведінкового вибору, розподілі факторів, що визначають цей вибір, і здатності ставити чіткі цілі [7, с. 201].

Якщо порівняти основні компоненти особистості з харизматичними рисами особистості, на яких наголошують зарубіжні психологи, то афективний компонент харизматичної особистості є найбільш помітним (табл. 1). Тобто натхнення від виконаних життєвих завдань, ідентифікація з виконаною роботою, позитивний погляд на життя, відчуття покликання (що розуміється як самосвідомість і самооцінка, пов'язані з харизмою) і здатність розуміти потреби оточення та членів організації [2]. Усі ці характеристики харизматичної особистості допомагають створити середовище, де працівники відчувають, що можуть задовольнити свої потреби в команді (або суспільстві).

Серед поведінкових компонентів особливо варто згадати такі якості, як здатність і готовність йти на високий особистий ризик заради блага організації (або суспільства), критика статус-кво та дії проти соціальних стереотипів, тобто виконання дій, які сприймаються як героїчні або виняткові. Водночас харизматичні особистості можуть трансформувати цінності, мотивації та інтереси членів організації, узгоджуючи особисті інтереси кожної людини з досягненням суспільних цілей [11, с. 197].

Таблиця 1

Структурні елементи харизматичної особистості

Когнітивний	Афективний	Поведінковий	Мотиваційний
Здатність зосереджуватися на найважливішому, а саме на здатності створювати проєкт (бачення майбутнього)	Натхнення від життєвих викликів; ототожнення себе з виконаною роботою; позитивний погляд на життя; самосвідомість і харизма; здатність розпізнавати потреби оточення та членів організації, а також здатність знаходити правильний підхід до людей	Активність; енергійність; критика статус-кво; особистий ризик; дії всупереч соціальним стереотипам; здатність приймати рішення	Здатність мотивувати себе й інших; здатність ставити чіткі цілі для себе й інших і досягати їх

Мотиваційний компонент виражається у здатності харизматичної особистості ставити та досягати чітких цілей для себе й мотивувати інших, тобто формулювати та ставити цілі таким чином, щоб це було привабливо для членів організації. Когнітивний компонент, який найменш помітний у структурі харизматичної особистості, включає здатність зосереджуватися на найважливішому та створювати майбутні проекти (образи майбутнього). Це стосується здатності харизматичної особистості формулювати раціональні підходи до вирішення проблем і представляти привабливу картину можливих результатів своїх зусиль членам організації [6, с. 118].

Щоб найповніше пояснити модель харизматичної структури особистості, я використовую психологічну типологію К. Г. Юнга. Типологію Юнга було вибрано передусім через її структурний підхід. Із цього погляду кожна людина володіє не лише індивідуальними характеристиками, але й атрибутами, властивими певному психологічному типу. Хоча ці типи відображають відносні сильні та слабкі сторони психічних функцій і моделей поведінки, які найбільше підходять для цієї особистості, психологічні типи є структурою або каркасом особистості. Харизматичну особистість також можна пояснити через призму одного з психологічних типів Юнга.

Юнг вважав, що кожна людина спочатку зосереджується на сприйнятті або зовнішніх аспектів життя (переважно зосереджуючись на об'єктах зовнішнього світу), або внутрішніх аспектів (переважно зосереджуючись на суб'єкті). Він називав цей спосіб сприйняття світу, себе та своїх стосунків зі світом позицією людської психіки. Юнг визначив це як екстраверсію та інтроверсію. Потім він ввів поняття психологічної функції. Функція – це особлива здатність людини розуміти певний аспект світу. Деякі люди краще використовують логічну інформацію (міркування, висновки, докази), тоді як інші краще використовують емоційну інформацію (стосунки між людьми, почуття). Деякі люди мають більш розвинену інтуїцію (передчуття, загальне сприйняття, інстинктивне сприйняття інформації), тоді як інші мають більш розвинені емоції (сприйняття зовнішніх та внутрішніх подразників). Виходячи із цього, Юнг визначив чотири основні функції: мислення, почуття, інтуїцію та відчуття [5, с. 91].

Мислення – це психологічна функція, яка об'єднує дані про зміст переконань у концептуальні зв'язки. Мислення базується на інтелектуальному розумінні фактів, зокрема концептуальних взаємозв'язків між фактами. Це раціональний та систематичний процес розуміння реальності через аналіз і логічні міркування.

Почуття – це функція, яка надає відомого значення змісту з погляду прийняття чи відхилення. Почуття – це впливова емоційна функція. Емоції включають формування думок про факти або формування думок (оцінок) на основі подібності чи специфічності фактів, тому досвід оцінюється як хороший чи поганий, приємний чи неприємний, прийнятний чи неприйнятний.

Інтуїція – це психологічна функція, яка несвідомо передає сприйняття суб'єкту. Інтуїтивне сприйняття ігнорує деталі та натомість зосереджується на загальному контексті й атмосфері. Інтуїтивне сприйняття сприймає (без явних доказів чи обґрунтувань) напрямок руху об'єктів, тонкі внутрішні зв'язки та неявно пов'язані процеси, які приховують можливості ситуації. Інтуїція – це тип інстинктивного сприйняття, і хоча її надійність базується на конкретних ментальних даних, її реалізація та існування залишаються несвідомими [4, с. 111].

Відчуття – це психологічна функція, яка сприймає тілесні подразники. Емоція базується на безпосередньому досвіді сприйняття конкретних фактів. Об'єкти сприймаються такими, якими вони є, тобто реалістично та конкретно. Емоція не може враховувати контекст, наслідки, значення чи інші інтерпретації, але намагається представити фактичну та детальну інформацію, пов'язану з емоцією [3, с. 640].

Наявність усіх чотирьох психологічних функцій у кожного політичного лідера забезпечує цілісне та збалансоване сприйняття світу. Однак ці функції розвинені не однаковою мірою. Зазвичай одна функція домінує та забезпечує практичні засоби для досягнення соціального

успіху. Інші функції неминуче відстають, але це аж ніяк не патологічно; їхня «відсталість» стає очевидною лише через порівняння з домінуючою функцією. Юнг визначив три типи особистості на основі їх домінуючої функції: інтелектуальний, емоційний, інтуїтивний та рецептивний. Домінуюча функція пригнічує прояв інших функцій, але не в однаковій мірі [9, с. 211]. Тому, оскільки емоційність є найвизначнішим елементом у харизматичній структурі особистості, харизматичні особистості можна класифікувати як емоційні або інтуїтивні. Харизматичні особистості надають пріоритет превентивним процесам над фактичними під час збору інформації та приймають рішення на основі особистих і загальноприйнятих цінностей, а не логіки. Харизматична особистість політичного лідера формує переважно емоційні, а не договірні, стосунки з іншими, викликаючи позитивні емоції. Зрештою, усе це сприяє користі системи (організації, суспільства), оскільки члени готові витратити додаткову енергію на організацію.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У цій статті проаналізовано харизматичну структуру особистості політичних лідерів на основі кількох основних компонентів. Харизматична структура особистості політичних лідерів складається з афективних, мотиваційних, поведінкових і когнітивних елементів. Когнітивний елемент є найменш помітним, тоді як афективний елемент є більш помітним. Це свідчить про те, що харизматичні особистості належать до чутливих або інтуїтивних типів згідно з типологією К. Г. Юнга. Емпіричне дослідження було проведено для експериментальної перевірки розробленої теоретичної бази харизматичної особистості. Резюмуючи, можна сказати, що теоретична й емпірична модель харизматичної структури особистості, розроблена дослідниками, дає нам змогу намалювати більш повний психологічний портрет харизматичних особистостей, і, підкреслюючи це, вона допоможе нам ефективніше розвивати харизматичні риси, що сприяють політичному успіху.

Література:

1. Bass B. Leadership and performance beyond expectation. New York: Free Press, 1985. 220 p.
2. Blondel J. Political Leadership: Towards a general analysis. London, 1987. 225 p.
3. Konger J., Kanungo R. Toward a Behavioral Theory of Charismatic Leadership in Organizational Settings. *The Academy of Management Review*. 1987. № 12 (4). P. 637–647.
4. Krech D. Individuals in Society. New York, 1962. 167 p.
5. McGraw K.M. Political impressions: Formation and Management. Oxford Hand-book of Political Psychology, 2003. 420 p.
6. Myron R. The New Leader: A revolutionary approach to effective leadership. New York, 1987. 307 p.
7. Parsons T. The Sociological Theory & Modern Society. New York, 1967. 225 p.
8. Riggio R.E. The role of social and emotional communication skills in leader emergence and effectiveness. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*. 2010. № 7. P. 83–103.
9. Stogdill R. Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research. New York, 1974. 339 p.
10. Weber M. Economy & Society. Los Angeles, 1978. 434 p.
11. Winter D.G. Leader appeal, leader performance, and the motive profiles of leaders and followers: A study of American presidents and elections. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. Vol. 52. P. 196–202.

References:

1. Bass, B. (1985). Leadership and performance beyond expectation. New York: Free Press. 220 p. [in English].
2. Blondel, J. (1987). Political Leadership: Towards a general analysis. London. 225 p. [in English].
3. Konger, J., & Kanungo, R. (1987). Toward a Behavioral Theory of Charismatic Leadership in Organizational Settings. *The Academy of Management Review*, 12 (4), 637–647 [in English].
4. Krech, D. (1962). Individuals in Society. New York. 167 p. [in English].
5. McGraw, K.M. (2003). Political impressions: Formation and Management. Oxford Hand-book of Political Psychology. 420 p. [in English].

6. Myron, R. (1987). *The New Leader: A revolutionary approach to effective leadership*. New York. 307 p. [in English].
7. Parsons, T. (1967). *The Sociological Theory & Modern Society*. New York. 225 p. [in English].
8. Riggio, R.E. (2010). The role of social and emotional communication skills in leader emergence and effectiveness. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 7, 83–103 [in English].
9. Stogdill, R. (1974). *Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research*. New York. 339 p. [in English].
10. Weber, M. (1978). *Economy & Society*. Los Angeles. 434 p. [in English].
11. Winter, D.G. (1987). Leader appeal, leader performance, and the motive profiles of leaders and followers: A study of American presidents and elections. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 196–202 [in English].

Nazarii Baiurchak. Psychological components of charisma of the image of a political leader

This article examines the contemporary psychological aspects of charismatic leadership. Charisma and the image of a political leader are complex psychological components that play a crucial role in the effectiveness and influence they exert on voters. They are inextricably linked and complement each other, forming a general image of a leader in society. In the information age, psychological methods of political image formation are used to create images of charismatic leaders. These methods allow the creation of artificial images of politicians that are widely distributed among citizens. The emission of charismatic qualities is crucial for political leadership.

Although charisma may be an innate trait, its manifestation and impact largely depend on how it is expressed through images. On the other hand, carefully created images can enhance a leader's charismatic qualities or even compensate for their absence, endowing him with charismatic characteristics. For example, oratory, a component of charisma, can be enhanced and expressed through sophisticated verbal imagery. Imagery is a deliberately constructed image of a person that influences the audience's perception. It encompasses both objective characteristics and subjective interpretations.

Charisma and image are powerful tools of psychological influence that allow political leaders to effectively communicate with voters, mobilize them, shape public opinion, and achieve political goals.

The formation of a charismatic personality precedes the formation of an image of a charismatic leader. To achieve political leadership with a charismatic personality, it is necessary to act in accordance with the politics of perception and actively use psychological methods.

Key words: *political image, charismatic leadership, political technologies, image, psychological methods, charismatic personality.*

Відомості про автора:

Баюрчак Назарій – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 15.08.2025

Прийнята 19.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 321.74 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-4>

Богдан Бевза

ORCID: 0009-0005-9416-8115

БІДНІСТЬ ПРИМОРДІАЛІЗМУ ТА РЕЛЯТИВНІСТЬ КОНСТРУКТИВІЗМУ – ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті здійснено аналіз двох основних наукових підходів до дослідження національної ідентичності – примордіалізму та соціального конструктивізму. На основі класичних наукових праць іноземних учених Е. Шилза, К. Гірца, Б. Амбедкара, П. ван ден Берга, Дж. Д. Еллера і Р. М. Коглана, П. Джеймса, П. Бергера, Т. Лукмана та сучасних українських дослідників М. Степика, М. Козловця та Н. Костенко показано, що примордіалізм, попри свій вплив на науковий дискурс середини ХХ ст., втратив пояснювальний потенціал через есенціалізм, апіорність та ірраціональність. Водночас соціальний конструктивізм відкрив ширші можливості для дослідження суті, чинників формування та соціально-політичної динаміки ідентичності, але виявив низку проблемних питань, зокрема щодо меж і механізмів конструювання, особливо в контексті формування політики ідентичності. Методологічну основу статті становлять порівняльний та історико-генетичний методи, дискурс-аналіз і елементи системного підходу. У підсумку обґрунтовано, що сучасні дослідження національної ідентичності потребують виходу за межі примордіалістських редукцій, уникнення конструктивістських релятивізацій та пошуку ефективних рішень для формування стійкої та ефективної державної політики у сфері утвердження національної ідентичності, а також у сфері інформаційної безпеки та національно-патріотичного виховання.

Ключові слова: національна ідентичність, примордіалізм, соціальний конструктивізм, дискурс, публічна політика, політика ідентичності.

Вступ. Національна ідентичність наразі є вістрям суспільно-політичних процесів в Україні та в усьому світі. Українці виборюють право на власну ідентичність у війні з Росією, західний світ занурюється в кризу ідентичностей разом із «вибухом правих» і суттєвим ускладненням позицій прихильників лібералізму. Національна ідентичність містить неабиякий пояснювальний потенціал для дослідження багатьох суспільних процесів, водночас вибраний підхід також значною мірою визначить конструктивність і застосовність результатів. Два основні підходи до вивчення національної ідентичності передбачають дві протилежні пресупозиції: у примордіалізмі фактично всі явища визначені природними чинниками і «течуть» природним шляхом; у конструктивізмі всі явища конструйовані, їхнє майбутнє залежить від соціальної реальності, яка теж є конструйованою. Нашою метою є визначити, чи зберігає примордіалізм дослідницький і пояснювальний потенціал (а якщо ні, то коли він його втратив), а також які небезпеки були закладені засновниками конструктивізму і як вони впливають на його застосування в сучасній політичній науці.

Матеріали та методи дослідження. У статті використані матеріали представників наукових шкіл примордіалізму та конструктивізму, зокрема Е. Шилза, К. Гірца, Б. Амбедкара, П. ван ден Берга, Дж. Д. Еллера і Р. М. Коглана (ін. Кафліна), П. Джеймса, П. Бергера і Т. Лукмана та Н. Костенко. Серед методів дослідження у статті застосовано порівняльний метод – для зіставлення підходів примордіалістів і конструктивістів; історико-генетичний метод – для

© Б. Бевза, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

виявлення еволюції теоретичних підходів, особливо в контексті історичних процесів, які відбувалися під час написання відповідних наукових праць; а також дискурс-аналіз – для інтерпретації концептуальних побудов у працях дослідників. Крім того, використано елементи системного підходу, що дає змогу розглядати ідентичність як багаторівневий соціальний констрukt.

Результати й обговорення. На сьогодні сформувалися два основні підходи до розуміння колективних ідентичностей і передовсім національної ідентичності: примордіалізм та конструктивізм.

Примордіалістський підхід ґрунтується на «самоототожненні особистості», яке пояснюється як природне явище, можливе за участі природних сутностей. Цей підхід започаткував Едвард Шилз у 1957 році, опублікувавши статтю під назвою «Примордіалістські, особисті, релігійні та громадянські зв'язки» [1]. Прихильник примордіалізму Кліффорд Гірц засновує своє сприйняття національної ідентичності на «первісних прихильностях» (primordial attachments) та деякій «даності» (givens), які визначають соціальне буття людини: «Під первісною прихильністю мається на увазі прихильність, яка походить від «даності» – або, точніше, оскільки культура неминуче залучена до таких питань, передбачуваної «даності» – соціального існування: головним чином безпосереднього суміжного та родинного зв'язку, але поза ними даність, яка випливає з народження в конкретній релігійній спільноті, мовного середовища або навіть діалекту, та дотримання певних соціальних практик. Ці збіги крові, мови, звичаїв і так далі мають невимовну, а часом і непереборну силу примусу самі по собі» [2, с. 259]. Звернемо тут увагу на те, як дослідник абсолютизує використовувані для опису терміни. Автор вживає слова «даність», «неминуче», «невимовна і непереборна сила примусу» і т. ін., що, звертаючись до психолінгвістики, приводить нас до припущення: ті чинники формування національної ідентичності, які бачить автор, настільки масштабні та, ймовірно, загрозливі в його очах, що він свідомо відмовляється від їх аналізу, приховуючи їх за «непереборною силою». До того ж продовження наведеної цитати певним чином підтверджує таке припущення: «Людина прив'язана до свого родича, свого сусіда, свого одновірця, *ipso facto*; як результат не просто особистої прихильності, практичної необхідності, спільного інтересу чи взятого зобов'язання, але принаймні значною мірою в силу якогось незрозумілого абсолютного значення, яке приписується самому зв'язку» [2, с. 259]. Формулювання «якесь незрозуміле абсолютне значення» дещо контрастує із загальним розумінням наукового методу та певною мірою нівелює методологічне підґрунтя цього підходу. Загалом прихильники цього підходу, зокрема К. Гірц, описували свої наукові погляди в часи активного формування нових держав і реформування існуючих («модерні» та «напівмодерні» держави за його класифікацією), деколонізації Африки та послаблення тиску СРСР на країни Варшавського договору. Вчені шукали поняття для опису передумов процесів, які відбувалися в цих суспільствах. Цим можна пояснити внутрішню дискусію К. Гірца на сторінках його книги, де він спершу доводить свою тезу та запевняє, що її дуже легко підтвердити: «Але в суспільствах, що модернізуються, де традиція громадянської політики є слабкою і де технічні вимоги до ефективного уряду соціального забезпечення погано зрозумілі, первинні прихильності, як виявив Неру, мають тенденцію неодноразово, у деяких випадках майже безперервно, пропонуватися та широко проголошуватися як бажані бази для розмежування автономних політичних одиниць. І теза про те, що справді легітимна влада впливає лише з внутрішнього примусу, який так чи інакше задумано мати такими прихильностями, відверто, енергійно та нехитро захищається» [2, с. 260]. К. Гірц наводить досить суперечливу цитату індуського політичного діяча, автора проєкту конституції Індії Бхімрао Амбедкара: «Причини, чому одномовна держава стабільна, а багатомовна – нестійка, цілком очевидні. Держава будується на відчутті спільності. Що таке це відчуття спільності? Коротко кажучи, це відчуття корпоративної єдності, яке змушує тих, хто його має, відчувати себе рідними і близькими» [3, с. 11]. А у примітках, поруч із посиланням на цитату, К. Гіртц полемізує

з наведеним твердженням, контраргументуючи його прикладом Південної Африки, Канади та, врешті-решт, Індії. Після чого знову наводить цитату Б. Амбедкара, де пояснюється, що це лише одиничний випадок, і це вроджений (у цьому контексті примордіальний) «геній» Індії, Швейцарії, Канади та Південної Африки. Але, за словами Б. Амбедкара, «геній» інших трьох країн у тому, щоб об'єднувати, водночас «геній» Індії у тому, щоб розділяти.

Також варто згадати соціально-біологічний напрям примордіалізму. Представником соціально-біологічного напрямку є П'єр ван ден Берг. Він концентрує свою увагу на кровній спорідненості, яка є, на його думку, ключовим складником для формування етнічної спільноти: «...кровна спорідненість досить часто є цілком реальною для того, щоб стати основою для таких могутніх почуттів, які ми називаємо націоналізмом, трибалізмом, расизмом та етноцентризмом» [4, с. 99].

Наведений екскурс у наукові розробки представників примордіалізму дає змогу зрозуміти логіку їхніх думок і припустити причини такого специфічного підходу, зокрема сприйняття соціально-психологічних і політичних фактів, процесів та явищ як «іраціональних констант», які не піддаються впливу чи змінам. Відзначимо, що на концентрації на суто природних (біологічних) ознаках соціальних зв'язків у межах примордіалістського напрямку наголошували його критики наприкінці ХХ століття.

Зокрема, Джек Девід Еллер та Рід Майкл Коглан (ін. Кафлін) у 1993 році опублікували наукову статтю «Бідність примордіалізму», де активно критикували цей напрям і визначили три ключові аспекти його недосконалості: 1) апіорність (apriority) – примордіальні ідентичності або прив'язаності є «даними» наперед, не залежать від соціальної взаємодії і не мають соціального джерела; 2) невиразність (ineffability) – примордіальні почуття вважаються непідвладними аналізу, їх розглядають як невід'ємні, абсолютні й незмінні; 3) афективність (affectivity) – примордіалізм зосереджується на емоційному аспекті прив'язаностей, підкреслюючи відмінність між етнічними та іншими формами ідентичностей [5]. Учені заперечують релевантність цього підходу: «Примордіалізм пропонує нам картину, в якій почуття існують як «даність»: вони не піддаються соціальному моделюванню, аналізу чи змінам, вони домінують над нами. Важко уявити собі безпораднішу та антисоціологічну концепцію, навіть більше, велика кількість новіших даних – з таких галузей, як соціологія, антропологія та психологія, – підтверджують теоретичну неспроможність та емпіричну беззахисність цієї теорії» [5, с. 188]. Також дослідники узагальнюють деякі позиції цього підходу до тенденцій наукових розробок тих часів: «Етнічність, безумовно, є питанням афективності, що відрізняє її від суто матеріальних або інструментальних питань, але це жодним чином не робить її примордіальною, оскільки емоція не обов'язково чи звичайним чином є примордіальною, а має чітке й доступне для аналізу соціальне походження. Насправді, в кінцевому підсумку, примордіалізм містить ту ж саму хибну методологію, яка вже зазнала критики у сферах культури та афекту, – перетворювати явища, які просто «вже існують» і «зберігаються», на такі, що нібито є «природними», «духовними» і «завжди існували та завжди будуть існувати» [5, с. 200].

Згадані науковці також звертають увагу на поширений аргумент прихильників примордіалізму, який доводиться досі чути в навколонауковому середовищі, а саме «важливість самосприйняття»: «Той факт (і це в кращому випадку проблематичний факт), що етнічні групи сприймають свої ідентичності саме так... жодним чином не підтримує теорію примордіалізму і не ставить під сумнів соціальне походження етнічних прив'язаностей» [5, с. 200]. Підкреслимо тут також негативну оцінку науковців стану суспільства, яке має саме таке самосприйняття.

Інший ракурс критики обрав Пол Джеймс, який у праці «Формування націй» визначив декілька ключових хиб примордіалізму: «Причини, які сучасні теоретики наводять для настільки суворої критики примордіалістських аргументів, мають тенденцію бути добре обґрунтованими. Есенціалізм, ідеалізм, схильність трактувати соціальні явища так, ніби вони

існують поза історичним контекстом, ігноруючи структури сучасного суспільного життя, функціоналістські твердження про базові людські потреби, такі як потреба у належності, та постулювання первісної людської природи – це все можливі пастки на шляху примордіалізму. Можна уникнути цих проблем, трактуючи людську історію як абсолютно дискретну та теоретизуючи націю як таку, що стосується лише періоду модерності (та постмодерності), але цей шлях має низку інших пасток, що резюмовані у критиці теорій, які розглядають усе в одновимірній площині» [6, с. 190–191].

Ключова спільна характеристика наведених наукових пошуків представників примордіалізму полягає у спробах означити фактично всі процеси, що формують ідентичність, самі її елементи та виміри, а також результати її впливу – як природні процеси, які чи то неможливо дослідити та розпізнати, чи то неможливо спрогнозувати, чи то неможливо змінити, або ж найчастіше все разом. Якщо ж припустити, що такий науковий підхід буде вибрано для формування державної публічної політики ідентичності або ж (що ще більш наочно) для формування безпекової політики (щонайменше в частині протидії інформаційним та гібридним загрозам і національно-патріотичного виховання), то єдиним можливим прогнозованим результатом буде відмова від формування таких політик. Адже, згідно з базовими принципами цього підходу, всі процеси та явища, на які спрямована публічна політика, мають природні чинники та природний плин, а отже, будь-які спроби вплинути на них можуть бути кваліфіковані прихильниками примордіалізму радше як нецільове використання коштів. Нагадаємо, що на сьогодні однією з ключових функцій національної ідентичності для України є безпекова – увесь масштаб її прояву можна спостерігати за кількістю добровольців і силою бойового духу українських воїнів.

Досить іронічно, що це ж суспільно-політичне явище прихильники примордіалізму в наукових дискусіях використовують як аргумент на свою користь, стверджуючи, що такі масштаби національно-обґрунтованої мобілізації неможливо було спрогнозувати і жодна державна публічна політика не ставила їх за ціль і не проводила системну роботу в цьому секторі. Але все ж така позиція виходить із базового припущення, що основним суб'єктом формування національної ідентичності є держава, що було дуже точним на кінець 60–70-х рр. минулого століття за дуже високого інформаційного впливу держави на суспільство. На сьогодні таке припущення піддається активній критиці в науковому середовищі і його актуальність потребує окремого дослідження.

Отже, обмеженість і низький дослідницький потенціал примордіалізму у світовому науковому дискурсі зумовив пошуки більш релевантних некласичних підходів до розуміння національних ідентичностей, частиною яких є конструктивістський напрям.

Зважаючи на сучасний стан західного наукового дискурсу, можна впевнено стверджувати, що відбувся перехід від соціально-психологічного до комунікативно-дискурсивного розуміння поняття «ідентичності», який ґрунтується на міждисциплінарних розробках учених, заснованих на парадигмі конструктивізму, основоположниками якої є Пітер Бергер і Томас Лукман. У своїй титульній праці «Соціальне конструювання реальності. Трактат по соціології знання» вони зазначають, що «ідентичність є основним елементом суб'єктивної реальності, вона перебуває у діалектичному взаємозв'язку з суспільством... і набувається тільки через сприйняття значущого «іншого». Дослідники акцентують, що суспільство постає у вигляді суб'єктивних значень, колективних уявлень, смислових систем, які конструюються людьми у процесі їхньої діяльності. Основою формування ідентичності автори вважають процес інтерналізації, тобто сприйняття соціальної реальності, у якій живуть інші: «тепер між ними відбувається постійна безперервна ідентифікація. Ми не тільки живемо в одному і тому ж світі. Ми беремо участь в бутті один одного» [7, с. 193, 194, 150]. На основі згаданої праці П. Бергера та Т. Лукмана та пов'язаних із нею наукових розробок розвинулася школа соціального конструктивізму.

В основі школи соціального конструктивізму стоїть відхід від сприйняття соціальних структур (ідентичностей, культур, взаємодій) як сталих явищ і процесів, подекуди навіть непридатних до аналізу чи впливу. Насамперед прихильники цієї школи засновують свої праці на тому, що реальність є конструйованою. Водночас можна прослідкувати розвиток цього напрямку за динамікою збільшення та конкретизації суб'єктів конструювання й об'єктів того, що було сконструйоване, конструюється зараз та може бути сконструйоване в майбутньому.

Загалом П. Бергер і Т. Лукман заклали базові методологічні аспекти всього напрямку, що стало визначальним для розвитку цього сегмента соціально-гуманітарного знання. Вчені запропонували інший спосіб пояснення сприйняття світу індивідом: «Звичайні члени суспільства в їхньому суб'єктивно осмисленій поведінці не тільки сприймають реальність повсякденного життя як щось самоочевидне. Це світ, який створюється у їхніх думках і діях та переживається ними як реальний» [7, с. 33]. Далі науковці продовжують цю думку, формуючи ключовий навіть для сьогоднішнього принцип «тут і тепер», який пізніше ліг в основу багатьох психологічних теорій, а також течій постмодерного мистецтва: «Реальність повсякденного життя організована навколо «тут» мого тіла та «тепер» мого теперішнього часу. Це «тут і тепер» є фокусом моєї уваги до реальності повсякденного життя. Те, що є «тут і тепер» у повсякденному житті, становить *realissimum* мого усвідомлення. Однак реальність повсякденного життя не обмежується цими безпосередніми наявностями, а охоплює феномени, які не дані «тут і тепер». Це означає, що я сприймаю повсякденне життя залежно від різних ступенів просторової та часової наближеності або віддаленості» [7, с. 36].

Одними з елементів конструювання реальності є ідентичність (гендерна, професійна, релігійна, етнічна, національна й інші), інститути та мова. Оскільки об'єктом нашого дослідження є саме національна ідентичність, то звернемося спершу до неї. Якщо розглядати момент сприйняття особою реальності дискретно, то національна ідентичність є внутрішнім для особи фактором. Різні її елементи впливають на означення різних складових реальності, що сприймається, а отже, модифікує її. Проте цей підхід дає нам можливість сприймати лише одновекторний процес, де індивід реактивно сприймає різні явища та процеси і реагує на подразники. Водночас, якщо ми поглянемо на цю взаємодію в динаміці, то побачимо її двосторонньою: реальність формує індивіда, але й індивід свідомими діями формує реальність. Тобто не лише «динамічний зовнішній світ» є суб'єктом для формування реальності індивіда та соціальної реальності загалом, але й індивід може бути суб'єктом для формування власної реальності та соціальної реальності загалом, адже і сам є «динамічний зовнішнім світом» для реальності «іншого». У деяких випадках (наприклад, матір для немовляти) фактично всім зовнішнім світом.

Наступним методологічним кроком є визначення інструментів і можливостей свідомого та спрямованого формування реальності індивідами чи соціальними структурами, які вони утворюють, зокрема владними. Але, на жаль, наукові розробки часто уникають такого, на перший погляд очевидного, логічного зв'язку: індивід формує власну реальність – індивід взаємодіє із соціумом та формує спільну соціальну реальність – на основі спільної соціальної реальності індивіди свідомими та несвідомими діями формують контрольовані ними соціальні структури та норми, за якими вони існуватимуть – повторювані практики цих же індивідів та стабільне дотримання ними норм перетворюють соціальні структури в інститути, зокрема політичні – утворені політичні інститути, контрольовані індивідами впливають на соціальну реальність як частина всіх соціальних структур. На сьогодні багато дослідників спрямованого впливу на формування соціальної реальності розглядають лише останню ланку цього зв'язку, перевертаючи суб'єктно-об'єктну позицію і фокусуючись лише на впливі владних структур на громадян. Звісно, це зумовлено болючим історичним досвідом тоталітарних режимів, проте частково такий ухил саме в цю парадигму применшує усі інші складові наведеного зв'язку та применшує її дослідницький потенціал.

Саме це і є однією з ключових проблем конструктивізму як підходу на противагу примордіалізму. Коротко її можна сформулювати так: якщо національна ідентичність є конструйованою (а це свідомий і спрямований процес), то хто візьме відповідальність за фінальний результат конструювання? На основі яких критеріїв його можна оцінити? Як побудувати аналог системи стримувань і противаг для всієї мережі суб'єктів конструювання? На жаль, відповіді на ці питання ще належить знайти уже сучасним дослідникам.

Щоправда, Т. Лукман і П. Бергер означили один із векторів розвитку всієї течії соціального конструктивізму: «Фактично інституції є інтегрованими. Але їхня інтеграція не є функціональним імперативом для соціальних процесів, що їх породжують; вона швидше здійснюється у похідний спосіб. Індивіди здійснюють окремі інституціоналізовані дії в контексті своєї біографії. Ця біографія є рефлексивною цілісністю, у якій окремі дії розглядаються не як ізольовані події, а як взаємопов'язані частини суб'єктивно осмисленого універсуму, значення якого не є характерними лише для цього індивіда, а соціально сформульовані та поділяються іншими. Лише через це посередництво соціально розподілених універсумів значень виникає потреба в інституційній інтеграції» [7, с. 82].

На сьогодні в українській науковій спільноті існують різні підходи до застосування соціального конструктивізму в дослідженнях національної ідентичності. Ключові з них – це праці українських дослідників М. Козловця та М. Степика [8, 9]. Так, наприклад, узагальнюючи доробок школи соціального конструктивізму на тему ідентичності, Н. Костенко стверджує: «На думку конструктивістів, ідентичність (особиста і колективна) розглядається як «рукотворна» категорія, що конструюється у межах різноманітних, конкуруючих дискурсивних практик. Вона не є цілісним утворенням, а множинна, багатоконпонентна, активізується ситуативно. За такого підходу ідентичність виступає як тимчасовий, відносний, незавершений конструкт, що має онтологічний статус проекту або постулату. Це – завжди недосконале знання про себе і ще не досягнуте адекватне визнання іншими. Ідентичність – це не властивість, а відношення, продукт принципово відкритого процесу ідентифікацій, у який суб'єкти залучені в ході соціальної адаптації і результат якого ніколи не буває остаточним і завершеним. Ідентичність виступає як рефлексивна категорія, «оволодіти» якою можуть тільки індивіди; групам же ідентичність може бути «приписана» [10, с. 74]. Варто звернути увагу на те, що узагальнення вченої має ухил у парадигму транзитивності та радше є актуальним саме для перехідних суспільств. Адже для України в процесі націєтворення абсолютно звично насамперед пройти етап, коли ідентичністю «оволодіває» спершу індивід. Тобто конструює / інтерналізує її, практикує у взаємодії з іншими індивідами і, таким чином, змінює соціальну реальність. Для року публікації наведеної цитати був актуальним саме цей етап, тому нелогічно закидати цим та іншим дослідженням тих часів ненауковість чи недостатню обґрунтованість. Але важливо зробити відповідні висновки щодо методологічного ухилу та сформованої традиції досліджень, яка досі має свій інституційний вплив. Так, наприклад, галузеві обговорення публічної політики ідентичності, проведені у 2023 році в Україні, були структуровані саме на основі вже давно застарілого на той момент примордіалізму. Якби результати цієї діяльності були імплементовані, то можна було б фіксувати впровадження публічних політик, спроектованих на основі об'єкту наукових насмішок 90-х рр. минулого століття.

Також важливо розуміти, що процес конструювання реальності, який є одним із ключових об'єктів аналізу в усіх напрямках течії, усе одно відбувається на основі смислових конструкцій, виражених у мові. Інакше кажучи, ми конструємо реальність, використовуючи мову. Водночас усі наші образи та їх смислові відповідники є частиною ключових для нас дискурсів. Тому, якщо ми аналізуємо конструювання конкретних сегментів соціальної реальності, то частіше за все ми маємо аналізувати дискурс осіб та інститутів, які конструюють дискурс певної сегменту реальності, який конструюють (чи змінюючи наявний сформований сегмент, чи формуючи

новий сегмент на основі супутніх наявних). Таким чином, якщо ми маємо на меті сконструювати соціальну реальність, насамперед ми маємо сконструювати її дискурс.

Висновки. Отже, аналіз наукових розробок представників примордіалізму дає змогу сформулювати основні принципи примордіалізму: успадкування етнічної ідентичності фактом народження, вона засновується на споконвічних, первісних (примордіальних) атрибутах групи чи культури; ідентичність інтерпретується як усталена, незмінна сутність – набір характеристик і властивостей, притаманних суб'єкту, що й забезпечують його самототожність завжди і за будь-яких ситуацій. Ідентичність (етнічна) суб'єкта завжди та сама. Примордіалістський підхід також засновується на сприйнятті соціально-психологічних та політичних фактів, процесів та явищ як «ірраціональних констант», які не піддаються аналізу чи впливу. Водночас однією з основних проблем є те, що такий підхід не може пояснити виникнення нових етнічних (національних) спільнот, конструювання чи трансформацію ідентичностей у нових державах.

Тож соціальний конструктивізм з певністю називаємо одним із визначальних для сьогодення напрямів вивчення національної ідентичності. Фундаментальний постулат цього напрямку в контексті нашої теми висловлений у відомій тезі Б. Андерсона: «Нація – це уявлена спільнота». Тобто нація – це соціальний конструкт. Вона є конструйованою, зокрема і в основному через національну ідентичність, яка проявляється в соціальній реальності спільноти, психологічній реальності індивіда та мовній реальності середовища – дискурсі. Водночас діяльнісний підхід конструктивізму (на противагу споглядальному примордіалізму) спричиняє нові дослідницькі запитання, які потребують відповіді, і одне з ключових таке: як побудувати аналог системи стримувань і противаг для всієї мережі суб'єктів конструювання?

Література:

1. Shils E. Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory. *British Journal of Sociology*. 1957. № 8. P. 130–145.
2. Geertz C. The Interpretation of Cultures. New York : Basic Books, Inc., Publishers, 1973. 470 p.
3. Ambedkar B. Thoughts on Linguistic States. 2018. 49 p.
4. Van den Bergh P. Race and Ethnicity: A Socio-Biological Perspective. In: Hutchinson J., Smith A. (eds.) *Nationalism*. Oxford ; New York, 1994. P. 99–113.
5. Eller J.D., Coughlan R.M. The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments. *Ethnic and Racial Studies*. 1993. Vol. 16, № 2. P. 183–202. London : Routledge.
6. James P. Nation Formation: Towards a Theory of Abstract Community. London : SAGE Publications, 1996. 225 p.
7. Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York : Anchor Books, 1966. 219 p.
8. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
9. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. 336 с.
10. Костенко Н. Культурні ідентичності: перетворення і визнання. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 4. С. 69–88.

References:

1. Shils, E. (1957). Primordial, personal, sacred and civil ties: Some particular observations on the relationships of sociological research and theory. *British Journal of Sociology*, 8 (2), 130–145. <https://doi.org/10.2307/587365>.
2. Geertz, C. (1973). The interpretation of cultures. New York: Basic Books.
3. Ambedkar, B. (2018). Thoughts on linguistic states.
4. Van den Bergh, P. (1994). Race and ethnicity: A socio-biological perspective. In J. Hutchinson & A. Smith (Eds.), *Nationalism* (pp. 99–113). Oxford: Oxford University Press.

5. Eller, J.D., & Coughlan, R.M. (1993). The poverty of primordialism: The demystification of ethnic attachments. *Ethnic and Racial Studies*, 16 (2), 183–202. London: Routledge. <https://doi.org/10.1080/01419870.1993.9993779>.
6. James, P. (1996). *Nation formation: Towards a theory of abstract community*. London: SAGE Publications.
7. Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.
8. Kostenko, N. (2001). Kulturni identychnosti: peretvorennia i vyznannia [Cultural identities: Transformation and recognition]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, 4, 69–88 [in Ukrainian].
9. Kozlovets, M.A. (2009). Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii [The phenomenon of national identity: Challenges of globalization]. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
10. Stepiko, M.T. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia* [Ukrainian identity: The phenomenon and principles of formation]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [in Ukrainian].

Bogdan Bevza. The poverty of primordialism and the relativity of constructivism – problemous issues of approaches to the research of national identity

The article analyzes two main scientific approaches to the study of national identity – primordialism and social constructivism. Based on the classical scientific works of foreign scholars E. Shils, C. Geertz, B. Ambedkar, P. Van den Bergh, J.D. Eller and R.M. Coghlan, P. James, P. Berger, T. Luckman and modern Ukrainian researchers M. Stepyko, M. Kozlovets and N. Kostenko, it is shown that primordialism, despite its influence on the scientific discourse of the mid-20th century, has lost its explanatory potential due to essentialism, a priori statements and irrationality. At the same time, social constructivism has opened up wider opportunities for studying the essence, factors of formation and socio-political dynamics of identity, but has revealed several problematic issues, in particular regarding the boundaries and mechanisms of construction, especially in the context of the formation of identity policy. The methodological basis of the article is comparative and historical-genetic methods, discourse analysis and elements of a systemic approach. As a result, it is substantiated that modern studies of national identity require going beyond primordialist reductions, avoiding constructivist relativizations and finding effective solutions for the formation of sustainable and effective state policy in the field of national identity affirmation, as well as in the field of information security and national-patriotic education.

Key words: national identity, primordialism, social constructivism, discourse, identity politics.

Відомості про автора:

Бевза Богдан – аспірант кафедри теорії та історії політичної науки,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Надійшла 05.08.2025

Прийнята 29.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 351.74:343.341.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-5>

Орест Борецький

ORCID: 0009-0008-1091-2069

МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ ДО ЗАПОБІГАННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ: УРОКИ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах повномасштабної агресії Російської Федерації проти України проблема колабораціонізму набула особливої гостроти, перетворившись на серйозну загрозу для внутрішньої стабільності, громадянської єдності та національної безпеки. Наявні підходи до запобігання колабораційній діяльності в українському правовому полі залишаються фрагментарними та переважно репресивними, тоді як міжнародний досвід засвідчує необхідність комплексного підходу, що поєднує правові, інституційні, інформаційні та гуманітарні інструменти. У зв'язку із цим виникає потреба в критичному аналізі зарубіжних практик для формування збалансованої та ефективної моделі протидії колабораціонізму в Україні. Мета. Метою дослідження було проаналізувати міжнародні підходи до запобігання колабораціонізму, виявити їх сильні сторони й обмеження, а також сформулювати на основі цього практичні рекомендації щодо вдосконалення державної політики України у сфері національної безпеки. Методи. У процесі дослідження було використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: системний аналіз – для вивчення нормативно-правових механізмів протидії колабораціонізму; компаративний метод – для зіставлення підходів різних країн (Франції, Ізраїлю, Естонії, Південної Кореї); інституційний аналіз – для оцінки ефективності залучених суб'єктів державної політики; контент-аналіз – для аналізу інформаційної складової колабораціонізму. Результати. Під час дослідження було з'ясовано, що ефективна протидія колабораціонізму в міжнародній практиці ґрунтується на поєднанні превентивних заходів, правової визначеності у формулюванні складів злочинів, прозорих процедур притягнення до відповідальності та програм реінтеграції. Визначено, що критичними чинниками для підвищення стійкості держави є інформаційна безпека, розвиток патріотичної свідомості, а також створення аналітичної інфраструктури для виявлення загроз. Сформульовано рекомендації щодо адаптації міжнародного досвіду в українську політику, включно з потребою оновлення законодавства, розвитку освітньо-просвітницьких програм і посилення інформаційного суверенітету. Висновки. Колабораціонізм є складною соціально-правовою категорією, що потребує системного осмислення в контексті сучасних безпекових викликів. Україна має потенціал для формування ефективної політики протидії цьому явищу, однак для цього необхідна гармонізація нормативно-правової бази, посилення інституційної спроможності, а також упровадження міждисциплінарних підходів із залученням кращих міжнародних практик. Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому аналізі практичної реалізації запропонованих заходів та їх впливу на рівень національної безпеки в коротко- та середньостроковій перспективі.

Ключові слова: колабораціонізм, національна безпека, міжнародний досвід, окупація, правове регулювання, профілактика злочинності.

Вступ. Актуальність дослідження обумовлена посиленням гібридних загроз у сучасному світі, серед яких колабораціонізм набуває особливої ваги як форма внутрішньої дестабілізації держав. В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України проблема колабораціонізму стала не лише політичним і моральним викликом, а й фактором, що безпосередньо підриває засади національної безпеки. Український досвід виявив низку прогалин у правовому

© О. Борецький, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

регулюванні, попередженні та покаранні колабораційної діяльності, що потребує комплексного переосмислення в контексті міжнародної практики. Незважаючи на те що низка держав уже мали справу з аналогічними явищами в умовах воєн або окупації, в Україні бракує системного порівняльного аналізу цих підходів. Натомість ефективне забезпечення національної безпеки потребує розуміння не лише суто правових, а й політичних, соціокультурних та інформаційних аспектів запобігання колабораціонізму. У цьому контексті виникає необхідність вивчення міжнародного досвіду (зокрема, країн, які стикалися з окупацією або внутрішніми загрозами співпраці з агресором) з метою виявлення релевантних практик, що можуть бути адаптовані до українських умов. Постановка проблеми полягає у визначенні ефективних міжнародних підходів до протидії колабораціонізму, критичному осмисленні їхнього впливу на безпекову політику, а також у розробці рекомендацій для формування цілісної національної стратегії, здатної протистояти внутрішнім загрозам у період війни та постконфліктного відновлення.

Метою аналізу наукових джерел є виявлення теоретичних і прикладних прогалин у сучасних підходах до вивчення колабораціонізму, що зумовлює потребу в розширенні міждисциплінарного розуміння цього феномену з позицій права, безпеки та політичної культури.

У працях дослідників переважає акцент на правовому трактуванні колабораційної діяльності в умовах збройного конфлікту. Так, К. О. Долгорученко [1] підкреслює складність системного визначення колабораціонізму в українському правовому полі через його багатошарову природу, що поєднує історичні, моральні та правові компоненти. Авторка наголошує на потребі в критичному переосмисленні радянського спадку в розумінні колабораціонізму, який досі впливає на вітчизняну правову доктрину. Такий підхід виявляє концептуальну несталість терміна у вітчизняному дискурсі.

Проблема сучасних форм колабораціонізму, зокрема інформаційного, економічного й адміністративного сприяння агресору, актуалізується в публікації Т. Мадриги та О. Борецького [2]. Вони звертають увагу на труднощі ідентифікації «гібридної співпраці» в умовах цифрової війни та мережевої дезінформації, розглядаючи її не лише як порушення правопорядку, а як інструмент підризу національної суб'єктності. Такий підхід відкриває поле для формування нових критеріїв правової кваліфікації подібної діяльності.

У роботі Т. С. Батраченко [3] здійснюється спроба комплексного аналізу колабораціонізму з позиції кримінального права. Авторка обґрунтовує необхідність деталізації складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 КК України, оскільки її правова конструкція виявляється надто загальною. Особливу увагу приділено ризикам політизації переслідування осіб, що викликає проблеми з дотриманням принципів справедливості та презумпції невинуватості.

Зі свого боку, М. І. Часник [4] зосереджується на порівняльному аналізі моделей кримінальної відповідальності за колабораціонізм у правових системах Австрії та Ліхтенштейну. Автор звертає увагу на формалізовані механізми правової оцінки та чіткість юридичних категорій, які мінімізують довільність судових рішень, що може бути корисним для вдосконалення українського законодавства.

У міждисциплінарному дослідженні С. В. Сьоміна та ін. [5] розглянуто організаційно-правові засади протидії колабораціонізму в контексті євроінтеграційного курсу України. Автори підкреслюють, що українська нормативна модель має адаптуватися до європейських стандартів, насамперед у частині прав людини, щоб уникнути надмірної криміналізації та забезпечити баланс між безпекою і свободами.

У роботі Д. А. Асанова й О. С. Бісюка [6] робиться акцент на безпосередньому зв'язку між колабораціонізмом і загрозами основам національної безпеки. Автори констатують, що в практиці правоохоронних органів відсутні ефективні алгоритми виявлення співпраці з ворогом, особливо в цивільному середовищі, де така діяльність часто маскується під формальну адміністративну лояльність. Цей аспект досі недостатньо вивчено в юридичній літературі.

О. О. Кравчук і М. С. Бондаренко [7] зосереджують увагу на застосуванні нової статті 111-1 КК України, пропонуючи правовий коментар, що викриває численні колізії та прогалини в її інтерпретації. Автори наголошують, що в умовах воєнного стану існує небезпека розширеного трактування понять «співпраця з агресором» і «допомога державі-окупанту», що ставить під сумнів правову визначеність.

Загалом аналіз джерел засвідчує домінування правознавчого і криміналістичного векторів у дослідженні колабораціонізму. Однак спостерігається брак комплексного бачення проблеми, яке б поєднувало міжнародно-правові стандарти, інформаційно-психологічні аспекти та досвід інтеграційної політики в умовах постконфліктного відновлення. Ці лакуни значною мірою і покликані заповнити це дослідження, запропонувавши ширший підхід до аналізу колабораціонізму як явища, що має одночасно правову, соціальну, політичну та безпекову природу.

Мета дослідження – всебічно проаналізувати міжнародні підходи до запобігання колабораціонізму, які сформувалися у відповідь на виклики збройних конфліктів та окупацій, з метою виявлення ефективних стратегій, що поєднують юридичні, гуманітарні та безпекові аспекти. Особлива увага приділяється можливостям адаптації цих підходів до українського контексту, з урахуванням специфіки сучасної війни, суспільної вразливості та потреби у збереженні балансу між правосуддям і людяністю в умовах збройної агресії.

У межах поставленої мети було визначено такі основні завдання:

- дослідити правову природу колабораціонізму та його інтерпретації в національних і міжнародних правових системах;
- проаналізувати досвід окремих держав щодо ідентифікації, профілактики та відповідальності за колабораціонізм;
- встановити взаємозв'язок між ефективною протидією колабораціонізму та стійкістю державної безпеки;
- сформулювати практичні рекомендації для вдосконалення національної політики України у сфері запобігання колабораціонізму з урахуванням міжнародного досвіду.

Матеріал і методи дослідження. Емпіричною та теоретичною основою дослідження слугували нормативно-правові акти України, положення міжнародного права, зокрема Женевські конвенції, міжнародні договори з прав людини, національні законодавства зарубіжних держав (Франції, Ізраїлю, Естонії, Південної Кореї, Польщі), а також документи й аналітичні звіти міжнародних організацій, а саме ООН, Ради Європи, ОБСЄ. До джерельної бази також увійшли наукові публікації, монографії, результати досліджень, аналітичні доповіді, що висвітлюють проблематику колабораціонізму, правової відповідальності, гібридних загроз і національної безпеки.

Для досягнення поставленої мети було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Застосування системного аналізу дало змогу розглянути феномен колабораціонізму в контексті взаємозв'язку правових, безпекових та інформаційних чинників. Компаративний метод став основним для порівняльного аналізу законодавчих підходів до кваліфікації, виявлення та запобігання колабораціонізму в різних країнах, що дало змогу виявити як ефективні інструменти, так і потенційні ризики їх імплементації в українських умовах. За допомогою інституційного аналізу було проаналізовано структури державного управління, відповідальні за реалізацію політики у сфері безпеки та правопорядку в умовах збройного конфлікту.

Результати й обговорення. Термін «колабораціонізм» уперше набув широкого вжитку у Франції під час Другої світової війни. У 1940 році частина французького політичного істеблішменту замість організованого спротиву нацистській агресії обрала шлях співпраці з окупаційною владою Третього рейху. Саме в цьому історичному контексті поняття «колабораціонізм» почало набувати політичного й морального навантаження, яке згодом стало предметом глибокого осмислення в науковому та правовому дискурсі. Після завершення війни перед

європейськими державами постала складна дилема: як оцінювати поведінку тих, хто з різних причин співпрацював із нацистським режимом? Потреба у справедливому вирішенні цього питання зумовила формування практик переслідування та покарання осіб, причетних до співпраці з окупантами. Національні правові системи країн Європи в повоєнний період здебільшого кваліфікували такі дії за вже наявними складом злочинів – як державну зраду, порушення порядку військової служби або злочини проти людяності. Таким чином, колабораціонізм став не лише соціальним і моральним викликом, а й правовою проблемою, яка потребувала осмислення в межах міжнародного та національного права, з урахуванням історичного контексту, масштабів співпраці та індивідуальної відповідальності [1, с. 18].

У контексті повномасштабної війни, розв'язаної Російською Федерацією проти України, питання колабораціонізму набуло особливої актуальності. З огляду на реалії окупації частини українських територій українське суспільство та держава зіткнулися з різними формами співпраці окремих громадян з окупаційними адміністраціями. Важливо розуміти, що не кожна взаємодія з ворогом є свідомим зрадництвом – в окремих випадках люди діяли під тиском або з міркувань виживання [8]. Для систематизації цих явищ у науковому та правовому полі була запропонована типологія форм колабораціонізму. Вона дає змогу краще розуміти мотивацію, ступінь відповідальності та суспільну небезпеку окремих дій. У табл. 1 наведено основні форми колабораціонізму, які можуть проявлятися як у військовому, так і в цивільному вимірі. Опис кожної з форм фокусується на її змістовних особливостях без наведення конкретних прикладів, щоб зберегти універсальний аналітичний характер викладу.

У сучасному науковому дискурсі дослідники розрізняють кілька форм співпраці з окупаційним режимом, зважаючи на характер і глибину взаємодії. Зокрема, колабораціонізм у вузькому розумінні передбачає наявність політичної угоди чи свідомого союзу з окупантом. Водночас окремо виділяють так зване кооперування – участь у діяльності окупаційної влади в цивільних сферах, наприклад в адміністративному управлінні чи обслуговуванні населення. Ще однією формою є «спільне ведення війни» (co-belligerence) – участь на боці окупаційних сил у збройному конфлікті, що має ознаки союзницької підтримки [4, с. 77].

Таблиця 1

Форми колабораціонізму та їх характеристика

Форма колабораціонізму	Сутність
Примусовий колабораціонізм	Співпраця з окупаційною владою, що здійснюється під тиском або примусом, без добровільної згоди особи
Добровільний колабораціонізм	Свідома й навмисна співпраця з ворогом, яка спрямована на підри夫 суверенітету та територіальної цілісності держави
Ідеологічний колабораціонізм	Підтримка дій окупаційної влади, що зумовлена особистими переконаннями та ідеологією, яка суперечить національним інтересам
Військовий колабораціонізм	Участь у діяльності незаконних збройних формувань, служба в силових структурах окупаційної влади або передача військової інформації
Політико-адміністративний колабораціонізм	Співпраця з окупаційною владою у сфері політичного або адміністративного управління, включно з виконанням функцій органів влади на користь ворога
Повсякденний колабораціонізм	Побутова співпраця з окупантами, зокрема виконання їхніх вказівок, допомога в логістиці, інфраструктурі, забезпеченні
Економічний колабораціонізм	Сприяння економічній діяльності окупантів, встановлення господарських або фінансових зв'язків із загарбницькою владою
Культурно-духовний колабораціонізм	Участь у пропагандистській діяльності, культурній чи духовній роботі, спрямованій на підтримку окупаційного режиму

Джерело: складено автором на основі [2, с. 213].

Таке розмежування дає змогу точніше оцінювати правову та моральну складову різних форм залучення до співпраці з агресором, а отже, розробляти диференційовані підходи до відповідальності та реінтеграції.

Після завершення Другої світової війни країни Західної Європи, зокрема Норвегія, Данія, Нідерланди, Бельгія та Франція, зіткнулися з масштабною необхідністю правової оцінки колабораційної діяльності, що вважалася однією з найтяжчих форм воєнних злочинів. У межах післявоєнного правосуддя загалом було ув'язнено близько 170 тисяч осіб, понад 11 тисяч отримали вироки про смертну кару, з яких близько 2,5 тисячі були приведені до виконання. Вражаючим є приклад Норвегії, де було відкрито понад 90 тисяч справ про державну зраду, що становило близько 4 % від усього населення країни, – це свідчить не лише про масштабність явища, а й про прагнення держав до відновлення справедливості та збереження соціального порядку в післявоєнний період. Як свідчить проведений аналіз, європейська судова практика в цей період часто-густо керувалася суто так званою політичною доцільністю, а не нормами міжнародного права [5, с. 504].

Проведений аналіз показує, що в той період європейські судові рішення нерідко ухвалювались, виходячи передусім із політичної доцільності, а не з дотримання міжнародно-правових стандартів [5, с. 504]. У післявоєнний період чимало осіб були необґрунтовано звинувачені в колабораціонізмі, хоча їхні дії не суперечили нормам міжнародного права. У багатьох випадках ці люди не скоювали кримінальних злочинів, а опинилися в складних або примусових обставинах. Нижче наведено основні категорії осіб, які стали жертвами такого переслідування (табл. 2).

У багатьох сучасних іноземних державах боротьба з колабораціонізмом базується на поєднанні кримінального переслідування, люстраційних процедур та заходів інформаційної безпеки, що враховують історичний контекст і рівень суспільної згоди.

У країнах Західної Європи та Сполучених Штатах Америки превентивна діяльність у сфері запобігання колабораціонізму розглядається як один із пріоритетів державної політики [9, с. 224].

Закон Espionage Act 1917, ухвалений Конгресом США 15 червня 1917 року, був розроблений як відповідь на зростання загроз національній безпеці під час Першої світової війни [10, с. 10]. Основна мета закону – захист військових операцій і запобігання розголошенню

Таблиця 2

Категорії осіб, необґрунтовано переслідуваних за колабораціонізм

Категорія осіб	Пояснення та правова оцінка
Особи, які під час окупації лише пасивно виконували громадянські обов'язки	Їхні дії не містили ознак злочину; відповідно до Гаазької конвенції 1907 р. забезпечення громадського порядку в окупованій території – обов'язок агресора
Особи, які були примушені до певних дій окупаційною владою	Відповідальність у таких випадках лежить на агресорові, а не на цивільному населенні
Військовополонені	Їхній статус захищено Женевською конвенцією 1929 р.; перебування в полоні не є кримінальним злочином
Учасники національно-визвольної боротьби або партизани	Згідно з Женевською конвенцією 1949 р. вони є комбатантами і мають права військовополонених
Громадяни інших держав	Їх не можна вважати колаборантами, оскільки вони не підлягають юрисдикції окупованої держави у воєнний час
Особи, що перейшли на бік ворога в умовах загрози життю або виживанню їхніх спільнот	Такі рішення часто були вимушеними через створені агресором умови (депортації, репресії, геноцид, голодомори тощо), що з моральної та правової позиції не є злочином

Джерело: складено автором на основі [6; 7; 8].

інформації, яка може бути використана ворогом або послабити обороноздатність держави. Закон встановлює кримінальну відповідальність за шпигунство, саботаж, підбурювання до дезертирства, а також поширення матеріалів, що шкодять збройним силам США. Попри первинне воєнне спрямування, Espionage Act діє до сьогодні й неодноразово оновлювався для врахування нових викликів, зокрема в цифрову епоху. Прецедент його застосування був закріплений у рішенні Верховного суду США у справі *Schenck v. United States* (1919), яке легітимізувало тимчасове обмеження свободи слова в інтересах безпеки держави. У XXI столітті цей закон активно використовується для переслідування витоків державної інформації та дій осіб, що загрожують національній безпеці США – серед відомих випадків можна згадати справи Едварда Сноудена, Челсі Меннінг та Джуліана Ассанжа. Такі приклади підкреслюють, що Espionage Act перетворився із суто військового інструмента на частину системи превентивного захисту держави в умовах новітніх інформаційних та гібридних загроз [13].

Європейська конвенція Ради Європи щодо взаємної допомоги у кримінальних справах від 1959 року сприяє уніфікації складу злочинів, включно з колабораціонізмом, і встановлює засади взаємного визнання та екстрадиції таких справ [11]. Рада Європи рекомендує державам узгодити національне тлумачення понять «організована діяльність», «змова», щоб уникнути правових колізій і забезпечити ефективну співпрацю.

У Європейському Союзі превентивна модель протидії злочинності, а саме колабораціонізму, передбачає не лише покарання, але й запобігання через освітньо-адміністративні механізми. Європейська мережа з питань профілактики злочинності (EUCPN), започаткована рішенням Ради ЄС 2009/902/JHA, сприяє міжсекторальній взаємодії між освітяни, правоохоронцями, місцевими громадами та науковцями. Через свою платформу й інструментальні набори (toolboxes) EUCPN популяризує навчальні програми, збирає дані про добрі практики та стимулює розробку політик, заснованих на доказових дослідженнях. Разом із цим через структуру European Network on the Administrative Approach (ENAA) ЄС активно впроваджує адміністративні інструменти: контроль доступу до ліцензій, державних тендерів і фінансових потоків, щоб унеможливити проникнення злочинних елементів до легального сектора. Така багаторівнева модель – освітня, аналітична, правова – дає змогу мінімізувати ризики локальної колабораційної діяльності і зміцнює стійкість громад ще до виникнення загроз [12].

Міжнародний досвід боротьби з колабораціонізмом свідчить, що ефективне запобігання цьому явищу потребує не лише законодавчих обмежень, але й глибокого розуміння соціально-політичних обставин, у яких виникає співпраця з ворогом. Країни, які пережили окупацію чи збройні конфлікти, виробили низку стратегічних підходів, які можуть бути корисними для України. Важливо адаптувати їх з урахуванням національних реалій, принципів верховенства права та прав людини. Нижче наведено ключові напрями, які Україна може використати як орієнтир у формуванні власної стратегії протидії колабораціонізму (табл. 3).

З урахуванням аналізу міжнародного досвіду практичні рекомендації для вдосконалення національної політики України у сфері запобігання колабораціонізму мають охоплювати правові, інституційні, інформаційні та суспільно-психологічні аспекти. Передусім доцільним є вдосконалення нормативно-правової бази з метою чіткого визначення складів колабораціоністської діяльності, з урахуванням стандартів правової визначеності та принципу індивідуалізації відповідальності. Варто врахувати підходи таких країн, як Франція та Норвегія, де після Другої світової війни було проведено ретельну ревізію понять «колаборація» та «державна зрада», що дало змогу уникнути надмірної криміналізації поведінки громадян у складних обставинах окупації. Запровадження спеціального закону або окремого розділу в Кримінальному кодексі України, який би врегульовував форми колабораціонізму із чіткою градацією правопорушень за рівнем суспільної небезпеки, сприятиме формуванню правової визначеності в суспільстві.

Таблиця 3

Ключові підходи до запобігання колабораціонізму для України

Підхід	Суть та рекомендації
Диференційований підхід до відповідальності	Розмежування форм колабораціонізму: добровільна, примусова, мінімальна. Уникнення масових репресій. Приклад – Франція, Чехія
Типологізація форм співпраці	Створення законодавчо закріпленої класифікації (військовий, економічний, культурний, ідеологічний тощо). Це сприяє адекватному реагуванню
Баланс між безпекою та правами людини	Запобігання зловживанням у правозастосуванні. Досвід США (Espionage Act) демонструє необхідність зважених рішень
Реінтеграція та робота з пам'яттю	Осмислення досвіду, освітні програми, історична рефлексія. Публічне обговорення теми колабораціонізму. Приклад – післявоєнна Німеччина
Інформаційна й адміністративна профілактика	Освіта, прозорість призначень, контроль ресурсів у вразливих регіонах. Практика ЄС (EUCPN)
Міжнародна координація	Співпраця з міжнародними інституціями (ООН, ЄС, Інтерпол) у частині розслідувань і профілактики

Джерело: власна розробка автора.

Крім того, важливо створити незалежний орган або підрозділ у складі вже наявних інституцій (наприклад, Служби безпеки України), який би відповідав за моніторинг, аналітичну оцінку та координацію заходів з протидії колабораціонізму. Така інституційна модель існує в Ізраїлі, де загрози внутрішньої співпраці з ворогом розглядаються у взаємозв'язку з комплексною системою національної безпеки. Не менш важливим є розроблення ефективних механізмів реабілітації та ресоціалізації осіб, які здійснювали колабораціоністську діяльність за примусом або під впливом зовнішніх чинників, що відповідає міжнародним стандартам справедливого правосуддя [14].

Окремої уваги потребує розвиток стратегії інформаційної безпеки. Як показує досвід балтійських країн, одним із ключових інструментів запобігання колабораціонізму є посилення інформаційного суверенітету через контроль над дезінформацією, впровадження медіаграмотності, формування критичного мислення у громадян, особливо в регіонах, що межують із зоною бойових дій або мають підвищений рівень проросійських наративів. Інформаційна політика має не лише викривати колабораційні наміри та практики, а й формувати позитивну національну ідентичність, що є дієвим запобіжником потенційної лояльності до агресора.

Значущим є також запровадження системи превентивної роботи у сфері освіти, культури та громадянського суспільства. Потрібно активізувати програми патріотичного виховання, вивчення історичних прецедентів колабораціонізму та спротиву, впровадити міждисциплінарні курси у вищій школі, що дасть змогу майбутнім фахівцям у сфері права, державного управління, національної безпеки та медіа краще орієнтуватися у викликах сучасної гібридної війни. Додатково слід передбачити можливість залучення громадських організацій до виявлення проявів колабораціонізму на місцевому рівні, що відповідає принципам децентралізації безпекової політики та підвищує її ефективність.

Таким чином, удосконалення національної політики України щодо запобігання колабораціонізму має базуватися на комплексному міждисциплінарному підході, що враховує найкращі світові практики, дотримання міжнародних правових стандартів, адаптацію до національного контексту й системний розвиток інституційного, інформаційного та правового середовища, здатного ефективно протистояти як відкритим, так і прихованим формам співпраці з агресором.

Висновки. За результатами проведеного дослідження було встановлено, що правова природа колабораціонізму має багатовимірний характер і потребує чіткого нормативного окреслення

в українському законодавстві з урахуванням міжнародно-правових стандартів. Колабораціонізм як явище, що загрожує національній безпеці, може мати як відкриті, так і латентні форми, що потребує міждисциплінарного підходу до його вивчення й запобігання. Аналіз зарубіжного досвіду (зокрема, Франції, Ізраїлю, Естонії, Південної Кореї) засвідчив наявність цілого спектра практик – від правової відповідальності до політичної люстрації, превентивної інформаційної роботи та програм ресоціалізації. Такі підходи підтверджують, що ефективна протидія колабораціонізму можлива лише за умови балансу між репресивними інструментами та гарантіями прав людини, включенням просвітницьких та аналітичних механізмів у державну політику.

Установлено безпосередній зв'язок між рівнем стійкості системи національної безпеки та здатністю держави своєчасно виявляти, запобігати й реагувати на прояви співпраці з агресором. Важливою складовою цієї здатності є наявність чіткої нормативно-правової бази, ефективних інституційних механізмів, стратегій інформаційного захисту та програм громадянської просвіти. На основі результатів дослідження були сформульовані комплексні практичні рекомендації щодо вдосконалення національної політики України у сфері запобігання колабораціонізму. До них, зокрема, належать: кодифікація норм щодо колабораціоністської діяльності, створення аналітичних структур у сфері безпеки, розвиток інформаційного суверенітету, посилення національного патріотичного виховання, а також забезпечення юридичних гарантій для справедливого розгляду та диференціації форм відповідальності.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому вивченні ефективності запроваджених в Україні антиколабораційних механізмів у контексті правозастосовної практики та дотримання принципів верховенства права. Також доцільним є розширення порівняльного аналізу з досвідом держав, які мають сталу традицію побудови безпекових політик в умовах постконфліктної трансформації. Окремий напрям майбутніх досліджень становить вивчення психологічного та соціокультурного виміру колабораціонізму, зокрема механізмів впливу зовнішньої пропаганди на формування колабораційної поведінки. Це дасть змогу забезпечити більш цілісний підхід до формування державної політики у сфері національної безпеки, адаптованої до викликів гібридної війни та післявоєнної відбудови.

Література:

1. Долгорученко К. О. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. Вип. 56. С. 16–18. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.56.4>.
2. Мадрига Т., Борецький О. Сучасні форми колабораціонізму та їх вплив на національну безпеку. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Вип. 18. С. 209–218. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-20>.
3. Батраченко Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття та кримінальна відповідальність за протиправні дії. *Baltija Publishing*. 2023. Вип. 3. С. 73–97. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-3>.
4. Часник М. І. Міжнародні підходи до визначення і кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (на прикладі Австрії та Ліхтенштейну). *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 251–255. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.51>.
5. Сьомін С. В., Комашко В. В., Піх Н. С. Організаційно-правові засади протидії колабораціонізму в умовах євроінтеграційного курсу України. 2023. С. 501–520. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-424-5-24>.
6. Асанов Д. А., Бісюк О. С. Колабораційна діяльність в умовах повномасштабного вторгнення РФ – кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України. *Молодий вчений*. 2024. С. 101–108. URL: https://www.researchgate.net/publication/378330415_KOLABORACIJA_DIALNIST_V_UMOVAN_POVNOMASSTABNOGO_VTORGNENNA_RF_-_KRIMINALNI_PRAVOPORUSENNA_PROTI_OSNOV_NACIONALNOI_BEZPEKI_UKRAINI (дата звернення: 14.06.2025).
7. Кравчук О. О., Бондаренко М. С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. С. 198–204. URL: http://lsey.org.ua/3_2022/45.pdf (дата звернення: 14.06.2025).

8. Гаазька конвенція (IV) про закони та звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> (дата звернення: 14.06.2025).
9. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 27 липня 1929 року. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-pow-1929> (дата звернення: 14.06.2025).
10. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року: Конвенція (III) про поводження з військовополоненими. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-conventions-1949> (дата звернення: 14.06.2025).
11. Милостива Д. Ф., Полякова С. В., Бабченко А. В. Сучасний закордонний досвід попередження злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. № 3. С. 221–239. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-469-6-9>.
12. Engelman, R., Shenkman, C. *A Century of Repression: The Espionage Act and Freedom of the Press*. Urbana: University of Illinois Press, 2022. С. 10. URL: <https://www.press.uillinois.edu/books/?id=p085055> (дата звернення: 14.06.2025).
13. European Commission. EU legislation on anti-corruption. European Commission Official Website. 2024. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/democracy-eu-citizenship-anti-corruption/anti-corruption/eu-legislation-anti-corruption_en (дата звернення: 14.06.2025).
14. European Crime Prevention Network (EUCPN). *Toolbox: Administrative Approach in Crime Prevention*. Brussels: EUCPN Secretariat, 2021. URL: <https://eucpn.org/toolbox/administrative-approach-in-crime-prevention> (дата звернення: 14.06.2025).

References:

1. Dolhoruchenko, K.O. (2022). Kolaboratsionizm yak fenomen viiny ta naukovе poniattia v mezhakh istoriko-pravovykh doslidzhen [Collaborationism as a phenomenon of war and a scientific concept within historical and legal research]. *Visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Bulletin of the International Humanitarian University*, 56, 16–18. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.56.4> [in Ukrainian].
2. Madryha, T., & Boretskyi, O. (2024). Suchasni formy kolaboratsionizmu ta yikh vplyv na natsionalnu bezpeku [Modern forms of collaborationism and their impact on national security]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriya: Politolohiia – Bulletin of the Precarpathian University. Series: Political Science*, 18, 209–218. <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-20> [in Ukrainian].
3. Batrachenko, T.S. (2023). Kolaboratsiina diialnist v umovakh viiny: poniattia ta kryminalna vidpovidalnist za protypravni dii [Collaboration activities during wartime: the concept and criminal liability for unlawful acts]. *Baltija Publishing*, 3, 73–97. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-3> [in Ukrainian].
4. Chasnyk, M.I. (2023). Mizhnarodni pidkhody do vyznachennia i kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist (na prykladi Avstrii ta Likhtenshteinu) [International approaches to the definition and criminal liability for collaboration activity (on the example of Austria and Liechtenstein)]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 3, 251–255. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.51> [in Ukrainian].
5. Siomin, S.V., Komashko, V.V., & Pikh, N.S. (2023). Orhanizatsiino-pravovi zasady protydii kolaboratsionizmu v umovakh Yevrointehratsiinoho kursu Ukrainy [Organizational and legal principles of combating collaborationism in the context of Ukraine's European integration course], 501–520. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-424-5-24> [in Ukrainian].
6. Asanov, D.A., & Bisiuk, O.S. (2024). Kolaboratsiina diialnist v umovakh povnomasshtabnoho vtornhennia RF – kryminalni pravoporushennia proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Collaboration in the context of the full-scale invasion of the Russian Federation – criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 101–108. <https://www.researchgate.net/publication/378330415> (accessed: 14.06.2025) [in Ukrainian].
7. Kravchuk, O.O., & Bondarenko, M.S. (2022). Kolaboratsiina diialnist: naukovо-praktychnyi komentar do novoi statti 111-1 KK Ukrainy [Collaborative activity: scientific and practical commentary to the new Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 198–204. http://lsej.org.ua/3_2022/45.pdf (accessed: 14.06.2025) [in Ukrainian].
8. Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land (1907). <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> (accessed: 14.06.2025) [in English].
9. Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War (1929). <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-pow-1929> (accessed: 14.06.2025) [in English].
10. Geneva Conventions (12 August 1949): Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-conventions-1949> (accessed: 14.06.2025) [in English].

11. Mylostyva, D.F., Poliakova, S.V., & Babchenko, A.V. (2022). Suchasnyi zakordonnyi dosvid poperedzhennia zlochynnosti [Modern foreign experience in crime prevention]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava – Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 3, 221–239. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-469-6-9> [in Ukrainian].
12. Engelman, R., & Shenkman, C. (2022). *A Century of Repression: The Espionage Act and Freedom of the Press* (p. 10). Urbana: University of Illinois Press. <https://www.press.uillinois.edu/books/?id=p085055> (accessed: 14.06.2025) [in English].
13. European Commission (2024). EU legislation on anti-corruption. European Commission Official Website. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/democracy-eu-citizenship-anti-corruption/anti-corruption/eu-legislation-anti-corruption_en (accessed: 14.06.2025) [in English].
14. European Crime Prevention Network (EUCPN) (2021). *Toolbox: Administrative Approach in Crime Prevention*. Brussels: EUCPN Secretariat. <https://eucpn.org/toolbox/administrative-approach-in-crime-prevention> (accessed: 14.06.2025) [in English].

Orest Boretskyi. International approaches to preventing collaborationism: lessons for strengthening Ukraine's national security

In the context of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, the problem of collaborationism has become particularly acute, turning into a serious threat to internal stability, civil unity and national security. Existing approaches to preventing collaborationism in the Ukrainian legal field remain fragmentary and mainly repressive, while international experience demonstrates the need for a comprehensive approach that combines legal, institutional, informational and humanitarian instruments. In this regard, there is a need for a critical analysis of foreign practices to form a balanced and effective model of countering collaborationism in Ukraine. Purpose. The purpose of the study was to analyze international approaches to preventing collaborationism, identify their strengths and limitations, and formulate practical recommendations on the basis of this to improve the state policy of Ukraine in the field of national security. Methods. The study used a combination of general scientific and special methods, in particular: system analysis – to study the regulatory and legal mechanisms for countering collaborationism; comparative method – to compare the approaches of different countries (France, Israel, Estonia, South Korea); institutional analysis – to assess the effectiveness of the involved state policy actors; content analysis – to analyze the information component of collaborationism. Results. The study found that effective countering collaborationism in international practice is based on a combination of preventive measures, legal certainty in the formulation of the elements of crimes, transparent procedures for bringing to justice and reintegration programs. It was determined that critical factors for increasing the stability of the state are information security, the development of patriotic consciousness, and the creation of an analytical infrastructure for identifying threats. Recommendations are formulated for adapting international experience into Ukrainian policy, including the need to update legislation, develop educational programs, and strengthen information sovereignty. Conclusions. Collaborationism is a complex socio-legal category that requires systematic understanding in the context of modern security challenges. Ukraine has the potential to form an effective policy to counter this phenomenon, but this requires harmonization of the regulatory framework, strengthening institutional capacity, and the introduction of interdisciplinary approaches involving the best international practices. Prospects for further research lie in a deeper analysis of the practical implementation of the proposed measures and their impact on the level of national security in the short and medium term.

Key words: collaborationism, national security, international experience, occupation, legal regulation, typology of collaborationism, crime prevention, war in Ukraine.

Відомості про автора:

Борецький Орест – аспірант II курсу кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 15.08.2025

Прийнята 05.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 351.862(477):004.9:32.019.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-6>

Любомир Братах

ORCID: 0009-0005-8619-8576

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ: ЗАГРОЗИ, ВИКЛИКИ, МЕХАНІЗМИ РЕАГУВАННЯ

У статті розглянуто проблематику забезпечення інформаційної безпеки України в умовах посилення дезінформаційного впливу. Дезінформація використовується з метою дестабілізації внутрішньої ситуації, послаблення довіри до державної влади, маніпуляції громадською думкою та створення сприятливого середовища для зовнішнього впливу.

Увагу зосереджено на дослідженні національних і міжнародних підходів до формування системи реагування на дезінформаційні впливи, включно з правовими, інституційними та технологічними інструментами. Окремо розглянуто роль державної інформаційної політики та діяльності органів, відповідальних за захист інформаційного простору. Здійснено аналіз чинного нормативно-правового забезпечення інформаційної безпеки України та виявлено його сильні й слабкі сторони. Запропоновано низку рекомендацій щодо вдосконалення національної стратегії протидії дезінформації, зокрема через розвиток стратегічних комунікацій, підвищення рівня медіаграмотності населення, впровадження цифрової гігієни та налагодження ефективного міжвідомчого та міжнародного співробітництва.

Ключові слова: інформаційна безпека, дезінформація, фейкові новини, стратегічні комунікації, медіаграмотність, цифрові загрози, інформаційна політика, національна безпека, нормативно-правове регулювання.

Вступ. В умовах війни проти України інформаційний простір перетворився на своєрідне поле бою, де дезінформація прирівнюється до стратегічної зброї. Прокремлівська риторика спрямована на те, щоб впливати на свідомість громадян, деморалізуючи суспільство та знижуючи довіру до органів влади України. Масштабні дезінформаційні кампанії Росії увібрали в себе весь спектр новітніх засобів і технологій впливу. Серед них є як традиційна пропаганда, так і кібератаки, кампанії з використанням штучного інтелекту і deepfake, що дещо ускладнює їхнє виявлення та нейтралізацію, особливо серед старшого покоління, малознайомого з технологіями.

Інформаційна безпека становить вагомую частку системи національної безпеки України та є важливим аспектом, що забезпечує стійкість держави під час війни. Вона охоплює не лише захист інформаційного простору від зовнішніх загроз, а й формування внутрішньої спроможності суспільства протистояти маніпуляціям. Саме тому дослідження загроз, викликів і механізмів реагування на дезінформаційний вплив набуває особливого значення в контексті сучасних трансформаційних процесів та європейської інтеграції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, спрямованих на дослідження інформаційної безпеки, можна виокремити праці таких науковців, як Леоненко Н., Поступна О., Ільницька У., Крап А., Петрик В., а також дослідження Мазуренко Л., де розглядаються інформаційні виклики в месенджерах і загроза маніпуляції суспільством.

Методи дослідження. Для оптимізації дослідження слід виділити такі методи дослідження: емпіричний, порівняльний, системний, кейс-стаді та структурно-функціональний

методи. Велика частина праць, написаних за цією тематикою, глибше розкривають поняття маніпуляції, протистояння маніпуляціям, технології використання пропаганди та запровадження нових правових форм контролю, тому актуальність і практичність цієї тематики є затребуваною в науковій літературі.

Мета дослідження – аналіз характеру дезінформаційного впливу на загрози інформаційній безпеці України, окреслення основних викликів, а також обґрунтування ефективних механізмів реагування на інформаційний впливи.

Результати й обговорення. Інформаційна безпека становить невід’ємну частину національної безпеки та розглядається як одна з ключових функцій держави. Вона поєднує в собі два взаємозалежні аспекти: забезпечення громадянам доступу до повної, достовірної та різноманітної інформації, а також захист інформаційного простору від загроз дезінформації. З одного боку, це означає підтримку свободи інформації та прозорості, з іншого – необхідність запобігання інформаційним маніпуляціям, психологічному тиску, пропаганді та спробам підриву суспільної єдності. Безпека насамперед передбачає конфіденційність інформації, цілісність та доступність компонентів і ресурсів системи. Ефективне впровадження контролю за інформаційним простором і боротьбою з дезінформацією допоможе отримувати якісну достовірну інформацію і викреслити проблемні виклики, які вона несе [6, с. 35–36].

На тлі технологічних і геополітичних перетворень інформація стала вагомим ресурсом, завдяки якому держава, суспільство чи окремих індивід може посилити свої позиції або нав’язати власні погляди як у країні, так і на міжнародній арені.

Ключовою особливістю інформації на сьогодні є швидкість її поширення. Якщо кілька десятиліть або століть тому передача відомостей здійснювалася переважно через друковані видання, поштовий зв’язок чи в усній формі, що займало значний проміжок часу, то сьогодні завдяки цифровим технологіям, інтернету та соціальним мережам інформація поширюється миттєво, охоплюючи мільйони людей у різних куточках світу.

Наразі інформація зачіпає всі сфери життєдіяльності людини, що дає змогу напяму впливати на процеси всередині країни, а в окремих випадках інформаційний вплив на країну можна прирівняти до інформаційної війни. Незалежно від її змісту та контексту, інформація несе потенційну загрозу, тому питанням її регулювання та забезпечення інформаційної безпеки в Україні займалися В. Горбулін, Г. Почепцов, В. Ліпкан ще в 1990-х – на початку 2000-х. Саме їх праці заклали теоретико-правові та комунікативні основи інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека є одним із ключових елементів під час військових дій. Випадково чи умісно неправильно подана чи помилкова інформація негативно впливає на настрої в суспільстві, перебіг подій, погіршує імідж політичного та військового керівництва. Таким чином, боротьба з поширенням шкідливої інформації під час війни має істотне значення для перебігу воєнного конфлікту [16, с. 52–53].

Проблема забезпечення інформаційної безпеки в сучасному світі, особливо для України, має особливе значення, враховуючи вторгнення РФ на територію України та постійні морально-підривні та інформаційно-психологічні атаки проти України. Подібний дискредитаційний характер дій агресора має на меті позбавлення України її стратегічних союзників у країнах НАТО та створення перешкод для просування національних інтересів нашої країни у світі. Агресивні дії Росії проти України спричинили руйнування не лише української чи європейської, а й глобальної безпеки. Сам російсько-український конфлікт розкрив недоліки системи інформаційної безпеки не лише в регіоні, а й в глобальному вимірі. Аспекти, які б мали бути використані для захисту національних інтересів, протидії дезінформаційним кампаніям і зміцнення кіберстійкості держав, на практиці виявилися недостатньо розвиненими або фрагментарними. Це стосується як відсутності комплексних стратегій реагування, так і браку координації між національними та міжнародними інституціями, що створює додаткові вразливості

у світовому інформаційному просторі. Оскільки російська машина використовує проти України не лише військову силу на фронті, а й терор мирного населення ракетами та дронами, міжнародну дипломатію, економічні засоби та інформаційний вплив, термін «гібридна війна» найбільш підходяще описує специфіку дій агресора [8, с. 53–55].

В умовах гібридної агресії проти України поруч із військовим і дипломатичним фронтом, інформаційна сфера стала однією з головних точок протистояння ворогу. В інформаційній сфері виділяють внутрішні та зовнішні загрози. Зовнішні загрози переважно пов'язані з цілеспрямованим інформаційним впливом Росії, що реалізується через масштабні пропагандистські операції, створення фейкових новинних ресурсів, використання бот-мереж і новітніх технологій (deepfake). Наприклад, компанія Doppelgänger створює копії медіа (Le Monde, Fox News), поширюючи фейкові антиукраїнські наративи [19]. Внутрішні загрози зумовлені низьким рівнем медіаграмотності частини населення, що супроводжується широким поширенням пропаганди не тільки з-за кордону, але й з боку політичних опонентів, блогерів, активістів, які не мають зловмисних намірів, але підсилюють суспільні суперечності. Варто виділити і поширення анонімних джерел у цифровому середовищі, а також політичну поляризацію, яка створює сприятливе підґрунтя для маніпуляцій. Так, платформа **Telegram** використовується громадянами для новин, проте водночас слугує каналом для анонімної дезінформації [23]. У цих умовах інформаційна безпека України стає визначальним фактором стійкості держави, а дослідження механізмів реагування на дезінформаційний вплив є одним із пріоритетних напрямів наукових і практичних пошуків [16, с. 54–55].

Сучасні цифрові технології та соціальні мережі дають змогу миттєво поширити будь-яку новину (у тому числі фейкову або спотворену). У подібних умовах ключовими є механізм перевірки подібного контенту на достовірність та інформаційна грамотність населення. Однак банальна перевірка інформації займає певний час, а деяка інформація потребує технічної комплексної перевірки спеціалістами, до того ж, зважаючи на швидкість поширення інформації, навіть викривши дезінформацію чи фейк, все одно буде нанесено дипломатичну, економічну чи морально психологічну шкоду населенню і країні загалом. Подібні інформаційні атаки є однією з причин загострення політичного протистояння в країні, що сприяє ослабленню демократичних інституцій, впливають на громадян і державні структури, ускладнюючи ухвалення рішень [11]. До загроз інформаційній безпеці України можна віднести дезінформацію, пропаганду, фейкові новини, кібератаку, цифрове шпигунство та ін.

Дезінформація. Алгоритми штучного інтелекту здатні миттєво поширювати неправдиву інформацію, яка підриває довіру до інституцій, руйнує політичні процеси та провокує соціальні заворушення. Росія активно застосовує дезінформаційні кампанії для підриву морального духу населення, дестабілізації ситуації та послаблення довіри до влади [11]. Прикладом є кампанія 2022 року, коли масово поширювалися фейки про «швидку капітуляцію України», «евакуацію влади з Києва» чи «розпад Збройних Сил». У 2023 році розповсюджувалися фальшиві повідомлення про «зраду» українського керівництва під час боїв за Бахмут, а у 2024 році – кампанія дезінформації про «недопоставки західної зброї» та «корупційні схеми» у військовій допомозі, що було спрямовано на підриив довіри партнерів і зниження рівня міжнародної підтримки [15].

Пропаганда. Системна пропаганда спрямована на спотворення образу України у світовому інформаційному просторі. Використовуючи соціальні мережі та цифрові платформи, зловмисники поширюють фейки, експлуатують наративи про «фашистську Україну» чи «звільнення від націоналістів», формуючи панічні настрої, розколюючи суспільство й дискредитувати владу. З 2022 року Кремль активно використовує свої медіаресурси та соціальні мережі для поширення меседжів про «неіснування української нації» та «легітимність російського вторгнення». Складні кампанії, зокрема відомий проєкт Doppelganger, використовували AI-генерований контент для створення фейкових новинних сайтів, коментарів і соцмережових

публікацій різними мовами для просування російських наративів щодо війни. Частину цих операцій виявила компанія OpenAI у 2024 році [20].

Фейкові новини. Як навмисно сфабрикована інформація, фейки поширюються через месенджери, соціальні мережі й онлайн-платформи. Вони спрямовані на маніпулювання громадською думкою, дискредитацію політичних опонентів і створення паніки. У контексті війни такі повідомлення стали частиною гібридної агресії, яка дає змогу дистанційно управляти суспільними настроями [16, с. 53–56].

Deepfakes. Технології глибокої підробки дають змогу створювати реалістичні аудіо-та відеофайли, які важко відрізнити від справжніх. Вони використовуються для маніпуляцій, шантажу та дискредитації політичних лідерів, що підриває довіру до інформаційних джерел і ускладнює захист інформаційної безпеки. У березні 2022 року Центр стратегічних комунікацій попередив про можливе поширення deepfake-відео, на якому президент Зеленський нібито закликає скласти зброю. Справді, 16 березня з'явився підроблений ролик на Facebook, YouTube, Telegram, швидко видалений після реакції влади та платформ [17].

Кібератаки є одним із найнебезпечніших інструментів сучасної інформаційної війни. Вони здійснюються з метою порушення функціонування державних і приватних інформаційних систем, крадіжки конфіденційних даних або блокування доступу до важливої інфраструктури [7, с. 22–23]. Найбільш поширеними є атаки типу *DDoS*, які спрямовані на перевантаження серверів і тимчасове виведення їх з ладу, що паралізує роботу державних установ, банків, ЗМІ чи транспортних систем. У грудні 2024 року надважлива атака на реєстри держави (включно з порталом «Дія») вивела з ладу сервіси Мін'юсту; відповідальність за хакерську операцію взяла на себе група HakNet Team [18].

Фішингові атаки становлять особливу небезпеку через використання соціальної інженерії. Зловмисники створюють підроблені вебсайти або електронні листи, які зовні ідентичні офіційним, з метою отримання паролів, банківських реквізитів чи персональних даних громадян. В умовах війни такі атаки часто маскуються під «повідомлення від банку», «оновлення від державних сервісів» або «інструкції щодо безпеки», що збільшує ризик їхньої успішності. Восени 2023 року CERT-UA зафіксував використання PDF-файлів із посиланнями, що встановлювали шпигунське або знищувальне ПЗ, – PicassoLoader, njRAT, RoarBAT (UAC-0165 / Sandworm) [22].

Цифрове шпигунство є цілеспрямованою діяльністю, яка використовується проти державних органів, військових структур і стратегічно важливих корпорацій. Воно може передбачати встановлення шпигунського програмного забезпечення, приховане спостереження за електронною поштою, перехоплення переговорів або злам захищених каналів зв'язку. Здобута інформація використовується для політичного тиску, економічних диверсій чи підготовки військових операцій. У травні 2025 року російське ГРУ (група APT28 / Fancy Bear) здійснювало масштабне проникнення в системи спостереження вздовж кордону, зокрема залізничні станції та митні переходи. Було скомпрометовано понад 10 000 камер відеоспостереження, що використовувалися для відстеження логістики допомоги Україні, як кадри, так і пересилання вантажів [21].

Злом баз даних має не менш руйнівний характер, адже може призвести до масштабного витоку персональної, фінансової чи службової інформації. Такі дані часто використовуються на чорному ринку для шахрайства, підробки документів чи вербування агентури. Для держави подібні витoki можуть спричинити серйозні ризики – від підриву довіри громадян до інституцій до загроз національній безпеці. Особливу небезпеку становить злам баз критичної інфраструктури, оскільки він може паралізувати цілі галузі – енергетику, транспорт чи банківську систему. Влітку 2023 року групи Sandworm (UAC-0165) використали скриптовий віпер RoarBAT та макрос-навантажувачі PicassoLoader для знищення або витоку файлів у держорганах [22].

Штучний інтелект. Попри потенціал для створення систем кіберзахисту, він активно використовується зловмисниками. Алгоритми машинного навчання допомагають виявляти

вразливості, адаптувати атаки та створювати шкідливе програмне забезпечення. Особливу небезпеку становить автоматизація шпигунства й цілеспрямованих атак, що посилює загрози для національної безпеки [14, с. 163–164]. У 2023 році дослідники виявили мережі акаунтів, що використовували нейромережі для масового створення контенту на кшталт «новинних сайтів», які поширювали російські нарративи англійською та німецькою мовами. Водночас Україна і партнери також застосовують ШІ для виявлення ботів, розпізнавання підробленого контенту й оперативного реагування на інформаційні атаки. Російсько спрямовані кампанії використовували інструменти штучного інтелекту для генерації коментарів, постів, статей і створення фейкових акаунтів на платформах X (Twitter), Facebook, Telegram тощо [20].

Міністерство внутрішніх справ України виконує важливу роль у боротьбі з кіберзлочинністю. Воно здійснює розслідування та вживає превентивні заходи для протидії кіберзагрозам, а також активно співпрацює з внутрішніми та зовнішніми партнерами для забезпечення безпеки в інформаційному середовищі.

Рада національної безпеки та оборони України є головним органом, що визначає стратегічні напрями у сфері безпеки й оборони країни, зокрема в питаннях інформаційної безпеки. Вона враховує національні інтереси й актуальні загрози, що виникають через геополітичні та технологічні зміни.

Комітет з питань національної безпеки та оборони Верховної Ради України виступає законодавчим органом, який формує та вдосконалює правову базу у сфері інформаційної безпеки. Усі ці структури взаємодіють для забезпечення суверенітету країни у цифровому просторі та впровадження ефективних заходів щодо захисту національних інтересів [12, с. 18–20].

Під час побудови механізмів захисту інформаційної безпеки та протидії дезінформаційному впливу потрібно також враховувати психологічний вплив на громадян. Механізмами захисту від психологічних наслідків інформаційних загроз мають виступати такі інструменти: гарантування свободи слова, забезпечення незалежності засобів масової інформації та свободи друку. Водночас діяльність медіа повинна бути спрямована на підтримку національних інтересів і безпеки держави. Важливо, щоб органи державної влади систематично акцентували увагу журналістів і населення на відповідальність за поширення свідомо неправдивої або маніпулятивної інформації.

Окремим елементом забезпечення інформаційно-психологічної безпеки є блокування прихованого шкідливого інформаційного впливу, зокрема через заборону ресурсів, що можуть використовуватися для пропаганди чи збору даних. Показовим прикладом стало обмеження у 2017 році доступу до російських сервісів «VK» та «Однокласники», що стало особливо важливим кроком для захисту жителів фронтових і прифронтових територій від інформаційних маніпуляцій [16, с. 55–56].

Для ефективного захисту потрібне поєднання технічних рішень, правового регулювання та міжнародної співпраці. Важливими заходами є удосконалення технологій кіберзахисту, гармонізація законодавства з міжнародними нормами, впровадження багаторівневої автентифікації, модернізація інфраструктури та підвищення медіаграмотності населення. Формування культури інформаційної безпеки, розвиток критичного мислення та відповідального користування цифровими технологіями є ключем до стійкості суспільства перед сучасними викликами.

На сьогодні проведено багато досліджень щодо маніпуляцій у медіапросторі, впливу інформації на населення та використання інформації як аспекту «гібридної війни». Так, Карп А. у своїй роботі досліджує дезінформацію як загрозу демократії та державному управлінню, зокрема в контексті війни в Україні. Автор акцентує увагу на впливі дезінформації на суспільно-політичні процеси, механізми її поширення й оцінці ефективності існуючих стратегій протидії інформаційним маніпуляціям [11]. Галіпчак В., зі свого боку, акцентує увагу на важливості освіти та підвищення інформаційної грамотності суспільства, щоб громадяни були здатні розпізнавати й реагувати на дезінформацію [7, с. 22–23].

Значну частку в системі інформаційної безпеки України займає система правового регулювання інформаційної безпеки. Вона являє собою масив правових норм, які регулюють відносини в цій галузі та відповідні акти правозастосовного характеру [13, с. 44–46].

Законодавча база складається з Конституції України як основного закону держави, що закріплює право громадян на свободу слова та доступ до інформації [1], Закону України «Про інформацію», що визначає основні принципи інформаційних відносин, права й обов'язки суб'єктів інформаційної діяльності [2], Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», що визначає інституційну систему захисту від кіберзагроз, тісно пов'язаних із дезінформаційними атаками [3], Стратегії інформаційної безпеки України, що визначає цілі, завдання та пріоритети державної політики у сфері протидії дезінформації, пропаганді та кіберзагрозам [4], Доктрини інформаційної безпеки України, що передбачає комплекс заходів щодо формування державної політики протидії інформаційним загрозам [5].

Таким чином, нормативно-правова база у сфері інформаційної безпеки України є комплексною та містить як національні закони, так і стратегії, що визначають принципи захисту інформаційного простору, протидії кібератакам і дезінформації, а також регулюють взаємодію державних органів, приватного сектора та громадянського суспільства в забезпеченні інформаційної безпеки [16, с. 51–53].

Для ефективної протидії дезінформації та інформаційному впливу в Україні потрібно розвивати комплексний підхід, який охоплює кілька важливих сфер. Насамперед важливо вдосконалити інформаційне забезпечення зовнішньополітичного курсу України та створити умови для протидії дезінформації за кордоном. Це передбачає розробку стратегій для посилення міжнародного інформаційного впливу, а також удосконалення методів боротьби з порушенням прав громадян та юридичних осіб на території РФ [8, с. 55–58].

Ключовим елементом є підвищення медіаграмотності серед населення, що дасть змогу громадянам краще орієнтуватися у величезному потоці інформації, критично ставитися до медіа та визначати маніпуляції. Важливою складовою цього є розробка методик, що сприятимуть формуванню критичного мислення серед громадян, здатності розпізнавати фейки та інші загрози [11]. Іншим важливим кроком є активна боротьба з фейковою інформацією через фактчекінг, медіамоніторинг і правове регулювання інформаційного простору [11]. Потрібно посилити контроль за поширенням маніпулятивного контенту, запровадивши кримінальну відповідальність за створення та поширення дезінформації, особливо в умовах війни. Також слід впровадити механізми контролю за фейковими акаунтами й анонімними джерелами, які поширюють неправдиву інформацію в інтернеті.

Інформаційна безпека держави також передбачає активне використання кіберзахисту. Потрібно створити належну технічну базу для боротьби з кібератаками та дезінформацією в кіберпросторі. Для цього важливо забезпечити взаємодію між різними державними та приватними структурами, зокрема в рамках Ситуаційного центру кібербезпеки при СБУ. Виявлення фейкових новин і дідфейків потребує мобілізації спеціальних підрозділів у сфері кіберполіції та співпраці з громадськими ініціативами, як-от «КіберАрмія», для протидії інформаційним атакам з боку ворога [16, с. 55–56].

Загалом для успішної боротьби з дезінформацією важливо об'єднати зусилля держави, медіа, громадських організацій та міжнародних партнерів, активно впроваджуючи нові технології та методи для запобігання маніпуляціям і захисту національних інтересів.

Висновки. Інформаційна безпека є складовою системи національної безпеки України та важливим аспектом, що забезпечує стійкість держави під час війни.

Україна стикається з комплексним викликом: дезінформація сьогодні є не лише інформаційною загрозою, а й стратегічною зброєю. Вона впливає на мораль, внутрішню єдність, а також на міжнародну підтримку. Однією з основних загроз є недостатній рівень кібербезпеки,

що може призвести до масштабних кібератак, здатних зруйнувати інфраструктуру країни або вивести з ладу важливі системи доступу до конфіденційної інформації. Для вирішення цих проблем потрібно здійснити низку заходів, включно з удосконаленням законодавства щодо свободи та незалежності медіа, покращенням кібербезпеки, розвитком медіакультури серед населення та підтримкою незалежних ЗМІ.

Для ефективного забезпечення інформаційної безпеки країни необхідна активна співпраця уряду, громадян і міжнародних партнерів. Сучасні виклики та загрози потребують постійної готовності до інновацій та вдосконалення механізмів протидії інформаційним агресіям, що особливо актуально в умовах війни. Захист національного інформаційного простору та боротьба з ворожими маніпуляціями стають пріоритетними завданнями для збереження суверенітету й розвитку держави.

Аналізуючи важливість інформаційної безпеки під час бойових дій, можна стверджувати, що дезінформація може значно впливати на моральний стан населення, викликати паніку та дестабілізувати ситуацію. Вона здатна спричиняти соціальні потрясіння й посилювати негативні наслідки для Збройних Сил України. Для ефективної протидії інформаційній агресії важливо залучати міжнародні організації та активно співпрацювати з міжнародною спільнотою. В умовах сучасної інформаційної війни не існує кордонів, тому захист відкритого інформаційного простору країни є важливим кроком для відсічі ворожим впливам і маніпуляціям.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. № 48. С. 650.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. С. 403.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента від 28.12.2021 № 685/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента від 25.02.2017 № 47/2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>.
6. Босак І. Інформаційна безпека України: загрози та методи протидії. *Київський економічний науковий журнал*. 2025. № 9. С. 33–38. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2025-9-4>.
7. Галіпчак В. Державно-правовий механізм інформаційної безпеки України в умовах російської агресії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. № 5. С. 19–24.
8. Запорожець С. Інформаційна безпека України в умовах гібридної війни. *Проблеми створення, випробування, застосування та експлуатації складних інформаційних систем*. 2019. № 17. С. 52–63. URL: <https://doi.org/10.46972/2076-1546.2019.17.05>.
9. Кобець Т. Аналіз загроз когнітивній безпеці українського суспільства: класифікаційні підстави. 2024. С. 67–72. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/182/178>.
10. Кочубей Л., Некряч А. Державна інформаційна політика України в умовах євроінтеграції. *Публічне управління і політика*. 2025. № 4 (8). С. 1–9. URL: https://www.researchgate.net/publication/391834174_DERZAVNA_INFORMACIJA_POLITIKA_UKRAINI_V_UMOVAN_EVROINTEGRACII_STATE_INFORMATION_POLICY_OF_UKRAINE_IN_THE_CONTEXT_OF_EUROPEAN_INTEGRATION.
11. Крап А. Дезінформація як загроза демократії та державному управлінню. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 9. URL: <https://zenodo.org/records/15108404>.
12. Лісовський О. Кібербезпека та інформаційна війна: виклики та загрози. Львів : Магнолія, 2021. С. 16–23.
13. Новицька Н. Правове забезпечення інформаційної безпеки. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2009. № 1. С. 44–47.

- 14.Шевчук М. Сучасні виклики і загрози в сфері інформаційної безпеки держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 6. С. 160–166. URL: http://www.apnl.dnu.in.ua/6_2024/6_2024.pdf#page=160.
- 15.Понад 40 % повідомлень про корупцію та боротьбу з нею є дезінформацією – результати моніторингу соцмереж у серпні. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/ponad-40-povidomlen-pro-koruptsiyu-ta-borotbu-z-neyu-e-dezinformatsiyeu-rezultaty-monitoryngu-sotsmerezhu-serpni>.
- 16.Mazurenko L. Information security in the terms the Russian-Ukrainian war: challenges and threats. 2022. № 42. С. 50–57. URL: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-08>.
- 17.A Zelensky Deepfake Was Quickly Defeated. The Next One Might Not Be. URL: <https://www.wired.com/story/zelensky-deepfake-facebook-twitter-playbook/>.
- 18.Cyber Security Week in Review: December 20, 2024. URL: https://www.cybersecurity-help.cz/blog/4482.html?utm_source=chatgpt.com.
- 19.Doppelganger (disinformation campaign) URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Doppelganger_%28disinformation_campaign%29.
- 20.OpenAI identified five influence operations in Russia, China, Iran, and Israel using its tools to manipulate public opinion. URL:<https://time.com/6983903/openai-foreign-influence-campaigns-artificial-intelligence/>.
- 21.Russia accused of trying to hack border security cameras to disrupt Ukraine aid. URL: https://www.theguardian.com/world/2025/may/21/russia-accused-trying-disrupt-aid-ukraine-hacking-border-crossings?utm_source=chatgpt.com.
- 22.The Russia/Ukraine war is approaching its second year, and both physical and cyber warfare continue. URL: <https://www.optiv.com/insights/discover/blog/russiaukraine-update-december-2023>.
- 23.Ukrainian authorities are worried about online disinformation. URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/04/18/ukrainian-authorities-are-worried-about-online-disinformation_6668838_4.html.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine] (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. No. 254k/96-VR. P. 141 [in Ukrainian].
2. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy. [About information: Law of Ukraine] (1992, October 02). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. No. 2657-XII. P. 650 [in Ukrainian].
3. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the basic principles of ensuring cybersecurity in Ukraine: Law of Ukraine] (2017, October 05). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. No. 2163-VIII. P. 403 [in Ukrainian].
4. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku “Pro Stratehiuu informatsiinoi bezpeky”: Ukaz Prezydenta [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of October 15, 2021 “On the Information Security Strategy”: Decree of the President] (2021, December 28). No. 685/2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian].
5. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku “Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy”: Ukaz Prezydenta [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of December 29, 2016 “About the Information Security Doctrine of Ukraine”: Decree of the President] (2017, January 25). No. 47/2017. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> [in Ukrainian].
6. Bosak, I. (2025). Informatsiina bezpeka Ukrainy: zahrozy ta metody protydyi [Information security of Ukraine: threats and methods of counteraction]. *Kyivskyi ekonomichnyi naukovi zhurnal*, 9, 33–38. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2025-9-4> [in Ukrainian].
7. Halipchak, V. (2023). Derzhavno-pravovyi mekhanizm informatsiinoi bezpeky Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [State and legal mechanism of information security of Ukraine in conditions of Russian aggression] [in Ukrainian].
8. Zaporozhets, S. (2019). Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh hibrydnoi viiny [Information security of Ukraine in the context of hybrid warfare]. *Problemy stvorennia, vyprovuvannia, zastosuvannia ta ekspluatatsii skladnykh informatsiinykh system*, 17, 52–63. Retrieved from: <https://doi.org/10.46972/2076-1546.2019.17.05> [in Ukrainian].

9. Kobets, T. (2024). Analiz zahroz kohnityvnii bezpetsi ukrainskoho suspilstva: klasyfikatsiini pidstavy [Analysis of threats to the cognitive security of Ukrainian society: classification grounds]. P. 67–72. Retrieved from: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/182/178> [in Ukrainian].
10. Kochubei, L., Nekriach, A. (2025). Derzhavna informatsiina polityka Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [State information policy of Ukraine in the context of European integration]. *Public administration and politics*, 4 (8), 1–9. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/391834174_DERZAVNA_INFORMACIJA_POLITIKA_UKRAINI_V_UMOVAH_EVROINTEGRACII [in Ukrainian].
11. Krap, A. (2025). Dezinformatsiia yak zahroza demokratii ta derzhavnomu upravlinniu [Disinformation as a threat to democracy and public administration]. *Ukrainian political and legal discourse*. P. 9. Retrieved from: <https://zenodo.org/records/15108404> [in Ukrainian].
12. Lisovskyi, O. (2021). Kiberbezpeka ta informatsiina viina: vyklyky ta zahrozy [Cybersecurity and information warfare: challenges and threats]. Lviv. P. 16–23 [in Ukrainian].
13. Novytska, N. (2009). Pravove zabezpechennia informatsiinoi bezpeky [Legal support for information security. Information security of man, society, state]. Vol. 1. P. 44–47 [in Ukrainian].
14. Shevchuk, M. (2024). Suchasni vyklyky i zahrozy v sferi informatsiinoi bezpeky derzhavy [Modern challenges and threats in the field of state information security]. *Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii*, 6, 160–166. Retrieved from: http://www.apnl.dnu.in.ua/6_2024/6_2024.pdf#page=160 [in Ukrainian].
15. Ponad 40% povidomlen pro koruptsiu ta borotbu z neiu ye dezinformatsiieu – rezultaty monitorynhu sotsmerezh u serpni [Over 40% of messages about corruption and the fight against it are disinformation – results of social media monitoring in August]. Retrieved from: <https://nazk.gov.ua/uk/ponad-40-povidomlen-pro-koruptsiyu-ta-borotbu-z-neyu-e-dezinformatsiieu-rezultaty-monitoryngu-sotsmerezh-u-serpni> [in Ukrainian].
16. Mazurenko, L. (2022). Information security in the terms the Russian-Ukrainian war: challenges and threats. No. 42. P. 50–57. URL: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-08>.
17. A Zelensky Deepfake Was Quickly Defeated. The Next One Might Not Be. Retrieved from: <https://www.wired.com/story/zelensky-deepfake-facebook-twitter-playbook/>.
18. Cyber Security Week in Review: December 20, 2024. Retrieved from: <https://www.cybersecurity-help.cz/blog/4482.html>.
19. Doppelganger (disinformation campaign) Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Doppelganger_%28disinformation_campaign%29.
20. OpenAI identified five influence operations in Russia, China, Iran, and Israel using its tools to manipulate public opinion. URL: <https://time.com/6983903/openai-foreign-influence-campaigns-artificial-intelligence/>.
21. Russia accused of trying to hack border security cameras to disrupt Ukraine aid. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/world/2025/may/21/russia-accused-trying-disrupt-aid-ukraine-hacking-border-crossings>.
22. The Russia/Ukraine war is approaching its second year, and both physical and cyber warfare continue. Retrieved from: <https://www.optiv.com/insights/discover/blog/russiaukraine-update-december-2023>.
23. Ukrainian authorities are worried about online disinformation. Retrieved from: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/04/18/ukrainian-authorities-are-worried-about-online-disinformation_6668838_4.html.

Liubomyr Bratakh. Formation of the state information policy of Ukraine in the context of rapprochement with the European Union

The article examines the issues of ensuring information security in Ukraine in the context of increasing disinformation influence. Disinformation is used to destabilize the internal situation, weaken trust in state authorities, manipulate public opinion, and create a favorable environment for external influence. The focus is on the study of national and international approaches to the formation of a system of response to disinformation influences, including legal, institutional and technological tools. The role of state information

policy and the activities of bodies responsible for the protection of the information space are separately considered. An analysis of the current regulatory and legal framework for information security in Ukraine was carried out and its strengths and weaknesses were identified. A number of recommendations are proposed to improve the national strategy for countering disinformation, in particular through the development of strategic communications, increasing the level of media literacy of the population, implementing digital hygiene, and establishing effective interagency and international cooperation.

Key words: *information security, disinformation, fake news, strategic communications, media literacy, digital threats, information policy, national security, regulatory framework.*

Відомості про автора:

Братах Любомир – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 11.08.2025

Прийнята 02.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 324.21:316.774:004.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-7>

Андрій Бриндальський
ORCID: 0009-0002-2343-9895

ЕВОЛЮЦІЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСАХ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕМОКРАТІЇ

Стаття аналізує еволюцію маніпулятивних технологій у парламентських виборчих процесах та їхній вплив на демократичні інститути. Дослідження простежує трансформацію методів політичного впливу: від традиційних форм пропаганди, як-от друковані агітації, радіо- та телевізійні ефіри, до сучасних цифрових інструментів, зокрема таргетованої реклами, автоматизованих ботів, тролінгу, штучного інтелекту, глибоких фейків і гіпернадзорів. Показано, що у XXI столітті дезінформаційні кампанії набули промислового масштабу, залучаючи ресурси соціальних мереж, політичних консультантів та іноді зовнішні впливи. Ці методи підривають довіру до виборчих процесів, посилюють суспільну поляризацію та загрожують легітимності демократичних процедур.

Особлива увага приділяється механізмам впливу, зокрема використанню емоційних апеляцій (страх, гнів, гордість), мікротаргетингу на основі великих даних, а також створенню маніпулятивних наративів і символіки. Стаття розглядає ключові приклади, а саме виборчі кампанії 2016 року (Brexit, вибори в США) та український контекст (вибори 2019 року), де дезінформаційні атаки поєднували внутрішні й зовнішні чинники. Зазначається, що сучасні технології, зокрема штучний інтелект, значно підвищують ефективність маніпуляцій, створюючи нові виклики, як-от deepfake-відео й алгоритмічне керування поведінкою (гіпернадзори), що загрожують автономії виборців.

Аргументується необхідність нових підходів до регулювання, зокрема посилення прозорості політичної реклами, впровадження медіаграмотності й оновлення законодавства. В Україні з урахуванням досвіду інформаційної війни акцент робиться на протидії гібридним загрозам і зміцненні інституційної стійкості. Дослідження систематизує типи маніпулятивних технологій за історичними періодами та механізмами впливу, пропонуючи узагальнення для розробки ефективних стратегій протидії. Робота підкреслює, що збереження демократичних цінностей у цифрову епоху потребує швидкої адаптації до технологічних змін, включно зі створенням правових і суспільних бар'єрів проти інформаційних зловживань.

Ключові слова: маніпулятивні технології, парламентські вибори, дезінформація, соціальні мережі, демократія, комп'ютерна пропаганда, мікротаргетинг, штучний інтелект, глибокі фейки, інформаційна безпека.

Постановка проблеми. Стрімка еволюція маніпулятивних технологій – від масової пропаганди другої половини ХХ ст. до алгоритмічних інструментів штучного інтелекту – створює безпрецедентні виклики для парламентських виборів, підриваючи довіру громадян і легітимність демократичних процедур. Наукова проблема полягає в недостатній теоретичній узагальненості механізмів, через які різні **типи технологій** трансформуються в **соціально-психологічні ефекти**, що врешті впливають на **якість демократії**.

У демократичних суспільствах вибори мають відображати вільну волю громадян, але на практиці політичні кампанії часто використовують широкий арсенал технологій впливу для зміни уявлень електорату. Від класичної пропаганди й політичних гасел до сьогоднішніх алгоритмічних підходів – спектр маніпуляційних технологій постійно розширюється. Сучасні дослідження

попереджають, що ці нові методи «спотворення суспільної думки» становлять реальну загрозу демократії. Поширення неправдивої або напівправдивої інформації у виборчих кампаніях, що особливо було очевидно після скандалів 2016 року (Brexit, президентські вибори в США), змусило суспільство по-новому оцінити роль технологій у політиці. В Україні теж були прецеденти: згадують як внутрішні, так і зовнішні дезінформаційні атаки на вибори, наприклад у кампанії 2019 року та під час війни. Розуміння еволюції цих технологій та їхніх «механізмів впливу» є критично важливим для розробки засобів протидії і збереження демократичних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські дослідники у своїх наукових працях акцентують увагу, що проблема політичних маніпуляцій у виборах має комплексний характер і поєднує зовнішні інформаційні загрози з внутрішніми медійними практиками. Зокрема, Авдієєва Т. [1] показує, що дезінформаційні кампанії – ключовий інструмент іноземного втручання у виборчий процес, акцентуючи на масштабних кібератаках та «інформаційних операціях» проти України. Гудзь Л. В. [2] деталізує шляхи підвищення стандартів роботи ЗМІ, підкреслюючи важливість імплементації європейських регуляторних підходів до прозорості політичної реклами. Іващенко В. та Гришин М. [3] пропонують типологію стратегій у соцмережах, а Кочубей Л. [4] показує, що платформи Facebook та YouTube стали головним середовищем для масового таргетингу виборців, що підтверджується й даними Pew Research Center про суспільну стурбованість «ботами» – 66 % американців уже чули про їх зловживання. Серія робіт Мадриги Т. та Бриндальського А. [5], [6] систематизує новітні онлайн-технології впливу й указує на зростання небезпеки «гібридних» наративів, тоді як Нальотов А. [7] та Руднева А. [8] аналізують психологічні механізми та цифрові інновації, що формують «поля» маніпуляції; емпіричні спостереження Стешенко Н. Л. і Чости К. С. [9], а також Чубатенка О. М. [10] підтверджують проникність таких технологій навіть на рівні місцевих кампаній.

Міжнародний дискурс розширює локальні висновки, вказуючи на глобальну «індустріалізацію» дезінформації: Bradshaw S. та співавт. [12] фіксують відпрацьовані урядові «кібервійська» у 81 країні світу, а Allcott H. і Gentzkow M. [11] довели, що фейкові новини у 2016 р. отримали більше переглядів, ніж провідні медіаматеріали. Концептуальну рамку для класифікації mis-, dis- та mal-information подають Wardle C. і Derakhshan H. [24], тоді як OSCE/ODIHR [20] пропонує інструменти моніторингу онлайн-кампаній. Brookings-аналітики Tenpas K. D. та співавт. [23] підкреслюють, що розвиток ІІІ знижує бар'єр для масового тиражування дезінформації; етичні ризики цього тренду детально розкриває Faraoni L. [15] через концепцію «права на ментальну самовизначеність». Емпірично стійкість демократичних процедур до «комп'ютерної пропаганди» перевіряє Ngampruetikorn V. та ін. [19], а MIT-дослідження Friedler S. [16] спростовує надмірні очікування від багатofакторного мікротаргетингу політичних оголошень. У відповідь Brennan Center [13] пропонує практичний toolkit проти виборчої дезінформації, тоді як дані Pew Research Center [22] свідчать про зростаючу тривогу суспільства щодо автоматизованих ботмереж, що підсилює потребу у нових регуляторних і просвітницьких стратегіях.

Мета дослідження. Метою цього наукового дослідження є теоретичний аналіз розвитку маніпулятивних технологій у парламентських виборчих кампаніях і виявлення викликів, які вони ставлять для демократичних процесів. Основне завдання – систематизувати відомі типи таких технологій у динаміці часу, показати їхні механізми та наслідки. З огляду на міждисциплінарний характер проблеми дослідження спирається на літературу з політології, комунікацій та інформаційної безпеки. Водночас робота виходить за рамки конкретних випадків (наприклад, не розглядаються результати окремих виборів), маючи на меті узагальнення знань для подальшої розробки політик протидії.

Виклад основного матеріалу. Політологи та комунікатори визначають **маніпулятивні (політичні) технології** як сукупність методів цілеспрямованого впливу на виборців. Наприклад, за визначенням Нальотова, політичні технології – це «сукупність методів і систем дій,

спрямованих на досягнення певного політичного результату», які у виборчих кампаніях «часто набувають агресивної форми впливу» [7, с. 127]. Історично агресивний вплив пов'язують із використанням соціальних міфів і емоційних закликів без критичної оцінки (соціальний міф у маніпулюванні) [7, с. 127]. Союз із медіа надавав цим технологіям нові оберти: від пропагандистських наклеюнок і плакатів ХХ століття до радіо, телебачення й газет.

У таблиці 1 представлено інтегральну систематизацію чотирьох фундаментальних теоретичних парадигм – формування порядку денного, фреймінгу, спіралі мовчання й евристичної (двопроцесної) моделі обробки інформації, які конструюють аналітичне підґрунтя дослідження маніпулятивних практик у виборчих кампаніях.

У сучасній науковій дискусії особлива увага приділяється інформаційним технологіям і гібридним загрозам. Зокрема, концепція комп'ютерної пропаганди (computational propaganda) вводиться як явище: використання алгоритмів, автоматизації та «трейшок» (human curation) для цілеспрямованого поширення дезінформації у соцмережах [12, с. 32]. Вона поєднує боти, тролінг, таргетовану рекламу, що суттєво відрізняється від класичної пропаганди лише за допомогою інтернету. Наприклад, Оксфордський центр визначає це як «використання алгоритмів, автоматизації та людського кураторства для навмисного розповсюдження оманливої інформації у соціальних медіа» [12, с. 32]. Ефективність таких методів підтверджується дослідженнями: у 2016 році відомі фейкові новини про вибори США були поширені десятками мільйонів переглядів; при цьому люди частіше вірили новинам, що відповідали їхнім політичним уподобанням [26].

Багато авторів аналізують також механізми впливу. Наприклад, європейський звіт з «інформаційних розладів» описує, що «успішний» контент апелює до емоцій (страх, гнів, відчуття переваги) [11, с. 212], швидко поширюється мережею і поглиблює суспільні розколи. Там-таки наголошується, що підроблені кампанії покликані «сіють недовіру, плутанину та загострюють

Таблиця 1

Теоретичні підходи

№	Теорія (укр. / англ.)	Коротке визначення	Як пояснює успіх маніпуляцій
1	Теорія формування порядку денного (Agenda-setting, McCombs & Shaw)	ЗМІ впливають не на те, що думати, а на те, про що думати, визначаючи ієрархію тем у суспільному просторі.	Спрямоване «розкручування» потрібних тем (міграція, «зовнішнє керування») витісняє дискусію про слабкі сторони кандидата. У соцмережах це досягається бот-кампаніями та хвилями псевдоновин.
2	Теорія фреймінгу (рамкування) (Framing, Entman)	Вибір і підкреслення певних аспектів події формує її інтерпретацію та оцінку.	Маніпулятор «обрамляє» кандидата як «реформатора» чи «зрадника». Deepfake-ролики й меми підсилюють потрібний фрейм, спрощуючи складні сюжети до «чорно-білої» дилеми.
3	Теорія спіралі мовчання (Spiral of Silence, Noelle-Neumann)	Люди схильні мовчати, якщо думають, що їхня позиція непопулярна, щоб уникнути соціальної ізоляції.	Боти та тролі створюють ілюзію «переважної думки», змушуючи опонентів мовчати. У коментарях формується штучна більшість, що задає тон дискусії.
4	Евристична обробка інформації (Heuristic processing / Dual-process, Chaiken; Kahneman)	Виборці часто ухвалюють рішення за швидкими евристичними, покладаючись на емоції, авторитет чи повторюваність.	Короткі емоційні відео й персоналізовані оголошення активують «систему 1», мінімізуючи раціональне мислення. Мікротаргетинг добирає саме ті сигнали, що «зацеплять» аудиторію.

Джерело: складено автором на основі джерел 12, 22, 24.

культурні розбіжності» [11, с. 212]. Інша класифікація (Wardle & Derakhshan) розділяє інформаційну небезпеку на інформування (misinformation), дезінформацію (disinformation) та «погані» дані (malinformation) залежно від наміру та шкоди [11, с. 212]. У контексті виборів особливо виділяють таргетування персональних даних – мікротаргетинг, – що дає змогу окремим електорам (групам) отримувати спеціалізовані меседжі. Дослідження MIT показало, що додатковий мікротаргетинг за кількома ознаками не обов’язково дає кращий результат, ніж таргетування за однією релевантною ознакою [16]. Однак після скандалу з Cambridge Analytica мікротаргетинг став ключовим поняттям; компанія стверджувала, що може «краще таргетувати політичні повідомлення на людей, яких можна вплинути» [18]. Ці випадки стимулювали зміни в регулюванні: наприклад, після 2018 року ЄС ухвалив закони Digital Services Act і Digital Markets Act, а соцмережі впровадили інструменти прозорості та навіть заборонили політичну рекламу (Twitter) або обмежили параметри таргетування (Google) [18].

В українському контексті варто відзначити механізми, використані під час президентської кампанії 2019 року, коли команда В. Зеленського активно використовувала соцмережі: лідер «Слуги народу» «змінив правила гри», обравши молодіжну аудиторію і будуючи кампанію на миттєвій взаємодії в інтернеті [6, с. 265]. Оригінальною частиною стратегії стало використання серіалу «Слуга народу», що створювало готову асоціацію з кандидатом ще до виборів [6, с. 267]. Одночасно йдуть дискусії про масові соцмережеві та кібератаки на вибори в Україні (що вважають «інформаційною війною») [1]. Зокрема, ЦЕДЕМ описує російські спецоперації 2016 року (США) і вказує, що такі кампанії не поодинокі – подібні атаки фіксують по всьому світу, у тому числі щодо України. Таким чином, українські дослідники фокусуються на загрозах «політичній безпеці» через маніпуляції, вказуючи на потребу протидії національними законами [6, с. 267]. Усе це свідчить про багатозаровість тематики, що охоплює психологічні, технологічні та правові аспекти.

За кількома умовними періодами можна прослідкувати зміну інструментів впливу. Традиційні підходи ХХ століття спиралися на контроль над ЗМІ: друковані агітації, публічні виступи, радіо- та телетрансляції виборчих гасел. У цей час підвищений попит мали масові наративи, політичні плакати і навіть культурні продукти (фільми), що формували імідж кандидата. Наприклад, телевізійна реклама та рейтингові дослідження забезпечили новий рівень таргетування аудиторій після 1960-х років. З появою інтернету (1990–2000) додалися вебсайти партій, електронна пошта та мобільні повідомлення як канали комунікації. У цю епоху з’явилися і перші спроби онлайн-партизанства – наприклад, координація прихильників у чатах або поширення вірусних відео [15].

Нова епоха соціальних мереж (з 2010-х) ознаменувалася вибухом інструментів: сторінки у Facebook, Twitter, Instagram стали полем бою за електорат. Новітні технології мікродемократії iBigData дають змогу створювати персоналізовані кампанії. Як показує недавній огляд, «мікротаргетинг» і таргетована політична реклама ставали центральними темами: після досвіду 2016 року багато платформ навіть ввели заборони або обмеження на такі методи [17]. Однак одночасно відзначається, що в Європі вплив мікротаргетингу дещо стриманий через пропорційну виборчу систему та суворі правила захисту даних (GDPR) [11, с. 212]. З технологічного боку, в соціальних мережах запрацювали автоматизовані програми («боти»), що розповсюджують певні повідомлення за допомогою уніфікованого коду. Боти та «тролі» масово використовуються для посилення потрібного меседжу (пропаганда) або навпаки – для дискредитації опонентів. Оксфордський центр відзначає, що «анонімність багатьох платформ призвела до розповсюдження фейкових та автоматизованих акаунтів, які можуть посилювати неправдиву інформацію або заглушувати опозицію» [25]. Різновидом є активізація аудиторії через «джинсу» – наприклад, замовні матеріали в інтернет-ЗМІ, що поширюють потрібні тези під виглядом незалежних новин.

Нарешті, сучасний рубіж включає штучний інтелект та алгоритмічні впливи. До них належать «глибокі фейки» (створення синтетичних зображень чи голосу політиків) і «гіпернадзори» (алгоритмічно скоординовані кампанії). З огляду на публікації потенціал AI здатний значно поглибити ефективність маніпуляцій: як застерігають експерти Brookings, «масштаби і складність AI-згенерованих deepfake-відео і голосових записів стають масштабними й можуть змінити результати багатьох виборів» [23]. Хоча дослідження свідчать, що такі фейки найчастіше викликають у глядачів невпевненість та недовіру, а не пряме сприйняття їх правдивості [21], їхній ефект підриву довіри є вагомим. Налічується також нова теорія «гіпернадзору» (hypernudge) – надзвичайно адаптивної модифікації поведінки через збір величезних даних. Як зауважує науковець Фараоні, AI-системи «мають можливість приховано збирати дані користувачів, поєднувати неспостережувані зв'язки і цілеспрямовано їх переконувати», доступившись до «примітивного рівня» мислення людини [15]. Такі технології можуть непомітно підривати розумний вибір людини та загрожують автономії та свободі думки.

Крім часової шкали, доцільно розглянути механізми впливу (скриті і явні прийоми) у будь-яких маніпулятивних схемах. У таблиці 2 узагальнено основні такі механізми: від емоційних апеляцій до управління інформаційним простором.

Систематизований опис дає змогу краще розуміти, як маніпулятори працюють на різних рівнях: від індивідуальної психології до масової комунікації. Наприклад, поєднання емоційних прийомів із соціальними ботами може спрямовано розгойдувати громадську думку навколо «страшних» тем, водночас формуючи штучний шум у соцмережах.

Критичним є питання впливу цих технологій на якість демократії. Широка дезінформація та конспірологія руйнують спільне розуміння фактів: як описують аналітики, сьогодні

Таблиця 2

Основні механізми маніпулятивного впливу в інформаційних кампаніях

Механізм впливу	Опис та ціль використання
Емоційна апеляція	Використання страху, гніву, гордості, сміху; спонукає до швидких реакцій (невиправдана тривога, ворожість). Наприклад, страх перед непевним майбутнім викликає довіру до «рятівника» влади.
Дезінформація (фейки)	Поширення свідомо неправдивих новин чи вигадок; створення ореола скандалу чи замовчування фактів. Наприклад, брехня про «фальсифікації» підірвала довіру до виборів.
Ампліфікація через соцмережі	Використання ботів та тролів для повторного поширення потрібного повідомлення; створення ілюзії масової підтримки. ЗМІ часто не розрізняють «штучні» та «реальні» сигнали.
Мікротаргетинг	Надшаровий аналіз даних користувачів і націлення реклами на вузькі групи. Спрямований на вразливі шари виборців, що підвищує ефективність повідомлень, але загрожують «розривав» інформаційного простору.
Підрив довіри до інститутів	Навмисне дискредитування виборчої системи, правлячих партій чи кандидатів. Приклад: «велика брехня» виборів 2020 р. в США, що створила хвилю сумнівів навіть після підтверджень результатів.
Створення маніпулятивних наративів	Формування «міфів» на ґрунті стереотипів або конспірології. Це може бути образ ворога (наприклад, «імпортовані цінності» чи «зовнішній вплив») або героїзація кандидата.
Маніпулятивні образи та символіка	Використання прапорів, етнічних / релігійних знаків, емоційних слоганів у рекламі. Такі символи викликають підсвідомі асоціації (патріотизм, страх).
Трансмедійна координація	Синхронізація меседжів у ЗМІ, соцмережах та офлайн-активностях, часто під контролем політтехнологів. Це створює відчуття спільності сигналу й ускладнює виявлення маніпуляції.

Джерело: складено автором на основі джерел 16, 19, 23.

надлишок інформації і фейків «обурює і переповнює виборців» [23]. Наприклад, після виборів США 2020 р. лише 20 % громадян були «дуже впевнені» в чесності системи, а понад половина вважали результати віддаленими від реальної волі народу. В Україні успішно функціонують органи протидії дезінформації (наприклад, РНБО), але загалом «мережеві фейки» стимулюють сумніви у виборах: 57 % українців переконані у масштабних фальсифікаціях на голосуваннях (згідно із соціологією KIIS 2020 року) [23].

Професійні спостерігачі сходяться на тому, що демократії слабкі там, де інститути не в змозі затримати маніпуляцію. Бреннан-центр США застерігає: «поширення фальшивих тверджень підриває довіру до виборів та породжує загрозу демократії. Воно заважає громадянам правильно сприймати процеси, а деякі законодавці використовують це, аби впроваджувати репресивні норми (наприклад, закони про ускладнення голосування)» [13]. У 2022–2024 роках міжнародні структури укріплюють співпрацю: ухвалюються регульовальні акти, створюються платформи для перевірки фактів, підвищується медіаграмотність. Однак основна протидія залишається на рівні суспільства: в освіті громадян вчать критично сприймати контент (Fact-checking) і розвивати набутий досвід. Як зазначає Комісія ЄС, *«успішний» контент той, що грає на емоціях і провокує почуття вищості, гніву чи страху... Переважно такі матеріали швидко поширюються, навіть за умови зростання кількості фактчекерських організацій* [21].

Отже, поєднання технічних (ботів, алгоритмів) і психологічних (емоційних наративів, стереотипів) інструментів робить сучасні маніпуляції високоефективними. Демократії різняться за стійкістю до цього тиску: громадяни та інституції можуть частково стримувати руйнівні тенденції через прозорість медіа, юридичні обмеження на таргетинг і соціальні ініціативи. Водночас крива «інформаційного зловживання» залишається підйомною: штучний інтелект, за прогнозами експертів, тільки посилюватиме небезпеку «гібридних війн» у цифровому просторі.

Висновки. Маніпулятивні технології в парламентських виборчих кампаніях еволюціонували від ручних пропагандистських методів до складних алгоритмічних систем. Кожен новий технічний прорив – телебачення, інтернет, соцмережі, штучний інтелект – породжує нові засоби впливу, що несуть як «для демократії», так і «виклики». Сучасні дослідження свідчать: розсіяне поширення фейкових новин і мікротаргетинг радикалізують суспільну дискусію і підривали довіру до виборів. Особливо вразливі до цього вільні суспільства, де доступ до інформації відкритий і де домінують емоційні медіа. Український досвід (2019 р.) демонструє, що активне використання соцмереж може дати перевагу учасникам, але й одночасно робить кампанію полем конкуруючих дезінформаційних сюжетів.

На шляху протидії цим викликам демократія має опиратися на посилення прозорості та освіченості: від відкритих реєстрів політичної реклами до впровадження критичного мислення в суспільстві. Також потрібно ретельно оновлювати законодавство (з урахуванням стандартів ГДПР) для обмеження «темних патернів» таргетингу і санкцій за штучне розпалювання ненависті. З огляду на високий статус інформації у XXI столітті слід вважати, що підрив виборчих процедур через маніпуляцію – це не поодинокі порушення, а симптом системної кризи інформаційної безпеки вільного суспільства. Наш аналіз засвідчує: щоб зберегти демократію, державам і громадянському суспільству доведеться швидко адаптуватися до стрімких технологічних змін, створюючи усталені бар'єри проти зловживань.

Література:

1. Авдєєва Т. Дезінформація як інструмент іноземного втручання у виборчий процес. Київ : ЦЕДЕМ, 2022. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/internet-regulation/> (дата звернення: 11.07.2025).
2. Гудзь Л. В. Напрями вдосконалення стандартів роботи ЗМІ під час виборчого процесу в Україні із врахуванням досвіду провідних європейських країн. *Право. Науковий вісник Ужгородського*

- національного університету. 2023. Вип. 79, ч. 1. С. 133–139. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/24.pdf> (дата звернення: 01.07.2025).
3. Іващенко В., Гришин М. Типологічні різновиди стратегій у соціальних медіа. *Integrated Communications*. 2024. № 2 (18). С. 15–28. DOI: 10.28925/2524-2644.2024.182. URL: <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/336/285/> (дата звернення: 03.07.2025). intcom.kubg.edu.ua.
4. Кочубей Л. Соціальні мережі – місце маніпулювання масовою свідомістю (аналіз кампанії 2019). *European Political and Law Discourse*. 2019. Vol. 6, № 3. С. 11–19. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2019/08/eppd-2019-6-3-02.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).
5. Мадрига Т., Бриндальський А. Маніпулятивні технології під час виборчого процесу як загроза політичній безпеці. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Вип. 17. С. 80–86. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/119> (дата звернення: 01.07.2025).
6. Мадрига Т., Бриндальський А. Особливості використання маніпулятивних технологій у президентських виборчих кампаніях. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. Вип. 20. С. 264–272. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/247> (дата звернення: 05.07.2025).
7. Нальотов А. Виборчі технології як чинник впливу на масову свідомість. *Українська політична думка*. 2018. № 2. С. 126–135. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/UPD_2018_2_126-135.pdf (дата звернення: 04.07.2025).
8. Руднева А. Інноваційні інформаційні технології у виборчих політичних комунікаціях. *Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках*. 2024. Т. 7, № 2. С. 174–183. DOI: 10.15421/342457. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/1221> (дата звернення: 11.07.2025).
9. Стешенко Н. Л., Чоста К. С. Маніпулятивні технології виборчої кампанії (на прикладі місцевих виборів у Краматорській територіальній громаді 2020 р.). *Регіональні студії*. 2021. Вип. 26. С. 19–23. URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/handle/lib/39510> (дата звернення: 01.07.2025).
10. Чубатенко О. М. Маніпулятивні технології у виборчих процесах України. *Політикус*. 2020. Вип. 4. С. 57–61. URL: <http://dSPACE.pdpu.edu.ua/handle/123456789/10341> (дата звернення: 02.07.2025).
11. Allcott H., Gentzkow M. Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*. 2017. Vol. 31, № 2. P. 211–236. DOI: 10.1257/jep.31.2.211. URL: <https://web.stanford.edu/~gentzkow/research/fakenews.pdf> (дата звернення: 02.07.2025).
12. Bradshaw S., Bailey H., Howard P. Industrialized Disinformation: 2020 Global Inventory of Organized Social Media Manipulation. Working Paper 2021.1. Oxford : Oxford Internet Institute, University of Oxford, 2021. 46 p. URL: <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/12/2021/01/CyberTroop-Report-2020-v.2.pdf> (дата звернення: 06.07.2025).
13. Brennan Center for Justice. Election Misinformation Toolkit. New York : Brennan Center, 2024. URL: <https://www.brennancenter.org/election-misinformation-toolkit> (дата звернення: 07.07.2025).
14. Dahlgren J. Study on the Impact of New Technologies on Free and Fair Elections. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2021. URL: https://commission.europa.eu/document/download/e79cc20c-789d-11eb-9ac9-01aa75ed71a1_en (дата звернення: 05.07.2025).
15. Faraoni L. Ethical Pitfalls of Computational Manipulation // *Frontiers in Artificial Intelligence*. 2023. Vol. 6. Article 756171. DOI: 10.3389/frai.2023.756171. URL: <https://doi.org/10.3389/frai.2023.756171> (дата звернення: 06.07.2025).
16. Friedler S. Microtargeting Is Falling Short, According to a New MIT Political-Ads Study. *MIT News*. 26 Oct. 2023. URL: <https://news.mit.edu/2023/study-microtargeting-politics-tailored-ads-0621> (дата звернення: 11.07.2025).
17. Harbath K., Fernekas C. A Brief History of Tech and Elections: A 26-Year Journey. Washington : Bipartisan Policy Center, 2022. URL: <https://bipartisanpolicy.org/report/tech-and-elections-26-year-journey/> (дата звернення: 01.07.2025).
18. Harbath K., Fernekas C. History of the Cambridge Analytica Controversy. Washington : Bipartisan Policy Center, 2023. URL: <https://bipartisanpolicy.org/report/history-of-the-cambridge-analytica-controversy/> (дата звернення: 01.07.2025).
19. Ngampruetikorn V., Givi G. M., Delabays R. та ін. On the Robustness of Democratic Electoral Processes to Computational Propaganda. *Scientific Reports*. 2024. Vol. 14. Article 4521. DOI: 10.1038/s41598-023-50648-6. URL: <https://www.nature.com/articles/s41598-023-50648-6> (дата звернення: 05.07.2025).

20. OSCE/ODIHR. Guidelines for Observation of Election Campaigns on Social Networks. Warsaw : OSCE, 2021. URL: <https://www.osce.org/odihr/observing-election-campaigns-on-social-networks> (дата звернення: 07.07.2025).
21. Shrider L. Democracy in Danger: How AI-Enhanced Disinformation Is Threatening Democracy. Georgetown Security Studies Review. 8 Apr. 2022. URL: <https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2022/04/08/democracy-in-danger-how-ai-enhanced-disinformation-is-threatening-democracy/> (дата звернення: 11.07.2025).
22. Stocking G., Sumida N. Social Media Bots Draw Public's Attention and Concern. Washington : Pew Research Center, 2018. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2018/07/25/social-media-bots-draw-publics-attention-and-concern/> (дата звернення: 02.07.2025).
23. Tenpas K.D., West D.M., Greene S. How Do AI and Disinformation Impact Elections? Brookings Podcast Transcript. 2024. URL: <https://www.brookings.edu/podcast-episode/how-do-ai-and-disinformation-impact-elections/> (дата звернення: 03.07.2025).
24. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. Strasbourg : Council of Europe, 2017. URL: <https://rm.coe.int/information-disorder-report/1680764666> (дата звернення: 05.07.2025).
25. West D.M., Kavanagh J., Grotto J. та ін. How AI and Disinformation Impact Elections? Brookings Podcast Transcript. 2024. URL: <https://www.brookings.edu/articles/how-ai-and-disinformation-impact-elections/> (дата звернення: 06.07.2025).
26. Woolley S., Howard P. N. What Is Computational Propaganda? Oxford : Oxford Internet Institute, 2025. URL: <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2025/03/comp-prop-navigator.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).

References:

1. Avdieieva, T. (2022). *Dezinformatsiya yak instrument inozemnoho vtruchannia u vyborchyi protses* [Disinformation as a tool of foreign interference in the electoral process]. CEDEM. Retrieved July 11, 2025, from: <https://cedem.org.ua/analytics/internet-regulation/> [in Ukrainian].
2. Hudz, L.V. (2023). Napryamy vdoskonalennia standartiv roboty ZMI pid chas vyborchoho protsesu v Ukraini iz vrahuvanniam dosvidu providnykh ievropeyskykh krain [Ways to improve media standards during the electoral process in Ukraine considering leading European experience]. *Pravo. Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, 79 (1), 133–139. Retrieved July 1, 2025, from: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/24.pdf> [in Ukrainian].
3. Ivashchenko, V., & Hryshyn, M. (2024). Typolohichni riznovydy stratehii u sotsialnykh media [Typological varieties of strategies in social media]. *Integrated Communications*, 2 (18), 15–28. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.182>. Retrieved July 3, 2025, from :<https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/336/285/> [in Ukrainian].
4. Kochubei, L. (2019). Sotsialni merezhi – mistse manipuliuvannia masovoiu svidomistiu: Analiz kampanii 2019 [Social networks as a place of mass-consciousness manipulation: The 2019 campaign]. *European Political and Law Discourse*, 6(3), 11–19. Retrieved July 11, 2025, from: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2019/08/eppd-2019-6-3-02.pdf> [in Ukrainian].
5. Madryha, T., & Bryndalskyi, A. (2024). Manipuliatyvni tekhnolohii pid chas vyborchoho protsesu yak zahroza politychnii bezpetsi [Manipulative technologies during the electoral process as a threat to political security]. *Visnyk Prykarpatskoho Universytetu. Serii: Politolohiia*, 17, 80–86. Retrieved July 1, 2025, from: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/119> [in Ukrainian].
6. Madryha, T., & Bryndalskyi, A. (2025). Osoblyvosti vykorystannia manipuliatyvnykh tekhnolohii u prezydentskykh vyborchych kampaniiakh [Features of the use of manipulative technologies in presidential election campaigns]. *Visnyk Prykarpatskoho Universytetu. Serii: Politolohiia*, 20, 264–272. Retrieved July 5, 2025, from: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/247> [in Ukrainian].
7. Naliotov, A. (2018). Vyborchi tekhnolohii yak chynnyk vplyvu na masovu svidomist [Electoral technologies as a factor influencing mass consciousness]. *Ukrainska Politychna Dumka*, 2, 126–135. Retrieved July 4, 2025, from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/UPD_2018_2_126-135.pdf [in Ukrainian].
8. Rudnieva, A. (2024). Innovatsiini informatsiini tekhnolohii u vyborchych politychnykh komunikatsiiakh [Innovative information technologies in electoral political communications]. *Epistemolohichni Doslidzhennia*

u Filosofii, Sotsialnykh i Politychnykh Naukakh, 7 (2), 174–183. <https://doi.org/10.15421/342457>. Retrieved July 11, 2025, from: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/1221> [in Ukrainian].

9. Steshenko, N.L., & Chosta, K.S. (2021). Manipuliatyvni tekhnolohii vyborchoi kampanii: Pryklad mistsevykh vyboriv u Kramatorskii terytorialnii hromadi 2020 r. [Manipulative technologies of the 2020 local campaign in the Kramatorsk community]. *Rehionalni Studii*, 26, 19–23. Retrieved July 1, 2025, from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/39510> [in Ukrainian].

10. Chubatenko, O.M. (2020). Manipuliatyvni tekhnolohii u vyborchyykh protsesakh Ukrainy [Manipulative technologies in Ukraine's electoral processes]. *Politykus*, 4, 57–61. Retrieved July 2, 2025, from: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/10341> [in Ukrainian].

11. Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31 (2), 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>.

12. Bradshaw, S., Bailey, H., & Howard, P. (2021). *Industrialized disinformation: 2020 global inventory of organized social media manipulation* (Working Paper 2021.1). Oxford Internet Institute. Retrieved July 6, 2025, from: <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/12/2021/01/CyberTroop-Report-2020-v.2.pdf>.

13. Brennan Center for Justice. (2024). *Election misinformation toolkit*. Retrieved July 7, 2025, from: <https://www.brennancenter.org/election-misinformation-toolkit>.

14. Dahlgren, J. (2021). *Study on the impact of new technologies on free and fair elections*. Publications Office of the European Union. Retrieved July 5, 2025, from: https://commission.europa.eu/document/download/e79cc20c-789d-11eb-9ac9-01aa75ed71a1_en.

15. Faraoni, L. (2023). Ethical pitfalls of computational manipulation. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 6, Article 756171. <https://doi.org/10.3389/frai.2023.756171>.

16. Friedler, S. (2023, October 26). Microtargeting is falling short, according to a new MIT political-ads study. *MIT News*. Retrieved July 11, 2025, from: <https://news.mit.edu/2023/study-microtargeting-politics-tailored-ads-0621>

17. Harbath, K., & Fernekes, C. (2022). *A brief history of tech and elections: A 26-year journey*. Bipartisan Policy Center. Retrieved July 1, 2025, from: <https://bipartisanpolicy.org/report/tech-and-elections-26-year-journey/>.

18. Harbath, K., & Fernekes, C. (2023). *History of the Cambridge Analytica controversy*. Bipartisan Policy Center. Retrieved July 1, 2025, from: <https://bipartisanpolicy.org/report/history-of-the-cambridge-analytica-controversy/>

19. Ngampruetikom, V., Givi, G.M., Delabays, R., et al. (2024). On the robustness of democratic electoral processes to computational propaganda. *Scientific Reports*, 14, Article 4521. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-50648-6>.

20. Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (2021). *Guidelines for observation of election campaigns on social networks*. Retrieved July 7, 2025, from: <https://www.osce.org/odihr/observing-election-campaigns-on-social-networks>.

21. Shrider, L. (2022, April 8). Democracy in danger: How AI-enhanced disinformation is threatening democracy. *Georgetown Security Studies Review*. Retrieved July 11, 2025, from: <https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2022/04/08/democracy-in-danger-how-ai-enhanced-disinformation-is-threatening-democracy/>.

22. Stocking, G., & Sumida, N. (2018). Social media bots draw public's attention and concern. *Pew Research Center*. Retrieved July 2, 2025, from: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2018/07/25/social-media-bots-draw-publics-attention-and-concern/>.

23. Tenpas, K.D., West, D.M., & Greene, S. (2024). *How do AI and disinformation impact elections?* [Podcast transcript]. Brookings Institution. Retrieved July 3, 2025, from: <https://www.brookings.edu/podcast-episode/how-do-ai-and-disinformation-impact-elections/>.

24. Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe. Retrieved July 5, 2025, from: <https://rm.coe.int/information-disorder-report/1680764666>.

25. West, D. M., Kavanagh, J., Grotto, J., et al. (2024). How AI and disinformation impact elections? *Brookings Institution*. Retrieved July 6, 2025, from: <https://www.brookings.edu/articles/how-ai-and-disinformation-impact-elections/>.

26. Woolley, S., & Howard, P. N. (2025). What is computational propaganda? Oxford Internet Institute. Retrieved July 11, 2025, from: <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2025/03/comp-prop-navigator.pdf>.

Andrii Bryndalskyi. The Evolution of Manipulative Technologies in Parliamentary Electoral Processes: Challenges for Democracy

The article examines the evolution of manipulative technologies in parliamentary electoral processes and their impact on democratic institutions. The study traces the transformation of political influence methods: from traditional forms of propaganda, such as printed agitation, radio, and television broadcasts, to modern digital tools, including targeted advertising, automated bots, trolling, artificial intelligence, deepfakes, and hypernudging. It is demonstrated that in the 21st century, disinformation campaigns have reached an industrial scale, leveraging the resources of social media, political consultants, and sometimes external actors. These methods undermine trust in electoral processes, exacerbate societal polarization, and threaten the legitimacy of democratic procedures.

Special attention is given to the mechanisms of influence, particularly the use of emotional appeals (fear, anger, pride), microtargeting based on big data, and the creation of manipulative narratives and symbolism. The article analyzes key examples, such as the 2016 election campaigns (Brexit, U.S. elections) and the Ukrainian context (2019 elections), where disinformation attacks combined internal and external factors. It is noted that modern technologies, particularly artificial intelligence, significantly enhance the effectiveness of manipulations, posing new challenges such as deepfake videos and algorithmic behavior control (hypernudging), which threaten voter autonomy.

The need for new regulatory approaches is argued, including enhancing the transparency of political advertising, promoting media literacy, and updating legislation. In Ukraine, given the experience of information warfare, the focus is on countering hybrid threats and strengthening institutional resilience. The study systematizes types of manipulative technologies by historical periods and influence mechanisms, offering generalizations for developing effective countermeasures. The work emphasizes that preserving democratic values in the digital age requires rapid adaptation to technological changes, including the establishment of legal and societal barriers against information abuses.

Key words: *manipulative technologies, parliamentary elections, disinformation, social media, democracy, computational propaganda, microtargeting, artificial intelligence, deepfakes, information security.*

Відомості про автора:

Бриндальський Андрій – аспірант II курсу кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 14.08.2025

Прийнята 06.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 342.738:327(477:4-67ЄС)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-8>

Остан Вдовичин

ORCID: 0009-0008-4517-1037

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ НАБЛИЖЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглянуто формування державної інформаційної політики України в умовах наближення до Європейського Союзу. Виділено основні напрямки, що потребують додаткової уваги, досліджено вплив війни на формування державної інформаційної політики. Інформаційна політика України є однією з ключових в реалізації євроінтеграційного курсу України, оскільки весь процес інтеграції України до систем Європейського Союзу супроводжується адаптацією національної інформаційної політики до європейських норм і стандартів, імплементацією правової бази ЄС до вітчизняного законодавства, тому особливу увагу приділено особливостям її реалізації в умовах європейської інтеграції, враховуючи виклики, з якими зіткнулася країна.

Ключові слова: інформаційна політика, національна безпека, євроінтеграція, дезінформація, комунікація, медіаграмотність.

Вступ. У сучасних умовах глобальної трансформації інформаційна політика набула статусу одного з визначальних чинників національної безпеки, демократичного розвитку та міжнародної ідентичності держав. Особливо актуальним це стало для України після початку повномасштабної вторгнення Росії у 2022 році, оскільки розширилося саме поняття гібридної війни та інформаційної війни як її частини. Ця проблема виникає в контексті зростаючої важливості інформаційного простору та використання його для досягнення політичних і військових цілей. Інформаційний простір перетворився на арену боротьби не лише за правду, а й за свідомість громадян, стабільність суспільства та міжнародну підтримку. Водночас збереження стратегічного курсу на європейську інтеграцію потребує узгодженості інформаційної політики з європейськими цінностями, стандартами й нормативами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням державної інформаційної політики України в умовах наближення до Європейського Союзу займалися такі науковці, як Лешик С., Кочубей Л., у їх дослідженнях висвітлені основні концепції інформаційної політики держави, розглянуто вплив воєнного стану на інформаційну безпеку країни, виклики, з якими зіткнулася країна в процесі євроінтеграції.

Методи дослідження. У дослідженні використано такі наукові методи, які допоможуть краще проаналізувати формування державної інформаційної політики України в умовах наближення до Європейського Союзу. Основними методами є: аналіз і синтез – забезпечує дослідження теоретичних засад формування державної інформаційної політики України; SWOT-аналіз – допоможе визначити сильні та слабкі сторони інформаційної політики України; індукція та дедукція – виведення загальних висновків щодо викликів, з якими зіткнулася країна, та шляхів розвитку.

Мета дослідження – дослідити формування державної інформаційної політики України в умовах наближення до Європейського Союзу, визначити основні виклики, з якими зіткнулася країна, та шляхи їх подолання, визначити перспективи розвитку.

Результати й обговорення. Інформація сьогодні є основоположним фактором розвитку як окремо взятої держави, так і всієї світової спільноти. Вона здатна вплинути на перебіг події в певній країні чи вплинути на життя людини. Саме тому одним з основних напрямів державної політики є саме інформаційна політика.

Є декілька підходів до визначення інформаційної політики держави. Так, у більш ширшому її розумінні це визначення законів і принципів, за якими функціонуватимуть інформаційна сфера та комунікаційне середовище країни [17]. Інший підхід визначає інформаційну політику як спосіб формування й використання інформаційних ресурсів окремими суб'єктами (організаціями, підприємствами, установами) [12, с. 66–68].

Сам принцип демократії як політичної системи передбачає, що громадяни, беручи участь у політичному житті країни, мають достатній рівень знань та інформації для прийняття стратегічних рішень. Впроваджуючи інформаційну політику, насамперед слід враховувати інтереси держави та нації. За відсутності цілісного національного інформаційно-комунікаційного простору, який в змозі реагувати на сучасні політичні реалії, виникає реальна загроза втрати національного суверенітету. У добу зіткнення цивілізацій особливості інформаційної політики полягає у цілеспрямованому виробництві, поширенні та інтерпретації інформації, що має поєднувати інтереси як державних інститутів, так і громадянського суспільства, забезпечуючи тим самим всебічну безпеку країни [25, с. 24–26].

Інформаційна політика України охоплює майже всі сфери діяльності. Так, що стосується *журналістики та сфери медіа* загалом, то після вторгнення РФ на територію України, пріоритетним вектором стало створення єдиного інформаційного простору внаслідок запровадження централізованої системи комунікації. Максимізувавши зусилля, Міністерство культури та інформаційної політики України вже 25 лютого 2022 року об'єднало провідні телеканали «1+1», «Інтер» та інші, чим ініціювало створення цілодобового інформаційного телемарафону «Єдині новини #UАразом». Паралельно було офіційно затверджено план «реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», який передбачав консолідацію медійних ресурсів для стабільного функціонування інформаційного фронту [31]. Крім того, впроваджуються заходи щодо підтримки свободи слова й підтримки преси.

У сфері *державної комунікації* діяльність інформаційної політики спрямована на інформування громадян щодо політичної діяльності держави, рішення та дії уряду. Вона передбачає як пряме інформування через офіційні канали (сайти, пресслужби, соціальні мережі), так і залучення громадськості до діалогу з метою підвищення прозорості та зміцнення довіри до влади. Особливу роль відіграє антикризова комунікація, особливо під час війни, коли важливо забезпечити єдність наративу й боротьбу з дезінформацією.

З розвитком технологій особливе місце в цій системі посіли *цифрова трансформація та інформаційні технології*. Пріоритетним напрямом є модернізація державних послуг, удосконалення системи управління та підвищення зручності для громадян. Завдяки таким проєктам, як «Дія», держава активно впроваджує електронні сервіси, цифрові документи та онлайн-доступ до адміністративних послуг. Це також стосується розвитку цифрової інфраструктури, кібербезпеки та цифрової грамотності населення.

Не менш важливу роль відіграють *освіта та медіаграмотність*. Цей напрям державної інформаційної політики має важливу роль, особливо в умовах інформаційної війни. Він спрямований на формування у громадян критичного мислення, уміння розпізнавати фейки, маніпуляції та пропаганду. Медіаосвіта поступово впроваджується в шкільні й університетські програми, а також реалізуються численні просвітницькі ініціативи для дорослого населення. Інформаційна політика закладів вищої освіти спрямована переважно на споживачів освітніх послуг. Так, під час воєнного стану особливої актуальності набувають питання організації захищеного доступу до освітніх матеріалів і інформаційних систем закладів вищої освіти

з будь-якої точки світу, дотримання вимог законодавства щодо захисту персональних даних, а також забезпечення відповідного рівня захисту прав інтелектуальної власності [21]. Одним із важливих напрямів інформаційно-комунікаційної діяльності є забезпечення функціонування офіційної сторінки сайту університету та сторінок у соціальних мережах [20, с. 62–64].

Однак ключовим напрямом діяльності держави у сфері інформаційної політики, що охоплює всі галузі, залишається *інформаційна безпека*. Це сукупність заходів, орієнтованих на охорону державного інформаційного простору від внутрішніх і зовнішніх загроз. Особливої актуальності вона набула в умовах гібридної війни з боку РФ, яка активно використовує дезінформацію, кібератаки та інформаційно-психологічні операції. Основними напрямками є кіберзахист, протидія пропаганді, захист критичної інфраструктури та безпечне зберігання інформації. Діяльність інформаційної безпеки спрямована на гарантування громадянам вільного доступу до джерел інформації та забезпечення повного й об'єктивного інформування громадян. Водночас вона докладає максимальні зусилля щодо запобігання поширенню дезінформації, зміцнення суспільної цілісності, охорони інформаційного суверенітету, а також на протидію руйнівним інформаційним впливам як пропагандистського, так і психологічного характеру [14, с. 73–75]. У цьому контексті варто відзначити діяльність державних органів, які виконують роль третьої сторони, здійснюючи фільтрацію як внутрішньодержавних чинників впливу на громадян, так і зовнішніх, зумовлених як процесами європейської інтеграції, так і інформаційними атаками з боку РФ.

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, наприклад, координує та втілює на практиці заходи інформаційного захисту. Саме її діяльність спрямована на забезпечення захисту державної інформації, що має обмежений доступ, у тому числі в інформаційно-телекомунікаційних системах. Служба розробляє нормативно-правові акти, контролює дотримання вимог інформаційної безпеки, сертифікує засоби технічного та криптографічного захисту інформації, а також координує дії суб'єктів кіберзахисту в разі загроз або інцидентів [19, с. 19–21].

Діяльність Міністерства внутрішніх справ, зі свого боку, спрямована на забезпечення кібербезпеки, охорону інформаційних активів і боротьбу з кіберзлочинністю. Серед його повноважень – виявлення, попередження та розслідування злочинів у сфері використання інформаційних технологій, здійснення захисту власних інформаційних систем, а також взаємодія з іншими державними органами у сфері кіберзахисту й інформаційної безпеки. Що стосується Ради національної безпеки та оборони України, то цей орган координує та контролює органів виконавчої влади у сфері захисту інформаційної безпеки держави. Рада також формує стратегію кібербезпеки, визначає пріоритети та здійснює комплекс дій, спрямованих на охорону критичної інформаційної інфраструктури, а також приймає рішення, які є обов'язковими до виконання органами державної влади, щодо реагування на інформаційні загрози [19, с. 18–20]. Окрім діяльності державних органів, діють і громадські ініціативи. Як приклад, проєкт StopFake – ініціатива громадських активістів, спрямована на виявлення та спростування недостовірної інформації. Завдяки цьому інструменту забезпечується оперативне реагування на прояви дезінформації та надання громадянам перевірених і достовірних відомостей [11].

Державна інформаційна політика України є невід'ємною складовою загальної соціально-економічної політики держави та покликана реагувати на загрози національній безпеці. Її впровадження здійснюється з урахуванням принципів правової демократичної держави, свободи слова, заборони цензури, права на захист персональних даних і доступу до публічної інформації, а реалізація забезпечується через нормативно-правову базу країни [29].

Як зазначає Н. Новицька, регулювання правової бази інформаційної безпеки містить той об'єм правових норм, що здатний регулювати правовідносини, сформовані на підставі застосування правових норм, і містить положення, що закріплені у відповідних актах

правозастосовного характеру [23, с. 45–46]. До них належить низка правових актів, які є фундаментом для реалізації інформаційної політики та покликані сприяти її ефективному впровадженню. Серед них як положення Конституції України, так і доктрини, стратегії та державні програми, що охоплюють правову, інституційну, соціально-комунікаційну та фінансово-економічну сфери [1; 16].

Одним із них є Закон України «Про доступ до публічної інформації», покликаний забезпечувати відкритість, прозорість і підзвітність органів влади перед громадянами. Цей закон гарантує кожному прозорість і доступність даних, що перебувають у розпорядженні державних органів, органів місцевого самоврядування й інших розпорядників, що сприяє гармонізації вітчизняного законодавства та практик з європейськими нормами демократії і відкритості [2]. Закон України «Про інформацію» визначає основні принципи інформаційної діяльності та спрямований на забезпечення балансу між відкритістю інформації та її захистом, що є важливим елементом національної інформаційної безпеки та демократичного розвитку держави [4; 18, с. 201–203]. В умовах гібридної війни велика увага зосереджена навколо Закону України «Про національну безпеку України», який створює основу для реалізації системного підходу до захисту державного суверенітету в інформаційній сфері, особливо в умовах гібридної війни [7]. Стратегія інформаційної політики України, зі свого боку, спрямована на формування відкритого, безпечного й інформаційно суверенного суспільства, а саме на утвердження свободи слова та відкритості інформації, захисту інформаційного простору та протидії інформаційним загрозам [9]. Особливої уваги заслуговує Закон України «Про медіа», який є важливою складовою державної стратегії щодо формування стійкого й безпечного інформаційного середовища та сприяє плюралізму думок, демократичному контролю над ЗМІ, захисту громадян від шкідливого контенту. Цей закон набув особливої актуальності в умовах гібридної війни та інформаційного впливу з боку Росії [5].

Як вже зазначалося, дезінформація становить суттєву загрозу демократичному устрою та ефективності державного управління, впливаючи на настрої в суспільстві, тому Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», з-поміж іншого, охоплює діяльність, спрямовану на протидію несанкціонованому доступу, дезінформації, кібератакам та іншим загрозам інформаційній безпеці України [3]. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» закладає фундамент для формування національної системи кібербезпеки, що є ключовим елементом у захисті державного суверенітету в інформаційному просторі, особливо в умовах сучасних кіберзагроз і гібридної війни [8].

Крім того, інформаційна кампанія, яку Росія розгорнула як проти України, так і проти всього Заходу, яскраво продемонструвала, що інформаційний простір теж є своєрідним полем бою, де дезінформація, фейки, власні наративи є інструментом, здатним до маніпуляцій, деморалізації суспільства та підризу довіри до влади [22, с. 66–68]. Агресія Росії поширюється не лише на Україну, а й проти всіх демократичних країн, тому проблема інформаційної політики загалом та інформаційної безпеки зокрема є доволі актуальною в глобальному контексті, зважаючи на загарбницькі амбіції РФ. Цифрові технології у їх поточному стані вже здатні прискорити поширення новин, особливо фейкових, а відсутність перевірених та ефективних способів перевірки інформації робить населення беззахисним перед дезінформацією. На рівень сприйняття подібних новин також впливає і рівень інформаційної грамотності суспільства (медіаграмотності).

Основною проблемою нормативно-правового регулювання інформаційної політики в Україні є надмірна кількість нормативно-правових актів різної юридичної сили, унаслідок чого та сама ситуація може по-різному трактуватися як законами, так і підзаконними актами. Особливо це помітно в процесі євроінтеграції, коли норми права ЄС впливають на норми вітчизняного законодавства або навіть суперечать їм. Тому потрібне комплексне дослідження

нормативно-правової бази нашої країни для врегулювання не лише основних, а й потенційних аспектів інформаційної політики [24].

Вторгнення Росії, євроінтеграція, впровадження штучного інтелекту в повсякденне життя показало, що національна безпека, а особливо її інформаційна сфера, не готові до подібних викликів і потенційних загроз, що створює небезпеку для життєво важливих державних, суспільних та особистих інтересів [30]. Тому важливим завданням постає аналіз та вдосконалення інформаційної політики з урахуванням досвіду війни й подальшого повоєнного відновлення з метою підвищення рівня медіаграмотності населення та сприяння усвідомленню населенням нових реалій суспільно-політичного життя країни. Що стосується євроінтеграційних процесів, то пріоритетними завданнями в цьому напрямі є розширення громадянської участі в політичних процесах країни, оптимізація інформаційної політики, що закріпить високий рівень довіри до державних інституцій, а також створення та підтримка стабільного інформаційного середовища, необхідного для трансформаційних процесів у країні [15, с. 2–3]. Для цього проводяться інформаційні кампанії, що сприяють поширенню знань про євроінтеграційні процеси серед місцевого населення. Завдяки подібним кампаніям формується підтримка реформ, набувають широкого розголосу й популяризуються європейські цінності, зміцнюється усвідомлення суспільством переваг інтеграції до Європейського Союзу. Прикладом є ініціатива «Європейський тиждень цифрової грамотності» (All Digital Week), що спрямована на розвиток цифрових навичок населення, підвищення медіаграмотності та безпечного користування цифровими технологіями. До неї залучаються школи, бібліотеки, громади та партнерські організації по всій країні [15, с. 6–8].

Насамперед потрібно привернути увагу до питання підтримки незалежних медіа, оскільки ці медіа відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до правдивої, неупередженої інформації. У контексті війни це ще важливіше, адже дезінформація, пропаганда та маніпуляції можуть значно вплинути на громадську думку й моральний стан населення. Незважаючи на об'єднання телеканалів у телемарафон «Єдині новини», точаться дискусії щодо обмеження свободи ЗМІ та плюралізму думок. У цьому напрямі необхідне впровадження незалежного медійного простору, щоб медіа могли виконувати свою роль у суспільстві незалежно від зовнішніх впливів. Наступним кроком має стати розвиток інститутів громадянського суспільства, що є важливим для побудови демократичної, справедливої та прозорої держави, оскільки вони працюють незалежно від урядів і приватних корпорацій та націлені на захист прав і свобод громадян, що є головною передумовою ефективної реалізації інформаційної політики. Крім того, незалежні ЗМІ та громадські організації беруть участь у реалізації кампаній, спрямованих на підтримку євроінтеграційного курсу, що підвищує рівень інформаційної обізнаності населення [10, с. 49–51].

Однак, незважаючи на доволі успішні кроки на шляху до євроінтеграції та протистоянню прокремлівській машині, залишається низка загроз інформаційній безпеці країни, що ускладнює проведення інформаційної політики.

Серед основних загроз інформаційній безпеці можна виокремити: штучно створені зображення, відео- або аудіоматеріали, які мають високу ступінь правдоподібності та здатні вводити в оману споживачів інформації (напр., технологія Deepfakes); дезінформація (особливо внаслідок роботи прокремлівських ЗМІ); порушення конфіденційності внаслідок кібератак; залежність від штучного інтелекту; зменшення людського фактора (з впровадженням ШІ в різні сфери життя людська праця дедалі частіше витісняється алгоритмами, що викликає занепокоєння щодо місця й ролі людини в майбутньому суспільстві) [26–28].

Проведення кампаній, реформ і розвиток медіа є лише частиною вимог, що стоять перед Україною на шляху до вступу до ЄС. Проте все ще залишаються відкритими питання фінансування, інформаційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, нерівномірності

впровадження політики. Ці проблеми потребують наявності відповідних технічних навичок, політично-правових аспектів регулювання та міжнародної співпраці [13].

За словами Бема Н., українська інформаційна політика, що має на меті встановлення відносин із європейськими країнами, ґрунтується передусім на узагальненні трагізму української історії [10, с. 51–52]. Досвід співпраці показує, що Україна постійно звертається до Європи по допомогу у вирішенні проблем соціального й економічного характеру. У зв'язку з євроінтеграційними процесами в країні та через війну особливо гостро постає питання економічних ресурсів, необхідних як для відновлення, так і для нормального функціонування. Тому фундаментальним аспектом становлення європейської ідентичності є формування власної, української національної ідентичності, а інформаційна політика нашої країни є основним ключем до цього [18, с. 205–207]. З огляду на це потрібний комплекс заходів, спрямований на покращення законодавства у сфері засобів масової інформації, підвищення рівня медіаграмотності населення, швидке та дієве реагування на загрози інформаційній безпеці, особливо кібербезпеці. Актуальним залишається питання і післявоєнної відбудови країни, оскільки для того, щоб посісти почесне місце серед народів Європи, потрібно не лише виконати їх вимоги щодо вступу, а й показати їм власні шляхи, якими наша країна долає труднощі.

Висновки. Інформаційна політика держави є одним з основних важелів впливу в сучасному світі. З подачі організацій, окремих осіб і держави загалом, шляхом впливу на громадську думку формується відповідне ставлення до всіх аспектів суспільного життя. Україна зіткнулася з проблемою неймовірного інформаційного тиску, спрямованого на падіння довіри до державних інституцій, що може мати наслідком дестабілізацію всього українського суспільства. Так, з одного боку, ми маємо агресора з його прокремлівськими наративами, ресурси та вплив якого мають деструктивний ефект як на Україну, так і на демократію як явище загалом. З іншого боку, Європа та євроінтеграційні процеси, що передбачають свідомий вплив європейських ідей та цінностей на нашу країну. Зважаючи на євроінтеграційний курс України, найефективнішим способом подолання поставлених задач є відкритість у комунікації як з міжнародними партнерами, так і на рівні держава – суспільство. Наступним кроком варто приділити увагу підтримці незалежних засобів масової інформації та розробці програм, що передбачають залучення громадянського суспільства до обговорення інформаційної політики країни.

Інформаційна політика України має важелі впливу на євроінтеграційні процеси, адже вона впливає на те, що Україну сприймають як країну, яка відповідає європейським цінностям і стандартам. Аналіз проблеми інформаційної безпеки громадян і держави під час війни доводить її надзвичайну важливість: дезінформація може викликати паніку, впливати на мобільність населення, послаблювати обороноздатність та негативно позначатися на психологічному стані. Протидія інформаційній агресії є можливою завдяки залученню міжнародних інституцій та організацій. Інформаційна війна не має кордонів, тому захист відкритого інформаційного простору є пріоритетом.

Потрібно розвивати критичне мислення в населення та розвивати інформаційну грамотність, починаючи зі школи, акцентувати увагу на цьому аспекті в закладах вищої освіти. Потрібно також створювати механізми захисту від інформаційних атак і маніпуляцій. Для подолання викликів, що стоять перед країною, потрібне подальше комплексне вдосконалення механізмів державної інформаційної політики на основі системного підходу. Подібна пропозиція охоплює зміцнення інституційної спроможності протидії дезінформації, розвиток інфраструктури та стабільне фінансування, посилення кібербезпеки, удосконалення законодавства щодо свободи та незалежності ЗМІ. Усе це неможливе без ефективної комунікації та координації дій між усіма зацікавленими суб'єктами, чи то уряд, громадянське суспільство або міжнародні партнери. Сучасні виклики, пов'язані з повномасштабною агресією проти України, потребують постійного вдосконалення стратегій боротьби й захисту інформаційного простору для збереження національного суверенітету та державності.

Хоча інформаційні позиції України подекуди поступаються російським, держава з гідністю проходить це випробування, демонструючи прагнення до свободи, демократії та європейських цінностей.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. С. 314.
3. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 31. С. 286.
4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. № 48. С. 650.
5. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 47–50. С. 120.
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. С. 241.
7. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. С. 403.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
9. Бем Н. Перспективні напрямки здійснення державної інформаційної політики України в питаннях євроінтеграції. 2012. С. 48–54. URL: [file:///D:/Нова%20папка%20\(2\)/Формування%20державної%20інформаційної%20політики%20України/cyrl,+07.pdf](file:///D:/Нова%20папка%20(2)/Формування%20державної%20інформаційної%20політики%20України/cyrl,+07.pdf).
10. Галіпчак В. Державно-правовий механізм інформаційної безпеки України в умовах російської агресії. 2023.
11. Гудзь О., Маковій В. Концептуальні основи формування інформаційної політики підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 23. С. 65–69.
12. Кобець Т. Аналіз загроз когнітивній безпеці українського суспільства: класифікаційні підстави. 2024. С. 67–72. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/182/178>.
13. Кормич Б. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України. 2007. 471 с.
14. Кочубей Л., Некряч А. Державна інформаційна політика України в умовах євроінтеграції. *Публічне управління і політика*. 2025. № 4 (8). С. 1–9. URL: https://www.researchgate.net/publication/391834174_DERZAVNA_INFORMACIJA_POLITIKA_UKRAINI_V_UMOVAN_EVROINTEGRACIISTATE_INFORMATION_POLICY_OF_UKRAINE_IN_THE_CONTEXT_OF_EUROPEAN_INTEGRATION.
15. Крап А. Дезінформація як загроза демократії та державному управлінню. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 9. URL: <https://zenodo.org/records/15108404>.
16. Кутуза Н., Тельпіс Д. Дезінформація як складник ІІсО в мегадискурсі. *Записки з українського мовознавства*. 2023.
17. Лешик С. Особливості інформаційної політики в процесі євроінтеграції України. *Політологічний вісник*. 2024. № 92. С. 198–211. URL: [file:///D:/Нова%20папка%20\(2\)/Формування%20державної%20інформаційної%20політики%20України/232-463-1-SM.pdf](file:///D:/Нова%20папка%20(2)/Формування%20державної%20інформаційної%20політики%20України/232-463-1-SM.pdf).
18. Лісовський О. Кібербезпека та інформаційна війна: виклики та загрози. Львів, 2021. С. 16–23.
19. Матвієнків С., Лушагіна Т. Інформаційна політика закладів вищої освіти в умовах російсько-української війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. № 5. С. 61–68. URL: http://politicus.od.ua/5_2023/9.pdf.
20. Нашинець-Наумова А. Правове забезпечення інформаційної безпеки в закладах вищої освіти України. 2020.
21. Нестеряк Ю. Аналіз моделей інформаційної політики та державного регулювання засобів масової інформації. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2016. № 2 (15). С. 65–70.
22. Новицька Н. Правове забезпечення інформаційної безпеки. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2009. № 1. С. 44–47.

- 23.Прозоров А. Ціннісні основи інформаційної безпеки особи, суспільства та держави. 2016.
- 24.Савосько Т. Особливості формування державної інформаційної політики. *Аспекти публічного управління*. 2024. № 1 (12). С. 22–28. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/1046/1022>.
- 25.Кіберінциденти за 2024 рік. URL: <https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/37156/2025-01-08-uryadovi-kiberfakhivtsi-za-2024-rik-opratsyuvaty-4315-kiberintsyidentiv>.
- 26.Майбутнє штучних інтелектів та ринку праці. Чи замінить ІІІ людину? URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/majbutnye-shtuchnyh-intelektiv-ta-rynku-praczi-chy-zaminyt-shi-lyudynu>.
- 27.Штучний інтелект і психологічна залежність: коли алгоритми стають твоїми друзями. URL: <https://www.psykholoh.com/post/штучний-інтелект-і-психологічна-залежність-коли-алгоритми-стають-твоїми-друзями>.
- 28.Artemonova K. Formuvannia derzhavnoi informatsiinoi polityky Ukrainy v konteksti yevropeiskoi intehratsii. 2013.
- 29.Chernysh R.F., Ihnatiuk M.V., Zaritskyi O.Y. Counteracting destructive information influence in Ukraine: legal and organizational aspects. 2022.
- 30.Nikolaets Yu. Derzhavna informatsiina polityka Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi viiskovoi invazii. *Political Studies*. 2024.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r., No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine dated June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, (30), 141 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy “Pro dostup do publichnoyi informatsiyi” vid 13 sichnia 2011 r., No. 2939-VI [Law of Ukraine “On Access to Public Information” dated January 13, 2011, No. 2939-VI]. (2011). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, (32), 314 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro zakhyst informatsiyi v informatsiyno-komunikatsiynnykh systemakh” vid 5 lyupnia 1994 r., No. 80/94-VR [Law of Ukraine “On Information Protection in Information and Communication Systems” dated July 5, 1994, No. 80/94-VR]. (1994). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, (31), 286 [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy “Pro informatsiyu” vid 2 zhovtnia 1992 r., No. 2657-XII [Law of Ukraine “On Information” dated October 2, 1992, No. 2657-XII]. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, (48), 650 [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy “Pro media” vid 13 hrudnia 2022 r., No. 2849-IX [Law of Ukraine “On Media” dated December 13, 2022, No. 2849-IX]. (2023). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, (47–50), 120 [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy “Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy” vid 21 chervnia 2018 r., No. 2469-VIII [Law of Ukraine “On National Security of Ukraine” dated June 21, 2018, No. 2469-VIII]. (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, (31), 241 [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy “Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy” vid 5 zhovtnia 2017 r., No. 2163-VIII [Law of Ukraine “On Basic Principles of Cybersecurity of Ukraine” dated October 5, 2017, No. 2163-VIII]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, (45), 403 [in Ukrainian].
8. Ukaz Prezidenta Ukrainy “Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku ‘Pro Strategiiu informatsiinoi bezpeky’” vid 28 hrudnia 2021 r., No. 685/2021 [Decree of the President of Ukraine “On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021, ‘On the Information Security Strategy’” dated December 28, 2021, No. 685/2021]. (2021). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian].
9. Bem, N. (2012). Perspektyvni napriamky zdiisnennia derzhavnoi informatsiinoi polityky Ukrainy v pytanniakh yevrointehratsii [Promising directions of implementation of the state information policy of Ukraine in matters of European integration]. P. 48–54. Retrieved from: file:///D:/Нова%20папка%20(2)/Формування%20державної%20інформаційної%20політики%20України/cyrl,+07.pdf [in Ukrainian].
10. Halipchak, V. (2023). Derzhavno-pravovyi mekhanizm informatsiinoi bezpeky Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii [State and legal mechanism of information security of Ukraine in conditions of Russian aggression] [in Ukrainian].

11. Hudz, O., Makovii, V. (2019). Kontseptualni osnovy formuvannia informatsiinoi polityky pidpriemstv [Conceptual foundations of the formation of information policy of enterprises]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 23, 65–69 [in Ukrainian].
12. Kobets, T. (2024). Analiz zahroz kohnityvnii bezpetsi ukrainskoho suspilstva: klasyfikatsiini pidstavy [Analysis of threats to the cognitive security of Ukrainian society: classification grounds]. P. 67–72. Retrieved from: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/182/178> [in Ukrainian].
13. Kormych, B. (2007). Orhanizatsiino-pravovi zasady polityky informatsiinoi bezpeky Ukrainy [Organizational and legal principles of information security policy of Ukraine]. P. 471 [in Ukrainian].
14. Kochubei, L., Nekriach, A. (2025). Derzhavna informatsiina polityka Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [State information policy of Ukraine in the context of European integration]. *Public administration and politics*, 4 (8), 1–9. Retrieved from: : https://www.researchgate.net/publication/391834174_DERZAVNA_INFORMACIJA_POLITIKA_UKRAINI_V_UMOVAH_EVROINTEGRACIISTATE_INFORMATION_POLICY_OF_UKRAINE_IN_THE_CONTEXT_OF_EUROPEAN_INTEGRATION [in Ukrainian].
15. Krap, A. (2025). Dezinformatsiia yak zahroza demokratii ta derzhavnomu upravlinniu [Disinformation as a threat to democracy and public administration]. *Ukrainian political and legal discourse*. P. 9. Retrieved from: <https://zenodo.org/records/15108404> [in Ukrainian].
16. Kutuza, N., Telpis, D. (2023). Dezinformatsiia yak skladnyk IPsO v mehadyskursi [Disinformation as a component of IPsO in megadiscourse]. *Notes on Ukrainian Linguistics* [in Ukrainian].
17. Leshyk, S. (2024). Osoblyvosti informatsiinoi polityky v protsesi yevrointehratsii Ukrainy [Peculiarities of information policy in the process of European integration of Ukraine]. *Political science bulletin*, 92, 198–211. Retrieved from: [file:///D:/Нова%20папка%20\(2\)/Формування%20державної%20інформаційної%20політики%20України/232-463-1-SM.pdf](file:///D:/Нова%20папка%20(2)/Формування%20державної%20інформаційної%20політики%20України/232-463-1-SM.pdf) [in Ukrainian].
18. Lisovskyi, O. (2021). Kiberbezpeka ta informatsiina viina: vyklyky ta zahrozy [Cybersecurity and information warfare: challenges and threats]. *Lviv*. P. 16–23 [in Ukrainian].
19. Matviienkiv, S., Lushahina, T. (2023). Informatsiina polityka zakladiv vyshchoi osvity v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Information policy of higher education institutions in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Scientific journal "Politicus"*, 5, 61–68. Retrieved from: http://politicus.od.ua/5_2023/9.pdf [in Ukrainian].
20. Nashynets-Naumova, A. (2020). Pravove zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Legal support for information security in higher education institutions of Ukraine] [in Ukrainian].
21. Nesteriak, Yu. (2016) Analiz modelei informatsiinoi polityky ta derzhavnoho rehuliuвання zasobiv masovoi informatsii [Analysis of models of information policy and state regulation of the mass media]. *Public administration and customs administration*, 2 (15), 65–70 [in Ukrainian].
22. Novytska, N. (2009). Pravove zabezpechennia informatsiinoi bezpeky [Legal support for information security]. *Information security of man, society, state*, 1, 44–47 [in Ukrainian].
23. Prozorov, A. (2016). Tsinnisni osnovy informatsiinoi bezpeky osoby, suspilstva ta derzhavy [Value foundations of information security of the individual, society and the state] [in Ukrainian].
24. Savosko, T. (2024). Osoblyvosti formuvannia derzhavnoi informatsiinoi polityky [Peculiarities of the formation of state information policy]. *Aspects of public administration*, 1 (12), 22–28. Retrieved from: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/1046/1022> [in Ukrainian].
25. Kiberintsydynty za 2024 rik [Cyber incidents in 2024]. Retrieved from: <https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/37156/2025-01-08-uryadovi-kiberfakhivtsi-za-2024-rik-opratsyuvaty-4315-kiberintsydyntiv> [in Ukrainian].
26. Maibutnie shchynnykh intelektiv ta rynku pratsi. Chy zaminyt ShI liudynu? [The future of artificial intelligence and the labor market. Will AI replace humans?]. Retrieved from: <https://hub.kyivstar.ua/articles/majbutnye-shchynnykh-intelektiv-ta-rynku-praczi-chy-zaminyt-shi-lyudynu> [in Ukrainian].
27. Shchynnyi intelekt i psykholohichna zalezhnist: koly alhorytmy staiut tvoimy druzyamy [Artificial Intelligence and Psychological Addiction: When Algorithms Become Your Friends]. Retrieved from: <https://www.psykholoh.com/post/штучний-інтелект-і-психологічна-залежність-коли-алгоритми-стають-твоїми-друзями> [in Ukrainian].
28. Artemonova, K. (2013). Formuvannia derzhavnoi informatsiinoi polityky Ukrainy v konteksti yevropeiskoi intehratsii.

29. Chernysh, R.F., Ihnatiuk M.V., Zaritskyi O.Y. (2022). Counteracting destructive information influence in Ukraine: legal and organizational aspects.

30. Nikolaets, Yu. (2024). Derzhavna informatsiina polityka Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi viiskovoi invazii. *Political Studies*.

Ostap Vdovychyn. Formation of the state information policy of Ukraine in the context of rapprochement with the European Union

The article examines the formation of Ukraine's state information policy in the context of its approach toward the European Union. The main areas requiring additional attention are highlighted, and the impact of the war on the development of the state information policy is analyzed. Ukraine's information policy is one of the key components in implementing the country's European integration course, as the entire process of integration into the European Union systems is accompanied by the adaptation of the national information policy to European norms and standards, as well as the implementation of the EU legal framework into domestic legislation. Therefore, particular attention is paid to the specifics of its implementation in the context of European integration, taking into account the challenges the country has faced.

Key words: information policy, national security, European integration, disinformation, communication, media literacy.

Відомості про автора:

Вдовичин Остап – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 05.08.2025

Прийнята 28.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 321:35.072.3(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-9>

Юрій Войтенко

ORCID: 0000-0003-3782-5471

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ТРАНЗИТУ

У цій статті досліджуються особливості взаємодії місцевих органів державної влади й органів місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі державотворення. З'ясовано, що ключовим чинником трансформації цієї взаємодії стала реформа децентралізації, яка суттєво розширила повноваження територіальних громад у сфері фінансового забезпечення, управління земельними ресурсами й організації публічних послуг. Водночас зберігається інституційна подвійність на рівні областей і районів, де одночасно функціонують місцеві державні адміністрації та представницькі органи самоврядування, що зумовлює конкуренцію повноважень і певні управлінські колізії. У статті наголошується на позитивних тенденціях після втілення в життя реформи децентралізації влади, які полягають у зростанні фінансової самостійності громад, поширенні міжмуніципального співробітництва, розвитку інституту старост, а також упровадженні цифрових інструментів управління. Попри це, реформа децентралізації влади не відбулася в повній мірі, оскільки й надалі залишається досить впливовим інститут місцевих державних адміністрацій щодо органів місцевого самоврядування, який мав би бути замінений на префектури з функціями нагляду, а не безпосереднього впливу на місцях. У статті окремо зазначені як позитивні зміни у втіленні реформи децентралізації влади, зокрема в частині зміни повноважень що стосуються розширення функцій органів місцевого самоврядування, так і ряд недоліків, які варто врахувати уповноваженим особам для її повної, а не часткової реалізації. Загалом вказується, що в перспективі визначальними завданнями залишаються завершення адміністративно-територіальної реформи, впровадження префектурної моделі з акцентом на контрольні функції державних представників, а також формування нової моделі партнерства між державою та місцевим самоврядуванням.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, місцеві державні адміністрації, децентралізація, територіальні громади, державна влада, закон, транзит.*

Вступ. Проблематика взаємодії місцевих органів державної влади й органів місцевого самоврядування в Україні належить до ключових у процесі формування ефективної моделі публічного управління. Конституційно закріплений принцип поєднання державного управління та місцевого самоврядування [1] створює передумови для співпраці й розподілу повноважень, однак водночас зумовлює наявність суперечностей у практичній площині. Сучасний же етап розвитку характеризується впливом двох визначальних чинників: реформи децентралізації та умов воєнного стану.

Взаємодія місцевих органів державної влади й органів місцевого самоврядування в Україні в новітніх умовах транзиту визначається подвійністю системи управління на місцях: з одного боку – місцеві державні адміністрації, що представляють вертикаль виконавчої влади, з іншого – територіальні громади з їхніми радами та виконавчими органами [3, с. 19]. Це, зі свого боку, створює для останніх своєрідний бар'єр у частині широкої реалізації терміна «самоврядування». Реформа децентралізації, започаткована з 2014 року, надала громадам ширші повноваження у сфері фінансового й ресурсного забезпечення, управління земельними

та майновими ресурсами, розвитку інфраструктури [2]. Водночас зберігається конкуренція компетенцій між органами державної влади й самоврядування, особливо на рівні областей і районів, що інколи ускладнює їх ефективне управління.

Отже, метою статті є аналіз особливостей взаємодії між органами державної влади та місцевим самоврядуванням в Україні в умовах транзитного поступу в бік децентралізації з урахуванням поточних викликів.

Варто зазначити, що серед позитивних тенденцій в умовах українського варіанту транзиту за результатами впровадження реформи децентралізації влади слід відзначити зростання фінансової спроможності громад, поширення міжмуніципального співробітництва, розвиток інституту старост і впровадження електронних сервісів [4]. Водночас воєнний стан і створення військових адміністрацій підсилили роль саме державної вертикалі, що частково обмежило самоврядність місцевих громад і їх уповноважених органів. Проте навіть до запровадження воєнного стану (з 2022 р.) реформа децентралізації влади в частині впливу державної влади на місцеве самоврядування здається дещо незавершеною, половинчатою.

Наукові дослідження вказують на те, що традиційна ще з радянських і пострадянських часів для України модель, де одночасно функціонують місцеві державні адміністрації (як представники центральної виконавчої влади) та органи місцевого самоврядування (як представники територіальних громад), призводить до дублювання та конкуренції компетенцій [3, с. 20]. Це особливо проявляється на рівні районів і загалом областей. Такий стан можна пояснити своєрідним запозиченням відповідної моделі взаємоіснування, а отже, і взаємодії двох інститутів (представників державної влади на місцях і місцевого самоврядування) у континентально-європейській моделі романо-германської групи, яка культурно й географічно наближена до України, ніж англо-саксонська (в останньої на відповідному рівні існують лише органи місцевого самоврядування, на яких не має впливу урядова влада, зокрема в частині ухвалення ними рішень, пов'язаних з інтересами своєї громади та їх реалізацією). Очевидно, що в Україні в частині політичного впливу з боку держави на органи місцевого самоврядування (навіть після впровадження реформи децентралізації влади) інерційно зберігається у певній мірі пострадянська модель, яка поєднується з уже зазначеною континентально-європейською, проте держава й надалі не поспішає у політичному сенсі позбавляти себе всього впливу на місцеве самоврядування (навіть до появи воєнного стану, тобто протягом перших п'яти років запровадження відповідної реформи). Проте поступово зберігається тенденція у поступі саме континентально-європейської моделі в українських реаліях, яка досить успішно реалізується як в унітарних, так і у федеративних формах територіального устрою держав.

Під час дослідження вказаної проблематики використовувалася нормативно-правова база, що регламентує повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування в частині їх взаємодії, а також Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні й наукові здобутки фахівців цього напрямку.

Методологічною основою статті є використання нормативного й інституційного підходів у частині дослідження взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні в умовах транзиту.

Починаючи з 2014 року в межах реформи децентралізації відбулося суттєве розширення компетенцій громад, передусім у фінансовій сфері. Органи місцевого самоврядування отримали додаткові ресурси завдяки зарахуванню частини податків до місцевих бюджетів, праву на управління землями та комунальним майном, а також можливості реалізовувати інфраструктурні проєкти за коштів державних і міжнародних субвенцій. Проте, хоча й відбулася значна передача повноважень і фінансування із центру на місця, але через збереження за державою впливу в частині субвенцій і дотацій щодо місцевого самоврядування, а також неформальної політичної складової, за результатами чого самоврядування фактично не стало вільним від

центру в широкому сенсі, що дає підстави вважати, що центр не бажає повністю відпускати місцеві громади від свого впливу (навіть в умовах мирного часу).

Так, на сьогодні взаємодія місцевих державних адміністрацій і органів самоврядування відбувається в таких напрямках: **фінансово-бюджетна сфера** – узгодження використання субвенцій, дотацій і місцевих податків; **управління соціальною сферою** – забезпечення освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та культури; **координація під час надзвичайних ситуацій і воєнного стану** – спільна робота адміністрацій і рад щодо безпеки, оборони та підтримки населення [8].

При цьому в рамках реформи щодо децентралізації влади були втілені деякі позитивні кроки щодо розширення повноважень місцевого самоврядування стосовно органів державної влади. Успішними тенденціями стали: зростання фінансової самостійності громад, поширення практики міжмуніципального співробітництва, розвиток інституту старост, впровадження електронних сервісів управління тощо. Так, у фінансовій частині місцеві громади отримали право напряду формувати й використовувати місцеві бюджети; частина податків (ПДФО, акцизи, плата за землю, податок на нерухомість тощо) залишаються на місцях [7]; зросли власні доходи місцевих бюджетів і зменшилася залежність від державних дотацій. У частині збільшення повноважень органи місцевого самоврядування отримали більше компетенцій у сферах освіти, медицини, соціального захисту, місцевої інфраструктури, земельних відносин; громади самостійно вирішують питання просторового планування та розвитку територій. Крім того, рішення тепер приймаються ближче до громадян, що робить їх оперативнішими та більш відповідними місцевим потребам; з'явилася можливість реалізовувати локальні проєкти без тривалих погоджень у Києві чи обласних центрах. Також місцеві громади отримали можливість безпосередньо співпрацювати з міжнародними донорами та напряду залучати гранти на власні потреби; розширився спектр партнерських відносин між громадами та іноземними містами [10] тощо.

Крім вищезазначених позитивних кроків, існує і ряд проблем, пов'язаних із незавершеним реформи децентралізації. До них варто віднести: неповністю чіткий розподіл функцій між органами державної виконавчої влади та місцевим самоврядуванням, зокрема, у сферах управління земельними ресурсами, освітою, охороною здоров'я та соціальною політикою нерідко спостерігається паралельне здійснення повноважень, що призводить до конфліктів і розмиття відповідальності; попри значне розширення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, спроможність територіальних громад залишається різною. Так, економічно сильні громади отримали можливість для розвитку, тоді як менш забезпечені залишаються залежними від трансфертів із державного бюджету, що, зі свого боку, створює дисбаланс у розвитку регіонів та зберігає підґрунтя для втручання державних адміністрацій у справи громад; наявність самих районних державних адміністрацій, функції яких значною мірою втратили актуальність після утворення об'єднаних територіальних громад [6], створює правову колізію. Конституційні зміни щодо місцевого самоврядування, які мали б остаточно визначити статус місцевих адміністрацій, досі не ухвалені, що лише посилює правову невизначеність і гальмує формування єдиної ефективної системи публічної влади; на практиці між головами громад і головами місцевих державних адміністрацій нерідко виникають протиріччя щодо розподілу бюджетних субвенцій, кадрових призначень та контролю над інфраструктурними проєктами, що призводить до певних конфліктних ситуацій, які негативно позначаються на темпах реалізації місцевих програм; в умовах воєнного стану значення взаємодії між військовими адміністраціями, місцевими органами державної влади та самоврядуванням зросло. Крім того, чіткі алгоритми координації дій у сфері безпеки, територіальної оборони та цивільного захисту досі не розроблені, що створює ризики для ефективного реагування на виклики воєнного часу; місцеві ради та голови громад значною мірою залежать від політичних партій, які використовують місцевий рівень для зміцнення власних позицій. Унаслідок цієї «політичної компоненти»

виникають суперечності між органами місцевого самоврядування та державними адміністраціями, що ускладнює узгодження стратегій розвитку; реформа децентралізації висунула нові вимоги до кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування, однак у багатьох громадах бракує фахових кадрів, здатних реалізовувати сучасні підходи до управління, стратегічного планування та фінансового менеджменту [9]. Це все призводить до залежності від адміністративного ресурсу державних адміністрацій.

Попри ці (позитивні і негативні) фактори, варто окреслити подальший розвиток взаємодії між державною владою регіонального рівня й місцевим самоврядуванням, який мав би передбачати: завершення адміністративно-територіальної реформи та формування оптимальної системи субрегіонального рівня; перехід до префектурної моделі (замість широких повноважень і впливів голів місцевих державних адміністрацій має бути запроваджено інститут префекта з функцією нагляду, а не прямого впливу), за якої державні представники виконуватимуть насамперед контрольні функції щодо дотримання законності; розширення інструментів партнерства між державою та органами місцевого самоврядування, зокрема у сфері післявоєнного відновлення територій; посилення цифровізації та прозорості управлінських процесів [5].

Висновки. Таким чином, сучасна модель взаємодії місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні на етапі транзиту й надалі перебуває у стані своєрідної «інерційної трансформації». Реформа децентралізації влади заклала основи для підвищення спроможності громад, однак інституційна подвійність та особливо умови воєнного стану в Україні актуалізують питання більш чіткого розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями. Сучасний транзитний розвиток місцевого самоврядування та державної влади регіонального рівня в Україні, крім деяких позитивних зрушень (збільшений повноважень і фінансування), характеризується також низкою проблем у взаємодії між місцевими органами державної влади й органами місцевого самоврядування, пов'язаних із реалізацією своїх інтересів останніми не лише під наглядом, а й контролем і впливом з боку перших. Вирішення цих проблем потребує більш чіткого як правового, так і політичного розмежування компетенцій, конституційного врегулювання статусу місцевих адміністрацій та зміни їх на префектури, створення механізмів більш ефективної координації у сфері безпеки й оборони, розвитку кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування тощо. Реалізація цих завдань стане запорукою формування в Україні сучасної системи управління субнаціонального й місцевого рівнів, заснованої на принципах децентралізації, субсидіарності та демократичної відповідальності.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (схвалена розпорядженням КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#n8>.
3. Міщук І. Взаємодія органів місцевого самоврядування з органами державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. Вип. 61. С. 18–21.
4. Оцінка ефективності місцевого самоврядування: як і навіщо. Децентралізація дає можливості (2021). URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12893>.
5. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.
6. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.
7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

8. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.

9. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 1 серпня 2021 р. із наст. Змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.

10. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-p>.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR] (1996). Verkhovna Rada Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, 141 [in Ukrainian].

2. Kontsepsiia reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine] (2014). (skhvalena rozporiadzhenniam KМУ vid 1 kvitnia 2014 r. № 333-r). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#n8> [in Ukrainian].

3. Mishchuk, I. (2023). Vzaiemodiia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia z orhanamy derzhavnoi vlady [Interaction of local self-government bodies with state authorities]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 61, 18–21 [in Ukrainian].

4. Otsinka efektyvnosti mistsevoho samovriaduvannia: yak i navishcho. Detsentralizatsiia daie mozhlyvosti [Assessment of the effectiveness of local self-government: how and why. Decentralization provides opportunities] (2021). Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/news/12893> [in Ukrainian].

5. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 r. [On the principles of state regional policy. Law of Ukraine dated February 5, 2015] (2015). № 156-VIII. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian].

6. Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy vid 9 kvitnya 1999 roku [On Local State Administrations: Law of Ukraine dated April 9, 1999] (1999). № 586-XIV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> [in Ukrainian].

7. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997] (1997). № 1045-XIV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 24, 170. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr> [in Ukrainian].

8. Pro Natsionalnu stratehiu spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 27 veresnia 2021 roku [On the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026: Decree of the President of Ukraine dated September 27, 2021] (2021). № 487/2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> [in Ukrainian].

9. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia: Zakon Ukrainy vid 1 serpnia 2021 iz nast. Zminamy [On the service in local self-government bodies: Law of Ukraine dated 1 august 2021 with subsequent amendments] (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> [in Ukrainian].

10. Stratehiia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy na 2022–2025 roky. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 lipnya 2021 r. [Strategy for reforming public administration in Ukraine for 2022–2025. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 21, 2021]. (2021). № 831-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-r> [in Ukrainian].

Yurii Voitenko. Features of the interaction between state authorities and local self-government in Ukraine during the transition period

This article examines the features of the interaction between local government bodies and local self-government bodies in Ukraine at the current stage of state formation. It has been clarified that the key factor in the transformation of this interaction was the decentralization reform, which significantly expanded the powers of territorial communities in the area of financial provision, management of land resources, and organization of public services. At the same time, institutional duality remains at the regional and district levels, where local state administrations and representative self-government bodies operate simultaneously,

leading to competition over powers and certain management conflicts. The article emphasizes the positive trends following the implementation of the decentralization reform, which include an increase in the financial independence of communities, the expansion of inter-municipal cooperation, the development of the institute of elders, as well as the introduction of digital management tools. Despite this, the reform of decentralization of power has not been fully implemented, as the local state administrations remain a quite influential institution over local self-government, which should have been replaced by prefectures with oversight functions rather than direct influence at the local level. The article separately highlights both the positive changes in the implementation of the decentralization of power reform, particularly regarding the change of powers related to expanding the functions of local self-government bodies, as well as a number of shortcomings that should be taken into account by the authorized persons for its full, rather than partial, realization. Overall, in the long term, the key tasks remain to complete the administrative-territorial reform, implement the prefectural model with a focus on the oversight functions of state representatives, as well as to form a new model of partnership between the state and local self-government.

Key words: local self-government, local state administrations, decentralization, territorial communities, state power, law, transit.

Відомості про автора:

Войтенко Юрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

Надійшла 18.08.2025

Прийнята 12.06.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 32-027.21;327

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-10>

Микола Генник

ORCID: 0000-0002-5716-8299

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ МИРУ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ У ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ВІД СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ДО НОВОГО ЧАСУ

*Мир є основоположною цінністю людської цивілізації і становив предмет осмислення теоретиків політичних учень і міжнародних відносин. Протягом століть концепт миру зазнав значної еволюції. Староєврейське *shalom*, грецьке *eirene* та латинське *pacem* спочатку означали нормальний стан речей, суспільну справедливість, свободу і гармонію. Середньовічне християнство (Ф. Аквінський), визнаючи божественне походження держав, проповідувало сакралізацію війн. У пізньому Середньовіччі стимулом для зацікавлення проблемами миру став тиск із боку ісламської цивілізації та необхідність припинення міжусобиць між християнськими державами. У період Просвітництва (Т. Гоббс) суспільний договір розглядався як інструмент подолання «війни всіх проти всіх» і встановлення держави як гаранта миру.*

Німецький філософ І. Кант висунув концепцію «вічного миру», яка передбачала методами встановлення загального миру формування ідеального устрою та створення федерації держав. У XIX ст. сформувалися три основні напрями аналізу війни: «пацифізм», «апологетика» і «плюралізм». Прихильники пацифізму вважали, що війна несе величезні страждання людству й повинна бути відкинена соціальною практикою. Апологети війни, будучи представниками соціал-дарвінізму, стверджували, що боротьба за виживання характерна для людського суспільства, що знаходить свій найвищий прояв у війні. Прихильники плюралістичного напрямку, які належали до різних суспільно-політичних течій – від еволюціонізму до марксизму, – визнаючи позитивну роль війн у минулому, передбачали її відмирання як пережитку варварства. Політичний ідеалізм В. Вільсона передбачав право народів на самовизначення та залежність миру між державами від способу організації міжнародних відносин і створення міжнародної організації, відповідальної за мир, та прийняття програми роззброєння.

Концепт миру на початку XX ст. сприймався як відсутність війни, зосереджувався на окремих умовах розв'язання міжнародних протиріч і не перейшов у фазу наукового дослідження.

Ключові слова: політична думка, теорія міжнародних відносин, мир, війна, пацифізм, Т. Гоббс, І. Кант, В. Вільсон.

Вступ. Мир є основоположною цінністю людської цивілізації і становив предмет осмислення філософів і політичних діячів. Протягом століть концепт миру зазнав значної еволюції.

Матеріал і методи дослідження. Стаття побудована на дослідженні творів теоретиків політичних учень і міжнародних відносин щодо осягнення поняття миру. Використано системний, історичний, компаративістський, біхевіористський методи, контент-аналіз та ін.

Мета дослідження – проаналізувати формування й еволюцію поглядів мислителів Стародавнього світу, Середньовіччя і Нового часу на концепт миру в міжнародних відносинах.

Результати й обговорення. Питання миру цікавило мислителів на різних етапах історичного розвитку. У Біблії слово «мир» згадується кілька сотень раз, як і у священних книгах інших релігій. Староєврейське *shalom*, грецьке *eirene* та латинське *pacem* спочатку означали нормальний стан речей і нормальний лад всього буття. Мир ототожнювався із суспільною справедливістю, свободою (від ворогів і почуття тривоги), матеріальним добробутом. Староєврейське слово *shalom* походить від кореня, етимологічно пов'язаного з поняттям «повнота, цілість», тобто мир

© М. Генник, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

сприймався як стан забезпеченості, відсутності загрози, психологічної гармонії, здоров'я і щастя. Пізніше воно стало також перекладатися як «щирість, прихильність, успіх». У талмуді містилася думка, що світ існує завдяки трьом речам: правді, справедливості та миру.

У Стародавній Греції спочатку використовувалися терміни *spondai* та *horkoi*, які означали перерву між війнами, і тільки після закінчення Корінфської війни 395–387 рр. до н. е. й укладення Анталкідового миру (387 р. до н. е.) між еллінськими державами став використовуватися термін *εἰρήνη* (*eirēnē*), який означав більш стабільні відносини. Грецьке слово *eirēne*, походження якого не визначене, означало стан спокою, відсутність війни або перерву у війні та було близьким до понять «любов», «єдність», «згода», «спокій», «тиша» [7, с. 11–28]. Італійське *pace* і латинське *pacem* походять від індоєвропейського кореня *pag* – «встановлювати, укладати».

Уявлення про мир у Стародавньому світі ґрунтувалося на його сприйнятті як антитези війні. Конфуцій, критикуючи війни, висловлювався за мирний розвиток [21, с. 67–84]. Платон розглядав війну як засіб досягнення миру. Арістотель допускав ведення війн в ім'я миру. Римська традиція поєднувала мир з перемогою у війні, тому Цезар був прозваний як «той, що запровадив мир». Гарантією миру розглядалася військова сила, що знайшло відображення в класичній сентенції Публія Флавія Веґеція Рената: *Sivis pacem, para bellum* – «Хочеш миру, готуйся до війни».

Норвезький дослідник Я. Еберг помітив існування структурної паралелі між культурою (яка розглядається як цілісність) і методами, які культура вибирає, щоб захистити себе і створити мир. У межах однієї цивілізації існують свої особливості системи безпеки, мислення про безпеку та мир. Зокрема, загальна західна концепція миру схильна бути одновимірною, відповідає монотеїстичному принципу, побудованому на вертикалі між багатьма (вибраними) віруючими й однією владою вгорі, вони розділяють часто договороподібні відносини протекції і віри – по суті, покори й покарання. Соціального чи світового порядку прагнуть досягти за допомогою правил, регламентації, договорів, норм і права. Мир у західних концепціях добре організований. Супротивні сили урівноважуються на основі влади і ресурсів. Є чітко визначені «ми» і «вони» – центр Добра і центр Зла (в ісламі: *adar-al-Islam* – дім миру, *adar-al-Hab* – дім війни). Західні концепції миру універсальні, представлені для інших через різноманітні види місіонерської діяльності, інтервенції, навчання і тренінгів. Насильство дозволене за особливих умов: для збереження балансу, що сприяє миру та стабільності.

Загальна східна концепція миру є більш політеїстична чи атеїстична, менш вертикальна, прагне до певної єдності (часто аскетичної), що досягається від внутрішнього людського буття до всесвіту. Суспільство без організацій, пактів, менш структуроване, ніж західне, більш схильне пристосовувати, засвоювати іноземні чи чужі впливи й повільно перетворювати їх відповідно до своїх цілей. Менш простежується тенденція до місіонерства, менш чітко визначена відмінність між «ми» і «вони». Насильство дозволене в більшості концепцій, але обмежується умовами самозахисту та самозбереження. Індуїсти керувалися принципом *ahimsa* – ненасилля [11, с. 258–259; 14, с. 47–66; 4, с. 85–102].

Мир посідав значне місце в морально-етичному й соціальному вченні раннього християнства. У Нагірній проповіді Ісуса Христа миротворці названі блаженними і синами Божими (Мт. 5; 9). За аналогією зі Старим Завітом, де *shalom* було одним з імен Бога, Христос названий «нашим миром» (Еф. 2; 14–18). Згідно з Новим Завітом, мир є не тільки відсутністю війни, але й Божим даром. У ранньому християнстві прихід Христа пов'язувався з початком Божого панування і примирення (Кол. 1; 20).

Ранні отці церкви заперечували війну, але після визнання християнства державною релігією його ідеологи сакралізували ведення війн і встановлення миру. Середньовічне християнство, визнаючи божественне походження держав, вважало справедливими тільки ті війни, які велися ними. Августин Блаженний розглядав війну як знаряддя Бога для виправлення

суспільства. Фома Аквінський у *Summa theologiae* допускав тільки справедливі війни, які повинні бути такими за трьома критеріями: особи, причини та мети. Тобто вони могли вестися керівником держави, єдиною причиною для війн могла бути важка кривда, завдана спільноті держави, а єдиною метою мало бути укладення миру та виправлення кривди – і не більше [17, с. 265; 13, с. 29–46]. Таким чином, згідно з дефініцією справедливої війни Фоми Аквінського, її мав право вести володар, а не приватна особа, і зі справедливою метою. Церква запровадила Божий мир (*Treuga Dei*, *Trêve de Dieu*), тобто заборону збройних зіткнень кілька днів на тиждень, у Великий піст і свята. Одночасно появилось поняття священної війни, тобто війни як релігійного обов'язку. Концепції підтримання миру ґрунтувалися насамперед на створенні нового міжнародного ладу. Зокрема, італійський філософ і поет Данте Аліг'єрі, спираючись на середньовічний світогляд, забезпечення загального миру вбачав у створенні структури на зразок Божого порядку. Світ мав становити єдину імперію під керівництвом абсолютного монарха. Ієрархічна система правління ґрунтувалася на владі першого рівня, яку здійснювали монархи окремих держав, і владі вищого рівня, яка контролювала підлеглих монархів [8, с. 41–42].

До початку XIV ст. мир не був предметом дослідження філософів і теологів. Стимулом для зацікавлення проблемами миру став тиск із боку ісламської цивілізації та необхідність припинення міжусобиць між християнськими державами. П'єр Дюбуа (*Dubois*, іноді *de Bois*) у творі «Про повернення Святої Землі» (1306) з метою захисту від мусульманських нападів закликав до запровадження миру в християнському світі та скликання конгресу християнських правителів Європи для організації хрестового походу. Подібне сприйняття миру було притаманне також чеському королю Єжи з Подебраду, який у 1460 р. пропонував припинення міжусобиць, встановлення внутрішнього миру і створення союзу держав Європи проти зовнішньої загрози – мусульманської Туреччини [6, с. 41]. Марсілій Падуанський у трактаті «Захисник миру» (1324) займався проблемами внутрішнього миру в державі. Т. Мор і Т. Кампанелла умовою миру вважали побудову нового суспільства.

П. Влодковіц, опираючись на Святе Письмо, критикував війну і вважав мир Божим даром. Звертаючи увагу на те, що сам Бог є миром і мир є найбільшою цінністю, пропагував рівність християн і язичників та заперечував застосування до них насильства.

У період Відродження й Нового часу зародження нового суспільного класу – буржуазії – привело до десакаралізації війн. Еразм Роттердамський у своєму творі «Жалоба миру» стверджував, що «мир – джерело, батько, годувальник... і захисник всього найкращого, що коли-небудь існувало на землі» [1, с. 83]. Іспанський юрист Ф. де Вікторія вважав вільну торгівлю джерелом миру. Італійський мислитель А. Джентілі проголошував тезу, що шляхом до миру є вільне економічне змагання між державами. Г. Гроцій також оцінював лібералізацію торгівлі як основу миру.

Станіслав зі Скарбімежа (*Stanisław ze Skarbimierza*), ректор Ягеллонського університету, у своєму трактаті *De belli siustis* вважав війну станом, що суперечить моральному порядку і праву, даному Богом. Війна приносить поразки, знищення і злочини. Мир є нормальним станом, бажаним для природи й людини. Станіслав зі Скарбімежа поділив війни на справедливі і несправедливі. Справедливі ведуться для запровадження миру, несправедливі спричинені надмірними бажаннями, помстою чи ненавистю [20, с. 78; 5]. Тобто, опираючись на думки Ф. де Вікторія та А. Джентілі, Станіслав зі Скарбімежа висловив прогресивні думки про справедливу війну, яка ведеться для безпеки держави, захисту вітчизни, повернення втрачених земель і досягнення слушного миру.

А. Ф. Моджевський, захищаючи мир, стверджував, що «жодні користі з війни не є такими великими, щоб дорівнювали її шкоді». Він висував ідею релігійного примирення католиків і протестантів [6, с. 46–47]. А. Ф. Моджевський оправдовував війну тільки у визначених випадках: для захисту свободи країни, життя, власності й віри громадян. Підкреслював, що

війні повинні передувати мирні засоби розв'язання суперечок, як-от полюбовний суд [8, с. 40; 10, с. 315–340].

На початку Нового часу спробу унормувати ведення війни й укладення миру здійснив Г. Гроцій у своєму творі «Про право війни і миру». Він вважав, що єдиним шансом на мирне співіснування держав є створення єдиних і обов'язкових правил ведення війни. Не будучи прихильником війн, трактував їх як неunikненність і рекомендував застосування мирних засобів вирішення суперечок, до яких відносив переговори, арбітраж і жеребкування. Пропонував створення міжнародного інституту – «зібрання християнських володарів» для вирішення суперечок між ними. Зібрання повинне мати право застосовувати засоби з метою змушування сторін до прийняття миру на справедливих умовах.

Подолання стану «війни всіх проти всіх» (*bellum omnium contra omnes*), згідно з Т. Гоббсом, стало початком суспільного договору й виникнення держави. У період Просвітництва звертається увага на дотримання умов суспільного договору як передумови миру. Ж.-Ж. Руссо вважав мир, а не війну природним станом людства. Він був переконаним, що фундаментом миру є дотримання прав. На думку Дені Дідро, причиною відсутності миру були забобони [3, с. 91, 96].

Для цього періоду характерною рисою стала поява проєктів «вічного миру». Зокрема, С. Лещинський шляхом зміцнення миру вважав створення під керівництвом Франції оборонного союзу республіканських держав, а також системи мирного розв'язання спорів методом посередництва й добрих послуг.

Німецький філософ І. Кант висунув концепцію «вічного миру». Він виходив з того, що тільки в мирі людина може реалізувати свої задатки. Проєкт І. Канта передбачав методи для встановлення загального миру, до яких належало формування ідеального устрою та створення федерації держав. Ідеальний устрій опирався на три принципи: свободу, однакову залежність і рівність. Уже в першому пункті пропонованого міжнародного договору про вічний мир І. Кант близько підійшов до усвідомлення необхідності примирення, без якого мир стане тільки перемир'ям. «Жоден мирний договір не може вважатися таким, якщо при його укладенні таємно зберігається основа нової війни. Інакше це було б тільки перемир'я, тимчасове припинення військових дій, а не мир, який означає припинення всякої ворожнечі... Збереження на майбутнє старих претензій, про які жодна зі сторін не згадує, бо обидві занадто обезсилені, щоб продовжувати війну, хоча й повні злочинного наміру використати для цієї мети перший вигідний випадок, є езуїтською казуїстикою, недостойною правителя». У наступних прелімінарних статтях розширено умови загального миру, до яких німецький мислитель відніс неприпустимість підпорядкування однієї держави іншій, розпуск постійних армій, заборону використання державних боргів для цілей зовнішньої політики та заборону державам насильницьким шляхом втручатися в політичний устрій чи управління іншої держави. Важливою передумовою миру було гарантування атмосфери довіри, тобто «жодна держава під час війни з іншою не повинна використовувати ворожі дії, які унеможливили б взаємну довіру у майбутньому, в мирний час» [16, с. 65; 2].

Крім шістьох прелімінарних статей вічного миру, І. Кант пропонував три остаточні умови: республіканська форма правління, федеративний устрій вільних держав і загальносвітовий принцип гостинності. Останнє положення означало припинення трактування інших громадян як чужих, посилення міжкультурних контактів та усунення дискримінації. Важливим аспектом ідеального устрою був розподіл влади на законодавчу й виконавчу. Оскільки законодавча влада виражає волю народу, то вона за своєю природою протистоїть війні. Оскільки суспільство зазнає негативних наслідків війни, розум змушує протиставлятися такій небезпеці. Добровільне об'єднання всіх держав у федерацію і обмеження їхньої суверенності І. Кант розглядав як гарантію загального миру [19, с. 47; 8, с. 45].

На думку В. Малиновського, мир «сприяє зростанню достатку і правосуддя, які утворюють добробут народів», мир, як «тільки відпочинок від війн», «недостойний цієї назви» і мир

передбачає «спільну раду». Дж. Бентам вважав збереження миру корисною для держав справою, оскільки такий стан сприяє розвитку торгівлі й економіки. Передумовами запровадження миру вважав скорочення армій і флотів, відмову від колоній, анулювання оборонних і наступальних договорів, денонсацію нерівноправних договорів та створення міжнародного трибуналу справедливості. Учасник Листопадового повстання 1830–1831 рр. В. Б. Ястжембовський у Traktacie o wiecznym przymierzu między narodami ucywilizowanymi – Konstytucji dla Europy висунув проєкт мирного співіснування вільних самостійних народів на основі міжнародного права [15, с. 65].

Марксизм можливість встановлення миру вбачав у знищенні класового поділу. Тому Фрідріх Енгельс визнавав війни пригноблених, а В. І. Ленін під час Першої світової виступив за перетворення імперіалістичної війни в соціальну революцію, припинення війн і встановлення миру без анексій і контрибуцій.

Згідно з висновками І. В. Образцова, у XIX ст. сформувалися три основні напрями аналізу війни: «пацифізм», «апологетика» і «плюралізм». Прихильники пацифізму (А. Шеффле, П. Лілієнфельд, Р. Вормс, А. Еспінас, Е. Тейлор, Д. Фрейзер, П. Сорокін та ін.) вважали, що війна несе величезні страждання людству й повинна бути відкинена соціальною практикою. Апологети війни (Е. Феррі, М. Ваккаро, Г. Ратценхофер, Л. Гумплович, Л. Вольтман, Ж. Ляпуж), будучи представниками соціал-дарвінізму, стверджували, що боротьба за виживання характерна для людського суспільства і природний відбір, що знаходить свій найвищий прояв у війні, є прогресивним. Прихильники плюралістичного напрямку, які належали до різних суспільно-політичних течій – від еволюціонізму до марксизму: Г. Спенсер, М. М. Ковалевський, К. Маркс, Ф. Енгельс, В. І. Ленін, – визнаючи позитивну роль війн у минулому, передбачали її відмирання як пережитку варварства.

Значним стимулом для актуалізації проблем миру послужили кровопролитні нищівні війни у Європі XIX–XX ст. Заснування Нобелівської премії миру означало надання величезного значення збереженню миру для прогресу людства. Згідно із заповітом А. Нобеля, премія присуджувалася особі, яка «внесе найбільший вклад у справу зміцнення співдружності націй, у ліквідацію чи зниження напруги протистояння збройних сил, а також в організацію чи сприяння проведенню конгресів миролюбивих сил». Під впливом пацифістського руху на початку XX ст. засновано перші наукові товариства для дослідження проблем миру: Фонд Карнегі за мир (Carnegie Endowment for Peace, 1910) та Світовий фонд миру (World Peace Foundation, 1910).

У цей період з'являються спроби регулювання чи заборони війни в міждержавних стосунках. Першою спробою обмеження застосування сили у міжнародних відносинах була II конвенція Гаазької конференції (конвенція Драго – Портера). Політичний ідеалізм В. Вільсона передбачав право народів на самовизначення та залежність миру між державами від способу організації міжнародних відносин, який гарантував би безпеку всім. Розглядалася можливість створення світового уряду, міжнародної організації, відповідальної за мир, і прийняття програми роззброєння. Пакт Ліги Націй не містив абсолютної заборони війни, але пропонував різні процедури щодо перемир'я, судового розгляду або передачі справи на вирішення вищого міжнародного органу [8, с. 49]. Пізніше пакт Бріана – Келлога 1928 р. кваліфікував війни як неправові дії, засуджував їх ведення з метою розв'язання міжнародних суперечок і закликав відмовитися від них як «інструменту національної політики», що було б реалізацією концепції «мир за допомогою права» [12, с. 47]. Тривали пошуки правових засобів проти пропаганди ворожості, зокрема, концепція «морального роззброєння», яка містилася в Меморандумі польського уряду до Ліги Націй у 1931 р. «Моральне роззброєння» розглядалося як доповнення до матеріального [15, с. 77]. Варто також згадати про резолюції конгресу істориків в Осло 1928 р., які передбачали необхідність узгодження змісту шкільних підручників з історії і географії [9, с. 38–135].

Висновки. Протягом Стародавнього світу, Середньовіччя й Нового часу домінувало вивчення війн і конфліктів, поняття миру розглядалося в тіні цих теорій. Концепт миру на

початку XX ст. сприймався як відсутність війни, зосереджувався на окремих умовах розв'язання міжнародних протиріч і не перейшов у фазу комплексного наукового дослідження.

Література:

1. Макаренко Н. Г. Від «вічного миру» до «збройного миру»: історія та сучасність. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Філософія. Політологія*. 2004. № 70–72. С. 83.
2. Федина С. Р. Концепції миру у міжнародних відносинах та їх реалізація : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук. Львів, 2010. 19 с.
3. Borgosz J. Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II). Warszawa, 1989.
4. Chiba S. A Historical Reflection on Peace and Public Philosophy in Japanese Thought: Prince Shotoku, Ito Jinsai and Yokoi Shonan. *Visions of Peace. Asia and The West*. Farnham : Ashgate, 2014.
5. Chytrowski W. Zarys polskiej romantycznej myśli polemologicznej i irenologicznej. Toruń, 1994. 165 s.
6. Graczyk W., ks. Pokój w polskiej myśli politycznej XV i XVI wieku. *Pokój – dialog – edukacja. Materiały z sympozjum naukowego w Płocku*. Płock, 2003. S. 41.
7. Hannah P.A. Eirēnē: Ancient Greek Goddess and Concept of Peace. *Visions of Peace. Asia and The West*. Farnham : Ashgate, 2014. P. 11–28.
8. Krzysztofik E. Wsparcie pokoju we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Warszawa, 2009. S. 41–42.
9. Kubiak H. Pokój. *Encyklopedia socjologii*. T. 3: O–R. Warszawa, 2000. S. 128–135.
10. Libera Z. Zagadnienie wojny i pokoju w literaturze polskiego Oświecenia. *Wychowanie dla pokoju*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1983. S. 315–340.
11. Øberg J. Cosmology, Peace and World Order. *Peace and the Future. Proceedings of the II International Peace University, Aarhus, October 1985*. Aarhus : Aarhus University Press, 1986. P. 258–259.
12. Osadnik B. Postrzeganie pokoju. Wymiar historyczny i współczesny. *Między realizmem a utopią. Świadomościowo-ideologiczne i polityczne przesłanki pokoju i demokracji na przełomie XX i XXI wieku oraz ich historyczne uwarunkowania*. Katowice, 1998. S. 47.
13. Rae M. The Dissident Tradition of Christian Pacifism. *Visions of Peace. Asia and The West*. Farnham : Ashgate, 2014. P. 29–46.
14. Roy K. Concept of Peace in Hinduism: A Historical Analysis. *Visions of Peace. Asia and The West*. Farnham : Ashgate, 2014. P. 47–66.
15. Ślusarczyk J. Problemy wojny i pokoju w polskiej myśli politycznej. Kompendium. Białystok, 2001. S. 65.
16. Szczesny W.W. Współczesne znaczenie projektu wiecznego pokoju Immanuela Kanta. *Pokój – dialog – edukacja. Materiały z sympozjum naukowego w Płocku*. Płock, 2003. S. 65.
17. Tazbir J. Staropolscy obrońcy pokoju politycznego i religijnego. *Wychowanie dla pokoju*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1983. S. 265.
18. Triska M. O vojne a mieri v dejinach filozofie. Bratislava : Veda Vydavatelstvo Slovenskej Akademie Vied, 1987. S. 129–133.
19. Vom Ewigen Frieden und vom Wohlstand der Nationen. *Dieter Senghaas zum 60. Geburtstag. Herausgegeben von Ulrich Menzel*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2000. S. 47.
20. Wałęga A. Wychowanie dla pokoju w polskim piśmiennictwie pedagogicznym i społecznym XVI i XVII wieku (wybrane przykłady). *Pokój jako przedmiot badań społecznych i pedagogicznych*. Łódź, 2006. S. 78.
21. Yu K. The Confucian Vision of Peace. *Visions of Peace. Asia and The West*. Farnham : Ashgate, 2014. P. 67–84.

References:

1. Makarenko, N.H. (2004). Vid “vichnoho myru” do “zbroinoho myru”: istoriia ta suchasnist [From “eternal peace” to “armed peace”: History and present]. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni T. Shevchenka. Filosofiia. Politolohiia*, (70–72), 83 [in Ukrainian].
2. Fedyna, S.R. (2010). Kontseptsii myru u mizhnarodnykh vidnosynakh ta yikh realizatsiia [Concepts of peace in international relations and their implementation] (*Author's abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Political Science*). Lviv [in Ukrainian].
3. Borgosz, J. (1989). Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II). Warszawa.

4. Chiba, S. (2014). A historical reflection on peace and public philosophy in Japanese thought: Prince Shotoku, Ito Jinsai and Yokoi Shonan. In *Visions of Peace: Asia and the West*. Farnham: Ashgate.
5. Chytrowski, W. (1994). *Zarys polskiej romantycznej myśli polemologicznej i irenologicznej*. Toruń.
6. Graczyk, W. (2003). Pokój w polskiej myśli politycznej XV i XVI wieku. In *Pokój – dialog – edukacja. Materiały z sympozjum naukowego w Płocku* (p. 41). Płock.
7. Hannah, P. A. (2014). Eirēnē: Ancient Greek Goddess and Concept of Peace. In *Visions of Peace: Asia and the West* (pp. 11–28). Farnham: Ashgate.
8. Krzysztofik, E. (2009). Wsparcie pokoju we współczesnych stosunkach międzynarodowych (pp. 41–42). Warszawa.
9. Kubiak, H. (2000). Pokój. In *Encyklopedia socjologii* (Vol. 3, pp. 128–135). Warszawa.
10. Libera, Z. (1983). Zagadnienie wojny i pokoju w literaturze polskiego Oświecenia. In *Wychowanie dla pokoju* (pp. 315–340). Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź.
11. Øberg, J. (1986). Cosmology, peace and world order. In *Peace and the Future. Proceedings of the II International Peace University, Aarhus, October 1985* (pp. 258–259). Aarhus: Aarhus University Press.
12. Osadnik, B. (1998). Postrzeganie pokoju. Wymiar historyczny i współczesny. In *Między realizmem a utopią. Świadomościowo-ideologiczne i polityczne przesłanki pokoju i demokracji na przełomie XX i XXI wieku oraz ich historyczne uwarunkowania* (p. 47). Katowice.
13. Rae, M. (2014). The dissident tradition of Christian pacifism. In *Visions of Peace: Asia and the West* (pp. 29–46). Farnham: Ashgate.
14. Roy, K. (2014). Concept of peace in Hinduism: A historical analysis. In *Visions of Peace: Asia and the West* (pp. 47–66). Farnham: Ashgate.
15. Ślusarczyk, J. (2001). Problemy wojny i pokoju w polskiej myśli politycznej. *Kompendium* (p. 65). Białystok.
16. Szczesny, W.W. (2003). Współczesne znaczenie projektu wiecznego pokoju Immanuela Kanta. In *Pokój – dialog – edukacja. Materiały z sympozjum naukowego w Płocku* (p. 65). Płock.
17. Tazbir, J. (1983). Staropolscy obrońcy pokoju politycznego i religijnego. In *Wychowanie dla pokoju* (p. 265). Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź.
18. Triska, M. (1987). O vojne a mieri v dejinach filozofie (pp. 129–133). Bratislava: Veda, Vydavatelstvo Slovenskej Akademie Vied.
19. Menzel, U. (Ed.). (2000). Vom Ewigen Frieden und vom Wohlstand der Nationen. Dieter Senghaas zum 60. Geburtstag (p. 47). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
20. Wałęga, A. (2006). Wychowanie dla pokoju w polskim piśmiennictwie pedagogicznym i społecznym XVI i XVII wieku (wybrane przykłady). In *Pokój jako przedmiot badań społecznych i pedagogicznych* (p. 78). Łódź.
21. Yu, K. (2014). The Confucian vision of peace. In *Visions of Peace: Asia and the West* (pp. 67–84). Farnham: Ashgate.

Mykola Genyk. The Evolution of the Peace Concept in International Relations in Political Thought from the Ancient World to the Modern Age

The notion of peace as a fundamental value of human civilisation has historically been a subject of reflection among theorists of political science and international relations. Over the centuries, the concept of peace has experienced a significant evolution. The Hebrew 'shalom', Greek 'eirene' and Latin 'pax' originally meant a normal state of affairs, social justice, freedom and harmony. Medieval Christianity (T. Aquinas), recognised the divine origin of states and thus preached the sacralisation of warfare. In the late medieval period, the mounting pressure from Islamic civilization and the need to end internecine conflicts between Christian states spurred interest in the study of peace. During the Enlightenment, thinkers such as Thomas Hobbes viewed the social contract as a means to overcome the 'war of all against all' and to establish the state as the guarantor of peace.

The German philosopher I. Kant proposed the concept of 'perpetual peace', suggesting that the establishment of an ideal political system and a federation of states were to lead to universal peace. In the nineteenth century, three main areas of war analysis emerged: 'pacifism', "apologetics" and 'pluralism'.

Supporters of pacifism believed that warfare caused immense suffering to humanity and should be rejected as a legitimate social practice. Apologists for war, often influenced by social Darwinism, argued that conflict was an inherent aspect of human society, with warfare representing the highest manifestation of the struggle for survival. Pluralists, associated with a range of socio-political ideologies from evolutionism to Marxism, acknowledged the historically positive role of warfare in shaping societies. However, they regarded war as a vestige of barbarism and anticipated its eventual disappearance. W. Wilson's political idealism emphasized the right of peoples to self-determination and the belief that lasting peace among states depended on how international relations were organized. He also advocated for the establishment of an international organization charged with maintaining global peace and adopting a disarmament program.

In the early twentieth century, the concept of peace was largely understood as merely the absence of war. It focused on specific conditions for resolving international conflicts, but had not become the subject of scientific inquiry.

Key words: *political thought, theory of international relations, peace, war, pacifism, T. Hobbes, I. Kant, W. Wilson.*

Відомості про автора:

Геник Микола – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 02.08.2025

Прийнята 27.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 316.3:172(477)]:342.95

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-11>

Мирослава Герман

ORCID: 0009-0009-2712-4453

Наталія Марчук

ORCID: 0000-0001-7363-1127

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ СТРАТЕГІЇ СПРИЯННЯ ГОРИЗОНТАЛЬНИМ ПРАКТИКАМ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз політико-правових стратегій сприяння розвитку горизонтальних практик в Україні як ключового індикатора демократичного поступу й інституційної зрілості громадянського суспільства. Розглядаються основні правові механізми підтримки горизонтальної взаємодії, включно з нормативною базою, інституційними інструментами та політичними ініціативами, які покликані зміцнити роль недержавних форм самоорганізації. Особливу увагу приділено визначенню викликів, з якими стикається держава у процесі реалізації таких стратегій: фрагментованість правового забезпечення, слабка міжсекторна координація, обмеженість ресурсів та інерційність бюрократичного апарату. У дослідженні також окреслено сучасний стан горизонтальних практик України, проаналізовано приклади успішної мобілізації громад, ініціатив знизу й альтернативних форм політичної участі. На основі цього запропоновано напрями вдосконалення політико-правового підходу, зокрема через посилення інституційної підтримки, розвиток правової культури та інтеграцію горизонтальних механізмів у державну політику.

Ключові слова: співпраця, громадянське суспільство, нормативно-правове регулювання, горизонтальні практики.

Вступ. У сучасній Україні громадянське суспільство відіграє ключову роль у процесах демократизації, децентралізації та євроінтеграції. Однією з його характерних ознак стає поява та розвиток горизонтальних практик. Горизонтальні практики у громадянському суспільстві України – ті, що базуються на співпраці, партисипації (набір стратегій, спрямованих на взаємодію із суб'єктом для створення чогось спільного й нового), самоорганізації та рівності між учасниками у прийнятті рішень. Однак ці практики потребують належного політико-правового забезпечення. У статті проаналізовано можливі стратегії сприяння горизонтальним практикам у громадянському суспільстві України та інноваційні підходи для забезпечення їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розвитку та функціонування громадянського суспільства займалися такі вчені, як-от Ю. Битяк, Л. Герасіна, Ю. Калиновський. У їх дослідженнях висвітлені основні ідеї громадянського суспільства, актуальність різних векторів взаємодії, що дає змогу прослідкувати шлях розвитку та можливості вдосконалення шляхів взаємодії громадянського суспільства в Україні.

Методи дослідження. У дослідженні використано такі наукові методи, які допоможуть краще проаналізувати стратегії сприяння горизонтальним практикам у громадянському суспільстві України, а саме їх політико-правовий аспект. Основними методами є: аналіз і синтез – забезпечує дослідження теоретичних горизонтальних практик; індукція та дедукція – виведення загальних висновків щодо інноваційності та практичної спрямованості

© М. Герман, Н. Марчук, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

політико-правових стратегій; SWOT-аналіз – допоможе визначити сильні та слабкі сторони стратегій у сучасних реаліях України.

Мета дослідження – дослідити політико-правові стратегії сприяння горизонтальним практикам у громадянському суспільстві України, визначити основні виклики, з якими зіткнулася країна, визначити перспективи розвитку та провести аналіз поточного стану законодавства.

Результати й обговорення. Процес розвитку громадянського суспільства передбачає безперервне вдосконалення людини як громадянина своєї країни та самого суспільства загалом і охоплює всі сфери життєдіяльності будь-якого соціуму, що, зі свого боку, є доволі складним процесом. Цей процес має на меті побудову міцного фундаменту для збереження суверенності й цілісності держави, досягнення національної єдності, зміцнення її економіки та зростання рівня життя людей в подальшому. Отже, зазначений процес потребує мобілізації ресурсного потенціалу українського суспільства з метою всебічного реформування, яке б охоплювало економічну, політичну, правову й інші ключові сфери суспільного життя [8, с. 206].

Комплексне уявлення про розвиток і функціонування громадянського суспільства в контексті соціальних та політико-правових змін представлено в роботах М. Михальченка, І. Яковюка, Ю. Битяка, Ю. Резніка, Л. Герасіної, В. Селіванова, С. Франка та ін. [4, с. 44–45]. Загальновизнаним є те, що саме демократичні принципи, їх реалізація в соціально-політичній практиці, а також послідовне дотримання державою курсу на євроінтеграцію за підтримки громадянського суспільства є найвищим проявом соціально-правової консолідації українського суспільства. Причина в тому, що саме суспільство очікує на те, що пріоритетними напрямками подальшого розвитку вважатимуться: конкурентоспроможна економіка; висока якість життя громадян України; ефективна і справедлива влада, що вимагатиме поваги до права й закону, а не носитиме лише номінальне закріплення. На жаль, усього цього неможливо досягти без чіткого нормативно-правового регулювання, оскільки саме право виступає наріжним каменем, що є водночас загальносоціальною цінністю, ефективним механізмом соціального регулювання та водночас важливим громадським благом. Право висвітлює загальну і водночас індивідуальну волю та диференційовані інтереси сторін у суспільних взаємодіях [8, с. 205–207].

Право виконує установчу та нормативно-регулятивну функцію в суспільному організмі, слугуючи базовим механізмом впорядкування соціальних відносин. Саме через правові інструменти відбувається інституціоналізація соціальних ієрархій і формування структурованої системи суспільних інститутів, закріплюється стабільний соціально-політичний лад і забезпечується підтримання правопорядку, тобто всього того, що є підґрунтям сталого розвитку громадянського суспільства. Значущість правового регулювання є постійною, однак його роль особливо актуалізується в періоди трансформаційних змін, коли суспільство стикається з новими реаліями, що супроводжуються появою нових типів соціальних відносин, котрі потребують правового впорядкування та легітимізації [6, с. 48].

Закріплені Конституцією України права і свободи громадянина забезпечуються не лише правовими, а й економічними, політичними та соціокультурними механізмами, так, вони мають визнаватися, охоронятися й захищатися посадовими особами, що представляють державу. Отже, для ефективної реалізації принципу пріоритетності прав і свобод людини необхідною умовою стає наявність належного рівня правової культури в суспільстві. Така культура має формувати в особи внаслідок усвідомлення власних правових можливостей розуміння прав і свобод не лише як загальнонаціональних цінностей, а і як індивідуальних орієнтирів, що визначають соціальну поведінку, а також забезпечувати здатність до їх свідомого й ефективного застосування в практичному житті [5, с. 195–196].

В умовах формування громадянського суспільства права й обов'язки функціонують певною системою орієнтирів, що забезпечують регулювання поведінки людей між собою, державою або суспільством загалом. Тому особистість, яка є частиною громадянського суспільства,

повинна володіти достатнім культурним потенціалом, щоб вибрати той варіант поведінки, який узгоджується з її внутрішніми переконаннями та вимогами суспільства. Так, високий рівень правової культури громадянина є однією з необхідних умов для ефективної реалізації його прав, свобод та обов'язків, що виступають юридичними формами вираження й закріплення особистісної свободи, а реалізація права залежить від того, яким чином у громадянському суспільстві відбувається реалізація прав, свобод та обов'язків громадян. Механізм забезпечення прав і свобод особистості є єдиним, цілісним і самодостатнім елементом правової системи. Він містить систему взаємопов'язаних та взаємодіючих юридичних передумов, нормативних механізмів і загальносоціальних умов, які створюють відповідні юридичні та фактичні можливості для повноцінної реалізації прав і свобод особистості [7, с. 24–26]. Механізм реалізації суб'єктивних прав і обов'язків передбачає не лише юридичні, а й політичні, ідеологічні, економічні та соціально-психологічні аспекти.

Так, громадянське суспільство впливає на функціонування органів публічного управління через різні механізми та сфери впливу:

- захист прав і свобод громадян, закріплених в Конституції та міжнародних правових документах, через скарги, пропозиції та петиції, ініційовані як окремими громадянами, так і громадськими організаціями, що впливають на рішення уряду;
- участь громадян і громадських організацій у формуванні політики та контролі за діяльністю державних структур, що передбачає створення відкритих механізмів моніторингу та регулярний обмін інформацією між владою та суспільством;
- активна участь у масових заходах, як-от мітинги, страйки та інші форми громадського протесту, спрямовані на боротьбу з корупцією та неефективністю державного апарату;
- різні лобістські групи впливають на процеси прийняття урядових рішень з метою захисту своїх інтересів;
- забезпечення захисту прав державних службовців від незаконних дій і тиску з боку громадян та їх об'єднань [9, с. 88].

Аналіз досліджень, проведених Фондом Ілка Кучеріва «Демократичні ініціативи», показав цікаві відмінності в поглядах громадян щодо організацій громадянського суспільства. За результатами опитування, проведеного з 5 по 12 серпня 2022 року в Україні, крім Криму й окупованих районів Донецької та Луганської областей, 60 % респондентів вважали, що існування неурядових організацій є важливим для їх міста чи села (близько 18 % зазначили, що це непотрібно) [9, с. 88]. Ця цифра залишалася стабільною порівняно з 2013 роком, коли 58 % вважали, що неурядові організації необхідні, а 18 % – ні. Основні сфери діяльності, які респонденти вважають важливими для неурядових організацій, стосуються захисту соціально вразливих груп (57 %), контролю за діяльністю влади (55 % – на 10 % більше, ніж у 2013 році), надання правової та іншої допомоги в захисті прав (45 %), об'єднання людей зі спільними інтересами (34 %), допомоги військовим і волонтерам у війні на Донбасі (31 %). Ці результати демонструють солідарність українського громадянського суспільства, яка проявляється в різноманітних громадських ініціативах і проєктах, спрямованих на протидію російській агресії та подолання її гуманітарних наслідків.

Важливим документом, який демонструє розвиток регулювання механізмів взаємодії між органами влади та громадськістю, стала постанова Кабінету Міністрів України № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [3]. Цей акт затвердив порядок проведення громадських консультацій і типові положення про громадські ради при різних рівнях влади. У поточному контексті важливим документом, що стандартизує взаємодію між органами влади та громадянським суспільством, є Указ Президента України № 487/2021 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» [2]. Указ має на меті створення відповідних умов, що сприятимуть

розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та функціонування інститутів громадянського суспільства, налагодження взаємодії як між ними, так і між органами державної влади й органами місцевого самоврядування. Цей акт відрізняється від попередніх підходів тим, що пропонує глибокий аналіз розвитку громадянського суспільства в Україні та ролі держави в цьому процесі, при цьому враховуються міжнародні зобов'язання України та стандарти розвитку громадянського суспільства.

Національна стратегія розвитку громадянського суспільства на 2021–2026 роки окреслює комплекс взаємопов'язаних стратегічних завдань державної політики, спрямованих на створення сприятливих умов для формування, інституціоналізації та сталого розвитку громадянського суспільства в Україні на визначений період [2].

Основоположним принципом державної політики у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства є визнання його автономії. Органи державної влади й органи місцевого самоврядування, утримуючись від втручання в процеси формування та функціонування інститутів громадянського суспільства, зобов'язані забезпечувати умови для їхнього сталого розвитку. Це передбачає застосування прозорих механізмів підтримки громадських ініціатив, а також упровадження ефективних інструментів громадської участі в процесах прийняття та реалізації управлінських рішень.

Державна політика у цій сфері має базуватися на принципі «жодних рішень щодо громадянського суспільства без його участі», що передбачає інституціоналізовану взаємодію між державними органами, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством на всіх етапах: від аналізу політичної ситуації, виявлення проблем і формування альтернативних рішень до розроблення проєктів нормативних актів, їх упровадження, моніторингу та оцінювання ефективності реалізованих заходів [2].

Основними причинами, які ускладнюють належну взаємодію між політичними структурами та громадськістю на сьогодні, є недоліки законодавчої бази, неефективність законодавчо закріплених механізмів взаємодії та їх формалізований характер. Проблемою є і недовіра громадян до державних органів і скепсис політичних структур у взаємодії з населенням.

Недосконалість законодавства, яке регулює взаємодію між державою та громадянським суспільством, проявляється різними способами. По-перше, багато законів можуть бути сформульовані або інтерпретовані двозначно, залишаючи простір для різних тлумачень і використання з боку політичних чи інших груп. Це може призвести до ситуацій, коли органи влади використовують свої повноваження для придушення громадянського суспільства або, навпаки, коли групи громадян експлуатують вакуум у законі для захисту своїх інтересів у супереч закону. По-друге, чинні закони можуть не охоплювати широкий спектр ситуацій або потреб, що виникають у сучасному суспільстві. Наприклад, швидкі технологічні зміни можуть призвести до того, що законодавство не встигає реагувати на нові виклики, як-от захист персональної інформації в онлайн-просторі чи регулювання соціальних мереж. Такі прогалини в законодавстві можуть створювати ситуації невизначеності для громадян і дозволяти органам влади обмежувати права та свободи громадян [9, с. 91].

Що стосується поточного стану та шляхів вдосконалення політико-правових стратегій, то можна виділити певні напрями, серед яких:

1. Законодавче сприяння горизонтальним ініціативам.

Наразі чинне законодавство України здебільшого орієнтоване на підтримку більш класичних, ієрархічно структурованих організацій. Однак розвиток сучасного громадянського суспільства потребує саме гнучких правових механізмів, що враховуватимуть специфіку горизонтальних, неформальних ініціатив.

Актуальним завданням є реформування Закону України «Про громадські об'єднання», що має на меті спрощення процедур створення, реєстрації та функціонування такого роду

спільнот, а для цього потрібно усунути надлишкову бюрократизацію реєстраційних процедур, законодавчо визначити статус неформальних ініціатив, які не мають юридичної особи, та надати їм базові права, а головне – забезпечити доступ таких ініціатив до фінансування, консультативної підтримки та інституційної допомоги [3].

2. Розширення партисипативних механізмів.

Саме партисипативна демократія є основою для функціонування горизонтальних практик, тому в контексті децентралізації та демократичного врядування потрібно посилити участь громадян у прийнятті рішень. Для цього необхідно законодавчо закріпити інструменти участі (бюджет участі, громадські слухання, місцеві петиції), стимулювати розвиток цифрових платформ для електронної участі на місцевому рівні та сприяти впровадженню дорадчих органів при органах влади.

3. Інституційна підтримка самоорганізованих спільнот.

Горизонтальні ініціативи, на жаль, доволі часто стикаються з браком ресурсів, інфраструктури та інституційної легітимності, тому для створення сприятливих умов розвитку самоорганізованих спільнот потрібно як започаткувати фонди підтримки неформальних ініціатив через відкриті, прозорі конкурси, забезпечити пільговий доступ до муніципальних приміщень, обладнання, каналів зв'язку, так і формувати систему довгострокового партнерства між державою та громадськими спільнотами.

4. Освіта та просвітництво.

Однією з ключових умов розгортання горизонтальних практик є формування громадян, здатних до самоорганізації, критичного мислення та колективної дії.

Для цього важливо:

- стимулювати міжрівневе поширення культури солідарності та самоуправління;
- інтегрувати громадянську освіту, права людини, соціальну відповідальність у навчальні програми шкіл та університетів;
- підтримувати неформальні освітні програми для активістів і організаторів громад.

5. Гарантії безпеки для активістів.

Що стосується активістів та їх діяльності, то вона може бути пов'язана з певними ризиками, особливо в умовах воєнного стану. Тому для забезпечення безпеки громадянського суспільства потрібно посилити законодавчі гарантії прав на свободу слова, мирних зібрань та асоціацій, створити ефективні механізми реагування на випадки переслідувань громадських активістів, зокрема на місцевому рівні, та забезпечити незалежність громадянських ініціатив від тиску з боку політичних або економічних структур.

6. Цифрова трансформація громадської участі.

Оскільки інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові можливості для мобілізації, координації та участі громадян у справах держави, серед основних векторів розвитку є: розробка державних цифрових платформ для підтримки громадянських ініціатив; підтримка open-source рішень, цифрових інструментів самоорганізації та онлайн-демократії; створення умов для інклюзивного цифрового доступу в усіх регіонах країни.

7. Міжнародна співпраця й імплементація кращих практик.

Україна може скористатися досвідом інших країн у розвитку громадянського суспільства, зокрема, що стосується підтримки горизонтальних мереж. А для цього потрібні розширення участі в міжнародних програмах, спрямованих на розвиток демократії (ЄС, ООН, USAID та ін.), імплементація європейських стандартів, залучення громадян до процесів управління та сприяння міжнародному правовому визнанню неформальних ініціатив.

Висновки. Горизонтальні практики в Україні демонструють стійкий розвиток – від волонтерських мереж до участі громадян у формуванні політики. Водночас вони й досі функціонують без належного правового визнання, системної інституційної підтримки та механізмів

партнерства, що особливо критично в умовах війни. Для забезпечення їх ефективного та сталого впливу на суспільно-політичні процеси потрібні посилення нормативно-правової бази, інституціоналізація горизонтальних форм взаємодії, а також узгодження внутрішніх реформ із зовнішніми програмами міжнародної допомоги. Саме це створить підґрунтя для повноцінної та рівноправної участі громадянського суспільства в розвитку країни.

Проаналізовано шляхи вдосконалення законодавчого й інституційного забезпечення горизонтальних ініціатив у громадянському суспільстві України. Виокремлено ключові напрями підтримки неієрархічних форм самоорганізації: розвиток партисипативних механізмів, удосконалення цифрових рішень, захист прав активістів і посилення міжнародної співпраці.

Формування сприятливого правового середовища для горизонтальних практик є важливою передумовою сталого розвитку громадянського суспільства. Законодавчі зміни, освітні програми, цифрові інструменти та зовнішня підтримка мають бути скоординовані у єдину національну стратегію розвитку неієрархічних форм громадської участі. Розвиток горизонтальних практик у громадянському суспільстві України потребує системної політико-правової підтримки. Важливо створити сприятливі умови як на рівні законодавства, так і на рівні конкретних інституційних механізмів. Такий підхід сприятиме зміцненню демократичної культури, посиленню довіри між громадянами та державою, а також ефективній реалізації принципів відкритого врядування.

Сталий розвиток громадянського суспільства передбачає ефективне функціонування його інститутів, через які громадяни та соціальні групи здійснюють самоорганізацію, представництво, захист і реалізацію своїх прав та інтересів. Громадянське суспільство виступає виразником потреб і прагнень різноманітних соціальних груп, виконуючи ключову роль у забезпеченні соціального балансу та демократичного розвитку.

Що стосується інститутів громадянського суспільства, то вони здатні зробити значний внесок у сталий розвиток держави через активне залучення до процесів економічного, соціального та політичного розвитку, а також шляхом сприяння ефективному управлінню ресурсами, розвитку громадянської участі й забезпечення правової та соціальної справедливості, поліпшення бізнес-середовища, протидії корупції, підвищення прозорості в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також реалізації суспільно значущих ініціатив. У сучасних умовах особливої ваги набуває їхня участь у процесах відновлення територіальної цілісності, розбудови миру та подолання наслідків збройного конфлікту.

Література:

1. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
2. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Закон України від 27.09.2021 № 487/2021. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.
3. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : постанова Кабінету Міністрів України № 996 від 03.10.2010. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text>.
4. Герасіна Л. Громадянське суспільство і колізії в реалізації політичної влади. *Вісник академії правових наук України*. 2008. № 3 (54). С. 43–52.
5. Калиновський Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність. *Право*. 2008. С. 194–197.
6. Мартинюк О. І. Горизонтальні ініціативи в умовах війни: трансформація громадянського суспільства. *Демократичне врядування*. 2023. № 32. С. 45–59.
7. Оніщенко Н. Правова система і держава в Україні. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2002. С. 45.

8. Підкуркова І. Роль права та правової культури в процесі розбудови громадянського суспільства. *Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку*. Харків, 2013. С. 203–217.
9. Хоменко О. Трансформація взаємодії уряду та інститутів громадянського суспільства в умовах війни: нормативно-правовий аспект. *Соціально-правові студії*. 2024. № 2. С. 86–95.
10. Звіти USAID про розвиток громадянського суспільства в Україні (2020–2023). URL: <https://www.usaid.gov/ukraine>.
11. UNDP Ukraine. Enhancing Civil Society Participation in Governance. UNDP. 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine>.

References:

1. Pro hromadski obiednannia: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 № 4572-VI [Law of Ukraine “On Public Associations” of March 22, 2012, No. 4572-VI] (2013). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> [in Ukrainian].
2. Pro Natsionalnu stratehiiu spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky: Zakon Ukrainy vid 27.09.2021 № 487/2021 [Law of Ukraine “On the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026” of September 27, 2021, No. 487/2021] (2021). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> [in Ukrainian].
3. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 996 vid 03.10.2010 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 996 “On Ensuring Public Participation in the Formation and Implementation of State Policy” of October 3, 2010] (2010). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> [in Ukrainian].
4. Herasina, L. (2008). Hromadianske suspilstvo i kolizii v realizatsii politychnoi vlady [Civil society and conflicts in the exercise of political power]. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 3 (54), 43–52 [in Ukrainian].
5. Kalinovskiy, Yu. (2008). Pravosvidomist ukrainskoho suspilstva: heneza ta suchasnist [Legal consciousness of Ukrainian society: genesis and modernity]. *Pravo*. P. 194–197 [in Ukrainian].
6. Martyniuk, O.I. (2023). Horyzontalni initsiatyvy v umovakh viiny: transformatsiia hromadianskoho suspilstva [Horizontal initiatives in wartime: transformation of civil society]. *Demokratychnе vriaduvannia*, 32, 45–59 [in Ukrainian].
7. Onishchenko, N. (2002). Pravova systema i derzhava v Ukraini [Legal system and state in Ukraine]. *Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy*. P. 45 [in Ukrainian].
8. Pidkurkova, I. (2013). Rol prava ta pravovoi kultury v protsesi rozbudovy hromadianskoho suspilstva [The role of law and legal culture in the process of building civil society]. *Hromadianske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku*. Kharkiv. P. 203–217 [in Ukrainian].
9. Khomenko, O. (2024). Transformatsiia vzaemodii uriadu ta instytutiv hromadianskoho suspilstva v umovakh viiny: normativno-pravovyi aspekt. [Transformation of interaction between government and civil society institutions in wartime: regulatory and legal aspect]. *Sotsialno-pravovi studii*, 2, 86–95 [in Ukrainian].
10. Zvity USAID pro rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini (2020–2023). Retrieved from: <https://www.usaid.gov/ukraine>.
11. UNDP Ukraine. Enhancing Civil Society Participation in Governance. UNDP. Retrieved from: <https://www.undp.org/ukraine>.

Muroslava Herman, Nataliia Marchuk. Political and legal strategies for promoting horizontal practices in Ukrainian civil society

The article analyzes political and legal strategies to promote the development of horizontal practices in Ukraine as a key indicator of democratic progress and institutional maturity of civil society. The main legal mechanisms supporting horizontal interaction are considered, including the regulatory framework, institutional instruments and political initiatives designed to strengthen the role of non-state forms of self-

organization. Particular attention is paid to identifying the challenges that the state faces in the process of implementing such strategies: fragmentation of legal support, weak inter-sectoral coordination, limited resources and inertia of the bureaucratic apparatus. The study also outlines the current state of horizontal practices in Ukraine, analyzes examples of successful community mobilization, grassroots initiatives and alternative forms of political participation. Based on this, directions for improving the political and legal approach are proposed, in particular through strengthening institutional support, developing legal culture and integrating horizontal mechanisms into state policy.

Key words: *cooperation, civil society, regulatory and legal regulation, horizontal practices.*

Відомості про авторів:

Герман Мирослава – аспірантка кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Наталія Марчук – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри журналістики,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 06.08.2025

Прийнята 19.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 342.729:342.77:324

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-12>

Сергій Дерев'янка

ORCID: 0000-0003-3848-7072

Роман Клюба

ORCID: 0009-0001-6302-5235

ЗЛОВЖИВАННЯ ОБМЕЖЕННЯМИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАГРОЗИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО УСТРОЮ

Правовий режим воєнного стану має безпосередній та значний вплив на функціонування демократичних інституцій в Україні, зокрема на реалізацію прав і свобод людини та громадянина. Розуміння цього є важливим як для дослідження специфіки політичних процесів в умовах воєнного лихоліття, так і перспектив зміцнення демократичних засад у повоєнній Україні, а тому актуальним, науково й практично вагомим. Метою статті є дослідження особливостей реалізації громадянами конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану, правових засад їх обмеження, ймовірних і реальних спроб зловживання владою із цією метою та їх наслідків для сьогодення й майбутнього демократичного устрою держави. Використано загальнонаукові та спеціальні політологічні методи, порівняльно-правовий метод дав змогу з'ясувати засадничі положення Конституції України щодо гарантій і обмеження прав і свобод людини та громадянина, їх конкретизацію у чинних законодавчих актах, особливості застосування в умовах воєнного стану та неприпустимість зловживання. Аналізуються правові підстави та політичні мотиви запровадження воєнного стану в Україні. Наведені факти обмежень прав особи в умовах повномасштабної агресії РФ, висловлені міркування щодо доцільності застосування обмежень політичних прав, права на інформацію і права на свободу пересування. Акцентовується увага на неоднозначному ставленні політикуму та громадян до запровадження воєнного стану у 2018, 2022–2025 рр. Наголошується на неприпустимості зловживання органами державної влади своїми повноваженнями з метою обмеження цих прав, на маніпулятивному характері обґрунтування їх потреби чи заперечення в політичному дискурсі. Доведено, що чинне законодавство України закріплює основи загального функціонування правового режиму воєнного стану; встановлені законодавством України обмеження щодо реалізації конституційних обмежень громадян, на наш погляд, є достатньо вичерпними, а їх розширення – недоцільним. Будь-які зловживання цими обмеженнями чи спроби таких дій, безсумнівно, є загрозою засадам демократичного устрою, національній безпеці держави, а тому є неприпустимими. На це має бути спрямована діяльність численних політичних партій та інших громадських об'єднань, органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: воєнний стан, демократичний устрій, європейська інтеграція, національна безпека, політичне маніпулювання, права людини, політичні права громадян, право на інформацію, право на свободу пересування.

Вступ. Правовий режим воєнного стану має безпосередній і значний вплив на функціонування демократичних інституцій в Україні, зокрема на реалізацію прав і свобод людини та громадянина. Встановлені чинним законодавством обмеження на реалізацію громадянами конституційних прав, зокрема політичних, є об'єктивними й легітимними. Очевидно, що такі обмеження певною мірою впливають на рівень демократичного розвитку, є вимушеною

мірою, чинне ж законодавство створює загалом належну основу для функціонування владних інституцій. Утвердження демократичної держави як найважливіший напрям розвитку державності в Україні, реформи її політичної і правової систем після Перемоги над державою-агресором РФ потребуватиме переформатування владних структур, надійної охорони та забезпечення реалізації в повному обсязі конституційних прав і свобод громадян. Тому важливо вже сьогодні чітко дотримуватися досягнутих завоювань, не допускати зловживань обмеженнями владними інституціями.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей реалізації громадянами конституційних прав і свобод в умовах дії правового режиму воєнного стану, правових засад їх обмеження, ймовірних і реальних спроб зловживання владою із цією метою та їх наслідків для сьогодення й майбутнього демократичного устрою держави.

Завдання дослідження. З'ясувати правові підстави та політичні мотиви обмежень прав громадян в умовах запровадження й функціонування правового режиму воєнного стану в Україні. Систематизувати факти обмежень прав особи в умовах повномасштабної агресії РФ, сформулювати міркування щодо доцільності застосування обмежень політичних прав, а також права на інформацію і права на свободу пересування. Аргументувати неприпустимість зловживання органами державної влади своїми повноваженнями з метою обмеження цих прав, показати маніпулятивний характер обґрунтування їх потреби чи заперечення в політичному дискурсі. Довести, що чинне законодавство України закріплює основи загального функціонування правового режиму воєнного стану; встановлені законодавством України обмеження щодо реалізації конституційних обмежень громадян є достатньо вичерпними, а їх розширення – недоцільним. Будь-які зловживання цими обмеженнями чи спроби таких дій є загрозою засадам демократичною устрою, а тому є неприпустимими.

Матеріал і методи дослідження. В основі дослідження лежить аналіз норм чинної Конституції України, яка декларує права і свободи людини та громадянина й визначає гарантії і механізм їх реалізації, виокремлені ті, якими встановлено вичерпний перелік підстав для їх обмеження. Охарактеризовано конкретизацію цих обмежень у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» й інших нормативно-правових актах. Дослідження здійснене з використанням загальнонаукових методів (логічного, системного, структурного, функціонального), а також апробованих спеціальних методів політичного та правового аналізу і прогнозування й інших. За допомогою порівняльно-правового аналізу з'ясовано особливості правового регулювання застосування обмежень конституційних прав людини в умовах воєнного стану. Використані дані соціології і статистики, аналіз інформації традиційних і нових медіа, які дають змогу зрозуміти політичну доцільність мотиви дій політичних акторів.

Результати й обговорення. Конституційні права і свободи громадян, їх реалізацію у контексті збройних конфліктів досліджували зарубіжні науковці П. Бергер, З. Бзежинський, Н. Вінер, Ф. Гоффман, Джон Мак. Р. Кілленбрю, Куен, Г. Лассуел, М. Постер, Д. Стоуелл Е. Тоффлер, Ф. Хоффман, С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма та ін., українські – П. Андрушко, М. Антонович, С. Асланов, А. Березовенко, О. Власюк, В. Горбатенко, В. Горбулін, С. Грабовський, Р. Додонов, М. Жирохов., Т. Ігнат'єва, О. Калакура, О. Комарчук, В. Кононенко, І. Кресіна, В. Крутій, Є. Магда, Б. Парахонський, С. Рабінович, О. Рафальський, А. Рущенко, М. Савчин, І. Сиротенко, О. Ситник, М. Требін, С. Шевчук, Г. Яворська та ін.

Опубліковано й низку досліджень, предметом аналізу яких є власне обмеження прав громадян в умовах воєнного стану. Їх автори – зарубіжні вчені Й. Дарчевська, Г. Маклуен, К. Пол, М. Метьюз, К. Піннонімі, А. Рач і українські науковці О. Акульшин, Д. Арабаджієв, Т. Бондар, Ю. Горбань, С. Грін'єв, Г. Грянка, Б. Дрогомирецький, О. Калиновський, Б. Калініченко, О. Кріслата, О. Курбан, О. Лазоренко, Я. Малик, О. Мінаков, А. Нофенко, Н. Пахота, Г. Почепцов, Т. Сергієнко та ін. На увагу заслуговують аналітичні документи, створені фахівцями

Національного інституту стратегічних досліджень [4], опубліковані результати соціологічних досліджень, матеріали експертних обговорень.

Аналіз їх праць свідчить про зростання інтересу до проблеми прав людини в умовах збройних конфліктів, до якої звертаються не тільки правники й політологи, представники інших галузей соціогуманітарного знання, фахівці у сфері національної безпеки, публічного управління й адміністрування, а й літератори та митці. Водночас потребує актуалізації проблема зловживання такими обмеженнями (реальна чи ймовірна), що несе загрозу засадам демократичного устрою держави.

Вихідним є положення, що визначення воєнного стану, його зміст, порядок введення і скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини та громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб визначає Конституція України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану».

У положеннях статті 64 Конституції зазначається, що «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України», а частина друга цієї статті містить перелік прав і свобод, які не підлягають такому обмеженню, у тому числі в умовах воєнного стану» [5].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» у своїх положеннях конкретизує вищезазначені норми Основного закону. Особливо важливе значення містить стаття 8 «Заходи правового режиму воєнного стану», в якій наводяться безпосередні форми й алгоритми здійснення обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб [11].

Закон чітко регулює питання обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану, ба більше, наведені норми є абсолютно доцільними, розумними та раціональними. Політико-правові підстави введення цих обмежень політичних прав громадян в умовах воєнного стану нами проаналізовані на прикладі його запровадження у 2018 році. Зауважимо, що тоді такі обмеження фактично не застосовувалися, що зумовлено низкою причин, які здебільшого виходять за межі цього дослідження і проаналізовані нами окремо [1].

Повномасштабна агресія РФ не призвела до їх розширення, але, на відміну від попереднього часу, виникла певна практика їх застосування і, як наслідок, спроби зловживання цим правом. Саме перевищення владних повноважень, некомпетентність державних управлінців або свідомо діяльність з дестабілізації призводять до зловживання механізмами обмеження таких прав і свобод, що несе загрозу не тільки для особи, права якої обмежуються, а й для суверенітету та обороноздатності країни загалом.

Академічний словник української мови визначає поняття «зловживання» як дію за значенням зловживати (використовувати що-небудь на зло або шкоду комусь) і пов'язує з незаконними чи злочинними діями [12].

Серед обмежень щодо фізичних осіб, спрямованих на захист національних інтересів і збереження державного суверенітету та незалежності в умовах війни, важливим є запровадження особливого режиму в'їзду та виїзду з території України, обмеження свободи пересування певних категорій громадян, іноземців та осіб без громадянства; встановлення заборони або обмеження права на вибір місця перебування чи місця проживання осіб.

Зауважимо, що чинна Конституція України гарантує право на свободу пересування, яке є одним з основних прав, які забезпечуються чинним національним законодавством громадянам України, іноземцям та особам без громадянства.

Військова агресія РФ проти України спричинила потребу в проведенні загальної мобілізації з метою забезпечення оборони держави. Необхідні нормативно-правові акти були прийняті

негайно. Згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 № 69/2022 «Про загальну мобілізацію» загальна мобілізація оголошувалася на території 24 областей та м. Київ [15]. З 24 лютого 2022 року введено режим воєнного стану [8], на період дії якого чоловікам – громадянам України віком від 18 до 60 років, а також жінкам-військовозобов'язаним обмежено виїзд за межі України, крім військовозобов'язаних, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації відповідно до вимог Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [9]. Така політика держави, вважаємо, є логічним кроком, відповідно до якої військовозобов'язані громадяни мають забезпечити захист власної держави. Проте така заборона не може бути абсолютною, потребує чіткого визначення владою різних категорій населення, для яких вводяться обмеження свободи пересування, їх ранжування.

Механізм реалізації такого обмеження виступає об'єктом дискусій серед правників. Насамперед це зумовлено тим, що положення статті 33 Конституції України чітко зазначають, що «кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» [5]. Таким чином, підзаконні нормативно-правові акти, на які посилається в тому числі і Державна прикордонна служба України і навіть суди, обґрунтовуючи заборону чоловікам виїзду за кордон, належним чином обмеження не встановлюють, а закону, як того вимагає Конституція України, немає.

Через таку невизначеність виникла ситуація, коли де-юре прямої заборони не існує, проте де-факто вона є, що, зі свого боку, створює безмежне поле для спекуляцій та зловживань.

Це яскраво прослідковується на прикладі функціонування системи «Шлях», за допомогою якої водії призовного віку можуть перетинати кордон, якщо вони перевозять гуманітарну допомогу або медичні вантажі. За даними Державної прикордонної служби України, з початку існування системи 38 перевізникам припинено доступ, 126 особам повідомлено про підозру та 4 особи було засуджено [3].

Фігурантами кримінальних проваджень виступають не лише «користувачі» системи, а й ті, хто вирішує, надавати дозвіл на виїзд чи ні. Таким чином, відсутність прозорості, нормативно-врегульованої і чітко-визначеної процедури обмеження свободи пересування, у тому числі виїзду за межі країни, є сприятливим середовищем для утворення корупційних схем.

Значне обурення викликають також випадки, коли фігуранти гучних корупційних скандалів або підозрювані в державній зраді без труднощів виїжджають за кордон, тим самим уникаючи відповідальності, тоді як волонтери скаржаться на ускладнення отримання дозволу або прямого шантажу й вимагання з боку суб'єктів владних повноважень.

Стаття 34 Конституції гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [5].

Чинний Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2016 за № 389-VIII серед заходів правового режиму воєнного стану передбачає: «регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу

приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі» (п. 11 ч. 1 ст. 8) [11].

Натомість пряму вказівку на обмеження права громадян на інформацію містить Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 [8]. Акцентуємо увагу на використанні в названому Указі щодо ст. 34 та інших формулювання «можуть обмежуватися».

Нині перебіг бойових дій, їх масштаб, складність і наслідки об'єктивують потребу застосування адекватних обмежень. З початком повномасштабної війни *українське медійне поле зазнало кардинальних змін*, що стосуються насамперед теле- та радіопередач, інформаційних й аналітичних матеріалів преси. Слід враховувати, що політична мова здійснює й інтерпретаційно-оціночну функцію, а тому є мовою маніпуляцій, формування політичних міфів і стереотипів.

Відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання всіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини» [13].

Започаткування з перших місяців повномасштабного вторгнення національними каналами інформаційного марафону «Єдині новини» було, очевидно, виправданим. Телемарафон як специфічна форма цензури й подачі інформації часто виступав як майданчик для трансляції офіційних звернень представників влади. Надання виваженої та достовірної інформації про перебіг війни є важливим для комунікації влади й суспільного загалу. Це дало змогу ефективніше протистояти інформаційній агресії рашистів, істотно запобігти поширенню фейків. Однак це не слід розглядати як прагнення владних структур нав'язати громадянам якусь єдину думку, а радше це є вимушеним кроком. Офіційна інформація часто є досить обмеженою, а коментарі високопосадовців і журналістів – суперечливими. До того ж, на відміну від популярних соціальних мереж, телемарафон значно менше піддавався впливу інформаційно-психологічних спеціальних операцій росіян. *Водночас соціальні інтернет-мережі*, часто й блогосфера та приватне спілкування залишаються джерелом поширення недостовірної інформації і потребують уваги. Дієвих обмежень тут не встановлено, попри періодично ініційовані пропозиції щодо заборони поширення окремих інтернет-ресурсів.

Проте існування такого формату на четвертому році повномасштабної війни, вважаємо, втратило свою актуальність і стає інструментом зловживання цензурою та політичної агітації в руках влади. Про це йдеться у звіті Державного департаменту США про порушення прав людини в Україні: зокрема, зазначається, що «національний телевізійний марафон – ротаційна платформа каналів, які дотримуються урядової лінії у висвітленні війни, – уможливив безпрецедентний рівень контролю над телевізійними новинами в прайм-тайм. Більше того, деякі ЗМІ повідомляли про те, що вже навесні 2022 року їх позбавили вигідних контрактів на наземне мовлення та чинили тиск з боку Офісу Президента» [15].

У звіті Європейської комісії про прогрес України як держави-кандидата на вступ в Євросоюз в рамках політики розширення ЄС за 2024 рік також закликають переглянути доцільність існування телемарафону та його фінансування за бюджетні кошти [14].

Статистичні дані дослідження «Індекс медіаграмотності української аудиторії», проведеного Інститутом соціології НАН України, свідчать, що за останній рік довіра до телемарафону знизилася, що зумовлено відходом останнього від безпосередньої мети й перетворенням на інструмент провладної політичної агітації [2].

Зловживання обмеженням прав і свобод людини в умовах воєнного стану має місце і під час мобілізаційних процесів. Попри положення частини четвертої статті 17 Конституції

України, де зазначено, що «Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності» [5], перевищення службових повноважень працівниками Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки [10], що супроводжується непередбаченим законом застосуванням фізичного примусу або діями, які фактично мають ознаки складу адміністративного правопорушення чи кримінального злочину, час від часу з'являються в новинних стрічках.

Так, у постанові № 938/828/24 Верховинського районного суду Івано-Франківської встановлено, що начальник мобілізаційного відділення перевищив службові повноваження, тобто умисно вчинив дії, які явно виходять за межі наданих йому повноважень, вчинені в умовах особливого періоду, чим вчинив правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 172-14 КУпАП [7].

Таким чином, попри розуміння й беззаперечну необхідність проведення мобілізаційних заходів, цей процес, як і обмеження вищенаведених прав і свобод громадян, повинен проводитись у чітко визначених законом рамках, не принижуючи людської гідності, оскільки має безпосередній вплив на обороноздатність країни та міцність демократичних інституцій. Зокрема, зловживання вищезазначеними обмеженнями може свідчити про спробу відходу від демократичного устрою в бік авторитарного режиму.

Висновки. Чинна Конституція України не лише декларує права і свободи людини та громадянина, а й визначає гарантії і механізм їх реалізації, встановлює вичерпний перелік підстав для їх обмеження. Ці обмеження конкретизовані в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» й інших нормативно-правових актах. Перебіг повномасштабної збройної агресії РФ проти України зумовив необхідність запровадження частини цих обмежень, що стосуються, зокрема, політичних прав громадян, права на інформацію, права на свободу пересування. Вважаємо, що чинне законодавство України закріплює основи загального функціонування режиму воєнного стану; встановлені законодавством України обмеження щодо реалізації конституційних обмежень громадян є достатньо вичерпними, а їх розширення – недоцільним. Ці обмеження неоднозначно сприймаються політикумом і загалом громадян. Негативну реакцію викликають окремі спроби зловживання органами державної влади своїми повноваженнями з метою обмеження цих прав, маніпулятивний характер обґрунтування їх потреби чи заперечення в політичному дискурсі. Будь-які зловживання цими обмеженнями чи спроби таких дій є, безсумнівно, загрозою засадам демократичного устрою, а тому є неприпустимими. На це має бути спрямована діяльність численних політичних партій та інших громадських об'єднань, органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Література:

1. Дерев'янюк С. М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану: політико-правові підстави. *Держава і право : зб. наук. пр. Серія : Політичні науки*. Вип. 93. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2019. С. 26–38.
2. Довіра до телемарафону «Єдині новини» впала : опитування [Укрінформ. 22.04.2024]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3855421-dovira-do-telemarafonu-edini-novini-vpala.html>.
3. Зловживання системою «Шлях»: 38 перевізникам припинено доступ, 126 особам повідомлено підозру, 4 особи засуджено [Державна прикордонна служба України. 3 червня 2023 р.]. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/news/37459-Zlovzhivannya-sistemoyu-SHlyah-38-pereviznikom-pripineno-dostup-126-osobam-povidomleno-pidozru-4-osobi-zasudzheno>.
4. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. / за заг. ред. А. Баровської. Київ : НІСД, 2016. 109 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-06/inform_vukluku.pdf.
5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (далі –ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

6. Порядок проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560; поточна ред. – ред. від 31.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-p#n39>.
7. Постанова в судовому провадженні № 3/938/507/24 від 14 серпня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120995461>.
8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
9. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24.02.2022 № 69/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text>.
10. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560; поточна ред. – ред. від 31.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-p#n39>.
11. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *ВВР*. 2015. № 28. Ст. 250; поточна ред. – ред. від 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n47>.
12. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 3: 3 / ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. 1972. 744 с. URL: <https://sum.in.ua/s/zlovzhyvannja>.
13. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року. Введено в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>.
14. Commission staff working document Ukraine 2024 Report Accompanying the document: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions [Brussels, 30.10.2024 SWD (2024) 699 final]. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf.
15. 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine [U.S. Department of State] URL: <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/>.

References:

1. Derevianko, S.M. (2019). Obmezhennia politychnykh prav hromadian v umovakh voiennoho stanu: polityko-pravovi pidstavy [Obmezhennia politychnykh prav hromadian v umovakh voiennoho stanu: political and legal grounds]. In: *t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy*. Kyiv: Vyd-vo “Iurydychna dumka. *Derzhava i pravo: zb. nauk. pr. Serii. Politychni nauky*, 93, 26–38 [in Ukrainian].
2. Dovira do telemarafonu “Iedyni novyny” vpala: opytuvannia [Ukrinform. 22.04.2024]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3855421-dovira-do-telemarafonu-edini-novini-vpala.html> [in Ukrainian].
3. Zlovzhyvannia systemoiu “Shliakh”: 38 pereviznykam prypyneno dostup, 126 osobam povidomleno pidozru, 4 osoby zasudzheno [Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy. 3 chervnia 2023]. Retrieved from: <https://dpsu.gov.ua/uk/news/37459-Zlovzhivannya-sistemoyu-SHlyah-38-pereviznykam-privpyneno-dostup-126-osobam-povidomleno-pidozru-4-osobi-zasudzheno> [in Ukrainian].
4. Barovska, A. (Ed.) (2016). *Informatsiini vyklyk@y hibrydnoi viiny: kontent, kanaly, mekhanizmy protydyi: analit. dop.* Kyiv: NISD. 109 p. Retrieved from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-06/inform_vukluku.pdf [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (dali –VVR)*. № 30. Ст. 141; potochna red. – red. vid 01.01.2020. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].
6. Poriadok provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period: zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 travnia 2024 r. № 560; potochna red. – red. vid 31.07.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-p#n39> [in Ukrainian].
7. Postanova po sudovomu provadzhenniui № 3/938/507/24 vid 14 serpnia 2024 roku [Decision on court proceedings]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120995461> [in Ukrainian].
8. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [On general mobilization]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 64/2022. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].

9. President of Ukraine (2022, February 24). *Decree No. 69/2022 on general mobilization*. Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period [On approval of the Procedure for conscription of citizens into military service during mobilization, for a special period]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 travnia 2024 r. № 560; potochna red. – red. vid 31.07.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-p#n39> [in Ukrainian].

11. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law] (2015). Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. VVR. № 28. St. 250; potochna red.– red. vid 14.05.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n47> [in Ukrainian].

12. Slovyk ukrainskoi movy [Ukrainian language dictionary] (1970–1980). AN Ukrainskoi RSR, In-t movoznav. im. O.O. Potebni; redkol.: I.K. Bilodid (holova) [ta in.]. Kyiv: Nauk. Dumka. T. 3: Z / red. tomu: H.M. Hnatiuk, T.K. Chertoryzka. 1972. 744 p. Retrieved from: <https://sum.in.ua/s/zlovzhyvannja> [in Ukrainian].

13. Shchodo realizatsii yedynoi informatsiinoi polityky v umovakh voiennoho stanu [On the implementation of a unified information policy under martial law]. Rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku. Vvedeno v diu Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 19 bereznia 2022 roku № 152/2022. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761> [in Ukrainian].

14. Commission staff working document Ukraine 2024 Report Accompanying the document: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions [Brussels, 30.10.2024 SWD (2024) 699 final]. Retrieved from: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf [in English].

15. 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine [U.S. Department of State] Retrieved from: <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/> [in English].

Serhii Derevianko, Roman Kliuba. Abuse of restrictions on human rights and freedoms under martial law: threats and consequences for democracy

The legal regime of martial law has a direct and significant impact on the functioning of democratic institutions in Ukraine, including the realization of human and civil rights and freedoms. Understanding this is important both for studying the specifics of political processes in times of war and for the prospects of strengthening democratic foundations in post-war Ukraine, and is therefore relevant, scientifically and practically significant. The purpose of this article is to study the peculiarities of the exercise of constitutional rights and freedoms by citizens in conditions of martial law, the legal basis for their restriction, probable and actual attempts to abuse power for this purpose, and their consequences for the present and future democratic system of the state. General scientific and special political science methods were used; the comparative legal method made it possible to identify the fundamental provisions of the Constitution of Ukraine regarding guarantees and restrictions of human and civil rights and freedoms, their concretization in current legislative acts, the peculiarities of their application under martial law, and the inadmissibility of abuse. The legal grounds and political motives for the introduction of martial law in Ukraine are analyzed. The facts presented regarding restrictions on individual rights in the context of full-scale aggression by the Russian Federation, as well as considerations regarding the appropriateness of restricting political rights, the right to information, and the right to freedom of movement, are outlined. Emphasis is placed on the ambiguous attitude of politicians and citizens towards the introduction of martial law in 2018 and 2022–2025. The inadmissibility of abuse of power by state authorities to restrict these rights and the manipulative nature of justifying their need or denying them in political discourse are highlighted. It has been proven that the current legislation of Ukraine establishes the foundations for the general functioning of the legal regime of martial law, and the restrictions on the implementation of constitutional restrictions on citizens established by Ukrainian legislation are, in our opinion, sufficiently comprehensive, and their expansion is not advisable. Any abuse of these restrictions or attempts to do so undoubtedly pose a threat to the foundations of the democratic system and national security

of the state and are therefore unacceptable. The activities of numerous political parties and other public associations, state authorities, and local self-government bodies should be directed toward this goal.

Key words: *martial law, democratic system, European integration, national security, political manipulation, human rights, political rights of citizens, right to information, right to freedom of movement.*

Відомості про автора:

Дерев'яно Сергій – доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 05.08.2025

Прийнята 29.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 324:352(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-13>

Ігор Доцяк

ORCID: 0000-0001-5449-3005

Богдан Гнатів

ORCID: 0009-0007-0405-4689

ІНСТРУМЕНТИ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ МІСЬКІЙ ГРОМАДІ: СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ТА УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті аналізується суть, види та механізми використання інструментів електронної демократії в Івано-Франківській міській громаді, зокрема бюджету участі й електронних петицій. Розглядаються соціальні практики й особливості реалізації можливостей е-демократії.

Систематизовано досвід використання відповідних інструментів для вирішення визначальних проблем міста та підвищення громадянської активності мешканців. Показано можливості впливу комунікаційної активності на ухвалення політичних рішень на місцевому рівні.

Окреслюється вплив російсько-української війни на характер використання та визначення завдань інструментів е-демократії. Виділено критерії та механізми підвищення ефективності реалізації практик е-демократії на місцевому рівні.

Ключові слова: електронна демократія, бюджет участі, електронні петиції, місцеве самоврядування, громадська участь.

Вступ. В умовах цифровізації суспільства система організації влади в демократичних політичних системах набуває якостей електронної демократії. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій дає можливість ширше залучати громадян до процесів управління на місцевому та національному рівнях. Інструменти електронної демократії, зокрема бюджет участі й електронні петиції, відіграють ключову роль у забезпеченні відкритого діалогу між владою та громадою, сприяючи підвищенню рівня громадської активності, прозорості прийняття рішень і відповідальності органів влади перед суспільством. Метою статті є аналіз інструментів електронної демократії в громадах Івано-Франківської області, зокрема бюджету участі й електронних петицій, дослідження соціальних практик їх використання, а також визначення умов, що забезпечують ефективність цих механізмів.

Матеріал і методи дослідження. У процесі дослідження застосовувався системний і комплексний підхід для аналізу взаємовідносин органів влади та громадян з приводу підготовки, ухвалення та реалізації відповідних політичних рішень. Використання традиційного (неформалізованого) методу аналізу документів дало можливість розкрити особливості, механізми та характер рішень місцевої влади із суспільно значимих проблем життєдіяльності територіальних громад.

Результати й обговорення. У науковому дискурсі поняття е-демократії розглядається у вузькому та широкому значеннях. У першому випадку під е-демократією розуміють практику використання інформаційно-комп'ютерних технологій для цифрового супроводу надання громадянам владних послуг. У широкому розумінні е-демократія передбачає залучення громадян до ухвалення політичних рішень через використання цифрових технологій. Відповідно

© І. Доцяк, Б. Гнатів, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

до «Концепції розвитку електронного урядування в Україні» е-демократія – це форма організації суспільства, за якої громадяни та бізнес залучаються до процесу державного управління та державотворення, а також до місцевого самоуправління за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій [8]. Зарубіжні вчені Р. Гібсон, С. Кліфт, Р. Катц, Д. Латроп, Д. Робінсон, Л. Рума, Е. Фелтен та ін. зосереджуються на аналізі теоретичних основ е-демократії та дослідження комунікативної взаємодії в процесі її реалізації. Вітчизняні дослідники О. Баранов, Е. Гедікова, Д. Ковальов, Б. Клімушина акцентують увагу на ролі е-демократії у реалізації принципів і суспільних пріоритетів демократичних політичних систем. У дослідженнях С. Лобойка, М. Находа, Д. Хуткого [7] аналізуються емпіричні практики е-демократії в міських громадах України. Тут виділяються конкретні моделі, механізми та інструменти підвищення ефективності ухвалення політичних рішень через залучення громадян на різних етапах їх ухвалення. В умовах російської агресії демократичні практики набувають певних обмежень і труднощів, проте в тилкових регіонах, яким є Івано-Франківська область, зберігається можливість використання інформаційно-комп'ютерних технологій для залучення громадян до впливу на владні рішення.

Івано-Франківська область є одним із регіонів, де інструменти електронної демократії активно застосовуються в практиці місцевого самоврядування. Зокрема, бюджет участі дає змогу жителям громад безпосередньо впливати на розподіл частини місцевого бюджету, подаючи та підтримуючи ініціативи, спрямовані на покращення умов життя. Водночас електронні петиції надають можливість громадянам порушувати важливі соціальні та політичні питання, ініціювати зміни у функціонуванні місцевих органів влади.

Попри значні перспективи розвитку електронної демократії, її ефективність залежить від низки факторів, як-от рівень цифрової грамотності населення, обізнаність про існуючі механізми взаємодії, рівень довіри до місцевої влади та прозорість процесів ухвалення рішень. Важливим аспектом є аналіз практичного застосування зазначених інструментів у громадах Івано-Франківської області, визначення умов, що сприяють їхній ефективності, а також виявлення викликів і перспектив подальшого розвитку електронної демократії.

Електронна демократія передбачає використання цифрових технологій для розширення політичної участі громадян, посилення взаємодії між владою та суспільством, а також підвищення прозорості управління. Основні інструменти електронної демократії – електронні петиції, громадські бюджети, електронні консультації та голосування – спрямовані на подолання обмежень традиційних демократичних механізмів.

Розвиток інструментів електронної демократії відбувався протягом трьох основних етапів. Перший (кінець 1990-х – початок 2000-х) характеризувався створенням урядових вебсайтів та електронних сервісів надання публічної інформації. Другий етап (2000–2010) відзначився запровадженням інтерактивних механізмів зворотного зв'язку – електронних петицій, онлайн-консультацій та форумів. Третій, сучасний, етап (з 2010 року) додав комплексні інструменти громадської участі: платформи громадського бюджету, системи електронного голосування за проекти місцевого розвитку й інтегровані портали взаємодії.

В Україні розвиток електронної демократії розпочався з ухвалення Закону України «Про доступ до публічної інформації» у 2011 році. Значного поштовху цей процес набув після Революції гідності 2014 року. З 2015 року спостерігається активне впровадження бюджетів участі в українських містах, зокрема в Івано-Франківській області.

Російсько-українська війна серйозно скоригувала ці процеси. В Івано-Франківську 2022 р. планували реалізувати ідей на 30 мільйонів гривень, проте гроші скерували Збройним Силам України. На 2023 р. планували 25,5 мільйона, а на 2024 р. – знову 30. Особливість тутешнього бюджету – за проекти голосують на початку року й до кінця їх реалізують. 2023 р. вибрали 31 ідею (облаштування укриттів, спортивних майданчиків та благоустрій).

Найдорожчий проєкт – влаштування дорожнього покриття в селі Черніїв на майже 3 мільйони, а найдешевший – заміна шкільних дверей за 50 тисяч гривень. 2024 р. пріоритети змінилися. Обрали 39 переможців. З 12 реалізованих до кінця січня 2025 р. шість – закупівля безпілотників та засобів РЕБ. Ще один – STEM-майстерня екодронів. Найдорожчі – два ремонти доріг по 3 мільйони гривень кожен. Це ліміт на один проєкт благоустрою. Решта напрямів – до 500 тисяч гривень [2]. Нововведенням 2025 року стала окрема категорія «Допомога ЗСУ», на яку франківці могли подавати проєкти з допомогою військовим частинам. На неї заклали 20 мільйонів гривень. Серед можливих проєктів: закупівля дронів, РЕБів, рацій, зарядних станцій та транспортних засобів. На один такий проєкт передбачено до пів мільйона гривень.

6 січня 2025 року Президент України підписав Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування». Зокрема, у законі додали статтю, яка передбачає, що органи місцевого самоврядування сприяють залученню жителів до процесу складання, розгляду, виконання місцевого бюджету і звітування про його виконання, а самі форми цієї участі визначають своїм рішенням. Це має розширити можливості для жителів, адже, крім громадських бюджетів, низка міст застосовує й інші інструменти бюджетної демократії: громадські слухання проєктів бюджету, конкурси для громадських організацій, програми зі співфінансування, шкільні громбюджети тощо [9].

Досвід використання бюджету участі свідчить про високу активність населення в процесах голосування й ініціювання проєктів. Аналіз даних попередніх років показує, що найбільш підтримуваними є ініціативи, які стосуються благоустрою міських територій, розвитку освітніх закладів і покращення соціальної інфраструктури. Водночас ефективність бюджету участі значною мірою залежить від кількох важливих чинників. Першочергове значення має прозорість процесу голосування, що передбачає відкритий доступ громадян до інформації про подані проєкти, перебіг їх оцінювання та всі етапи реалізації. Не менш важливим аспектом є рівень обізнаності населення щодо можливостей, які надає бюджет участі, оскільки чітке розуміння механізмів його функціонування сприяє активнішій участі громадян у розподілі коштів. Для цього потрібно проводити інформаційні кампанії, спрямовані на поширення знань про процедури подачі заявок, критерії відбору проєктів і порядок голосування [1]. Крім того, важливим чинником є спрощення бюрократичних процедур, що дає змогу ширшим верствам населення долучитися до цього процесу. Зниження адміністративних бар'єрів, удосконалення онлайн-платформ для подачі заявок і голосування, а також підвищення рівня підтримки з боку місцевої влади сприяють розширенню соціальної залученості й ефективнішій реалізації громадських ініціатив.

Електронні петиції є важливим інструментом електронної демократії, що надає громадянам можливість безпосередньо впливати на процеси ухвалення рішень органами місцевого самоврядування. Завдяки цьому механізму жителі громад можуть офіційно звертатися до влади з ініціативами, які стосуються соціальних, економічних, екологічних та інфраструктурних питань.

Законодавче регулювання електронних петицій в Україні визначене Законом України «Про звернення громадян» та відповідними нормативно-правовими актами, які регулюють процедуру подачі, збору підписів і розгляду таких звернень [10]. Відповідно до чинного законодавства, органи місцевого самоврядування зобов'язані розглядати петиції, якщо вони набрали необхідну кількість підписів у визначений термін. Кількість підписів, необхідних для розгляду, залежить від чисельності населення громади та регламенту місцевих рад. У разі відповідності формальним вимогам петиція підлягає обов'язковому розгляду на засіданнях відповідних органів влади, а її автор отримує офіційну відповідь щодо прийнятих рішень або можливості подальшого опрацювання питання.

На рівні громад Івано-Франківської області електронні петиції активно використовуються для вирішення широкого спектра питань. Одними з найпоширеніших тем є екологічні проблеми, зокрема необхідність збереження зелених зон, упровадження програм із зменшення

забруднення навколишнього середовища та покращення системи збору й утилізації відходів [6]. Крім екологічних ініціатив, значна кількість петицій спрямована на вирішення соціальних питань, як-от облаштування дитячих і спортивних майданчиків, покращення умов у навчальних та медичних закладах, підтримка малозабезпечених категорій населення. Інфраструктурні питання також є актуальними: мешканці подають петиції щодо ремонту доріг, покращення транспортного сполучення між населеними пунктами, облаштування вуличного освітлення та створення нових громадських просторів.

Для прикладу, у 2023 р. в громадах Івано-Франківської області було зареєстровано низку важливих електронних петицій [5]. Серед них – ініціативи щодо розширення мережі громадського транспорту та впровадження нових маршрутів, що дало б змогу підвищити мобільність жителів регіону. Також значний інтерес викликали петиції, спрямовані на облаштування скверів, парків та інших громадських просторів для відпочинку. Окремо варто відзначити екологічні ініціативи, пов'язані з очищенням річок, висадкою дерев і розширенням програм з утилізації побутових відходів.

Ефективність електронних петицій залежить від кількох ключових факторів. По-перше, важливою є активність громадян у процесі підписання ініціатив, оскільки без достатньої кількості голосів петиція не може бути розглянута. По-друге, значну роль відіграє відкритість влади до діалогу з громадянами та готовність до врахування їхніх пропозицій у прийнятті управлінських рішень. По-третє, важливим є інформування населення про можливість використання електронних петицій як інструменту участі в управлінні громадою. Успішні практики впровадження електронних петицій у регіоні свідчать про їхній потенціал як ефективного засобу громадської активності та підвищення рівня взаємодії між владою і суспільством.

Електронні петиції в Івано-Франківську стали важливим інструментом громадського впливу на міську політику, особливо в питаннях, що стосуються збереження природних ресурсів та екологічної безпеки. Показовим прикладом є серія петицій щодо забудови міського озера, яка демонструє як потенціал, так і обмеження цього інструменту електронної демократії.

Проблема забудови території навколо міського озера набула особливої актуальності у 2022–2023 роках, коли з'явилися плани комерційної забудови прибережної зони. Перша петиція з цього питання була зареєстрована в лютому 2022 року й набрала 873 підписи з необхідних 1000 протягом встановленого терміну 90 днів. Незважаючи на те що петиція не досягла порогу розгляду, вона привернула увагу громадськості до проблеми [3].

Наступна петиція, зареєстрована в травні 2022 року, була більш успішною і збирила 1347 підписів, значно перевищивши необхідний поріг. Ця петиція, на відміну від попередньої, містила конкретні пропозиції щодо збереження екосистеми озера та створення навколо нього рекреаційної зони. Після розгляду петиції міською радою було прийнято рішення про проведення додаткових громадських обговорень та екологічної експертизи [13].

Третя петиція, подана в березні 2023 року, фокусувалася на вимозі повної заборони будь-якої забудови в радіусі 100 метрів від берегової лінії озера. Ця петиція набрала рекордні 2158 підписів, продемонструвавши зростаючу громадську підтримку.

Аналіз цих петицій дає змогу виявити кілька важливих тенденцій у функціонуванні електронної демократії. Насамперед спостерігається зростання громадської активності, адже кількість підписів зростала з кожною наступною петицією, що свідчить про підвищення рівня громадської свідомості й ефективність інформаційних кампаній. Також помітне вдосконалення формулювань, оскільки успішні петиції характеризувалися більш конкретними та юридично обґрунтованими вимогами, що підвищувало їхню ефективність. Важливим аспектом є інтеграція з традиційними формами активізму, адже найуспішніші петиції супроводжувалися паралельними акціями протесту, публікаціями в ЗМІ та соціальних мережах, що створювало синергетичний ефект. Не можна також ігнорувати залежність від політичного контексту, оскільки

рівень підтримки петицій корелював із близькістю до виборчих циклів, що вказує на політичну чутливість цього інструменту.

Реакція міської влади на петиції щодо міського озера була неоднозначною. Після розгляду другої петиції було створено робочу групу з представників громадськості й експертів, яка розробила рекомендації щодо збереження озера. Однак повною мірою ці рекомендації не були реалізовані. Третя петиція призвела до більш конкретних дій: міська рада прийняла рішення про мораторій на будь-яке будівництво в 50-метровій прибережній зоні терміном на один рік. Хоча це рішення не повністю відповідало вимогам петиції, воно продемонструвало здатність цього інструменту впливати на прийняття рішень [15].

Аналіз кейсу забудови міського озера виявив також певні обмеження електронних петицій як інструменту електронної демократії. Однією з ключових проблем є відсутність обов'язкової імплементації, адже навіть успішні петиції не гарантують повної реалізації вимог, оскільки остаточне рішення залишається за органами місцевого самоврядування. Цифрова нерівність також становить значну перешкоду, оскільки не всі групи населення мають рівний доступ до цифрових технологій, що може створювати перекоси в представництві інтересів. Важливо враховувати ризик маніпуляцій, адже існує можливість організованого голосування за петиції, що може спотворювати реальне відображення громадської думки. Суттєвим обмеженням є також інформаційний розрив, оскільки значна частина населення залишаються недостатньо поінформованими про можливості та процедури подання електронних петицій.

Попри потенційну дієвість електронних петицій як інструменту громадської участі, їхня ефективність значною мірою залежить від низки чинників, які впливають як на процес подання та розгляду петицій, так і на реальну можливість їхньої реалізації.

Одним із ключових факторів є якість комунікації між владою та громадянами. Оперативна відповідь на подані петиції та залучення ініціаторів до подальшої роботи над проблемою значно підвищують довіру громадськості до цього механізму. Якщо органи місцевого самоврядування відкриті до діалогу й активно залучають авторів петицій до обговорень, це сприяє більшій ефективності процесу ухвалення рішень і демонструє реальну зацікавленість влади в розв'язанні проблем громади. Водночас відсутність зворотного зв'язку або формальний розгляд петицій можуть призвести до зниження рівня громадської активності та скептичного ставлення до цього інструменту демократії.

Не менш важливим чинником є популяризація механізму електронних петицій серед громадян. Низький рівень обізнаності про можливість подання таких звернень або недовіра до їхньої дієвості стають серйозними бар'єрами на шляху до активного використання цього інструменту. Часто мешканці не мають достатньої інформації про порядок подання петицій, вимоги до їхнього оформлення та процедуру розгляду. Тому важливим є проведення інформаційних кампаній, які роз'яснюватимуть громадянам переваги використання електронних петицій, а також мотивуватимуть їх до активної участі в місцевому самоврядуванні. Крім того, вагому роль у популяризації цього механізму можуть відігравати громадські організації та засоби масової інформації, які поширюють інформацію про успішні кейси реалізації ініціатив, що були подані через електронні петиції.

Ще одним важливим аспектом, який впливає на ефективність електронних петицій, є законодавче забезпечення виконання прийнятих рішень. Попри те що органи місцевого самоврядування зобов'язані розглядати петиції, які набрали необхідну кількість підписів, відсутність дієвих механізмів контролю за реалізацією прийнятих рішень може знижувати довіру громадян до цього інструменту. Тому важливо, щоб ухвалені рішення за результатами розгляду петицій мали реальний вплив на політику громади та були належним чином імplementовані. Зокрема, має бути чітко визначено механізм звітування влади про виконання петицій, що сприятиме прозорості та підвищенню відповідальності посадовців [7].

Загалом ефективність електронних петицій залежить від рівня взаємодії між владою та громадянськістю, ступеня інформованості населення, а також правових гарантій виконання ухвалених рішень. Якщо всі ці умови дотримуються, електронні петиції можуть стати справді дієвим механізмом громадської участі та сприяти розбудові ефективної системи електронної демократії.

Висновки. Івано-Франківська область є одним із регіонів, де інструменти електронної демократії активно застосовуються в практиці місцевого самоврядування. Зокрема, бюджет участі дає змогу жителям громад безпосередньо впливати на розподіл частини місцевого бюджету, подаючи та підтримуючи ініціативи, спрямовані на покращення умов життя. Водночас електронні петиції надають можливість громадянам порушувати важливі соціальні та політичні питання, ініціювати зміни у функціонуванні місцевих органів влади. Їхня ефективність залежить від прозорості процесів, обізнаності громадян та здатності місцевої влади реагувати на запити суспільства. Подальший розвиток електронної демократії потребує вдосконалення нормативного регулювання, популяризації механізмів серед населення та забезпечення якісної реалізації поданих ініціатив.

Література:

1. Бюджет участі в Україні: можливості для розвитку громад. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua> (дата звернення: 27.06.2025).
2. Бахамет Н. Громадські бюджети. Названо міста, де ця ідея вижила під час війни. URL: <https://www.chesno.org/post/6314> (дата звернення: 27.06.2025).
3. Відповідь виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради на електронну петицію 2-24 «Мораторій на будь-яку забудову на зелених зонах біля міського озера (в межах озера та вул. Гурика)». Дата створення петиції: 05.08.2025. URL: <https://petition.mvk.if.ua/petition/мораторій-на-будь-яку-збудову-на-зелених-зонах-біля-міського-озера-в-межах-озера-та-вул-гурика/> (дата звернення: 27.06.2025).
4. Дорошенко Т. О., Сидоренко В. І. Громадський бюджет як інструмент електронної демократії в Україні. *Вісник Національної академії державного управління*. 2022. № 3. С. 78–89.
5. Електронне врядування та цифрова трансформація громад: міжнародний досвід і українські реалії. Аналітичний центр CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua> (дата звернення: 27.06.2025).
6. Електронні петиції Івано-Франківської міської ради. Офіційний портал. URL: <https://petition.mvk.if.ua/petitions/1865> (дата звернення: 27.06.2025).
7. Інструменти е-демократії у містах України : інформаційно-аналітичний довідник / А. Ємельянова, М. Довбенко, П. Завадська, Д. Хуткий, С. Лобойко, М. Наход ; за ред. С. Лобойка, М. Находа, Д. Хуткого. Київ, 2017. 58 с.
8. Концепція розвитку електронної демократії в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p> (дата звернення: 27.06.2025).
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text> (дата звернення: 27.06.2025).
10. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр> (дата звернення: 27.06.2025).
11. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 27.06.2025).
12. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 27.06.2025).
13. Проект рішення Івано-Франківської міської ради «Про земельні питання» від 19.02.2025 № 46. URL: <https://www.namvk.if.ua/prdt/1094178/> (дата звернення: 27.06.2025).
14. Протокол засідання Івано-Франківської міської ради щодо скасування конкурсу на будівництво реабілітаційного центру у зеленій зоні біля міського озера. URL: <https://www.namvk.if.ua/ppddt/1073741/> (дата звернення: 27.06.2025).

15. Скасування конкурсу щодо будівництва реабілітаційного центру у зеленій зоні біля міського озера. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/880095-u-frankivsku-skasovali-konkurs-sodo-budivnictva-reabilitacijnogo-centru-u-zelenij-zoni-bila-miskogo-ozera/> (дата звернення: 27.06.2025).

References:

1. Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava (2023). Biudzhety uchasti v Ukraini: mozhyvosti dlia rozvytku hromad [Participatory Budgeting in Ukraine: opportunities for Community Development]. Retrieved from: <https://cedem.org.ua> [in Ukrainian].
3. Bakhamet, N. (2024). Hromadski biudzhety. Nazvano mista, de tsia ideia vyzhyla pid chas viiny. Chesno [Public Budgets: Cities Where This Idea Survived During the War]. Chesno. Retrieved from: <https://www.chesno.org/post/6314> [in Ukrainian].
4. Ivano-Frankivska miska rada (2025, August 5). Vidpovid vykonavchoho komitetu na elektronnu petytsiiu 2-24 “Moratorii na bud-yaku zabudovu na zelenykh zonakh bilia miskoho ozera” [Response of the Executive Committee of Ivano-Frankivsk City Council to E-Petition No. 2-24 “Moratorium on Any Construction in Green Areas Near the City Lake”]. Retrieved from: <https://petition.mvk.if.ua/petition/> [in Ukrainian].
5. Doroshenko, T.O., & Sydorenko, V.I. (2022). Hromadskyi biudzhety yak instrument elektronnoi demokratii v Ukraini. [Participatory Budget as a Tool of E-Democracy in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia* [Bulletin of the National Academy of Public Administration], (3), 78–89 [in Ukrainian].
6. Analitychnyi tsentr CEDOS (2021). Elektronne vriaduvannya ta tsyfrova transformatsiia hromad: mizhnarodnyi dosvid i ukraïnski realii [E-Governance and Digital Transformation of Communities: International Experience and Ukrainian]. Analytical Center CEDOS. Retrieved from: <https://cedos.org.ua> [in Ukrainian].
7. Ivano-Frankivska miska rada (n.d.). Elektronni petytsii. Ofitsiyni portal. [E-Petitions of the Ivano-Frankivsk City Council]. Official Portal. Retrieved from: <https://petition.mvk.if.ua/petitions/1865> [in Ukrainian].
8. Yemelianova, A., Dovbenko, M., Zavadska, P., Khutkyi, D., Loboiko, S., & Nakhod, M. (2017). Instrumenty e-demokratii u mistakh Ukrainy: Informatsiino-analitychnyi dovidnyk (S. Loboiko, M. Nakhod, & D. Khutkyi, Eds.). [E-Democracy Tools in Ukrainian Cities: Information and Analytical Guide]. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2017, November 8). Kontseptsii rozvytku elektronnoi demokratii v Ukraini (Rozporiadzhennia № 797-r) [Concept of E-Democracy Development in Ukraine. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 8, 2017, No. 797-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p> [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy (2020). Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo narodovladdia na rivni mistsevoho samovriaduvannya [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding People’s Power at the Level of Local Self-Government. Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text> [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy (1996, October 2). Pro zvernennia hromadian (№ 393/96-VR) [On Citizens’ Appeals. Law of Ukraine of October 2, 1996, No. 393/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр> [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy (1997, May 21). Pro mistseve samovriaduvannya v Ukraini (№ 280/97-VR) [On Local Self-Government in Ukraine. Law of Ukraine of May 21, 1997, No. 280/97-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrainy (2017, October 5). Pro elektronni dovirchi posluhy (№ 2155-VIII) [On Electronic Trust Services. Law of Ukraine of October 5, 2017, No. 2155-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> [in Ukrainian].
14. Ivano-Frankivska miska rada (2025, February 19). Proiekt rishennia “Pro zemelni pytannia” № 46 [Draft Decision of the Ivano-Frankivsk City Council “On Land Issues”. February 19, 2025, No. 46]. Retrieved from: <https://www.namvk.if.ua/prdt/1094178/> [in Ukrainian].
15. Ivano-Frankivska miska rada (2025). Protokol zasidannia shchodo skasuvannya konkursu na budivnytstvo reabilitatsiinoho tsentru u zelenii zoni bilia miskoho ozera [Minutes of the Meeting of the

Ivano-Frankivsk City Council on the Cancellation of the Competition for the Construction of a Rehabilitation Center in the Green Zone Near the City Lake]. Retrieved from: <https://www.namvk.if.ua/ppddt/1073741/> [in Ukrainian].

16. Suspilne (2025). Skasuvannia konkursu shchodo budivnytstva reabilitatsiinoho tsentru u zelenii zoni bilia miskoho ozera [Cancellation of the Competition for the Construction of a Rehabilitation Center in the Green Zone Near the City Lake]. Retrieved from: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/880095-u-frankivsku-skasovali-konkurs-sodo-budivnictva-reabilitacijnogo-centru-u-zelenij-zoni-bila-miskogo-ozera/> [in Ukrainian].

Ihor Dotsyak, Bohdan Hnativ. Instruments of e-democracy in the Ivano-Frankivsk urban community: social practices and conditions for effectiveness

The article analyzes the essence, types and mechanisms of applying e-democracy instruments in the Ivano-Frankivsk urban community, with particular attention to participatory budgeting and electronic petitions. It examines social practices and the specific features of implementing e-democracy opportunities.

The experience of using appropriate tools to solve the city's defining problems and increase the civic activity of residents is systematized. The possibilities of influencing communication activity on political decision-making at the local level are shown.

The influence of the Russian-Ukrainian war on the nature of usage and the strategic objectives of e-democracy tools is outlined. The study identifies criteria and mechanisms for enhancing the effectiveness of e-democracy practices at the local level.

Key words: e-democracy, participatory budgeting, electronic petitions, local self-government, civic participation.

Відомості про авторів:

Доцяк Ігор – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Гнатів Богдан – аспірант II курсу кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 30.08.2025

Прийнята 12.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 323.28:305 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-14>

Олег Єгрешій

ORCID: 0000-0002-0639-910X

Андрій Королько

ORCID: 0000-0001-7435-5806

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ СЕСТРИ ІВАННИ (РОМАННИ КОЗУБ) ЗГРОМАДЖЕННЯ СЕСТЕР СЛУЖЕБНИЦЬ НЕПОРОЧНОЇ ДІВИ МАРІЇ)

У науковій статті автори аналізують кримінальну справу запроваджену радянськими спецслужбами 1949 р. на сестру Іванну (в миру Романну Козуб) Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії. Автори констатують, що нині свідчення про цю релігійну діячку є фрагментарними, у науковий вжиток уведено окремі матеріали з історії цього Згромадження. Автори статті прагнуть визначити ступінь інформативності цієї кримінальної справи як періоджерела в контексті вивчення тем із дисципліни «Громадянська освіта» в закладах загальної середньої освіти. Автори вважають, що запропонований матеріал може бути корисним у закладах загальної середньої освіти, виокремлюючи концептуальну тезу, що держава формується як один з інститутів суспільства, який покликаний забезпечити подальший його розвиток, безпеку та стабільність. Таким чином, дотримання, гарантування та захист прав і свобод людини насамперед залежать від держави.

Ключові слова: *сестра Іванна (Романна Козуб), кримінальна справа, радянські спецслужби, громадянська освіта, періоджерело, метод історичної екстраполяції.*

Вступ. У контексті поглиблення знань із громадянської освіти особливу увагу слід приділити взаємовідносинам «людина – держава». Держава як своєрідна форма співжиття для людей покликана передусім впорядковувати їхню життєдіяльність, а також цивілізовано розв'язувати соціальні конфлікти, що природно виникали, виникають і, що характерно, виникатимуть у майбутньому. Держава, зі свого боку, за допомогою права і правових інститутів спроможна забезпечити як захист суспільства загалом, так і кожної особистості зокрема. Не варто в цьому випадку нехтувати заявленою фразою «Держава повинна служити людині». Однак історія засвідчує, що держава може набувати й деструктивного характеру, а влада нерідко ставати безконтрольною. У таких випадках держава стає ворожою до пересічних людей. Так відбувалося за антидемократичних режимів, зокрема в СРСР, де держава цілеспрямовано нав'язувала свою волю всьому суспільству, пригнічувала особистість, підпорядковуючи її. Людина зазвичай розглядалася як такий собі «гвинтик державної машини».

Здобувачам освіти в Україні на сучасному етапі в особливий спосіб слід звернути увагу на конфігурацію взаємовідносин «людина – держава». По-перше, дії Російської Федерації як правонаступниці СРСР постають як своєрідне віддзеркалення національної політики її попередника. Бачимо, що у сучасних умовах РФ продовжує проводити ганебну політику насильства над мирним українським населенням, яке перебуває на окупованій території і бодай у якийсь спосіб наважується ставати в опозицію. Звідси не варто дивуватися, що окремі українські історики роблять екскурси в минуле, шукаючи аналогії, відтворюючи схожі історичні фрагменти

© О. Єгрешій, А. Королько, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

й епізоди за участю радянських правоохоронних органів і працівників спеціальних служб. По-друге, Україна, котра виразно задекларувала європейський вектор розвитку, мусить, так би мовити, діяти «на протиставленні», не забуваючи радянські моделі співіснування. Такі нагадування вельми доцільні в ділянці вивчення громадянської освіти в час новітньої російсько-української війни. По-третє, у період 2014–2022 рр. державні архіви України все частіше поповнювалися кримінальними справами (переважно матеріали передавалися з галузевих архівів СБУ), які запроваджувалися в радянський час на осіб, громадянська позиція яких дисонувала із загальноприйнятим тоді законодавством.

Кримінальні справи як першоджерела мають свої переваги перед іншими історичними пам'ятками. Вони спроможні «піднімати на поверхню» окремі біографічні епізоди історичних людей, які зазвичай у традиційних першоджерелах не помічаються, сприймаються переважно як другорядні (обставини арешту осіб, опис їхнього майна, подробиці проведення обшуку помешкань, словесний портрет ув'язнених, анкета підсудних, особливості проведення допитів, медичні довідки, виписки із протоколів вироків тощо). У цьому криються переваги кримінальних справ як першоджерела. Ці пам'ятки представляють неабиякий інтерес у навчальному процесі, зокрема в закладах загальної середньої освіти, адже проливають світло на взаємовідносини «людина-держава» в історичному минулому. Думається, що ці сюжети можуть бути актуалізовані під час читання дисципліни «Громадянська освіта» в закладах загальної середньої освіти.

Метою статті є визначення ступеня інформативності кримінальної справи, заведеної радянськими спецслужбами 1949 р. на сестру Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії Іванну (Романну Козуб), як першоджерела «в проєкції» наповнення матеріалу дисципліни «Громадянська освіта» в закладах загальної середньої освіти.

Матеріал і методи дослідження. У контексті розробки теми звернули увагу на напрацювання українських науковців у галузі громадянської освіти: О. Пометун [15], Т. Ремех [15, 16], Я. Боренько [1], Г. Невинної [14], до статті «імплементовано» деякі електронні підручники з громадянської освіти [2], окремі тексти указів Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [17]. Попри те що історія Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії нині є достатньо добре висвітленою [3, 8, 11], особі сестри Іванни українські історики не приділяли належного місця. Водночас потрібно виокремити напрацювання Р. Делятинського [6], О. Маслій [13], І. Гавриш [5], А. Заброцької [9], М. Вуянко [4] та ін., які дають змогу не лише пролити світло на релігійно-церковне життя Галичини 1940–1950-х рр., а й зрозуміти становище та розвиток жіночих монастирів у регіоні окресленого періоду. На «окремому рахунку» в цьому переліку перебувають Каталоги Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (вісім найменувань), що неперіодично виходили друком від 1938 р. до 2001 р. у містах Жовкві (перший номер) і Римі (усі наступні). У Каталозі на 1995 р. містяться окремі дані, присвячені й сестрі Іванні (Романні Козуб) [10]. Після Революції гідності для широкого кола читачів стали доступними окремі кримінальні справи, заведені правоохоронними органами в час радянського тоталітаризму. Карна справа щодо звинуваченню Козуб Р.-Т. (24.10.1949–27.01.1950) зберігається в Державному архіві Івано-Франківської області [7]. У контексті «уметодичнення» нашої теми корисними є змістовні статті відомої української історикині, спеціалістки з історії повсякденності О. Коляструк [12].

Результати й обговорення. У пропонованій статті нашу увагу звернено на короткий життєвий відтинок сестри Чину Служебниць Непорочної Діви Марії (СНДМ) у м. Станіславі (нині м. Івано-Франківськ) сестри Іванни (в миру – Романні Козуб) – час її арешту і допитів радянськими правоохоронними органами 1949–1950 рр. Кримінальна справа сестри Іванни деталізує обставини затримки, обшуку та її арешту. Постанову про затримку сестри на 24 години для визначення особи було видано 24 жовтня 1949 р. Того ж дня оприлюднена постанова на її арешт і запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Наступного дня в помешканні сестри

(проживала в м. Станіславі за адресою: вул. Дзержинського, 94, нині – Івана Мазепи, будинок не зберігся) проведено обшук, під час якого вилучено тимчасову посвідку від 24 січня 1949 р. видану першим Міським відділенням міліції Міністерства внутрішніх справ (МВМ МВС) у м. Станіславі, та білет серії АВ № 453169 члена Осоавіахіма (*Організація сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву, яка існувала впродовж 1927–1948 рр.*), виданий 24 квітня 1948 р.; гроші (478 рублів); речі особистого вжитку – годинник ручний округлий з білого металу марки Schweizaria anceze prima вагою 14 грамів 450 міліграмів. Оскільки с. Іванна, на думку радянських спецслужб, могла ухилитися від слідства, було вирішено обрати їй запобіжний захід [7, арк. 7, 8]. Під час затримання сестра Іванна опору не чинила і скарг на зникнення речей від неї не поступало. Вилучені гроші та майно Іванни Козуб були здані у фінвідділ Управління МДБ Станіславської області на зберігання до рішення суду [7, арк. 11].

Опис майна, на який накладено радянськими спецслужбами арешт, дає можливість уявити не лише вигляд самого помешкання Іванни Козуб, а й до певної міри окреслює побутові умови, ба навіть етос монахині. У присутності іншої монахині, Марії Василівни Сольчаник, було, зокрема, вилучено: старе ліжко без сітки-жерстянки, пухову подушку та наволочку до неї, підодіяльник; речі особистого вжитку сестри-монахині: ношене жіноче пальто суконне на ваті, пальто жіноче літнє темно-синього кольору, темно-синю монашу рясу, в'язаний светр, синє плаття, шерстяну спідницю коричневого кольору та шерстяну хустину чорного кольору [7, арк. 14]. 15 листопада 1949 р. майно Іванни Козуб було здане на зберігання спершу монахині Марії Сольчаник, яка також проживала в цьому будинку, а 18 листопада того ж року на майно було накладено арешт.

Надмірна деталізація обставин арешту духовної особи пов'язана з потребою особливої акцентуації на феномені людської гідності, який є основою природного права. Громадянознавчі студії виходять з того, що поняття невід'ємної, вродженої людської гідності є наскрізною складовою концепції прав людини [14, с. 2]. Через історичне екстраполювання **право на недоторканість людської гідності** постає достатньо випукло, адже в особливий спосіб можна «досвідчити» вчинення певних незаконних насильницьких дій над особою, наприклад катування, жорстоке ставлення, що принижує людську гідність, поводження та покарання [16].

У постанові на арешт сестри Іванни вказувалося, що вона «з 1945 по 1948 р., проживаючи у Станіславі, встановила нелегальний злочинний зв'язок з єпископом Станіславівської єпархії Балагураком, якому сприяла у встановленні контактів з Сліпим, Хомишиним, Бойчуком, що перебували в ІТЛ (*виправно-трудовах таборах*. – прим. О. Є., А. К.)». На адресу сестри Іванни, мовляв, поступала кореспонденція антирадянського змісту, яку вона передавала «по призначенню». У постанові на арешт також вказувалося, що вона «у час німецької окупації вела пособницьку роботу, серед населення, проводила антирадянську агітацію». Злочинна нібито діяльність сестри Іванни Козуб викривалася свідченнями єпископа підпільної ГКЦ Григорія Балагурака й речовими доказами. Врешті було вирішено сестру арештувати й обшукати [7, арк. 4].

Сестра Іванна Козуб підозрювалася у злочинах, передбачених ст. 54-10.23 ч.1 і ст. 108 КПК УРСР (антирадянська пропаганда і агітація), а отже, було видано постанову прийняти до провадження і розпочати слідство.

У цьому контексті варто акцентувати на тому, що держава формується як один з інститутів суспільства, який покликаний забезпечити подальший його розвиток, безпеку та стабільність. Таким чином, і дотримання, гарантування та захист прав і свобод людини насамперед залежать від держави [2]. У статті 2 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., проголошувалося, що «кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» [2].

Науковий інтерес для вивчення вказаного історичного фрагмента життя с. Іванни у визначений історичний відтинок викликає характерна атрибутивна складова всіх кримінальних справ – анкета арештанта. У ній чітко зазначається її прізвище, ім'я, по батькові (*Козуб Романна Томівна (церковне ім'я Іванна)*), рік і місце народження (*1913 р., м. Тернопіль*); професія і спеціальність (*медична сестра*); останнє місце роботи чи рід заняття до арешту (*до жовтня 1949 р. сестра Іванна Козуб працювала медичною сестрою у центральній лікарні м. Станіслава; національність (українка), громадянство (СРСР)*). (24 січня 1949 р. Перший ГОМ м. Станіслава видав Іванні Козуб тимчасове посвідчення № 14150, яке, як видається, заміняло їй паспорт); партійність (*була безпартійною*); освіта (*неповна середня; закінчила семикласну школу*). У анкеті арештованого зазвичай зазначається також походження (походила, за її ж словами, із селян-середняків, була «монахинєю Греко-католицького монастиря сестер Службениць»); судимість (*Іванна Козуб станом на 1949 р. не мала судимості*). На запитання слідчого, чи брала вона участь у німецько-радянській війні, надала від'ємну відповідь, але зізналася, що за тієї історичної пори була на окупованій території – із 1941 по 1943 р. проживала в м. Золочів, що на Львівщині, а в період 1943–1945 рр. проживала у Станіславі, де працювала, як відзначено нами вище, медичною сестрою [7, арк. 7].

У графі «*склад сім'ї*» фігурує цінна інформація про батьків та рідних сестер. До слова, батько сестри Іванни Козуб Тома Стефанович позиціонував себе як селянин-середняк, помер 1935 р.; шістдесятилітня мати Юлія Козуб народилася в с. Березовиці Великі неподалік м. Тернополя і станом на 1949 р. проживала в с. Великі Гаї, що також поблизу вказаного обласного центру. Ю. Козуб була домогосподаркою. Рідні сестри – Мокрій (Козуб) Ольга Томівна (1910 р. н.) і Хомяківська (Козуб) Марія Томівна (1918 р. н.) – народилися в м. Тернополі, були домогосподарками і станом на 1949 р. проживали в с. Великі Гаї [7, арк. 8].

Детальну інформацію про біографію сестри Іванни можна почерпнути з протоколів допитів монахині. Її перший допит відбувся вже 25 жовтня 1949 р. в приміщенні внутрішньої в'язниці УМВС у м. Станіславі і тривав близько шести годин. Як показують матеріали слідства, до 1935 р. сестра Іванна проживала з батьками. 1930 р. вона закінчила семирічну школу в м. Тернополі й працювала в господарстві батьків. Батько, Тома Стефанович Козуб, рішуче не підтримував наміру доньки податися до монастиря. Уже після смерті батька (1935 р.) зі згоди матері вона виїхала в м. Кристинополь (нині м. Шептицький Львівської обл.), де невдовзі вступила до місцевого монастиря Сестер службениць. Шість тижнів вона була кандидаткою в монахині. Під час постригу в «новички» отримала церковне ім'я Іванна [7, арк. 27].

«Новичкою» монастиря сестра Козуб була два з половиною роки, до 1938 р. Того ж року склала обіти і стала монахинєю, а настоятельниця монастиря Сестер службениць у м. Кристиніполі Петра перевела сестру Козуб у філію монастиря в м. Ярослав Краківського воєводства. До того ж у 1938 р. сестра близько шести місяців перебувала в монастирі Сестер Службениць у м. Жидачів на Львівщині на відпочинку через захворювання на анемію. У м. Ярославі сестра Козуб перебувала до 1940 р., працюючи деякий час при монастирі.

1940 р. настоятелька Вероніка разом з іншими монахинями перевела сестру до монастиря в м. Сянок, де вона працювала медичною сестрою у місцевій лікарні. Щоправда, у цьому місті у сестер виникли деякі труднощі з помешканням. Із початком німецько-радянської війни й окупації Західної України нацистами сестру Іванну Козуб було переведено в м. Заліщики, де вона також працювала медичною сестрою у госпіталі до квітня 1943 р. За зізнанням самої сестри, у госпіталі в цьому місті лікарями працювали німці. У квітні того року за власним бажанням перевелася до м. Станіслава до жіночого монастиря, що розміщувався на той час по вулиці Червоноармійській (нині – *Шевченка*), 14. Згідно з розпорядженням ігумені монастиря Вінокентії Федини, сестра Іванна Козуб невдовзі направлена до Станіславської міської лікарні, де працювала медичною сестрою до свого арешту радянськими спецслужбами, у жовтні 1949 р. [7, арк. 18].

Оскільки після повернення радянської армії до м. Станіслава, у липні 1944 р., приміщення жіночого монастиря Сестер служебниць по вул. Червоноармійській, 14 було зайняте радянськими військовими, сестри переселилися в приміщення по вул. Дзержинського, 94. Настоятелькою монастиря Сестер служебниць у м. Станіславі на той час була Вікентія Луцик, яка вирішувала значну частину організаційних та всі фінансові питання обителі. Усього в монастирі, за словами сестри Іванни Козуб, налічувалося 25 монахинь [7, арк. 27].

На наш погляд, певним зламом у провадженні слідства став допит підпільного єпископа ГКЦ Григорія Балагурака, який зізнався, що сестра Іванна Козуб після Львівського псевдособору 1946 р. підтримувала зв'язок із підпіллям ГКЦ, зокрема листувалася з митрополитом Й. Сліпим, розповсюджувала серед свого оточення пастирські листи митрополита, які він таємно передавав через неї. Щоправда, ці свідчення владики сестра рішуче заперечила.

Найбільше запитань радянські спецслужби задавали сестрі Іванні Козуб стосовно її імовірної співпраці з представниками українського націоналістичного підпілля. Сестра визнала, що, працюючи медичною сестрою, перетиналася вірогідно із членами ОУН, які проходили курс лікування в обласній клінічній лікарні (ОКЛ) упродовж 1946–1947 рр. Зокрема, за її словами, в ОКЛ м. Станіслава лікувалися вояки ОУН у кількості п'яти чоловік, зокрема двадцятип'ятирічний учасник ОУН на прізвище «Скиба». Крім того, монахиня зізналася, що їй відома ймовірна оунівка на прізвище «Сойка» [7, арк. 43].

Слідчі органи затребували в адміністрації службову характеристику на Козуб Іванну, хоча заздалегідь було відомо, «яким би мав бути зворотний зв'язок». Попри свій замовний характер, цей матеріал викликає певний пізнавальний інтерес, через що пропонуємо його повністю процитувати: «Працювала в обласній клінічній лікарні операційної і перев'язочної сестри першого, Хірургічного відділення. За час роботи обов'язки виконувала акуратно, але сильно виходила з себе, часто вступала в перепалки. У громадському житті лікарні відділення брала малу участь, над підвищенням рівня освіти не працювала. 20 січня 1950 р.» [7, арк. 82].

Урешті, 23 січня 1950 р. було прийнято постанову про пред'явлення звинувачення Романні Козуб (сестрі Іванні): «Іванна Козуб, проживаючи на тимчасово окупованій німцями території, займалася збором речей для німецької армії. Після вигнання німців як монахиня монастиря СС Служебниць залишилася переконаною католичкою. Після закриття монастиря продовжувала жити в його приміщенні, отримувала листи від митрополита Й. Сліпого, які поширювала серед населення. Працюючи в обласній лікарні, знала, що там перебувають учасники підпілля ОУН: “Скиба” та ін., але не повідомила органам радянської влади». 4 листопада 1949 р. пред'явлено звинувачення за ст. 54-10 ч. 2 і 54-11 УК СРСР. Але враховуючи, що її дії потрапляють під дію ст. 5-33 і 54-12, постановлено: раніше звинувачення за ст. 54-10 ч.2 і 54-11 УК СРСР відмінити і склад злочину кваліфікувати за ст. 5-33 і 54-12.

Сестра Іванна ознайомилася з постановою 23 січня 1950 р. й визнала себе винною частково. Мотивувала тим, що «після 1946 р. залишалася переконаною католичкою, є монахинею». Сестра також зізналася в тому, що знала про перебування в ОКЛ на лікуванні п'ятеро учасників ОУН, але правоохоронним органам не передала відповідної інформації. Водночас категорично не визнала, що, проживаючи на окупаційній території, збирала речі для німецької армії, а також у тому, що 1948 р. отримувала пастирські листи від митрополита Й. Сліпого антирадянського змісту, які розповсюджувала серед населення. Натомість визнала, що Й. Сліпий є її далеким родичем по лінії матері. Вона, перебуваючи в монастирі, у м. Жидачів, часом виїжджала до м. Львова, де в приміщенні Богословської академії, ректором якої був Й. Сліпий, бачилася з ним і спілкувалася. Листування з митрополитом під час німецько-радянської війни, за словами сестри, мало спорадичний характер і обмежувалося листами-поздоровленнями з нагоди Дня Ангела і великих релігійних свят. Після 1943 р. переписка з митрополитом припинилася [7, арк. 48].

Щодо оунівця на прізвище «Скиба», то, за свідченнями сестри Іванни, багато медичних працівників ОКЛ здогадувалися про націоналістичну приналежність цього пацієнта, оскільки він мав вогнестрільне поранення й не виявляв бажання взяти участь у виборах до Верховної ради СРСР у лютому 1946 р. [7, арк. 49 зв.]. Крім того, він хворів нервовими розладами. За словами сестри Іванни, вона допомагала «Скибі» як пацієнту, але не надавала йому додаткової допомоги як українському повстанцеві.

Урешті, 31 січня 1950 р. було озвучено обвинувальний висновок у справі № 7104 Козуб Романни-Іванни Томівни в злочинах, передбачених статтями 5-33; 54-12 УК УРСР: «Проживаючи на тимчасово окупованій німцями території, займалася збором речей для німецьких солдат. Починаючи з 1935 р. перебувала у монастирі сестер служебниць. Проживала у монастирі, після 1946 р. відмовилася перейти на православ'я. Після закриття монастиря проживала в приміщенні колишнього монастиря. Будучи родичкою митрополита Сліпого, отримувала від нього пастирські послання, які поширювала серед інших монахинь. Працюючи медсестрою в обласній клінічній лікарні, знала, що 1945–1946 рр. на лікуванні перебували учасники підпілля ОУН Скиба і ін., але скривала від радянської влади цей факт. Визнала, що знала про перебування Скиби та ін., але не визнає того, що збирала речі для німців і отримувала пастирські листи від митрополита Й. Сліпого» [7, арк. 85]. Сестра Іванна Козуб викривалася: свідченнями підпільного єпископа Григорія Балагурака, який визнав, що вона збирала речі для нацистів і отримувала пастирські листи від Йосифа Сліпого; свідченнями раніше арештованого головного лікаря ОКЛ Маліновського І. А., який також визнав, що вона знала про перебування на лікуванні учасників ОУН; свідченнями раніше арештованих членів українського націоналістичного підпілля Бурштинського І. Д. і Сенича В. А., які підтвердили, що лікувалися в лікарні.

Слідчу справу № 7104 щодо звинувачення Романни-Іванни Томівни Козуб було вирішено направити на розгляд Особливої наради при МДБ СРСР із клопотанням застосування міри покарання десять років у виправно-трудових таборах із конфіскацією майна. Однак, враховуючи те, що провина Р. Козуб щодо складу злочину не належить до особливо небезпечних, а також до її справи не долучено речових доказів, було вирішено призначити їй міру покарання п'ять років замість десяти [7, арк. 87 зв.].

Як показує виписка з протоколу № 36 Особливої наради при Міністерстві державної безпеки СРСР від 14 серпня 1950 р., було вирішено «Романну Козуб як соціально-небезпечний елемент заключити до виправно-трудових таборів терміном на п'ять років, рахуючи термін з 25 жовтня 1949 р.» [7, арк. 88]. Згідно зі статтею 54-12 КК УРСР міра покарання становила п'ять років у виправно-трудовому таборі (ВТТ), а звинувачення за статтею 5-33 було виключено. Перед відправленням сестри до табору фельдшер внутрішньої лікарні при УМДБ м. Станіслава Шевченко надав довідку про стан її здоров'я: «практично здорова, до фізичної праці придатна» [7, арк. 84].

12 вересня 1950 р. видано наряд № 9 СО-1684 для сестри Іванни в Киззилаг МВС, куди в жовтні того року черницю було етаповано. Як показують матеріали кримінальної справи, у таборі Киззилаг стаття 54-12 КК УРСР була замінена на ст. 7-35 КК РРФСР, але термін ув'язнення сестрі Іванні залишили попередній – п'ять років. Щоправда, невдовзі після смерті Йосифа Сталіна (5 березня 1953 р.) черниця була звільнена з ВТТ (точна дата в кримінальній справі не зафіксована), не відбувши всього п'ятирічного терміну. Можна припустити, що сестра Іванна Козуб пробула в Киззилазі всього два з половиною роки, але не рахуючи ще майже рік під слідством.

Після повернення з ВТТ монахиня проживала в селі Великі Гаї неподалік м. Тернополя у своєї мами. Як зазначила у своїх нотатках для пам'яті від 26 вересня 1988 р. Софія Юзьків (сестра Філомена), після повернення на батьківщину с. Іванна Козуб тривалий час працювала медичною сестрою у лікарні м. Тернополя, а після легалізації Української греко-католицької церкви нетривалий час була настоятелькою монастиря Сестер служебниць у цьому

ж обласному центрі. Проживала по вул. Котовського, 35, кв. 38. Ці дані підтверджують також матеріали слідчої справи, оскільки сестра двічі подавала запити до Прокуратури Івано-Франківської області про реабілітацію. Зокрема, у жовтні 1989 р. працівник Управління КДБ в Івано-Франківській області розглянув матеріали її слідчої справи, однак відмовив, відзначивши, що вона реабілітації не підлягає. Тогочасний прокурор в Івано-Франківській області М. Андріуца і начальник управління КДБ у Івано-Франківській області генерал-майор І. Левенко підтримали рішення щодо відмови.

4 січня 1992 р. сестра Іванна Козуб надіслала повторне прохання у правоохоронні органи: «Прошу реабілітувати мене, бо я засуджена за релігійні віросповідання, а не за злочини, які мені приписували слідчі» [7, арк. 99].

На той час уже сімдесятивосьмирічна монахиня покликала на директивну вказівку Верховного Суду УРСР від 12 червня 1991 р. «Про організацію роботи по виконанню закону» (ідеться про закон УРСР від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»). Тож запит сестри врешті було задоволено. У заключенні, зокрема, було відзначено, що «...на Козуб Романну Іванну розповсюджується дія статті 1 Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 р. у зв'язку з відсутністю сукупності доказів, які підтверджують обґрунтованість притягнення її до відповідальності». Довідка про реабілітацію була направлена сестрі Іванні 11 грудня 1992 р. особисто [7, арк. 106 зв.]. Померла сестра 25 червня 2008 р. в м. Тернополі.

Висновки. Таким чином, кримінальні справи як суспільно-політичні джерела вивчення громадянської освіти викликають неабиякий інтерес. Вони дають можливість через екскурс в минуле побачити ставлення радянських спецорганів де-факто до особи, яка, маючи радянське громадянство, наважилася на обстоювання власної громадянської позиції. Доскіпливий біографічний фактаж, запропонований у статті, мотивується потребою у глибшому розумінні суспільно-політичного портрета сестри Іванни. Зазвичай у закладах загальної середньої освіти такий матеріал спроможний в особливий спосіб зацікавити здобувачів освіти й підкреслити важливість концептуальної засади, що держава формується як один з інститутів суспільства, покликаний забезпечити подальший його розвиток, безпеку та стабільність. Таким чином, дотримання, гарантування та захист прав і свобод людини насамперед залежать від держави. Для цього вона і мусить створювати відповідні механізми та використовувати надані їй можливості. У цьому випадку видається доречним метод історичної екстраполяції.

Разом із тим матеріали слідства відбивають суб'єктивний характер цих допитів, зазвичай ілюструють тенденційність у доборі свідків, вказують на численні факти психологічного тиску як на духовних, так і на світських осіб. З іншого боку, кримінальні справи добре ілюструють методи роботи радянських правоохоронних органів і спецслужб. За уважного прочитання кримінальних справ досить непогано «читається» історична епоха, яка розгорталася в умовах тотального нагляду за духовними особами, стандартизувала їхню поведінку, намагалася сформувати ментальність переслідуваних, часто навіть приречених осіб.

Література:

1. Боренько Я. Громадянська освіта в Україні. *Молодіжна політика*. 2017. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/171108_citizenship-education-Ukraine-ukr_YB.pdf (дата звернення 31.07. 2025).
2. Васильків І. Д. Громадянська освіта. Інтегрований курс. Рівень стандарту. Повторне видання. 10 клас. Астон. 2023. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/vasilkiv-civil-education-integrated-course-10-class-2023-standard-level-reissue/> (дата звернення 01.08. 2025.).
3. Великий А.-Г. Нарис історії Згромадження СС. Службниць П.Н.Д.М. Рим : Вид-во Сестер Службниць, 1968. XX+767 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14664/file.pdf> (дата звернення 30.07. 2025.).

4. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова). Перша половина XX ст. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1998. 216 с.
5. Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.) : дисертація на здобуття наук. ст. канд. іст. наук : спеціальність 07.00.01 – «Історія України». Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 270 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Havrysh_Ivanna/Stanyslavivska_ieparkhiia_Ukrainskoi_hreko-katolytskoi_tserkvy_u_period_pidpillia_19461989_rr/ (дата звернення 29.07. 2025.).
6. Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.) : дисертація на здобуття наук. ст. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України». Івано-Франківськ, 2017. 390 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Deliatynskiy_Ruslan/Stanyslavivska_ieparkhiia_Hreko-Katolytskoi_Tserkvy_v_suspilnomu_zhytti_Halychyny_18851946_rr/ (дата звернення 29.07. 2025.).
7. Державний архів Івано-Франківській області. Ф. Р-2157, оп. 2., спр. № 10041 П. 144 арк.
8. Дяків М. М. Згромадження сестер служебниць непорочної Діви Марії. *Енциклопедія сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. Том 10. URL: <https://esu.com.ua/article-16710> (дата звернення 30.07. 2025.).
9. Заброцька А. СНДБ Досвід життя жіночих чинів і згромаджень УГКЦ у підпіллі. Преображення у Господі: Матеріали Конференції монашества УГКЦ. Львів : Свічадо, 2004. 348 с.
10. Каталог Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії на 1995 рік. Рим : Головна Управа Сестер Служебниць НДМ, 1995. Ч. 7. 225 с.
11. Колб Н. Чин Служебниць Пречистої Діви Марії в Галичині: заснування та основні напрями діяльності (1891–1898 рр.). *Історія релігій в Україні : науковий щорічник*. Львів, 2004. Кн. 1. С. 294–300.
12. Коляструк О. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 145–153.
13. Маслій О. Д. Жіночі чернечі спільноти Греко-Католицької Церкви в українському національному русі Галичини в 1940–1950-х рр. *Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис «Галичина»*. 2017. Ч. 29–30. С. 85–92.
14. Невинна Г. Громадянська освіта як необхідна умова розбудови сталої демократії. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. № 20. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-10> (дата звернення 31.07. 2025.).
15. Пометун О. І., Ремех Т. О. «Громадянська освіта» – новий курс старшої школи: особливості змісту і методики. *Теорія і методика формування громадянської компетентності старшокласників в умовах інноваційного розвитку сучасної гімназії*. Київ : Педагогічна думка, 2018. С. 6–16. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713605/1/O.I.Pometun_T.O.Remekh_2018.pdf.
16. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_7 (дата звернення 31.07. 2025.).
17. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n23> (дата звернення 01.08. 2025.).

References:

1. Borenko, Ya. (2017). Hromadianska osvita v Ukraini [Civic education in Ukraine]. *Molodizhna polityka*. Retrieved July 31, 2025, from https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/171108_citizenship-education-Ukraine-ukr_YB.pdf [in Ukrainian].
2. Vasylykiv, I.D. (2023). Hromadianska osvita. Integrovanyi kurs. Riven standartu. Povtorne vydannia. 10 klas [Civic education. Integrated course. Standard level. Reissued. 10th grade]. Aston. Retrieved August 1, 2025, from <https://uahistory.co/pidruchniki/vasilkiv-civil-education-integrated-course-10-class-2023-standard-level-reissue/> [in Ukrainian].
3. Velykyi, A.-H. (1968). Narys istorii Zgromadzhennia SS. Sluzhebnyts PNDM [Sketch of the history of the Congregation of the Sisters Servants of the Immaculate Virgin Mary]. Rome: Vydavnytstvo Sester Slu-

zhebnyts. Retrieved July 30, 2025, from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14664/file.pdf> [in Ukrainian].

4. Vuyanko, M. (1998). *Monastyri Ivano-Frankivska (Stanislavova). Persha polovyna XX st.* [Monasteries of Ivano-Frankivsk (Stanislavov). First half of the 20th century]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria [in Ukrainian].

5. Havrysh, I.V. (2017). *Stanislavivska ieparkhiia Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy u period pidpillia (1946–1989 rr.)* [The Stanislaviv Eparchy of the Ukrainian Greek-Catholic Church during the underground period (1946–1989)]. *PhD thesis in History of Ukraine*. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Retrieved July 29, 2025, from https://chtyvo.org.ua/authors/Havrysh_Ivanna/Stanylavivska_ieparkhiia_Ukrainskoi_hreko-katolytskoi_tserkvy_u_period_pidpillia_19461989_rr/ [in Ukrainian].

6. Deliatynskiy, R.I. (2017). *Stanislavivska ieparkhiia Hreko-Katolytskoi Tserkvy v suspilnomu zhytti Halychyny (1885–1946 rr.)* [The Stanislaviv Eparchy of the Greek-Catholic Church in the social life of Galicia (1885–1946)]. *PhD thesis in History of Ukraine*. Ivano-Frankivsk. Retrieved July 29, 2025, from https://chtyvo.org.ua/authors/Deliatynskiy_Ruslan/Stanylavivska_ieparkhiia_Hreko-Katolytskoi_Tserkvy_v_suspilnomu_zhytti_Halychyny_18851946_rr/ [in Ukrainian].

7. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (n.d.). F. R-2157, op. 2, spr. No. 10041, p. 144, ark. [State Archive of Ivano-Frankivsk Region, case materials] [in Ukrainian].

8. Diakiv, M.M. (2010). *Zgromadzhennia sester sluzhebnyts neporochnoi Divy Marii* [Congregation of the Sisters Servants of the Immaculate Virgin Mary]. In *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]* (Vol. 10). Retrieved July 30, 2025, from: <https://esu.com.ua/article-16710> [in Ukrainian].

9. Zabrotska, A. (2004). SNDB. *Dosvid zhyttia zhinochykh chyniv i zgromadzen UHKTs u pidpilli* [Experience of the life of female orders and congregations of the UGCC in the underground]. In *Preobrazhennia u Hospodi: Materialy Konferentsii monashestva UHKTs [Transfiguration in the Lord: Conference materials of UGCC monasticism]* (348 p.). Lviv: Svichado [in Ukrainian].

10. *Katalog Zgromadzhennia Sester Sluzhebnyts Neporochnoi Divy Marii na 1995 rik* [Catalogue of the Congregation of the Sisters Servants of the Immaculate Virgin Mary for 1995] (1995). Rome: Holovna uprava Sester Sluzhebnyts NDM. No. 7, 225 p. [in Ukrainian].

11. Kolb, N. (2004). *Chyn Sluzhebnyts Prechystoi Divy Marii v Halychyni: zasnuvannia ta osnovni napriamy diialnosti (1891–1898 rr.)* [The Order of the Servants of the Most Pure Virgin Mary in Galicia: Foundation and main directions of activity (1891–1898)]. *Istoriia relihii v Ukraini: Naukovi shchorichnyk [History of Religions in Ukraine: Annual Journal]*, (1), 294–300 [in Ukrainian].

12. Koliashchuk, O. (2008). *Dokumenty osobovoho pokhodzhennia yak dzherela z istorii povsiakdennosti* [Personal origin documents as sources for the history of everyday life]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (2), 145–153 [in Ukrainian].

13. Maslii, O.D. (2017). *Zhinochi chernechi spilnoty Hreko-Katolytskoi Tserkvy v ukrainskomu natsionalnomu rusi Halychyny v 1940–1950-kh rr.* [Women's monastic communities of the Greek-Catholic Church in the Ukrainian national movement of Galicia in the 1940s–1950s]. *Halychyna: Naukovo-kulturno-prosvitnyi kraieznavchyi chasopys*, (29–30), 85–92 [in Ukrainian].

14. Nevynna, H. (2025). *Hromadianska osvita yak neobkhidna umova rozbudovy staloï demokratii* [Civic education as a necessary condition for building sustainable democracy]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia*, (20). Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-10> [in Ukrainian].

15. Pometun, O.I., & Remeh, T.O. (2018). “Hromadianska osvita” – novyi kurs starshoi shkoly: osoblyvosti zmistu i metodyky [“Civic Education” – a new course for upper secondary school: Content and methodological features]. In *Teoriia i metodyka formuvannia hromadianskoi kompetentnosti starshoklasnykiv v umovakh innovatsiinoho rozvytku suchasnoi himnazii [Theory and methodology of forming civic competence of high school students in conditions of innovative development of the modern gymnasium]* (pp. 6–16). Kyiv: Pedahohichna dumka. Retrieved July 31, 2025, from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713605/1/O.I.Pometun_T.O.Pemex_2018.pdf.

16. Remeh, T.O. (2018). *Sutnist i struktura hromadianskoi kompetentnosti uchnia Novoi ukrainskoi shkoly* [Essence and structure of civic competence of the New Ukrainian School student]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, (2), 34–41. Retrieved July 31, 2025, from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj__2_7 [in Ukrainian].

17. *President Ukrainy (2021). Pro Natsionalnu stratehiiu spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy* [On the National Strategy for the Development

of Civil Society in Ukraine for 2021–2026: Presidential Decree]. Retrieved August 1, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n23> [in Ukrainian].

Oleg Yehreshii, Andrii Korolko. Socio-political sources of studying civic education (on the example of the criminal case of the sister Ivanna (Romanna Kozub) of the Congregation Sisters Servants Immaculate Virgin Mary)

In the scientific article, the authors analyze the criminal case initiated by the soviet secret services in 1949 against sister Ivanna (in secular life Romanna Kozub) of the Congregation Sisters Servants Immaculate Virgin Mary. The authors state that currently the evidence about this religious figure is fragmentary, and only some materials from the history of this Congregation have been introduced into scientific use. The authors of the article seek to determine the degree of informativeness of this criminal case as a primary source in the context of studying topics from the discipline “Civic Education” in general secondary education institutions. The authors believe that the proposed material can be useful in general secondary education institutions, highlighting the conceptual thesis that the state is formed as one of the institutions of society, which is designed to ensure its further development, security, and stability. Thus, the observance, guaranteeing and protection of human rights and freedoms primarily depends on the state.

Key words: Sister Ivanna (Romanna Kozub), criminal case, soviet special services, civic education, primary source, method of historical extrapolation.

Відомості про авторів:

Єгрешій Олег – кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Королько Андрій – кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 11.08.2025
Прийнята 14.08.2025
Опублікована 30.10.2025

УДК 343.352:061.1/100+1-622

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-15>

Уляна Ільницька

ORCID: 0000-0002-9103-3144

АНТИКОРУПЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті розглядається проблема корупції як однієї з ключових загроз глобальному й регіональному розвитку у XXI столітті. Аналізуються її причини, форми та наслідки у сучасному світі. Визначено виклики, з якими стикаються держави та інші суб'єкти міжнародних відносин в антикорупційній боротьбі. Проаналізовано роль міжнародних організацій (як урядових, так і неурядових) у сфері запобігання та протидії корупції. Охарактеризовано міжнародні антикорупційні стандарти. Розглянуто механізми та технології боротьби з корупцією. Наголошено на ефективності антикорупційних стратегій у діяльності ООН, ЄС, GRECO, Ради Європи, ОЕСР, неурядових організацій. Обґрунтовано визначальну роль консолідованої міжнародної співпраці у протидії та запобіганню корупції.

Досліджуються антикорупційні стратегії європейських інституцій та міжнародних і регіональних організацій як комплекс заходів, спрямованих на запобігання корупційним практикам та зміцнення міжнародної співпраці у протидії корупції на регіональному, національному та глобальному рівнях. Проаналізовано антикорупційну політику Європейського Союзу, основних інституцій ЄС, міжнародних організацій. Окреслено спектр антикорупційних технологій. Проаналізовано ефективні міжнародні механізми та інструменти протидії корупції. Акцентовується увага на значенні транспарентності, підзвітності, правової відповідальності та консолідованої міжнародної співпраці як ключових факторів ефективної боротьби з корупцією на глобальному, регіональному та національному рівнях.

Ключові слова: корупція, антикорупційні стратегії, антикорупційна політика Європейського Союзу, антикорупційні стратегії європейських інституцій, протидія корупції, антикорупційні механізми, інструменти та ініціативи, антикорупційні ініціативи ЄС, GRECO, Ради Європи, ОЕСР, ООН, європейські інституції та міжнародні організації.

Вступ. Актуальність дослідження проблеми. Для сучасної системи міжнародних відносин корупція є одним із геополітичних викликів. Її масштаби та наслідки виходять за межі національних держав, набуваючи транснаціонального характеру. Корупційні практики дестабілізують систему міжнародної безпеки, послаблюють ефективність міжнародних інституцій, деструктивно впливають на демократичні політичні процеси та системи, делегітимізують владу в державах, руйнують довіру до урядів, дестабілізують міжнародну та регіональну вільну торгівлю, економічну співпрацю, систему міжнародного та національного правосуддя. У масштабах глобальної проблеми корупція охоплює широкий спектр злочинів, порушень: від хабарництва, підкупу чиновників до зловживання впливом на вищих щаблях влади. За даними Transparency International, через тіньові фінансові потоки, корупційні схеми та незаконне відмивання коштів щорічно світова економіка втрачає понад 2,6 трильйона доларів, що еквівалентно 5 % світового ВВП [18].

З огляду на масштабність загроз проблема корупції на національному, регіональному, глобальному рівнях потребує системного дослідження, переосмислення механізмів протидії та посилення глобальної антикорупційної міжнародної співпраці, консолідації і координації взаємодій.

© У. Ільницька, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Джерельна база, матеріали та методи дослідження. Джерельну базу статті становлять міжнародні та національні нормативно-правові документи, міжнародні стандарти щодо антикорупційної боротьби, запобігання та протидії корупції; інформаційні матеріали та дані міжнародних організацій (зокрема, Transparency International, Reporters without borders, GRECO тощо). Важливими джерелами для дослідження стали праці та публікації зарубіжних і вітчизняних науковців (монографії, наукові статті тощо). Наукове осмислення проблеми передбачає застосування широкого спектра методів. Зокрема, під час дослідження використовувалися системний метод, структурно-функціональний, інституційний, біхевіористський. Серед логічних методів визначальними стали методи аналізу й синтезу. У статті застосовано емпіричні методи: аналіз нормативно-правових документів, аналіз статистичних даних. У сучасній науковій літературі сформовано низку концепцій щодо проблем корупції, теоретико-методологічних осмислень явища; окреслено підходи до визначення сутності корупції, визначено ефективні антикорупційні технології, механізми та методи. Водночас значна кількість питань, проблем ефективної протидії корупції потребують глибокого осмислення й дослідження.

Результати дослідження й обговорення. Корупція – багатоаспектний суспільно-правовий феномен, який формується в межах політичних систем національних держав, регіонів, глобальних систем міжнародних відносин у взаємодії з економічними, соціальними, правовими та культурними факторами. Обґрунтування й наукове тлумачення категорії «корупція» активно тривало протягом 80-х років XX ст. Корупція визначалась як зловживання владою в приватних інтересах.

У 2003 році Єврокомісія представила трактування та визначення корупції як зловживання владою, становищем, посадою заради особистої вигоди в державному, приватному вимірах на національному, регіональному й глобальному рівнях, а також в усіх сферах міжнародних відносин. Європейський Союз був однією з перших міжурядових міжнародних структур, який ще в 90-х рр. XX століття наголосив на актуальності проблеми, зазначивши динаміку розвитку й масштабність поширення корупційних практик.

Організацією Transparency International була запропонована одна з найбільш універсальних дефініцій: корупція – це надмірне зловживання владою, використання повноважень для особистої незаконної користі і вигоди. У визначенні акцентовано: 1. Корупція має місце як у державному, так і в приватному секторі, поширюється також у межах громадянського суспільства, ЗМІ тощо. Учасниками корупційних практик можуть бути всі суб'єкти політичних відносин (особи, державні діячі, політичні лідери, чиновники, компанії, організації, політичні партії тощо). 2. Корупція передбачає масштабне зловживання владою і впливом в різних сферах суспільно-політичного життя. 3. Усі сторони й учасники, які беруть участь у корупційних практиках, свідомо реалізують свої інтереси, досягають власних цілей та отримують незаконну вигоду в матеріальному, грошовому, фінансовому еквівалентах або в інших формах [7, с. 35].

За даними Transparency International, рівень корупції в більшості країн світу (як у демократичних, так і в недемократичних політичних режимах) критично високий, спостерігаються динаміка та масштабність поширення негативних корупційних тенденцій, зростання корупційних схем і механізмів [18].

Корупційні практики актуалізуються й реалізуються в різних формах, проявах, форматах. Зокрема, це хабарництво, конфлікт інтересів, зловживання владою та службовим становищем, нецільове використання бюджетних коштів, лобіювання власних інтересів, вимагання, патронаж тощо. Корупція може мати формат організованої злочинності (торгівля наркотиками, наркобізнес, відмивання грошей, торгівля людьми). Корупційне зловживання державною владою і впливом здійснюється через репресії політичних опонентів, залучення силових структур у конфлікт інтересів. У документах Ради Європи та ООН зосереджується увага на таких видах корупційних злочинів, як вимагання, зловживання впливовим становищем, розтрата

коштів, «відкати», фаворитизм, патронаж, непотизм, конфлікт інтересів. У міжнародних відносинах і зовнішній політиці корупція виявляється через: незбалансований і нерівний доступ до міжнародної співпраці, взаємодії та гуманітарної допомоги; зовнішнє політичне втручання у внутрішньодержавні політичні процеси; активізацію лобізму та хабарництво; недобросовісну конкуренцію в міжнародній торгівлі; легалізацію капіталів, виведених із корумпованих держав. Міжнародна транснаціональна корупція суттєво ускладнює міжнародне стратегічне партнерство, дестабілізує правові міжнародні норми та стандарти [1].

У XXI ст. корупційні схеми відзначаються більшою конфіденційністю, прихованістю, маніпулятивністю. Корупція, що здійснюється на всіх державних рівнях, у межах усіх гілок влади, зумовлює соціально-економічну нерівність, політичну радикалізацію у суспільстві, гальмує економічне зростання, руйнує демократичні механізми та форми громадського контролю [1].

Визнання та трактування корупції як глобальної світової, регіональної, національно-державної проблеми зумовило активізацію міжнародної співпраці та співробітництва держав для протистояння корупційним загрозам, практикам і сприяло консолідації світових акторів для створення міжнародних і європейських механізмів, нормативно-правових стандартів для запобігання, протидії та боротьби з корупцією у глобальному, регіональному (європейському) вимірах та на рівні національних держав.

Міжнародна взаємодія у сфері запобігання та протидії корупції здійснюється через: 1) практичний напрям (уряди держав на підставі міжнародних угод надають правову взаємодопомогу в розслідуванні корупційних схем, пошуку доказів, притягненні до відповідальності та виконанні інших нормативно-процесуальних антикорупційних дій); 2) інформаційно-освітній та комунікаційний вимір (міжнародні суб'єкти організовують максимально транспарентну комунікацію між собою для протидії корупційним практикам, інформують про випадки порушень антикорупційних стандартів; формують діалогові платформи з питань запобігання та протидії корупції; налагоджують багатовимірну комунікацію на засадах транспарентності та прозорості); 3) нормотворчий напрям (суб'єкти міжнародних відносин – міжнародні організації, держави, інститути громадянського суспільства, ТНК тощо – у межах своїх компетентностей і повноважень ухвалюють нормативно-правові документи, декларації, резолюції, конвенції та угоди) [9, с. 141]. Отже, міжнародні антикорупційні ініціативи сфокусовано на ухваленні міжнародно-правових стандартів та інструментів для протидії корупції, розробці антикорупційних стратегій, активізації міжнародної консолідації та співпраці у протидії та запобіганні корупції.

Результатом міжнародної антикорупційної консолідації стало ухвалення системи міжнародно-правових документів та міжнародних стандартів (обов'язкових і рекомендаційного характеру), підготовлених та ухвалених впливовими суб'єктами міжнародних відносин: Організацією Об'єднаних Націй (ООН), Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Радою Європи, Європейським Союзом (ЄС), Організацією американських держав тощо.

У системі міжнародно-правового регулювання антикорупційної діяльності визначальними й ефективними є низка конвенцій та резолюцій. Зокрема, це «Конвенція ООН проти корупції (2003)» – єдиний юридично обов'язковий, універсальний міжнародно-правовий документ у сфері боротьби з корупцією, який закріплює зобов'язання держав щодо криміналізації корупції, відшкодування збитків і повернення активів. Був ухвалений Генеральною асамблеєю ООН. Зміст Конвенції охоплює основні антикорупційні виміри: запобіжні заходи; криміналізацію та притягнення до відповідальності через правозастосування; повернення активів; технічну допомогу; обмін інформацією; міжнародне співробітництво [5, 7, с. 33].

Система антикорупційних нормативно-правових документів охоплює низку конвенцій, декларацій, угод, серед яких варто відзначити: Міжамериканську конвенцію з протидії корупції, (1996); резолюцію A/RES/514 (XXX) «Заходи проти корупції, що практикується транснаціональними та іншими корпораціями, їх посередниками та іншими причетними до

цього сторонами» (1975); резолюцію A/RES/51/59 «Боротьба з корупцією» (1996); «Декларацію ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях» (1996), Конвенцію про боротьбу з корупцією в Європейському регіоні та серед держав – членів Європейського Союзу (1997 р.); Конвенцію про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб при проведенні міжнародних ділових операцій (ухвалена ОЕСР у 1997 р.); Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією (ETS 173) (1999); Конвенцію Африканського союзу щодо запобігання та боротьби з корупцією (2003); Конвенцію Ліги арабських держав про боротьбу з корупцією (2010). Міжнародні ініціативи «Глобальний форум з повернення активів» (GFAR) та Stolen Asset Recovery Initiative (StAR) сприяють репатріації виведених коштів [7, с. 32].

Дієвим антикорупційним правовим механізмом визначено «Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією» (ETS 173), ухвалену Радою Європи в 1999 р. (набула чинності 01.07.2002). Конвенція спрямована на координацію зусиль у сфері кримінальної відповідальності щодо антикорупційних дій і практик. За її виконанням наглядає інституція Ради Європи «Група держав проти корупції – GRECO», яка функціонує з травня 1999 року і здійснює моніторинг реалізації антикорупційної політики держав-членів [14].

Нормативно-правовою базою антикорупційних стратегій Європейського Союзу є система документів та правових актів. Варто наголосити, що ще у 2008 р. ЄС приєднався до Конвенції ООН проти корупції. Європейський Союз активно фінансує антикорупційні проекти з посилення доброчесності, визнання морально-етичних стандартів; впровадження транспарентності та прозорості врядування у країнах – членах ЄС, а також державах-партнерах.

В антикорупційній нормативно-правовій системі Європейського Союзу визначальними є: Конвенція «Про захист фінансових інтересів Європейського Співтовариства» (1995); Конвенція «Про боротьбу проти корупції серед функціонерів Європейського Співтовариства і функціонерів країн – учасниць Європейського Союзу» (1997); Конвенція ЄС про боротьбу проти корупції посадових осіб Європейських Співтовариств або посадових осіб держав – членів Європейського Союзу (1997); Рамкове рішення Ради ЄС 2003/568/JHA «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі» (передбачає притягнення до відповідальності та криміналізацію як активної, так і пасивної корупції у приватному секторі). Боротьбі з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Європейського Союзу, присвячена Директива ЄС 2017/1371 Європейського парламенту та Ради ЄС від 5 липня 2017 року. Стратегічними завданнями Директиви є створення сильної та структурованої системи механізмів та інструментів у боротьби з корупційною злочинністю, а також кращий захист фінансових інтересів ЄС та держав – членів організації. Директива стосується шахрайства й інших фінансових кримінальних правопорушень, як-от хабарництво, привласнення чи відмивання грошей, фінансові корупційні злочини, що загрожують фінансовим інтересам ЄС, бюджету організації, бюджетним фінансуванням інститутів, органів, агентств та установ Європейського Союзу [6, 13].

Формування та реалізація антикорупційної політики глобального, регіонального та національного вимірів значною мірою детермінована діяльністю міжнародних організацій (як урядових, так і неурядових). Міжнародні організації відіграють пріоритетну роль у розробці, ухваленні, впровадженні та гарантуванні міжнародних стандартів боротьби з корупцією; беруть активну участь в аудиті, моніторингу виконання цих стандартів, надають технічну та фінансову підтримку для їх реалізації. Роль міжнародних організацій є вагомим та пріоритетним у реалізації антикорупційної політики.

Ефективними стратегіями та механізмами антикорупційної діяльності міжнародних організацій є: 1. Ухвалення міжнародних угод, міжнародних антикорупційних актів, встановлення єдиних міжнародних стандартів. Міжнародні організації, зокрема ООН та ОЕСР, розробили й ухвалили Конвенції, що мають безпосередній вплив на формування системи антикорупційної безпеки. Міжнародні нормативно-правові юридичні документи міжнародних організацій

формують основу для ефективної боротьби з корупцією та заохочують держави-учасниці імплементувати відповідні норми в національні законодавства, впроваджувати антикорупційні заходи на державному рівні. 2. Технічна допомога, підтримка, консалтинг і навчання. Міжнародні організації (Світовий банк, МВФ, ЄС, ОЕСР, Рада Європи тощо), реалізуючи антикорупційні стратегії, надають державам значну технічну та матеріальну допомогу, проводять консультування, тренінги, семінари, навчання для державних службовців, чиновників із метою ефективного впровадження антикорупційної політики на національному рівні. Така діяльність міжнародних організацій підвищує ефективність державних інститутів, владних структур, забезпечує прозорість та підзвітність державних органів, легітимізує владу, створює умови для демократизації політичної системи, формування суспільно-політичної, економічної безпеки та забезпечення сталого розвитку країни. 3. Моніторинг, аудит та оцінка. Міжнародні урядові та неурядові організації (GRECO, Global Organization of Parliamentarians Against Corruption, Transparency International, Regional anti-corruption initiative тощо) здійснюють систематичний аудит і моніторинг виконання державами антикорупційних програм, зобов'язань; своєчасно виявляють проблеми та недоліки в реалізації антикорупційних заходів; розробляють ефективні стратегії для подолання проблем та усунення недоліків; оцінюють ефективність антикорупційної політики країн і надають рекомендації, практичні поради щодо вдосконалення стратегій боротьби з корупцією. Наприклад, ОЕСР систематично здійснює антикорупційний моніторинг і аудит, регулярно публікує звіти щодо виконання державами антикорупційних конвенцій [15, с. 112–113].

Міжнародні організації відіграють максимально важливу роль у формуванні антикорупційних стандартів, координації дій і моніторингу ефективності антикорупційної політики держав.

Антикорупційна діяльність ООН є багатовимірною та багатоаспектною. Найважливішим інструментом антикорупційної діяльності ООН є Конвенція ООН проти корупції (UNCAC), ухвалена Генеральною асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 року. Вона стала першим універсальним міжнародним правовим документом, спрямованим на боротьбу з корупцією. Конвенція ООН проти корупції стала фундаментальним нормативно-правовим документом для протидії злочинним практикам. ООН реалізує антикорупційні ініціативи через низку інститутів: Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC); Програму розвитку ООН (ПРООН), яка підтримує реформи, спрямовані на зміцнення доброчесності та прозорості в управлінні; Глобальний договір ООН (спрямований на захист принципів доброчесності в бізнесі, зокрема через ініціативу Anti-Corruption Collective Action. Антикорупційна діяльність ООН зосереджується на втіленні практичних ініціатив та реалізації конкретних проєктів, спрямованих на протидію корупційним практикам [3, с. 32].

Ефективною та визначальною є антикорупційна діяльність Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). За ініціативою організації розроблено й ухвалено низку міжнародних антикорупційних конвенцій та регулятивних нормативно-правових документів. У межах ОЕСР створена й ефективно діє Антикорупційна мережа для Східної Європи та Центральної Азії (Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia – ACN) – регіональна інформаційно-комунікаційна ініціатива робочої групи ОЕСР з питань хабарництва та фінансових злочинів, мета якої – підтримка держав-членів у їх зусиллях щодо запобігання та боротьби з корупцією [16].

За ініціативою Ради Європи створене інтеграційне міжнародне інституційне об'єднання GRECO – Group of States against Corruption / Група держав проти корупції. GRECO – інтеграційне об'єднання, ініційоване Радою Європи в 1999 р. з метою здійснення контролю за дотриманням державами міжнародних антикорупційних стандартів та ефективної їх імплементации у національні законодавства. У рамках роботи GRECO було визначено й окреслено основні правові інструменти для протидії корупції. GRECO є розширеною угодою міжнародної консолідації у боротьбі з корупцією, запобіганні хабарництву, зловживання владою. Членство в GRECO не обмежується державами – учасниками Ради Європи. GRECO є відкритою структурою для

співпраці [16]. GRECO активно й самостійно формує і впроваджує власну правову практику, орієнтовану на тлумачення антикорупційних правових норм конвенцій Ради Європи. Антикорупційна діяльність GRECO зосереджена на моніторингу узгодженості політики держав з антикорупційними стандартами Ради Європи, впровадженні законодавчих, інституційних реформ. Організація стала ефективною комунікаційною платформою для обговорення антикорупційних практик, обміну інформацією, впровадження досвіду боротьби з корупцією [17].

Міжнародний валютний фонд і Світовий банк активно фінансують антикорупційні проєкти. Світовий банк консолідує та інтегрує глобальне, регіональне та національне антикорупційне управління та правопорядок; надає технічну, фінансову допомогу державам у розробці та впровадженні антикорупційних проєктів і заходів, проводить навчально-освітні тренінги та семінари для державних службовців [12].

Активну й ефективну антикорупційну політику здійснюють і неурядові міжнародні організації. Неурядовою інституцією, яка ефективно бореться з корупцією, є Transparency International. Організація проводить моніторингові антикорупційні дослідження, викриває корупційні схеми та практики; щороку публікує Індекс сприйняття корупції, оприлюднює Глобальний корупційний барометр і впливає на формування громадської світової думки [18]. Transparency International, Global Witness, OCCRP викривають масштабні схеми відмивання коштів, пов'язані з офшорами, «золотими паспортами», нерухомістю в мегаполісах тощо. Інтерпол і Цільова група з фінансових заходів по боротьбі з відмиванням грошей здійснюють пошук доказової бази, розслідують корупційні злочини, шахрайства; застосовують механізми притягнення злочинців до кримінальної відповідальності. Механізм ESG-рейтингу (Environmental, Social, Governance) є актуальним барометром доброчесності бізнесу в міжнародних відносинах. Всесвітня організація парламентаріїв проти корупції GOPAC (Global Organization of Parliamentarians Against Corruption) є міжнародною платформою парламентаріїв, діяльність яких орієнтована на боротьбу з корупцією, хабарництвом, «відмиванням коштів».

У контексті глобальних і регіональних викликів і загроз Європейський Союз (ЄС) визнає антикорупційну політику пріоритетною як у внутрішньому, так і в зовнішньополітичному вимірі. Формування цілісної та багаторівневої антикорупційної політики ЄС дає змогу не лише протидіяти корупційним правопорушенням, а й упереджувати їх через превентивні механізми. Антикорупційна політика ЄС – сукупність правових норм, морально-етичних принципів, інститутів, антикорупційних механізмів та інструментів. Антикорупційні стратегії ЄС спрямовані на виявлення корупції, запобігання та упередження корупційних схем і практик, притягнення до відповідальності за корупційну діяльність та злочини, ухвалення антикорупційних принципів та стандартів, упровадження антикорупційних ініціатив, формування стратегій протидії корупційним схемам і практикам, консолідацію міжнародної співпраці в боротьбі з корупцією, удосконалення публічності та транспарентності управління на всіх рівнях, упровадження морально-етичних принципів та стандартів у політику [11].

Європейська антикорупційна політика базується на фундаментальних принципах: верховенства права; нетерпимості до корупційних злочинів; інституційно-правової незалежності органів протидії корупції; транспарентності, публічності управління; відповідальності; забезпечення громадського контролю; доступу громадськості до публічної інформації; посилення міжнародної співпраці в запобіганні, упередженні та протидії корупційним схемам [2, с. 46–47].

Цілі антикорупційної політики визначено й окреслено в рамках стратегічних документів ЄС: 1. Посилення правових обмежень корупції (через узгодження кримінального й адміністративного законодавства). Формування ефективної антикорупційної нормативно-правової бази 2. Підвищення прозорості та транспарентності державного управління (упровадження електронного урядування, електронного декларування активів; доступу до інформації, відкритих державних реєстрів, упровадження прозорого фінансування й автоматизованих систем для

спостереження за публічними закупівлями тощо). 3. Формування системи антикорупційних інструментів і незалежних механізмів моніторингу. 4. Зміцнення незалежності судових і правоохоронних органів. 5. Міжнародна та міжінституційна координація та співпраця в межах міжнародних інституцій, міжнародних організацій (ЄС, GRECO, ОЕСР, ООН, а також неурядових структур. Співпраця з Європейською прокуратурою (EPPO) та OLAF – органами з розслідування корупції у бюджетно-фінансовій сфері ЄС). 6. Криміналізація корупції (у рамках Кримінальної конвенції Ради Європи проти корупції (1999) держави зобов'язані криміналізувати активне й пасивне хабарництво, зловживання владою, торгівлю впливом тощо) [13].

Реалізацію антикорупційних стратегій Європейського Союзу забезпечує, крім системи нормативно-правового регулювання, інституційна система ЄС, у межах якої функціонують: Європейське бюро протидії шахрайству (OLAF) (здійснює адміністративно-правові розслідування щодо шахрайства, хабарництва й інших незаконних корупційних практик, пов'язаних із фінансовою системою ЄС. Європейське бюро розслідує корупційні фінансові схеми й адміністративні шахрайства співробітників та фахівців інституцій ЄС; розробляє та впроваджує антикорупційну політику щодо боротьби з шахрайством); Європейська прокуратура (орган ЄС, до повноважень якого належить право здійснювати кримінальні розслідування, притягувати до відповідальності за хабарництво, шахрайство, корупцію в усіх проявах і формах та реалізовувати виконавчі впровадження); Європейська комісія (інституція, яка через Генеральний директорат з питань міграції та внутрішніх справ активно впроваджує антикорупційні стратегії Європейського Союзу на транскордонному, регіональному, міжнародному рівнях; Євроюст та Європол забезпечують координацію розслідувань [13].

Європейська антикорупційна політика – це багаторівнева, багатовекторна, міжінституційна система дій, що об'єднує нормативне регулювання, моніторинг, інституційні реформи, цифрові технології. Головною метою антикорупційних стратегій ЄС є створення доброчесного транспарентного простору в публічному секторі, захист фінансових інтересів ЄС та зміцнення демократії. У контексті глобальних викликів стратегічна послідовність у реалізації антикорупційної політики стає фактором стабільності та безпеки Європи.

Висновки. Корупція у сучасній системі міжнародних відносин є глобальною загрозою для демократії, міжнародної стабільності й безпеки, функціонування правових політичних систем, ефективного розвитку національних держав. Масштаби поширення корупції набувають транснаціонального характеру, корупційні практики охоплюють широкий спектр злочинів, порушень. Трагування корупції як глобальної світової проблеми зумовило активізацію міжнародної співпраці та співробітництва держав, міжнародних інституцій та організацій для протидії корупційним загрозам, створення ефективних міжнародних і європейських антикорупційних стандартів, для боротьби з корупційними злочинами у світовому та регіональному (європейському) вимірах. В умовах глобальних викликів і корупційних загроз ефективна антикорупційна політика може бути реалізована лише через консолідацію та співпрацю держав, міжнародних організацій та світової громадськості. Для ефективності антикорупційної політики потрібно покращити взаємодію між національними урядами, враховувати особливості та специфіку кожної держави для імплементації міжнародних стандартів у національні законодавства, розвивати міжнародну взаємодію, втілювати позитивний досвід антикорупційних стратегій. Тільки комплексний підхід, консолідація та координація зусиль зумовлять результати в боротьбі з корупцією та зміцненні системи безпеки на глобальному, регіональному та національному рівнях.

Література:

1. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Корупція – одна з найактуальніших проблем сучасності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1446>.
2. Довженко Я. М. Міжнародно-правові стандарти протидії корупційним злочинам. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 45–48.

3. Конвенція ООН проти корупції. Відділ боротьби з корупцією та економічною злочинністю Управління ООН з наркотиків і злочинності. Офіційний сайт. URL: <https://www.unodc.org/corruption/en/uncac/learn-about-uncac.html>.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o430.
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифікована згідно із Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 18 жовтня 2006 року № 251-V). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o430.
6. Куровська І. А. Огляд стандартів ЄС у сфері боротьби з корупцією: правові аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3-2. С. 249–256. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2020/3-2/46.pdf>.
7. Милосердна І. М. Антикорупційна політика: міжнародні стандарти та досвід країн східної Європи. *Політичне життя*. 2020. № 4. С. 30–38.
8. Половинкіна Р. Ю. Роль міжнародних організацій у боротьбі з корупцією: теоретичний аспект. *Право та державне управління*. 2019. Вип. 2 (35). Том 1. С. 24–29. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_1/6.pdf.
9. Попов В. Г. Міжнародне-правове регулювання взаємодії у сфері запобігання і протидії корупції. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 1 (27). С. 135–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_1_17.
10. Публікації Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/publications>.
11. Рудік Н. М. Політика ЄС у сфері запобігання та протидії корупції. *Теорія та історія державного управління. Public Administration and Local Government*. 2020. Вип. 3 (46). С. 35–44.
12. Світовий банк: Офіційний сайт. URL: <https://www.worldbank.org/>.
13. Святун О. Міжнародні та європейські механізми протидії корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. Вип. 1. С. 401–404. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/93.pdf.
14. Філіпська Н. О. Міжнародні механізми протидії корупції. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. 2021. Харків : ХНУВС. С. 105–107.
15. Хаванов А. Роль міжнародних організацій у зміцненні антикорупційної політики та економічної безпеки. *Цифрова економіка та економічна безпека* : науково-практичний журнал. 2024. Вип. 3 (12). С. 111–114. <https://doi.org/10.32782/dees.12-20>.
16. Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia. Офіційний вебсайт. 2025. URL: <https://www.oecd.org/en/networks/anti-corruption-network-for-eastern-europe-and-central-asia.html>.
17. Group of States against Corruption – GRECO. 2025. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco>.
18. Transparency International. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.transparency.org/about>.

References:

1. Vasylieva, O., Vasylieva, N. (2019). Koruptsiia – odna z naiaktualnishykh problem suchasnosti [Corruption – one of the most pressing problems of our time]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 6. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1446> [in Ukrainian].
2. Dovzhenko, Ya. (2019). Mizhnarodno-pravovi standarty protydii koruptsiinym zlochynam [International legal standards for combating corruption crimes]. *Yurydychnyi. Naukovyi elektronnyi zhurnal*, 5, 45–48 [in Ukrainian].
3. Konventsiiia OON proty koruptsii. Viddil borotby z koruptsiieiu ta ekonomichnoiu zlochynnisti Upravlinnia OON z narkotyktiv i zlochynnosti [United Nations Convention against Corruption. Division for Combating Corruption and Economic Crime of the United Nations Office on Drugs and Crime]. Ofitsiinyi sait. Retrieved from: <https://www.unodc.org/corruption/en/uncac/learn-about-uncac.html> [in Ukrainian].
4. Konventsiiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii proty koruptsii [United Nations Convention against Corruption]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o430 [in Ukrainian].
5. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31 zhovtnia 2003 r. (2003). [United Nations Convention against Corruption of October 31, 2003] (ratyfikovana zghidno iz Zakonom Ukrainy “Pro ratyfikatsiiu Konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii” vid 18 zhovtnia 2006 roku № 251-V). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o430 [in Ukrainian].

6. Kurovska, I. (2020). Ohliad standartiv YeS u sferi borotby z koruptsiieiu: pravovi aspekty [Review of EU standards in the field of combating corruption: legal aspects]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, 3-2, 249–256. Retrieved from: <http://nvppp.in.ua/vip/2020/3-2/46.pdf> [in Ukrainian].
7. Myloserdna, I. (2020). Antykoruptsiina polityka: mizhnarodni standarty ta dosvid krain skhidnoi Yevropy [Anti-corruption policy: international standards and experience of Eastern European countries]. *Politychne zhyttia*, 4, 30–38 [in Ukrainian].
8. Polovynkina, R. (2019). Rol mizhnarodnykh orhanizatsii u borotbi z koruptsiieiu: teoretychnyi aspekt [The role of international organizations in the fight against corruption: a theoretical aspect]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 2 (35), 1, 24–29. Retrieved from: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_1/6.pdf [in Ukrainian].
9. Popov, V. (2012). Mizhnarodne-pravove rehuliuвання взаємодії u sferi zapobihannia i protydii koruptsii [International legal regulation of interaction in the field of preventing and combating corruption]. *Borotba z orhanizovanoiu zlochyinnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*, 1 (27), 135–142 [in Ukrainian].
10. Publikatsii Transparency International (2024). [Transparency International Publications]. Retrieved from: <https://www.transparency.org/en/publications> [in Ukrainian].
11. Rudik, N. (2020). Polityka YeS u sferi zapobihannia ta protydii koruptsii [EU Policy in the Field of Preventing and Countering Corruption]. *Teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia – Public Administration and Local Government*, 3 (46), 35–44 [in Ukrainian].
12. Svitovyi bank. Ofitsiinyi sait (2024). [World Bank]. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/> [in Ukrainian].
13. Sviatun, O. (2024). Mizhnarodni ta yevropeiski mekhanizmy protydii koruptsii [International and European Mechanisms of Countering Corruption]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 1, 401–404. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/1_2024/93.pdf.
14. Filipaska, N. (2021). Mizhnarodni mekhanizmy protydii koruptsii [International Mechanisms of Countering Corruption]. *Protydiia koruptsii: pravove rehuliuвання i praktychnyi dosvid : zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 2021*. Kharkiv: KhNUVS. P. 105–107 [in Ukrainian].
15. Khavanov, A. (2024). Rol mizhnarodnykh orhanizatsii u zmitsnenni antykoruptsiinoi polityky ta ekonomichnoi bezpeky [The role of international organizations in strengthening anti-corruption policy and economic security]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka : naukovo-praktychnyi zhurnal*, 3 (12), 111–114 [in Ukrainian].
16. Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia (2025). Retrieved from: <https://www.oecd.org/en/networks/anti-corruption-network-for-eastern-europe-and-central-asia.html>.
17. Group of States against Corruption – GRECO (2025). Retrieved from: <https://www.coe.int/en/web/greco>.
18. Transparency International. Official website (2025). Retrieved from: <https://www.transparency.org/about>.

Uliana Ilytska. Anti-corruption strategies of European institutions and international organizations

The article examines the problem of corruption as one of the key threats to global and regional development in the 21st century. Its causes, forms and consequences in the modern world are analyzed. The challenges faced by states and other subjects of international relations in the fight against corruption are identified. The role of international organizations (both governmental and non-governmental) in the field of preventing and combating corruption is analyzed. International anti-corruption standards are characterized. Mechanisms and technologies for combating corruption are considered. The effectiveness of anti-corruption strategies in the activities of the UN, EU, GRECO, Council of Europe, OECD, and non-governmental organizations is emphasized. The determining role of consolidated international cooperation in combating and preventing corruption is substantiated.

The anti-corruption strategies of European institutions and international and regional organizations are studied as a set of measures aimed at preventing corrupt practices and strengthening international cooperation in combating corruption at the regional, national and global levels. The anti-corruption policy of the European Union, the main EU institutions, and international organizations is analyzed. The spectrum of anti-corruption technologies is outlined. Effective international mechanisms and tools for combating corruption are analyzed.

Attention is focused on the importance of transparency, accountability, legal responsibility and consolidated international cooperation as key factors in the effective fight against corruption at the global, regional and national levels.

Key words: *corruption, anti-corruption strategies, anti-corruption policy of the European Union, anti-corruption strategies of European institutions, combating corruption, anti-corruption mechanisms, tools and initiatives, anti-corruption initiatives of the EU, GRECO, Council of Europe, OECD, UN, European institutions and international organizations.*

Відомості про автора:

Ільницька Уляна – кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин,
ІГСН Національного університету «Львівська політехніка».

Надійшла 04.08.2025

Прийнята 21.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 327:321.01:316.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-16>

Марина Калашлінська
ORCID: 0000-0001-5825-3631

ТЕРИТОРІЯ ЯК ПОЛІТИЧНА КАТЕГОРІЯ: ГЕНЕЗА, ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Статтю присвячено аналізу еволюції поняття «територія» як фундаментальної категорії політичної науки. Від початкових уявлень про територію як простір виживання й ресурсу для ранніх спільнот до класичної вестфальської моделі територіального суверенітету, вона поступово трансформувалася у ключову політичну категорію, що визначає архітектуру міжнародного порядку. Досліджено, як територія переосмислюється в умовах сучасних гібридних конфліктів, де боротьба ведеться одночасно у фізичному, інформаційному та кібернетичному просторах. Стаття доводить, що сучасне розуміння території виходить далеко за межі географічних і правових дефініцій. Вона перетворюється на політичний конструкт, який поєднує суверенітет, ідентичність, безпеку та глобальні мережеві взаємодії.

Ключові слова: територія, суверенітет, вестфальська система, гібридна війна, перфорований суверенітет, політична географія, детериторіалізація, ретериторіалізація.

Вступ. В епоху прискореної глобалізації та цифрових технологій, які, здавалося б, нівелюють значення фізичних кордонів, поняття території парадоксальним чином повернулося у центр міжнародної політики з новою, безпрецедентною силою. Від запеклих боїв за кожен метр землі в Україні, багаторічного конфлікту в Ізраїлі та Палестині, зростаючої напруги навколо Тайваню та на американо-мексиканському кордоні і аж до геополітичної боротьби за вплив в Арктиці, територія знову утверджується як ключовий ресурс, символ ідентичності та головна арена сучасних конфліктів. Це повернення, однак, відбувається в нових формах, що кидають виклик усталеним уявленнями.

Актуальність цього дослідження зумовлена очевидною кризою класичної вестфальської моделі, яка протягом століть визначала наше розуміння території як чітко окресленого, гомогенного простору під виключним контролем суверенної держави. Сьогодні ця модель вже не здатна повною мірою пояснити динаміку міжнародних процесів. Трансформація відбувається через дію двох паралельних і взаємопов'язаних процесів: детериторіалізації, тобто послаблення ролі фізичних кордонів, та ретериторіалізації як повторного утвердження важливості території, але вже в нових, часто більш агресивних чи технологічних формах. Саме ця діалектика лежить в основі сучасних гібридних викликів, де боротьба за територію ведеться одночасно на кількох рівнях: фізичному, інформаційному, економічному та цифровому.

Матеріал і методи дослідження. Сьогодні територія перестала бути лише географічним «контейнером» для держави й дедалі частіше розглядається як багатовимірний політичний конструкт, що поєднує фізичний контроль, символічний капітал, цифрову присутність та глобальні мережеві взаємодії (Gottmann, 1975; Agnew, 1994; Acuto, 2016; Ramadhan, 2018). Для доведення цієї тези у статті застосовано історико-генетичний метод, який дає змогу простежити еволюцію концепту «територія» від класичної вестфальської моделі до сучасних теоретичних підходів.

© М. Калашлінська, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Для аналізу сучасних проявів територіальності та верифікації теоретичних положень використано метод ілюстративного кейс-стаді. Вибір ключових кейсів, як-от гібридної війни Росії проти України й експансії територіальної логіки на нові фронтири (кіберпростір, Арктика), зумовлений їхньою винятковою репрезентативністю для демонстрації паралельних процесів детериторіалізації та ретериторіалізації (Ramadhan, 2018). Такий підхід дає змогу не лише теоретично осмислити, а й практично продемонструвати, як саме відбувається трансформація території в епоху глибокої невизначеності.

Метою цієї статті є аналіз еволюції та сучасної реконфігурації території як політичної категорії.

Результати й обговорення. Аналіз історичної еволюції поняття «територія» демонструє його поступову трансформацію із суто утилітарної категорії в центральний елемент політичної організації. У доаграрні та ранньоаграрні епохи територія виконувала насамперед функцію простору виживання, пов'язаного з доступом до природних ресурсів, без чітко визначених меж чи юридично закріпленого статусу (Lévi-Strauss, 1974). Аграрна революція радикально змінила цю логіку: поява осілости та контроль над землею започаткували формування централізованої влади й заклали підвалини перших державних утворень (Ramadhan, 2018).

В античних цивілізаціях територія починає сприйматися як простір політичного порядку. Для грецького поліса вона була умовою існування громадянської спільноти, а в римському праві з'являється поняття *jus territorii*, що закріплювало право влади над землею (Aristotle, 1988; Grotius, 2010). У Середньовіччі територія функціонувала як фрагментований простір юрисдикцій, де пріоритет особистої вірності часто переважав над територіальною визначеністю. Це було епохою множинних ієрархій (церковної, феодалної та імперської), які співіснували у єдиному політичному ландшафті (Augustine, 1998; Aquinas, 2002).

Поворотним моментом стало укладення Вестфальського миру 1648 року, який започаткував класичну модель територіального суверенітету. Саме тоді територія остаточно закріпилася як ключовий атрибут державності й центральний принцип міжнародного порядку. Жан Боден сформулював концепт абсолютного суверенітету, нерозривно пов'язаний із територією як простором влади (Bodin, 1992). Гуго Гроцій розвинув природно-правову доктрину, що закріплювала уявлення про територію як основу міжнародно-правових відносин (Grotius, 2010). Самуель Пуфендорф уточнив межі суверенітету через концепцію колективної власності та згоди (Pufendorf, 2005). Іммануїл Кант, зі свого боку, розглядав територію крізь призму справедливості й морального обов'язку виходу з «природного стану» до правового порядку (Kant, 2017).

Таким чином, до середини XVII століття територія поступово перетворилася з ресурсу виживання на політичну категорію, що визначає легітимність влади, структуру міжнародних відносин і механізми політичної інтеграції. Саме ця еволюція стала основою для подальших теоретичних пошуків і сучасних дискусій про роль території у глобальній політиці.

Попри те, що вестфальська модель зробила територію центральним принципом міжнародної системи, уже в другій половині XX століття з'явилися сумніви у її універсальності та пояснювальній силі. Класична ідея території як «контейнера суверенітету» (Agnew, 1994) виявилася надто спрощеною у світі, де глобалізація, зростання мобільності та розвиток технологій руйнували межі між внутрішнім і зовнішнім. Концепт «територіальної пастки» Джона Агню влучно підкреслив, що традиційні теорії міжнародних відносин виходили з трьох помилкових припущень: по-перше, що держави мають виключний контроль над територіями; по-друге, що внутрішнє і зовнішнє чітко відокремлені; і по-третє, що політична влада невіддільна від географічних меж (Agnew, 1994).

Інший виклик класичній моделі пов'язаний із феноменом парадипломатії та «перфорованого суверенітету» (Duchacek, 1990). Він описує ситуацію, коли субнаціональні одиниці, як-от регіони чи міста, отримують можливість напряду діяти в міжнародній сфері, оминаючи

державу як єдиного актора. З одного боку, це розширює коло учасників міжнародної взаємодії; з іншого – ставить під сумнів уявлення про монополію держави на зовнішню політику.

До цього додається поява нових форм глобального врядування, де міста дедалі частіше виступають як повноправні політичні актори. Мікеле Акуто (2016) зауважив, що в ситуаціях, коли нації ведуть тривалі переговори, саме міста «вже діють», створюючи мережі співпраці, реагуючи на кліматичні, гуманітарні та безпекові виклики. Це радикально зміщує акцент від території як межі державного суверенітету до території як простору політичної ініціативи.

Таким чином, з одного боку, територія залишається центральним елементом політичного порядку, але водночас постає у дедалі складніших формах. Вона більше не є лише кордоном, що відокремлює «своє» від «чужого», а перетворюється на арену багаторівневої взаємодії, де державні, субнаціональні та наднаціональні актори конкурують і співпрацюють одночасно.

У XXI столітті територія дедалі частіше постає як простір суперечливих процесів. З одного боку, ми спостерігаємо детериторіалізацію, яка полягає у розмиванні традиційних меж державного суверенітету під впливом глобалізації, цифрових технологій і транснаціональних потоків капіталу, інформації та людей (Sassen, 2008). З іншого боку, паралельно відбувається ретериторіалізація, коли держави та інші актори намагаються відновити контроль над простором, закріплюючи його через нові форми кордонів, юрисдикцій і безпекових механізмів (Ramadhan, 2018).

Цей дуалізм проявляється особливо чітко у сфері гібридних конфліктів. Війна в Україні стала прикладом того, як боротьба за територію виходить далеко за межі класичного контролю над землею. Вона ведеться одночасно у фізичному просторі (окупація та бої), інформаційному просторі (пропаганда, маніпуляції, «інформаційні бульбашки») та кіберпросторі (атаки на критичну інфраструктуру, злам інформаційних систем) (Malksoo, 2015). У таких умовах територія постає не лише як фізичний простір, а як багатовимірний конструкт, у якому переплітаються контроль, символічні значення та технологічні інструменти.

Водночас експансія територіальної логіки на нові простори засвідчує, що ідея суверенітету не зникає, а набуває нових форм. Так, претензії держав на кіберпростір дедалі частіше подаються в термінах «цифрових кордонів» та «інтернет-суверенітету» (Deibert, 2013). Інший приклад – боротьба за ресурси та шляхи у Арктиці, де зміна клімату відкриває нові територіальні можливості, провокуючи одночасно конкуренцію та потребу в міжнародному врегулюванні (Landriault & Lafortune, 2019).

Таким чином, сучасна епоха не заперечує значення території, а радше ускладнює його. Вона залишається ключовим політичним маркером, але вже не зводиться до географії: її виміри простягаються у віртуальні, економічні, символічні та глобально-мережеві простори. Це потребує переосмислення традиційних теорій міжнародних відносин і вироблення нових концептуальних рамок, здатних адекватно пояснити взаємодію між процесами детериторіалізації та ретериторіалізації.

Гібридні конфлікти стали однією з ключових арен, де традиційне розуміння території зазнає сутнісної трансформації. На відміну від класичних воєн, вони не обмежуються фізичним контролем над землею, а поєднують військові, інформаційні, економічні та кібернетичні виміри (Hoffman, 2007). Територія у такому контексті постає багатовимірною: одночасно ареною бойових дій, простором ідентичності та символічної легітимації, а також інфраструктурною платформою для цифрових і мережевих операцій.

Приклад російсько-української війни після 2014 року (і особливо з 2022 року) наочно демонструє цей зсув. Крім безпосередньої окупації територій, боротьба ведеться за контроль над інформаційним простором: масові кампанії дезінформації, спроби делегітимізувати українську державність, конструювання альтернативних наративів для міжнародної аудиторії (Pomerantsev, 2015). Водночас кіберпростір став важливим полем бою: атаки на критичну

інфраструктуру, банківську систему чи комунікаційні мережі прямо впливають на можливість держави контролювати територію в класичному сенсі (Maurer, 2018).

Особливу увагу привертає феномен «сірих зон», тобто територій, що юридично залишаються визнаними як частина певної держави, але фактично відбувається конкуренція різних форм влади й легітимності (Mälksoo, 2015). Такі простори виникають не лише в Україні, а й у Придністров'ї, Нагірному Карабасі чи Південній Осетії, що свідчить про глобальність цієї тенденції.

Таким чином, гібридні конфлікти не заперечують значення території, а радше підкреслюють її багаторівневий характер. Контроль над землею залишається вирішальним, проте він уже не є достатнім без здатності управляти інформаційним, символічним і цифровим простором. Це потребує розширеного бачення території як політичної категорії, що функціонує одночасно в матеріальному та нематеріальному вимірах.

Результати аналізу свідчать, що сучасне розуміння території виходить далеко за межі географічних і правових дефініцій. Історичний огляд показує, як територія була сконструйована як основа вестфальського порядку, а аналіз сучасності демонструє її активну реконструкцію та гібридизацію.

Територія сьогодні перетворилася на динамічний і багатоплановий політичний конструкт, де перетинаються:

- 1) фізичний контроль над землею, що залишається основою державного суверенітету;
- 2) символічна влада над ідентичністю та історичною пам'яттю, що легітимізує претензії на простір;
- 3) цифрова юрисдикція над інформаційними потоками та віртуальною інфраструктурою.

Ця нова реальність має глибокі наслідки для міжнародної безпеки. Спроби аналізувати сучасні конфлікти суто через призму фізичного контролю, ігноруючи символічний та цифровий виміри, приречені на провал. Поняття «перфорованого суверенітету» стає не винятком, а нормою, що потребує від міжнародної спільноти розробки нових підходів до регулювання міждержавних відносин та підтримання стабільності. Парадокс відновлення значущості території в глобалізованому світі пояснюється саме її трансформацією: у центр міжнародної політики повертається не стара, а нова, гібридна територіальність.

Висновки. Еволюція поняття території демонструє перехід від її розуміння як суто географічного простору до статусу багатовимірної політичної категорії. Вестфальська модель закріпила територію як основу державного суверенітету та міжнародного порядку, однак сучасні процеси глобалізації, цифровізації та гібридних конфліктів значно ускладнили її природу. Сьогодні територія охоплює не лише матеріальні межі, а й інформаційні, символічні та цифрові виміри, які мають вирішальне значення для безпеки й легітимності політичних акторів.

Проаналізовані приклади доводять, що територія залишається ключовим маркером політичної влади навіть у добу глобальних мережевих взаємодій. Гібридні конфлікти, зокрема російсько-українська війна, показують, що контроль над землею більше не гарантує повноцінного панування без управління інформаційними та кіберпросторами. Водночас нові фронтири, як-от кіберпростір чи Арктика, засвідчують поширення логіки суверенітету на середовища, які традиційно не підпадали під юрисдикцію держав.

Таким чином, сучасне розуміння території потребує від політичної науки відходу від вузько державоцентричних моделей і розвитку підходів, здатних врахувати багатовимірність та динаміку територіальності. Це відкриває простір для нових досліджень щодо того, як території можуть одночасно виступати і суб'єктами, і об'єктами міжнародної політики, а також як вони впливатимуть на архітектуру майбутнього міжнародного порядку.

Література:

1. Acuto M. *Global Cities, Governance and Diplomacy: The Urban Link*. London : Routledge, 2016. 220 p.
2. Agnew J. The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory. *Review of International Political Economy*. 1994. № 1 (1). P. 53–80. DOI: 10.1080/09692299408434268.
3. Aquinas T. *Political Writings*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 358 p.
4. Aristotle. *The Politics (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. 248 p.
5. Augustine. *The City of God (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 1278 p.
6. Bodin J. *On Sovereignty (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge : Cambridge University Press, 1992. 194 p.
7. Deibert R. *Black Code: Inside the Battle for Cyberspace*. Toronto : McClelland & Stewart, 2013. 312 p.
8. Landriault M., & Lafortune G. 'Great Power Competition' and the Arctic: Origin and Evolution in Media, Governmental and Research Institutes Discourses. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 2019. № 6 (1). P. 210–224.
9. Duchacek I.D. Perforated Sovereignities: Towards a Typology of New Actors in International Relations. Eds. H.J. Michelmann, P. Soldatos. *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*. Oxford : Clarendon Press, 1990. P. 1–33.
10. Gottmann J. The Evolution of the Concept of Territory. *Social Science Information*. 1975. № 14. P. 29–47.
11. Grotius H. *The Rights of War and Peace*. Gale Ecco, 2010. 414 p.
12. Hoffman F.G. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, VA : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
13. Kant I. *The Metaphysics of Morals (Cambridge Texts in the History of Philosophy)*. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 310 p.
14. Lévi-Strauss C. *Structural Anthropology*. New York : Basic Books, 1974. 410 p.
15. Mälksoo M. 'Memory must be defended': Beyond the Politics of Mnemonical Security. *Security Dialogue*. 2015. № 46 (3). P. 221–237. DOI: 10.1177/0967010614552549.
16. Maurer T. *Cyber Mercenaries: The State, Hackers, and Power*. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 252 p.
17. Pomerantsev P. *Nothing is True and Everything is Possible: The Surreal Heart of the New Russia*. New York : PublicAffairs, 2015. 256 p.
18. Pufendorf S. *The Law of Nature and Nations*. Lawbook Exchange Ltd, 2005. 1018 p.
19. Ramadhan G.A. The Development of Concept of Territory in International Relations. *Global: Jurnal Politik Internasional*. 2018. № 20 (2). P. 5.
20. Sassen S. *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*. Princeton : Princeton University Press, 2008. 512 p.

References:

1. Acuto, M. (2016). *Global Cities, Governance and Diplomacy: The Urban Link*. Routledge.
2. Agnew, J. (1994). The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory. *Review of International Political Economy*, 1 (1), 53–80.
3. Aquinas, T. (2002). *Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Aristotle (1988). *The Politics (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Augustine (1998). *The City of God (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Bodin, J. (1992). *On Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Deibert, R. (2013). *Black Code: Inside the Battle for Cyberspace*. Toronto: McClelland & Stewart.
8. Landriault, M., Lafortune, G. (2019). 'Great Power Competition' and the Arctic: Origin and Evolution in Media, Governmental and Research Institutes Discourses. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 6 (1), 210–224.
9. Duchacek, I.D. (1990). Perforated Sovereignities: Towards a Typology of New Actors in International Relations. H.J. Michelmann & P. Soldatos (Eds.), *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units* (pp. 1–33). Clarendon Press.

10. Gottmann, J. (1975). The Evolution of the Concept of Territory. *Social Science Information*, 14, 29–47.
11. Grotius, H. (2010). *The Rights of War and Peace*. Gale Ecco.
12. Hoffman, F.G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies.
13. Kant, I. (2017). *The Metaphysics of Morals (Cambridge Texts in the History of Philosophy)*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Lévi-Strauss, C. (1974). *Structural Anthropology*. New York: Basic Books.
15. Mäklsoo, M. (2015). 'Memory Must Be Defended': Beyond the Politics of Mnemonical Security. *Security Dialogue*, 46 (3), 221–237.
16. Maurer, T. (2018). *Cyber Mercenaries: The State, Hackers, and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Pomerantsev, P. (2015). *Nothing is True and Everything is Possible: The Surreal Heart of the New Russia*. New York: PublicAffairs.
18. Pufendorf, S. (2005). *The Law of Nature and Nations*. Lawbook Exchange Ltd.
19. Ramadhan, G. A. (2018). The Development of Concept of Territory in International Relations. *Global: Jurnal Politik Internasional*, 20 (2).
20. Sassen, S. (2008). *Territory, Authority, Rights: From Medieval To Global Assemblages*. Princeton: Princeton University Press.

Maryna Kalashlinska. Territory as a Political Category: Genesis, Transformation, and Modern Challenges

The article is dedicated to the analysis of the evolution of the concept of “territory” as a fundamental category of political science. From the initial perceptions of territory as a space for survival and a resource for early communities to the classical Westphalian model of territorial sovereignty, it has gradually transformed into a key political category that defines the architecture of the international order. The article explores how territory is being reconceptualized in the context of modern hybrid conflicts, where the struggle is waged simultaneously in the physical, informational, and cyber spaces. The article argues that the contemporary understanding of territory extends far beyond geographical and legal definitions. It is transforming into a political construct that combines sovereignty, identity, security, and global network interactions.

Key words: territory, sovereignty, Westphalian system, hybrid warfare, perforated sovereignty, political geography, deterritorialization, reterritorialization.

Відомості про автора:

Калашлінська Марина – кандидат політичних наук, докторантка кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса.

Надійшла 04.08.2025

Прийнята 21.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 32:351.862

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-17>

Олена Карчевська

ORCID: 0000-0002-8046-5208

Ганна Агафонова

ORCID: 0000-0002-4909-2546

ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПОЛІЦЕНТРИЧНОСТІ ГЛОБАЛЬНОГО ПОРЯДКУ

У статті здійснено комплексний аналіз сучасних теоретичних концептів міжнародної безпеки в контексті поліцентричної трансформації глобального порядку. Розглянуто основні теоретичні моделі безпекового порядку: світову політію, однополярну, багатополярну, регіонально-однополярну, уніполярну, синергетичну та інституціонально-комплексну з урахуванням змін у структурі міжнародних відносин, посилення ролі недержавних акторів та кризи традиційних міжурядових організацій. Особливу увагу приділено підходам, які виходять за межі державоцентризму та пропонують нові аналітичні рамки для вивчення безпеки у глобалізованому та взаємозалежному світі.

Ключові слова: безпека, глобальний порядок, держава, інституціональна стійкість, національна безпека, національний інтерес, міжнародна безпека, міжнародний порядок, поліцентричність, трансформація.

Вступ. Проєктне моделювання міжнародної безпекової системи набуває особливої актуальності у контексті фундаментальних зрушень у глобальному порядку початку 2020-х років. Деформація усталених норм міжнародного права, неефективність глобальних та регіональних безпекових інститутів і переформатування стратегічних альянсів вимагають переосмислення теоретичних підходів до розуміння сучасних безпекових процесів. Посилення поліцентричності як характеристики сучасного світу викликає зміни в традиційній архітектурі міжнародної безпеки. Ці зміни визначаються розподілом влади між декількома ключовими акторами – Китаєм, США, ЄС, Індією, Ізраїлем, Іраном, РФ, з одного боку, а з іншого – міжнародними організаціями та мінілатеральними партнерствами. Така трансформація впливає на динаміку конфліктів, оновлення інституційних рамок для кооперації та балансування інтересів різних держав. Наростання конкуренції між традиційними та новими центрами сили, що супроводжується підривом глобальної стратегічної стабільності та фрагментацією безпекових режимів, актуалізує потребу ревізії наявних теорій для пошуку актуальних підходів, які, гібридизуючись, посилять готовність сучасної системи до викликів та спрогнозують розвиток в умовах анархічних тенденцій глобального порядку. Отже, дослідження засад теоретичних безпекових наративів дасть змогу розкрити глибинні протиріччя сучасної системи міжнародних відносин та окреслити подальші вектори її еволюції.

Для нашої держави осмислення трансформації міжнародної безпекової архітектури має не лише теоретичне, а й практичне значення в контексті російської військової агресії та глибинних змін у євроатлантичному безпековому просторі. Розуміння діалектики взаємозв'язку між глобальними та регіональними безпековими динаміками дає змогу сформувати підґрунтя для розроблення ефективних стратегій захисту національних інтересів України в умовах

© О. Карчевська, Г. Агафонова, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

поліцентричного світу. Із цього приводу слушною є теза української дослідниці Н. Наталіної: «...це завдання є актуальним для України, яка відшукує сьогодні свою модель політичної суб'єктності як на світовому рівні, так і у внутрішній політиці, ураховуючи виклики збройного конфлікту на території держави та високий рівень турбулентності політичних процесів» [1, с. 87]. Тому теоретичний аналіз безпекових парадигм дасть змогу переосмислити місце та роль України у формуванні нової архітектури безпеки, застосувати інноваційні підходи для обґрунтування інтеграції країни у глобальні та регіональні безпекові структури з урахуванням нових геополітичних викликів.

Колекція наукових позицій, висловлених у наукових доробках вітчизняних та закордонних авторів, є вагомою. Різні аспекти міжнародної, національної, глобальної безпеки аналізує низка авторів, як-от: М. Михайленко, С. Галака, О. Карчевська, О. Головань, Б. Парахонський, М. Капітоненко, В. Константинов, Р. Кривонос, Д. Лук'яненко. Проблеми та перспективи формування міжнародної безпеки в контексті міжнародного права досліджує Т. Ківалова. Розгляду перспектив трансформації міжнародного порядку та безпеки у контексті євроатлантичної інтеграції України присвятили роботи Р. Ботвінов, А. Гірман, Т. Грачевська. У системному вимірі безпеки цінною є секторальна концепція О. Вейвера та Б. Бузана, у якій обґрунтовано необхідність розширення аналізу безпекового поля. Цей підхід поєднує військові, економічні, політичні, соціальні та екологічні виміри, тому дає змогу охопити складність безпеки глобалізованого світу [2]. Також важливий внесок у теорію безпекознавства зробили Д. Гелд, Дж. Розенау, А. Беттлер, Г. Кіссінджер, С. Браун, Б. Броді, А. Волферс, М. Каплан, Д. Кауфман, У. Ліпман, Г. Моргентау та ін.

Відзначаючи широку популярність тем, присвячених різним аспектам міжнародної безпеки, зауважимо, що саме аналізу теоретичного поля трансформації міжнародної безпеки в умовах поліцентричності глобального порядку увага дослідників не була приділена.

Метою статті є аналіз теоретичних підходів до формування міжнародної безпекової архітектури в умовах глобальності й визначення тих перспективних концептів, що здатні забезпечити балансування в умовах нових викликів та загроз.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні дотриманню принципу суверенітету і рівності держав заважає інерція «великодержавної поведінки», яка дедалі чіткіше демонструється окремими державами, що накопичили потенціал для силового повалення попереднього світового порядку. Як слушно зазначають автори статті «Архетипний аналіз сучасного стану міжнародної безпеки України», «...динамічно висхідний спектр нових загроз і викликів вимушено спричинив те, що уряди багатьох країн переглядають традиційні підходи до розв'язання проблем безпеки. Синтез різних факторів впливу на безпеку змушує держави змінювати не тільки свої підходи, а й розробляти нові інструменти їх нейтралізації» [3, с. 2023]. Наслідком цього стає збільшення агресивних, несправедливих воєн та небезпека повернення до моноцентричної (імперської) структури світового порядку. Тому нова архітектура безпеки має бути спрямована на забезпечення адаптивної та гнучкої системи стримування та реагування, яка стане надійним гарантом для цивілізованих держав, котрі спроможні дати відсіч агресивним політичним режимам.

У межах операціоналізації основних категорій під міжнародною безпекою будемо розуміти такий стан міжнародних відносин, за яким створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав під час забезпечення їхнього повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, можливості відсічі військово-політичному тиску та агресії, їхніх рівноправних відносин з іншими державами [4, с. 133]. А світовий (глобальний) порядок – як відносно стійкий, але обмежений в історичному часі стан міжнародної системи, що характеризується пануванням визнаних більшістю державних і недержавних акторів правил поведінки на міжнародній арені.

Сучасний світ потребує оновлення системи міжнародної безпеки, у якій будуть збережені національна унікальність, політико-економічна раціональність, суверенність та рівність у поєднанні глокального та глобального рівнів, що гарантуватиме національну безпеку.

У політичній науці існує безліч теоретично обґрунтованих варіантів міжнародної безпеки: однополярність, багатополярність, безполярність, однополярність з елементами багатополярності, синергетична або зовсім нова світова система, що стане кардинально іншою... Кожна з них має своїх прибічників та критиків, що породжує дискусії у наукових колах і серед політиків. Їх значущість полягає у тому, що всі вони є теоретичними альтернативами, які або мали місце в історії людства, або тільки формуються, щоб визначити перспективи для подальшого розвитку. Розглянемо сутнісні ознаки найбільш популярних із них.

Теорія світової політиї (Дж. Маєр, Ф. Рамірес, Дж. Томас) є однією з теорій глобалізації. Світова політия – це поява універсальної цінності на основі правил і моделей спільного життя планетарного соціуму. Визначальною ідеєю тут є ідеологія неолібералізму, яка в глобальному суспільстві втілюється як парадигма організації економічного, політичного, ідеологічного життя тощо. Основним інструментом для трансформації у транснаціональне суспільство звичайної «картини світу», яка є взаємодією суверенних держав, мають стати неурядові організації. Вони за нейтралітету національних держав розробляють глобальні (однакові для всіх) правила та процедури. На завершальному етапі, коли ідеологія «глобального суспільства» стає домінантною, зникають національні кордони та відбувається перехід до єдиної світової держави [5, с. 26]. На думку багатьох учених, серед яких М. Каплан і Р. Арон, цьому типу міжнародної безпеки притаманний максимально високий рівень інтеграції та взаємозалежності. Такий безпековий порядок потребує формування та усталення особливого типу міжнародної моралі, основою якої є загальнолюдські соціальні цінності. Основним її завданням є забезпечення спільних інтересів держав і народів, а разом з тим і захист інтересів кожного суспільства й держави незалежно від її могутності та рівня розвитку. На думку авторів цієї теорії, у найскладніших обставинах саме норми моралі спрацюють як регулятори поведінки держав.

Отже, основними постулатами цієї теорії щодо міжнародної безпеки визначимо такі: 1) глобальна інституціоналізація, яка розглядає безпеку не лише як військово-політичну взаємодію держав, а й як складну систему взаємопов'язаних глобальних інституцій та культурних практик; 2) формування глобальних норм та цінностей, які впливають на безпекову політику: принципи прав людини, демократії, мирного врегулювання конфліктів; 3) побудова транснаціональних мереж, основою яких є недержавні актори: неурядові об'єднання, експертні спільноти тощо; 4) культурна конвергенція – формування спільних культурних моделей та інституційних практик у сфері безпеки, що виходять за межі традиційної державоцентричної парадигми; 5) пріоритет м'якої безпеки, а не військової могутності.

Оскільки сьогодні відбувається загострення експансіоністської активності певних країн та посилюється пропаганда силового такого тиску на опонентів, це призводить до формування в їхніх суспільствах культури ворожості до інших народів та режимів. Тому зарано сподіватися на трансформацію ментальності світової спільноти в бік партнерства та культивування спільних пацифістських цінностей.

Інший теоретичний концепт – *багатополярна система міжнародної безпеки* – піддає критиці деякі аспекти теорії світової політиї та глобалізації й нині перебуває на стадії формування нових аргументів. Засновуючись на порівнянні потенціалів США та Європи, з одного боку, та зростаючих центрів нової сили (Китай, Індія, країни Азії, Латинської Америки) – з іншого, багатополярність обґрунтовує ймовірність зміни логіки подальших процесів, які визначають глобальну архітектуру сил у планетарному масштабі – у політиці, економіці, енергетиці, демографії, культурі та безпеці. Багатополярний світ становить радикальну

альтернативу однополярності в тому, що утворює декілька незалежних і суверенних центрів прийняття глобальних стратегічних рішень на планетарному рівні.

З погляду реального міжнародного порядку провідні держави здійснюють політику на міжнародній арені виходячи зі своїх прагматичних економічних та політичних інтересів, нав'язують людству такі варіанти розв'язання проблем, що забезпечують їм найбільший прибуток. Наймогутніші держави мають і найбільше прав. Яскравою ілюстрацією цього є склад постійних членів Ради Безпеки ООН. Тому в сучасних умовах багатополарність стає міжнародним порядком «клубного типу», де мир і безпека гарантовані не всім, а «обраним» – найбільш розвинутим державам. Такий сценарій може розглядатися як можливий за умов відновлення інституціональних гарантій об'єктивного рівноправ'я та гарантованої відповідальності за порушення норм міжнародного права [6, с. 121–125].

Однополярна теорія є такою моделлю світового порядку, що має лише один центр сили. Американські вчені Ч. Кеглі та Г. Реймонд відзначають, що однополярна система – це система, у якій одна країна «наділена переважною силою» [7, с. 3]. Тут геополітичним лідером є одна держава, що має величезний потенціал для запобігання формуванню коаліції, спрямованої проти неї. Раніше такою державою були США, а зараз це місце намагається зайняти союз неототалітарних режимів з об'єднаним арсеналом ядерної зброї. Багато аналітиків указують, що тривале панування однополярності викликало низку деструкцій безпекової системи, а саме: 1) геополітичний дисбаланс – концентрація влади з ризиками домінування, асиметричні конфлікти, формування антигегемоністських коаліцій; 2) інституційні деформації – маніпуляції міжнародними нормами, селективне застосування глобальних стандартів, обмеження багатостороннього діалогу; 3) економічні та безпекові виклики – дисбаланс розподілу глобальних ресурсів, примусовість міжнародної взаємодії, придушення інтересів інших акторів міжнародних відносин; 4) культурно-цивілізаційні обмеження – нав'язування уніфікованої моделі світоустрою, ігнорування культурного розмаїття, спрощення механізмів міжнародної комунікації.

Жорстка ієрархія однополярного світу призвела до ситуації, коли неототалітарні опоненти США – Іран, Північна Корея, Китай та Росія та Білорусь сформували інституціоналізовані військово-політичні зв'язки, щоб змінити правила гри та зайняти місце нових гарантів міжнародної безпеки.

Специфічну позицію у теорії міжнародних відносин займає різновид однополярної системи – *теорія «регіональної однополярності»*. У ній виділяють три зони: Північна Америка (лідер – США), Східна Азія (лідери – Китай, Індія, Японія), Європа (лідери – Німеччина і Франція). Військова та економічна міць країн-лідерів є гарантією розвитку доцентрових тенденцій у цих регіонах. Права та обов'язки лідерів, а також залежних держав визначаються на основі консенсусу. При цьому можуть бути використані як методи заохочення, так і методи тиску та покарання.

Критика цієї моделі полягає у тому, що на сучасний світовий розвиток впливають і такі країни, як Іран, Пакистан, Росія, Північна Корея, Бразилія, Саудівська Аравія, Південна Корея, Україна, Аргентина, що значно активізувалися в різних сферах безпекової політики. Наприклад, США в Латинській Америці традиційно розглядалися як однополярна сила в регіоні, але втручання зовнішніх гравців, таких як Китай та Росія, а також активна політика регіональних організацій (Організації американських держав) обмежує односторонню гегемонію США. Подібна ситуація спостерігається і на пострадянському просторі. Росія прагне бути домінантною силою у країнах СНД, але її однополярність підривається інтеграцією України у західні структури, впливом Китаю у Центральній Азії та втручанням ЄС й Туреччини на Кавказі.

Саме тому, на нашу думку, основними вадами цієї теорії є ігнорування внутрішньорегіональної динаміки та множинності акторів. У сучасному світі глобалізації навіть найбільш впливова регіональна держава стикається з конкуренцією з боку інших держав, транснаціональних

корпорацій, міжнародних організацій і неурядових об'єктів. Окрім цього, формування альянсів та коаліцій часто порушує монополію впливу одного гравця. Отже, цей підхід недостатньо враховує роль зовнішніх сил та глобальних акторів, які можуть суттєво впливати на регіональний розклад сил. Утручання наддержав, економічні зв'язки та військова присутність зовнішніх акторів здатні балансувати або навіть підривати регіональну однополярність. Тому регіональні системи зазвичай є набагато більш багатовимірними й динамічними, ніж це передбачає регіональна однополярність, що ставить під сумнів її релевантність у сучасних умовах.

Для усунення подібних критичних зауважень у науці з'явилися теорії, які аргументують з'єднання однополярності з багатополярністю (Дж. Най, С. Гантінгтон, Ч. Капчан). Такий тип світового порядку називають *єдино-багатополярним*, або *уніполярним*. У такій системі глобальний розподіл сил має чотири рівні: 1) єдина наддержава; 2) найважливіші регіональні держави, кожна з яких відіграє пануючу роль у своєму регіоні; 3) група країн, яких можна назвати другорядними регіональними лідерами. До них належать: Велика Британія відносно Німеччини та Франції; Україна відносно Росії; Японія, В'єтнам та Південна Корея відносно Китаю; Пакистан відносно Індії; Австралія відносно Індонезії; Саудівська Аравія відносно Ірану; Єгипет відносно Ізраїлю; Аргентина відносно Бразилії; 4) це країни, які не увійшли до перших трьох груп.

Російський ідеолог війни проти України О. Дугін вважає глобальну уніполярність штучною, що призводить до культурної, політичної та економічної уніфікації до західної, насамперед американської, моделі. Він наголошує на протидії «глобалізованій уніфікації» Заходу й апелює до побудови нової світової системи, де Росія повинна стати одним із регіональних полюсів, що балансуватиме вплив США та Заходу. Модель спротиву, яку демонструє наш агресор, свідчить про бажання Росії підірвати лідерство США та енергетично узалежнити ЄС задля посилення свого впливу на глобальні процеси. Агресор намагається просунутися в топ світових лідерів, прикриваючись боротьбою за право на регіональне лідерство.

Проте переважна більшість провідних країн світу зацікавлена в розширенні багатополярної системи, тому стабільність такого гібридного варіанту безпеки значною мірою залежить від рівноваги між цими головними конфліктними групами. Варто зазначити, що така рівновага за своєю природою є нестабільною, і марно сподіватися, що її можна втримати.

У науці існують приклади більш сучасних підходів, які є моделями інституціональної теорії безпеки. Кембриджська професорка Метте Ейлstrup-Сангіовані [8] провела цікаве дослідження, у якому зауважила, що зміни світового порядку розпочинаються з трансформації статусу, ролі та функцій міжнародних урядових організацій (МУО). Такий підхід є нетиповим, оскільки в теорії міжнародних відносин переважає позиція, що саме міждержавні структури мають високий ступінь «стійкості» та утримують архітектуру міжнародної безпеки. Однак реальність є інакшою. Учена доводить, що всупереч поширеним теоретичним очікуванням, починаючи з 1815 р. і дотепер, показник загальної «смертності» серед МУО є високим. Сучасні держави віддають перевагу створенню нових МУО, а не вкладають зусилля у реформування попередніх структур. Ця теза окреслює перспективу пошуку оптимальної моделі реабілітації ООН. Також учена помітила, що наявність великого та неоднорідного членства збільшує життєздатність таких організацій. Проте в більшості з них цей показник нині є невітнішим. Отже, нові інституційні підходи вказують на необхідність пошуку механізмів «інституційної стійкості» як компонента міжнародної безпеки в поліцентричному світі.

Пізніше у співавторстві з Олівером Вестервінтером учені запропонували більш об'ємну теоретичну позицію, яку варто інтегрувати для пошуку оптимальної моделі міжнародної безпеки [9]. Вони спробували відійти від використання «вузьких теорій» і «режимних комплексів», які традиційно зосереджуються на міждержавних інституціях та фіксованій неієрархічності. На їхню думку, постулати «вузьких концепцій» обмежують аналіз глобального порядку,

ігноруючи або недооцінюючи важливі виміри проблеми. Їхньою слабкістю є: 1) зосередженість на державах та формальних міжурядових інституціях як на основних акторах. Тому важливо включати до кола акторів недержавні організації, транснаціональні корпорації, приватні ініціативи та неформальні інституції; 2) упередженість щодо тяжіння до сталості та впорядкованості міжнародної взаємодії. Учені стверджують, що формальна чи неформальна ієрархія та характер відносин (співпраця чи конкуренція) насправді є змінними характеристиками, які можуть відрізнятися в різних комплексах порядків та в часі. Отже, вузькі концепції, фіксуючи ці характеристики як конститутивні ознаки, обмежують вивчення варіативності та динаміки в реальних умовах глобальності; 3) фокус на діадичні моделі – зацикленість на вимірі інтеракцій переважно між двома агентами і виключення з поля зору мережових взаємодій у системах, що складаються з трьох і більше інституцій/акторів.

Разом із тим дослідниками запропоновано тривимірну структуру вивчення безпекових реалій глобальності. Перший вимір представлено масштабом (кількістю акторів), різноманітністю (їх гетерогенність) та щільністю взаємозв'язків. Другий – механізмами впорядкування відносин у глобальній системі: ієрархією (вертикальна диференціація), функціональною диференціацією (горизонтальна спеціалізація) та управлінням складністю (свідоме впорядкування). Третій – вимірюється впливом глобальної політики на різні регіони та тим, як локальні контексти формують глобальні рішення. Ці виміри та механізми впливають на аналіз перспектив співпраці, на здатність розв'язувати проблеми та розподіляти владу в рамках глобальної безпекової архітектури. Отже, безпековому стану в умовах глобальності притаманні динаміка, взаємозалежність та гнучкість адаптаційних механізмів кожного агента.

Запропонований підхід яскраво демонструє, що ефективне глобальне врядування безпосередньо пов'язане з його опорами – міжнародною системою безпеки, яка представлена комплексом інститутів та структур, і світовим порядком – амбіціями акторів та їхнім реальним потенціалом дії або протидії. Так, зростання кількості та різноманітності акторів не лише держав, а й міжнародних організацій, неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, приватних військових компаній та інституцій, які беруть участь у глобальній взаємодії, змінює традиційну державно-центристську картину міжнародної безпеки. Це створює як нові можливості для співпраці, наприклад спільні зусилля проти транснаціональної злочинності чи тероризму, так і нові виклики – координація дій між різними акторами з різними інтересами та повноваженнями. Означений підхід допомагає виявляти кореляційні зв'язки, наприклад як інститути, що займаються зміною клімату, пов'язані з міграційними структурами, а ті – з продовольчою безпекою, і як вони разом можуть стабілізувати безпеку в певних регіонах.

Пошук у науці оптимальних теоретичних моделей упорядкування поліцентричного простору продовжується з метою забезпечення ефективного реагування міжнародної системи на загрози. Вони множаться через руйнацію попередньої ієрархії та слабку функціональну диференціацію між структурами, що зайняті різними аспектами безпеки. Це призводить до дублювання зусиль, конфліктів повноважень або «білих плям» у реагуванні на кризи.

У цьому контексті проаналізуємо ще одну сучасну теорію – синергетичну, яку розробляли Г. Хакен, І. Пригожин тощо. Сучасний світопорядок постає тут як динамічна нелінійна нерівноважна система, що характеризується взаємодією порядку та хаосу. Розвиток відбувається через чергування тривалих періодів стабільності безпекової системи з короткими фазами хаотичної поведінки. Безпекова система самостійно визначає напрям переходу до наступного стабільного стану залежно від незначних коливань або випадкових відхилень у критичних моментах вибору, коли опиняється на роздоріжжі між різними шляхами розвитку [10]. Як зазначає Л. Чекаленко, нівелювання попередньої системи безпеки призвело до некерованого хаосу, до руйнації людських життів, економічного потенціалу, до катастрофи цивілізацій. На порядок денний вийшов російський чинник впливу, який розпочав новий виток переділу світу

[11]. Росія скористалася ситуацією послаблення європейського чинника безпеки, глибокою залежністю європейської інтеграції від сировинних російських ресурсів, а також поступовим відстороненням американського чинника від європейських процесів [12, с. 144–145]. Це стало можливим, бо система балансувала «на межі хаосу», коли незначні коливання спричинили фазовий перехід і перевели систему в інший стан функціонування. Отже, формування сучасного міжнародного порядку відбувається як діалектичний процес взаємодії тенденцій збереження наступальності й радикального оновлення в найбільш історичних рисах.

На нашу думку, синергетичний підхід має ключове значення для аналізу міжнародної безпеки в поліцентричному світі. Саме він дає змогу аналізувати міжнародну систему як складну нелінійну структуру з множинними центрами впливу; допомагає вченим виявляти критичні періоди, коли система найбільш чутлива до змін і може змінити траєкторію розвитку; пропонує експериментальні моделі управління нестабільністю, використовуючи конструктивний потенціал хаосу для формування нового порядку; розглядає безпеку як динамічний, самопідтримуваний процес, а не статичний стан. А також переосмислює міжнародні конфлікти як необхідні елементи трансформації системи до більш стійких форм і долає обмеження лінійного мислення в аналізі складних взаємозалежностей міжнародної безпеки.

В умовах зовнішньої агресії проти України ці дискусії виходять далеко за межі теоретичних розробок і зумовлені необхідністю збереження незалежної Української держави, забезпечення національних інтересів та важливістю розв'язання конкретних завдань як її зовнішньої, так і внутрішньої політики [13, с. 56].

Висновки. В умовах зростання фрагментації, геополітичної конкуренції та нестабільності жодна з традиційних моделей не здатна самостійно забезпечити ефективну архітектуру безпеки. Натомість зростає значущість гібридних теоретичних підходів, які поєднують інституціональну гнучкість, культурну адаптивність, етичну нормативність і технологічну інноваційність.

Україна як держава, що зазнала збройної агресії та одночасно прагне інтегруватися до європейських безпекових структур, потребує не лише емпіричного аналізу, а й глибокого теоретичного осмислення свого місця в новій архітектурі глобальної безпеки. У цьому контексті синергетичний та інституціонально-комплексний підходи виявляються найбільш продуктивними для формування адаптивних механізмів реагування, захисту національних інтересів, розвитку регіональної співпраці та забезпечення сталого миру.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що: міжнародна безпека дедалі більше залежатиме від взаємодії міждержавних і недержавних акторів; традиційні безпекові моделі потребуватимуть перегляду або доповнення заради ефективного реагування на багатовимірні загрози; умовами побудови справедливої безпекової системи мають стати довіра громадян, інклюзивність та моральна легітимність її інституцій; для України критично важливо інтегрувати теоретичні знання у процес формування власної безпекової стратегії, орієнтованої на багатосторонню співпрацю та стійкість.

Таким чином, подальші дослідження мають зосередитися на розробленні адаптивних, трансдисциплінарних моделей глобального порядку, які дають змогу балансувати між стабільністю та динамікою, свободою та безпекою, універсальністю та локальною специфікою.

Література:

1. Наталіна Н.О. Формування нового світопорядку як об'єкт політологічного дослідження. *Політичне життя*. 2022. № 1. С. 87–81.
2. Buzan B., Weaver O. and Jaap de W. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998. 239 p.
3. Яремко І., Мазур Ю., Карковська В., Лукашевська У. Архетипний аналіз сучасного стану міжнародної безпеки України. *Траєкторія науки*. 2020. Вип. 6. № 10. С. 2023–2031.

4. Загола Т.М. Теоретичні підходи до дослідження співвідношення понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та «глобальна безпека». *Вісник ХНТУ*. 2022. № 4(83). URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/19/18
5. Дейнека Т.А. Моноцентричність і поліцентричність як сучасні вияви суперечностей інституціонального опосередкування розвитку світової економіки. *Бізнес Інформ*. 2016. № 12. С. 24–29.
6. Карчевська О. Варіанти міжнародного порядку в умовах трансформації структури сучасного світу. *Збірка матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції науковців, викладачів та аспірантів*, м. Сєвєродонецьк, 24–25 травня 2019 р. Сєвєродонецьк : СХУ ім. В. Даля, 2019. С. 120–126.
7. Kegley C., Raymond G. A Multipolar Peace? Great Powers Politics in the 21st Century. N.Y.: St. Martin's Press, 1994. 320 p.
8. Eilstrup-Sangiovanni Mette. Death of international organizations. The organizational ecology of intergovernmental organizations, 1815–2015. *The Review of International Organizations*. 2020. Vol. 15(2). P. 339–370.
9. Eilstrup-Sangiovanni M., & Westerwinter O. The global governance complexity cube: Varieties of institutional complexity in global governance. *The Review of International Organizations*. 2022. № 17(2). P. 233–262.
10. Anthony McGrew, David Goldblatt, David Held, Jonathan Perraton. Global Transformations: Politics, Economics and Culture. New York: John Wiley and Sons Ltd. 1999. 544 p.
11. Чекаленко Л. Європа. Безпека. Україна. Дипломатія. URL: http://lyudmilache.at.ua/blog/evropa_bezpeka_ukrajina_diplomatija/2014-11-29-12
12. Максимець В.Є. Парадигма європейської безпеки у вимірах встановлення нової системи «Баланс сил» у Центрально-Східній Європі. *Прикарпатський вісник НТШ*. 2017. № 5–6(41–42). С. 137–147.
13. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Альтернативні моделі міжнародного порядку. *Вісник ХТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2017. Вип. 1–2(33–34). С. 54–57.

References:

1. Natalina, N.O. (2022). Formuvannia novoho svitoporiadku yak ob'ekt politolohichnoho doslidzhennia. [Formation of a new world order as an object of political science research.]. *Politychne zhyttia*. № 1. S. 87–81. [in Ukrainian].
2. Buzan, B., Weaver, O. and Jaap de, W. (1998) Security: A New Framework for Analysis. Boulder, CO: Lynne Rienner. 239 p.
3. Yaremko, I., Mazur, Yu., Karkovska, V., Lukashevskaya, U. (2020). Arkhetypnyi analiz suchasnoho stanu mizhnarodnoi bezpeky Ukrainy. [Archetypal analysis of the current state of international security of Ukraine.]. *Traiektoriia nauky*. Vyp. 6. № 10. S. 2023–2031. [in Ukrainian].
4. Zahola, T.M. (2022). Teoretychni pidkhody do doslidzhennia spivvidnoshennia poniat «mizhnarodna bezpeka», «kolektyvna bezpeka» ta «hlobalna bezpeka». [Theoretical approaches to studying the relationship between the concepts of «international security», «collective security» and «global security»]. *VISNYK KhNTU*. № 4(83). Retrieved from: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/19/18. [in Ukrainian].
5. Deineka, T.A. (2016). Monotsentrychnist i politsentrychnist yak suchasni vyjavy superechnosti instytutsionalnoho oposeredkuvannia rozvytku svitovoi ekonomiky. [Monocentricity and polycentricity as modern manifestations of contradictions in institutional mediation of the development of the world economy.]. *Biznes inform*. № 12. S. 24–29. [in Ukrainian].
6. Karchevska, O. (2019). Varianty mizhnarodnoho poriadku v umovakh transformatsii struktury suchasnoho svitu. [Variants of the international order in the conditions of transformation of the structure of the modern world.]. *Zbirka materialiv III Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii naukovtsiv, vykladachiv ta aspirantiv*; m. Sievierodonetsk, 24–25 travnia 2019 r. Sievierodonetsk: SNU im. V. Dalia. S. 120–126. [in Ukrainian].
7. Kegley, C., Raymond, G. (1994). A Multipolar Peace? Great Powers Politics in the 21st Century. N.Y.: St. Martin's Press. 320 p.
8. Eilstrup-Sangiovanni Mette. (2020). Death of international organizations. The organizational ecology of intergovernmental organizations, 1815–2015. *The Review of International Organizations*. Vol. 15 (2). P. 339–370.

9. Eilstrup-Sangiovanni, M., & Westerwinter, O. (2022). The global governance complexity cube: Varieties of institutional complexity in global governance. *The Review of International Organizations*. № 17 (2). С. 233–262.
10. Anthony, McGrew, David, Goldblatt, David, Held, Jonathan, Perraton. (1999). *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. New York: John Wiley and Sons Ltd. 544 p.
11. Chekalenko, L. (2014). Yevropa. Bezpeka. Ukraina. Dyplomatiiia. [Europe. Security. Ukraine. Diplomacy.]. Retrieved from: http://lyudmilache.at.ua/blog/evropa_bezpeka_ukrajina_diplomatija/2014-11-29-12. [in Ukrainian].
12. Maksymets, V.Ie. (2017). Paradyhma yevropeiskoi bezpeky u vymirakh vstanovlennia novoi systemy «Balansu Syl» u Tsentralno-Skhidnii Yevropi. [The paradigm of European security in the dimensions of establishing a new system of «Balance of Power» in Central and Eastern Europe]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh*. № 5–6 (41–42). С. 137–147. [in Ukrainian].
13. Koppel, O.A., Parkhomchuk, O.S. (2017). Alternatyvni modeli mizhnarodnoho poriadku. [Alternative models of international order]. *Visnyk NTUU «KPI» Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. Vypusk 1, 2 (33–34). С. 54–57. [in Ukrainian].

Olena Karchevska, Hanna Ahafonova. Theoretical dimension of international security transformation in the context of polycentricity of the global order

The article provides a comprehensive analysis of contemporary theoretical concepts of international security in the context of the polycentric transformation of the global order. The main theoretical models of the security order – world polity, unipolar, multipolar, regional-unipolar, unipolar, synergistic, and institutional-complex – are considered, taking into account changes in the structure of international relations, the strengthening of the role of non-state actors, and the crisis of traditional intergovernmental organizations. Particular attention is paid to approaches that go beyond state-centrism and offer new analytical frameworks for studying security in a globalized and interdependent world.

Key words: security, global order, state, institutional stability, national security, national interest, international security, international order, polycentricity, transformation.

Відомості про авторів:

Карчевська Олена – кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

Агафонова Ганна – кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

Надійшла 04.08.2025
Прийнята 21.08.2025
Опублікована 30.10.2025

УДК 323.15(=214.58)(477):327.39(4)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-18>

Надія Кічера

ORCID: 0000-0002-4998-7526

ОСВІТНІ МЕХАНІЗМИ СУСПІЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ РОМСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРУПИ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ

У статті здійснено аналіз та порівняння освітніх механізмів суспільної інтеграції ромів у країнах Вишеградської четвірки. Суспільна інтеграція є важливою для всіх груп населення задля забезпечення стабільності та розвитку як на мікро-, так і на макрорівні функціонування держави. Національні та етнічні меншини часто в суспільстві виступають додатковим містком, можливостями, а водночас каменем спотикання у контексті гармонійного співіснування, співпраці тощо. Національні меншини та етнічні групи є тим аспектом суспільного функціонування, на який значну увагу звертають Рада Європи та Європейський Союз, намагаючись утілювати у різних контекстах свій девіз та один з основних принципів – єдність у різноманітності. Водночас проблематика національних та етнічних меншин є однією з найзатребуваніших тем сучасних наукових досліджень та управлінських практик. Розвинені демократичні держави, у тому числі європейські країни різних регіонів, мають власні особливості формування та реалізації моделей політики щодо національних меншин та етнічних груп залежно від етнічної структури населення, особливостей етнонаціональних відносин та викликів, державних інтересів. Не є винятком і країни Вишеградської четвірки, які розробили та імплементують власні управлінські практики у сфері етнополітики, у тому числі щодо освіти, культурних особливостей меншин, їх громадсько-політичної участі тощо. Ці механізми повною мірою поширюються на представників ромської етнічної групи.

Ключові слова: етнополітика, Вишеградська четвірка, національні меншини, етнічні групи, роми, стратегія, освіта.

Вступ. Питання забезпечення належної реалізації прав національних та етнічних меншин є однією з актуальних тем сучасних наукових пошуків, нормативно-правових розробок та управлінських практик. Стратегічною метою у цьому разі є не лише забезпечення прав тієї чи іншої спільноти, а й підтримка конструктивного міжетнічного діалогу та загальносуспільної стабільності. У цьому контексті демократичні держави – члени Ради Європи, Європейського Союзу побудували та намагаються реалізовувати власні моделі, відповідні стратегії у сфері державної етнополітики, які, однак, часто залежать від політичної кон'юнктури, яка поряд з іншими чинниками накладають відбиток обмеженості та фрагментарності навіть на найдосконалішу модель політики. Не є винятком і країни Вишеградської четвірки, які формують свою політику щодо національних меншин та етнічних груп відповідно до міжнародних стандартів та моніторингових рекомендацій з урахуванням власних національних особливостей та потреб. Одним зі спільних наріжних питань, а відповідно, і формування спільних рекомендацій для низки європейських країн, є питання ромської етнічної групи, її суспільна інклюзія, починаючи зі сфери прийняття рішень і завершуючи буденним рівнем забезпечення життєво важливих потреб. Одна з актуальних тем для словацької, угорської, менше чеської та польської (через чисельне представництво групи) політик щодо національних меншин – питання інклюзії ромської громади, відповідне нормативно-правове, інституційне, фінансове забезпечення цього процесу.

© Н. Кічера, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Матеріали і методи дослідження. Для дослідження заявленої проблематики у вибраному форматі найбільш раціональним є використання методів аналізу та порівняння, а також методу дослідження документів, зважаючи на необхідність опрацювання офіційних актів та звітів. У контексті порівняння ситуації щодо можливих та наявних освітніх механізмів інклюзії ромської спільноти у різних суспільствах важливим є аналіз статистичних даних, які дають реальну картину щодо залученості ромських дітей різного віку до освітнього процесу у різних європейських країнах. Використання методів аналізу та порівняння також дає можливість порівняти досліджувані країни за конкретними критеріями, узагальнити розуміння щодо ситуації з освітою ромських дітей у країнах Вишеградської четвірки. Для цього також важливо використовувати у дослідженні не так наявні праці, релевантні проблематиці, як офіційні документи, у тому числі законодавчі, звіти, зокрема зі статистичними показниками, імplementовані у ЄС та окремих країнах-членах проекти щодо освіти представників ромської громади різних вікових категорій.

Результати та обговорення. Сучасні соціально-економічні, політичні, технологічні зміни ставлять динамічні виклики та завдання як на персональному, так і глобальному, загальнодержавному рівнях прийняття рішень. Ці процеси як ніколи вимагають якісних навичок та належної освіти. Актуальними у цьому контексті є, зокрема, і виклики, пов'язані з освітою дітей представників ромської етнічної групи, що є типовим для країн проживання даної спільноти. Це залежить не лише від особливостей освітніх, шкільних систем, а й від комплексу чинників об'єктивного соціально-економічного характеру та низки суб'єктивних бар'єрів та перешкод.

Дуже часто на перешкоді перспективним візіям та практикам у сфері освіти ромських дітей стають несистемність та фрагментарність у їх упровадженні. Належна освіта ромських дітей постійно знаходиться у фокусі уваги Ради Європи та Європейського Союзу, про що свідчать не лише нормативно-правові документи, а й практичні проекти, у тому числі спільні для цих організацій. Таким прикладом є одна з останніх європейських ініціатив – Інклюзивні школи: зміни для ромських дітей, спільний проєкт Європейської Комісії та Ради Європи, що зосереджується на інклюзивній освітній політиці та інноваційних освітніх практиках для ромських дітей та дітей, яким загрожує відчуження [6]. Один з основних результатів проєкту – започаткування ініціативи «Амбасадор інклюзивної освіти», завдання якого спрямовані на підвищення обізнаності громадськості про переваги та цінність інклюзивної освіти. У проєкті зроблено акцент на практичний зв'язок неформальної освіти, сім'ї та громади. Основними цілями проєкту були чотири взаємопов'язані моменти, зокрема створення механізмів підтримки та ресурсів для пілотних інклюзивних шкіл (протягом першого етапу реалізації проєкту було відібрано у різних муніципалітетах компактного проживання ромської громади по сім шкіл у Словаччині та Угорщині, шість – у Румунії, три – у Чехії та дві – у Великобританії), надання підтримки вчителям для сприяння інклюзії та покращення результатів навчання ромських дітей, підтримка усунення конкретних перешкод для уразливих груп, у тому числі через зміцнення партнерства всередині країни, підвищення обізнаності про переваги інклюзивної освіти для широкої громадськості, а також осіб, які приймають рішення. Кожна пілотна школа створила координаційну групу, до складу якої входили педагогічний і непедагогічний персонал, батьки та представники учнів, і прийняла план інклюзивного розвитку школи, на основі якого виплачувалися гранти INSCHOOL. Як результат, до кінця проєкту середовище в більшості шкіл було помітно покращено. Це стало можливим завдяки грантовій діяльності із залученням широкого кола стейкхолдерів на рівні школи, що дало можливість створити більш тісне, інклюзивне середовище завдяки спеціальному навчанню, що було чітко визначено координаційними групами, обміну досвідом, завдяки міжнародним навчальним візитам, розробленню та запровадженню схем підтримки учнів, залученню батьків, зокрема до неформальних заходів (від дебатів та екскурсій до спільного благоустрою шкільних приміщень). Це була методологія

активного залучення ромських дітей до різних шкільних заходів у поєднанні з грантовою підтримкою, що дало ефект та позитивний результат. Окрім робочих груп, на національному рівні проводився активний діалог з органами влади, зокрема профільними міністерствами, іншими стейкхолдерами, такими як заклади освіти з підготовки вчителів, а також громадськими організаціями ромської спільноти. Результати проєкту вже на пілотному етапі лягли в основу національних нормативно-правових документів [7].

Загалом ЄС наголошує на необхідності кращого залучення (інклюзії) ромів ще із середини 1990-х років. Для сприяння цьому процесу, подолання ізоляції та дискримінації представників ромської спільноти ЄС запропоновано низку ініціатив, основними з яких є рамки, або стратегії, ЄС, які лягають в основу національних стратегій країн – членів ЄС. Перша стратегічна рамка була розрахована на період із 2011 по 2020 р., а в 2020 р. Європейська Комісія ухвалила нову стратегію до 2030 р. [4]. Частиною стратегії ЄС є також висновки Європейської Ради щодо заходів із забезпечення рівного доступу ромів до адекватного та десегрегованого житла, а також щодо вирішення проблеми сегрегованих поселень, які були прийняті у 2023 р. У даних ініціативах та програмах ЄС підтримує країни-члени через різні інструменти фінансування, зокрема структурні та інвестиційні фонди [10].

Згідно з даними Ради Європи, близько шести мільйонів представників ромської спільноти проживають у країнах Європейського Союзу, найбільше в Румунії, Болгарії, Угорщині, Іспанії, Словаччині. Серед країн Вишеградської четвірки, згідно з офіційними даними, найбільше ромів проживає в Угорщині та Словаччині, набагато менше в Чехії, ще менше у Польщі [10]. Угорщина, Словаччина та Чехія часто підпадають під дослідження Агентства Європейського Союзу з питань основоположних прав, які полягають у зборі статистичних даних щодо порушень прав людини в ЄС, які проводяться з 2008 р. [8]. Дані дослідження постійно демонструють проблеми та перешкоди, з якими стикаються представники ромської спільноти у сфері освіти, працевлаштування, охорони здоров'я, житла. Результати останнього дослідження будуть опубліковані у жовтні 2025 р., що дасть можливість подальшого простеження динаміки, зокрема й у сфері освіти.

Як свідчать цифри, освітня проблема серед ромської спільноти у країнах ЄС є однією з найбільш актуальних. Це стосується всіх рівнів освіти від дошкільної ланки. Особливо гостро постає питання після базової школи, але достатньо низькими порівняно із середньоєвропейськими цифрами є також показники дошкільної освіти. Значний відсоток ромських дітей старшого віку кидають школу, так і не отримавши повний цикл середньої освіти [10]. Окрім того, незважаючи на нормативні механізми запобігання, проблемою залишається сегрегація в школах. При цьому Урядовий уповноважений із питань ромської громади Словацької Республіки Александер Дашко наголошує, що саме освіта разом із зайнятістю є найбільш пріоритетною сферою стратегії держави щодо ромської спільноти, від чого залежить прогрес в інших сферах [11]. Загалом серед пріоритетних, окрім освіти та зайнятості, є сфера здоров'я, житло, протидія протиромському расизму та підтримка участі/залученості представників ромських громад.

Освітня політика є виключною відповідальністю країн – членів ЄС. Але національне законодавство повинно базуватися на міжнародних стандартах, зокрема щодо рівного права на освіту для всіх. Країни повинні поважати Директиву про расову рівність, яка забороняє будь-яку дискримінацію за расовою чи етнічною ознакою в освіті. Окрім того, прийнята Рамкова програма ЄС, спрямована на розширення ефективного рівного доступу до якісної та інклюзивної освіти [10, с. 35]. При цьому показники залучення ромських дітей до освітнього процесу значно різняться у різних країнах. Так, наприклад, хороші показники щодо залучення дітей до базової освіти демонструє Чехія, де є значне зростання після 2021 р. порівняно з даними попереднього дослідження у 2016 р., тоді як в Угорщині та Словаччині тенденція протилежна [9, с. 37]. Водночас із вищою освітою краща ситуація в Угорщині. Із погляду перспективності

для ромських дітей у сфері професійної підготовки ефективними є короткотермінові системи професійно-технічної освіти, орієнтовані на робітничі спеціальності. Що стосується сегрегації у школах, то згідно з останнім дослідженням Агентства, найгіршими серед країн Вишеградської четвірки є показники Словаччини. Як свідчать дані, є проблема дискримінації у комунікації батьків/опікунів ромських дітей з адміністраціями шкіл. У цьому разі кращою порівняно з іншими країнами є ситуація в Угорщині.

У країнах Вишеградської четвірки з найбільшою часткою ромського населення активно залучається підтримка європейських фондів. Найбільше коштів виділяється через Європейський соціальний фонд та Фонд регіонального розвитку, завдяки яким удасться реалізовувати проєкти для підтримки освітніх можливостей для ромських дітей – від шкільного персоналу і до будівництва чи розширення освітніх закладів [2]. Однак не всі громади в країнах V4 із компактним проживанням представників ромської спільноти є активними у релевантній проєктній активності, навіть у Словацькій Республіці, де функціонують регіональні офіси Урядового уповноваженого з питань ромської громади. Ще однією перешкодою виступає неоптимальність у використанні європейських коштів. Також у всіх країнах Вишеградської четвірки проблемою залишається підготовка вчителів, які б володіли мовою меншини, що відзначається також і в контексті моніторингових циклів виконання міжнародних зобов'язань.

У матеріалах моніторингових звітів підкреслено, що уряди демонструють рішучість у поліпшенні становища ромів шляхом системних заходів у різних галузях. Наприклад, у Словаччині було введено обов'язковий дошкільний рік для ромських дітей та запроваджено безкоштовне харчування у початкових класах, створено робочі місця для ромів, зокрема як медіаторів, помічників учителів, доглядальників, членів громадських патрулів тощо. Також було надано більше місць для ромських дітей у дитячих садках, більше дітей отримує середню освіту [5, с. 7]. Свою модель роботи з неблагополучними сім'ями, куди віднесено також ромське питання, проводить Угорщина, яка реалізує низку урядових програм – від корекційних шкіл до програм репетиторства та стипендійних програм у вищій освіті, а також запровадила обов'язкове відвідування дошкільних закладів із трьох років [1, с. 4].

Висновки. Загалом країни Вишеградської четвірки відзначаються ефективними системами політики щодо національних меншин, у тому числі ромської спільноти, які побудовані з урахуванням потреб, проблем та особливостей участі національних меншин, що проживають у державі, функціональною профільною інституційною системою та ефективним нормативно-правовим забезпеченням, яке постійно актуалізується завдяки прийняттю незаконодавчих документів у сфері забезпечення та захисту прав меншин, знову ж таки найбільший акцент, зокрема в Угорщині та Словаччині, зроблено саме на ромській меншині [3]. Державні стратегії щодо ромської спільноти та плани дій на їх реалізацію та актуалізацію є ефективним інструментом реалізації політики щодо ромської меншини, про що свідчить не лише деталізація у них цілей, завдань, активностей, індикаторів, фокус груп тощо, а й фінансовий аспект, позаяк невиконання планів дій на відповідний період тягне за собою можливе призупинення фінансування з європейських фондів. Проєкти щодо ромської громади є добре фінансованими Європейським Союзом та національними урядами, постійно розробляються профільні цільові програми та стратегії. Незважаючи на це, в аналізованих державах залишається низка невирішених питань у сфері освіти, зайнятості, рівня життя ромів, які потребують постійної уваги з боку влади. Незважаючи на прийняті на національних рівнях рамки, стратегії, плани дій, розрив між положеннями та практикою залишається, зокрема і через значний проєктний чи пілотний складник. Тобто крім питань належного залучення ромських дітей, ефективного управлінського процесу, у тому числі на місцевому рівні, раціонального використання європейських коштів, залишається відкритим аспект упровадження ефективних апробованих пілотних програм (які зазвичай є близькими до середовища реалізації) у національні освітні практики.

Література:

1. Бакальчук В.О., Дубова С.В., Тищенко Ю.А., Каплан Ю.Б. Законодавство та підходи іноземних країн до розв'язання проблем реалізації прав, свобод і обов'язків громадян, які належать до ромської національної меншини. *Аналітична доповідь. Центр суспільних досліджень*. 2021. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2021.21> (дата звернення: 06.05.2025).
2. Годлевська К.В. Інклюзивна освіта ромських учнів у Словацькій Республіці та Угорщині: виклики та перспективи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2024. № 5. URL: DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-5-03-01> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Akčné plány k stratégii rovnosti, inklúzie a participácie rómov do roku 2030 na roky 2025 – 2027. *Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Úrad vlády SR. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity*. 2024. 116 p. URL: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/akcne_plany_strategie_2030_na_roky_2025_2027_final.pdf
4. A new EU Roma strategic framework. *European Commission*. October 2020. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2020-10/factsheet_-_a_new_eu_roma_strategic_framework_en.pdf (дата звернення: 19.05.2025).
5. ECRI report on the Slovak Republic. *Council of Europe*. December 2020. URL: <https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-the-slovak-republic/1680a0a088> (дата звернення: 12.05.2025).
6. INSCHOOL project – Inclusive Education Ambassador Initiative. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/431400_fr (дата звернення: 18.05.2025)
7. INSCHOOL1. Joint Programme Inclusive schools Making a difference for Roma children. URL: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/inclusive-education-for-roma-children/inschool1> (дата звернення: 19.05.2025).
8. Roma in 10 European Countries – Main results. *European Union Agency for Fundamental Rights*. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/roma-survey-findings> (дата звернення: 10.05.2025).
9. Roma Survey 2021 – Main results. Vienna, 2022. 77 p. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf (дата звернення: 10.05.2025).
10. Understanding EU action on Roma inclusion. *Think Tank European Parliament* URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690629/EPRS_BRI\(2021\)690629_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690629/EPRS_BRI(2021)690629_EN.pdf) (дата звернення: 09.05.2025).
11. Vláda schválila akčné plány inklúzie Rómov na roky 2025 – 2027. *TERAZ.SK. Spravodajský portál Tlačovej agentúry Slovenskej republiky*. 18. decembra 2024. URL: <https://www.teraz.sk/slovensko/vlada-schvalila-akcne-plany-inkluz/844132-clanok.html>

References:

1. Bakalchuk V.O., Dubova S.V., Tyshchenko Yu.A., Kaplan Yu.B. (2021). Zakonodavstvo ta pidkhody inozemnykh krain shchodo rozv'iazannia problem realizatsii prav, svobod i obov'iazkiv hromadian, yaki nalezhat do romskoi natsionalnoi menshyny [Legislation and foreign countries approaches to solving problems of exercising the rights, freedoms and obligations of citizens belonging to the Roma national minority]. *Analitychna dopovid. Tsentru suspilnykh doslidzhen – Analytical report. Center for Social Research*. Retrieved from: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2021.21> [in Ukrainian].
2. Hodlevska K.V. (2024). Inkluzivna osvita romskykh uchniv u Slovatskii Respublitsi ta Uhorschyni: vyklyky ta perspektyvy [Inclusive education of Roma students in the Slovak Republic and Hungary: challenges and prospects]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pedahohika ta psykhohihiia – Problems of modern transformations. Series: pedagogy and psychology*. № 5. Retrieved from: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-5-03-01> [in Ukrainian].
3. Akčné plány k stratégii rovnosti, inklúzie a participácie rómov do roku 2030 na roky 2025 – 2027. (2024). *Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Úrad vlády SR. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity*. 116 p. Retrieved from: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/akcne_plany_strategie_2030_na_roky_2025_2027_final.pdf
4. new EU Roma strategic framework. (2020). *European Commission*. October. Retrieved from: https://commission.europa.eu/system/files/2020-10/factsheet_-_a_new_eu_roma_strategic_framework_en.pdf
5. ECRI report on the Slovak Republic. (2020). *Council of Europe*. December 2020. Retrieved from: <https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-the-slovak-republic/1680a0a088>

6. INSCHOOL project – Inclusive Education Ambassador Initiative. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/node/431400_fr
7. NSCHOOL1. Joint Programme Inclusive schools Making a difference for Roma children. Retrieved from: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/inclusive-education-for-roma-children/inschool1>
8. Roma in 10 European Countries – Main results. *European Union Agency for Fundamental Rights*. Retrieved from: <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/roma-survey-findings>
9. Roma Survey 2021 – Main results. (2022). Vienna. 77 p. Retrieved from: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf
10. Understanding EU action on Roma inclusion. *Think Tank European Parliament* Retrieved from: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690629/EPRS_BRI\(2021\)690629_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690629/EPRS_BRI(2021)690629_EN.pdf)
11. Vláda schválila akčné plány inklúzie Rómov na roky 2025 – 2027. (2024). *TERAZ.SK. Spravodajský portál Tlačovej agentúry Slovenskej republiky*. 18. Decembra. Retrieved from: <https://www.teraz.sk/slovensko/vlada-schvalila-akcne-plany-inkluz/844132-clanok.html>

Nadiia Kichera. Educational mechanisms of the Roma ethnic group social integration in the Visegrad Four countries

The article analyzes and compares educational mechanisms for the social integration of Roma in the Visegrad Four countries. Social integration is important for all population groups for ensuring stability and development at both the micro and macro levels of state functioning. National and ethnic minorities often are the additional opportunities, bridges, and at the same time stumbling blocks in society in the context of harmonious coexistence, cooperation, etc. National minorities and ethnic groups are an aspect of social functioning to which the Council of Europe and the European Union pay significant attention, trying to implement in various contexts one of their basic principles – unity in diversity. At the same time, the issue of national and ethnic minorities is one of the most popular topics of modern scientific research and management practices. Developed democratic states, including European countries from different regions, have their own peculiarities in the formation and implementation of policy models regarding national minorities and ethnic groups, depending on the ethnic structure of the population, the characteristics of ethno-national relations and challenges, and state interests. The Visegrad Four countries also have their own successful examples and mechanisms, having developed and implementing management practices in the field of ethnopolitics, regarding national and ethnic minorities, including the Roma ethnic group.

Key words: *ethnopolitics, Visegrad Four, national minorities, ethnic groups, Roma, strategy, education.*

Відомості про автора:

Кічера Надія – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології і державного управління,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Надійшла 16.08.2025

Прийнята 20.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 351.746.1(477):005.35-049.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-19>

Олена Березовська-Чміль
ORCID: 0000-0002-3395-9141

Ігор Ковальчук
ORCID: 0009-0005-7055-6658

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено комплексний аналіз еволюції системи соціальної безпеки в Україні як одного з ключових елементів національної безпеки. Розкрито сутність соціальної безпеки як цілісного механізму захисту життєво важливих інтересів громадян у сфері соціального захисту, зайнятості, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та підтримки соціально уразливих категорій населення. Визначено, що соціальна безпека в умовах гібридних викликів, збройної агресії проти України, економічної нестабільності та загострення гуманітарної ситуації набуває особливої актуальності. Проаналізовано сучасні правові механізми забезпечення соціальної безпеки, зокрема нормативно-правову базу, державні програми соціального захисту, політику у сфері праці та зайнятості, а також заходи з протидії бідності та соціальному відчуженню.

Окрему увагу приділено проблемам, які стоять перед українською системою соціального захисту у зв'язку з війною: внутрішнє переміщення населення, зростання кількості осіб, які потребують допомоги, зниження трудової активності, зменшення фінансових ресурсів держави. Показано, що нинішні виклики вимагають не лише оперативного реагування, а й стратегічного переосмислення концептуальних підходів до формування соціальної політики. Розглянуто перспективи посилення соціальної стійкості держави, удосконалення законодавчої бази, діджиталізації соціальних послуг та формування партнерств між державою, громадянським суспільством і міжнародними організаціями. Обґрунтовано необхідність інтеграції соціальної безпеки до загального дискурсу безпекової політики та запропоновано рекомендації щодо побудови більш гнучкої, ефективної та людиноцентричної моделі соціального захисту в Україні в умовах тривалого кризового стану.

Ключові слова: національна безпека, соціальна безпека, соціальний захист, державно-правовий механізм.

Вступ. Сьогодні забезпечення національної безпеки набуває стратегічного значення для України. Ті геополітичні зміни, що відбулися за останнє десятиліття, докорінно змінили всю організацію міжнародних відносин. Принципово іншими стали умови існування і розвитку для нашої країни, із відповідними проблемами і можливостями їх вирішення, що є одним із завдань національної безпеки. Оскільки система соціальної безпеки в Україні є не лише складною, а й багатосторонньою, уряд нашої країни докладає значних зусиль задля її реформування, особливо що стосується її гармонізації з європейськими стандартами. На жаль, незважаючи на зусилля, залишаються проблеми щодо ефективного правового регулювання, особливо що стосується комплексного підходу до соціального захисту громадян. Однією з основних функцій держави є саме соціальна безпека, і зараз це питання як ніколи актуальне через поточні соціально-економічні перетворення, євроінтеграційні процеси та демографічну ситуацію. Суспільна стабільність, відсутність відкритих і прихованих сигналів громадянської непокори,

© О. Березовська-Чміль, І. Ковальчук, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

соціальних вибухів та інших конфліктних ситуацій, сприяння гідному рівню конкурентоспроможності українського працівника не лише у Європі, а й у світі – ті умови, що має гарантувати соціальна політика держави. Стосується це і необхідності забезпечення сучасних стандартів життя людини й створення умов для відтворення робочої сили.

Дослідженням механізмів забезпечення соціальної безпеки займалися такі вчені, як І. Сирота, В. Шайхатдінов, В. Горбулін. У їхніх дослідженнях висвітлено основні ідеї соціальної безпеки, актуальність, що дає змогу прослідкувати шлях розвитку та можливості вдосконалення механізмів забезпечення соціальної безпеки в Україні.

Методи дослідження. У дослідженні використано такі наукові методи, які допоможуть краще проаналізувати тему та провести всебічне розуміння тематики. Основними методами є: аналіз і синтез – забезпечує дослідження теоретичних засад соціальної безпеки; індукція та дедукція – виведення загальних висновків щодо впливу соціальної безпеки на національну безпеку; SWOT-аналіз – допоможе визначити сильні та слабкі сторони соціальної безпеки задля підвищення загального рівня життя населення.

Мета дослідження – дослідити еволюцію політико-правових механізмів забезпечення соціальної безпеки в Україні, визначити основні виклики, з якими зіштовхнулася країна, запропонувати шляхи вдосконалення вже існуючих механізмів, провести аналіз поточного стану законодавства, виявити основні загрози і виклики, а також визначити перспективи розвитку та шляхи підвищення ефективності.

Результати та обговорення. Із 24 серпня 1991 р., здобувши незалежність, Україна крок за кроком наближалася до того, щоб посісти гідне місце серед народів Європи. Докорінні зміни торкнулися всіх без винятку сфер життя. На жаль, усі ці зміни не матимуть жодного значення, якщо не звертати увагу на проблеми, що стосуються національної безпеки, а саме соціальної політики і соціальної безпеки сьогодення. Розширення співпраці із Західноєвропейським союзом, що є основною структурою оборони і безпеки ЄС – є одним із пріоритетних напрямів інтеграції до ЄС. Водночас Україна розвиває і поглиблює власні відносини з НАТО.

Так склалося, що росія має економічні (нафтові та газові) важелі впливу на Україну. Окрім того, військова агресія росії проти України нанесла суттєву шкоду українському народові. Зараз, на жаль, звичайні українці не відчують власну значущість для соціального, економічного чи політичного життя своєї країни, що є критичною необхідністю. Вплив олігархії як на політичну, так і на економічну сфери діяльності країни, високий рівень корупції та скованість української економіки мають наслідком доволі низький рівень громадянської свідомості. Ще донедавна в суспільстві панували ностальгічні настрої за радянськими часами, відчуттям якоїсь невизначеності з присмаком безвихідності, власної малозначущості та бідності порівняно із західними більш розвиненими країнами [9, с. 323–324].

Потреба в безпеці є базовою потребою людської діяльності. Соціальна безпека України – це науково обґрунтовані розрахунки мінімального споживчого бюджету, а також адекватні уявлення про гідний людини спосіб життя, упровадження заробітної плати, яка б робила можливою реалізацію такого споживчого бюджету. Ключовим аспектом цього є безперервне інформування громадян України як про рівні соціальних параметрів, так і про систему їх коригування, не забуваючи про зміни індексу цін та соціально-економічних критеріїв, ураховуючи можливості і самого суспільства [8, с. 33].

Саме поняття «соціальна безпека» є доволі комплексним та уособлює в собі як економічні, соціальні, політичні, так і духовні аспекти. Соціальну безпеку можна охарактеризувати як стан життєдіяльності людини та суспільства, що має в основі сформовану, сталу систему забезпечення соціальних умов діяльності особистості, а також підвищення рівня її соціальної захищеності та стійкості до різного роду чинників, які підвищують соціальний ризик. Будь-яка країна використовує засоби соціальної політики з метою забезпечення соціальної безпеки.

Соціальна безпека має на меті відображення всього того, що впливає на середовище існування людини та на якість життя людей, а також робить суспільство більш стійким та здатним до розвитку. Тому невід'ємною частиною соціальної безпеки є соціальний захист.

Серед науковців немає загальної думки щодо визначення поняття «соціальний захист». Так, наприклад, І. Сирота вважає, що термін «соціальний захист» належить до функції держави, яка піклується про матеріальне забезпечення непрацездатних громадян [10].

Загалом соціальний захист – це комплексна діяльність держави, яка здійснюється сукупністю організаційно-правових та соціально-економічних заходів та має на меті можливість забезпечення громадянами своїх соціально-економічних та духовних потреб шляхом створення для них належних умов. Діяльність спрямована також на забезпечення громадян, які потребують соціальної допомоги, рівня життя вище прожиткового мінімуму [11].

Механізм забезпечення соціальної безпеки включає у себе систему організаційно-економічних та правових заходів, спрямованих на запобігання соціально-економічним загрозам. Він включає такі основні компоненти: об'єктивний та комплексний моніторинг стану економіки й суспільства для виявлення і прогнозування як внутрішніх, так і зовнішніх загроз соціальній сфері; визначення критичних меж соціально-економічних показників, порушення яких може спричинити дестабілізацію та виникнення соціальних конфліктів; дії держави, спрямовані на виявлення та нейтралізацію зазначених загроз [12].

Що стосується самого механізму забезпечення соціальної безпеки, то він ефективно функціонує лише за можливості виконання відповідних вимог, серед яких: системність (урахування як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, взаємозв'язків і взаємозалежностей, що є елементами соціально-економічного простору вищого рівня); комплексність (передбачає доцільність фіксації усіх форм та напрямів відносин, що можуть вплинути на стан безпеки); прийнятний ризик (передбачає реалізацію доступних заходів, які спрямовані на уникнення подолання граничних ситуацій та захист людини в ринковому середовищі); альтернативність (має на меті виявлення й обґрунтування кількох можливих варіантів розв'язання проблем); пріоритетом є заходи, які спрямовані як на збереження здоров'я і життя людини, так і на підтримку нормальних умов її існування.

Що стосується еволюції політико-правових механізмів забезпечення соціальної безпеки, то це складний процес, який охоплює зміну законодавчих, адміністративних та інституційних підходів до забезпечення життєдіяльності населення в умовах соціальних ризиків.

До основних етапів еволюції можна віднести:

1. Радянський період (до 1991 р.). Цей період характеризується тим, що соціальна безпека забезпечувалася централізовано через державу, з пріоритетом на колективну відповідальність і обмежену індивідуальну ініціативу, а основні механізми стосувалися державних гарантій працевлаштування, безкоштовної медицини, освіти, пенсійного забезпечення. Визначним аспектом стала відсутність реальної правової самостійності у вирішенні соціальних проблем. Серед недоліків – відсутність ринкових механізмів, неефективність, залежність від політичної стабільності системи.

2. Перехідний період (1991–2004 рр.). На цьому етапі відбувається перехід до ринкової економіки, поява нових соціальних ризиків, зниження рівня соціальної захищеності.

Відбуваються зміни і в політико-правовому полі. Прийняття Конституції України (1996 р.) – закріплено соціальну державу (ст. ст. 1, 3, 46), а законодавчі акти регулюють питання пенсійного забезпечення, соціального страхування, допомоги малозабезпеченим. Інституційні зміни стосуються створення Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування, реформування системи охорони здоров'я.

Характерні риси системи соціального забезпечення перехідного періоду:

– погіршення якості послуг закладів освіти, охорони здоров'я, культури, різке підвищення вартості;

– у громадян, які працюють у приватному секторі, відсутні або обмежені соціальні права та можливості їх захисту;

– нераціональність та недовіра в управлінні коштами фондів соціального страхування, пенсійного та сприяння зайнятості населення тощо.

Однак характерний період і тим, що державна соціальна політика шириться у напрямках:

– усебічної підтримки та створення підходящого середовища для розвитку сім'ї, жінок, дітей та молоді, кроки, які б вплинули на проблему зменшення населення;

– здійснення загальної реформи системи соціального забезпечення, що включало в себе перегляд та зміни у структурі соціального страхування та пенсійного забезпечення, акцент на допомозі найбільш уразливим верствам населення;

– відбувається розвиток ринку праці та соціального партнерства; гарантованість та своєчасна виплата заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат; упровадження політики доходів населення з метою удосконалення соціально-трудових відносин; підтримання життєдіяльності населення стало однією з ключових особливостей того періоду [9, с. 330–332]. Серед основних проблем – недостатнє фінансування, слабкий нагляд та високий рівень бідності.

3. Євроінтеграційний етап (2005–2013 рр.). Цей етап характеризується орієнтацією на європейські стандарти соціального захисту. Відбувається реформа державної служби зайнятості, розвиток механізмів адресної допомоги сприяє стабільному функціонуванню напрямів та програм. Відбуваються ключові зміни в деяких напрямках:

– розширення програм соціальної підтримки;

– прийняття Стратегії подолання бідності;

– удосконалення правової бази (закони «Про соціальні послуги», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»).

Серед проблем – політична нестабільність, непослідовність у реалізації реформ.

4. Післяреволюційний період та період війни (2014 р. – дотепер). Характеризується загостренням соціальних ризиків через збройний конфлікт, економічну кризу, внутрішнє переміщення населення. Серед викликів, з якими зіштовхнулася країна: захист прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), розвиток програм допомоги військовослужбовцям, ветеранам, родинам загиблих та медична реформа, запуск системи eHealth.

Серед політико-правових дій варто виокремити прийняття законів про статус ВПО, ветеранів, нові механізми соціальних виплат та децентралізацію соціальної політики (ОТГ отримують більше повноважень).

Відповідно до сучасних тенденцій, відбувається перехід від утриманської моделі до активної соціальної політики; цифровізація соціальної сфери.

Серед викликів, із якими зіштовхнулася країна:

– повномасштабна війна з Росією з 2022 р., що призвела до масових переміщень, утрат, психологічних травм, руйнування інфраструктури;

– економічна нестабільність, демографічна криза.

Однак є і перспективи:

– гармонізація законодавства з правом ЄС;

– удосконалення системи соціального страхування та пенсійної системи;

– розвиток партнерства з міжнародними організаціями (UNDP, UNICEF, WHO);

– застосування цифрових інструментів («Дія», реєстри, електронні послуги).

Законодавство України у сфері соціальної безпеки характеризується складною та розгалуженою структурою, в основі якої лежить Конституція України. Відповідно до Конституції, людина є найвищою соціальною цінністю, якій гарантується основні соціальні права. Статті 47–49 гарантують право на житло, охорону здоров'я, медичну допомогу, а ст. 46 забезпечує право громадян на соціальний захист у разі втрати працездатності, безробіття, старості та інших

соціальних ризиків. Саме у цих конституційних нормах закріплено правову основу, яку можна використати як фундамент для побудови ефективної системи соціальної безпеки в Україні. Сюди ж можна включити й інші закони, кодекси, підзаконні акти та міжнародні договори [1].

Незважаючи на розгалуженість законодавчої бази України у сфері соціальної безпеки, існують більш вагомі труднощі з ефективним упровадженням її положень. Серед основних проблем – недостатня узгодженість між окремими нормативно-правовими актами, що створює правову невизначеність і ускладнює практичне застосування норм. Окрім цього, потребують удосконалення механізми реалізації конституційно закріплених соціальних гарантій, що стосується сфер соціального захисту, охорони здоров'я та пенсійного забезпечення.

Нагальним є завдання адаптації чинного законодавства відповідно до сучасних соціально-економічних умов, у тому числі з урахуванням демографічних змін та економічної нестабільності. Це сприятиме зміцненню механізмів захисту прав громадян і дасть змогу узгодити національні стандарти з європейськими вимогами.

Вихідною точкою для аналізу нормативного регулювання в галузі соціальної безпеки слід уважати Закон України «Про основи національної безпеки України» як акт, що визначає стратегічні підходи до безпеки держави включно з її соціальним виміром [2]. Закон був важливою частиною у формуванні політики національної безпеки, визначаючи стратегічні цілі, пріоритети та механізми соціальної безпеки, підкреслюючи значення соціальної стабільності для внутрішньої безпеки країни.

Такий підхід відображає необхідність комплексного захисту національних інтересів у різних сферах державної діяльності. Водночас порівняно з попереднім законодавством новий закон має більш узагальнений характер, акцентуючи увагу на стратегічних орієнтирах і підходах до формування безпекової політики. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 2003 р. приділяв значну увагу соціальному складнику безпеки, чітко окреслюючи загрози у цій сфері та визначаючи конкретні напрями державної політики для їх подолання. У ньому детально розглядалися такі проблеми, як бідність, безробіття, демографічні зміни та погіршення стану здоров'я населення. Натомість Закон «Про національну безпеку України» від 2018 р. має більш узагальнений характер: він менше зосереджується на конкретних соціальних аспектах та акцентує увагу на загальній концепції національної безпеки, охоплюючи економічну, інформаційну, воєнну та інші ключові сфери [3]. Закон України «Про соціальні послуги» теж є частиною нормативних актів, із яких складається правова база соціальної безпеки в Україні. Закон визначає порядок і механізми надання підтримки особам, які опинилися у складних життєвих обставинах [4]. Що стосується Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», то у ньому визначено мінімальні стандарти соціального захисту, що забезпечують базові соціальні гарантії, серед яких – мінімальний розмір оплати праці, пенсії та інші соціальні виплати [5]. Закон України «Про прожитковий мінімум» регламентує величину мінімальних засобів, необхідних для забезпечення базових потреб населення, що є фундаментом для формування соціальних програм та виплат [6]. Одним із ключових нормативно-правових актів у цій сфері є Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Завдяки цьому Закону визначаються правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи соціального страхування, що гарантує захист громадян у разі втрати працездатності або виникнення нещасних випадків на виробництві [7]. Закон установлює механізми надання матеріальної допомоги та соціальних послуг, серед яких – допомога при тимчасовій непрацездатності, вагітності, а також страхування від нещасних випадків на виробництві. Ключовим аспектом є регламентація розмірів страхових виплат, що визначаються з урахуванням ступеня втрати професійної працездатності та середнього заробітку застрахованої особи [13, с. 137–138]. Ці закони є основоположними в системі соціальної безпеки. Завдяки ним формується цілісний підхід до захисту населення.

Судова практика відіграє ключову роль у формуванні правових підходів до забезпечення соціальної безпеки, завдяки їй судові органи здійснюють застосування та тлумачення правових норм у конкретних ситуаціях, установлюючи відповідні правові стандарти й забезпечуючи захист прав громадян. Особливе значення має діяльність Конституційного Суду України, який у своїх рішеннях формує конституційні засади соціальної безпеки, надаючи офіційне тлумачення положень Конституції та законодавства України у цій сфері [14, с. 383].

Сучасний світ переживає численні випробування, які ставлять під загрозу соціальну безпеку населення, особливо в умовах глобалізації, економічної нестабільності та збройних конфліктів. В українських реаліях, на тлі затяжної військової агресії та глибоких соціально-економічних змін питання забезпечення соціальної безпеки набуває особливої ваги.

Соціальна безпека розглядається як багатовимірне явище, що охоплює не лише економічний, а й соціальний, культурний та екологічний складники, які визначають умови для гідного життя населення та сталого розвитку суспільства. Відповідно до міжнародних стандартів, соціальна безпека є невід'ємною частиною національної безпеки, що включає захист прав і свобод людини, а також забезпечення рівного доступу до соціальних послуг та благ.

У цьому контексті важливою є роль правового регулювання, яке має бути адаптоване до сучасних викликів і забезпечувати реальне виконання соціальних прав. Попри наявність в Україні розвиненої нормативно-правової бази у сфері соціального захисту на практиці все ще існує низка недоліків і прогалин, що ускладнюють належну реалізацію та захист соціальних прав громадян [14, с. 383–384].

Відсутність цілісного правового підходу до забезпечення соціальної безпеки залишається однією з основних перешкод для ефективного вирішення соціальних проблем в Україні. Чинна система нормативно-правового регулювання часто не відповідає принципам соціальної справедливості та не забезпечує належного рівня захисту соціальних прав громадян. Серед актуальних проблем – суперечності між окремими нормативно-правовими актами, відсутність чітких механізмів реалізації соціальних гарантій, а також брак фінансових ресурсів для ефективного функціонування соціальних програм.

Окремою проблемою є прогалини у правовому забезпеченні соціальних прав окремих категорій населення, що призводить до нерівного доступу до соціальних благ і можливостей. Наприклад, нормативне регулювання питань соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб досі залишається недосконалим, що ускладнює реалізацію їхніх прав на житло, соціальні виплати та інші гарантії. Подібним чином правове забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю потребує істотного вдосконалення, зокрема в частині доступу до медичних, освітніх і трудових ресурсів. Окрім того, низька ефективність реалізації правових норм на практиці та обмеженість судового захисту соціальних прав негативно позначаються на загальному рівні соціальної безпеки в країні [9, с. 237–238].

Висновки. Еволюція політико-правових механізмів забезпечення соціальної безпеки в Україні свідчить про поступовий відхід від централізованої та утриманської моделі на користь більш гнучкої системи, зорієнтованої на потреби громадян. Нині ця система перебуває у фазі трансформації, що зумовлено як внутрішніми реформами, так і зовнішніми чинниками, передусім війною. Подальший поступ у цій сфері залежить від результативного впровадження реформ, посилення правової основи та інтеграції до європейського соціального простору. Соціальна безпека є невід'ємною частиною загальної безпеки держави. Удосконалення правового механізму соціальної безпеки в Україні вимагає цілісного та комплексного підходу. Це передбачає узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами, підвищення ефективності соціальної політики та дотримання принципів соціальної справедливості. Пріоритетним завданням є формування повноцінної нормативно-правової бази, яка б забезпечувала узгодженість правових норм у сфері соціального захисту та містила дієві механізми реалізації соціальних гарантій.

Необхідно впроваджувати сучасні інструменти соціальної політики, спрямовані на забезпечення прийняттого рівня життєвого рівня, зміцнення соціальної згуртованості та підтримку більш уразливих соціальних груп населення. Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток правової інфраструктури соціального забезпечення, зокрема впровадження електронних послуг, автоматизація процесів надання соціальної допомоги та використання цифрових технологій для підвищення ефективності системи соціального захисту. Окрім того, посилення правового складника соціальної безпеки потребує активнішої участі судової влади у захисті соціальних прав громадян, удосконалення процедур адміністративного оскарження рішень державних органів та посилення контролю за дотриманням соціальних стандартів. Для усунення наявних прогалин і забезпечення належної уваги до питань соціальної безпеки необхідне оновлення чинного законодавства або підготовка нових нормативно-правових актів. Це дасть змогу чіткіше врегулювати відповідні питання, установити конкретні індикатори ефективності та поліпшити координацію між відповідними органами. Зазначені заходи сприятимуть подоланню фрагментації політики у сфері соціального захисту та інтеграції соціальної безпеки до загальної стратегії національної безпеки України.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
3. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
4. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 20. Ст. 73.
5. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 409.
6. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 38. Ст. 348.
7. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46–47. Ст. 403.
8. Власюк О. Соціальна безпека громадян. Національна безпека України. Київ, 2016. 528 с.
9. Макаренко Б. Соціальна безпека у стратегії українського державотворення. *Наукові записки*. 2018. № 2(70). С. 322–334.
10. Сирота І. Право соціального забезпечення та гарантії здійснення соціального захисту. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 73–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2017_2_14 (дата звернення: 28.06.2025).
11. Визначення соціального захисту і соціальної безпеки людини. Особливості соціального захисту протягом життєвого циклу людини. URL: <https://studies.in.ua/socialna-polityka-derzhavy/3469-viznachennya-socalnogo-zahistu-socальноi-bezpeki-lyudini-osoblivost-socalnogo-zahistu-protyagom-zhittjevogo-siklu-lyudini.html> (дата звернення: 25.06.2025).
12. Беляев О., Дибя М., Кириленко В. Соціальна економіка. Київ : КНЕУ, 2005. С. 196.
13. Коваленко Р. Проблеми правового регулювання соціальної безпеки в контексті національної безпеки України. *Право*. 2024. № 1(83). С. 136–141.
14. Скупейко А., Синишин І. Правове забезпечення соціальної безпеки в контексті сталого розвитку. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. № 41. С. 381–386.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy. [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine]. (1996 June 28). No. 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. No. 30. P. 141 [in Ukrainian].

2. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy. [On the Fundamentals of National Security of Ukraine; Law of Ukraine]. (2003, June 19). No. 964-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. No. 39. P. 351 [in Ukrainian].
3. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy. [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine]. (2018, June 21). No. 2469-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. No. 31. P. 241 [in Ukrainian].
4. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy. [On Social Services: Law of Ukraine]. (2019, January 17). No. 2671-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. No. 20. P. 73 [in Ukrainian].
5. Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii: Zakon Ukrainy. [On State Social Standards and State Social Guarantees: Law of Ukraine]. (2000, October 5). No. 2017-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2000. No. 48. P. 409 [in Ukrainian].
6. Pro prozhytkovyi minimum: Zakon Ukrainy. [On the Subsistence Minimum: Law of Ukraine]. (1999, July 15). No. 966-XIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1999. No. 38. P. 348 [in Ukrainian].
7. Pro zahalnoboviiazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy. [On Compulsory State Social Insurance: Law of Ukraine]. (1999, September 23). No. 1105-XIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1999. No. 46–47. P. 403 [in Ukrainian].
8. Vlasiuk, O. (2016). Sotsialna bezpeka hromadian. [Social Security of Citizens]. Natsionalna bezpeka Ukrainy. Kyiv. P. 528. [in Ukrainian].
9. Makarenko, B. (2018). Sotsialna bezpeka v strategii ukrainskoho derzhavotvorennia. [Social Security in the Strategy of Ukrainian State Building]. Naukovi zapysky. No. 2 (70). P. 322–334 [in Ukrainian].
10. Syrota, I. (2017). Pravo sotsialnoho zabezpechennia ta harantii zdiisnennia sotsialnoho zakhystu. [Social Security Law and Guarantees for the Implementation of Social Protection]. Yurydychnyi visnyk. No. 2. P. 73–78. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2017_2_14 [in Ukrainian].
11. Vyznachennia sotsialnoho zakhystu i sotsialnoi bezpeky liudyny. Osoblyvosti sotsialnoho zakhystu protiahom zhyttievoho tsykladu liudyny. [Definition of Social Protection and Human Social Security. Features of Social Protection Throughout the Human Life Cycle]. Retrieved from: <https://studies.in.ua/socialna-polityka-derzhavy/3469-viznachennya-socialnogo-zahistu-socialnoi-bezpeki-lyudini-osoblivost-socialnogo-zahistu-protyagom-zhittiyevogo-tsiklu-lyudini.html> [in Ukrainian].
12. Belyaiev, O., Dyba, M., Kyrylenko, V. (2005). Sotsialna ekonomika. [Social Economy]. Kyiv: KNEU. P. 196 [in Ukrainian].
13. Kovalenko, R. (2024). Problemy pravovoho rehuluvannia sotsialnoi bezpeky v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy. [Problems of Legal Regulation of Social Security in the Context of Ukraine's National Security]. Pravo. No. 1 (83). P. 136–141 [in Ukrainian].
14. Skupeiko, A., Synyshyn, I. (2024). Pravove zabezpechennia sotsialnoi bezpeky v konteksti staloho rozvytku. [Legal Support for Social Security in the Context of Sustainable Development]. Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna. Seriya yurydychna. No. 41. P. 381–386 [in Ukrainian].

Olena Berezovska-Chmil, Ihor Kovalchuk. Evolution of political and legal mechanisms for ensuring social security in Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of the evolution of the social security system in Ukraine as one of the key elements of national security. The author reveals the essence of social security as a holistic mechanism for protecting the vital interests of citizens in the field of social protection, employment, healthcare, pension provision and support for socially vulnerable categories of the population. It is determined that social security in the context of hybrid challenges, armed aggression against Ukraine, economic instability and aggravation of the humanitarian situation is gaining particular relevance. Modern legal mechanisms for ensuring social security are analyzed, in particular the regulatory framework, state social protection programs, labor and employment policies, as well as measures to combat poverty and social exclusion. Particular attention is paid to the problems facing the Ukrainian social protection system in connection with the war:

internal population displacement, an increase in the number of people in need of assistance, a decrease in labor activity, a decrease in the state's financial resources. It is shown that current challenges require not only an operational response, but also a strategic rethinking of conceptual approaches to the formation of social policy. The article considers the prospects for strengthening the social stability of the state, improving the legislative framework, digitalization of social services and the formation of partnerships between the state, civil society and international organizations. The author justifies the need to integrate social security into the general discourse of security policy and offers recommendations for building a more flexible, effective and people-centered model of social protection in Ukraine in the conditions of a prolonged crisis.

Key words: national security, state and legal mechanism, social security, social protection.

Відомості про авторів:

Березовська-Чміль Олена – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ковальчук Ігор – аспірант кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 16.08.2025

Прийнята 20.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 327.56:321.011-047.645

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-20>

Олександр Красв

ORCID: 0000-0003-4998-8614

Марія Мовчан

ORCID: 0009-0005-2451-1360

ДИЛЕМА ОБМЕЖЕНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ЯК ВИКЛИК МІЖНАРОДНОМУ РЕГУЛЮВАННЮ ЗАМОРОЖЕНИХ КОНФЛІКТІВ

Статтю присвячено дослідженню феномену обмеженого суверенітету як ключового виклику в урегулюванні заморожених конфліктів на пострадянському просторі. Автори аналізують поняття суверенітету крізь призму міжнародного права та теорій міжнародних відносин, наголошуючи на відмінності між формальною владою та ефективним контролем, що зумовлює існування «зон обмеженої державності». Особливу увагу приділено грузинському кейсу, де міжнародна медіація, зокрема через угоди 1992 та 1994 рр., інституціоналізувала політичне неврегулювання й закріпила патерн патової ситуації.

У статті показано, як миротворчі втручання попри намір стабілізації створюють умови для збереження конфлікту, надаючи сторонам ресурси та легітимність, водночас посилюючи залежність від зовнішніх акторів. Аналізуються рішення ООН, ЄС та СНД, які, фактично легітимізуючи російську військову присутність, сприяли закріпленню «сірих зон» на території Грузії. Автори підкреслюють суперечливу роль ЄС та США, які декларували підтримку суверенітету Грузії, але на практиці демонстрували поступки Москві задля уникнення конфронтації. Особливу увагу приділено «Плану Медведєва – Саркозі» 2008 р., що припинив гарячу фазу війни, але не був ратифікований і залишив конфлікт юридично неврегульованим.

Зроблено висновок, що відсутність дієвих механізмів контролю за виконанням домовленостей, розбіжності між позиціями міжнародних інституцій та толерування участі держави-патрона у миротворчих процесах створюють умови для стійкого обмеження суверенітету. Це ставить під сумнів ефективність сучасної архітектури міжнародної безпеки в урегулюванні заморожених конфліктів та вимагає вироблення нових підходів до забезпечення територіальної цілісності держав.

Ключові слова: заморожені конфлікти, суверенітет, міжнародне врегулювання конфліктів, Європейський Союз, міжнародні організації.

Вступ. Суверенітет – це принцип верховенства та беззаперечності державної влади, наділення її виключною юрисдикцією над своєю територією поза межами втручання зовнішнього актора [1]. Він передбачає «формальну організацію політичної влади та здатність її органів контролювати територію в межах власного політичного утворення» [2, с. 4]. Таке поняття тісно пов'язане з двома важливими аспектами: владою (authority) та ефективним контролем (effective control), причому перше може існувати окремо від другого у разі, коли вона ґрунтується на добровільній згоді тих, ким управляє, а поєднання цих двох аспектів, своєю чергою, характеризується таким явищем, як державність (statehood) [3].

Стаття 2(4) Першого розділу Статуту ООН закликає усіх членів Організації Об'єднаних Націй «поважати суверенітет, територіальну цілісність та політичну незалежність інших держав» [4], що підкріплюється також статтею 2(7) про невтручання організації до справ сфери внутрішньої компетенції держави [5]. Однак у міжнародних відносинах можуть виникати такі умови, коли внутрішній суверенітет суттєво обмежується, а влада суверенної держави

не здатна повною мірою забезпечувати реалізацію політичних рішень та застосування примусу, що призводить до формування так званих зон обмеженої державності (areas of limited statehood) [3]. Питання обмеженого державного суверенітету в міжнародно-правовому регулюванні конфлікту дає змогу зрозуміти, яким чином процес медіації конфлікту і, як наслідок, інституційні механізми, застосовані для спроб його вирішення, сприяють утраті національним урядом його суверенного права на захист територіальної цілісності та закріплюють зони обмеженої державності.

Демонстративним кейсом, який ілюструє логіку такої динаміки, є заморожений конфлікт у Грузії, який триває понад тридцять років, а його гарячі фази та російсько-грузинська війна 2008 р. вважаються однією з найбільш кровопролитних сторінок пострадянської історії. Зусилля третіх акторів та інституції міжнародної архітектури миру так і не сприяли врегулюванню конфлікту, а радше призвели до ситуації, яку дослідники називають патерном патової ситуації (stalemate pattern), в основі якого лежить формалізоване політичне неврегулювання (formalised political unsettlement), де гаряча фаза конфлікту завершена без вирішення радикальних розбіжностей між його сторонами, які попри все залишаються залученими до мережі політичних, правових та економічних взаємозалежностей. У такому патерні важливими структурними чинниками є миротворчі втручання, що можуть продукувати такі цінні для сторін ресурси, як час для реорганізації, матеріальна підтримка, міжнародне визнання, легітимність на світовій арені тощо, тоді як залежність від допомоги зовнішніх акторів та мирні угоди, які активно ними підтримуються, зумовлюють формування стійкої моделі глухого кута [6]. І як тільки в таких умовах закріплюється формалізоване політичне неврегулювання (formalised political unsettlement), воно стає стійким, а подальші мирні інтервенції зовнішніх акторів не можуть просунути процес далі стабілізації [6, с. 500], досягнутої такою собі «угодою про незгоду», за якою створені політичні та правові інституції радше відображають домовленість сторін щодо політико-правових механізмів керування конфліктом, а не шляхи його вирішення [7]. Таким чином, мирні угоди в такій ситуації інституціоналізують простір для подальшого співіснування та переговорних процесів із характерною для заморожених конфліктів маятниковою динамікою.

Від початку протистояння у Грузії і до сьогодні ні самим сторонам конфлікту, ні зовнішнім акторам, які брали участь у його медіації, так і не вдалося сприяти примиренню, а близько 20% [8] грузинської території і досі залишається під окупацією Москви. Припиненням вогню у грузино-осетинській війні 1991–1992 рр. вважається підписання Б. Єльциним та Е. Шеварднадзе Сочинської угоди від 24 червня 1992 р., яка передбачала, окрім виведення військових, створення Змішаної контрольної комісії (далі – ЗКК) із повноваженнями контролю за виконанням процесу припинення вогню. У підпорядкування ЗКК Сочинською угодою визначалися групи військових спостерігачів та Змішані сили з підтримки миру [9].

Що ж до Абхазії, то цей етап ескалації закінчився підписанням «Угоди про припинення вогню та роз'єднання сил» 14 травня 1994 р. в Москві, а 12-кілометрова зона безпеки з обох боків річки Інгури, визначена Угодою, почала контролюватися Колективними миротворчими силами з підтримки миру СНД, які тим не менше склалися винятково з російських військових. Окрім того, сторони також погодилися, що разом із російськими миротворцями на території будуть присутні спостерігачі [10]. За словами чинного на той момент Генерального секретаря ООН, про таку домовленість керівництву Організації Об'єднаних Націй стало відомо лише постфактум після підписання Угоди, що свідчить про її фактичне виключення з переговорного процесу, однак згодом Рада Безпеки ООН одноголосно схвалила присутність російських миротворців та розширила чисельність Місії спостерігачів Організації Об'єднаних Націй у Грузії, створеної ще під час другого туру переговорів у 1993 р., до 136 військових [11]. Тим не менше присутність російських військових як миротворців та фактичний контроль держави-патрона над маріонетковими утвореннями сприяли зростанню політичної напруги та подальшій ескалації.

Від самого початку переговорних процесів участь Росії (яка мала очевидні інтереси щодо конфліктних територій) як очільника миротворчих сил у Грузії була свідомо толерована міжнародними акторами. Резолюція № 937 Ради Безпеки ООН від 21 липня 1994 р. фактично легітимізувала нову роль РФ на «ближньому зарубіжжі» – територіях пострадянських республік, які Москва традиційно вважає об'єктом свого контролю. Цією Резолюцією Рада Безпеки ООН визнала мандат Співдружності Незалежних Держав як організації – надавача миротворчих сил, розгорнутих на території Грузії, та запевнила у готовності Російської Федерації інформувати членів Ради Безпеки ООН про їхню діяльність. Окрім того, цією ж Резолюцією європейська спільнота високо оцінила «зусилля членів СНД, спрямованих на підтримку зупинення вогню в Абхазії, Республіці Грузія і сприяння поверненню біженців та переміщених осіб у свої будинки...[та] зроблений Російською Федерацією внесок... у миротворчі сили у відповідь на прохання сторін...» [12].

І хоча такі впливові держави, як, наприклад, Франція, вбачали новаторство у поєднанні мандату ООН із регіональними миротворчими силами, непостійні на той момент члени Ради Безпеки ООН Пакистан та Нова Зеландія висловлювали своє занепокоєння щодо домінуючої участі в миротворчих місії держави з очевидними експансіоністськими інтересами у регіоні, наголошуючи на тенденції надавати країнам, що знаходяться найближче до зони конфлікту, роль миротворців тоді, як вони мають там прямі інтереси, та тому, що наявне тоді «де-факто припинення вогню не було надійною основою для миротворчої операції такого типу» [13].

Співдружність Незалежних Держав скоріше була інструментом зовнішньої експансіоністської політики Російської Федерації, тому її статус нейтральної регіональної сили в контексті миротворчих місій у Грузії став досить суперечливою практикою. Декілька членів «групи друзів Грузії» (групи держав, що вперше об'єдналися для підтримки мирного процесу в 1993 р. і склалися із Франції, США, Великої Британії, Німеччини та Росії, однак часто критикувалася за участь останньої; оновлений склад групи діяв із 2005 до 2008р., а нова група друзів Грузії в рамках ОБСЄ була створена в 2014 р. [14]), які взяли участь у процесі написання Резолюції, після дискусій на її обговоренні не висловили жодних заперечень. Постійна представниця США в ООН із 1993 по 1997 р. М. Олбрайт зазначила, що це буквально розчистило експансивний шлях Росії до Грузії та сприяло «ліцензувати сфери впливу великих держав» [15].

Своєю чергою, Сполучені Штати послідовно висловлювали підтримку Тбілісі, але водночас демонстрували поступливість щодо російських інтересів на Кавказі та наполягали на необхідності дипломатичних заходів вирішення конфлікту. У жовтні 2006 р. на тлі ядерної кризи з випробуваннями Північної Кореї Вашингтон приєднався до Москви у резолюції Радбезу ООН, яка підтримала миротворчі зусилля РФ, визнала їхню важливу роль та відзначила «із задоволенням» [16] відновлення спільного патрулювання миротворців СНД та Місії ООН. Це викликало занепокоєння Грузії та поставило під сумнів її очікування щодо західного союзника [17, с. 181].

Тим не менше до російсько-грузинської війни 2008 р. зусилля міжнародних акторів, особливо Європейського Союзу, у питанні вирішення конфлікту та налагодження зв'язків між Тбілісі та сепаратистськими регіонами здавалися перспективними та породжували сподівання на успіх, про що свідчить висновок засідання Європейської Ради в Кельні 1999 р. з оптимістичною заявою про пошук «тривалих рішень для затяжних конфліктів» [18]. ЄС довгий час був чи не найбільшим іноземним донором для Південної Осетії та Абхазії, виділивши 28 млн євро у період із 1997 по 2006 р. на проекти відновлення та інфраструктурного розвитку, і в той же період була надана гуманітарна допомога на понад 100 млн євро через Генеральний директорат Європейської Комісії з питань цивільного захисту та гуманітарної допомоги (ЕЧНО) [19, с. 20]. У межах Плану дій Європейської політики сусідства, який у 2006 р. затвердила Рада співпраці ЄС – Грузія, «сприяння мирному вирішенню внутрішніх конфліктів» [20, с. 10] визначалося пріоритетом, заснованим на повазі до суверенітету та територіальної цілісності Грузії. Європейська Комісія неодноразово зазначала про необхідність підвищення ефективності механізмів переговорів у межах Південно-Осетинського

та Абхазького конфліктів [21, с. 172], однак зрештою міжнародна увага до конфлікту у Грузії поступово згасла, і він став не просто замороженим, а фактично забутим [17].

Повторна ескалація у серпні 2008 р. знову спрямувала фокус світової спільноти на Південний Кавказ та повернула конфлікт до порядку денного гравців великої шахівниці. Спільною заявою «Групи друзів Грузії», військового вторгнення РФ у 2008 р. було визначено порушенням міжнародного права [22]. Формалізоване політичне неврегулювання (formalised political unsettlement) замороженого конфлікту в Грузії було закріплене «Планом Медведєва – Саркозі» – документом, на який посилається Росія в аргументації своєї присутності в регіоні, а Грузія – у питаннях виведення російських військ з окупованих територій. План був узгоджений 12 серпня на зустрічі лідерів Російської Федерації та Французької Республіки.

Шість пунктів, запропонованих політиками, полягали у зобов'язанні сторін виконати такі положення: «1) не застосовувати силу; 2) остаточно припинити бойові дії; 3) забезпечити вільний доступ до гуманітарної допомоги; 4) грузинські збройні сили будуть змушені відступити до своїх звичних місць дислокації; 5) російські війська будуть змушені відступити на лінії, встановлені до початку бойових дій. До запровадження міжнародного механізму російські миротворчі сили запровадять додаткові заходи безпеки; 6) початок міжнародних домовленостей щодо безпеки та стабільності в Абхазії та Південній Осетії» [23].

Н. Саркозі у листі до М. Саакашвілі назвав п'ятий пункт договору додатковими заходами безпеки, які мали здійснювати російські миротворчі сили, та попросив президента Грузії підтвердити свою на це згоду, аргументуючи це запевненнями російського президента про «виведення російських сил відповідно до укладеної угоди» [24].

Цікаво й те, що не існує жодного аркушу з угодою, де стояли би підписи і Саакашвілі, і Медведєва: екземпляр французькою, підписаний президентом РФ та Саркозі у статусі «свідка» (тоді як підписи представників Абхазії та Південної Осетії були вже додані згодом), та окремий документ із підписом Саакашвілі та Саркозі [25]. І хоча підписання плану і вважається моментом закінчення Російсько-Грузинської війни, цей документ так і не пройшов ратифікації вищим законодавчим органом влади, а отже, так і не набрав сили міжнародного договору. Це критично важливий момент, адже без відповідної ратифікації він не має обов'язкової юридичної сили і залишається лише політичним рішенням. Таким чином, військові дії закінчилися, однак юридично війна так і не була припинена, залишившись замороженим конфліктом.

Європейська спільнота підтримала зусилля сторін до примирення та, зокрема, виконання «Плану Медведєва – Саркозі», однак відповідний проєкт резолюції Ради Безпеки ООН, яку підготували представники Франції на засіданні, № 5961, не був ухвалений через нібито її невідповідність пунктам самого плану та його переосмислення у «пропагандистських цілях» [26], хоча фактично влада Кремля не могла підтримати резолюцію, яка визнавала суверенітет Грузії, адже це було б актом прийняття територіальної цілісності держави, що прямо суперечило б визнанню незалежності Абхазії та Південної Осетії [27, с. 8], захист населення яких став основним приводом для російської агресії.

Окрім того, важливим аспектом у спробі легітимації Кремлем своєї експансивної політики є апеляція до шостого пункту «Плану Медведєва – Саркозі», який у російськомовному варіанті відрізняється лише одним прислівником від його французькомовної та англomовної версій. Тогочасний міністр закордонних і європейських справ Франції Бернар Кушнер повідомив, що в перекладеній версії Москви йшлося про безпеку «для» Південної Осетії та Абхазії, тоді як в інших примірниках використовувалося формулювання про безпеку «в (фр. en; англ. in)» цих регіонах [28]. Як наслідок, це призвело до невизначеності інтерпретації положення та статусу самих територіальних одиниць, адже у випадку з російською версією це створює лазівку до інтервенції під виглядом безпекових гарантій для Абхазії та Південної Осетії як інших рівних Грузії міжнародних акторів, які схвалюють інтервенцію як заходи безпеки.

Це, а також визнання незалежності самопроголошених республік Москвою є інструментом виправдання російської інтервенції, яка, власне, забезпечила ефективний контроль над Цхінвалі та Сухумі. Напередодні вторгнення РФ влада самопроголошених республік неодноразово просила у держави-патрона допомоги та захисту, що дало Кремлю *casus belli* як дій, ужитих нібито для «захисту громадян», підкріплених російською паспортизацією населення невизнаних регіонів, однак така спроба легітимації воєнної інтервенції є неправомірною, адже Абхазія та Південна Осетія визнаються суверенною територією Грузії.

Незважаючи на те що міжнародні інституції засудили російську агресію, їхня обережна позиція арбітра, активна підтримка невідв'язного Тбілісі «Плану Медведєва – Саркозі» та безпосередня участь у його написанні французького президента, а за сумісництвом і Голови Європейської Ради (станом на липень-грудень 2008 р.), стали лицемірним підігруванням експансивним інтересам Москви. Таким чином, європейська позиція та заклики щодо поваги суверенітету Грузії утворюють логічний конфлікт із її реальними зусиллями щодо врегулювання конфлікту.

Незважаючи на те що актори світової арени у своїй риториці активно виступали на підтримку суверенітету Грузії, деякі висловлювання учасників міжнародної архітектури безпеки скоріше вказують на спроби маневрування між формальною згодою з принципами міжнародних відносин та реальними поступками на перевагу Росії з намірами уникнути серйозної конфронтації навіть на політичному рівні. Наприклад, чинний на той час президент США Джордж Вокер Буш в інтерв'ю для NBC наголосив на тому, що насильство є неприпустимим, додав необхідність повернення до статусу-кво на момент 6 серпня, однак також висловив занепокоєність щодо непропорційної реакції Росії та засудив «бомбардування поза межами Південної Осетії» [29]. Такий прояв політичного дискурсу вказує на те, що навіть якщо офіційні наративи всіляко підтримували суверенітет та територіальну цілісність Грузії, такі заяви фактично підтверджували ефективний контроль Москви над окупованими територіями Грузії.

У 2008 р. Тбілісі був змушений підписати невідв'язний їй документ щодо зупинки бойових дій ціною поступок із довготривалою шкодою для держави [30]. Сам М. Саакашвілі в інтерв'ю для «Institute for War and Peace Reporting» зазначив, що попереджав західних акторів у тому, що «усе піде не так» [31], та назвав «План Медведєва – Саркозі» катастрофою, яка фактично допомогла Росії закріпити свій ефективний контроль [31]. ЄС вибрав стратегію тиску, фактично надавши Грузії вибір без вибору, який відповідав інтересам Кремля [32], що в результаті призвело до обмеження суверенітету Грузії у сірих зонах із правовим вакуумом, де, з одного боку, Абхазія та Південна Осетія визнається невід'ємною частиною Грузії Європейським судом з прав людини та Радою Європи, які офіційно підтримують її територіальну цілісність згідно з нормами міжнародного права, а з іншого – знаходяться «поза межами де-факто контролю уряду Грузії» [33].

Висновки. Таким чином, можна дійти декількох висновків. По-перше, відсутність загальноєвропейського механізму контролю за дотриманням виконання підписаних домовленостей про припинення вогню та закріплення (навіть тимчасового) кордону між ворогуючими сторонами є прорахунком як із політичного, так і безпекового погляду. Це дає підстави говорити про те, що у форматі миротворчості з боку таких міжнародних об'єднань, як Європейський Союз, відсутність механізму контролю за виконанням пропонуваного документів серйозно впливає на ефективність ухвалених рішень, фактично роблячи їх залежними від доброї волі однієї чи обох сторін конфлікту.

По-друге, відсутність єдності в межах самого Європейського Союзу та його законодавчих та виконавчих інституцій не сприяла ефективному втіленню досягнутих домовленостей. Із вищенаведеного очевидно, що дії як окремих політиків, так і окремих інституцій не були узгоджені між собою та носили часто тактичний чи то пак спорадичний характер, не даючи можливості створення реально працюючої повноцінної стратегії.

Література:

1. Sovereignty. Legal Information Institute. Cornell Law School. URL: <https://www.law.cornell.edu/wex/sovereignty>
2. Krasner S. D. Sovereignty: Organized Hypocrisy. Princeton University Press. 1999.
3. Risse T. Governance Under Limited Sovereignty. APSA Annual Meeting Paper. SSRN. 2010. URL: <https://ssrn.com/abstract=1642081>
4. Purposes and Principles of the UN (Chapter I of UN Charter). Security Council. United Nations. URL: <https://main.un.org/securitycouncil/en/content/purposes-and-principles-un-chapter-i-un-charter>
5. United Nations Charter. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
6. Pogodda S., Richmond O.P., & Visoka G. Counter-peace: From isolated blockages in peace processes to systemic patterns. *Review of International Studies*. 2022. № 49(3). Pp. 1–22. URL: <https://doi.org/10.1017/s0260210522000377>
7. Bell C., & Pospisil J. Navigating Inclusion in Transitions from Conflict: The Formalized Political Unsettling. *Journal of International Development*. 2017. № 29(5). pp. 576–593. URL: <https://doi.org/10.1002/jid.3283>
8. Marking 16 Years Since Russia's Invasion of Georgia. U.S. Embassy in Georgia. 2024. URL: <https://ge.usembassy.gov/sixteen-years-georgia-russia-invasion/>
9. Agreement on Principles of Settlement of the Georgian – Ossetian Conflict (Sochi Agreement). United Nations. URL: <https://peacemaker.un.org/en/node/8949>
10. Agreement on a Cease-Fire and Separation of Forces, signed in Moscow on 14 May 1994. UN Peacemaker. 1994. URL: <https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/ge940514agreementceasefireseparationofforces.pdf>
11. Francis C. Conflict resolution and status: the case of Georgia and Abkhazia (1989–2008). Vubpress. 2011.
12. Resolution 937: adopted by the Security Council at its 3407th meeting. United Nations Digital Library System. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/190853?v=pdf>
13. Item 8: The Situation In Georgia. Decision of 29 January 1993 (3169th meeting): statement by the President. United Nations. URL: https://www.un.org/french/docs/cs/repertoire/93-95/CHAPTER%208/EUROPE/item_8_Georgia.pdf
14. Groups of Friends of Georgia. International Center of Conflict and Negotiations. 2024. URL: https://iccn.ge/index.php?article_id=551&clang=1
15. Whitfield T. *Friends Indeed?* US Institute of Peace Press. 2007.
16. Resolution 1716: adopted by the Security Council at its 5549th meeting. Security Council. 2006. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/1716%20\(2006\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1716%20(2006))
17. Feichtinger W. *Failed prevention : the case of Georgia*. 2010. URL: https://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/pfp_rssc_georgia_prevention.pdf
18. Cologne European Council 3–4 June 1999. Presidency conclusions and annexes. Archive of European Integration. URL: <https://aei.pitt.edu/43336/>
19. Georgia. Country Strategy Paper 2007–2013. European Commission. European Neighborhood and Partnership Instrument. URL: https://www.esiweb.org/pdf/georgia_EC-ENPI-Georgia-2007-2013.pdf
20. EU/Georgia Action Plan. European Commission. 2006. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/georgia_enp_ap_final_en_0.pdf
21. Whitman R., & Wolff S. The European Union as a Global Conflict Manager. Routledge. 2012.
22. Joint Statement of the Group of Friends of Georgia at the 30th OSCE Ministerial Council Meeting. Ministry of Foreign Affairs of Georgia. 2023. URL: <https://mfa.gov.ge/pfiles/files/mcdel0019%20joint%20GoF%20of%20Georgia.pdf>
23. Six Point Peace Plan. Government of Georgia. 2008. URL: <https://smr.gov.ge/uploads/prev/9bbbc7.pdf>
24. Letter from Mr. Nicolas Sarkozy on the six-point ceasefire agreement. NATO Parliamentary Assembly. 2008. URL: <https://www.ft.dk/samling/20081/almdel/NPA/bilag/6/603930.pdf>
25. Phillips D. Implementation Review: Six-Point Ceasefire Agreement Between Russia And Georgia. National Committee on American Foreign Policy. 2011. URL: <https://ncafp.org/2016/wp-content/uploads/2011/08/implementation-review-russia-and-georgia-aug2011.pdf>
26. Security Council steps back from French-led draft resolution, as russian delegate says it re-interpreted «Moscow peace plan» for propaganda purposes. Security Council. 2008. URL: <https://press.un.org/en/2008/sc9429.doc.htm>

27. Janse D. Georgia and the Russian Aggression. SCREEUS Reports on Human Rights and Security in Eastern Europe. Stockholm Centre for Eastern European Studies. 2021. URL: <https://www.ui.se/globalassets/evenemang/bilder-till-programmen/sceus/georgia-and-the-russian-aggression.pdf>
28. Cease-fire has «translation problem». The Washington Times. 2008. URL: <https://www.washingtontimes.com/news/2008/sep/07/cease-fire-has-translation-problem/>
29. Setting the Record Straight: President Bush Has Taken Action to Ensure Peace, Security and Humanitarian Aid in Georgia. Georgewbush-Whitehouse.archives.gov. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/08/20080813-2.html>
30. Socor V. Analysis: Sarkozy-Medvedev plan flawed in substance and process. Eurasia Daily Monitor. 2008. URL: <https://www.moldova.org/en/analysis-sarkozy-medvedev-plan-flawed-in-substance-and-process-142313-eng/>
31. «I Should Have Screamed More» – Saakashvili on 2008 War. Former President of Georgia Mikheil Saakashvili opens up over the disappointments, betrayals and deals made in the run-up to the 2008 war. Institute for War & Peace Reporting. 2019. URL: <https://iwpr.net/global-voices/i-should-have-screamed-more-saakashvili-2008-war>
32. Dickinson P. The 2008 Russo-Georgian War: Putin's green light. Atlantic Council. 2021. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-2008-russo-georgian-war-putins-green-light/>
33. Case of Georgia v. Russia (Application no. 39611/18). The European Court of Human Rights. 2024. URL: https://www.refworld.org/sites/default/files/2024-04/case_of_georgia_v._russia_iv.pdf

References:

1. Legal Information Institute. (n.d.). Sovereignty. Cornell Law School. Retrieved from <https://www.law.cornell.edu/wex/sovereignty>
2. Krasner, S.D. (1999). Sovereignty: Organized hypocrisy. Princeton University Press.
3. Risse, T. (2010). Governance under limited sovereignty. APSA Annual Meeting Paper. SSRN. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=1642081>
4. United Nations Security Council. (n.d.). Purposes and principles of the UN (Chapter I of UN Charter). United Nations. Retrieved from <https://main.un.org/securitycouncil/en/content/purposes-and-principles-un-chapter-i-un-charter>
5. United Nations. (n.d.). United Nations Charter. Retrieved from <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
6. Pogodda, S., Richmond, O.P., & Visoka, G. (2022). Counter-peace: From isolated blockages in peace processes to systemic patterns. *Review of International Studies*, 49(3), 1–22. <https://doi.org/10.1017/s0260210522000377>
7. Bell, C., & Pospisil, J. (2017). Navigating inclusion in transitions from conflict: The formalized political unsettlement. *Journal of International Development*, 29(5), 576–593. <https://doi.org/10.1002/jid.3283>
8. U.S. Embassy in Georgia. (2024). Marking 16 years since Russia's invasion of Georgia. Retrieved from <https://ge.usembassy.gov/sixteen-years-georgia-russia-invasion/>
9. United Nations. (n.d.). Agreement on Principles of Settlement of the Georgian-Ossetian Conflict (Sochi Agreement). Retrieved from <https://peacemaker.un.org/en/node/8949>
10. Nations Peacemaker. (1994). Agreement on a cease-fire and separation of forces, signed in Moscow on 14 May 1994. Retrieved from <https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/ge940514agreementceasefireseparationofforces.pdf>
11. Francis, C. (2011). Conflict resolution and status: The case of Georgia and Abkhazia (1989–2008). VUBPRESS.
12. United Nations Security Council. (n.d.). Resolution 937: Adopted by the Security Council at its 3407th meeting. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/190853?v=pdf>
13. United Nations. (1993, January 29). Item 8: The situation in Georgia. Decision (3169th meeting): Statement by the President. Retrieved from https://www.un.org/french/docs/cs/repertoire/93-95/CHAPTER%208/EUROPE/item_8_Georgia.pdf
14. International Center of Conflict and Negotiations. (2024). Groups of Friends of Georgia. Retrieved from https://iccn.ge/index.php?article_id=551&clang=1

15. Whitfield, T. (2007). Friends indeed? US Institute of Peace Press.
16. United Nations Security Council. (2006). Resolution 1716: Adopted by the Security Council at its 5549th meeting. Retrieved from [https://docs.un.org/en/S/RES/1716%20\(2006\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1716%20(2006))
17. Feichtinger, W. (2010). Failed prevention: The case of Georgia. Retrieved from https://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/pfp_rssc_georgia_prevention.pdf
18. Presidency of the European Union. (1999, June 3–4). Cologne European Council 3–4 June 1999: Presidency conclusions and annexes. Archive of European Integration. Retrieved from <https://aei.pitt.edu/43336/>
19. European Commission. (n.d.). Georgia: Country Strategy Paper 2007–2013. European Neighborhood and Partnership Instrument. Retrieved from https://www.esiweb.org/pdf/georgia_EC-ENPI-Georgia-2007-2013.pdf
20. European Commission. (2006). EU/Georgia Action Plan. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/georgia_enp_ap_final_en_0.pdf
21. Whitman, R., & Wolff, S. (2012). The European Union as a Global Conflict Manager. Routledge.
22. Ministry of Foreign Affairs of Georgia. (2023). Joint Statement of the Group of Friends of Georgia at the 30th OSCE Ministerial Council Meeting. Retrieved from <https://mfa.gov.ge/pfiles/files/mcdel0019%20joint%20GoF%20of%20Georgia.pdf>
23. Government of Georgia. (2008). Six Point Peace Plan. Retrieved from <https://smr.gov.ge/uploads/prev/9bbbc7.pdf>
24. NATO Parliamentary Assembly. (2008). Letter from Mr. Nicolas Sarkozy on the six-point ceasefire agreement. Retrieved from <https://www.ft.dk/samling/20081/almdel/NPA/bilag/6/603930.pdf>
25. Phillips, D. (2011). Implementation Review: Six-Point Ceasefire Agreement Between Russia And Georgia. National Committee on American Foreign Policy. Retrieved from <https://ncafp.org/2016/wp-content/uploads/2011/08/implementation-review-russia-and-georgia-aug2011.pdf>
26. United Nations. (2008). Security Council steps back from French-led draft resolution, as Russian delegate says it re-interpreted «Moscow peace plan» for propaganda purposes. Retrieved from <https://press.un.org/en/2008/sc9429.doc.htm>
27. Janse, D. (2021). Georgia and the Russian Aggression. SCEEUS Reports on Human Rights and Security in Eastern Europe. Stockholm Centre for Eastern European Studies. Retrieved from <https://www.ui.se/globalassets/evenemang/bilder-till-programmen/sceeus/georgia-and-the-russian-aggression.pdf>
28. The Washington Times. (2008, September 7). Cease-fire has «translation problem». Retrieved from <https://www.washingtontimes.com/news/2008/sep/07/cease-fire-has-translation-problem/>
29. White House. (2008, August 13). Setting the record straight: President Bush has taken action to ensure peace, security and humanitarian aid in Georgia. Retrieved from <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/08/20080813-2.html>
30. Socor, V. (2008). Analysis: Sarkozy-Medvedev plan flawed in substance and process. Eurasia Daily Monitor. Retrieved from <https://www.moldova.org/en/analysis-sarkozy-medvedev-plan-flawed-in-substance-and-process-142313-eng/>
31. Institute for War & Peace Reporting. (2019). «I Should Have Screamed More» – Saakashvili on 2008 War. Retrieved from <https://iwpr.net/global-voices/i-should-have-screamed-more-saakashvili-2008-war>
32. Dickinson, P. (2021). The 2008 Russo-Georgian War: Putin's green light. Atlantic Council. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-2008-russo-georgian-war-putins-green-light/>
33. European Court of Human Rights. (2024). Case of Georgia v. Russia (Application no. 39611/18). Retrieved from https://www.refworld.org/sites/default/files/2024-04/case_of_georgia_v_russia_iv.pdf

Oleksandr Kraiev, Mariia Movchan. The dilemma of limited sovereignty as a challenge to the international regulation of frozen conflicts

The article is devoted to the study of the phenomenon of limited sovereignty as a key challenge in the settlement of frozen conflicts in the post-Soviet space. The authors analyze the concept of sovereignty through the prism of international law and theories of international relations, emphasizing the differences between formal authority and effective control, which determines the existence of «zones of limited statehood». Particular attention is paid to the Georgian case, where international mediation, in particular through the agreements of 1992 and 1994, institutionalized political non-settlement and consolidated the pattern of a stalemate.

The article shows how peacekeeping interventions, despite the intention of stabilization, create conditions for the preservation of the conflict, providing the parties with resources and legitimacy, while at the same time increasing dependence on external actors. The decisions of the UN, EU and CIS are analyzed, which, by effectively legitimizing the Russian military presence, contributed to the consolidation of «gray zones» on the territory of Georgia. The authors emphasize the contradictory role of the EU and the US, which declared support for Georgia's sovereignty, but in practice demonstrated concessions to Moscow in order to avoid confrontation. Particular attention is paid to the «Medvedev-Sarkozy Plan» of 2008, which ended the hot phase of the war, but was not ratified and left the conflict legally unsettled.

The work concludes that the lack of effective mechanisms for monitoring the implementation of agreements, disagreements between the positions of international institutions and tolerance of the participation of the patron state in peacekeeping processes create conditions for a persistent limitation of sovereignty. This calls into question the effectiveness of the modern architecture of international security in resolving frozen conflicts and requires the development of new approaches to ensuring the territorial integrity of states.

Key words: frozen conflicts, sovereignty, international conflict resolution, European Union, international organizations.

Відомості про авторів:

Краєв Олександр – старший викладач кафедри міжнародних відносин,
Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Мовчан Марія – асистент кафедри міжнародних відносин,
Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Надійшла 16.08.2025

Прийнята 20.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 356.35(4):327-027.541“364”

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-21>

Микола Марчук

ORCID: 0000-0002-7001-282X

Ілля Круглюк

ORCID: 0009-0003-9716-6161

ЄВРОПЕЙСЬКА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ГЛОБАЛЬНИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

У статті здійснено комплексний аналіз трансформаційного впливу російсько-української війни на функціонування ключових міжнародних інституцій безпеки та представлено авторське бачення перспектив формування оновленої моделі системи міжнародних відносин у постконфліктний період. Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації в Україну в 2022 р. виявило низку системних уразливостей глобальних і регіональних безпекових структур, зокрема їхню обмежену здатність оперативно реагувати на акти агресії, ефективно забезпечувати колективну безпеку та стримувати порушення міжнародного права. У фокусі дослідження перебувають такі міжнародні організації, як Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, НАТО та Європейський Союз. Аналізується їхня реакція на виклики, породжені повномасштабним конфліктом, із погляду ефективності дій, швидкості прийняття рішень, проявів міжнародної солідарності та здатності до інституційної адаптації в умовах затяжної війни. Особливу увагу приділено визначенню функціональної ролі міжнародних інституцій у контексті надання Україні підтримки, зокрема безпекових гарантій, гуманітарної та військової допомоги, правового засудження агресора та закріплення принципу відповідальності за воєнні злочини. Дослідження засвідчує необхідність кардинального перегляду існуючих підходів до архітектури міжнародної безпеки та політико-правових механізмів гарантування суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності держав. Війна в Україні стала критичним каталізатором, що не лише продемонстрував глибоку кризу традиційної системи стримування агресії, а й актуалізував питання переосмислення міжнародного права, оновлення безпекових форматів і створення нових коаліцій на основі цінностей. У підсумку окреслено концептуальні орієнтири можливої еволюції міжнародних відносин, що повинні враховувати зростаючу роль гібридних загроз, нестабільність геополітичного середовища та потребу в посиленні колективної відповідальності міжнародної спільноти за збереження миру, стабільності та правопорядку у світі.

Ключові слова: безпека, система міжнародних відносин, міжнародна співпраця, гібридна війна, енергетична незалежність.

Вступ. Сьогодні євроінтеграція та євроатлантичний напрям є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України та свідомим вибором українського народу, що прямо передбачено Конституцією України. Повномасштабна війна, яку розпочала росія на території України, вказує на слабкі боки суспільства щодо неспроможності протистояння агресії та збройним конфліктам. Безпека була і залишається однією з найважливіших потреб кожної людини. Йдеться не лише про аспект особистої безпеки, а й про розуміння більш широкого розуміння безпеки як ключа до розвитку та співіснування як окремих сторін, так і цілих держав.

Нині найбільші ризики для безпеки Європи можна пов'язати з економічними, енергетичними та культурними чинниками. Російський шантаж цінами на енергоресурси, атаки на

енергетичну інфраструктуру України, масове використання ботоферм для просування власних наративів викликають паніку та дискредитують демократичне європейське суспільство.

Дослідженням європейської безпеки в контексті російсько-української війни займалися такі вчені, як Н. Волік, К. Войтовський, В. Горбулін. У їхніх дослідженнях висвітлено основні концепції європейської безпеки, їхній стан, актуальність, що дає можливість зрозуміти стан та відношення інститутів ЄС щодо агресії РФ та їхній вплив на систему міжнародних відносин.

Методи дослідження. У дослідженні використано такі наукові методи, які допоможуть краще проаналізувати тему та провести всебічне розуміння тематики. Основними методами є: аналіз і синтез – забезпечує дослідження теоретичних засад європейської безпеки; індукція та дедукція – виведення загальних висновків щодо впливу військової ситуації в Україні як на загальну систему європейської безпеки, так і на окремі її структурні елементи; SWOT-аналіз – допоможе визначити сильні та слабкі сторони європейської безпеки в контексті російсько-української війни.

Мета дослідження – дослідити політичні та правові впливи російсько-української війни на діяльність міжнародних інститутів безпеки, визначити основні виклики, з якими зіштовхнулася Європа, запропонувати шляхи вдосконалення вже існуючих інститутів, провести аналіз поточного стану європейської безпеки щодо виявлення основних загроз і викликів, а також визначення перспектив розвитку та шляхів підвищення її ефективності. Особливу увагу приділено оцінці інформаційного впливу на суспільно-політичну стабільність.

Результати та обговорення. Російське вторгнення в Україну стало серйозним викликом для міжнародної безпеки, що призвело до значних змін у глобальній архітектурі безпеки. Конфлікт продемонстрував неспроможність забезпечення миру та стабільності традиційними безпековими інститутами, такими як ООН. Водночас постало питання необхідності колективних механізмів безпеки, зокрема НАТО, у контексті протидії агресії та захисту суверенітету держав [2; 8].

Війна також сприяла зміщенню акценту на гібридні загрози, включаючи кібератаки, інформаційні війни та економічний тиск, що вимагає нових підходів до міжнародної безпеки.

У Центральній-Східній Європі війна призвела до переосмислення безпекових стратегій. Держави регіону, серед яких – Польща, Румунія та країни Балтії, посилили свою обороноздатність та зміцнили співпрацю з НАТО. Європейський Союз, своєю чергою, переглянув власну політику безпеки, зокрема у контексті співпраці з НАТО та інтеграції України.

Війна також сприяла формуванню нових безпекових блоків, таких як Об'єднані експедиційні сили, що дають змогу швидко реагувати на спільні загрози [8].

Глобальні зміни у безпековій архітектурі безпосередньо впливають і на регіональні стратегії. Наприклад, посилення НАТО у Східній Європі є відповіддю на глобальні виклики, зокрема агресію росії. Водночас регіональні ініціативи, такі як співпраця між Україною та сусідніми країнами, сприяють зміцненню загальної безпеки у Європі.

У майбутньому важливо продовжувати зміцнювати міжнародну співпрацю, удосконалювати механізми колективної безпеки та адаптувати стратегії до нових викликів. Особливу роль у цьому процесі відіграє Україна, яка прагне інтегруватися до європейських структур безпеки, зокрема НАТО та ЄС.

Вторгнення росії в Україну призвело до певних змін і в самих глобальних безпекових структурах. Так, однією з «офіційних» причин вторгнення в Україну було стримання та недопущення розростання НАТО, що призвело до протилежного результату. Після 2022 р. НАТО активізувало розгортання військ на східному фланзі (Польща, Румунія, країни Балтії), а Фінляндія та Швеція подали заявки на членство. Усередині організації також відбуваються реформи – зміна пріоритетів: від спостереження і стримування до активного захисту [9].

Відбуваються зміни й у самому Європейському Союзі. Так, для України ЄС виступає не лише гуманітарним партнером, а й безпековим союзником та фінансує закупівлі озброєння (через European Peace Facility).

У відповідь на агресивні дії росії ЄС ухвалила план дій, що має на меті посилення оборонної та безпекової політики до 2030 р., під назвою «Стратегічний компас». Відповідно до цього плану, визначається спільна оцінка середовища, загрози, виклики, які зачіпають інтереси Союзу [10]. Серед основних положень плану – пропозиція створення відповідних сил швидкого реагування (до 5 тис військових) та посилення співпраці з НАТО, зміщення акценту на оборонну індустрію Європи.

Значна увага приділяється країнам, які знаходяться найближче до території військових дій та потенційно можуть бути втягнуті в конфлікт. Серед них варто виділити Польщу та країни Балтії. Так, Польща, стала свого роду лідером східного флангу, як країна – член ЄС та НАТО, а також як країна, територія якої на собі відчула наслідки війни (наплив біженців, уламки ракет). Зважаючи на ризики, країна закуповує техніку у США та Південній Кореї, проводить переозброєння та створює нові підрозділи для захисту східного кордону.

Одним із важливих кроків щодо забезпечення європейської безпеки на сучасному етапі став Мадридський саміт НАТО, що відбувся 29–30 червня 2022 р. і став визначною подією для Альянсу, оскільки на ньому були ухвалені стратегічні рішення, які суттєво вплинули на безпекову ситуацію у Європі та світі [9]. На ньому була ухвалена нова Стратегічна концепція НАТО, яка визначає пріоритети Альянсу на наступне десятиліття, зокрема посилення оборони та стримування, адаптацію до нових загроз і викликів, таких як кіберзагрози та зміна клімату, збільшено кількість сил готовності до понад 300 тис осіб (раніше 40 тис), що є найбільшим посиленням оборони НАТО з часів холодної війни, та ведено нову модель оборони, за якою для кожної країни визначено конкретні підрозділи союзників, що відповідатимуть за її захист. Зважаючи, що сьогодні Україна є «щитом» Європи, було погоджено пакет допомоги країні, який включає постачання озброєнь, навчання військових та інші форми підтримки для зміцнення її здатності до самооборони, і навіть уперше в історії НАТО у Стратегічній концепції приділено увагу викликам із боку Китаю, зокрема зростанню його військової та економічної потуги.

Саме Мадридський саміт НАТО 2022 р. можна вважати новим етапом розвитку Альянсу, оскільки він не лише відповів на поточні безпекові виклики, а й визначив стратегічні напрями на майбутнє. Особливу увагу було приділено зміцненню оборони, підтримці України та адаптації до нових глобальних загроз. Ці рішення мали значний вплив на безпекову ситуацію у Європі та світі [8].

Оскільки поточна модель міжнародних відносин є неефективною, бо виключає можливість будь-якого зовнішнього впливу, окрім як накладення санкцій, потрібно сформулювати нову модель міжнародних відносин разом із відповідними безпековими механізмами та інструментами. З урахуванням сучасних реалій слід визначити, які з нинішніх інституцій збережуться, а які потребують реформування або навіть ліквідації. Варто визнати, що провідні світові держави навряд чи підуть на радикальні зміни щодо скасування неефективних структур, адже дотримуються підходу, згідно з яким навіть мінімальна ефективність краща, ніж повна відсутність дій. Так, наприклад, Організація Об'єднаних Націй не стала тією універсальною й впливовою структурою, якою її задумували в 1945 р. – інструментом узгодження інтересів провідних держав і підтримання балансу сил шляхом компромісу постійних членів. Проте певні успіхи ООН мала у сфері безпеки завдяки розвитку миротворчої діяльності, при цьому зберігаючи роль Ради Безпеки як головного міжнародного органу з легітимації застосування сили [1; 8]. Нинішній розвиток міжнародної системи в контексті російської агресії в Україні засвідчив неадекватність діяльності ООН існуючим загрозам і викликам. Гірше те, що чинний статут і практика прийняття і реалізації рішень не можуть бути зміненими у принципі через постійне членство РФ у Раді Безпеки. До того ж постійні члени РБ не можуть наважитися на виключення одного з партнерів, оскільки це може створити прецедент, який у кінцевому підсумку зруйнує Організацію.

Набагато гірша ситуація з Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), діяльність якої фактично паралізована через постійні блокування з боку РФ. Хоча її безпекові функції впродовж кількох десятиліть після холодної війни суттєво звузилися, організація продовжує бути широкою платформою для обговорення проблем європейської безпеки. Однак нині ОБСЄ втрачає статус ключового майданчику для врегулювання конфліктів на континенті. Росія користується своїм членством в ОБСЄ для виправдання агресії, здійснення інформаційних диверсій, а також для зниження ефективності цієї організації [2].

Серед ключових інституцій варто відзначити Європейську службу зовнішніх справ (EEAS), яка виконує функції міністерства закордонних справ і дипломатичного представництва на рівні Європейського Союзу, а також понад 40 інших агентств ЄС. Роботу EEAS часто критикують за повільну реакцію на міжнародні кризи (у Сирії, Лівії, Афганістані, на початковому етапі війни в Україні), а також за відсутність чіткої стратегічної позиції щодо Росії та Китаю. У багатьох випадках служба діє як бюрократична структура, що не має дієвих інструментів впливу. Щодо агентств ЄС (зокрема, Європейського агентства з охорони довкілля – ЕЕА, прикордонного агентства Frontex, Europol, Eurojust, ЕМА, ЕВА), то їх часто звинувачують у дублюванні функцій національних органів, низькому рівні прозорості та недостатній фінансовій підзвітності. Зокрема, Frontex піддається критиці за неспроможність ефективно реагувати на міграційну кризу та порушення прав людини. У періоди криз, таких як пандемія COVID-19, енергетична криза чи війна в Україні, ЄС часто демонструє повільні й несистемні дії, що ставить під сумнів ефективність низки його інституцій [2].

Слід зазначити, що неспроможність вищезазначених інституцій виконати свої статутні зобов'язання захищати мир і безпеку посилюють невдоволення стосовно їх ваги у новостворюваній міжнародній системі. На думку українських дослідників В. Горбуліна і В. Бадріака, майбутнє буде за мережею «невеликих субрегіональних союзів і відпрацьованою системою санкцій щодо замаху на глобальну безпеку» [3, с. 245–247].

Вторгнення росії в Україну показало світові необхідність у забезпеченні не лише наземної, повітряної, кібербезпеки, а й необхідність у забезпеченні морської безпеки. Так, війна в Україні перетворила Чорне море на арену для конфронтації. Мілітаризація РФ Криму та блокування українських портів призвели до дестабілізації ситуації у регіоні та нестачі продовольства (зернових) у світі. Саме тому НАТО разом із союзниками розробляють нові підходи до забезпечення морської безпеки (включно з Туреччиною, Болгарією, Румунією) [4].

Сьогодні найбільші ризики для безпеки Європи можна пов'язати з економічними, енергетичними та культурними аспектами. Російський шантаж цінами на енергоресурси, атаки на енергосистему України, а також використання ЗМІ для просування власних наративів викликають паніку та дискредитують демократичне європейське суспільство. Значний вплив на систему європейської безпеки чинять і гібридні загрози. Росія активно веде інформаційні війни по всій Європі, зміщуючи акцент з актуальних подій чи пропагуючи виключно власні погляди на ситуацію. Проблемою залишаються кібератаки на енергетичні, урядові та інфраструктурні об'єкти, що за час війни стали нормою.

Енергія є фундаментальною частиною функціонування держави. Водопостачання, освітлення, каналізація, транспорт і зв'язок так чи інакше залежать від енергопостачання, саме тому в будь-якій сфері життя громадяни відчують його потребу. Проблема обстрілів агрегатором енергетичної інфраструктури вказала на важливість енергії не лише для побутового використання (приготування їжі, зігрітися, підтримувати зв'язок), а й для проведення навчання в навчальних закладах, відвідування торговельних та розважальних закладів, зупинення транспортного сполучення, промисловості та заводів, а головне – функціонування складного медичного обладнання, від якого залежить життя людей [2; 4].

Гостро постає питання енергетичної незалежності від російських енергоносіїв, чим остання активно користується. Саме тому відмова від російського газу та інших енергоресурсів

є одним із головних чинників стратегічної переорієнтації ЄС. Існує кілька способів виробництва енергії, кожен із них має свої власні специфічні критерії щодо безпеки для навколишнього середовища та має власні ризики. Серед альтернатив пропонуються LNG-термінали (термінали зрідженого природного газу), що є альтернативою трубопроводному газу, до переваг яких можна віднести диверсифікацію джерел енергії, енергетичну безпеку та гнучкість постачання. Відбуваються інвестиції й у «зелений» перехід – перехід від викопного палива (вугілля, нафти, природного газу) до екологічно чистих, відновлюваних джерел енергії з метою зниження викидів CO₂, боротьби зі зміною клімату. До таких джерел можна віднести сонячну енергію (сонячні панелі), вітрову енергію (вітряки), а для важкої промисловості (металургія, хімія) рекомендується застосовувати водень [2]. Це дасть змогу звільнитися від залежності російських енергоносіїв та збільшити рівень безпеки країн Європи.

Усе частіше на виступах важливих політичних фігур можна почути термін «гібридна війна». Інформація стала зброєю на психологічному рівні, що впливає з дій росії, яка активно цю зброю використовує. Тому необхідно підвищувати громадську обізнаність та готувати її до можливих психологічних операцій. Зараз росія намагається приховати не лише матеріальні сліди своїх злочинів, а й інформацію про них, широко використовуючи пропаганду. Пропаганда сама по собі є поширенням певних переконань серед громадськості, тому фейкові новини, ботоферми, відмова від фактів і маніпулювання даними – це найочевидніші методи, які використовуються різними російськими медіаджерелами, що чинить серйозний вплив на пересічного європейця, який не бачив власними очима всі жахіття російської агресії, а лише дізнавався новини з Інтернету [1]. Подібні наративи є великою проблемою, оскільки вони просочуються в мозок через певні слова та фрази, вжиті в певному контексті, тобто висвітлені з іншого боку, ніж це було насправді. Так, стереотипи про «братні народи» або фрази щодо схожості російської та української мов грають на користь країни-терориста, що намагається просувати ідею визволення своїх споконвічних російських територій. Хоча відповідно до досліджень Левада-Центру, лише близько 15% росіян серед опитаних розуміли українську і лише 1% міг вільно спілкуватися нею [6]. Саме тому, знаходячи цікаву або провокуючу інформацію, буде корисною звичка не лінуватися й перевіряти першоджерело цієї інформації, а не приймати її на віру та поширювати. Найбільш важливою в контексті інформаційної безпеки, як відзначають В. Хорошко та Ю. Хохлачова, є протидія електронним та психологічним атакам. Електронна війна має на меті вплинути на роботу засобів електронних комунікацій: радіозв'язку, телевізійних і комп'ютерних мереж. Психологічна війна, своєю чергою, здійснюється шляхом пропаганди, так званого «промивання мозку» та іншими методами інформаційного оброблення населення. Цей процес вирізняється складністю і багатогранністю та відносно новим підходом порівняно з традиційними війнами [5, с. 99–104].

Важливим залишається питання інформаційної безпеки. У сучасному світі все більше й більше розмов про інформаційну гігієну, медіаграмотність і необхідність підвищення рівня критичного мислення. Освіта, знання контексту і здатність порівнювати різні речі дадуть змогу громадянам співставляти факти та чіткіше розуміти обставини, що обговорюються, це дасть змогу робити власні висновки, а не споживати підготовлений розбір чи аналіз [5, с. 96–98].

Як країна, яка безпосередньо протистоїть агресивній росії, з моменту набуття статусу кандидата на членство в ЄС Україна де-факто вже стала частиною європейської системи безпеки, хоча де-юре цей процес усе ще триває. Що стосується НАТО, то Україна проводить з організацією спільні навчання, стандартизацію озброєнь та інші багатосторонні формати співпраці, що дає їй змогу поступово інтегруватися в структури Альянсу.

Військові дії в Україні вже змінили світовий порядок. Частина країн, які ще пару років тому активно підтримувати росію, змінюють свою риторику, Китай, який уникав прямої участі у збройних конфліктах, а віддавав перевагу політичному, економічному і дипломатичному

впливу, зараз активно підтримує росію, що призводить до формування нового блокового порядку: країни Заходу vs Росія – Китай – Іран, відбувається оновлення стратегій стримування та оборони у Європі, та, з огляду на погрози з боку РФ, важливим залишається питання ядерного стримування. На думку дослідників, стримувати росію як ядерну, енергетичну та сировинну наддержаву буде вкрай складно, а кінцевою метою має стати мирне співіснування з нею після повернення РФ у межі міжнародного права [1; 7, с. 31–32]. Водночас вони наголошують, що росія дотримується довгострокових геополітичних амбіцій, від яких не збирається відмовлятися й активно використовує військову силу як один із ключових інструментів їх реалізації.

Ураховуючи ситуацію, у якій опинилася Україна, росія і Європа, найбільш адекватною відповіддю виглядає жорсткіша форма стримування, що ґрунтується не на покаранні, а саме на недопущенні агресії, і передбачає потужну передову військову присутність. На цей напрям чітко орієнтується нова Стратегічна концепція НАТО, ухвалена в Мадриді 29 червня (параграф 21) [8; 9]. Постійна та значна військова присутність, яка забезпечується завдяки завчасному розміщенню військового обладнання та стратегічному розподілу бойових підрозділів, уже стала елементом оновленої моделі сил НАТО. Ключовими завданнями для ефективного стримування залишаються масштабне посилення військ і підтримання високої бойової готовності.

Надійність колективної оборони також залежатиме від виконання зобов'язань щодо збільшення оборонних видатків і надання пріоритету оборонному плануванню, орієнтованому на можливий широкомасштабний конфлікт у Європі. У цьому контексті особливо важливими є достатні запаси військового обладнання. Вирішальним чинником стане здатність оборонної промисловості забезпечувати оперативне відновлення й поповнення цих запасів.

Для нейтралізації ядерного шантажу з боку країни-агресора необхідна жорсткіша ядерна політика НАТО. У зв'язку із цим державам – членам Альянсу варто розглянути можливість оперативної військової відповіді звичайними засобами, зокрема завданням ударів по російських військових об'єктах у Чорному морі у разі потенційного застосування ядерної зброї. Лише очевидна й гарантована відповідь такого рівня може стримати росію від реалізації подібного сценарію.

Висновки. Російсько-українська війна стала наслідком відсутності ефективних механізмів підтримання міжнародного миру та стабільності після завершення холодної війни. Водночас її наслідки можуть закласти основу для формування нової системи міжнародних відносин із дієвими безпековими інструментами й механізмами, які гарантуватимуть безпеку для України та стримуватимуть імперські амбіції росії. Зміни, спричинені війною, відкривають нові можливості як для наявних безпекових організацій, зокрема НАТО й ОБСЄ, що перебувають у процесі переосмислення своєї ролі у міжнародній системі, так і для створення нових, ефективніших структур, здатних відповідати сучасним викликам.

Країни Заходу можуть сподіватися на свою здатність стримувати агресивну політику росії у довгостроковій перспективі. Однак перемога України над агресором є критично важливою умовою для цього: вона серйозно обмежить здатність РФ здійснювати подальшу агресію, дасть змогу зміцнити колективну оборону й сприятиме консолідації міжнародної спільноти проти загрози. Рішення, ухвалені на Мадридському саміті, визначили ключові елементи необхідної стратегії, і тепер їх потрібно якнайшвидше реалізувати.

Література:

1. Войтовський К., Резнікова О. Геополітичні аспекти впливу на хід війни РФ проти України. 2022. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/geopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proti-ukrayiny>
2. Волік Н. Безпека Європи на основі досвіду російсько-української війни. Green European Foundation. 2023. URL: <https://gef.eu/wp-content/uploads/2023/01/2.-Natalia-Bezpeka-Evropy-na-osnovi-dosvidu-rosiysko-ukrayinskoj-viyny.pdf>

3. Горбулін В., Бадрак В. Над прірвою: 200 днів російської війни. Київ : Брайт Букс, 2022. 275 с.
4. Енергетична безпека Європи та співпраця ЄС і США. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/110632_en
5. Ліпкан В. Національна безпека України : навчальний посібник. 2008. ISBN 978-966-8251-98-6.
6. Опитування Левада-Центру. URL: <https://www.liga.net/ua/all/opinion/rosiia-opublikovala-opytuvannia-shchodo-stavlennia-rosiian-do-viiny-v-ukraini-ne-prosto-tak-os-prychyna>
7. Поліщук І. Геополітичні ознаки нового світового порядку. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 30–35. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12180>
8. Пшел Р. Наслідки російського вторгнення в Україну для міжнародної безпеки – НАТО і не тільки. NATO Review. 17 липня 2022 р. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2022/07/07/nasldki-rosjs-kogo-vtorgnennya-v-ukranu-dlya-myonarodno-bezpeki-nato-ne-tl-ki/index.html>
9. Стратегічна концепція НАТО. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf
10. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. Council of the European Union. 21 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defencein-the-next-decade/>

References:

1. Voitovsky, K., Reznikova, O. (2022). Heopolychni aspekty vplyvu na khid viiny RF proty Ukrainy [Hegemonic aspects of the influence on the course of the Russian Federation's war against Ukraine]. National Institute for Strategic Studies. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viiny-rf-proty-ukrayiny>. [in Ukrainian].
2. Volik, N. (2023). Bezpeka Yevropy na osnovi dosvidu rosiisko ukrainskoi viiny [European Security Based on the Experience of the Russian-Ukrainian War. Green European Foundation]. Retrieved from: <https://gef.eu/wp-content/uploads/2023/01/2.-Nataliia-Bezpeka-Evropi-na-osnovi-dosvidu-rosiysko-ukrainsko-i-viiny.pdf>. [in Ukrainian].
3. Gorbulin, V., Badrak, V. (2022). Nad prirvoiu: 200 dnev rosiiskoi viiny [Over the Abyss: 200 Days of the Russian War.] K.: Bright Books. 275 p. [in Ukrainian].
4. Enerhetychna bezpeka Yevropy ta spivpratsia YeS i SShA. [European energy security and EU-US cooperation] Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/node/110632_en . [in Ukrainian].
5. Lipkan, V. (2008). Natsionalna bezpeka Ukrainy [National Security of Ukraine]. Textbook.. ISBN 978-966-8251-98-6 [in Ukrainian].
6. Opytuvannia Levada-Tsentru [Levada Center survey]. Retrieved from: <https://www.liga.net/ua/all/opinion/rosiia-opublikovala-opytuvannia-shchodo-stavlennia-rosiian-do-viiny-v-ukraini-ne-prosto-tak-os-prychyna>. [in Ukrainian].
7. Polishchuk, I. (2022). Heopolychni oznaky novoho svitovoho poriadku [Geopolitical signs of the new world order] *Political Life*, No. 2, pp. 30–35. Retrieved from: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12180>. [in Ukrainian].
8. Pszel, R. Naslidky rosiiskoho vtornnennia v Ukrainu dlia mizhnarodnoi bezpeky – NATO i ne tilky [The implications of the Russian invasion of Ukraine for international security – NATO and beyond]. NATO Review. July 17, 2022. Retrieved from: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2022/07/07/nasldki-rosjs-kogo-vtorgnennya-v-ukranu-dlya-myonarodno-bezpeki-nato-ne-tl-ki/index.html>. [in Ukrainian].
9. Stratehichna kontseptsii NATO [NATO Strategic Concept]. Retrieved from: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf. [in Ukrainian].
10. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. Council of the European Union. 21 March 2022. Retrieved from: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defencein-the-next-decade/>

Mykola Marchuk, Illia Kruhlyuk. European Security in the Context of the Russian-Ukrainian War: Global and Regional Dimensions

The article provides a comprehensive analysis of the transformative impact of the Russian-Ukrainian war on the functioning of key international security institutions and presents the author's vision of the prospects

for the formation of an updated model of the system of international relations in the post-conflict period. The full-scale military invasion of the Russian Federation into Ukraine in 2022 revealed a number of systemic vulnerabilities of global and regional security structures, in particular their limited ability to respond promptly to acts of aggression, effectively ensure collective security and deter violations of international law. The focus of the study is on such international organizations as the United Nations, the Organization for Security and Cooperation in Europe, NATO and the European Union. Their response to the challenges generated by the full-scale conflict is analyzed in terms of the effectiveness of actions, speed of decision-making, manifestations of international solidarity and the ability to institutional adaptation in conditions of a protracted war. Particular attention is paid to determining the functional role of international institutions in the context of providing support to Ukraine – in particular, security guarantees, humanitarian and military assistance, legal condemnation of the aggressor and consolidation of the principle of responsibility for war crimes. The study demonstrates the need for a radical revision of existing approaches to the architecture of international security and political and legal mechanisms for guaranteeing sovereignty, territorial integrity and political independence of states. The war in Ukraine became a critical catalyst that not only demonstrated a deep crisis of the traditional system of deterring aggression, but also actualized the issue of rethinking international law, updating security formats and creating new coalitions based on values. As a result, conceptual guidelines for the possible evolution of international relations are outlined, which should take into account the growing role of hybrid threats, the instability of the geopolitical environment and the need to strengthen the collective responsibility of the international community for maintaining peace, stability and law and order in the world.

Key words: security, system of international relations, international cooperation, hybrid warfare, energy independence.

Відомості про авторів:

Марчук Микола – кандидат історичних наук, доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Круглюк Ілля – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 11.08.2025

Прийнята 13.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 35.077.3(477):004.056.52

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-22>

Тарас Курус

ORCID: 0009-0007-8167-2683

ГЛОБАЛЬНИЙ СТАНДАРТ АВТОРИЗАЦІЇ ТА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА ІНФРАСТРУКТУРА: ОГЛЯД, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ

Стаття висвітлює компонент Diia OAuth інтегрованої системи електронної ідентифікації України (ID.GOV.UA) як один із ключових вузлів, необхідних для практичної реалізації концепції «Government as a Platform» (Тім О'Райлі) [5]. Ця концепція передбачає, що держава концентрується на створенні базової цифрової інфраструктури: відкритих реєстрів, стандартизованих API та сервісів електронної ідентифікації, натомість екосистема приватних і громадських розробників будує кінцеві застосунки для громадян. Центральну увагу приділено Diia OAuth, який слугує державним API-шлюзом для безпечної автентифікації та авторизації користувачів, відкриваючи розробникам можливість інтегрувати перевірені ідентифікаційні дані у власні цифрові послуги.

Результати підтверджують, що Diia OAuth, залишаючись сумісною з базовою логікою authorization code flow протоколу OAuth 2.0, одночасно враховує локальні правові та архітектурні вимоги. Водночас відсутність параметра score у національній імплементації викликає занепокоєння, адже саме він забезпечує гнучке розмежування прав доступу та надає авторизації більшу глибину, а не зводить процес лише до автентифікації.

Використання світових стандартів формує відкрите середовище, у якому приватний сектор може створювати інноваційні цифрові послуги, що підвищуватимуть ефективність публічних сервісів і сприятимуть технологічному прогресу, зокрема у такій сфері, як електронне голосування.

Практична цінність полягає у формулюванні рекомендацій щодо подальшої стандартизації державних API та підтримки екосистеми приватних розробників. Окрему увагу приділено трирівневій моделі довіри, що поєднує технічну стійкість протоколу з юридичною значущістю ідентифікаційних даних.

Ключові слова: Government as a Platform, електронна ідентифікація, Diia OAuth, OAuth 2.0, рівні довіри, цифрові державні послуги, Government as a Platform, електронна ідентифікація, Diia OAuth.

Вступ. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює масштабну трансформацію соціальних, економічних і адміністративних процесів у цифровий формат. Зростаюча кількість мобільних та вебзастосунків, які інтегруються у повсякденне життя громадян, формує нову норму взаємодії з інформаційними ресурсами. Отримання, передача та обробка інформації дедалі частіше здійснюються за допомогою цифрових сервісів, що стає звичним інструментом у приватному, корпоративному та державному секторах. Одним із найважливіших аспектів інформаційно-комунікаційних технологій та зручностей, які вони надають, є безпека.

Забезпечення захищеного доступу до інформаційних систем, збереження конфіденційності під час передачі персональних даних, а також запобігання несанкціонованому втручанню – це ключові виклики, що постають перед сучасною цифровою інфраструктурою.

Надійні механізми ідентифікації користувачів є необхідною умовою для забезпечення довіри до цифрових сервісів як у приватному, так і в державному секторі. У зв'язку з великим напливом мобільних та вебзастосунків, а також активним зростанням кількості користувачів, які мають визначені ролі в локальних цифрових системах, виникла потреба у забезпеченні інтеграції між різними платформами та використанні спільної сесії користувача між ними задля

підвищення рівня безпеки, зручності та ефективності їх функціонування. Реалізація таких сценаріїв інтеграції вимагала уніфікованих підходів до ідентифікації, аутентифікації та авторизації користувачів у розподіленому середовищі.

Метою статті є дослідження нормативно-правового виміру довіри до схем електронної ідентифікації, що функціонують у межах інтегрованої системи електронної ідентифікації ID.GOV.UA, з особливою увагою до реалізації механізму Дія.OAuth. У роботі здійснено порівняльний аналіз національного підходу до електронної автентифікації у контексті міжнародного стандарту OAuth 2.0, а також розглянуто електронну ідентифікацію як критично важливий компонент для впровадження концепції «Government as a Platform» в Україні.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні використано комплексний порівняльно-технічний підхід, що поєднує елементи правового аналізу, вивчення технічної документації та емпіричний розгляд реалізації протоколів на прикладі Дія.OAuth. Джерельну базу становлять офіційні міжнародні стандарти (зокрема, RFC 6749), технічні специфікації ID.GOV.UA, а також положення Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» № 2155-VIII.

Результати та обговорення. Як зазначають С.-J. Chae, К.-В. Kim та Н.-J. Cho [1], перша версія протоколу авторизації – **OAuth 1.0** була оприлюднена у 2007 р., а її оновлена версія – **OAuth 1.0a** [2], що усунула виявлені проблеми безпеки, з'явилася у червні 2008 р. У 2010 р. цей протокол був зареєстрований як офіційний стандарт **IETF** (Internet Engineering Task Force) – міжнародної організації, що займається розробленням та підтримкою технічних стандартів для Інтернету. Подальший розвиток концепції авторизації призвів до появи **OAuth 2.0** [3], проєкт якого був представлений у 2012 р., а в жовтні того ж року він був затверджений як стандарт IETF (рис. 1).

Актуальність та глобальне поширення стандарту OAuth підтверджуються динамікою інтересу до цього протоколу в Інтернет-просторі. Згідно з даними Google Trends, починаючи з 2009 р., коли OAuth почав активно впроваджуватися у практиці розроблення цифрових сервісів, рівень зацікавлення неухильно зростає. На графіку простежується стійке зростання запитів, що досягає пікових значень у 2024–2025 рр., що свідчить про широку актуальність протоколу як для технічних спільнот, так і для державного та приватного секторів у всьому світі.

У контексті розвитку електронної ідентифікації в Україні слід відзначити наукові напрацювання низки українських дослідниць, які комплексно аналізують елементи цифрової трансформації публічного управління. О.Б. Мосій у своїх працях зосереджується на впровадженні електронного урядування в діяльність органів місцевого самоврядування, цифрових стратегіях та використанні електронної ідентифікації громадян у наданні онлайн-послуг, зокрема на прикладі Тернопільської області. В.І. Кохан досліджує ширший спектр питань цифровізації,

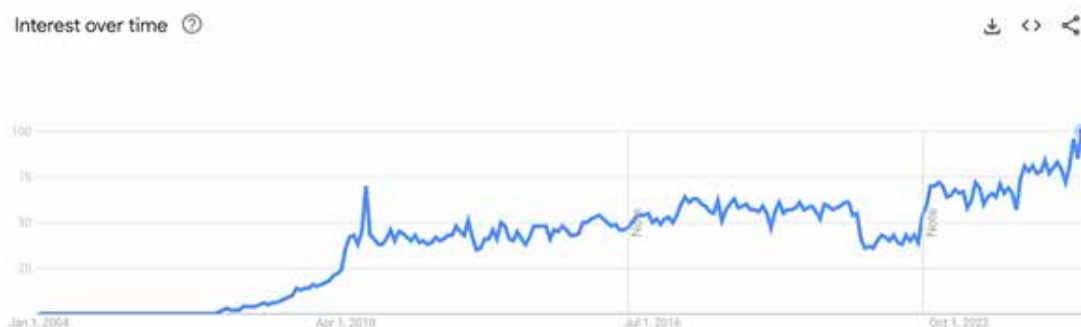

Рис. 1

зокрема цифрові платформи в економіці, розвиток електронних адміністративних послуг, цифрову компетентність громадян та базові правові засади надання е-сервісів. Окрему увагу вона приділяє тематиці електронної ідентифікації та захисту персональних даних у процесі користування державними цифровими послугами. О.В. Лаба у своїх дослідженнях висвітлює етапи розвитку електронного діловодства та аналізує надання електронних послуг крізь призму електронної ідентифікації. Сукупність цих праць формує національний дослідницький дискурс з електронної ідентифікації як ключової компоненти онлайн-сервісів цифрової держави.

В Україні питання електронної ідентифікації регулюється Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» № 2155-VIII [4], ухваленим у 2017 р. На виконання цього Закону функціонує **інтегрована система електронної ідентифікації ID.GOV.UA**, яка забезпечує користувачам можливість підтверджувати свою особу в електронному середовищі через різні схеми автентифікації.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», усі засоби електронної ідентифікації класифікуються за трьома рівнями довіри: **низьким, середнім та високим**. Така класифікація дає змогу визначати ступінь впевненості у достовірності ідентифікаційних даних користувача, що є особливо важливим у контексті доступу до послуг, пов'язаних із різним рівнем ризику.

Низький рівень довіри стосується засобів електронної ідентифікації, які забезпечують **обмежений ступінь довіри** до заявлених або підтверджуваних ідентифікаційних даних особи. Такі засоби можуть застосовуватися у випадках, де відносно невеликий ризик неправомірного доступу. Вони базуються на мінімальному наборі технічних специфікацій, стандартів і процедур, включаючи базові засоби контролю.

Середній рівень довіри забезпечує **суттєвий ступінь упевненості** у достовірності ідентифікаційних даних. Засоби з таким рівнем довіри застосовують більш складні процедури перевірки особи, а також ефективніші технічні та організаційні заходи, що значно зменшують ризик несанкціонованого доступу чи підміни даних.

Високий рівень довіри характеризується **максимальною впевненістю** у достовірності ідентифікаційних даних користувача. Такі засоби базуються на найбільш жорстких вимогах до технічних специфікацій, криптографічного захисту та організаційних процедур. Вони призначені для використання в контексті дій із високим ступенем юридичної відповідальності, наприклад для підписання електронних договорів або отримання критично важливих державних послуг [4].

Згідно з технічною документацією [6], інтегрована система електронної ідентифікації ID.GOV.UA підтримує низку засобів електронної ідентифікації та автентифікації користувачів, зокрема Дія.Підпис, Дія.OAuth, а також BankID НБУ – сервіс, що забезпечує автентифікацію користувачів через уповноважені банки.

Варто зазначити, що низький рівень довіри до засобу електронної ідентифікації не слід ототожнювати з низьким рівнем технічної безпеки самої схеми автентифікації. У цьому разі йдеться, насамперед, про ступінь упевненості в ідентифікаційних даних особи, а не про криптографічну або протокольну стійкість механізмів доступу. Наприклад, автентифікація користувача в сервісі **Gmail** є технічно безпечною: вона може включати багатофакторну перевірку, токени доступу, шифрування тощо. Однак із погляду державної ідентифікації основними ідентифікаційними даними у цьому разі є **електронна адреса (email)**, яка не має офіційного зв'язку з особою у юридичному розумінні.

Натомість у системах державної електронної ідентифікації, таких як **ID.GOV.UA**, ідентифікація особи здійснюється на основі перевірених державними органами даних: паспортної інформації, податкового номера, ЄДРПОУ тощо. У таких випадках від засобу ідентифікації очікується не лише технічна безпека, а й підтвердження юридично значущого зв'язку між

цифровим профілем і фізичною особою. Саме тому система класифікації за рівнями довіри дає змогу відрізнити надійність технічної реалізації автентифікації від достовірності даних, що ідентифікують користувача.

Варто наголосити, що низький рівень довіри до схеми електронної ідентифікації не означає автоматично низький рівень технічної безпеки самої схеми автентифікації. У цьому контексті йдеться не про стійкість криптографічних алгоритмів або протоколів автентифікації, а про ступінь достовірності ідентифікаційних даних, які пов'язують користувача з його цифровим профілем. Наприклад, автентифікація користувача у сервісі **Gmail** може бути реалізована з високим рівнем технічної безпеки, включаючи двофакторну автентифікацію, використання токенів тощо. Однак сам ідентифікатор у цьому разі – електронна адреса – не є офіційно верифікованим елементом особистості у правовому чи державному значенні.

Натомість у сфері державних електронних послуг ідентифікація повинна базуватися на даних, підтверджених відповідними державними реєстрами, такими як паспортні дані, ПІН тощо або їх мікс (суміш). Тому важливо розділяти технічну безпеку процесу входу в систему (автентифікацію) та надійність і перевіреність даних про особу (ідентифікацію).

У межах розвитку електронних державних сервісів в Україні особливе місце посідає механізм автентифікації **Дія.ОAuth**, який функціонує як частина інтегрованої системи електронної ідентифікації та дає змогу стороннім застосункам здійснювати перевірку особи користувача через мобільний застосунок **Дія**. Зовнішній інтерфейс роботи **Дія.ОAuth** наближається до концепції, закладеної у міжнародному протоколі **OAuth 2.0**, що передбачає делегований доступ до захищених ресурсів за допомогою токенів та серверів авторизації. Водночас на практиці реалізація **Дія.ОAuth** має низку концептуальних та технічних відмінностей, які зумовлені як специфікою нормативного середовища, так і архітектурними обмеженнями національної цифрової інфраструктури.

Структура авторизаційного запиту у **Дія.ОAuth** багато в чому повторює логіку протоколу **OAuth 2.0**. У базовій специфікації **OAuth 2.0** визначено чотири основні типи надання прав доступу (*grant types*), кожен з яких має свою сферу застосування:

- **Authorization Code Grant** – найпоширеніший та найбільш безпечний сценарій. Клієнтський застосунок ініціює запит до сервера авторизації, отримує авторизаційний код після згоди користувача, а далі обмінює його на токен доступу. Цей токен використовується для взаємодії з ресурс-сервером без повторного введення облікових даних.

- **Implicit Grant** – застарілий механізм, за якого токен передається безпосередньо через браузер; не рекомендований через високі ризики безпеки.

- **Resource Owner Password Credentials Grant** – використовується в умовах високої довіри до клієнта, коли користувач уводить логін і пароль безпосередньо у застосунок.

- **Client Credentials Grant** – застосовується для міжсервісної взаємодії без участі користувача.

Серед зазначених типів саме **authorization code grant** лежить в основі реалізації **Дія.ОAuth**. Що ж, розглянемо порівняльну таблицю 1, яка демонструє відповідність основних елементів реалізації протоколу **OAuth 2.0** у класичному вигляді та у національній реалізації через **Дія.ОAuth** у межах інтегрованої системи **ID.GOV.UA**.

Як видно з наведеної таблиці 1, реалізація **Дія.ОAuth** загалом відтворює базові принципи протоколу **OAuth 2.0**, зокрема логіку сценарію **authorization code grant**. Ключові параметри авторизаційного запиту (*response_type*, *client_id*, *redirect_uri*, *state*) відповідають стандарту, однак відсутність параметра *scope* обмежує гнучкість налаштування прав доступу. Водночас у запиті застосовується параметр *auth_type*, який визначає спосіб автентифікації користувача в межах інтегрованої системи **ID.GOV.UA**.

Наступним етапом після отримання авторизаційного коду є його обмін на **токен доступу**. Згідно зі специфікацією **OAuth 2.0 (RFC 6749)** [3], цей запит має здійснюватися методом **POST** із передачею

Таблиця 1

Етап	Протокол	Приклад запити (curl/http)	Коментар
Авторизаційний запит	OAuth 2.0	curl -G «https://authorization-server.com/authorize» \ --data-urlencode «response_type=code» --data-urlencode «client_id=client_id» --data-urlencode «redirect_uri=https://client.example.com/cb» --data-urlencode «scope=read write» --data-urlencode «state=xyz»	Відповідає RFC 6749 [3]
	Дія.OAuth	curl -G «https://id.gov.ua/» \ --data-urlencode «response_type=code» --data-urlencode «client_id=client_id» --data-urlencode «auth_type=diia_oauth» --data-urlencode «state=state» --data-urlencode «redirect_uri=https://url/redirect»	Відсутній параметр scope, є власний auth_type
Обмін коду на токен	OAuth 2.0	curl -X POST «https://authorization-server.com/token» \ -H «Content-Type: application/x-www-form-urlencoded» \ -d «grant_type=authorization_code» -d «code=AUTH_CODE» -d «redirect_uri=https://client.example.com/cb» -d «client_id=client_id» -d «client_secret=client_secret»	Надсилається як POST, безпечніше, відповідає RFC 6749 [3]
	Дія.OAuth	curl -G «https://id.gov.ua/get-access-token» \ --data-urlencode «grant_type=authorization_code» --data-urlencode «code=code» --data-urlencode «client_id=client_id» --data-urlencode «client_secret=client_secret» curl -X POST «https://id.gov.ua/get-access-token» \ -H «Content-Type: application/x-www-form-urlencoded» \ -d «grant_type=authorization_code» -d «code=code» -d «client_id=client_id» -d «client_secret=client_secret»	Підтримуються обидва методи (GET і POST); відхід від рекомендацій RFC щодо обов'язкового використання POST Згідно пункту 8.1 [6] відправку сервером прикладної системи запита серверу ідентифікації на отримання маркера доступу за кодом завершення ідентифікації (code) методом GET чи POST протоколу HTTPS виду

параметрів у тілі запити. Такий підхід вважається більш безпечним, оскільки чутливі дані (зокрема, client_secret) не потрапляють до адресного рядка браузера чи журналів проксі-серверів.

Водночас у реалізації **Дія.OAuth** передбачено можливість здійснення запити на отримання токена не лише методом POST, а й за допомогою GET-запити до ендпоінту/get-access-token із передачею всіх параметрів у вигляді URL-параметрів. Попри те що обидва варіанти технічно працюють, використання GET у цьому контексті є **відхиленням від стандарту** та потенційно знижує рівень безпеки через підвищену вразливість до логування, кешування та можливого витоку конфіденційної інформації.

Висновки. Розгляд технічних особливостей реалізації механізму Дія.OAuth у контексті міжнародного стандарту OAuth 2.0 дає змогу зробити низку важливих висновків. З одного боку,

інтегрована система електронної ідентифікації ID.GOV.UA використовує знайомі інженерним спільнотам підходи до цифрової ідентифікації, а також протоколи автентифікації та авторизації, зокрема сценарій *authorization code grant*, що забезпечує достатній рівень безпеки та зручності для кінцевого користувача. З іншого боку, реалізація Дія.ОAuth має концептуальні та практичні відмінності від класичної специфікації, як у структурі запитів, так і в способах взаємодії клієнта із сервером авторизації.

Серед ключових відмінностей – використання параметра `auth_type` для вибору способу автентифікації (замість неявного визначення цього процесу через архітектуру взаємодії), а також можливість здійснення запиту на обмін коду на токен за допомогою методу GET, що суперечить рекомендаціям RFC 6749. Окрім того, реалізація Дія.ОAuth не передбачає використання параметра `scope`, який у класичному OAuth 2.0 відповідає за визначення обсягу прав доступу клієнта до ресурсів користувача. Відсутність цього параметра ускладнює деталізацію доступу та може обмежувати контроль над делегованими повноваженнями.

Важливо також зазначити, що Дія.ОAuth функціонує у межах законодавчо визначеної системи рівнів довіри до засобів електронної ідентифікації. Така багаторівнева модель дає змогу не лише підвищити юридичну надійність цифрових транзакцій, а й ефективно розмежовувати технічну автентифікацію та правову ідентифікацію особи, що є критично важливим у сфері державних послуг.

Таким чином, Дія.ОAuth можна розглядати як приклад локальної адаптації міжнародного стандарту до умов національної цифрової інфраструктури, що водночас відкриває нові перспективи для розбудови безпечного, зручного та нормативно інтегрованого середовища електронної ідентифікації в Україні, а також така адаптація є необхідною передумовою для реалізації концепції «**Government as a Platform**» [5]. Ба більше, упровадження надійних механізмів електронної автентифікації є основою для розвитку таких складних і чутливих компонентів цифрової демократії, як електронне голосування, участь у референдумах чи онлайн-консультаціях із владою. Саме зв'язок між захищеною цифровою ідентичністю та політичною участю громадян становитиме один із головних векторів подальшої трансформації е-урядування в Україні.

Література:

1. Chae C.-J., Kim K.-B., Cho H.-J. A study on secure user authentication and authorization in OAuth protocol. *Cluster Computing*. 2017. DOI: 10.1007/s10586-017-1119-6.
2. Hammer-Lahav E. The OAuth 1.0 Protocol. IETF RFC 5849. 2010. URL: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc5849>
3. Hardt D. The OAuth 2.0 Authorization Framework. IETF RFC 6749. 2012. URL: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc6749>
4. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» № 2155-VIII від 05.10.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
5. О'Райлі Т. Government as a Platform. *Open Government: Collaboration, Transparency, and Participation in Practice* / за ред. D. Lathrop, L. Ruma. O'Reilly Media, 2011. С. 11–40.
6. Технічна документація. Інтегрована система електронної ідентифікації ID.GOV.UA: Обробка інформації про електронну ідентифікацію користувачів. 2023. URL: <https://id.gov.ua/downloads/IDInfoProcessingD.pdf>

References:

1. Chae, C.-J., Kim, K.-B., & Cho, H.-J. (2017). A study on secure user authentication and authorization in OAuth protocol. *Cluster Computing*. <https://doi.org/10.1007/s10586-017-1119-6>
2. Hammer-Lahav, E. (2010). The OAuth 1.0 Protocol (RFC 5849). Internet Engineering Task Force (IETF). Retrieved from: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc5849>

3. Hardt, D. (2012). The OAuth 2.0 Authorization Framework (RFC 6749). Internet Engineering Task Force (IETF). Retrieved from: <https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc6749>
4. O'Reilly, T. (2011). Government as a platform. In D. Lathrop & L. Ruma (Eds.), Open government: Collaboration, transparency, and participation in practice (pp. 11–40). O'Reilly Media.
5. Technical Documentation. (2023). Integrated electronic identification system ID.GOV.UA: User identification data processing. <https://id.gov.ua/downloads/IDInfoProcessingD.pdf>
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Law of Ukraine “On Electronic Identification and Electronic Trust Services” No. 2155-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

Taras Kurus. Global Authorization Standard and Ukrainian State Infrastructure: Review, Challenges, and Opportunities

The article explores the Diia OAuth component of Ukraine's Integrated Electronic Identification System (ID.GOV.UA) as one of the key elements necessary for the practical implementation of the «Government as a Platform» concept (Tim O'Reilly) [5]. This concept envisions the state focusing on the creation of core digital infrastructure – open registries, standardized APIs, and electronic identification services – while an ecosystem of private and civic developers builds end-user applications for citizens. Special attention is given to Diia OAuth, which functions as a state API gateway for secure user authentication and authorization, enabling developers to integrate verified identification data into their own digital services.

The findings confirm that Diia OAuth, while maintaining compatibility with the core logic of the OAuth 2.0 authorization code flow, also reflects local legal and architectural requirements. At the same time, the absence of the scope parameter in the national implementation raises concerns, as this parameter is essential for flexible permission granularity and gives the authorization process depth beyond simple authentication.

The use of international standards fosters an open environment where the private sector can develop innovative digital services that enhance the effectiveness of public services and contribute to technological progress, particularly in areas such as electronic voting.

The practical value of the study lies in formulating recommendations for further standardization of government APIs and for supporting the developer ecosystem. Particular attention is paid to the three-level trust model, which combines the technical robustness of the protocol with the legal significance of identification data.

Key words: e-government, legal and regulatory framework, information and communication technologies (ICT), transparency, open data, open data publishers (data controllers), data types, standardization, API interfaces (APIs).

Відомості про автора:

Курас Тарас – аспірант кафедри політології,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 11.08.2025

Прийнята 13.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 004.056-027.543:328.16

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-23>

Ярослав Лелет

ORCID: 0009-0005-8602-8446

МЕХАНІЗМИ ТА ФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті з'ясовано суть поняття «інформаційна безпека». Узагальнено погляди науковців на суть даного поняття та особливості соціальної безпеки на державному та регіональному рівнях. Розглянуто важливість належного забезпечення захисту інформаційного простору в умовах кризи та війни.

Розглянуто питання механізмів та форм забезпечення інформаційної безпеки в умовах кризи. Проблема інформаційної безпеки є надзвичайно важливою та потребує першочергової уваги.

Метою статті є визначення та характеристика механізмів і форм забезпечення інформаційної безпеки в умовах воєнно-політичного конфлікту.

Ключові слова: інформаційна безпека, національна безпека, криза, війна.

Вступ. Інформація є невід'ємною частиною життя людини. Як зауважують українські дослідники С. Обрембальський та Л. Чистоклетов, людина є своєрідною сукупністю інформації. Інформація супроводжує людину всюди: на роботі, вдома, у ресторані. Завдяки інформації ми отримуємо важливі повідомлення, навчаємося і вчимося жити. Утім, інформація у різних руках може по-різному використовуватися. Вона може нести як користь, так і завдати шкоди.

Найактивніше інформація використовується на рівні держав, адже для встановлення міжнародних відносин, дипломатичних стосунків, а також висловлення своєї позиції завжди використовується інформація.

Будь-які кризи, конфлікти та війни важко уявити без інформаційного складника. Сучасні війни вже давно перейшли у фазу гібридних, де володіння інформацією у власних цілях відіграє чималу роль. Тому щоб перемогти у війні, необхідна не лише військова перевага, а й володіння інформаційними впливами та ресурсами.

В умовах війни держави використовують інформацію на свій розсуд, і часто буває так, що її спотворення може призвести до вкрай негативних наслідків. Не дарма британський банкір Натан Ротшильд свого часу говорив: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Пізніше ця фраза стала крилатою після цитування прем'єр-міністром Великобританії Вінстоном Черчиллем.

Під час кризи чи війни інформація стає не лише інструментом сповіщення населення про стан справ, а й переростає у зброю, засіб виживання та впливу.

Оперативне сповіщення може зіграти ключову роль у стійкості та єдності суспільства, коли дезінформація та фейки, навпаки, дестабілізують ситуацію в країні та покликані сіяти розбрат усередині держави.

З огляду на це, кожна країна повинна дбати про інформаційну безпеку на всіх щаблях влади – від найнижчого до найвищого, адже це взаємопов'язані структури.

В умовах війни контроль, критичність, достовірність та оперативність набувають найвищого значення.

© Я. Лелет, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Проблему інформаційної безпеки в умовах воєнно-політичного конфлікту розглядають Л. Браїлко, О. Воланюк, Р. Драпушко, К. Захаренко, Л. Коваленко, В. Кротюк, Л. Мазуренко, Є. Міненко, Д. Смотрич.

Слід звернути увагу на те що К. Захаренко, Є. Міненко, О. Воланюк та Р. Драпушко розглядали інформаційну безпеку крізь призму суспільно-політичної стабільності, що є невід'ємним складником інформаційної системи держави.

Питанню інформаційної безпеки держави свої наукові статті присвятили І. Ломка, О. Липчук, Ю. Кобець, а також С. Обрембальський та Л. Чистоклетов.

Проблематика зарубіжного досвіду забезпечення інформаційної безпеки держави стала об'єктом наукового розгляду О. Пугачова. У своїй статті він розглянув досвід , Німеччини, Польщі та Угорщини та їхню політику інформаційної безпеки.

Військовий компонент, який прямо впливає на інформаційну безпеку держави, вивчали науковці Л. Коваленко, В. Кротюк, Л. Мазуренко, С. Обрембальський, С. Присяжнюк, Л. Чистоклетов, К. Шевченко та ін.

Результати та обговорення. Інформаційна безпека є невід'ємним складником цілісної національної безпеки держави, тому передусім слід визначити термін «інформаційна безпека» і що вона собою являє, адже це дасть змогу краще та всебічно дослідити проблему механізмів та форм забезпечення інформаційної безпеки держави.

Так, українська науковиця Л. Мазуренко трактує інформаційну безпеку як певний достатній рівень інформаційної культури особистості, а також розглядає її крізь призму спроможності держави створити необхідні умови для розвитку та задоволення потреб індивідів в інформації [10, с. 51].

Її колеги Є. Міненко, К. Захаренко, Р. Драпушко, О. Воланюк, синтезуючи всю зарубіжну та вітчизняну наукову думку, дійшли висновку, що інформаційна безпека є фундаментальним елементом національної безпеки, що окрім автономних сфер є інтегральною та всеохоплюючою характеристикою, яка у цілому впливає на громадянську, соціальну та національну сфери. Науковці доводять, що ключовим аспектом інформаційної безпеки стан захищеності інформаційного простору [16, с. 43].

Слід додати, що Д. Смотрич та Л. Браїлко слушно зауважують, що держави завдяки інформації нерідко виграють політичні конфлікти чи війни без єдиного пострілу. Задля таких перемог суб'єкти міжнародної політики можуть розпалювати внутрішні протиріччя, не вторгаючись на територію іншої держави [15, с. 122].

Інформаційна безпека, відповідно до позиції Л. Кочубей, розглядається як стан інформаційної озброєності держави, суспільства та зокрема особи [10, с. 51].

Представник української наукової думки В. Гурковський розглядає інформаційну безпеку України в контексті суспільних відносин, що пов'язані із захистом життєво необхідних важливих інтересів людини, громадянина та держави від потенційних інформаційних загроз у інформаційному просторі [16, с. 43].

Згідно з позицією І. Ломаки, Ю. Кобець та О. Липчук, інформаційна безпека визначається сукупністю певних методів і засобів підтримки й захисту інформації від випадкового чи навмисного впливу. Водночас в обох випадках власник інформації (це може бути як держава, так і бізнес чи фізична особа) зазнає тих чи інших збитків [11].

На нашу думку, в умовах кризи, а особливо війни, ключовими у забезпеченні інформаційної безпеки є оперативність, достовірність, координація, законодавча гнучкість, а також єдність суспільства в контексті інформації.

Л. Чистоклетов та С. Обрембальський слушно зауважують, що життя в Україні, у тому числі в інформаційному плані, здавалося відносно безпечним до лютого 2022 р. Після початку повномасштабного вторгнення Україна, на думку дослідників, була змушена переглянути

підходи до інформаційної безпеки власної держави. Ці заходи здійснювалися з огляду на військову, політичну, економічну, релігійну, культурну та інформаційну небезпеку, що несла за собою війна, розпочата російською федерацією [19, с. 4].

Досліджуючи питання забезпечення інформаційної безпеки в умовах криз, а також воєн, Л. Чистоклетов та С. Обрембальський відзначають ключові напрями, на які Україна повинна звернути увагу у сфері державної політики захисту інформації. Ці компоненти можна розглядати як методи і форми забезпечення інформаційної безпеки держави, зокрема:

- безпосередня оцінка зовнішніх та внутрішніх загроз національним інтересам та безпеці у сфері інформації;

- запровадження й удосконалення системи моніторингу інформаційного простору. Цей процес охоплює збір, обробку, збереження та аналіз усієї наявної інформації про ситуацію в інформаційній сфері держави;

- посилення міжнародних відносин у сфері інформаційних правовідносин (обмін досвідом та інформацією);

- підвищення рівня інформаційної культури населення;

- удосконалення національної нормативно-правової бази, що покликана найкраще забезпечувати інформаційну безпеку нашої держави [19, с. 7].

Дослідники розглядали це питання в контексті України, але ці напрями можуть бути належним чином використані та пройдено й іншими європейськими країнами.

Водночас М. Сенченко вважає, що Україні для ефективної протидії інформаційним загрозам із боку російської федерації необхідно мати:

- ефективну концепцію інформаційної війни;

- ефективну відповідну систему ведення цієї інформаційної війни;

- стратегію ведення інформаційної війни [6, с. 41].

Держава має всі необхідні інструменти та може застосовувати методи, які мають на меті покращити інформаційну безпеку держави. Сюди входить законодавче регулювання інформаційного простору (йдеться більшою мірою про обмеження ворожих інформаційних каналів, сайтів та застосунків, які сіють пропаганду та мають на меті створити паніку та ворожнечу всередині держави).

Ще одним механізмом забезпечення інформаційної безпеки в умовах кризи є підвищення кримінальної відповідальності за поширення дезінформації та фейків. Це повинно створити відповідне розуміння у суспільстві, що слід перевіряти будь-яку інформацію, адже поширення недостовірної інформації тягне за собою відповідну кримінальну чи інший вид відповідальності.

Вітчизняний науковець С. Присяжнюк відзначає, що гуманітарна політика держави є одним із ключових та найвагоміших механізмів забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах кризи. Він вважає, що гуманітарна політика є консолідуючим фактором суспільства у переломні моменти, зокрема у періоди криз та війн. Ця політика є стримуючим чинником гібридної агресії російської федерації. Також вона слугує механізмом збереження національної ідентичності, що дуже важливо у контексті інформаційної безпеки не лише України, а й кожної цивілізованої держави [12, с. 62; 14, с. 162–163].

С. Присяжнюк додає, що гуманітарна політика держави, зокрема України, є вагомим складником механізму забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах криз та війн, бо вона є певним чином гуманітарною стійкістю, взаємовпливає з національною стійкістю, що формується відповідною державною політикою.

Гуманітарна політика також має розглядатися як інструмент інституційної та громадянської форми забезпечення інформаційної безпеки. Адже, як стверджує С. Присяжнюк, вона є обов'язковим механізмом впливу держави на суспільну та громадянську свідомість, що є важливим фактором у питанні інформаційної безпеки держави [12, с. 64; 18].

Серед усього іншого до механізмів забезпечення інформаційної політики на держрівні належать формування та забезпечення кібербезпеки та інформаційної контрпропаганди.

Що стосується першого, то слід розуміти, що йдеться про протидію хакерським атакам на держустанови та інші сайти. На протидію кібер- та інформаційним загрозам здійснює діяльність Ситуаційний центр кібербезпеки СБ України. Його головними завданнями є:

- реагування на кіберінциденти у сфері держбезпеки;
- негласна перевірка готовності об'єктів критичної інфраструктури до кібератак та кіберінцидентів;
- протидія злочинності у кіберсфері;
- виявлення, запобігання, розкриття та протидія злочинам проти миру і людини, скоєні у кіберпросторі [7, с. 58].

До контрпропаганди можна віднести взаємодію державних відомств із громадянським суспільством, яке можна розглядати крізь призму форм забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах криз та війн. Українські органи влади, міністерства та відомства в умовах повномасштабної війни, на думку В. Кротюк, систематично доводять актуальну інформацію до суспільства. Як стверджує науковець, це є проявом високого рівня взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування з громадянами держави [8, с. 55].

Слід зауважити, що 28 грудня 2021 р. було прийнято «Стратегію інформаційної безпеки України», що ґрунтується на семи стратегічних цілях, які є першочерговими для виконання в умовах військового стану:

1. Протидія інформаційним операціям та дезінформації. Проявом забезпечення інформаційної безпеки можна назвати Указ Президента № 152/2022 про введення в дію рішення РНБО «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», де визначено, що єдина інформаційна політика є пріоритетним завданням національної безпеки України. Це вже є механізмом забезпечення інформаційної політики, адже держава дбає про інформаційне поле під час війни та прагне, щоб громадяни отримували правдиву й точну інформацію і могли протидіяти російській пропаганді [1–4].

2. Усебічний розвиток української культури та утвердження громадянської ідентичності.

3. Підвищення рівня медіаграмотності та медіакультури громадянського суспільства – здійснюється державними органами влади, органами місцевого самоврядування з використанням засобів масової інформації, де проводиться відповідна роз'яснювальна робота серед населення.

4. Забезпечення інформаційних прав особи, захист прав журналістів.

5. Реінтеграція українців, що живуть на тимчасово окупованих територіях України, у контексті реалізації інформаційної політики безпеки.

6. Створення, функціонування та підтримка системи стратегічних комунікації – полягає у взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування у питаннях кризових ситуацій.

7. Розвиток інформаційного суспільства та культури діалогу [8, с. 52–55].

Окрім вищенаведених методів та форм забезпечення інформаційної безпеки, ніхто не відміняв індивідуальний рівень, що стосується кожної людини. На фактично найнижчому рівні процесу забезпечення необхідно критично мислити, бути медіаграмотним (це залежить від залученості у державні процеси та ступеня залученості держави у цей процес).

Усю наявну інформацію, на нашу думку, кожен повинен завжди перевіряти та знаходити надійні джерела інформування. В умовах війни слід не піддаватися фейкам, а головне – не поширювати відео та фото з позиціями Збройних сил України.

У контексті цього питання для забезпечення інформаційної безпеки необхідно налаштувати двофакторну автентифікацію, шифрування переписок, а також треба бути обережним у месенджерах.

Для повноцінного дослідження даної проблематики слід вивчити зарубіжний досвід забезпечення інформаційної безпеки.

До прикладу, у Польщі створено Агентство внутрішньої безпеки (ABW). Воно покликане забезпечувати кібернетичну безпеку держави. Слід сказати, що дане Агентство створило урядову команду для реагування на комп'ютерні загрози (CERT). Її завданням є забезпечення можливостей органів держуправління у питанні захисту від кіберзагроз, насамперед від атак на інфраструктуру, що складається з IT-систем та комп'ютерних мереж, та щодо порушення роботи чи руйнації, що може призвести до загроз життю та здоров'ю громадян Польщі або ж до значних фінансових збитків та великих збоїв у функціонуванні органів державної влади країни – сусідки України [13, с. 5].

Інший сусід нашої держави – Угорщина є однією з перших постсоціалістичних держав, де було прийнято нормативно-правовий акт про захист персональних даних. Ідеться про «Закон про захист інформації про особу та доступ до інформації, що містить суспільний інтерес». Він був прийнятий у далекому 1992 р.

Угорське законодавство зобов'язує законодавців надавати достовірну та своєчасну інформацію, а громадяни цієї країни наділені правом оформляти запити стосовно отримання доступу до інформаційних ресурсів, що викликають чималий суспільний інтерес [13, с. 6].

Ураховуючи вище сказане, для покращення забезпечення інформаційної стійкості в умовах криз та воєн Україна, на нашу суб'єктивну думку, повинна створити інтегровану у суспільство платформу, яку координуватиме Кабінет Міністрів та РНБО з метою надсилання відповідних повідомлень у народні маси.

Українське законодавство потребує посилення нормативно-правової бази щодо відповідальності за поширення фейків, дезінформації, але при цьому орієнтуватися на забезпечення свободи слова.

Умови ХХІ ст. та розвиток комп'ютерних технологій змушують держави вкладати кошти у розвиток кіберрозвідки, а також OSINT-аналітику та кіберзасоби виявлення фейкових повідомлень та новин на ранніх стадіях їх появи.

Що стосується військового сектору, то досвід російсько-української війни показав, що не лише Україна, а й інші держави повинні вкладати кошти у підготовку військових безпекового сектору у питаннях інформаційної безпеки, що також тісно пов'язана з психологічною стійкістю та засобами інформаційного впливу.

Часті інформаційно-психологічні операції на різних рівнях як внутрішньої, так і зовнішньої арени особливо посилюються під час конфліктів чи воєн, тому варто звернути особливу увагу на розроблення протоколів реагування на ІПСО та масштабні інформаційні атаки. Варто лише згадати DDoS-атаки 15 січня, 15, 16 та 23 лютого 2022 р., що передували початку повномасштабної війни. Об'єктами атаки стали банківська сфера та державний сектор. Атаки тривали годинами, та попри все Україні вдалося їх відбити.

Водночас низка інформаційних ресурсів (УНІАН, РБК-Україна та ін.) стверджувала, що 15 лютого 2022 р. Україна зазнала найбільшої кібератаки на свої сайти [9; 17; 20].

До слова, у 2024 р. російські хакери атакували Monobank, але надійно сформована інформаційна система безпеки дала можливість вистояти під час ворожої інформаційно-психологічної операції [9].

Що стосується громадянського суспільства, то державам, і Україні у тому числі, необхідно розробляти національні програми медіаграмотності: інформаційна гігієна, порядок дій під час інформаційних атак, як визначити фейки та ІПСО та інші критично важливі питання в умовах кризи та війни.

Ми вважаємо, що держава має сприяти формуванню незалежних фактчекінгових платформ, які мають викликати довіру у суспільстві.

Важливо також розробляти та поглиблювати міжнародну співпрацю у сфері кібербезпеки. Зокрема, у цьому напрямі необхідно розвивати співпрацю з великими організаціями та корпораціями, як-от Google, Meta, Microsoft, які контролюють чималу частку ринку та платформ, що повинно позитивно вплинути на швидкість реагування на ворожі атаки та відповідний контент, що шкодить національним інтересам тієї чи іншої держави світу.

Висновки. Кризи та війни у світі, а особливо війна в Україні, показали критичне значення інформації, насамперед у сфері національного захисту не лише України, а й кожної цивілізованої держави.

Кібератаки, злам даних, заволодіння паролями спонукали держави розробляти більш ефективні системи протидії та захисту власного інформаційного простору.

Інформація зайняла чи не найважливіше місце у питаннях забезпечення національного суверенітету та безпеки.

Військовий досвід України від початку повномасштабного вторгнення демонструє гнучкість підходу до кібербезпеки. Водночас слід зауважити, що цей досвід вивчають міжнародні партнери, щоб ефективніше протидіяти дезінформації ворожих держав.

Утім, на нашу думку, питання інформаційного забезпечення національної безпеки потребує, насамперед, покращення міжвідомчої взаємодії, яка покликана пришвидшити обмін даними та якнайкраще їх оброблення, а отже, прийняття найкращого рішення у тій чи іншій ситуації.

В умовах сучасного розвитку технологій та поширення гібридних загроз кордони між тилом і фронтом досить часто стираються, тому інформація стає ідеологічним інструментом, а інформаційна безпека є не менш важливою за фізичну оборону.

На нашу думку, сучасні війни дуже важко виграти лише військовим шляхом (танками та ракетами), адже вкрай важливу роль відіграє здатність держави та суспільства критично мислити та оцінювати ситуацію, зберігаючи єдність та діючи в національних інтересах, що вкрай важливо в сучасному світі обману та маніпуляцій.

Сьогодні Україна формує унікальний кейс інформаційного спротиву, який, без сумніву, може стати і стане орієнтиром та прикладом для інших демократичних та цивілізованих держав.

Література:

1. Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
2. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р. «Про стратегію інформаційної безпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0080525-21#n2>
3. Указ Президента України від 19 березня 2022 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152/2022#n2>
4. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «До реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>
5. Дмитренко М. Інформаційно-психологічні операції у контексті інформаційної безпеки України. *Інформація і право*. 2025. № 1(52). С. 112–122. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/download/324704/314751>
6. Ключко А. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах сучасного суспільства. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. 2022. № 3(63). С. 38–42. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2a00dddd-3a2e-4f11-8962-9d23d72607f2/content> (дата звернення: 03.09.2024).
7. Коваленко Л. Правове забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах війни. *Інформаційне протистояння в умовах російської української війни* : матеріали наук. семінару з міжнар. участю, м. Харків, 30 листопада 2023 р. Харків, 2023. С. 56–61. URL: <https://hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/30-lystopada-2023.pdf#page=56>

8. Кротюк В. Інформаційна безпека держави в умовах війни. *Інформаційне протиборство в умовах російської української війни* : матеріали наук. семінару з міжнар. участю, м. Харків, 30 листопада 2023 р. Харків, 2023. С. 49–56. URL: <https://hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/30-lystopada-2023.pdf#page=49>
9. Кузьменко Ю. DDoS-атака на Monobank припинилася. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspihne.media/816449-75-mlrd-zapitiv-za-tri-dobi-ddos-ataka-na-monobank-pripinilasa/>
10. Мазуренко Л. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2022. № 42. С. 50–57. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/22088/20387> (дата звернення: 02.09.2024).
11. Ломака І., Липчук О., Кобець Ю. Інформаційна безпека держави: теоретико-методологічні засади та особливості в умовах збройного конфлікту. *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 113–118. URL: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/31/31_2022.pdf#page=113
12. Присяжнюк С. Функціонал гуманітарної політики як чинник протидії інформаційній агресії. *Політичне життя*. 2024. № 3. С. 61–66. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/16381>
13. Пугачов О. Зарубіжний досвід забезпечення інформаційної безпеки держави. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія «Право, публічне управління та адміністрування»*. 2024. № 13. С. 2–7. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-13-02-07>
14. Сергієнко Л. Гуманітарна політика України: ідентифікація складників, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів. *Вісник ЖДТУ. Економіка, управління та адміністрування*. 2019. Вип. 2(88). DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-2\(88\)-162-173](https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-162-173).
15. Смотрич Д., Браїлко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. № 77. С. 121–127. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/22-2.pdf> (дата звернення: 04.09.2024).
16. Суспільно-політична стабільність як складник системи інформаційної безпеки: виклики в умовах воєнного стану / Є. Міненко та ін. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. 2023. № 23. С. 41–54. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45598/Minenko-41-54.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 04.09.2024).
17. Україна успішно відбила найбільшу DDoS-атаку у своїй історії. *Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України*. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/ukrayina-uspishno-vidbila-nai-bilshu-ddos-ataku-v-svoyii-istoriyi>
18. Чечель О. Поняття і зміст механізмів державного управління в гуманітарній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3(22). С. 137–145.
19. Чистоклетов Л., Обрембальський С. Особливості забезпечення інформаційної безпеки в умовах російсько-української війни. *Академічні візії*. 2024. № 31. С. 1–11. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1141> (дата звернення: 25.06.2025).
20. Шварц Д., Доломанжи А. Кібератака в Україні 15 лютого була найбільшою в історії держави: в Кабміні назвали вартість. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/techno/communications/kiberataka-v-ukrajini-15-lyutogobula-naybilshoyu-v-istoriji-derzhavi-v-kabmini-nazvali-vartist-11706571.html> (дата звернення: 25.06.2025).
21. Шевченко К. Соціально-правове забезпечення інформаційної безпеки України в умовах війни. *Інформаційне протиборство в умовах російської української війни* : матеріали наук. семінару з міжнар. участю, м. Харків, 30 листопада 2023 р. Харків, 2023. С. 146–151. URL: <https://hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/30-lystopada-2023.pdf#page=146>

References:

1. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28 grudnia 2021 roku «Pro rishennia Rady Nacionalnoi Bezpeky ta Oborony vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro strategiyu informacynoi bezpeky» [Decree of the President of Ukraine dated December 28, 2021 «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021 «On the Information Security Strategy»] [in Ukrainian].
2. Rishennia Rady Nacionalnoi Bezpeky ta Oborony vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro strategiyu informacynoi bezpeky» [Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021 «On the Information Security Strategy»] [in Ukrainian].

3. Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 19 bereznia 2022 roky «Pro rishennia Rady Nacionalnoi Bezpeky ta Oborony vid 18 bereznia 2022 roky «Shchodo realizacii yedynoi informaciynoi polityky v umovah voyennogo stanu» [Decree of the President of Ukraine «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 18, 2022 «On the Implementation of a Unified Information Policy in Conditions of Martial Law»] [in Ukrainian].
4. Rishennia Rady Nacionalnoi Bezpeky ta Oborony vid 18 bereznia 2022 roky «Shchodo realizacii yedynoi informaciynoi polityky v umovah voyennogo stanu» [Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 18, 2022 «On the Implementation of a Unified Information Policy in Conditions of Martial Law».] [in Ukrainian].
5. Dmytrenko, M. (2025). Informaciyno-psychologicni operacii y konteksti informaciynoi bezpeky Ukrainy. [Information and psychological operations in the context of information security of Ukraine] [in Ukrainian].
6. Klochko, A. (2022). Zabezpechennia informaciynoi bezpeky v ymovah sychasnoho sypilstva. [Ensuring information security in the conditions of modern society] [in Ukrainian].
7. Kovalenko, L. (2023) Pravove zabezpechennia informaciynoi bezpeky derzhavy v ymovah viyny. [Legal provision of information security of the state in conditions of war] [in Ukrainian].
8. Krotiuk, L. (2022). Informaciyna bezpeka v umovah rosiysko-ukrainskoi viyny: vyklyky ta zagrozy. [Information security in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and threats] [in Ukrainian].
9. Lomaka, I, Lypchuk, O, & Kobec' Y. Informaciyna bezpeka derzhavy: teoretyko-metodologichni zasady ta osoblyvosti v umovah zbroynogo konfliktu [Information security of the state: theoretical and methodological principles and features in the conditions of armed conflict.] [in Ukrainian].
10. Prysiachniuk, C. (2024). Funkcional humanitarnoi polityky yak chynnyka protydiv informaciynoi agresii. [The functionality of humanitarian policy as a factor in countering informational aggression] [in Ukrainian].
11. Pugachov, O. (2024) Zarubizhyi dosvid zabezpechennia informaciynoi bezpeky derzhavy. [Foreign experience in ensuring state information security] [in Ukrainian].
12. Sergienko, L. (2019). Gumanitarna polityka Ukrainy: identyfikacia skladovykh, obektiv, subektiv ta prioritetiv. [Humanitarian policy of Ukraine: identification of components, objects, subjects and priorities] [in Ukrainian].
13. Smortych, D. & Brailko, L.B. (2023). Informaciyna bezpeka v umovah voyennogo stanu [Information security in the conditions of martial law] [in Ukrainian].
14. Minenko, Ye., Zakharenko, K., Drapushko, R., & Volaniuk, O. (2023). Suspilno-politychna stabilnist' yak skladova systemy informaciynoi bezpeky: vyklyky v umovah voyennogo stanu [Socio-political stability as a component of the information security system: challenges in the conditions of martial law] [in Ukrainian].
15. CIP. (2022). Ukraina uspishno vidbyla naibilshy DDoS-ataky y svoiy istorii. [Ukraine successfully repelled the largest DDoS attack in its history] [in Ukrainian].
16. Chechel, O. (2019). Poniattia i zmist mehanizmiv derzhavnogo upravlinnia v humanitarniy sferi. [The concept and content of state management mechanisms in the humanitarian sphere.] [in Ukrainian].
17. Chystokletov, L. & Obrembalskyi, S. (2024). Osoblyvosti zabezpechennia informaciynoi bezpeky v umovah rosiysko-ukrainskoi viyny. [Features of ensuring information security in the conditions of the Russian-Ukrainian war]
18. Shvarc, D. & Dolomandzhy, A. (2022), Kiberatakaka v Ukraini 15 lutogo byla naibilshoyu v istorii derzhavy: u Kabminu nazvaly vartist. [The cyber attack in Ukraine on February 15 was the largest in the history of the country: the Cabinet of Ministers named the cost] [in Ukrainian].
19. Shevchenko, K. (2023). Socialno-pravove zabezpechennia informaciynoi bezpeky Ukrainy v umovah viyny. [Social and legal provision of information security of Ukraine in conditions of war] [in Ukrainian].

Yaroslav Lelet. Mechanisms and forms of ensuring information security in times of crisis

The article clarifies the essence of the concept of «information security». The views of scientists on the essence of this concept and the features of social security at the state and regional levels are summarized. The importance of properly ensuring the protection of the information space in times of crisis and war is considered.

The issue of mechanisms and forms of ensuring information security in times of crisis is considered. The problem of information security is extremely important and requires priority attention.

The purpose of the article is to define and characterize the mechanisms and forms of ensuring information security in times of military-political conflict

Key words: *information security, national security, crisis, war.*

Відомості про автора:

Лелет Ярослав – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 11.08.2025

Прийнята 13.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 329:324-051]:075

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-24>

Світлана Матвієнків
ORCID: 0000-0002-7719-7791

Олег Лещишин
ORCID: 0009-0000-9687-819X

СПІЛКУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ІЗ ВИБОРЦЯМИ В РЕГІОНАХ: РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню взаємодії політичних партій із виборцями в регіонах та ролі засобів масової комунікації у цьому процесі. Участь політичних партій у політичному процесі невід’ємно пов’язана з необхідністю комунікувати безпосередньо з виборцями на місцях. Для цього використовуються різного роду засоби комунікації. Повний і всебічний виклад основних позицій політичної партії з урахуванням потреб виборців є основою у боротьбі політичної партії за місце в парламенті. Діяльність політичних партій спрямована на підтримку політичної стабільності та іміджу партії, тому спілкування політичних партій із виборцями не обмежується лише передвиборними обіцянками, а включає в себе і післявиборчі взаємодії з громадянами та залучення їх до діяльності партії. Важливим у цьому є підтримання зворотного зв’язку з виборцями та адаптація політики партії до змін у суспільстві та економіці.

Ключові слова: засоби масової комунікації, виборці, політичні партії, політичний процес.

Вступ. Ключова роль у становленні політичної системи країни належить політичним партіям. Саме вони представляють як інтереси виборців, так і здійснюють взаємодію між народом та політичною верхівкою. Тому для стабільного функціонування політичного режиму в Україні, що базується на демократичних принципах, є необхідність комунікації між виборцями та політичними партіями. Політичні партії сьогодні виступають одним із головних суб’єктів політичної комунікації, що особливо помітно під час виборчого процесу, оскільки на відміну від типових засобів масової інформації засоби масової комунікації передбачають саме двосторонню комунікацію – зворотний зв’язок, а не лише інформування.

Дослідженням ролі засобів масової комунікації як складової частини взаємодії між політичними партіями та виборцями займалися такі вчені, як Л. Угрин, Л. Хорішко, Я. Ярош, О. Зварич. У їхніх дослідженнях висвітлено основні концепції взаємодії політичних партій і виборців, актуальність окремих засобів комунікації, що дає змогу прослідкувати порядок взаємодії партій із населенням у регіонах, проблематику та можливості вдосконалення шляхів їхньої взаємодії в Україні.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні використано такі наукові методи, які допоможуть краще проаналізувати взаємодію політичних партій із виборцями та роль засобів масової комунікації у цьому процесі. Основними методами є: аналіз і синтез – забезпечує дослідження теоретичних засад взаємодії виборців із політичними партіями; SWOT-аналіз – допоможе визначити сильні та слабкі сторони суб’єктів засобів масової комунікації в контексті взаємодії виборців із політичними партіями в сучасних реаліях України; індукція та дедукція – виведення загальних висновків щодо впливу засобів масової комунікації на процес спілкування політичних партій із виборцями.

© С. Матвієнків, О. Лещишин, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Мета дослідження – дослідити процеси взаємодії українських політичних партій та виборців у регіонах, роль засобів масової комунікації у цьому процесі, визначити основні виклики, з якими зіштовхнулася країна, перспективи розвитку взаємодії та провести аналіз поточного стану законодавства, що регулює це питання.

Результати та обговорення. Діяльність політичних партій спрямована на формування ефективних процесів комунікації між різними політичними й соціальними групами суспільства та шляхи їх реалізації. У межах демократичної політичної системи партії зобов'язані активно застосовувати різного роду способи взаємодії з виборцями, зокрема друковані та електронні медіа, радіомовлення, телебачення, соціальні мережі тощо. Конституція України гарантує політичним партіям право на вільну діяльність і визначає механізми їх взаємодії з громадянами, що сприяє реалізації принципів відкритості, підзвітності та політичної участі населення [1].

Політолог Л. Угрин дотримується думки, що комунікаційна політика здатна реалізовуватися через два основні рівні інформаційних потоків: вертикальний (від правлячих еліт до мас) та горизонтальний (між індивідами та соціальними групами) [18, с. 312]. Вертикальний потік передбачає відбір, трансляцію та спрямування інформації політичною елітою з метою формування позитивного іміджу політичної системи та зміцнення довіри громадян до неї. Такий підхід сприяє стабілізації влади та легітимації політичних рішень у масовій свідомості. Водночас горизонтальний інформаційний потік характеризується поєднанням інформації, яку генерують різні суб'єкти політичного процесу, зокрема політична еліта та державні інституції, з одного боку, та інформаційні потреби і пріоритети громадянського суспільства – з іншого. Така взаємодія сприяє формуванню відкритого комунікативного простору, де здійснюється обмін думками, узгодження позицій і підвищення рівня політичної участі громадян [20, с. 63].

Політичні партії є ключовим інститутом політичної системи та однією з ключових умов демократичної трансформації суспільства. Вони виступають посередницькою ланкою між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства. Водночас український досвід свідчить про низький рівень впливу громадян на процеси ухвалення політичних рішень, що значною мірою зумовлено як недостатньою готовністю владних структур до постійного діалогу, так і браком ефективної двосторонньої комунікації. За таких умов найбільш актуальною є розбудова інформаційно-комунікаційних каналів взаємодії політичних суб'єктів із суспільством як ключового елементу механізму формування політичних інститутів, добору та функціонування політичної еліти [19, с. 85].

Процес комунікації влади та громадянського суспільства сьогодні має різні засоби реалізації, серед яких: політичні партії, асоціації, державно-політичні інститути, організації громадянського суспільства, мережеві засоби масових комунікацій [10]. Визначальним напрямом зовнішньої комунікації політичної партії є взаємовідносини між партійною організацією та соціальними групами, інтереси яких вона репрезентує. Завдяки результатам, отриманим українським незалежним центром політичних досліджень у вересні 2013 р., можна виокремити низку характерних особливостей, які відображають специфіку комунікативних практик політичних партій у процесі взаємодії з виборцями [16].

Перш за все слід відзначити односторонній характер комунікації, що виявляється у відсутності сталого діалогу між політичними суб'єктами та громадянами та у дефіциті взаємної довіри. Найбільш поширеною формою комунікації депутатів із громадами залишається одностороннє інформування про діяльність політичних інституцій, що не передбачає реальної участі громадян у процесах формування та реалізації політики місцевого розвитку. З іншого боку, представники політичних партій звертають увагу на пасивність і байдужість значної частини громадян, що значною мірою зумовлено втратою віри у власну спроможність впливати на політичні процеси, кризою довіри до інститутів влади та глибоким розчаруванням у здатності політичних еліт ефективно вирішувати актуальні проблеми місцевих громад [7, с. 36].

У сучасній Україні політичні комунікації відіграють ключову роль у формуванні та трансформації суспільно-політичного життя, впливаючи практично на всі його сфери. Вони виступають не лише джерелом політичної інформації, а й важливим інструментом політичної ідентифікації громадян. Зростаюча персоніфікація політичного лідерства, а також ускладнення конфігурації політичного простору зумовлюють потребу у безперервній ретрансляції політичних меседжів до широкої аудиторії. Завдяки цьому політичні партії за допомогою засобів масової комунікації виконують роль ключових комунікаторів між суспільством і владними структурами [7, с. 35].

Засоби масової комунікації – це специфічні канали, що використовуються для передачі інформації широкому загалу. Вони охоплюють як технічні засоби, так і організаційні структури, які забезпечують процеси передавання, зберігання та відтворення інформації. До засобів масової комунікації належать преса, радіо, телебачення, кінематограф, Інтернет-ресурси (вебсайти, електронна пошта, соціальні мережі та ін.), зокрема рекламні щити, інформаційні панелі та відеозаписи. Відмінність між засобами масової інформації та засобами масової комунікації полягає у тому, що перші виступають лише джерелами поширення інформаційного контенту, тоді як другі – саме способом його донесення до суспільства [8].

Регіональні засоби масової інформації є важливим посередником між партіями та виборцями, особливо у сільській місцевості. Доволі характерно, що місцеві канали мають більший рівень довіри порівняно із центральними каналами, однак вони часто страждають від фінансової залежності, зокрема від політичної реклами чи локальних еліт.

Що стосується загальнонаціональних засобів масової інформації (ті, що мають ліцензії або відповідний статус), то саме вони переважно й впливають на формування загальнонаціонального образу партій, але менш ефективні для передачі локальних меседжів чи конкретної діяльності депутатів на місцях.

Останнім часом набирають популярності соціальні медіа, які після 2014 р., а особливо після 2022 р., стали ключовим інструментом комунікації, спротиву й самоорганізації (Telegram, Instagram, YouTube, X (Twitter)). Вони дають можливість обійти традиційні ЗМІ й вести безпосереднє спілкування з аудиторією. Через свою доступність вони активно використовуються молодими політиками, незалежними кандидатами та активістами, однак часто використовуються і для маніпуляцій та ботоферм [5].

До основних видів масової комунікації можна віднести:

1. Масмедійні комунікації, що охоплюють індустрію, здатну використовувати ширші можливості задля передачі інформації: друковані видання, Інтернет-ресурси, радіо, телебачення тощо. Вони часто інтегруються з іншими комунікативними практиками задля досягнення цілеспрямованих інформаційно-психологічних ефектів. Як наслідок – формування суспільної думки, конструювання певного бачення подій або стимулювання соціальних реакцій відповідно до заданої інтерпретаційної рамки. Як приклад, місцеві вибори в м. Харків у 2015 р. та кандидата від партії «Відродження» Геннадія Кернеса. Він активно використовував місцеві телеканали («Харьков 3» та «А/ТБК») та радіо, які часто транслювали короткі сюжети та інтерв'ю з ним, де він позиціонував себе як ефективного господарника міста. Такі телевізійні й радіопрограми були більше орієнтовані на рекламні та промоційні матеріали, ніж на діалог із виборцями, та потрібні для зміцнення іміджу стабільності кандидата [14].

2. Рекламні комунікації, головним завданням яких є не лише передача інформації, а й активне привернення уваги, формування інтересу та стимулювання споживчої мотивації щодо певного товару, послуги чи ідеї. На відміну від масмедійної комунікації рекламна комунікація відзначається чіткою цільовою орієнтацією та прагматичним спрямуванням. Проте на відміну від традиційної масової комунікації рекламна комунікація зосереджує особливу увагу на аналізі соціально-психологічних характеристик аудиторії. Важливим у цьому контексті є Закон України «Про політичні партії в Україні», який регулює як питання створення, реєстрації та діяльності політичних партій,

так і їх взаємодію з громадянами [3]. Закон України «Про рекламу» також регулює порядок розміщення політичної реклами, вимоги до політичної реклами, у тому числі щодо її змісту, форми та дотримання етичних норм, що є важливою частиною взаємодії партій із виборцями [4].

У політичному контексті рекламна комунікація трансформується в агітаційну діяльність, спрямовану на переконання громадян щодо підтримки певної політичної сили чи ідеології, здійснюючи таким чином безпосередній вплив на електоральну поведінку. Як приклад можна привести рекламну комунікацію під час місцевих виборів у м. Суми (вересень 2024 р.). Ще за місяць до виборів «Суспільне Суми» повідомляло, що вулиці міста заповнила велика кількість політичної реклами – білбордів із зображеннями місцевих політиків та кандидатів. Найбільше їх було з обличчям та ім'ям колишнього очільника адміністрації Дмитра Живицького та ін. Це класичний приклад рекламної політичної комунікації на регіональному рівні, де основна мета – міцне враження через візуальні меседжі та формування пізнаваності, без реального діалогу або інтерактивної взаємодії з виборцями, оскільки гасла, обличчя та кольори бренду будуть асоціюватися з політичними силами або окремими кандидатами [17]. Таким чином, рекламна комунікація постає як цілеспрямований інструмент інформаційного впливу, що поєднує раціональні елементи повідомлення з емоційним складником та психологічними механізмами переконання з метою досягнення конкретного комунікативного ефекту.

3. PR-комунікації у політичній сфері, що спрямовані на формування та підтримання позитивних взаємин між політичними партіями та їхньою цільовою аудиторією – виборцями. Їхніми основними завданнями є досягнення взаєморозуміння, формування довіри та налагодження взаємовигідної комунікації, що сприяє зміцненню іміджу політичного суб'єкта і забезпеченню стабільної громадської підтримки.

Відмінною рисою PR-комунікації є її використання як інструменту впливу на громадську думку, включно навіть з елементами маніпулятивного впливу. На відміну від рекламної комунікації, що орієнтована на безпосереднє стимулювання конкретної дії (наприклад, голосування за кандидата), PR-комунікація має довгострокову стратегічну спрямованість. Її метою є формування позитивного інформаційного середовища, у межах якого політична партія сприймається як легітимний, авторитетний та привабливий учасник суспільно-політичного процесу [9].

З огляду на це, PR-комунікація постає як стратегічний інструмент формування політичного дискурсу, у межах якого засоби масової інформації виконують не лише функцію каналу передавання повідомлень, а й виступають самостійним ресурсом впливу, здатним конструювати громадське сприйняття через селективне подання інформації. Як приклад, вибори міського голови 2020 р. в м. Дніпрі. Кандидат Борис Філатов позиціонував себе не лише як політик, а й як «менеджер нової генерації», з гаслом: «Жорсткий мер – для складного міста». Це гасло стало частиною особистого бренду, який формувався не через класичну агітацію, а через медійну присутність, стиль спілкування, кризову риторiku.

Відео та матеріали виглядали як нейтральні новини, але виконували функцію інформаційного просування іміджу. Формувалася довіра через стиль «людини з характером», близької до виборця, білборди без прямого заклику голосувати, з меседжами на кшталт: «Філатов. Дніпро – місто сили» з чітким позиціонуванням та візуальною ідентичністю [11].

4. Пропагандистські комунікації, що передбачає нав'язування суспільству уявлень, цінностей та установок, які відповідають визначеним політичним або ідеологічним цілям. На відміну від PR-комунікації, орієнтованої на налагодження взаєморозуміння та формування позитивного іміджу окремих суб'єктів (політичних партій, лідерів, інституцій), пропаганда має саме ідеологічну спрямованість, часто апелює до емоцій, страхів і стереотипів, що підвищує її потенціал як засобу маніпулятивного впливу на масову свідомість.

Її кінцевою метою є не створення позитивного образу, а нав'язування певної системи цінностей, норм і переконань, які сприяють реалізації інтересів конкретної політичної сили або державної

політики. Наприклад, під час виборчої кампанії місцевих виборів в м. Ізмаїл (Одеська область) у 2020 р. чинний міський голова активно використовував білборди та соціальні мережі з гаслом: «Ізмаїл – найкраще місто України. Ми зробили його таким – не дайте зруйнувати це!». Твердження про «найкраще місто України» не підкріплене жодними рейтингами чи фактами, водночас посилює на те, що якщо оберуть іншого кандидата, місто «зруйнують», окрім того, усі позитивні зміни приписуються лише чинній владі, без згадки про команду, громаду чи інші чинники [13].

Таким чином, пропагандистська комунікація виступає як інструмент політичного впливу, який функціонує не лише в контексті інформаційного протистояння, а й у рамках внутрішньої мобілізації суспільства. Її основною метою є забезпечення стабільної підтримки ідеологічно детермінованих цілей шляхом створення уніфікованого світоглядного простору та зниження рівня критичного мислення серед аудиторії [6].

5. Агітаційні комунікації, що є формою масової комунікації, яка підтримує діяльність суб'єктів агітації та орієнтована на активізацію суспільної поведінки через прямі заклики до дії. Хоча агітація має тісний зв'язок із пропагандою, вона являє собою окремий тип комунікативної взаємодії, основною метою якого є не лише формування уявлень чи переконань, а й безпосереднє стимулювання аудиторії до конкретних дій. Закон України «Про місцеві вибори» регулює взаємодію політичних партій із виборцями на місцевому рівні, у тому числі передбачає вимоги до проведення передвиборчої агітації на місцевих виборах, зокрема щодо використання ЗМІ та Інтернету [2].

Якщо пропаганда спрямована на тривале формування певного світогляду, ідеологічної позиції чи ціннісних орієнтацій, то агітація виконує мобілізаційну функцію, закликаючи до активної участі в політичних чи соціальних заходах. Прикладами таких дій можуть бути участь у виборах, голосування за конкретного кандидата чи політичну силу, а також участь у протестах, мітингах чи громадянських кампаніях. Таким чином, агітаційна комунікація виступає як оперативний інструмент впливу на поведінковий складник масової свідомості, доповнюючи ідеологічно орієнтовану пропаганду практичним імпульсом до дії. Наприклад, місцеві вибори в м. Луцьк 2020 р. Кандидат Ігор Поліщук (від партії «За майбутнє») активно застосовував особисту агітаційну комунікацію під час передвиборчої кампанії: численні зустрічі у дворах, школах, ОСББ, медичних закладах; його меседжі були адаптовані під конкретний район міста («Зробимо освітлення у вашому дворі», «Підтримаємо вашу школу»). Так кандидат не просто інформував, а взаємодіяв із виборцями, адаптував повідомлення до місцевих потреб і демонстрував включеність у повсякденні проблеми міста [12].

Що стосується самого процесу спілкування політичних партій із виборцями в регіонах, то варто зазначити певні особливості та виклики, з якими зіштовхуються обидва учасники процесу. Так, до форм взаємодії політичних партій та виборців належить як прямий (зустрічі з виборцями, громадські приймальні, місцеві події: ярмарки, форуми), так і опосередкований (розповсюдження листівок, газети, використання соціальних мереж Facebook, Instagram, телевізійних або радіоефірів на місцевому рівні) контакт.

Комунікації політичних партій із виборцями не обмежується лише передвиборчими взаємодіями. Після виборів відбувається зміна пріоритетів, оскільки вони спрямовані не лише на підтримку іміджу партії, а й на підтримку політичної стабільності, управління та забезпечення довіри. Після виборів важливо для партій продовжувати комунікацію, щоб показати виборцям, що їхні обіцянки та програми не залишаються на папері. Це включає звітність. Партії можуть регулярно інформувати виборців про виконання обіцянок, досягнення в уряді або на місцевому рівні. Партії також адаптують власні програми з урахуванням нових обставин, криз або змін у суспільстві [21].

Один зі способів підтримки зв'язку після виборів – це активний діалог, який дає змогу партіям організовувати громадські слухання та проводити консультації з експертами та різними соціальними групами для кращого розуміння суспільних проблем.

Однак, незважаючи на певні успіхи, усе ще залишаються певні питання, що потребують вирішення. Багато виборців сприймають партії як інструменти збагачення еліт, а не як представників

народу, а часта зміна політичної риторики та партійних брендів викликає політичний цинізм. Такі дії лише посилювали недовіру до партій та політиків, особливо в умовах агресії та економічної нестабільності. Іншою проблемою була відсутність чітких механізмів зворотного зв'язку з громадянами.

Із розвитком технологій та цифровізації, особливо після 2022 р., спостерігається зростання цифрової комунікації і розвиток платформи електронної демократії для взаємодії з громадянами. Так, партії, які інвестували в локальні ініціативи та прозору комунікацію, тепер мають вищий рівень довіри. Так, фейсбук-сторінки місцевих депутатів партій «Європейська солідарність», «Голос» використовуються для звітності, анонсів зустрічей, обговорення рішень сесій. Не залишаються осторонь і міські голови. Наприклад, Андрій Садовий (Львів) системно веде сторінки у соцмережах, комунікуючи напряду з мешканцями, а місцеві ЗМІ, такі як Tvoemisto.tv та Zaxid.net, регулярно висвітлюють діяльність партійців та дозволяють коментування, що створює ефект «зворотного зв'язку».

У 2020 р. було зафіксовано, що більшість регіональних ЗМІ залежить від місцевих політиків, тому матеріали регіональних ЗМІ супроводжувалися відсутністю якісної аналітики та збалансованого представлення позицій різних партій, умовно кажучи, замовні публікації, часто без позначки «реклама».

Особливо активно просували приховану рекламу, яка видавалася за редакційні матеріали (новини, статті), в Одесі, Харкові, Миколаєві [15].

Нині спостерігається зміщення фокусу з політичних питань на безпеку та виживання, а посилення ролі військової адміністрації маргіналізує роль партій у регіонах. Спостерігається загальне зниження політичної активності населення.

У 2023 р. опитування IFES показало, що понад 55% громадян довіряють місцевим ЗМІ більше, ніж національним, а 62% вважають, що соціальні мережі – основне джерело інформації про політиків [9].

Можна виділити декілька основних напрямів розвитку шляхів взаємодії політичних партій із виборцями. Задля більшої стабільності та взаємодії з населенням необхідно стимулювати розвиток незалежних регіональних ЗМІ, забезпечити прозорість фінансування політичної реклами та комунікацій, розробити інституційні механізми зворотного зв'язку (електронні приймальні, онлайн-опитування, відкриті звіти). Необхідні зміцнення медіанезалежності, тобто державна підтримка незалежних регіональних ЗМІ, запровадження чіткої маркування політичної реклами, посилення громадського контролю за контентом («медіа-сторожі»/медіа-омбудсмени).

Необхідний розвиток цифрової інфраструктури: державні інвестиції в Інтернет-покриття для сільських громад, підтримка створення мобільних додатків для взаємодії з виборцями та підвищення медіаграмотності самих виборців.

До ключових елементів можна віднести і реформування партійної системи, оскільки необхідні законодавчі вимоги щодо звітності перед виборцями, стимулювання розвитку місцевих осередків (часткове державне фінансування за прозору діяльність), підвищення ролі громад у внутрішньопартійній демократії

До цього процесу необхідно залучити і самих виборців, створити платформи для партнерства між партіями, громадськими організаціями та активістами, упровадити спільні ініціативи для вирішення локальних проблем, що підвищують довіру.

За основу можна взяти досвід м. Чернівці, де в 2020–2021 рр. депутати запускали чати громад у Viber/Telegram, а жителі могли ставити питання та отримувати відповіді напряду, без партійних фільтрів. Це підвищило рівень залученості громади.

Висновки. Активні та структуровано організовані заходи з установа комунікації з виборцями можуть суттєво сприяти зміцненню взаємин між кандидатами або політичними партіями та їхніми цільовими електоральними групами. Водночас ці заходи створюють основу для довгострокового стратегічного планування комунікацій, орієнтованого на розширення суспільної підтримки.

Засоби масової комунікації відіграють ключову роль у формуванні громадської думки, поширенні інформації, а також у культурному обміні та розвагах. Вони можуть мати як позитивний вплив на суспільство, сприяючи розширенню світогляду та підвищенню рівня інформованості, так і негативний – коли використовуються для маніпулювання або поширення дезінформації, тому є потужним інструментом впливу на сучасне суспільство.

Нормативно-правова база хоча й регулює певні питання та створює правову основу для забезпечення взаємодії політичних партій та виборців в Україні, зокрема через механізми звітності, передвиборчої агітації, прозорості фінансування та доступу до публічної інформації, сприяє демократизації процесів та підвищенню довіри громадян до політичних партій і органів влади, однак усе ще потребує доопрацювання з урахуванням сучасних реалій.

Сьогодні виборці все більше очікують регулярної звітності депутатів, відкритості фінансування партій, чітких позицій щодо важливих питань (мобілізація, ЄС, НАТО, місцевий розвиток). У такому разі зросте роль онлайн-звітів, публічних дебатів та незалежного моніторингу.

Важливим кроком стане формування нових поколінь політичних лідерів. Молоді лідери все більше формують саме горизонтальні спільноти, а не класичні партійні структури. Їхній стиль комунікації – щирість, прозорість, неформальність, саме це й викликає довіру у виборців. Вони формуватимуть нову політичну культуру, де виборець – не пасивний спостерігач, а активний учасник процесу.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Закон України «Про місцеві вибори» від 14.07.2015 № 595-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19
3. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 № 2365-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
4. Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-vr#Text>
5. Базарний С.В., Микитюк Н.М., Терновий О.В. Психологічний вплив штучних електронних акаунтів (ботів) на агентів соціальних мереж в інтересах інформаційної операції. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. 2024. Vol. 30. № 1. Р. 6–11. URL: <https://jml.nau.edu.ua/index.php/Infosecurity/article/view/18605>
6. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшинз. Київ, 2005. 440 с.
7. Бокоч Ю. Політична комунікація українських партій. Ужгородський національний університет. 2019. С. 34–36.
8. Зварич О. Партія веде? Як реформа децентралізації вплинула на партійне будівництво в регіонах? УНЦПД. *Research Update*. 2017. № 21(762). URL: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=822:part-ya-vede-yak-reforma-ecentral-zac-vplinula-na-part-yne-bud-vnictvo-v-reg-onah&catid=8&lang=ua&Itemid=201
9. Магнус О. Голосуй не за гроші. Глобальний посібник із громадського моніторингу фінансування виборчих кампаній. Міжнародна фундація виборчих систем. 2022. URL: <https://www.ifesukraine.org/wp-content/uploads/2023/12/ifes-vote-for-free-3-final-08.12.pdf>
10. Михальченко М. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики. Київ: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2016. 440 с.
11. ОПОРА. Вибори у Дніпрі: PR замість агітації – як працювали кандидати на імідж. Звіт за результатами спостереження. 2020. URL: https://www.oporaua.org/longrid/PDF/OPORA_Local-Elections-Report_2020-printt.pdf
12. ОПОРА. Підсумки спостереження за виборчою кампанією у Волинській області, 2020. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/promizhnii-zvit-gromadianskoyi-merezhi-opora-za-rezultatami-pozapartiinogo-sposterezhennia-na-mistsevikh-viborakh-za-veresen-2020-roku-21113>
13. ОПОРА. Проміжний звіт спостереження за місцевими виборами: вересень 2020 року. 2020. URL: https://www.oporaua.org/vybory/zvit-mistsevi-vybory_2020-23539

14. ОПОРА. Спостереження за виборчою кампанією в Харкові : звіт про політичні комунікації. 2015. URL: <https://opora.ua/org/longrid/PDF/Місцеві%20вибори%202015.%20Результати%20спостереження.pdf>
15. ОПОРА. Харківщина напередодні виборів: дочасна агітація, «джинса» і благодійність. 2018. URL: <https://www.opora.ua/org/vybory/46053-kharkivshchyna-naperedodni-vyboriv-dochasna-ahitatsiia-dzhynsa-i-blahodiinist-15789>
16. Стан політичної комунікації в регіонах України : аналітичний звіт за результатами фокус-групового дослідження. 2013. URL: [http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/fg_report_communication_party2013\(1\).pdf](http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/fg_report_communication_party2013(1).pdf)
17. Суспільне Суми. За місяць до старту місцевих виборів на вулицях Сум з'явилася політична реклама. 2024. URL: <https://suspilne.media/sumy/53659-za-misac-do-startu-miscevih-viboriv-na-vulicah-sum-zavilasa-politichna-reklama>
18. Угрин Л. Комунікаційна політика. Політологія : енциклопедичний словник. Львів : Новий Світ, 2014. С. 311–312.
19. Хорішко Л. Регіональний аспект формування іміджу політичних партій. *Політичний менеджмент*. 2009. № 6. С. 85–93.
20. Ярош Я. Комунікація українських політичних партій із виборцями у соціальних мережах. *Політичне життя*. 2018. № 4.
21. Grunig, J.E., & Hunt, T. Managing Public Relations. New York: Holt, Rinehart and Winston. 1984.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (June 28, 1996), No. 254k/96-VR. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. No. 30. P. 141 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro mistsevi vybory» [Law of Ukraine «On Local Elections»]. (July 14, 2015). No. 595-VIII. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 141 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro politychni partii v Ukraini» [Law of Ukraine «On Political Parties in Ukraine»]. (April 05, 2001), No. 2365-III. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine* [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «On Advertising» [Law of Ukraine «Pro reklamu»]. (July 03, 1996), No. 270/96-VR. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. [in Ukrainian].
5. Bazarnyi, S., Mykytiuk, N., Ternovyi, O. (2024). Psykholohichniy vplyv shtuchnykh elektronnykh akauntiv (botiv) u sotsialnykh merezhakh v interesakh informatsiinykh operatsii. [Psychological impact of artificial electronic accounts (bots) on agents of social networks in the interests of information operations]. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. № 1 (30) [in Ukrainian].
6. Bebyk, V. (2005). Informatsiino-komunikatsiinyi menedzhment u hlobalnomu suspilstvi: psykholohiia, tekhnolohii, tekhnika public relations. [Information and communication management in global society: psychology, technologies, public relations techniques]. Kyiv. P. 440.
7. Bokoch, Yu. (2019). Politychna komunikatsiia ukraïnskykh partii. [Political communication of Ukrainian parties]. *Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet*. P. 34–36 [in Ukrainian].
8. Zvarych, O. (2017). Partiia vede? Yak reforma detsentralizatsii vplynula na partiine budivnytstvo v rehionakh?. [The Party Leads? How Did the Decentralization Reform Affect Party Building in the Regions?]. *UNTSPD. Research Update*. № 21(762). Retrieved from: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=822:part-ya-vede-yak-reforma-ecentral-zac-vplynula-na-part-yne-bud-vnictvo-v-reg-onah&catid=8&lang=ua&Itemid=201 [in Ukrainian].
9. Mahnus, O. (2022). Holosui ne za hroshi. Hlobalnyi posibnyk iz hromadskoho monitorynhu finansuvannia vyborchych kampanii. [Vote Not for Money. Global Guide to Public Monitoring of Election Campaign Financing]. *Mizhnarodna fundatsiia vyborchych system*. Retrieved from: <https://www.ifesukraine.org/wp-content/uploads/2023/12/ifes-vote-for-free-3-final-08.12.pdf> [in Ukrainian].
10. Mykhalchenko, M. Transformatsiia politychnykh instytutiv Ukrainy: problemy teorii i praktyky. [Transformation of political institutions of Ukraine: problems of theory and practice]. K. : IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 2016. P. 440.
11. OPORA. (2020). Vybody u Dnipri: PR zamiist ahtiatsii – yak pratsiuvaly kandydaty na imidzh. [Elections in Dnipro: PR instead of campaigning – how candidates worked on image]. *Zvit*. Retrieved from: https://www.opora.ua/org/longrid/PDF/OPORA_Local-Elections-Report_2020-printt.pdf [in Ukrainian].
12. OPORA. (2020). Pidsumky sposterezhenia za vyborchoiu kampaniieiu u Volynskii oblasti. [Results of election campaign observation in Volyn region]. Retrieved from: <https://www.opora.ua/org/vybory/promizhnii-zvit->

gromadianskoyi-merezhi-opora-za-rezultatami-pozapartiinogo-sposterezhennia-na-mistsevikh-viborakh-za-veresen-2020-roku-21113 [in Ukrainian].

13. OPORA. (2020). Promizhnyi zvit sposterezhennia za mistsevymy vyboramy : veresen. [Interim report of local election observation: September]. URL: https://www.oporaua.org/vybory/zvit-mistsevi-vybory_2020-23539 [in Ukrainian].

14. OPORA. (2015). Sposterezhennia za vyborchoiu kampaniieiu v Kharkovi : zvit pro politychni komunikatsii. [Election campaign observation in Kharkiv: report on political communications]. URL: <https://opora.ua.org/longrid/PDF/Місцеві%20вибори%202015.%20Результати%20спостереження.pdf>

15. OPORA. (2018). Kharkivshchyna naperedodni vyboriv: dochasna ahitsiia, «zhynsa» i blaho-diinist. [Kharkiv region on the eve of the elections: early campaigning, «jeans» and charity]. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/46053-kharkivshchyna-naperedodni-vyboriv-dochasna-ahitatsiia-dzhynsa-i-blahodiinist-15789> [in Ukrainian].

16. Stan politychnoi komunikatsii v rehionakh Ukrainy : analit. zvit za rezultatamy fokus-hrupovoho doslidzhennia. [The state of political communication in the regions of Ukraine: analytical report based on the results of a focus group study] (2013). URL: [http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/fg_report_communication_party2013\(1\).pdf](http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/fg_report_communication_party2013(1).pdf) [in Ukrainian].

17. Suspilne Sumy. (2024). Za misiats do startu mistsevykh vyboriv na vulytsiakh Sum z'iavylasia politychna reklama. [A month before the start of local elections, political advertising appeared on the streets of Sumy]. URL: <https://suspilne.media/sumy/53659-za-misac-do-startu-miscevih-viboriv-na-vulicah-sum-zavilasa-politichna-reklama> [in Ukrainian].

18. Uhryn L. Komunikatsiina polityka. Politolohiia: entsyklopedychnyi slovnyk. [Communication policy. Political science: encyclopedic dictionary]. Lviv : Novyi Svit. 2014. P. 311–312 [in Ukrainian].

19. Khorishko L. Rehionalnyi aspekt formuvannia imidzhu politychnykh partii. [Regional aspect of image formation of political parties]. *Politychnyi menedzhment*. № 6. P. 85–93 [in Ukrainian].

20. Yarosh Ya. B. (2018). Komunikatsiia ukrainskykh politychnykh partii z vybortsiamy u sotsialnykh merezhakh. [Communication of Ukrainian political parties with voters in social networks]. *Politychne zhyttia*. № 4 [in Ukrainian].

21. Grunig, J.E., & Hunt, T. Managing Public Relations. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Svitlana Matviienkiv, Oleh Leshchysyn. Communication of political parties with voters in the regions: the role of mass media

The article is devoted to the study of the interaction of political parties with voters in the regions and the role of mass media in this process. The participation of political parties in the political process is inextricably linked to the need to communicate directly with voters on the ground. For this, various means of communication are used. A complete and comprehensive presentation of a political party's main positions, taking into account the needs of voters, is the basis for a political party's struggle for a seat in parliament. The activities of political parties are aimed at supporting political stability and the image of the party, therefore, the communication of political parties with voters is not limited to «pre-election promises», but also includes post-election interactions with citizens and their involvement in the party's activities. Important in this is maintaining feedback with voters and adapting party policies to changes in society and the economy.

Key words: mass media, political parties, political process, voters.

Відомості про авторів:

Матвієнків Світлана – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Лещин Олександр – аспірант кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 10.08.2025

Прийнята 04.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 316.3:172|352.071(477.86)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-25>

Тетяна Мадрига

ORCID: 0000-0001-7761-9811

Юлія Кобець

ORCID: 0000-0001-9492-6119

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ (ДОСВІД ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті розглянуто моделі ефективної діяльності інституцій громадянського суспільства у територіальних громадах на прикладі Івано-Франківської області. Проаналізовано специфіку діяльності громадських організацій, волонтерських ініціатив і політичних партій у контексті децентралізаційних процесів, а також їхню роль у забезпеченні соціальної згуртованості, прозорості управління та демократичного розвитку громад. За допомогою статистичного аналізу висвітлено структуру громадського сектору та партійної активності на місцевому рівні, що дає змогу виявити закономірності та проблемні зони. Особливу увагу приділено діяльності волонтерських організацій як важливих агентів суспільної мобілізації та солідарності, зокрема в умовах кризових викликів. Особливий акцент зроблено на ефективних підходах до організації роботи інституцій громадянського суспільства, прикладах найуспішніших практик у громадах Прикарпаття, а також рекомендаціях для підвищення ефективності взаємодії між громадськістю та місцевим самоврядуванням. Такий комплексний підхід дає змогу не лише діагностувати поточний стан, а й окреслити перспективні напрями розвитку місцевих громад через посилення громадянської участі.

Представлено приклади успішних практик взаємодії громадського сектору з місцевою владою, а також охарактеризовано чинники, що впливають на ефективність і сталість громадських ініціатив, включаючи цифровізацію, інституційну спроможність та інклюзивність.

Узагальнено рекомендації для підвищення результативності співпраці між органами місцевого самоврядування та інституціями громадянського суспільства з метою сталого розвитку територіальних громад.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадська участь, громадські організації, громадський сектор, волонтерський рух, місцеве самоврядування, територіальні громади.

Вступ. Розбудова демократичного суспільства неможлива без належного функціонування інституцій громадянського суспільства, які виступають як посередники між владою та громадянами, забезпечуючи захист суспільних інтересів, сприяючи формуванню політики «знизу» та підвищенню підзвітності органів влади. Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах децентралізації, коли територіальні громади отримують розширені повноваження, а отже, і потребу у якісній взаємодії з громадським сектором.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході з використанням політологічних, соціологічних та правових методів. Матеріалами слугували статистичні дані, нормативно-правові акти, звіти громадських і волонтерських організацій, приклади місцевих ініціатив та відкриті джерела. Для аналізу застосовано методи систематизації, порівняльного аналізу, контент-аналізу, а також кейс-стаді, що дало змогу комплексно оцінити потенціал громадянського суспільства Івано-Франківської області в умовах децентралізації та воєнних викликів.

Результати та обговорення. Станом на 2024 р. Івано-Франківська міська територіальна громада продемонструвала високий рівень розвитку громадянського суспільства, що засвідчується наявністю понад 1 200 зареєстрованих громадських організацій [1]. Такий кількісний показник не лише свідчить про зростання активності мешканців у сфері громадської участі, а й відображає формування сталої інфраструктури третього сектору в межах громади. Варто зазначити, що ці організації відрізняються значною тематичною та функціональною різноманітністю, охоплюючи широкий спектр напрямів – від надання соціальних послуг уразливим групам населення до реалізації культурно-мистецьких ініціатив, екологічного захисту, освітніх проєктів, правозахисної діяльності, молодіжної політики, розвитку локальної демократії та забезпечення гендерної рівності. Подібна типологічна структура засвідчує наявність потужного громадянського потенціалу, здатного впливати на суспільно-політичні процеси на місцевому рівні.

Аналіз хронологічної динаміки створення громадських організацій у громаді демонструє чітку кореляцію між суспільно-політичними подіями на загальнодержавному рівні та хвилями активізації громадського сектору. Найбільш інтенсивне зростання кількості нових ГО спостерігалось в період із 2014 по 2016 р. – у післяреволюційний час, коли значна частина громадян, мобілізованих цінностями Революції Гідності, перейшла до інституалізованих форм активізму. Саме у цей період спостерігається не лише кількісне зростання, а й якісна трансформація громадського сектору: формуються нові тематичні пріоритети, зокрема пов'язані з моніторингом влади, антикорупційною діяльністю, безпековими ініціативами та допомогою військовим. У подальшому у зв'язку з пандемією COVID-19 (2020–2021 рр.) та початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну (2022 р.) темпи офіційної реєстрації нових організацій дещо сповільнилися. Водночас попри складні зовнішні умови громадський сектор не втратив своєї активності: на перший план вийшла діяльність уже створених ГО, які переорієнтувалися на нові виклики, включаючи волонтерську допомогу, забезпечення гуманітарних потреб, інформаційну безпеку та підтримку внутрішньо переміщених осіб. Такий тренд указує на високу адаптивність громадських структур до кризових обставин.

Що стосується партійної структури територіальної громади, то станом на кінець 2022 р. в межах Івано-Франківської МТГ зареєстровано 108 місцевих організацій політичних партій [5]. Однак кількісний склад не тотожний рівню реальної політичної активності. Лише близько 10 із них ведуть системну діяльність, зокрема беруть участь у місцевих виборах, проводять партійні заходи, ініціюють нормативні ініціативи або мають вплив на формування політики громади. Домінуюче становище займають ті політичні сили, які мають свої фракції в Івано-Франківській міській раді та об'єктивно впливають на ухвалення рішень. Здебільшого ці партії не лише забезпечують вертикаль представництва, а й активно співпрацюють із громадськими організаціями, спільно реалізуючи соціально значущі проєкти. Така взаємодія свідчить про поступовий розвиток механізмів політичного партнерства між громадянським суспільством і партійним середовищем, що є ознакою зрілої локальної демократії. Водночас залишаються питання щодо прозорості діяльності деяких партійних структур, низького рівня залученості молоді до партійної активності, а також номінальності багатьох організацій, зареєстрованих лише формально.

Динаміка розвитку громадського сектору в умовах децентралізації в Івано-Франківській міській територіальній громаді є важливим складником загального процесу трансформації системи місцевого самоврядування в Україні. Упровадження децентралізаційної реформи, яка стартувала у 2014 р., стало каталізатором змін у структурі місцевої влади, розширило повноваження органів місцевого самоврядування, а також підвищило відповідальність громад за соціально-економічний розвиток територій. У цьому контексті громадський сектор почав відігравати більш значущу роль, перетворюючись з периферійного елемента на активного партнера у прийнятті управлінських рішень та у процесах стратегічного планування.

Одним із ключових чинників зростання ролі громадських організацій у постдецентралізаційний період є поява нових механізмів співпраці між громадськістю та місцевою владою. Зокрема, запровадження програм громадського бюджету участі, конкурсу місцевих ініціатив, публічних обговорень і електронних петицій створило нові канали впливу громадян на розподіл бюджетних коштів, визначення пріоритетів розвитку громади та підвищило рівень прозорості в управлінні. У Івано-Франківській МТГ спостерігається зростання активності ініціативних груп, неформальних об'єднань мешканців та волонтерських рухів, які формують основу локального громадянського суспільства й активно інтегруються у процеси реалізації міських програм.

Окрему увагу варто приділити структурним зрушенням у самому громадському секторі. Якщо раніше громадські організації переважно зосереджувалися на вузькоспеціалізованих напрямках діяльності (наприклад, захист прав осіб з інвалідністю або підтримка учасників АТО/ООС), то сьогодні спостерігається тенденція до зростання мультидисциплінарних ініціатив, які поєднують соціальну, культурну, освітню, екологічну й економічну компоненти. Це зумовлює посилення міжсекторальної взаємодії, зокрема партнерства між ГО, бізнесом та муніципалітетом у рамках реалізації проєктів локального розвитку.

Децентралізація також сприяла збільшенню інституційної спроможності громадських організацій. Значна частина ГО Івано-Франківської громади отримала доступ до грантового фінансування як із боку міжнародних донорів, так і з місцевих бюджетних програм підтримки. Це дало їм змогу не лише реалізовувати масштабні проєкти, а й професіоналізувати свою діяльність: створювати стратегічні плани, упроваджувати системи моніторингу та оцінювання ефективності, нарощувати кадровий і ресурсний потенціал. За даними аналітичного огляду, чимало організацій розвинули сталі партнерські зв'язки з органами місцевого самоврядування, брали участь у дорадчих структурах, робочих групах при міській раді, що є ознакою інституційної інтеграції громадського сектору у місцеве врядування.

Утім, динаміка розвитку громадського сектору в умовах децентралізації не є абсолютно рівномірною. Спостерігаються диспропорції в активності організацій між центральною частиною громади та периферійними територіями (приєднаними селами), де рівень залучення мешканців до громадських ініціатив є нижчим, а інституційна присутність ГО менш відчутна. Це вказує на потребу в додаткових інструментах підтримки громадського активізму на рівні старостинських округів, зокрема через розвиток локального лідерства, посилення інформаційної підтримки, навчальні програми для громадських лідерів та залучення молоді до громадської діяльності.

Загалом процес децентралізації в Івано-Франківській міській територіальній громаді створив сприятливе середовище для розвитку громадянського суспільства, сприяв формуванню мереж громадських організацій, зростанню інституційної спроможності та підвищенню ролі громадськості у вирішенні питань місцевого значення. Подальший розвиток цього напрямку залежатиме від стабільності фінансування, відкритості органів місцевого самоврядування до діалогу, а також від збереження політичної волі до продовження реформ.

Волонтерські організації є невід'ємним складником громадянського суспільства, виконуючи ключову роль у мобілізації ресурсів, наданні допомоги та зміцненні соціальної згуртованості. У контексті Івано-Франківської області, особливо в умовах децентралізації та воєнних викликів, волонтерські ініціативи стали важливим інструментом підтримки як військових, так і цивільного населення. Ці організації функціонують на принципах добровільності, солідарності та взаємодопомоги, часто заповнюючи прогалини, які не можуть бути оперативно вирішені державними структурами.

До 2022 р. волонтерські організації Івано-Франківської МТГ зосереджували свою діяльність на соціальній підтримці уразливих груп населення, організації культурно-освітніх заходів, екологічних ініціатив та допомозі внутрішньо переміщеним особам. Наприклад, громадська організація «Нуль відходів Івано-Франківськ» активно працювала над популяризацією дбайливого ставлення до довкілля, створивши освітній екопростір і громадську сортувальну станцію «RE:space» [6].

Також благодійний фонд «Відроджені єднанням» надавав підтримку потерпілим від війни та людям, що опинились у скрутному становищі, забезпечуючи їх їжею, одягом, побутовою хімією та психологічною допомогою [21].

Із початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну волонтерські організації Івано-Франківської МТГ суттєво переорієнтували свою діяльність на підтримку Збройних сил України та допомогу постраждалим від війни. Наприклад, координаційний центр допомоги військовим «SaveUkraineNow» лише протягом 2022 р. витратив на допомогу бійцям понад 2 млн грн [13], а станом на початок 2025 р. сума зібраних коштів сягнула \$4,5 млн для закупівель на потреби підрозділів Прикарпаття. Благодійний фонд «Згуртовані» у травні 2024 р. передав військовим тис тактичних аптечок на суму 1 млн євро. Ініціатива «Порт Франківськ» за аналогічний період спрямувала на допомогу армії 25 млн грн. Благодійний фонд «Свій за свого» наприкінці 2024 р. залучив 14 млн грн для закупівлі дронів, а фонд «З покликом у серці» упродовж осені 2024 р. передав військовим 152 автомобілі та 138 дронів. «Громадська ініціатива Галичини» станом на травень 2024 р. забезпечила 150 автомобілів, а також дрони й засоби тактичної медицини для потреб фронту [11].

Громадська організація «Ліга українських жінок» зі Снятина під керівництвом Тетяни Скічко активно організовувала збори, купувала дрони, плела маскувальні сітки та передавала допомогу на фронт. Зокрема, у 2024 р. волонтерки закупили 147 FPV-дронів, 29 тепловізорів, 28 автомобілів та сплели 111 маскувальних сіток [3].

Окрім того, в Івано-Франківській обласній клінічній лікарні діє інклюзивний простір для захисників і захисниць «Мрія Дія», де для воїнів організовують творчі зустрічі, майстер-класи, настільні ігри, концерти та навіть уроки музики [4].

Незважаючи на значні здобутки, волонтерські ініціативи в Івано-Франківській міській територіальній громаді функціонують в умовах постійного зовнішнього та внутрішнього тиску. Війна, зміна пріоритетів фінансування, емоційне навантаження та нестача системної інституційної підтримки – усе це формує комплекс викликів, що впливають на ефективність їхньої роботи.

Діяльність інституцій громадянського суспільства (ІГС) у територіальних громадах України, зокрема в умовах децентралізації та воєнного стану, дедалі більше залежить від здатності цих структур забезпечити сталість, інклюзивність і результативність своїх ініціатив [20, с. 3]. Ефективність ІГС оцінюється на основі комплексу критеріїв, серед яких пріоритетними виступають: сталість реалізованих проєктів, якість комунікації з мешканцями громади, рівень досягнення задекларованих цілей, інституційна спроможність (наявність кадрових, технічних, інформаційних ресурсів), ступінь впливу на формування локальної політики та обсяг партнерств, які були сформовані для досягнення соціального ефекту. Також важливими показниками є ступінь залучення цільових груп до процесів планування та ухвалення рішень, ефективність використання фінансових ресурсів, рівень прозорості та звітності.

Важливою умовою зростання результативності діяльності ІГС є вибудова стратегічних партнерств з органами місцевого самоврядування [12, с. 70]. Серед основних моделей взаємодії виокремлюються: консультативна модель (де ІГС виступає джерелом аналітичних даних та ініціатив для ОМС), модель співреалізації проєктів (де громада та ГО поділяють відповідальність та ресурси), а також інтегративна модель (у якій ІГС мають представництво в дорадчих чи робочих органах при раді, впливаючи на розроблення політик). Практика показує, що найстійкіші результати досягаються саме в умовах інституціоналізованого партнерства, коли функціонують відповідні меморандуми, місцеві цільові програми підтримки ГО, а також регламентовані механізми залучення громадськості до управлінських процесів.

Одним із провідних інструментів підвищення ефективності ІГС є впровадження цифрових платформ та сервісів, що забезпечують прозору та доступну комунікацію з громадянами. Такі інструменти, як електронні петиції, цифрові опитування, платформи «відкритий

бюджет» або інтерактивні карти ініціатив, дають змогу активізувати участь мешканців у прийнятті рішень на місцевому рівні. Наприклад, в Івано-Франківській МТГ функціонує платформа «Бюджет участі», яка надає можливість кожному мешканцю брати участь у розподілі частини місцевого бюджету через проєктні ініціативи. Подібні цифрові рішення також можуть виступати засобом для моніторингу реалізації рішень органів влади, що підвищує прозорість управління та зміцнює довіру до інститутів.

Інституції громадянського суспільства дедалі активніше впливають на формування місцевої політики, використовуючи як прямі, так і опосередковані механізми. До перших належать участь у громадських слуханнях, подання колективних звернень, участь у дорадчих органах, експертних групах та робочих комісіях. Опосередковані механізми включають інформаційні кампанії, адвокацію, публічні обговорення, а також партнерські ініціативи, спрямовані на лобювання соціально значущих змін. В Івано-Франківській громаді прикладами таких підходів є діяльність ГО у сфері містобудування, соціального захисту та розвитку молодіжної політики, які активно впливають на зміст місцевих програм і стратегій.

Важливим складником ефективної діяльності ІГС є впровадження інклюзивних практик, що враховують потреби уразливих груп населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, осіб літнього віку, представників національних меншин тощо. Інклюзивність проявляється у залученні представників таких груп до процесів прийняття рішень, адаптації форматів заходів і комунікацій, забезпеченні фізичної доступності просторів, а також реалізації спеціалізованих програм підтримки. Наприклад, низка ініціатив в Івано-Франківську спрямована на інтеграцію ВПО через спільні культурні проєкти, професійну перепідготовку, психологічну допомогу та участь у громадських ініціативах, що підвищує згуртованість громади та її адаптивний потенціал.

Таким чином, ефективна діяльність інституцій громадянського суспільства в умовах сучасних викликів вимагає поєднання стратегічного планування, партнерства із владою, цифрової інноваційності та соціальної чутливості. Саме такі підходи забезпечують стійкість громадських ініціатив, посилюють їхній вплив на розвиток місцевого самоврядування та сприяють формуванню інтегрованого, демократичного і солідарного середовища на рівні територіальних громад.

У контексті розвитку громадянського суспільства на Прикарпатті, зокрема в Івано-Франківській області, сформувалася низка успішних практик, які засвідчують високий потенціал інституцій громадянського суспільства у трансформації публічного простору, впливі на місцеву політику та зміцненні соціальної згуртованості. Співпраця громадських організацій з органами місцевого самоврядування набула особливої актуальності в таких сферах, як протидія корупції, розвиток освіти, урбаністичне планування та соціальна адаптація уразливих груп. Серед яскравих прикладів антикорупційної взаємодії можна відзначити реалізацію ініціатив із моніторингу публічних закупівель та аналізу прозорості місцевих бюджетів, які впроваджувалися за участі аналітичних центрів та громадських спостерігачів, що давало змогу виявляти потенційні ризики та формувати відповідні рекомендації для підвищення відкритості влади.

У галузі освіти прикладом результативної співпраці є реалізація проєктів із неформальної освіти молоді, зокрема програм із медіаграмотності, підприємництва, екологічної культури, які впроваджувалися громадськими організаціями у партнерстві з місцевими департаментами освіти. В освітньому секторі активно використовувалися інтерактивні методи, моделі партисипативного навчання, а також цифрові платформи для поширення знань серед широкого кола мешканців. В урбаністичному напрямі на рівні Івано-Франківської громади розвивалися ініціативи щодо ревіталізації закинутих просторів, створення пішохідних зон, озеленення міського середовища, де співпраця між муніципалітетом і громадськими активістами забезпечила системну реалізацію концепції «міста для людей».

Одним із перспективних напрямів активізації громадянського суспільства в регіоні стало створення соціальних підприємств на базі громадських організацій. Ці структури, зберігаючи

соціальну місію, водночас генерують економічну вартість і забезпечують часткову фінансову незалежність ІГС. У межах Івано-Франківської області діють приклади таких підприємств, зокрема у сферах виготовлення етичної продукції, послуг у сфері догляду, професійної адаптації уразливих категорій населення, а також у креативній економіці. Завдяки підтримці міжнародних донорів, таким як USAID, GIZ, ПРООН, громадські структури отримували грантову допомогу для розвитку соціального підприємництва, проходили навчання з бізнес-планування та мали змогу залучити інвесторів через краудфандингові кампанії.

Міжнародна технічна допомога відіграє суттєву роль у посиленні потенціалу громадянського суспільства Прикарпаття. Реалізація проєктів за підтримки міжнародних інституцій сприяла інституційному зміцненню ІГС, підвищенню якості проєктного менеджменту, розширенню горизонтів міжсекторального партнерства. Наприклад, проєкти DOBRE, U-LEAD, Eastern Partnership Civil Society Facility стали джерелами методологічної підтримки та інноваційного досвіду для локальних громадських структур, що дало змогу підвищити ефективність реалізованих ініціатив і зміцнити демократичні механізми управління на місцях.

Інституційна сталість успішних практик громадянського суспільства в області забезпечується через кілька ключових чинників. По-перше, це наявність професійної управлінської команди всередині ГО, яка здатна адаптувати діяльність до змін зовнішнього середовища. По-друге, сталість підтримується через розбудову мереж партнерств, у тому числі з бізнесом, міжнародними структурами та іншими громадськими ініціативами. По-третє, важливим є збереження довіри громади до організації, що досягається шляхом прозорої звітності, результативності діяльності та постійного діалогу із цільовими групами. Масштабування успішних практик можливе за умов наявності нормативного сприяння з боку місцевої влади, підтримки з боку регіональних інституцій розвитку та залучення нових учасників до реалізації вже апробованих моделей.

Для забезпечення сталого розвитку територіальних громад і підвищення ефективності взаємодії між органами місцевого самоврядування та інституціями громадянського суспільства доцільно реалізувати низку стратегічних та тактичних рекомендацій [8]. Насамперед, необхідно інституціалізувати постійні платформи для діалогу, такі як громадські ради, консультативні комітети, форуми участі, що забезпечуватимуть регулярне залучення громадськості до процесу ухвалення рішень. Важливо також удосконалити нормативно-правову базу для участі ІГС у формуванні місцевої політики, передбачивши прозорі механізми конкурсного фінансування проєктів та програм за участі громадських організацій.

Рекомендується впроваджувати цифрові інструменти для консультацій, опитувань та збору ініціатив громадян, що сприятиме зниженню бар'єрів до участі та забезпечить оперативний зворотний зв'язок [2]. Окрім того, важливо забезпечити рівні можливості для участі уразливих груп населення через розвиток інклюзивних практик та підтримку спеціалізованих ІГС.

Суттєвим чинником успіху є інституційна підтримка сталих ініціатив, зокрема шляхом довгострокових партнерств, навчальних програм для активістів і представників ОМС, а також розширення можливостей доступу до міжнародної технічної допомоги [10]. Підвищення прозорості, підзвітності та взаємної довіри є необхідною умовою формування синергійної взаємодії між владою та громадянським суспільством задля розвитку громад.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що інституції громадянського суспільства відіграють ключову роль у розвитку територіальних громад Івано-Франківської області в умовах децентралізації та воєнних викликів. Їхня активність охоплює широкий спектр сфер – від соціального захисту й освіти до антикорупційної діяльності та підтримки Збройних сил України. Висока адаптивність, інституційна спроможність і партнерська взаємодія з органами місцевого самоврядування забезпечують сталий вплив громадських організацій на локальну політику. Успішні практики демонструють, що саме через інтегровані підходи – поєднання цифрових інструментів, інклюзивних стратегій і міжсекторального співробітництва – громадянське

суспільство здатне формувати згуртовану, відповідальну та демократичну громаду. Подальше зміцнення цих інституцій потребує цілеспрямованої підтримки, відкритості влади до діалогу та розвитку інструментів участі на всіх рівнях місцевого врядування.

Література:

1. Аналітичний огляд дослідницьких ініціатив FrankoLytics за стратегічним напрямом «регіональний економічний розвиток» (2020–2024). *Карпатський інститут аналітики*. URL: https://analytics.pnu.edu.ua/2024/05/29/analitichnyj-ohliad-doslidnytskykh-initsiatyv-frankolytics-za-stratehichnym-napriamom-rehionalnyj-ekonomichnyj-rozvytok-2020-2024/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.06.2025).
2. Білокопитов Д. Глобальне громадянське суспільство: сутність і функції. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 2(53). С. 1–7. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-2/doc/1/110.pdf> (дата звернення: 11.06.2025).
3. Водницька Г., Василик О. Від Майдану до фронту: історія волонтерки зі Снятина Тетяни Скічко. *Суспільне*. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/899355-vid-majdanu-do-frontu-istoria-volonterki-zi-snatina-tetani-skicko/?utm> (дата звернення: 12.06.2025).
4. Дадак Т. Відновлення після війни: як у Франківську підтримують захисників. *Галичина. Івано-Франківське обласне телебачення*. 28.02.2025. URL: <https://galtv.if.ua/news/vidnovlennya-pislya-vijny-yak-u-frankivsku-pidtrymuyut-zahysnykiv/?utm> (дата звернення: 11.05.2025).
5. Дослідження громадського сектору Івано-Франківської міської територіальної громади. URL: <https://warm.if.ua/doslidzhennya-gromadskogo-sektoru-ivano-frankivsko%D1%97-misko%D1%97-teritorialno%D1%97-gromadi/> (дата звернення: 13.06.2025).
6. Зелінська Т. Дбати про довкілля навіть під час війни: як у Франківську працює освітній екопростір та громадська сортувальна станція «RE: space» (ФОТО). *Шерифи для нових громад*. 08.11.2023. URL: <https://sheriffua.org/news/ivano-frankivsk/dbati-pro-dovkillja-navit-pid-chas-vijni-jak-u-frankivsku-pratsjuje-osvitnij-ekoprostir-ta-gromadska-sortuvalna-stantsija-respace-foto/?utm> (дата звернення: 15.06.2025).
7. Зустріч із міською радою та учасниками муніципальної програми «Молодь і уряд». *Національний офіс Erasmus+ в Україні*. 02.04.2025. URL: <https://erasmusplus.org.ua/en/news/meeting-with-city-council-and-participants-of-the-youthgovernment-municipal-programme-2-04-2025-ivano-frankivsk/?utm> (дата звернення: 15.06.2025).
8. Костенко А.М. Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток внутрішньополітичних процесів. *Грані*. 2019. Вип. 22(7). С. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.15421/171968>.
9. Косович В. «Бюджет участі»: в Івано-Франківську визначили 40 переможців програми. *Firtka – Агенція новин*. 27.04.2025. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/biudzheth-uchasti-v-ivano-frankivsku-viznachili-40-peremozhtsiv-programi/?utm> (дата звернення: 14.06.2025).
10. Лясота А. Сучасний стан та перспективи розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні. *Грані*. 2018. Вип. 21(10). С. 142–148. DOI: <https://doi.org/10.15421/1718140>.
11. Мадрига Т.Б. Єдності сила. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2025. 456 с.
12. Марчук В. Концептуалізація громадянського суспільства: сучасний політологічний дискурс. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2016. Вип. 10. С. 69–75. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/4150/4743> (дата звернення: 11.06.2025).
13. Полівчак Р. Тримає стрій: Івано-Франківщина впродовж року повномасштабної війни. *Суспільне Івано-Франківськ*. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/367028-trimae-strij-ivano-frankivsina-vprodovz-roku-povnomasstabnoi-vijni/?utm> (дата звернення: 16.06.2025).
14. При Івано-Франківській ОДА почала діяти Громадська рада з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. *Міжнародний фонд Відродження*. 27.11.2006. URL: https://www.irf.ua/pri_ivanofrankivskiy_oda_pochala_diyati_gromadska_rada_z_pitan_evropeyskoi_ta_evroatlantichnoi_integratsii/?utm_source (дата звернення: 01.06.2025).
15. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.06.2025).
16. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 11.06.2025).

17. Програма «U-LEAD з Європою» підтримує Волинь у розбудові громад. *Волинські новини*. 25.04.2025. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/prohrama-U-LEAD-z-yevropoiu-pidtrymuje-volyn-u-rozbudovi-hromad/?utm> (дата звернення: 12.06.2025).
18. Рішення Коломийської міської ради від 27.06.2024 № 3564-54/2024-54 «Про утворення Ради з питань внутрішньо переміщених осіб при Коломийській міській раді». 24.05.2025. URL: <https://nbkolrada.gov.ua/dt/598780/> (дата звернення: 12.06.2025).
19. У Брошнів-Осаді створюють Координаційний центр ветеранів. *Голос-Інфо*. 06.11.2023. URL: <https://www.golosinfo.com.ua/u-broshniv-osadi-stvoryuyut-koordynacijnyj-czentr-veteraniv/?utm> (дата звернення: 11.06.2025).
20. Червякова О.В. Перехід від державного до публічного управління в умовах розвитку громадянського суспільства в Україні. *Публічне урядування*. 2016. Вип. 3(4). С. 198–206. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2016_3_21 (дата звернення: 16.06.2025).
21. Якимчук С. У Івано-Франківську волонтери та благодійники з усіх куточків України допомагають людям у біді. *PRAVDA.IF.UA*. 02.08.2023. URL: <https://pravda.if.ua/u-ivano-frankivsku-volontery-ta-blagodijnyky-z-usih-kutochkiv-ukrayiny-dopomagayut-lyudyam-u-bidi/?utm> (дата звернення: 16.06.2025).
22. Якубовський В.П. Громадянське суспільство: сутність, ключові ознаки та роль у сучасному світі. *Держава та регіони*. 2022. Вип. 2(76). С. 264–269. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.43>.
23. Schmitter Ph., Marc B. *Politics as a Science: A Prolegomenon*. London: Routledge, 2021. URL: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/40044/9780367469498_text.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 15.06.2025).

References:

1. Analitichniy ohliad doslidnytskykh initsiatyv FrankoLytics za stratehichnym napriamom «rehionalnyi ekonomichnyi rozvytok» (2020–2024) [Analytical review of research initiatives of FrankoLytics on the strategic direction «regional economic development» (2020–2024)]. Karpatskyi instytut analityky. Retrieved from: https://analytics.pnu.edu.ua/2024/05/29/analitichnyj-ohliad-doslidnytskykh-initsiatyv-frankolytics-za-stratehichnym-napriamom-rehionalnyj-ekonomichnyj-rozvytok-2020-2024/?utm_source=chatgpt.com (data zvernennia: 11.06.2025). [in Ukrainian].
2. Bilokopytov, D. (2016). Hlobalne hromadianske suspilstvo: sutnist i funktsii [Global civil society: essence and functions]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 2(53). S. 1–7. Retrieved from: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-2/doc/1/110.pdf> (data zvernennia: 11.06.2025). [in Ukrainian].
3. Vodnytska, H., Vasylyk, O. Vid Maidanu do frontu: istoriia volonterky zi Sniatyna Tetiany Skitsko [From Maidan to the frontline: story of volunteer Tetiana Skitsko from Sniatyn]. *Suspilne*. Retrieved from: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/899355-vid-majdanu-do-frontu-istoria-volonterki-zi-snatina-tetani-skicko/?utm> (data zvernennia: 12.06.2025). [in Ukrainian].
4. Dadak, T. (2025). Vidnovlennia pislia viiny: yak u Frankivsku pidtrymuiut zakhysnykiv [Recovery after the war: how defenders are supported in Frankivsk]. *Halychyna*. Ivano-Frankivske oblasne telebachennia. 28.02.2025. Retrieved from: <https://galtv.if.ua/news/vidnovlennya-pislya-vijny-yak-u-frankivsku-pidtrymuyut-zahysnykiv?utm> (data zvernennia: 11.05.2025). [in Ukrainian].
5. Doslidzhennia hromadskoho sektoru Ivano-Frankivskoi miskoi terytorialnoi hromady [Study of the public sector of the Ivano-Frankivsk urban territorial community]. Retrieved from: <https://warm.if.ua/doslidzhennya-gromadskogo-sektoru-ivano-frankivsko%D1%97-misko%D1%97-teritorialno%D1%97-gromadi/> (data zvernennia: 13.06.2025). [in Ukrainian].
6. Zelinska, T. (2023). Dbaty pro dovkillia navit pid chas viiny: yak u Frankivsku pratsiuie osvittii ekoprostir ta hromadska sortuvalna stantsiia «RE: space» (FOTO) [Caring for the environment even during the war: how the educational eco-space and public sorting station «RE: space» work in Frankivsk]. *Sheryfy dlia novykh hromad*. 08.11.2023. Retrieved from: <https://sheriffua.org/news/ivano-frankivsk/dbati-pro-dovkillja-navit-pid-chas-vijni-jak-u-frankivsku-pratsiuje-osvittij-ekoprostir-ta-gromadska-sortuvalna-stantsija-respace-foto?utm> (data zvernennia: 15.06.2025). [in Ukrainian].
7. Zustrich z miskoiu radoiu ta uchashnykamy munitsypalnoi prohramy «Molod i uriad» [Meeting with the city council and participants of the municipal programme «Youth and Government»]. *Natsionalnyi ofis Erasmus+ v Ukraini*. 02.04.2025. Retrieved from: <https://erasmusplus.org.ua/en/news/meeting-with-city->

council-and-participants-of-the-youthgovernment-municipal-programme-2-04-2025-ivano-frankivsk/?utm (data zvernennia: 15.06.2025). [in Ukrainian].

8. Kostenko, A.M. (2019). Suchasni teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia vplyvu instytutiv hromadianskoho suspilstva na rozvytok vnutrishnopolitychnykh protsesiv [Modern theoretical and methodological approaches to defining the impact of civil society institutions on internal political processes]. *Hrani. Vyp. 22(7)*. S. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.15421/171968> [in Ukrainian].

9. Kosovych, V. (2025). «Biudzheth uchasti»: v Ivano-Frankivsku vyznachyli 40 peremozhtsiv prohramy [Participatory budget: 40 winners announced in Ivano-Frankivsk]. *Firtka – Ahentsiia novyn. 27.04.2025*. Retrieved from: <https://firtka.if.ua/blog/view/biudzheth-uchasti-v-ivano-frankivsku-viznachili-40-peremozhtsiv-programi?utm> (data zvernennia: 14.06.2025). [in Ukrainian].

10. Liasota, A. (2018). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku instytutiv hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Current state and development prospects of civil society institutions in Ukraine]. *Hrani. Vyp. 21(10)*. S. 142–148. DOI: <https://doi.org/10.15421/1718140> [in Ukrainian].

11. Madryha, T.B. (2025). Yednosti syly [Strength in unity]. *Ivano-Frankivsk: Misto NV. 456 s.* [in Ukrainian].

12. Marchuk, V. (2016). Kontseptualizatsiia hromadianskoho suspilstva: suchasnyi politolohichnyi dyskurs [Conceptualization of civil society: modern political science discourse]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia. Vyp. 10*. S. 69–75. Retrieved from: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/4150/4743> (data zvernennia: 11.06.2025). [in Ukrainian].

13. Polivchak, R. Trymaie strii: Ivano-Frankivshchyna vprodovzh roku povnomashtabnoi viiny [Holding the line: Ivano-Frankivsk region during the year of full-scale war]. *Suspilne Ivano-Frankivsk*. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/367028-trimae-strij-ivano-frankivsina-vprodovz-roku-povnomashtabnoi-vijni/?utm> (data zvernennia: 16.06.2025). [in Ukrainian].

14. Pry Ivano-Frankivskii ODA pochala diiaty Hromadska rada z pytan yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehtatsii [Public Council on European and Euro-Atlantic Integration began working under Ivano-Frankivsk Regional State Administration]. *Mizhnarodnyi fond Vidrodzhennia. 27.11.2006*. Retrieved from: https://www.irf.ua/pri_ivanofrankivskiy_oda_pochala_diyati_gromadska_rada_z_pitan_evropeyskoi_ta_evroatlantichnoi_integratsii/?utm_source (data zvernennia: 01.06.2025). [in Ukrainian].

15. Pro mistseve samovriadiuvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 №280/97-VR [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated 21.05.1997 No. 280/97-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 11.06.2025). [in Ukrainian].

16. Pro hromadski obiednannia: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 № 4572-VI [On public associations: Law of Ukraine dated 22.03.2012 No. 4572-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (data zvernennia: 11.06.2025). [in Ukrainian].

17. Prohrama «U-LEAD z Yevropoiu» pidtrymuie Volyn u rozbudovi hromad [The «U-LEAD with Europe» programme supports Volyn in community development]. *Volynski novyny. 25.04.2025*. Retrieved from: <https://www.volynnews.com/news/all/prohrama-U-LEAD-z-yevropoiu-pidtrymuye-volyn-u-rozbudovi-hromad/?utm> (data zvernennia: 12.06.2025). [in Ukrainian].

18. Rishennia Kolomyiskoi miskoi rady vid 27.06.2024 № 3564-54/2024-54 «Pro utvorennia Rady z pytan vnutrishno peremishchenykh osib» [Decision of Kolomyia City Council on creation of IDPs Council]. *24.05.2025*. Retrieved from: <https://nbkolrada.gov.ua/dt/598780/> (data zvernennia: 12.06.2025). [in Ukrainian].

19. U Broshniv-Osadi stvoriuiut Koordynatsiinyi tsentr veteraniv [Veteran coordination center being created in Broshniv-Osada]. *Holos-Info. 06.11.2023*. Retrieved from: <https://www.golosinfo.com.ua/u-broshniv-osadi-stvoryuyut-koordinatsijnyj-czentr-veteraniv/?utm> (data zvernennia: 11.06.2025). [in Ukrainian].

20. Chervyakova, O.V. (2016). Perekhid vid derzhavnoho do publicnoho upravlinnia v umovakh rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Transition from state to public administration in civil society development in Ukraine]. *Publichne uriadiuvannia. Vyp. 3(4)*. S. 198–206. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2016_3_21 (data zvernennia: 16.06.2025). [in Ukrainian].

21. Yakymchuk, S. (2023). U Ivano-Frankivsku volonterky ta blahodiinyky z usikh kutochkiv Ukrainy dopomahaiut liudiam u bidi [In Ivano-Frankivsk, volunteers and philanthropists from all over Ukraine help people in need]. *PRAVDA.IF.UA. 02.08.2023*. Retrieved from: <https://pravda.if.ua/u-ivano-frankivsku-volonterky-ta-blagodijnyky-z-usih-kutochkiv-ukrayiny-dopomagayut-lyudyam-u-bidi/?utm> (data zvernennia: 16.06.2025). [in Ukrainian].

22. Yakubovskyi, V.P. (2022). Hromadianske suspilstvo: sutnist, kluchovi oznaky ta rol u suchasnomu sviti [Civil society: essence, key features and role in the modern world]. *Derzhava ta rehiony*. Vyp. 2(76). S. 264–269. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.43> [in Ukrainian].

23. Schmitter, Ph., Marc, B. (2021). *Politics as a Science: A Prolegomenon*. London: Routledge. Retrieved from: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/40044/9780367469498_text.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data zvernennia: 15.06.2025).

Tetiana Madryha, Yuliia Kobets. Features of the functioning of civil society institutions in territorial communities (experience of Ivano-Frankivsk region)

The article examines models of effective activity of civil society institutions within territorial communities, using the Ivano-Frankivsk region as a case study. It reveals the theoretical and methodological foundations of civil society and describes its structure and functions. The specificity of the activities of public organizations, volunteer initiatives, and political parties is analyzed in the context of decentralization processes, along with their role in ensuring social cohesion, transparent governance, and democratic community development. Through statistical analysis, the structure of the civic sector and party activity at the local level is presented, allowing for the identification of patterns and problematic areas.

Particular attention is paid to the work of volunteer organizations as vital agents of social mobilization and solidarity, especially in times of crisis. The article emphasizes effective approaches to organizing the work of civil society institutions, highlights best practices from communities in the Prykarpattia region, and offers recommendations for improving the effectiveness of cooperation between the public and local self-government.

This comprehensive approach not only diagnoses the current state but also outlines promising directions for local community development through enhanced civic participation. The study presents successful examples of interaction between the civic sector and local authorities and outlines the factors influencing the effectiveness and sustainability of civic initiatives, including digitalization, institutional capacity, and inclusivity.

Generalized recommendations are provided for improving the effectiveness of cooperation between local self-government bodies and civil society institutions for the sustainable development of territorial communities.

Key words: civil society, civic participation, public organizations, civic sector, volunteer movement, local government, territorial communities.

Відомості про авторів:

Мадрига Тетяна – доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Кобець Юлія – доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 10.08.2025

Прийнята 04.08.2025

Опублікована 30.10.2025

UDC 327:351.746.1(477:438)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-26>

Marcin Oskierko

ORCID: 0000-0003-3450-6037

Tetiana Strutynska

ORCID: 0000-0003-3328-628X

Sławomir Żurawski

ORCID: 0000-0001-9527-3391

LOCAL BORDER TRAFFIC AND BORDER SECURITY IN THE CONDITIONS OF THE WAR IN UKRAINE

The Polish-Ukrainian border, as the external border of the European Union and the Schengen Area, plays a key role in ensuring security and facilitating socio-economic exchange between the two countries. This article presents the current state of border crossing points and the local border traffic (LBT) system, with particular focus on the year 2023. The study analyzes the number and distribution of border crossings, their capacity, and the dynamics of cross-border movement. Data from the Polish Border Guard Headquarters and Statistics Poland were used to compare traffic on the Ukrainian border with other external border sections of Poland (with Belarus and Russia). The findings indicate that despite ongoing modernization of border infrastructure, the number of crossing points remains insufficient, leading to excessive congestion, long queues, and time losses. The study also highlights the growing importance of LBT as a tool supporting everyday mobility of borderland residents and the socio-economic development of the region.

Key words: Polish–Ukrainian border, local border traffic, border crossings, border security, cross-border mobility, transboundary cooperation.

The Polish-Ukrainian border, which has been the external border of the European Union and the Schengen Area since 21 December 2007, has a dual role – on the one hand, it is an important channel for social, commercial and cultural exchange, and on the other hand, it is a line of protection for the common security area of the EU. Political changes, including Polish's accession to the European Union and then to the Schengen Area, made it necessary to introduce a visa regime for third-country nationals, including Ukraine, which initially hindered family contacts and cross-border cooperation. The response to these challenges was the Agreement on the Principles of Local Border Traffic (SBC) between the Republic of Poland and Ukraine, signed in 2008 and in force since 1 July 2009, which allowed residents of border areas to cross the border regularly and in a simplified manner for social, cultural and economic purposes. The importance of the MRG has particularly increased after 2014, when the deterioration of the security situation in Ukraine resulted in an increase in migration and intensification of cross-border contacts. Since then, local border traffic, despite fluctuations caused by external factors – such as the abolition of the visa requirement for Ukrainian citizens in 2017 or the temporary suspension of the MRG during the COVID-19 pandemic – has remained an important element of the functioning of the border.

Currently, in the conditions of the full-scale war in Ukraine, which has been ongoing since February 24, 2022, the role of border crossings and the institutions of the MRG is even greater.

© M. Oskierko, T. Strutynska, S. Żurawski, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The Polish-Ukrainian border has become the main humanitarian, transport and logistics corridor, serving both refugees and aid supplies to Ukraine. According to data from the Border Guard Headquarters, in 2023, 22.1 million checks were carried out at the EU's external land borders on Polish territory, of which as much as 84.2% were at crossings with Ukraine. The increase in the number of crossings by 7.9% compared to 2022 confirms the growing importance of this section of the border for the country's security and economy. Such a high share of border traffic in the Ukrainian direction means that any capacity constraints and deficiencies in infrastructure translate into lengthy queues, logistical problems and social tensions in the border region.

The aim of this article is to present the current picture of the functioning of border crossings and local border traffic on the Polish-Ukrainian state border in 2023, with particular emphasis on their importance for state security, the economy and the life of border communities. An attempt was also made to identify problems resulting from the insufficient number of border crossings, their limited capacity and fluctuations in the volume of border traffic, as well as to assess the impact of these factors on the functioning of the borderland and Polish-Ukrainian relations in the conditions of the full-scale war waged by the Russian Federation against Ukraine.

The research was carried out using the analysis of statistical data of the Border Guard Headquarters on the number of checks at the external land borders in 2022 and 2023 and data of the Central Statistical Office relating to the structure of the purposes of crossing the border by foreigners and Poles. An analysis of legal acts, including the 2008 agreement on the principles of the MRG and the regulations of the Minister of the Interior and Administration on the suspension and reinstatement of the MRG, was used. A comparative method was also used, comparing data for the Polish-Ukrainian border with other sections of the EU's external border (with Belarus and Russia), an analysis of time trends (comparison of the period before the suspension of the MRG, during visa liberalization and during the COVID-19 pandemic)

It was hypothesized that the number and location of border crossings in the Polish-Ukrainian section is still insufficient in relation to the intensity of passenger and freight traffic, which causes an excessive load on the existing border crossings and generates social and economic costs for the inhabitants of the borderland. In addition, it was assumed that local border traffic remains an important instrument facilitating the daily mobility of residents of border areas, and its further development, along with the opening of new border crossings, can be an important factor supporting social integration, the economy of the region and the security of the EU's external border.

Provisions of the Polish-Ukrainian agreement on local border traffic. On 1 May 2004, Polish's accession to the European Union, and then on 20/21 December 2007 accession to the Schengen Area, the status of the Polish state border on certain sections of the Schengen Area changed. The Polish-German, Polish-Czech, Polish-Slovak and Polish-Lithuanian borders have been granted the status of an internal border of the European Union. Polish's borders with Ukraine, Belarus and the Russian Federation became the external borders of the enlarged European Union, and crossing it required visas. The regulations relating to the Schengen Area indicate the countries whose citizens must have a visa when crossing the border of a Member State of the European Union. Belarus, Russia and Ukraine are among the countries subject to the visa requirement [13]. In order to facilitate neighbourly relations and cooperation on the social, tourist, cultural, economic and family levels, an agreement on the principles of local border traffic was signed with Ukraine.

The legal regulations governing local border traffic are included in Regulation (EU) No 1931/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006. This authorises EU Member States to conclude bilateral agreements with non-EU third countries as part of the so-called local border traffic. The condition for signing the agreements is to meet the criteria set out in the regulation [7]. According to the regulation, local border traffic means regular crossing of the external land border by people living in the border zone, which does not reach further than 30 kilometers from the border. The administrative

divisions to be considered as a border area shall be determined by the States concerned in the bilateral agreements referred to in Article 13. If part of any such unit is located between the border line, it shall nevertheless be considered part of the border area [7] for the purpose of staying in the border area of the other State for social, cultural, legitimate economic or family reasons. Poland currently has signed agreements on local border traffic with three countries: Ukraine, Belarus [16] and Russia [14].

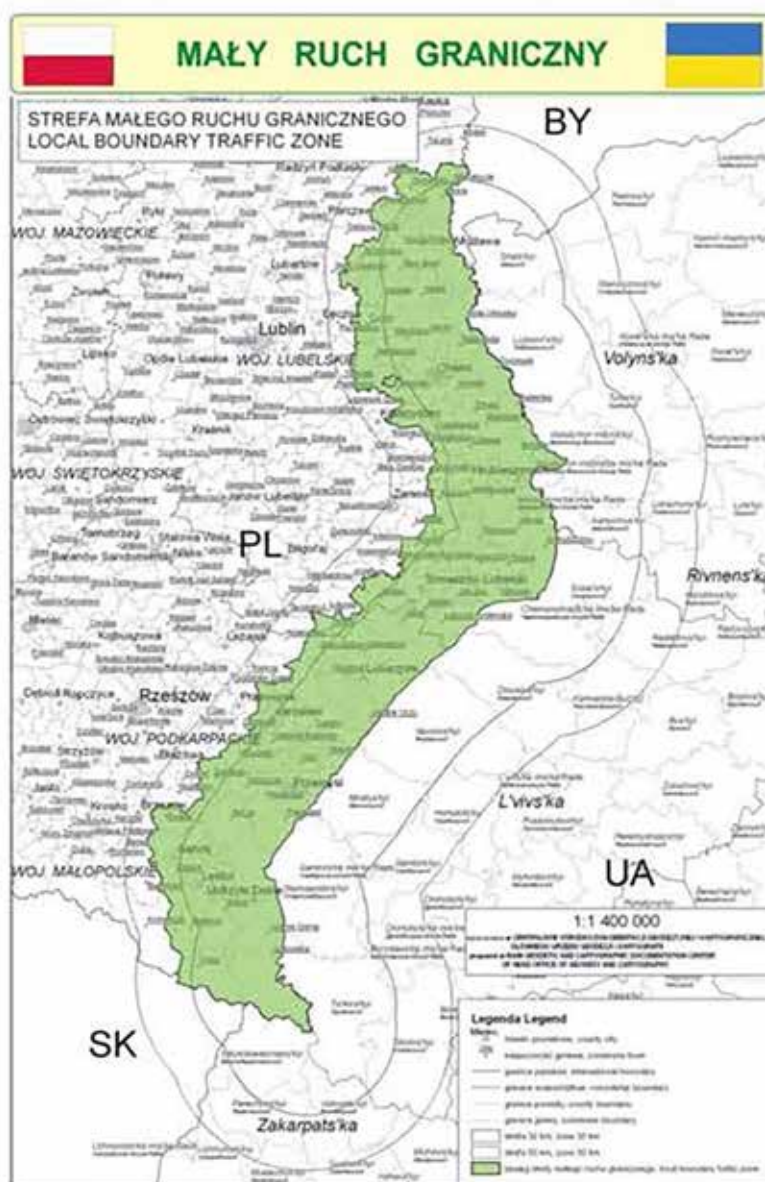
On the one hand, Polish's accession to the Schengen area ensured the freedom of movement of people at the border between Poland and the Member States of the European Union, and on the other hand, it hindered mutual contacts, the development of local cooperation or trade with Belarus, Russia, Ukraine with neighbours not belonging to the EU. In order to eliminate the difficulties in crossing the Polish-Ukrainian border, in 2008 an agreement on the principles of local border traffic was signed with Ukraine [15].

The Agreement between the Government of the Republic of Poland and the Cabinet of Ministers of Ukraine on the principles of local border traffic entered into force on 1 July 2009. Article 2 of the Agreement defines local border traffic as: *regular crossing of the common border of the Contracting States Parties by residents of the border zone of a State of one Contracting Party in order to stay in the border area of the State of the other Contracting Party for social reasons, cultural or family activities and for legitimate economic reasons, which are not considered gainful activities under the internal laws of the State of the other Contracting Party, for a period not exceeding the time limits laid down in this Agreement.* The Polish-Ukrainian border may be crossed only by residents of the border area of the administrative division units of the States which are the Parties to the Agreement listed in Appendix No. 1 to this Agreement. A border zone is an area of administrative division units reaching no more than 30 kilometres from a common border, if a part of such an administrative division unit is located at a distance between the border line and it is considered to be part of the border zone. In accordance with the concluded agreement, Appendix No. 1 lists 1822 administrative units, located both in the area of the Lubelskie and Podkarpackie Voivodeships, covering an area of 13.4 thousand km² inhabited by about 0.8 million people. The Ukrainian border zone includes 1545 towns and villages belonging to the Lviv, Volhynia and Transcarpathian provinces, covering an area of 24.0 thousand km² inhabited by about 1.2 million people [2, p. 62].

On 22 January, 2016, the *Second Protocol between the Government of the Republic of Poland and the Cabinet of Ministers of Ukraine amending the Agreement between the Government of the Republic of Poland and the Cabinet of Ministers of Ukraine on the principles of local border traffic, signed in Kiev on 28 March 2008, signed in Warsaw on 17 December 2014*, entered into force. It supplemented the list of administrative division units located in the border area by four settlements, three localities located in the Volyn Oblast: Hevyn, Orani and Rusniv, and one in the Lviv Oblast: Tysovets, located on the territory of Ukraine and not included in the existing list of Appendix No. 1 to the Agreement, thus increasing the number of localities to 1549 [15].

As part of local border traffic, the Polish-Ukrainian border may only be crossed by residents of the border area who have the appropriate permit [15] entitling them to cross the border and have documented their place of permanent residence in the border area for a period of not less than 3 years [15]. The permit contains a photograph of its holder and the following information: name in Polish and Ukrainian, series and number of the permit, name(s), surname(s), date of birth, gender of the permit holder, citizenship and permanent residence of the permit holder, issuing authority, date of issue and period of validity of the permit, series and number of a valid travel document on the basis of which the permit was issued, border zone in which the permit holder is entitled to stay and movement, a provision that the holder of the permit is not entitled to move outside the border area and that any violation of the rules of local border traffic is subject to sanctions specified in Article 10 of this Agreement [15].

Article 3 of the Agreement lists the conditions under which residents of the border area can cross the Polish-Ukrainian border. According to this legal regulation, they must meet the following

Map No. 1. The area of the local border traffic zone between the Republic of Poland and the Republic of Ukraine

Source: http://www.lwow.msz.gov.pl/pl/informacje_konsularne/m_r_g/, dostęp dnia 01.09.2025 r.

conditions: they present a valid permit, they are not persons for whom an alert has been issued for the purposes of refusal of entry in the Schengen Information System (SIS) [8], they are not considered to pose a threat to public order, internal security, public health or international relations of the States that are parties to the agreement and the countries belonging to the European Union [11].

Pursuant to Article 4 of this Agreement, the permit entitles a resident of the border area to enter and stay in the border area of Poland and Ukraine each time up to 60 days from the date of crossing the border, but the total stay may not exceed 90 days during each 6 months counted from the first day of crossing the border. In connection with the entry into force of the Second Protocol between the Government of the Republic of Poland and the Cabinet of Ministers of Ukraine amending the Agreement between the Government of the Republic of Poland and the Cabinet of Ministers of Ukraine on the principles of local border traffic, the issued permit entitles its holder to enter

introduced. For the performance of the above-mentioned activities, the external service provider will be able to charge a fee of no more than one quarter of the consular fee. The external service provider will not consider applications and issue permits to the Municipal Police Department, these competences will be exercised by the Consul of the Republic of Poland in Lviv and the Consul of the Republic of Poland in Lutsk.

According to Article 9 of the Agreement [15], the fee for accepting and processing an application for a permit is EUR 20. Article 9(2) specifies the categories of persons exempt from the fee: disabled persons, pensioners and children up to 18 years of age. After the entry into force of the Second Protocol [15], an exemption from the consular fee was introduced for applicants applying for the issuance of a second and subsequent permit. The first permit is issued to a resident of the border area for a period of validity of 2 years, but not longer than the period of validity of the travel document. Subsequent permits are issued for a period of validity of 5 years, but not longer than the period of validity of the travel document. However, the condition must be fulfilled that the applicant has used the previous authorisation in a manner consistent with the provisions of this Agreement and the rules governing entry and residence in the territory of which the competent authority issued the authorisation.

During their stay on the territory of Polish and Ukraine, persons entitled to cross the common border as part of local border traffic are obliged to comply with the rules of local border traffic and the legal order of the country on the territory of which they are staying. In the event of a violation of the rules and legal order by a foreigner within the MRG, each of the Contracting States Parties applies sanctions in accordance with its internal regulations. The signing and entry into force of the Second Protocol changed the sanctions applied in the event of violation of the rules of local border traffic. In accordance with the amended Appendix No. 4 to the Agreement, the Republic of Poland applies the following sanctions for violation of the rules of local border traffic:

1. Decision on obliging the foreigner to return.
2. Placing data in the list of foreigners whose stay in the territory of the Republic of Poland is undesirable.
3. Cancellation of the permit.
4. Grzywna [6, p. 143].

Sanctions applied in case of violation of the rules of local border traffic on the territory of Ukraine:

1. Expulsion.
2. Shortening the period of temporary stay on the territory of Ukraine, if the violation is not subject to administrative or criminal liability.
3. No entry.
4. Fine.
5. Warning or fine.
6. A fine or administrative detention of up to 15 days.
7. Cancellation of the permit [6, p. 143].

The entry into force of the Second Protocol repealed Article 13 of the Agreement, abolishing the obligation to have health insurance for residents of the border area crossing the Polish-Ukrainian border as part of local border traffic. A foreigner crossing the border was obliged to have an insurance policy, a certificate confirming the conclusion of a health insurance contract, which guaranteed the medical facility coverage of the costs of emergency treatment, the consequences of accidents, as well as the expenses of medical transport to the country of permanent residence. The document had to be valid for the entire period of stay in the territory of the other Contracting Party, but not less than 14 days, and confirm the amount of the insured sum insured in the amount of EUR 20,000.

Local border traffic and the capacity of the Polish-Ukrainian border – current conditions and demands of local communities. Border traffic is a sign of social and economic activity. Along the routes along which it runs, around border crossings, smaller or larger centres of economic activity

are formed [4, p. 52]. The construction and operation of the newly created border crossings affects the change of spatial development and the local development of towns located near border crossings. Not only services related to border traffic, i.e. customs agencies or customs warehouses, but also shops, petrol stations, hotels and restaurants are developing.

The Polish-Ukrainian state border is 535 km long and runs from the Uzhotka Pass, along the San Valley to Lutowska, Ustrzyki Dolne, crossing the Strwiąż River Valley, the Przemyśl Gate, passes in a north-eastern direction, and then, in the vicinity of Kryłów, it touches the Bug River and runs along its bank to Sobibór [3, p. 97].

The accession of Poland to the European Union, and then to the Schengen Area, resulted in the Polish-Ukrainian state border gaining the character of the external border of the European Union. Poland has become a guarantor of security against persons posing a threat to public order and order, internal security or public health of all Member States [6, p. 146].

There are 14 border crossings on the Polish-Ukrainian section of the state border: 8 road and 6 rail. In the Lubelskie Voivodeship, the following border crossings operate on the border with Ukraine:

1. Dorohusk – Jagodzina – road border crossing where passenger and freight traffic takes place, open around the clock,
2. Dorohusk – Jagodzina – a railway border crossing where passenger and freight traffic takes place, open around the clock,
3. Zosin – Ustilug – road border crossing where passenger traffic takes place, open around the clock,
4. Hrubieszów – Włodzimierz Wołyński – railway border crossing, where passenger and freight traffic takes place, open around the clock,

Map No. 2. Map of border crossings and the extent of the local border traffic zone between the Republic of Poland and the Republic of Ukraine

Source: [1, s. 65]

5. Dołhobyczów – Uhrynów – road border crossing, where passenger traffic takes place with vehicles with a maximum permissible weight of up to 3.5 tons and buses, open around the clock,

6. Hrebenne – Rawa Ruska – road border crossing, where passenger and freight traffic takes place, open around the clock,

7. Hrebenne – Rawa Ruska – railway border crossing, where passenger traffic takes place, open around the clock.

In the Podkarpackie Voivodeship, on the border with Ukraine, the following border crossings operate:

1. Werchrata – Rawa Ruska – a railway border crossing where freight traffic takes place, open around the clock,

2. Budomierz – Hrushev – road border crossing, where passenger and freight traffic takes place with vehicles with a maximum permissible weight of up to 3.5 tons, open around the clock,

3. Korczowa – Krakowiec – road border crossing where passenger and freight traffic takes place, open around the clock,

4. Przemyśl – Mościska – a railway border crossing where passenger and freight traffic takes place, open around the clock,

5. Medyka – Szeginie – road border crossing, where passenger and freight traffic takes place, open around the clock,

6. Krościenko – Smolnica – road border crossing, where passenger and freight traffic takes place with vehicles with a maximum permissible weight of up to 7.5 tons, open around the clock,

7. Krościenko – Chyrów – a railway border crossing where passenger traffic takes place, open around the clock [5].

8. Malhowice–Niżankowice – a road border crossing where passenger traffic of up to 3.5 tons and coaches takes place.

Despite the systematic expansion of border infrastructure and the modernisation of existing border crossings, their number in the Polish-Ukrainian section remains insufficient in relation to the social, economic and security needs of the state. Currently, the average distance between adjacent crossings is about 38 km, which means that the accessibility of the border is much lower than in the case of the western border, where the average distance between crossings is about 14 km. Such a disproportion results not only in a longer travel time for residents of the border area to the nearest checkpoint, but also in an increased load on the existing checkpoints, resulting in longer queues and waiting times for check-in.

The consequence of the insufficient number of border crossings is also the limited capacity of the border, which becomes particularly problematic in situations of increased traffic, e.g. during holiday periods, during seasonal labour migration, or in crisis situations, such as the mass influx of refugees after 24 February 2022. This problem is noticed by both local authorities and residents of border areas, for whom easier access to border crossings is crucial for the functioning of family ties, trade contacts and cross-border social cooperation.

The demands of local communities primarily concern the creation of new international border crossings, open around the clock, but also smaller local crossings that would enable crossing the border on foot and by bike. Such initiatives are particularly important in the context of the development of cross-border economic links, projects co-financed from EU funds (e.g. Interreg programmes), as well as building social bonds and mutual trust between communities on both sides of the border. The introduction of such solutions would contribute to increasing the mobility of residents, shortening travel time and relieving the main border crossings, which is important both from the perspective of the region's economy and the security of the European Union's border.

Local border traffic on the Polish-Ukrainian border in the era of increased mobility and migration crises. Despite the systematic expansion and modernisation of the border infrastructure, the number of border crossings in the Polish-Ukrainian section remains insufficient in relation to the social, economic and security needs of the state. The average distance between the crossings is

about 38 km, which is almost three times greater than on the western border (about 14 km) [6, p. 147]. This thinning of the network of border crossings makes it difficult for residents of the border region to move on a daily basis, increases travel times to checkpoints and increases the load on existing checkpoints, resulting in long queues and longer waiting times for check-in.

The scale of the problem is confirmed by the data of the Border Guard Headquarters – in 2023, a total of 22.1 million checks of people were carried out at the external land borders of the European Union on the territory of Poland. Of these, as many as 18.6 million checks (84.2%) were at crossings with Ukraine, making them the most heavily loaded section of the country's external border. Compared to 2022, border traffic in the Ukrainian direction increased by 7.9%, which directly indicates the growing importance of this border in the context of passenger and freight traffic. For comparison, 2.9 million crossings were recorded on the border with Belarus (a decrease of 11.6%), and 0.6 million on the border with Russia (an increase of 54%) [1, p. 17].

Such a high share of the Polish-Ukrainian border in the total Polish border traffic means that any capacity constraints translate into extended queues, logistical problems and social tensions in the border region. During periods of increased traffic, such as holidays or during mass migrations caused by the war in Ukraine, the effects of the shortage of crossings are particularly visible.

Most foreigners (non-residents) crossing the external land border of the European Union entered Polish in order to make purchases – this reason was indicated by 47.5% of respondents. For comparison, at the internal border of the EU, this percentage was much higher and amounted to as much as 70.9%. A significant group both at the external and internal borders were people visiting family or friends (9.0% and 9.3%, respectively). Analyzing only the external borders, it can be noted that the structure of crossing the Polish-Ukrainian and Polish-Belarusian borders in terms of the purpose of the visit was to some extent similar. For example, 50.0% of people entering from Ukraine and 39.9% of people from Belarus declared shopping as the reason for their arrival. The biggest differences between these sections concerned transit – at the border with Belarus, the percentage of travellers in transit was 14.5 percentage points higher than at the border with Ukraine. On the other hand, the share of people declaring other reasons for visiting Poland was similar in both sections,

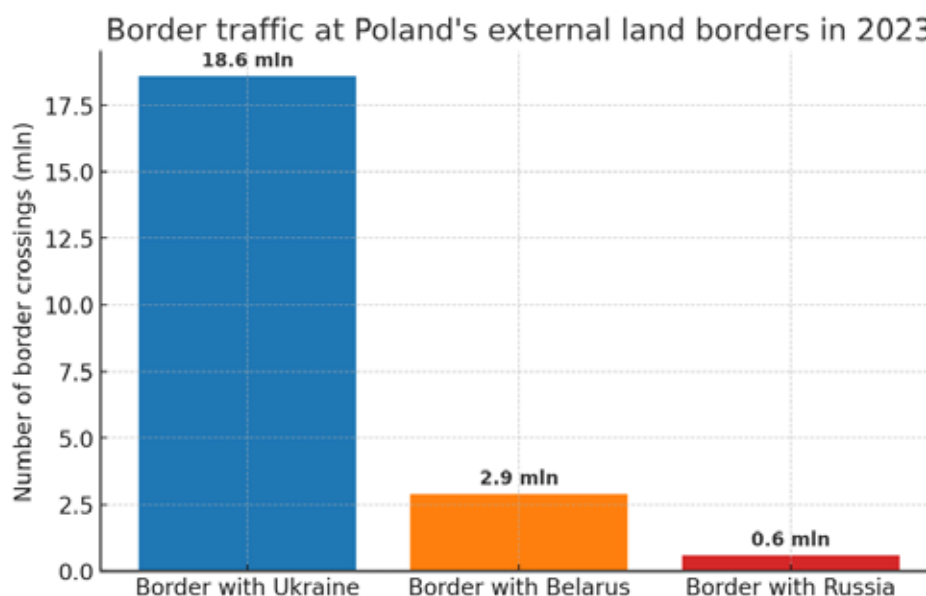

Fig. 3. Border traffic at Polish's external land borders in 2023

Source: Own study based on: Główny Urząd Statystyczny, *Ruch graniczny oraz wydatki cudzoziemców w Polsce i Polaków za granicą w 2023 roku*, Warszawa 2024, s. 18.

private, e.g. sports and cultural was higher in the case of the border with Ukraine (by 4.2 percentage points). There was some difference at border crossings with Russia, where the share of people crossing the border for shopping was only 3.7%, and the share of people crossing the border for leisure, recreation and holidays was higher than on other sections of the EU's external border and amounted to 4.1%. As many as 66.4% of foreigners have crossed this section of the border in transit [1, p. 21].

In 2023, the Border Guard Headquarters recorded 0.9 million crossings of the Polish-Ukrainian border by foreigners as part of the Local Border Traffic (SBT). This accounted for 5.1% of all border crossings with Ukraine by foreigners. The same rate in the previous year was 3.8%, and 0.6 million severance payments (MRG) were registered then. Compared to 2022, local border traffic increased by 46.2% (border traffic of foreigners at the border with Ukraine increased by 7.9% in this period). Local border traffic, since the entry into force of the agreement, has been characterized by a clear upward trend and high dynamics until 2016. For example, in 2015 there were almost three times as many exceedances as in 2010. The abolition of the visa requirement (11.06.2017) for Ukrainian citizens travelling to the EU [12] contributed to a decrease in the number of travellers within the SBT. In connection with the threat caused by the SARS-CoV-2 coronavirus, in accordance with the applicable regulations [9], from 15 March 2020 traffic at certain border crossings was temporarily suspended or limited, which significantly affected the volume of border traffic within the MRG. From 9 September 2021, thanks to the changes introduced by the Regulation of the Minister of the Interior and Administration [10], Ukrainian citizens have again been able to cross the Polish border regardless of the declared purpose of their stay. The introduced facilitations have significantly increased border crossings within the MRG, e.g. for purchases

Of the foreigners arriving in Polish in 2023 as part of local border traffic, 40.1% crossed the border several times a week, and 39.1% several times a month. Those crossing the border several times in a quarter accounted for 9.5%, and daily – 5.8%. Several times a year or less often, 5.5% of foreigners crossed the Polish-Ukrainian border as part of the MRG. It should be noted that the percentage of foreigners crossing the border with Ukraine within the MRG several times a week was higher than in the case of all foreigners crossing this section of the border by 23.6 percentage points. (several times a month higher by 3.4 per cent, daily – by 3.3 per cent). On the other hand, in the case of border crossings several times a quarter and several times a year or less often, the situation was the opposite – the frequency of crossings within the MRG was lower by 15.8%, respectively. and 14.5% [1, p. 29].

Conclusion. The analysis confirms that the Polish-Ukrainian border remains the most heavily burdened section of the European Union's external land border. In 2023, 84.2% of all travellers crossing the external borders on Polish territory were checked there, which indicates its strategic importance for both national security and the functioning of the Schengen area. Despite the systematic expansion of infrastructure, the number of border crossings and their capacity are still insufficient in relation to the growing volume of passenger and freight traffic, which causes extended queues, congestion and economic losses.

Local border traffic plays an important role in this context – it enables the inhabitants of the border to be mobile on a daily basis and maintain social ties, supports the local economy and creates conditions for cross-border cooperation. Data for 2023 show a significant increase in the number of exceedances within the MRG (by 46.2% compared to 2022), which may indicate a recovery of cross-border activity after the pandemic period and the initial shock caused by the war.

Russia's aggression against Ukraine, which has been ongoing since February 24, 2022, has further highlighted the importance of the Polish-Ukrainian border as a humanitarian, logistical and transport corridor. Poland has become a major entry point for millions of refugees and a channel for the delivery of military and humanitarian aid to Ukraine. In this situation, the development of border infrastructure – the construction of new border crossings (e.g. Malhowice-Nizankowice), the modernisation of the existing ones and their better technical equipment – is becoming not only a need for

local communities, but also a priority of state policy and one of the pillars of the security of the EU's eastern border.

The conclusions of the research lead to recommendations for increasing the number of border crossings, implementing digital solutions (e-registration, biometrics) and ensuring the permanent, stable functioning of the MRG, which should remain a tool facilitating social integration and economic development in the border region. Further research should focus on modelling border capacity in crisis conditions, assessing the effectiveness of the introduced technical solutions and monitoring the impact of the MRG on security and the economy in the long term.

References:

1. Główny Urząd Statystyczny. (2024). *Ruch graniczny oraz wydatki cudzoziemców w Polsce i Polaków za granicą w 2023 roku* [Border traffic and expenditures of foreigners in Poland and Poles abroad in 2023]. Warszawa [in Polish].
2. Główny Urząd Statystyczny. (2016). *Ruch graniczny oraz wydatki cudzoziemców w Polsce i Polaków za granicą w 2015 r.* [Border traffic and expenditures of foreigners in Poland and Poles abroad in 2015]. Warszawa – Rzeszów [in Polish].
3. Gomółka, K. (2010). *Współpraca transgraniczna Polski z Republiką Ukrainy, Republiką Białorusi i Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej* [Cross-border cooperation of Poland with Ukraine, Belarus and the Kaliningrad Region of the Russian Federation]. Warszawa [in Polish].
4. Kawalko, B. (2011). Wybrane problemy polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej [Selected problems of Polish–Ukrainian cross-border cooperation]. *Barometr Regionalny. Analizy i prognozy*, 2(24) [in Polish].
5. Minister Spraw Wewnętrznych. (2015, July 3). *Obwieszczenie... w sprawie ogłoszenia przejść granicznych...* [Ordinance on the announcement of border crossings, types of permitted traffic and opening times]. *Monitor Polski*, poz. 636 [in Polish].
6. Oskierko, M. (2017). Wpływ małego ruchu granicznego na rozwój strefy przygranicznej na polsko-ukraińskiej granicy. Wybrane aspekty [Impact of local border traffic on the development of the border zone on the Polish–Ukrainian border. Selected aspects]. In I. Lasek-Surowiec (Ed.), *Samorząd terytorialny Polski Wschodniej wobec wyzwań rozwoju regionalnego. Polskie doświadczenia i wnioski dla Ukrainy* [Local government of Eastern Poland and challenges of regional development. Polish experiences and lessons for Ukraine]. Chełm [in Polish].
7. European Parliament and Council. (2006). Regulation (EC) No 1931/2006... *establishing rules on local border traffic at the external land borders of the Member States*. *Official Journal of the EU*, L 405, 30.12.2006 [in Polish].
8. European Parliament and Council. (2006). Regulation (EC) No 1987/2006... *on the establishment, operation and use of the second generation Schengen Information System (SIS II)*. *Official Journal of the EU*, L 381, 28.12.2006 [in Polish].
9. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. (2020, March 13). *Rozporządzenie... w sprawie czasowego zawieszenia lub ograniczenia ruchu granicznego...* [Regulation on temporary suspension or limitation of border traffic]. *Dz.U.*, poz. 435 (as amended) [in Polish].
10. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. (2021, September 7). *Rozporządzenie zmieniające...* [Amendment to the regulation on temporary suspension or limitation of border traffic]. *Dz.U.*, poz. 1654 [in Polish].
11. European Parliament and Council. (2016). Regulation (EU) 2016/399... *on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code)*. *Official Journal of the EU*, L 77, 23.03.2016 [in Polish].
12. European Parliament and Council. (2017). Regulation (EU) 2017/850... *amending Regulation (EC) No 539/2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement*. *Official Journal of the EU*, L 81, 21.03.2017 [in Polish].
13. Council of the European Union. (2001). Regulation (EC) No 539/2001... *listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt*. *Official Journal of the EU*, L 81, 21.03.2001 [in Polish].

14. Government of the Republic of Poland & Government of the Russian Federation. (2011, December 14). *Agreement on the principles of local border traffic*. Dz.U., 2012, poz. 814 [in Polish].

15. Government of the Republic of Poland & Cabinet of Ministers of Ukraine. (2008, March 28). *Agreement on the principles of local border traffic*, signed in Kyiv; and Protocol signed in Warsaw, December 22, 2008, amending the Agreement. Dz.U., 2009, No. 103, poz. 858 [in Polish].

16. Government of the Republic of Poland & Government of the Republic of Belarus. (2010, February 12). *Agreement on the principles of local border traffic*. Ratified by the Act of May 20, 2010. Dz.U., 2010, No. 122, poz. 823 [in Polish].

Марцін Оскерко, Тетяна Струтинська, Славомір Журавський. Місцевий прикордонний рух та прикордонна безпека в умовах війни в Україні

Польсько-український кордон як зовнішній кордон Європейського Союзу та Шенгенської зони відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки та сприянні соціально-економічному обміну між двома країнами. У статті представлено сучасний стан пунктів пропуску через кордон та системи місцевого прикордонного руху (МПР) з особливим акцентом на 2023 р. Дослідження аналізує кількість і розташування пунктів пропуску, їхню пропускну спроможність та динаміку транскордонних переміщень. На основі даних Головного управління Прикордонної служби Польщі та Статистичного управління Польщі здійснено порівняння руху на українському кордоні з іншими зовнішніми ділянками кордону Польщі (з Білоруссю та Росією). Результати свідчать, що, незважаючи на триваючу модернізацію прикордонної інфраструктури, кількість пунктів пропуску залишається недостатньою, що призводить до надмірного скупчення, довгих черг та втрат часу. У дослідженні також підкреслено зростаюче значення МПР як інструменту, що підтримує повсякденну мобільність жителів прикордоння та соціально-економічний розвиток регіону.

Ключові слова: польсько-український кордон, місцевий прикордонний рух, пункти пропуску, прикордонна безпека, транскордонна мобільність, транскордонне співробітництво.

Відомості про авторів:

Марцін Оскерко – кандидат суспільних наук, викладач кафедри наук про безпеку, Державна академія прикладних наук, м. Хелм.

Струтинська Тетяна – доктор філософії, доцент кафедри міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Журавський Славомір – кандидат суспільних наук, викладач кафедри наук про безпеку, Державна академія прикладних наук, м. Хелм.

Надійшла 10.08.2025

Прийнята 04.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 005.336.6:342.2“364”

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-27>

Василь Марчук

ORCID: 0000-0002-3992-8530

ІМІДЖЕВІ ТА РЕПУТАЦІЙНІ ВИКЛИКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовано іміджеві та репутаційні виклики, з якими стикається Україна в умовах повномасштабної збройної агресії та воєнного стану. Окупація частини територій, гуманітарна криза, порушення міжнародного права та постійна загроза безпеці не лише ускладнили процес міжнародного позиціонування України, а й поставили перед державою необхідність оперативного реагування на кризові виклики у сфері інформаційної політики. Водночас український досвід доводить, що навіть у кризовій ситуації можна не лише зберігати, а й розвивати позитивний імідж і репутацію за умови виваженої інформаційної стратегії та ефективної зовнішньої комунікації. У центрі уваги дослідження – ключові чинники, що визначають зовнішнє сприйняття України в міжнародному середовищі. Серед них особливої ваги набувають інформаційні загрози, політична турбулентність, а також стратегічна уразливість, зумовлена як воєнними, так і внутрішніми соціально-політичними процесами. У межах аналізу виокремлено основні напрями, що потребують додаткового державного регулювання та стратегічного переосмислення. Особливу увагу приділено інформаційному супроводу зовнішньої політики, який передбачає не лише реакцію на загрози, а й проактивне формування позитивних смислів, що асоціюються з Україною: стійкість, свобода, демократія, культурна самобутність, технологічний розвиток.

Ключові слова: репутація держави, імідж держави, дипломатія, зовнішньополітична діяльність, воєнний стан, політичний імідж, державний бренд, міжнародний імідж.

Вступ. Репутація є основним джерелом довіри в сучасному світі. Саме вона формує імідж (як позитивний, так і негативний) як окремих діячів, так і країни загалом. Особливо важливу роль репутація відіграє у період такої кризової ситуації у країні, як воєнний стан. На формування іміджу країни в рамках міжнародної спільноти впливають різні чинники, серед яких ключовим є дипломатія. Дипломатія була й залишається одним зі стовпів, на яких тримається репутація країни. З її подачі формується міжнародне уявлення про країну. З іншого боку, дипломатія стала інструментом просування наративів урядів, організацій та компаній різних країн, однак, незважаючи на це, вона залишається важливим засобом висвітлення позитивного іміджу України як надійного міжнародного партнера та «стіни», що захищає демократичні європейські цінності від загарбницьких амбіцій росії. Незважаючи на все, дипломатія є основним способом комунікації з громадськістю іноземних держав, просування національних інтересів України, поширення повної та об'єктивної інформації щодо подій в Україні, що сприяє створенню позитивного іміджу для реалізації зовнішньополітичних цілей України.

Дослідженням іміджевих та репутаційних виклики для України в період воєнного стану займалися такі науковці, як В. Данилов, В. Дахній, Г. Лавриненко, Т. Карабін. У їхніх дослідженнях висвітлено основні концепції іміджу та репутації, розглянуто вплив воєнного стану на імідж та репутацію країни, виклики, з якими зіткнулася країна.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні використано такі наукові методи, які допоможуть краще проаналізувати іміджеві та репутаційні виклики для України в період воєнного стану. Основними методами є: аналіз і синтез – забезпечує дослідження теоретичних засад

іміджу та репутації; SWOT-аналіз – допоможе визначити сильні та слабкі сторони репутаційного та іміджевого потенціалу України; індукція та дедукція – виведення загальних висновків щодо викликів, із якими зіштовхнулася країна, та перспектив розвитку.

Мета дослідження – дослідити іміджеві та репутаційні виклики для України в умовах воєнного стану, визначити основні виклики, з якими зіштовхнулася країна, та шляхи їх подолання, визначити перспективи розвитку.

Результати та обговорення. Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації 24 лютого 2022 р., суттєво змінив як внутрішню, так і зовнішню комунікацію держави. Україна опинилася у центрі геополітичного конфлікту, ставши об'єктом підвищеної уваги. У подібній ситуації саме імідж країни впливає на ставлення міжнародної спільноти до країни. В умовах воєнного часу імідж країни виконує не лише символічну функцію (глибоке занепокоєння міжнародної спільноти ситуацією в Україні), а й практичну. Саме імідж нашої країни впливає на обсяг зовнішньої допомоги, готовність інвесторів співпрацювати після війни та на довіру до політичного керівництва нашої країни [7]. Основними джерелом формування іміджу держави є її основні інститути влади включно з президентом, гілками влади, політичними партіями та органами місцевого самоврядування. Їхня особливість у тому, що в процесі виконання поставлених завдань вони не мають на меті цілеспрямоване формування позитивного іміджу в країні, однак їхня діяльність (залежно від ступеня суспільної очікуваності) формує як і власний, так і національний імідж. Окрім того, важливий внесок у формування іміджу держави роблять засоби масової інформації, діяльність громадських рухів і об'єднань [4, с. 68].

Загалом імідж країни – це комплекс економічних, географічних, національних, демографічних тощо характеристик державної системи, що сформувалися в процесі розвитку державності як підсистеми світового устрою. На формування позитивного сприйняття держави як усередині країни, так і у світі впливають реформи всередині країни, що є запорукою успіху глобальних політичних, соціальних та економічних рухів [15, с. 152–153]. Репутація, своєю чергою, – статусне поняття, що використовується в ділових стосунках для виокремлення думки потенційних чи реальних партнерів, зважаючи на надійність суб'єкта репутації. Якщо формування іміджу є цілеспрямованим процесом унаслідок використання різних методів, що підкреслюють конкретні риси та приховують конкретні недоліки, то репутація формується природно, під час певних дій або бездіяльності суб'єкта [5, с. 11–12].

На формування іміджу України впливають три групи чинників: 1) природно-ресурсний потенціал, географічне положення, площа території, історичні події, що вплинули на розвиток української державності, форма державного устрою та структура управління; 2) соціально-психологічні настрої в українському суспільстві; 3) стабільність української економіки, яка оцінюється рівнем доходів на душу населення, обсягом залучених інвестицій, відповідністю українських правових норм міжнародним вимогам. Історія наочно доводить, що тенденції, які у певний час у конкретній країні оцінюються як сприятливі для її перспективного розвитку, в іншій країні та в інший час можуть сприйматися як негативні [15, с. 150–152].

На формування репутації впливають успішне самоврядування та волонтерський рух, що формує позитивний образ стійкого і солідарного суспільства, євроінтеграція – бажання України інтегруватися в ЄС і НАТО, що зміцнює імідж країни як демократичної держави, та культурна дипломатія – через музику, кіно, літературу, виставки Україна активно просуває свій наратив у світі. Від початку повномасштабної війни імідж України на міжнародній арені зазнав суттєвих змін. Якщо до 2022 р. Україна асоціювалася переважно з країною, що перебуває у перманентному перехідному стані (між корупцією та реформами, війною на Донбасі та спробами її мирного врегулювання), то після початку повномасштабного вторгнення росії її образ трансформувався у символ стійкості, мужності та боротьби за демократичні цінності.

Україна вперше за багато років стала центральним суб'єктом міжнародної політики. Її голос почали активно враховувати в Європейському Союзі (рішення про надання статусу кандидата у 2022 р.), у рамках G7 (регулярні звернення Президента України до самітів) та ООН (активна участь у дебатах, голосування на користь українських резолюцій). Висвітлення героїчного спротиву, уміння доносити свою позицію до лідерів думок, професійна дипломатія та підтримка діаспори суттєво посилили імідж України як держави, що не лише протистоїть агресору, а й здатна до стратегічного бачення майбутнього [14].

На початку війни основним емоційним тлом міжнародної підтримки було співчуття. Поступово воно еволюціонувало у політичну солідарність і прагматичну допомогу. Ключовими векторами підтримки стали фінансова допомога та кредити (МВФ, Світовий банк, ЄС), військова допомога (США, Велика Британія, Польща, країни Балтії), політична підтримка у формі санкцій проти РФ та гуманітарна допомога, прихисток мільйонів українських біженців у Європі. Це створює унікальну можливість для України позиціонувати себе як союзника західного світу в боротьбі за нову безпекову архітектуру [17, с. 142–143]. Незважаючи на протидію агресору, перед нашою країною стоїть низка викликів, що критично впливають на репутацію держави як усередині країни, так і на міжнародній арені. Ці виклики мають інституційний характер і стосуються як функціонування органів влади, так і стану політичної конкуренції, незалежності судової системи та антикорупційної інфраструктури. Як приклад можна навести кілька конкретних викликів, із якими зіткнулася Україна.

Позиціонування України як жертви агресії. Оскільки Україна не є країною першого світу на міжнародній арені, ті, хто не знайомий із ситуацією, наочно сприймає Україну як жертву агресії, що викликає у третьої сторони співчуття. Водночас це створює образ пасивної жертви, тобто країни, яка без допомоги партнерів не здатна вирішити проблему самотужки [9]. Як наслідок, це знижує загальне сприйняття України як рівноправного партнера у міжнародних відносинах, гальмує стосунки з міжнародними організаціями, створює низькі очікування від взаємодії з нашою країною. Серед способів подолання подібних обставин – намагання демонструвати суб'єктність через власні ініціативи на міжнародній арені, такі як саміт Кримської платформи, активна дипломатія Президента Зеленського.

Корупція та інституційна слабкість. Попри війну міжнародні партнери регулярно висловлюють стурбованість щодо повільного реформування судової системи, корупційних скандалів у сфері оборони та слабкої інституційної спроможності. Корупція залишається одним із головних чинників, що підривають довіру до української влади. Зокрема, у 2023–2024 рр. розслідування журналістів та правоохоронців виявили численні порушення у сфері постачання для Збройних сил України, державних закупівель та енергетики. Скандал із завищенням цін на продукти харчування для військових став резонансним прикладом, який негативно позначився на сприйнятті ефективності управління навіть у воєнний період [10]. Міжнародні партнери включно з Європейським Союзом прямо вказують на необхідність посилення доброчесності в державному управлінні як умову подальшої фінансової та політичної підтримки. Так, у висновках Європейської Комісії за 2023 р. зазначено, що антикорупційні інституції демонструють прогрес, але мають обмежені ресурси та політичну підтримку [12].

Попри зусилля щодо оновлення судової системи на момент 2024 р. лише частково реалізовані рекомендації Венеційської комісії щодо формування Вищої ради правосуддя та очищення суддівського корпусу. Відсутність незалежного правосуддя створює як внутрішній запит на справедливість, так і зовнішню недовіру до України як правової держави [19]. Подібні обставини призводять до репутаційних утрат в очах союзників, що може призвести до скорочення допомоги. Важливим аспектом у цьому є запуск антикорупційних реформ, створення прозорих механізмів звітності для партнерів.

Свобода слова та права людини. В умовах воєнного стану передбачена можливість обмеження діяльності ЗМІ, свободи слова та політичної конкуренції Конституцією України

та Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [1; 2]. Водночас деякі міжнародні організації висловлювали занепокоєння щодо монополізації комунікації усередині країни. Одним із прикладів централізації є тенденція на закриття телеканалів та об'єднання провідних телеканалів у єдиний телемарафон «Єдині новини». Попри зручність для оперативного інформування це викликає дискусії щодо обмеження свободи ЗМІ та плюралізму думок. Так, Freedom House у своєму звіті за 2023 р. відзначив, що об'єднання телефірів у єдиний марафон хоча й виправдане воєнними обставинами, обмежує свободу медіа та альтернативні точки зору [13]. Деякі журналістські спільноти вказують на випадки цензури або незбалансованого висвітлення певних тем. Журналістські організації закликали українську владу не зловживати воєнними обмеженнями у сфері інформації та розробити прозорий план повернення до конкурентного медіасередовища після війни [6].

Також проблемною є сфера дотримання прав людини. Деякі міжнародні правозахисні організації, зокрема Amnesty International, у 2022 р. публікували суперечливі звіти, у яких критично оцінювали дії Збройних сил України, що викликало значний суспільний резонанс. Хоча більшість міжнародних аналітиків зазначає, що контекст повномасштабної агресії росії має суттєве значення для оцінки подібних дій, усе ж ці публікації негативно вплинули на інформаційний фон. Як наслідок – критика з боку правозахисників та медійних організацій, що підбиває демократичний імідж України [11]. Сьогодні гостро необхідний діалог із законодавчими органами, які б пояснили широкому загалу необхідність обмежень воєнними потребами. Важливими є пошук балансу між безпекою і свободою та його нормативне закріплення.

Внутрішньополітична напруга. Доволі суперечливим є питання щодо концентрації влади в руках однієї політичної сили під приводом війни. Воєнний стан передбачає обмеження низки політичних прав і свобод. У 2022 р. було призупинено діяльність кількох політичних партій, зокрема тих, які мали проросійські погляди. У 2023–2024 рр. ці процеси набули критики через ризик надмірної концентрації влади в руках виконавчої гілки. На думку окремих експертів, хоча консолідація управління є необхідною в умовах війни, вона не повинна перетворюватися на згортання демократії [9].

Із боку міжнародних спостерігачів теж лунають заклики щодо збереження політичного плюралізму навіть у надзвичайних умовах. Як показує світова практика, це необхідно, щоб уникнути авторитарних тенденцій у повоєнний період. Подібні явища можуть призвести до репутаційних ризиків із боку опозиції та зовнішніх спостерігачів щодо порушення принципів демократії, а у разі відсутності реформування після завершення війни може стати вагомим репутаційним мінусом для України, яка впроваджує демократію європейського типу. Як компроміс необхідне залучення опозиції до процесів національного спротиву. Позитивно вплинуть на імідж країни і спроби зберегти політичну конкуренцію у відкладеному форматі.

Міграційна криза та сприйняття українських біженців. Від початку війни мільйони українців за кордоном стали частиною політичного, соціального та економічного простору Європи. І якщо спочатку до наших громадян ставилися з розумінням, то зараз початковий позитивний імідж поступово змінюється на більш стриманий як через перевантаження соціальних систем, конфлікти у приймаючих сторін, так і через випадки зловживання допомогою. У такому разі необхідно впроваджувати відповідні проєкти з інтеграції, важливу роль у цьому відводиться саме культурній дипломатії.

Виклики в оборонно-промисловому секторі. Доволі часто можна почути чутки про неефективність використання військової допомоги. Подібні негативні вкиди інформації призводять до репутаційних утрат та зниження довіри з боку партнерів. Необхідне впровадження електронної звітності для забезпечення прозорості подібних операцій. Іншим варіантом є участь громадських ініціатив у моніторингу постачань.

Дезінформація та інформаційна війна. Додатковим чинником впливу є дезінформаційна кампанія з боку рф, яка спрямована на дискредитацію України в очах міжнародної спільноти.

Російська пропаганда розгорнула потужну кампанію з метою дискредитації України (фейки про нацизм, біолабораторії тощо). За оцінками Центру стратегічних комунікацій, росія витрачає мільйони доларів на просування власних наративів, спрямованих на підриг довіри до української влади, поширення фейкових новин [20].

За іншими оцінками, із початку 2022 р. понад 70% ворожих інформаційних операцій були спрямовані на іноземну аудиторію з метою вплинути на громадську думку в Європі та Америці [8]. Особливу активність було зафіксовано в африканському та азійському інформаційному середовищі, де росія намагається подати війну як наслідок конфлікту між Заходом і Сходом. Країни, безпосередньо пов'язані з Україною економічно чи сліdkують за ситуацією у нашій країні, знають про принципи роботи російської пропаганди, однак країни, далекі від нас як географічно, так і ментально, неоднозначно сприймають Україну (країни Глобального Півдня), що призводить до зниження загальної підтримки.

Попри велику підтримку з боку Заходу в країнах Азії, Африки та Латинської Америки спостерігається неоднозначне сприйняття війни в Україні. У частини цих держав переважає нейтральна або проросійська позиція. Подібні тенденції зумовлені історичною антизахідною риторикою, економічною залежністю від РФ (зокрема, в енергетичній та продовольчій сферах) та потужною присутністю російської пропаганди. Для зміни ситуації Україна ініціювала створення комунікаційних майданчиків, зокрема проведення саміту щодо мирного плану із залученням країн Глобального Півдня (Швейцарія, 2024) [22].

В умовах повномасштабної війни інформаційна сфера стала не менш важливою за воєнні дії на фронті. Оскільки Україна опинилася у центрі глобальної боротьби за правду, де водночас відбувається активна контрпропаганда, формування позитивного іміджу держави й протистояння дезінформаційним кампаніям із боку російської федерації, нам необхідні як внутрішня згуртованість, так і міжнародна підтримка. Україна у відповідь створила кілька стратегічних платформ для протидії фейкам і просування перевіреної інформації, серед яких – Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики (який займається проблемами вироблення ефективної інформаційної політики та інформаційною безпекою держави), платформа United24 Media, міжнародна команда з просування українського наративу та Офіційна комунікація Президента (у форматі відеозвернень, публічних виступів у парламентах тощо) [3]. Важливу роль відіграє також активна участь українських дипломатів, волонтерів, експертів і журналістів у закордонних медіапросторах.

Загалом інформаційна політика України отримала високу оцінку з боку партнерів. Так, президентські звернення трансливалися у парламентах понад 20 країн, відео з місць бойових дій, документальні фільми та аналітика стали джерелом об'єктивної інформації для світових лідерів, а Ініціатива United24 отримала підтримку десятків міжнародних медіа та діячів культури. Разом із тим міжнародна спільнота очікує, що після завершення воєнного стану Україна повернеться до стандартів прозорості, свободи ЗМІ та відкритої політики, що відповідають цінностям ЄС [21].

Найбільшим репутаційним викликом є ризик втрати уваги міжнародної спільноти в довготривалій перспективі. Суттєве зниження інтересу може призвести як до зменшення обсягів допомоги, повернення до образу держави з «постійними проблемами», так і до втоми від війни серед західної аудиторії, що вже проявляється. Щоб цього уникнути, необхідно інституціоналізувати позитивний імідж – через стабільну політику реформ, прозору повоєнну відбудову, активну культурну та публічну дипломатію [16].

Висновки. Воєнний стан став випробуванням не лише для обороноздатності України, а й для її міжнародної репутації. Незважаючи на здобутки у сфері комунікації та героїчного спротиву, Україна продовжує стикатися з глибокими іміджевими та репутаційними викликами. На міжнародному рівні спостерігається високий рівень підтримки, однак зростають

і очікування щодо прозорості та ефективності реформ. Країна має протидіяти не лише зовнішньому агресору, а й протидіяти ризикам, пов'язаним із корупцією та неефективністю державного управління, згоранням демократичних інститутів. Розглянуто виклики, які негативно позначаються на репутації країни та заходи, що вживаються для протидії цьому. Чіткий курс країни на Європейський Союз та НАТО дає змогу зосередити зусилля на поставлених завданнях. Досвід, який здобула Україна за останні роки, хоча і є болючим для кожного українця, однак водночас є неоціненним внеском в ідею європейських цінностей. Успішне подолання цих викликів можливе лише за умови поєднання інституційної спроможності, відкритої комунікації та дотримання принципів верховенства права навіть в умовах війни. Лише так Україна зможе утримати імідж держави, здатної не лише захищатися, а й реформуватися відповідно до європейських цінностей. І хоча постійно з'являються нові виклики, боротьба з ними показує готовність українців боротися за своє майбутнє і за свою країну.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Указ Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» від 28.12.2021 № 685/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
4. Данилов В. Особливості формування політичного іміджу держави. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2. С. 67–72.
5. Дахній В. Концептуалізація поняття «політична репутація держави». *Теорія та історія політичної науки*. 2017. № 3. С. 11–15.
6. Свобода слова під час війни: аналітика та інтерв'ю. Detector Media. 2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/218112/2023-10-16-balans-mizh-svobodoyu-slova-ta-infobezpeko-yu-maie-skladatysya-z-pravdy-i-movchannya-a-ne-z-pravdy-i-brehni>
7. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Щорічний аналітичний звіт про інформаційне середовище України. 2023. URL: <https://spravdi.gov.ua/borotba-z-rosijskoyu-brehneyu-ta-formuvannya-pozycziyi-derzhavy-pidsumky-roboty-czentru-strategichnyh-komunikacij-u-2023-roci>
8. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Звіт про інформаційні операції проти України. 2024. URL: <https://spravdi.gov.ua/rosijski-informacijni-operacziyi-v-krayinah-yes>
9. Центр Разумкова. Аналітична доповідь: Баланс гілок влади в умовах війни. 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/04/08/2024-PAKT-March-3.pdf>
10. Як МО закуповує харчі для військових. Bihus.Info. 2023. URL: <https://bihus.info/bihus-info-diznalysh-pershu-versiyu-czin-shhe-odnogo-postachalnyka-produktiv-armiyi>
11. Amnesty International. Ukraine: Ukrainian fighting tactics endanger civilians. 2022. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians/>
12. European Commission. Ukraine 2023 Progress Report. 2023. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf
13. Freedom House. Freedom in the World – Ukraine. 2023. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>
14. Karabin T., Lukyanov V., Popovych I. Local Government Transfer into the Process of Ukraine's European Integration: Achievements of Communities and Losses of the Executive Branch of Power. *Lex Localis*. 2021. Vol. 19(4). P. 1015–1037.
15. Lavrynenko H. Forming the international image of Ukraine in the Western world (on the example of Poland). *Skhid*. 2011. № 4. P. 149–154.
16. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Briefing on Peace Summit in Switzerland. 2024. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/news/high-level-summit-peace-ukraine-joint-communique-peace-framework>

17. Peresada S., Yarovenko H., Kozhukhivska R. Intercultural Communications and Community Participation in Local Governance: EU Experience. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2022. Vol. 11(1). P. 140–146. URL: <https://www.richtmann.org/journal/index.php/ajis/article/view/12871>
18. Transparency International Ukraine. Corruption Perceptions Index. 2024. URL: <https://ti-ukraine.org/en/research/corruption-perceptions-index-2024>
19. Transparency International Ukraine. Judicial Reform Monitoring Summary. 2023. URL: https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2024/06/zvit2023_eng.pdf
20. Ukraine Crisis Media Center. Information Warfare Digest. 2023. URL: <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/russias-hybrid-war-against-ukraine.pdf>
21. United24Media. Media Report on Ukraine's Strategic Communication. 2023. URL: <https://united24media.com/war-in-ukraine/10-ways-the-war-in-ukraine-has-changed-global-military-tactics-and-strategy-7259>
22. Ukraine World. Ukraine and the Global South: Finding a Common Language. 2024. URL: <https://prismua.org/en/english-global-trends-2024-the-place-of-ukraine-on-global-south-agenda/#:~:text=However%2C%20within%20the%20framework%20of%20supporting%20a,will%20be%20directly%20correlated%20with%20this%20improvement>

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine]. (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. No. 254k/96-VR. St. 141 [in Ukrainian].
2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine]. (2015, May 21). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. № 389-VIII. St. 250 [in Ukrainian].
3. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro Stratehiu informatiinoi bezpeky»: Ukaz Prezydenta [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of October 15, 2021 «On the Information Security Strategy»: Decree of the President]. (2021, December 28). № 685/2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian].
4. Danylov, V. (2009). Osoblyvosti formuvannia politychnoho imidzhu derzhavy [Peculiarities of forming the political image of the state]. *Political management*. № 2. St. 67–72. [in Ukrainian].
5. Dakhnii, V. (2017). Kontseptualizatsiia poniattia «politychna reputatsiia derzhavy» [Conceptualization of the concept of «political reputation of the state»]. *Theory and history of political science*. № 3. St. 11–15 [in Ukrainian].
6. Svoboda slova pid chas viiny: analityka ta interviu [Freedom of speech during war: analysis and interviews]. Detector Media. 2023. Retrieved from: <https://detector.media/infospace/article/218112/2023-10-16-balans-mizh-svobodoyu-slova-ta-infobezpekoymaie-skladatysya-z-pravdy-i-movchannya-a-ne-z-pravdy-i-brekhnii> [in Ukrainian].
7. Tsentr stratehichnykh komunikatsii ta informatiinoi bezpeky. Shchorichnyi analitychnyi zvit pro informatiine seredovyshe Ukrainy [Center for Strategic Communications and Information Security. Annual analytical report on the information environment of Ukraine]. 2023. Retrieved from: <https://spravdi.gov.ua/borotba-z-rosijskoyu-brehneyu-ta-formuvannya-pozyciyi-derzhavy-pidsumky-roboty-czentr-strategichnykh-komunikacij-u-2023-roczi> [in Ukrainian].
8. Tsentr stratehichnykh komunikatsii ta informatiinoi bezpeky. Zvit pro informatiini operatsii proty Ukrainy [Center for Strategic Communications and Information Security. Report on information operations against Ukraine]. 2024. Retrieved from: <https://spravdi.gov.ua/rosijski-informacijni-operaciyi-v-krayinah-yes> [in Ukrainian].
9. Tsentr, Razumkova. Analitychna dopovid: Balans hilok vlady v umovakh viiny [Razumkov Center. Analytical report: Balance of branches of power in wartime]. (2024). Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/images/2024/04/08/2024-PAKT-March-3.pdf> [in Ukrainian].
10. Yak MO zakupovuie kharchi dla viiskovykh [How the Ministry of Defense purchases food for the military]. Bihus.Info. 2023. Retrieved from: <https://bihus.info/bihus-info-diznals-pershu-versiyu-czin-shhe-odnogo-postachalnyka-produktiv-armiyi> [in Ukrainian].
11. Amnesty International. Ukraine: Ukrainian fighting tactics endanger civilians. (2022). Retrieved from: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians/>
12. European Commission. Ukraine 2023 Progress Report. 2023. Retrieved from: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf

13. Freedom House. Freedom in the World – Ukraine. 2023. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>.
14. Karabin, T., Lukyanov, V., Popovych, I. Local Government Transfer into the Process of Ukraine's European Integration: Achievements of Communities and Losses of the Executive Branch of Power. *Lex Localis*. 2021. Vol. 19(4). P. 1015–1037.
15. Lavrynenko, H. (2011). Forming the international image of Ukraine in the Western world (on the example of Poland). *Skhid*. № 4. P. 149–154.
16. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2024). Briefing on Peace Summit in Switzerland. Retrieved from: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/news/high-level-summit-peace-ukraine-joint-communicue-peace-framework>
17. Peresada, S., Yarovenko, H., Kozhukhivska, R. (2022) .Intercultural Communications and Community Participation in Local Governance: EU Experience. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. Vol. 11(1). P. 140–146. Retrieved from: <https://www.richtmann.org/journal/index.php/ajis/article/view/12871>
18. Transparency International Ukraine. (2024). Corruption Perceptions Index. Retrieved from: <https://ti-ukraine.org/en/research/corruption-perceptions-index-2024>
19. Transparency International Ukraine. Judicial Reform Monitoring Summary. (2023). Retrieved from: https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2024/06/zvit2023_eng.pdf
20. Ukraine Crisis Media Center. Information Warfare Digest. (2023). Retrieved from: <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/russias-hybrid-war-against-ukraine.pdf>
21. United24 Media. Media Report on Ukraine's Strategic Communication. (2023). Retrieved from: <https://united24media.com/war-in-ukraine/10-ways-the-war-in-ukraine-has-changed-global-military-tactics-and-strategy-7259>
22. Ukraine World. Ukraine and the Global South: Finding a Common Language. (2024). Retrieved from: <https://prismua.org/en/english-global-trends-2024-the-place-of-ukraine-on-global-south-agenda/#:~:text=However%2C%20within%20the%20framework%20of%20supporting%20a,will%20be%20directly%20correlated%20with%20this%20improvement>

Vasyl Marchuk. Image and reputation challenges during martial law

The article analyzes the image and reputational challenges that Ukraine faces in the conditions of full-scale armed aggression and martial law. The occupation of part of the territories, the humanitarian crisis, the violation of international law and the constant threat to security have not only complicated the process of Ukraine's international positioning, but also posed the need for the state to respond promptly to crisis challenges in the field of information policy. At the same time, Ukrainian experience proves that even in a crisis situation, it is possible not only to maintain, but also to develop a positive image and reputation, provided that a balanced information strategy and effective external communication are used. The focus of the study is on the key factors that determine the external perception of Ukraine in the international environment. Among them, information threats, political turbulence, as well as strategic vulnerability, caused by both military and internal socio-political processes, are of particular importance. The analysis identifies the main areas that require additional state regulation and strategic rethinking. Particular attention is paid to information support for foreign policy, which involves not only a reaction to threats, but also the proactive formation of positive meanings associated with Ukraine: stability, freedom, democracy, cultural identity, technological development.

Key words: state reputation, state image, diplomacy, foreign policy activity, martial law, political image, state brand, international image.

Відомості про автора:

Марчук Василь – доктор історичних наук, професор кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 10.08.2025

Прийнята 04.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 123

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-28>

Юрій Махно

ORCID: 0009-0005-2263-0497

ВІЧЕВІ АКЦІЇ ЯК ПРОЯВ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (1923–1939 РР.)

У статті розглядається феномен вічевих акцій як прояв безпосередньої демократії у політичному та громадянському житті українського населення західноукраїнських земель у 1923–1939 рр. Проаналізовано історичні умови, у яких українці були позбавлені власної державності та перебували під владою Польщі, Румунії та Чехословаччини. Показано, що вічеві акції стали важливим інструментом самоорганізації населення, засобом політичної мобілізації, формою протесту проти національного гноблення і способом вираження загальнонародної волі. Особливу увагу приділено ролі політичних партій (УРП, УНДО), реакції польської влади (зокрема, «пацифікації» 1930 р.), а також участі населення у вічах, присвячених Голодомору 1932–1933 рр. Наголошено, що віча виконували не лише політичну, а й виховну функцію, формуючи національну свідомість та утверджуючи демократичні традиції.

Ключові слова: віче, безпосередня демократія, Західна Україна, політична діяльність, громадянська активність, УНДО, пацифікація, Голодомор.

Вступ. Після поразки українських визвольних змагань 1917–1921 рр. і включення західноукраїнських земель до складу сусідніх держав українське суспільно-політичне життя в регіоні опинилося в нових умовах. Рішенням Ради послів Антанти у березні 1923 р. територія Східної Галичини офіційно була визнана частиною Польщі [5, с. 228]. Ще раніше за Ризьким мирним договором 1921 р. Польща отримала Західну Волинь та інші землі Наддніпрянщини. Північна Буковина в 1918 р. перейшла під владу Румунії, а Закарпаття (Підкарпатська Русь) за рішеннями Паризької мирної конференції 1919–1920 рр. було приєднане до новоствореної Чехословаччини [5, с. 229]. Таким чином, упродовж міжвоєнного періоду українці цих регіонів не мали власної державності та мусили виборювати свої права в межах чужих державних систем. У кожній із країн становище українського населення мало свої особливості, однак загалом характеризувалося утисками та обмеженнями національного життя. Польська влада зобов'язувалася надати українцям автономні права в Галичині та Волині, але ці обіцянки фактично не були виконані. Натомість запроваджувалася політика колонізації «осадництва» – масового заселення польських військових ветеранів та осадників на українські землі, що лише загострило міжнаціональні стосунки. У Румунії режим був ще суворішим: із 1918 по 1928 р. на приєднаних українських територіях (Буковина, Бессарабія) діяв воєнний стан, було заборонено будь-яку легальну політичну діяльність українців. Лише після 1928 р. з установленням у Румунії відносно ліберальнішого правління українці Буковини дістали можливість створювати власні культурні та політичні організації. У Чехословаччині, навпаки, умови для українського розвитку були найдемократичнішими: у складі цієї парламентської республіки Закарпаття користувалося всіма громадянськими свободами, багатопартійністю і парламентаризмом. Після надання автономії краю в 1938 р. під назвою Карпатська Україна там діяв свій уряд, обрано представницький Сойм, активізувалися культурне життя і політична самоорганізація населення. Проте вже у березні 1939 р. Карпатська Україна була окупована хортистською Угорщиною, що призвело до згорання демократії та репресій.

© Ю. Махно, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

За таких обставин українська спільнота Західної України була змушена шукати альтернативні шляхи представництва своїх інтересів і захисту прав. В умовах коли доступ до влади обмежувався і домінували політики панівних націй, особливого значення набули прояви безпосередньої демократії – прямої участі громадян у публічному житті поза офіційними інституціями. Найпоширенішою формою такої демократії стали народні віча – масові збори громади для обговорення суспільно-політичних чи економічних питань та ухвалення колективних рішень. Ця традиція масових народних зібрань сформувалася ще наприкінці XIX ст. Перше велике всенародне віче галицьких українців відбулося у Львові 30 (18) листопада 1880 р. за ініціативи Володимира Барвінського. На початку XX ст. віча стали важливим елементом національного руху: за їх допомогою українські партії мобілізували селян та міщан у боротьбі за реформу виборчої системи. Зокрема, у 1905–1906 рр. у містах Галичини і Буковини відбулися багатотисячні віча з вимогою запровадити загальне виборче право, що зрештою сприяло демократизації виборів до австрійського парламенту. Ці події утвердили віру в ефективність масових виступів. Михайло Грушевський називав народні віча «живим голосом народу» і доказом його зрілості до самоврядування. А Іван Франко ще у 1893 р. відзначав, що масові віча – це «своєрідна селянська гімназія, де шліфується думка... вічеві рішення є справді виразом волі і потреб усього народу. При допомозі віч розвивається народна свідомість і це єдиний спосіб його організування» [1, с. 567]. Отже, на західноукраїнських землях склалася традиція використовувати збори громади як дієвий механізм прямої демократії, що доповнював недостатню представничу демократію.

У міжвоєнний період 1920–1930 рр. практику народних віч успішно перейняли українські політичні партії та громадські організації. Вони розглядали вічеві акції як ефективний засіб довести до широких мас свою позицію і залучити їх до боротьби за національні права. Уже в перші роки після встановлення польської влади в Галичині активністю відзначилася Українська радикальна партія (УРП). Ця партія, що мала гаслом «не селянин для інтелігенції, а інтелігенція для селян», традиційно опиралася на селянство та пропагувала соціальні й національні вимоги. За звітами польської адміністрації, саме радикали були найбільш діяльними серед українських партій у селах Львівського повіту в середині 1920-х років. Зокрема, 7 липня 1924 р. УРП скликала велике селянське віче в селі Гаї біля Львова за участі делегата Головної управи партії. На цьому зібранні обговорювалися актуальні політичні питання, насамперед вимога проведення аграрної реформи – передання поміщицьких земель у власність селян без викупу [2, с. 425]. Резолюції віч адресувалися як польській владі, так і українським політичним проводам, ставлячи перед ними завдання домагатися соціальної справедливості на селі. Радикальна преса («Громадський голос» та ін.) висвітлювала ці віча, підносячи політичну свідомість населення. Саме через такі зібрання, за висловом Франка, «виробляється спільна думка й організується народ».

Надалі естафету масових віч перебрало Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) – найвпливовіша українська партія Галичини у міжвоєнний час. Створене 1925 р., УНДО декларувало курс на легальну політичну боротьбу за права українців у Польщі парламентськими методами. Водночас лідери УНДО широко застосовували позапарламентські форми роботи з населенням, зокрема народні збори. Партійна газета «Діло» і тижневик «Свобода» регулярно повідомляли про вічеву активність у різних повітах. Так, у 1926–1927 рр. повітові осередки УНДО організували десятки зібрань у селах Львівщини. Зокрема, у травні 1927 р. перед виборами до органів самоврядування було проведено низку передвиборчих віч у селах Новий Яричів, Щирець та ін. На цих зібраннях промовці від УНДО роз'яснювали селянам виборчу програму, вимагали припинення колонізації українських земель осадниками, розширення українського шкільництва, забезпечення рівноправності українців у державних установах тощо [2, с. 428]. Ухвалені резолюції надсилали

до польської адміністрації й одночасно публікували в пресі, аби привернути увагу міжнародної спільноти. Подібну тактику масових віч використовували також інші українські партії: Українська соціал-радикальна партія (колишня УРП), Українська соціал-демократична партія та ін. Це сприяло піднесенню громадянської активності. За спогадами сучасників, багато сільських мешканців уперше усвідомили себе частиною великого національного руху саме під час участі у велелюдних вічах, де лунали палкі промови про права українського народу.

Зростання масового національного руху через віча викликало занепокоєння польського уряду. Польська влада, побоюючись утрати контролю над «східними кресами», дедалі пильніше стежила за будь-якими проявами української активності. Апогеєм протидії став так званий акт «умиротворення», або пацифікація, що був проведений восени 1930 р. в Галичині. Офіційним приводом для неї стали акції саботажу, влаштовані того року підпіллям ОУН (підпали польських маєтків, псування майна та колій тощо). За наказом голови польської держави Юзефа Пілсудського 16 вересня 1930 р. розпочалися широкомасштабні каральні акції поліції й армії проти українського населення Галичини. Протягом вересня-листопада 1930 р. репресії охопили близько 450 сіл Східної Галичини. Польські загони здійснювали масові обшуки, побиття селян, нищення українських установ – читальних «Просвіти», кооперативів, шкіл, церковних осередків. Солдати нищили майно селян: руйнували домівки, псували запаси продовольства зокрема виливали молоко, розсипали зерно, забруднювали продукти гасом. Було осквернено чимало національних символів, закрито українські організації «Пласт», «Сокіл» тощо, ліквідовано майже всі українські школи. На кінець 1930 р. у Галичині залишилося лише чотири державні школи з українською мовою навчання [4]. Фактично пацифікація мала характер відвертого етнополітичного терору проти українців. Така жорстока акція тимчасово деморалізувала населення та обмежила публічну активність, зокрема у багатьох місцевостях стало неможливо проводити віча через заборони і страх репресій. Утім, пацифікація не знищила українського руху. Навпаки, повідомлення про ці події отримали міжнародний резонанс: українські політики підготували низку скарг до Ліги Націй, українська діаспора у США, Канаді, Великій Британії організувала протести, у світовій пресі з'явилися сотні статей про переслідування українців у Польщі. Під тиском міжнародної громадськості у січні 1931 р. було скликано комісію Ліги Націй для розслідування цих випадків. Хоча вона не дала належної оцінки польським діям, поклавши частину провини на українських націоналістів, сам факт розголосу мав значення. Українські політичні партії, зокрема УНДО, використали пацифікацію як аргумент у своїх протестних кампаніях. На партійних зборах і вічах у 1931–1932 рр. неодноразово засуджували насильства 1930 р. та вимагали відшкодувань постраждалим громадам.

Результати та обговорення. Таким чином, незважаючи на тимчасовий спад активності після пацифікації, вічевий рух не припинився. Поступово українські партії відновили публічні акції, хоча й під наглядом поліції. У середині 1930-х років тактика УНДО дещо змінилася: після смерті Пілсудського керівництво партії взяло курс на «нормалізацію» відносин із польською владою, сподіваючись шляхом компромісів домогтися полегшення для українського життя. Гасла найрадикальніших протестів були зняті, проте віча скликалися тепер переважно на підтримку поміркованих вимог. Приміром, у квітні 1936 р. у містечку Новий Яричів відбулося велике зібрання, скликане УНДО, яке ухвалило резолюцію із закликом до українців масово вступати до лав цієї партії і згуртовуватися у селах для відстоювання своїх інтересів. Такі віча мали на меті консолідувати громаду навколо легальної української політичної сили. Водночас вони демонстрували польській адміністрації, що українці готові діяти цивілізовано і лояльно, але організовано заради збереження національної ідентичності. На Волині, де польська політика була м'якшою (так званий «волинський експеримент» воєводи Генрика Юзевського), українським діячам у 1920-х роках дозволялося створювати культурні товариства і навіть запроваджувалося навчання українською мовою в школах. Однак політичні збори там

також обмежувалися, особливо якщо вони могли підбурити населення проти режиму. Польська влада усвідомлювала мобілізаційний потенціал будь-яких масових акцій, тому прагнула контролювати чи роз'єднувати український рух. Зокрема, між Галичиною та Волиню існував так званий «сокальський кордон» – адміністративна перепона, що забороняла діяльність галицьких українських організацій наприклад товариства «Просвіта» чи греко-католицької церкви на Волині. Попри такі штучні поділи й у волинських містах українці вдавалися до зібрань та маніфестацій – скажімо, під час відзначення ювілеїв Тараса Шевченка чи пам'ятних дат УНР, що збирало тисячі людей. Це підносило почуття єдності західноукраїнських земель.

На відміну від поміркованих партій українські націоналісти з ОУН негативно ставилися до легальних вічевих акцій, вважаючи їх недостатньо дієвими. ОУН, утворена 1929 р., діяла підпільно і робила ставку на радикальні методи: саботаж, бойкот, терористичні акти. Тому члени ОУН зазвичай не брали участі у партійних вічах, а натомість проводили таємну пропаганду і готували збройні виступи. Показово, що під час Голодомору 1932–1933 рр., коли західні українці масово організували легальні віча протесту, ОУН не приєдналася до цих заходів. Натомість оунівці здійснили гучну акцію прямої дії: 21 жовтня 1933 р. у Львові член ОУН Микола Лемик учинив атентат, убив високопоставленого працівника радянського консульства О. Майлова, протестуючи проти геноциду в УСРР. Цей сміливий крок хоча і не був актом масової демократії, символізував крайню форму протесту, до якої вдавалися націоналісти, вважаючи народні віча та петиції недостатніми. Багато галичан тоді схвалили атентат Лемика як закономірну відповідь на злочини більшовиків, проте основний тягар боротьби за поінформування світу про Голодомор узяло на себе все ж таки ширше громадянство та церкви саме через масові, хоча і мирні акції.

Реакція західноукраїнського суспільства на Голодомор 1932–1933 рр. заслуговує на окрему увагу як приклад того, як народні віча виходили на рівень загальнонаціональної солідарності. Вісті про страшний голод, спричинений сталінським режимом у Радянській Україні, шокували населення Галичини, Волині, Буковини і Закарпаття. Українці цих земель відчували моральний обов'язок відгукнутися на трагедію своїх братів за Збручем. Попри цензурні перепони вже з початку 1933 р. українська преса на Заході (львівські газети «Діло», «Новий час», чернівецький «Час» тощо) почала публікувати перші відомості про голод на Наддніпрянщині. У відповідь українські громадські діячі організували мережу комітетів допомоги. Перші масові акції протесту проти Голодомору відбулися в серпні 1933 р. на Буковині, тоді під румунською владою. 7 серпня 1933 р. в Чернівцях було створено Український громадський комітет допомоги Україні, до якого увійшли українські послы румунського парламенту В. Залозецький, Ю. Сербинюк та інші діячі. Румунська адміністрація намагалася перешкодити протестним зібранням: місцевий префект напередодні заборонив проведення маніфестацій, жандармерія 28 серпня 1933 р. перекрила дороги до Чернівців. Попри це у місті відбулася багатотисячна панахида за жертв голоду, на якій були присутні до 5 тис осіб. Водночас по всій Галичині й Волині у серпні-жовтні 1933 р. прокотилася хвиля стихійних мітингів, молебнів і народних віч на підтримку голодуючих [5, с. 232]. Лише у Львівському воєводстві восени 1933 р. відбулося 38 акцій протесту, організованих українськими партіями та громадами. Протестувальники одностайно засуджували більшовицький режим як винуватця штучного голоду. Основними формами цих заходів були колективні звернення, відоzwi, ухвалення резолюцій, ширення правдивої інформації про Голодомор, а також траурні богослужіння і власне народні віча. Українська греко-католицька церква активно підтримала громадянський протест: з ініціативи митрополита Андрея Шептицького 28 жовтня 1933 р. було оголошено в Галичині днем жалоби і молитви за загиблими від голоду. Єпископат УГКЦ видав відоzwу «Україна в передсмертних судорогах», яку зачитали в усіх церквах і яка закликала вірних допомагати братам-українцям у Радянському Союзі. На заклик церкви відгукнулися 35 українських партій та організацій Галичини, утворивши Український громадський комітет

рятунку України для координації заходів допомоги. 29 жовтня 1933 р. в Західній Україні було проведено День жалоби і протесту, який набув міжнародного резонансу. У багатьох містах відбулися жалобні віча та маніфестації, ухвалено резолюції з вимогою до світової спільноти засудити дії СРСР. Звернення до Ліги Націй з осудом голоду скерували не лише українські, а й десятки міжнародних організацій (у тому числі невеликі країни Європи) [3]. Хоча тодішнє керівництво Ліги Націй фактично проігнорувало ці звернення, посилаючись цинічно на те, що УРСР не є членом Ліги, а сам український народ «не висловив своєї волі», значення цих акцій було велике. Західні українці, використовуючи механізми прямої демократії, на весь світ заявили про свою солідарність із жертвами трагедії. Це сприяло консолідації власне українського суспільства: люди відчували себе єдиною нацією по обидва боки кордону і водночас – частиною світової спільноти, що виборює гуманістичні ідеали.

Наприкінці 1930-х років геополітичні зміни знову актуалізували вічеві форми народної волі. Після Мюнхенської угоди 1938 р. Закарпаття отримало автономію у складі Чехо-Словаччини під назвою Карпатська Україна. Новий уряд автономії (очолюваний Августином Волошином) спирався на широку підтримку населення, що яскраво виявилось під час виборів до місцевого Сойму в лютому 1939-го, тоді проурядове Українське національне об'єднання отримало понад 92% голосів і здобуло переконливу перемогу. Підготовка до цих виборів також супроводжувалася численними масовими вічами і зборами, на яких мешканці міст і сіл Карпатської України висловлювали прагнення до державної самостійності. Значною подією став II крайовий з'їзд (віче) Карпатської Січі у Хусті 19 лютого 1939 р., що зібрав кілька тисяч січовиків та представників народу, на ньому був присутній навіть представник Галичини генерал Віктор Курманович. Цей з'їзд засвідчив єдність народу навколо ідеї незалежності. Кульмінацією став день 15 березня 1939 р., коли Сойм Карпатської України урочисто проголосив незалежність краю. Хоча вже наступного дня угорські війська розпочали окупацію Закарпаття, кількадеennisний збройний опір Карпатської Січі та масова мобілізація добровольців із числа місцевого населення продемонстрували перед усім світом незламну волю українців до самовизначення. Події 1938–1939 рр. привернули увагу міжнародної преси, тільки у британських газетах наприкінці 1938 р. було близько тисячі публікацій про Україну в Закарпатті. Таким чином, народні віча та масові акції на західноукраїнських землях напередодні Другої світової війни виконали ще одну важливу місію: заявили українське питання на весь голос у міжнародній дипломатії та інформаційному просторі [5, с. 234].

Висновки. Дослідження показує, що у 1923–1939 рр. вічеві акції були однією з ключових форм безпосередньої демократії для українців Західної України. В умовах чужоземного панування та обмеження прав вони стали для народу важливим механізмом самоорганізації та артикуляції своїх прагнень. Віча давали змогу безпосередньо, оминаючи цензуровані парламентські майданчики, донести позицію громад до влади та міжнародної спільноти. Участь широких мас у цих зборах мобілізувала їх до національно-визвольної боротьби, зміцнювала усвідомлення єдності та формувала політичну культуру. Хоча репресивні режими (польський, румунський, угорський) намагалися згорнути вічеву активність, застосовуючи заборони та силу, практика народних віч не зникла. Попри пацифікації, воєнні стани і поліцейський нагляд українці знаходили способи збиратися і висловлювати свою волю – через збори у храмах, траурні заходи, напівлегальні зібрання під прикриттям культурних подій тощо. Це засвідчує глибоке вкорінення демократичних традицій у свідомості народу. Віча виконували не лише прагматичну політичну роль ухвалення петицій, резолюцій, делегування представників, а й виховну функцію. Кожне сільське віче ставало «школою демократії»: люди вчилися публічно дискутувати, формувати спільну думку і колективно приймати рішення. Участь у вічевих акціях зміцнювала національну солідарність: і галичани, і волиняни, і буковинці відчували себе частиною одного українського народу, що бореться за свої права. Особливо яскраво це проявилось під час акцій

1933 р., коли всі західні області – від Львова до Чернівців – єдиним фронтом стали на захист братів, що гинули від голоду на Сході.

Отже, народні віча у міжвоєнний час були феноменом, який поєднав політичний протест, національне виховання і суспільну єдність. Цей досвід масової демократії став важливим складником політичної культури українців Західної України і відіграв певну роль у збереженні національної ідентичності в умовах бездержавності. Він також підготував ґрунт для повоєнних демократичних прагнень регіону. Історія вічевих акцій міжвоєнного періоду засвідчує, що навіть за найбільш несприятливих обставин народ, згуртований спільною ідеєю, здатен безпосередньо впливати на хід історії, реалізуючи своє невід’ємне право на самовисловлення і самоврядування.

Література:

1. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій та ін. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1. С. 567–568.
2. Калиняк Л. Львівська повітова організація Українського національно-демократичного об’єднання. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2017. Спецвипуск. С. 421–432.
3. Левик Б. Голодомор – геноцид 1932–1933 років в Україні. Галицький вимір. *Новини Національного університету «Львівська політехніка»*. URL: <https://lpnu.ua/news/holodomor-henotsyd-1932-1933-rokiv-v-ukraini-halytskyi-vymir> (дата звернення: 24.08.2025).
4. Пацифікація у Галичині (1930 року). *Історія України в датах та подіях*. URL: <https://portalhistoryua.com/event/pacyfikacziya-u-galychyni/> (дата звернення: 24.08.2025).
5. Пометун О.І. Національне піднесення в західноукраїнських землях на початку XX ст. *Історія України* : підручник. Київ : Освіта, 2017. С. 228–234.

References:

1. Smolii, V.A. (Ed.). (2003). *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t., T. 1: A–V* [Encyclopedia of the History of Ukraine: in 10 vols., Vol. 1: A–V]. Kyiv: *Naukova dumka*, pp. 567–568. [in Ukrainian].
2. Kalyniak, L. (2017). Lvivska povitova orhanizatsiia Ukrainskoho natsionalno-demokratychnoho obiednannia [Lviv District Organization of the Ukrainian National Democratic Association]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna*, Special issue, 421–432. [in Ukrainian].
3. Levyk, B. (n.d.). Holodomor – henotsyd 1932–1933 rokiv v Ukraini. Halytskyi vymir [Holodomor – Genocide of 1932–1933 in Ukraine. Galician Dimension]. *Novyny Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha”*: website. August 24, 2025, Retrieved from <https://lpnu.ua/news/holodomor-henotsyd-1932-1933-rokiv-v-ukraini-halytskyi-vymir> [in Ukrainian].
4. Pacyfikatsiia u Halychyni (1930 roku) [Pacification in Galicia (1930)]. (n.d.). *Istoriia Ukrainy v datakh ta podiiakh*: website. August 24, 2025, Retrieved from <https://portalhistoryua.com/event/pacyfikacziya-u-galychyni/> [in Ukrainian].
5. Pometun, O.I. (2017). Natsionalne pidnesennia v zakhidnoukrainskykh zemliakh na pochatku XX st. [National Uplift in the Western Ukrainian Lands at the Beginning of the 20th Century]. In *Istoriia Ukrainy: pidruchnyk dlia 9 kl. zahalnoosvitnikh navch. zakl.* (pp. 228–234). Kyiv: *Osvita*. [in Ukrainian].

Yurii Makhno. Mass Popular Assemblies as a Form of Direct Democracy of the Ukrainian Population in the Western Ukrainian Lands (1923–1939)

The article examines the phenomenon of popular viche assemblies as a manifestation of direct democracy in the political and civic life of Ukrainians in the Western Ukrainian lands during 1923–1939. It analyzes the historical circumstances in which Ukrainians, having lost their own statehood after World War I, lived under foreign rule specifically Poland, Romania, and initially Hungary and later Czechoslovakia. In the context of these regimes' limited Ukrainian representation in government and policies of national oppression, forms of direct democracy, particularly mass viche gatherings, assumed special significance. The research finds that viche assemblies became an important instrument of grassroots self-organization and political

mobilization, a mode of protest against national discrimination, and a means of collectively expressing the popular will. Drawing on a range of sources, the article highlights the role of Ukrainian political parties such as the Ukrainian Radical Party (URP) and the Ukrainian National Democratic Alliance (UNDO) in initiating and organizing viche meetings, and examines the response of the occupying authorities (notably the Polish government's 1930 «pacification» campaign in Galicia). Special attention is paid to the mass viche of 1932–1933 convened in Western Ukraine in solidarity with the victims of the Holodomor famine in Soviet Ukraine, including protest resolutions addressed to the League of Nations. The article underlines that these popular assemblies served not only political purposes but also educational and consolidating functions, fostering national consciousness and upholding democratic traditions in the socio-political life of Western Ukraine. These assemblies not only gave voice to local communities but also laid the groundwork for a broader civic culture rooted in national consciousness and solidarity. Their legacy demonstrates that direct democratic practices were central to the survival and evolution of Ukrainian political identity under foreign rule.

Key words: *viche, direct democracy, Western Ukraine, political activity, civic activism, UNDO, pacification, Holodomor.*

Відомості про автора:

Махно Юрій – аспірант третього року навчання кафедри політичних наук факультету історії, політології та міжнародних відносин, Карпатський національний університет ім. В. Стефаника.

Надійшла 10.08.2025

Прийнята 04.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 324:352 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-29>

Олег Миколайчук

ORCID: 0009-0001-3701-0486

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ГРОМАДЯН У ПРОЦЕСІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

У статті досліджується особливість взаємодії політичних партій та органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації в Україні. Упродовж останнього десятиліття в Україні реалізовується масштабна реформа децентралізації, яка передбачає передачу значних повноважень і ресурсів на місця. У такій трансформації системи управління значну роль починають відігравати не лише органи виконавчої влади, а й політичні партії, які на регіональному рівні впливають на формування місцевої політики, кадрові призначення, стратегічне планування та якість публічного управління загалом. Значну увагу приділено аналізу особливостей регіонального представництва, розбалансованості партійної системи, а також випадків політичного домінування окремих сил у регіонах, що впливає як на прозорість прийняття рішень, так і на громадську довіру до органів влади. Розкрито проблему політичної фрагментації, відсутності сталих партійних осередків на місцях та викликів, пов'язаних із персоналізацією політики на локальному рівні. Наголошено, що децентралізація в Україні створила унікальні передумови для розвитку місцевої демократії, однак ефективність цього процесу значною мірою залежить від рівня зрілості партійних структур, їхньої здатності до конструктивного діалогу з органами самоврядування та відсутності конфлікту між політичними інтересами і потребами громад.

Ключові слова: децентралізація, місцеві вибори, політичні партії, об'єднана територіальна громада.

Вступ. Процеси децентралізації, які активно розгортаються в Україні з 2014 р., істотно трансформували архітектуру публічного управління на всіх рівнях. Водночас ці зміни зачепили й сферу партійно-політичної діяльності на місцях, відкривши нові виклики та можливості для регіональних осередків політичних партій. На тлі укрупнення громад, зміни виборчого законодавства та переформатування функцій місцевих рад взаємодія політичних партій з органами місцевого самоврядування потребує детального аналізу не лише з позицій ефективності управління, а й з огляду на її відповідність демократичним стандартам. Ця взаємодія стала особливо актуальною в контексті зростаючої ваги місцевих еліт, регіональної ідентичності та розбалансованості партійної системи в Україні.

Науковий інтерес до теми взаємин партій і місцевого самоврядування в умовах децентралізації продемонстрували такі дослідники, як Ю. Бевз [1], Н. Гаєва [3], В. Комарницький [6], В. Мельничук [8], І. Міщук [9], Л. Мосора [10], О. Нечвідова [11], а також автори аналітичних доповідей Центру політико-правових реформ і Комітету виборців України [12]. Їхні праці дали поштовх до осмислення ролі політичних партій у формуванні управлінських практик на місцевому рівні, однак значна частина досліджень не охоплює регіональних відмінностей у цій взаємодії, що зумовлює потребу в уточненні й поглибленні наукового погляду.

Метою статті є з'ясування специфіки взаємодії політичних партій і органів місцевого самоврядування в регіональному розрізі, аналіз ефективності такої взаємодії в умовах децентралізаційної реформи та виявлення чинників, які впливають на гармонізацію або конфліктність у відносинах різних структур.

© О. Миколайчук, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Методи дослідження включали порівняльний аналіз, системний підхід, контент-аналіз партійних програм і заяв, а також елементи соціологічного узагальнення результатів участі партій у формуванні органів місцевої влади. Акцент зроблено на поєднанні нормативного й емпіричного рівнів аналізу, що дає змогу охопити як формальні механізми взаємодії, так і практичну реалізацію політичного впливу на місцевому рівні.

Результати та обговорення. Сьогодні взаємодія політичних партій та органів місцевого самоврядування постає неоднозначним питанням. Така взаємодія виходить із двостороннього процесу цих відносин. Органи місцевого самоврядування впливають на функціонування політичних партій, ситуації місцевого значення, своєю чергою, партії здійснюють свій вплив на ОМС через залучення громадян. Важливим чинником постає те, що така «взаємодія» може виступати прямою або опосередкованою.

В Україні регулювання відносин між політичними партіями та органами місцевого самоврядування здійснюється Конституцією України [7], Виборчим кодексом України [4], законами України «Про політичні партії в Україні» [14], «Про місцеве самоврядування в Україні» [13], «Про статус депутатів місцевих рад» [15].

Політичні партії здійснюють найбільший вплив на органи влади через мобілізацію своїх представників на місцевому рівні до прийняття тих чи інших рішень. Фактично такий вплив має велике значення для забезпечення прав та інтересів громадян. Окремі елементи взаємодії політичних партій з органами місцевого самоврядування закріплено у ч. 2 ст. 12 Закону «Про політичні партії в Україні», яка гарантує свободу опозиційної діяльності [14]. Згідно із цим положенням, партії мають право відкрито висловлювати свою позицію щодо актуальних питань державного та суспільного значення, обґрунтовувати її та публічно захищати. Окрім того, політичні сили можуть брати участь у суспільному обговоренні рішень органів влади, а також давати критичні оцінки їхньої діяльності, використовуючи як державні, так і незалежні медіа в рамках чинного законодавства. Не менш важливим є право партій звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування з пропозиціями, які підлягають обов'язковому розгляду.

На практиці ця законодавча норма реалізується по-різному, залежно від політичної культури регіону, активності партійних осередків та відкритості органів влади до діалогу. Наприклад, у Івано-Франківській громаді спостерігалася доволі конструктивна форма взаємодії між місцевою владою та опозиційними партіями, зокрема через участь представників опозиції у роботі тематичних комісій міської ради [20]. Це давало змогу порушувати на публічному рівні питання розподілу бюджету, реалізації інфраструктурних проєктів і забезпечення прозорості тендерних процедур.

Іншим прикладом є Харківська область, де в окремих громадах опозиційні партії активно використовували механізм подання депутатських запитів та ініціювали громадські слухання щодо екологічної ситуації та забудови територій [1, с. 73]. Водночас є й інші приклади, де такі механізми залишаються формальними. У деяких громадах Одеської області опозиційні партії фіксують обмежений доступ до місцевих ЗМІ або небажання органів місцевого самоврядування реагувати на їхні пропозиції, навіть за умов офіційного подання. Це свідчить про нерівномірність реалізації правового інструментарію, який формально є у розпорядженні партій, але залежить від політичної волі, прозорості процесів та рівня політичної конкуренції в конкретному регіоні [2].

Для глибшого розуміння сутності взаємодії між політичними партіями та органами місцевого самоврядування доцільно окреслити основні форми їх можливого взаємозв'язку. Політичні партії можуть здійснювати вплив на функціонування місцевої влади через низку інструментів, серед яких провідне місце посідають участь у виборах та безпосереднє формування органів місцевого самоврядування. Саме завдяки виборчому процесу партії отримують легітимне представництво у місцевих радах, формуючи депутатські фракції та делегуючи представників до керівних органів [18]. Наприклад, на місцевих виборах 2020 р. в Чернівецькій

міській раді партії «Єдина Альтернатива» та «Слуга народу» отримали суттєве представництво, що дало їм змогу формувати порядок денний роботи ради й впливати на обрання секретаря та голів постійних комісій.

Окрім виборчої активності, важливою формою впливу є участь політичних сил у нормотворчому процесі на місцевому рівні, де вони мають змогу ініціювати або змінювати рішення органів самоврядування. Партії також активно використовують механізм депутатських або публічних інформаційних запитів, що дає змогу контролювати діяльність влади та виявляти порушення у сфері управління. Не менш значущим є інструмент громадського контролю, через який партії та їхні представники здійснюють моніторинг виконання бюджетних, соціальних або інфраструктурних програм. Наприклад, під час засідання депутатської комісії Івано-Франківської міської ради у грудні 2024 р. активіста спочатку не допускали до зали засідання, але після втручання правоохоронців надали змогу висловити свою думку [17]. Такий інцидент показує можливість нової взаємодії, коли приховані фактори тепер стають наявними.

До форм політичної участі можна також віднести залучення партій до вирішення питань місцевого значення, наприклад у сфері освіти, охорони здоров'я, благоустрою чи екології, а також інформаційно-просвітницьку діяльність, спрямовану на підвищення громадянської обізнаності та формування публічної думки щодо діяльності органів влади. Політичні партії та органи місцевого самоврядування виконують своє головне завдання на сьогодні, це покращення комунікацій, життя та донесення потреб громадян до владних кіл, що, своєю чергою, відбивається в продуктивний діалог між двома структурами.

Особливу увагу слід звернути на взаємодію цих двох аспектів у сфері інформаційно-просвітницької діяльності. Представники політичних партій утворюють ініціативи, які спрямовані на донесення інформації громадянам, щодо виборчого процесу, функціонування органів влади. На практиці ця діяльність охоплює також різні формати взаємодії – від різних відкритих лекцій, тренінгів до молодіжних шкіл, вебінарів, інформаційних кампаній. У такий спосіб політичні партії формують певний рівень політичної культури в громадах, формується електоральна довіра, створюється двосторонній діалог [9, с. 19].

Своєю чергою, органи місцевого самоврядування відіграють активну роль у підвищенні обізнаності мешканців, активізації їхньої публічної участі. Підтримка ОМС громадських ініціатив також має велике значення для просвіти громадян та покращення рівня політичної культури. Така форма дотичної взаємодії партій і ОМС впливає у ключову мету – мобілізацію нових кадрів у політичну сферу. Збільшення кількості громадян, зацікавлених у ситуації свого регіону, допомагає сформувати основу для стійкого розвитку місцевої демократії. Завдяки таким ініціативам формується середовище, у якому політичні партії отримують доступ до підготовлених, свідомих і мотивованих громадян, готових долучитися до партійної діяльності, очолити виборчі штаби, балотуватися до рад чи реалізовувати тематичні ініціативи в межах партійних програм. Це особливо важливо на тлі загального спаду довіри до традиційних політичних структур, коли саме на місцевому рівні можна вибудовувати нову якість політичного представництва через реальні справи та залучення до рішень, які впливають на повсякденне життя.

Окрім того, у громаді, де активно діє механізм підтримки громадських ініціатив, зростає конкуренція ідей, відбувається оновлення політичних еліт та з'являються нові лідери громадської думки, які з часом трансформуються в політичні фігури місцевого чи навіть національного масштабу. Наприклад, проєкт «Молодь і влада» дає змогу молоді пройти стажування у структурних підрозділах виконавчого комітету міськради. Учасники отримують не лише досвід, а й мережу контактів та можливостей продовжити кар'єру в ОМС. Створено муніципальний молодіжний центр «Параграф», який став платформою для навчальних програм, грантових заявок і волонтерської роботи.

Таким чином, наведені приклади демонструють, що взаємодія політичних партій та органів місцевого самоврядування через різноманітність своєї інфраструктури, стажування,

дослідження та просвітні проекти формує політичну культуру, залучає громадськість, даючи їй змогу набути навичок і мотивації для участі у політичному процесі. Згодом такі громадяни стають не лише активними учасниками, а й ініціаторами нових проєктів, радниками депутатів, координаторами виборчих кампаній або кандидатами на виборні посади. Саме така взаємодія поінформованості й довіри стає ключовим чинником перетворень у політичній системі, де ключову роль відіграватимуть активні громадяни.

У результаті взаємодія між органами місцевого самоврядування, партіями та громадською стає неформальним інститутом розвитку політичної культури, зміцнення демократії та кадрового оновлення політичної системи загалом. Водночас не варто недооцінювати і вплив, який органи місцевого самоврядування можуть чинити на політичні партії. Такий вплив реалізується, зокрема, через створення при радах дорадчих або консультативних структур, до складу яких можуть входити члени територіальної громади – представники різних політичних сил. Окрім того, місцева влада зобов'язана надавати партіям необхідну інформацію для реалізації їхніх програмних завдань, а також сприяти виконанню функцій, передбачених законом.

Висновки. Взаємодія політичних партій і органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації в Україні набуває дедалі більшої ваги як ключовий чинник формування ефективної моделі місцевого врядування, політичної культури та демократичної участі громадян. Становлення нової якості такої взаємодії є відповіддю на сучасні виклики, пов'язані з трансформацією політичної системи, зростанням запиту на прозорість, підзвітність влади та участь громадськості у прийнятті рішень.

Проведений аналіз свідчить, що попри формально-правову наявність інструментів взаємодії ефективність їх реалізації значною мірою залежить від політичної культури конкретного регіону, активності місцевих партійних осередків, ступеня відкритості органів влади до діалогу, а також готовності громадян брати участь у процесах ухвалення рішень. З одного боку, політичні партії можуть безпосередньо впливати на діяльність місцевих рад через участь у виборах, делегування представників до рад, формування фракцій і комісій, подання депутатських запитів, участь у нормотворчій роботі. З іншого – органи місцевого самоврядування сприяють партіям через надання інформації, залучення до консультативних і дорадчих органів, підтримку громадських ініціатив, у тому числі просвітницьких.

Особливу роль у цьому процесі відіграє інформаційно-просвітницька діяльність, що стала важливим містком між владою, політичними структурами та громадянами. Участь у просвітницьких проєктах, молодіжних програмах, стажуваннях та відкритих публічних ініціативах дає змогу мешканцям не лише краще розуміти механізми функціонування влади, а й поступово ставати активними суб'єктами політичного процесу. Такі приклади, як проєкт «Молодь і влада» в Івано-Франківську чи діяльність муніципального молодіжного центру «Параграф», наочно демонструють, як органи місцевого самоврядування можуть створювати сприятливе середовище для виховання нового покоління політично активних громадян.

Водночас важливою тенденцією стало поступове посилення горизонтальних зв'язків між партіями, громадами та органами місцевої влади. Це формує нову культуру взаємодії – не ієрархічну, а партнерську, засновану на взаємній відповідальності, відкритості та зацікавленості у спільному вирішенні локальних проблем. Розвиток таких форматів співпраці не лише покращує якість місцевого управління, а й сприяє зниженню рівня політичного цинізму, посиленню довіри до демократичних інститутів, а також забезпечує поступове оновлення місцевих еліт.

Таким чином, у сучасних умовах децентралізації взаємодія політичних партій і органів місцевого самоврядування не є лише елементом політичної конкуренції чи розподілу повноважень – вона перетворюється на один із ключових механізмів розвитку інституційної спроможності громад, формування громадянського суспільства та забезпечення сталого демократичного розвитку України. Послідовне розширення інструментів залучення громадян, посилення

участі партій у вирішенні питань місцевого значення, підтримка просвітницьких ініціатив мають стати пріоритетними завданнями державної політики у сфері місцевого врядування й політичного представництва.

Література:

1. Бевз Ю.В. Особливості взаємодії політичних партій та органів місцевого самоврядування в Україні. *Академічні візії*. 2023. № 25. С. 70–75. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10130336>
2. Втеча депутатів, нова влада та більшість у рада: місцеве самоврядування-2023 на Одещині (частина 1). *Центр публічних розслідувань*. URL: <https://cpi.org.ua/news/miscve-samovryaduvannya-2023-na-odeshini-vtecha-d/>
3. Гаєва Н.П. Форми взаємодії органів державної влади і об'єднань громадян: теоретичний аспект. *Держава і право. Серія «Юридичні та політичні науки»*. 2010. Вип. 49. С. 133–140.
4. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
5. Івано-Франківська обласна рада. Положення. Про постійні та тимчасові комісії Івано-Франківської обласної ради. URL: <https://orada.if.ua/документи/polozhennya-pro-postijni-komisiyi>
6. Комарницький В.В. Місцеві організації політичних партій України в умовах реформи децентралізації. *Політикус*. 2020. Вип. 1. С. 24–30. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020.1.04>
7. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Мельничук В. Місцеві вибори – 2020 в умовах децентралізації влади: виклики для місцевого самоврядування. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2020. Т. 1. № 14. С. 59–64. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/5989>
9. Міщук І.В. Взаємодія органів місцевого самоврядування з органами державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2023. № 61. С. 18–21. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.61.4>
10. Мосора Л. Формування об'єднаних територіальних громад в Івано-Франківській області у процесі децентралізації. *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2020. № 1(7). С. 254–267. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/7/20.pdf>
11. Нечвідова О. Місцеві вибори. Прикарпаття: як змагаються кандидати в невеликих ОТГ. *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/mistsevi-vybory-prykarpattia-ia-k-zmahaiutsia-kandydyaty-u-nevelykykh-oth/>
12. Подолання викликів місцевого самоврядування через призму дослідження Центру політико-правових реформ. *Українська асоціація районних та обласних рад*. URL: <https://www.uaror.org.ua/подолання-викликів-місцевого-самовр/>
13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
15. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11.07.02 № 93IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text>
16. Розпочався аудит ефективності використання субвенції на ліквідацію наслідків збройної агресії – Рахункова палата. *Рахункова палата*. URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1991>
17. Суперечки, поліція і бюджет: як минуло депутатське засідання у міській раді Франківська. *Інформатор Івано-Франківськ*. URL: <https://if.informator.ua/2024/12/17/superechky-policziya-i-byudzheth-yak-projshlo-zasidannya-u-miskij-radi-frankivska/>
18. Сталість роботи політичних партій в органах місцевого самоврядування в умовах повномасштабної війни: приклад Сумщини. *ОПОРА – Громадянська мережа – Вибори в Україні*. URL: <https://www.oporua.org/viyna/stalist-roboti-politichnih-partiy-v-organah-miscevogo-samovryaduvannya-v-umovah-povnomasshtabnoyi-viyni-priklad-sumshhini-24978>
19. Турій О.В. Стан дослідження взаємодії громадських організацій з органами місцевого самоврядування у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 17. С. 115–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_17_24

20. Як партії поділили між собою постійні комісії Івано-Франківської обласної ради та хто їх очолив – ПІК. *ПІК*. URL: <https://pik.net.ua/2020/12/04/yak-partiyyi-podilyly-mizh-soboyu-postijni-komisiyi-ivano-frankivskoyi-oblasnoyi-rady-ta-hto-yih-ocholyv/>

References:

1. Bevz, Yu. V. (2023). Osoblyvosti vzaiemodii politychnykh partii ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Peculiarities of interaction between political parties and local self-government bodies in Ukraine]. *Akademichni vizii*, № 25, S. 70–75. Retrieved from: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10130336> [in Ukrainian].
2. Vtecha deputativ, nova vlada ta bilshist u radakh: mistseve samovriaduvannia-2023 na Odeschchyni (chastyna 1) [Escape of deputies, new authorities and majority in councils: local self-government-2023 in Odesa region (part 1)]. TsPR: Tsentru publichnykh rozsliduvan'. Retrieved from: <https://cpi.org.ua/news/misceve-samovriaduvannia-2023-na-odeshini-vtecha-d/> [in Ukrainian].
3. Haieva, N. P. (2010). Formy vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady i ob'iednan hromadian: teoretychnyi aspekt [Forms of interaction between public authorities and civic associations: theoretical aspect]. *Derzhava i pravo*. Serii: Yurydychni ta politychni nauky, issue 49, S. 133–140. [in Ukrainian].
4. Vyborchiy kodeks Ukrainy vid 19.12.2019 № 396-IX [Electoral Code of Ukraine of December 19, 2019, No. 396-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> [in Ukrainian].
5. Polozhennia. Pro postiini ta tymchasovi komisii Ivano-Frankivskoi oblasnoi rady [Regulations. On standing and temporary commissions of the Ivano-Frankivsk Regional Council]. Ivano-Frankivs'ka oblasna rada. Retrieved from: <https://orada.if.ua/документи/polozhennya-pro-postijni-komisiyi> [in Ukrainian].
6. Komarnytskyi, V. V. (2020). Mistsevi orhanizatsii politychnykh partii Ukrainy v umovakh reformy detsentralizatsii [Local organizations of political parties in Ukraine under the decentralization reform]. *Naukovyi zhurnal "Politykus"*, issue 1, S. 24–30. Retrieved from: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020.1.04> [in Ukrainian].
7. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. [Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (30), p. 141. [in Ukrainian].
8. Melnychuk, V. (2020) Miscevi vybory – 2020 v umovakh detsentralizatsii vlady: vyklyky dlia mistsevoho samovriaduvannia [Local elections – 2020 under decentralization of power: challenges for local self-government]. *Visnyk Prykarpats'koho universytetu*. Serii: "Politohiia", vol. 1, №. 14, S. 59–64. Retrieved from: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/5989> [in Ukrainian].
9. Mishchuk, I. V. (2023) Vzaiemodii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia z orhanamy derzhavnoi vlady [Interaction of local self-government bodies with public authorities]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Serii: Yurysprudentsiia, no. 61, S. 18–21. Retrieved from: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.61.4> [in Ukrainian].
10. Mosora, L. (2020) Formuvannia ob'iednanykh terytorial'nykh hromad v Ivano-Frankivskii oblasti u protsesi detsentralizatsii [Formation of united territorial communities in Ivano-Frankivsk region in the decentralization process]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk ta derzhavnoho upravlinnia*, №. 1 (7), S. 254–267. Retrieved from: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/7/20.pdf> [in Ukrainian].
11. Nechvidova, O. Mistsevi vybory. Prykarpattia: yak zmahaiut'sia kandydaty v nevelykykh OTH [Local elections. Prykarpattia: how candidates compete in small UTCs]. *Ukrainskyi tyzhden*. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/mistsevi-vybory-trykarpattia-iak-zmahaiutsia-kandydaty-u-nevelykykh-oth/> [in Ukrainian].
12. Podolannia vyklykiv mistsevoho samovriaduvannia cherez pryzmu doslidzhennia Tsentru polityko-pravovykh reform [Overcoming local self-government challenges through the lens of the Center for Political and Legal Reforms research]. *Ukrains'ka asotsiatsiia raionnykh ta oblasnykh rad [Ukrainian Association of District and Regional Councils]*. Retrieved from: <https://www.uaror.org.ua/подолання-викликів-місцевого-самовр/> [in Ukrainian].
13. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy [On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine]. (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (24), p. 170. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
14. Pro politychni partii v Ukraini: Zakon Ukrainy [On Political Parties in Ukraine: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 23, Art. 118. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> [in Ukrainian].
15. Pro status deputativ mistsevykh rad: Zakon Ukrainy No. 93-IV [On the Status of Deputies of Local Councils: Law of Ukraine No. 93-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text> [in Ukrainian].

16. Rozpochavsia audyt efektyvnosti vykorystannia subventsii na likvidatsiiu naslidkiv zbroinoi ahresii – Rakhunkova palata [Audit of effectiveness of using the subvention for eliminating the consequences of armed aggression has begun – Accounting Chamber]. Rakhunkova palata. Retrieved from: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1991> [in Ukrainian].
17. Superechky, politsiia i biudzheth: yak mynulo deputatske zasidannia u mistskii radi Frankivska [Disputes, police and budget: how the city council meeting in Frankivsk went]. Informator Ivano-Frankivsk. Retrieved from: <https://if.informator.ua/2024/12/17/superechky-policziya-i-byudzheth-yak-projshlo-zasidannya-u-miskij-radi-frankivska/> [in Ukrainian].
18. Stalist' roboty politychnykh partii v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia v umovakh povnomasshtabnoi viiny: pryklad Sumshchyny [Sustainability of political parties' work in local self-government bodies in conditions of full-scale war: case of Sumy region]. OPORA – Hromadians'ka merezha – vybory v Ukraini. Retrieved from: <https://www.oporaua.org/viyna/stalist-roboti-politichnih-partiy-v-organah-miscevogo-samovryaduvannya-v-umovah-povnomasshtabnoyi-viyni-priklad-sumshhini-24978> [in Ukrainian].
19. Turii, O.V. (2017). Stan doslidzhennia vzaiemodii hromadskykh orhanizatsii z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia u vitchyzniani i zarubizhnii naukovi literaturi [State of research on interaction between civic organizations and local self-government bodies in domestic and foreign scientific literature]. Investytsii: praktyka ta dosvid, no. 17, pp. 115–119. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_17_24 [in Ukrainian].
20. Yak partii podilyly mizh soboiu postiiini komisii Ivano-Frankivskoi oblasnoi rady ta khto yikh ocholyv [How parties divided standing commissions of Ivano-Frankivsk Regional Council and who headed them]. PIK. Retrieved from: <https://pik.net.ua/2020/12/04/yak-partiyyi-podilyly-mizh-soboyu-postijni-komisiyi-ivano-frankivskoyi-oblasnoyi-rady-ta-hto-yih-ocholyv/> [in Ukrainian].

Oleg Mykolaichyk. Foreign policy impact on Ukraine's reputational character

The article examines the peculiarity of the interaction between political parties and local governments in the context of decentralization in Ukraine. Over the past decade, Ukraine has been implementing a large-scale decentralization reform, which involves the transfer of significant powers and resources to local levels. In such a transformation of the governance system, not only executive bodies but also political parties are beginning to play a significant role, which at the regional level influence the formation of local policy, personnel appointments, strategic planning and the quality of public administration in general. Considerable attention is paid to the analysis of the features of regional representation, the imbalance of the party system, as well as cases of political dominance of certain forces in the regions, which affects both the transparency of decision-making and public trust in government bodies. The problem of political fragmentation, the lack of stable party centers in the localities and the challenges associated with the personalization of politics at the local level is also revealed. The article emphasizes that decentralization in Ukraine has created unique prerequisites for the development of local democracy, but the effectiveness of this process largely depends on the level of maturity of party structures, their ability to engage in constructive dialogue with local governments, and the absence of conflict between political interests and community needs.

Key words: decentralization, local elections, political parties, united territorial community.

Відомості про автора:

Миколайчук Олег – аспірант кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 10.08.2025

Прийнята 04.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 352:321.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-30>

Андрій Міщук

ORCID: 0000-0002-2585-7110

Мар'яна Міщук

ORCID: 0000-0002-2589-6582

ЕВОЛЮЦІЯ МОДЕЛЕЙ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ВІД ЦЕНТРАЛІЗМУ ДО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

У статті розглянуто історико-політичну еволюцію моделей місцевого самоврядування, яка охоплює поступовий перехід від централізованих форм державного управління до децентралізованих моделей публічного врядування. Автори аналізують ключові етапи розвитку місцевого самоврядування в різних політичних системах, акцентуючи увагу на тому, як змінювалося розуміння ролі місцевих громад у структурі влади залежно від історичних умов, ідеологічних підходів та політичних інституцій. Особливу увагу приділено визначенню теоретичних основ самоврядності, зокрема субсидіарності та розподілу владних повноважень між центром і регіонами. У межах дослідження з'ясовано, що централізовані моделі, притаманні етапам становлення модерної держави, з часом поступаються місцем децентралізованим підходам, які краще відповідають викликам сучасного політичного управління, потребам громад та принципам демократизації. Підкреслено, що децентралізація сприяє зростанню ефективності управління, підвищенню підзвітності органів влади, розширенню участі громадян у прийнятті рішень та розвитку політичної культури на місцевому рівні. Аналізується український досвід реформи децентралізації як приклад складної трансформації централізованої системи у напрямі до більш автономної та демократичної моделі місцевого врядування. Зроблено висновок, що ефективна децентралізація можлива лише за умов політичної стабільності, чітких нормативно-правових механізмів та активної участі громадян у локальному врядуванні.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, децентралізація, централізм, публічне управління, політична система, демократизація, субсидіарність, політична культура, політичні реформи.*

Вступ. Процеси децентралізації, що стали характерною рисою державного управління у XXI ст., є невід'ємним складником глобальної тенденції до демократизації публічного врядування. У сучасних умовах трансформації політичних режимів, зростання ролі регіонів та активізації громадянського суспільства особливої значущості набуває дослідження історичної еволюції моделей місцевого самоврядування. Перехід від централізованих форм управління до більш гнучких і демократичних децентралізованих систем відображає глибинні зміни в політико-правових підходах до реалізації влади на місцевому рівні. Актуальність теми зумовлена потребою в осмисленні не лише історичних витоків місцевого самоврядування, а й механізмів адаптації його інституцій до викликів сучасного державного будівництва. Особливо це стосується України, яка в умовах російсько-української війни та євроінтеграційних процесів проводить масштабні реформи децентралізації, намагаючись поєднати демократичні стандарти з національними особливостями політичної системи. Аналіз еволюції моделей місцевого самоврядування дає змогу глибше зрозуміти, які інституційні підходи є ефективними в конкретному політичному контексті та як уникнути повторення системних помилок минулого.

© А. Міщук, М. Міщук. 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Метою статті є комплексне дослідження історичної трансформації моделей місцевого самоврядування – від централізованих форм управління до сучасних децентралізованих систем – з акцентом на політичні чинники, що зумовлювали ці зміни, та на їхній вплив на розвиток демократичного врядування, зокрема в контексті реформ, які відбуваються в Україні. Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні завдання: дослідити ключові теоретичні підходи до розуміння місцевого самоврядування; проаналізувати історичні етапи формування централізованих і децентралізованих моделей управління; розкрити політичні причини та наслідки переходу до децентралізації у різних країнах; оцінити хід і специфіку реформи децентралізації в Україні; визначити виклики та перспективи подальшого розвитку місцевого самоврядування у політичному контексті європейської інтеграції.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовано такі загальнонаукові методи, як: аналіз і синтез – для осмислення теоретичних підходів; індукція та дедукція – для формулювання узагальнень на основі конкретних фактів; порівняльно-історичний метод – для вивчення трансформації моделей місцевого самоврядування у різних країнах та історичних умовах; системний підхід – для дослідження взаємозв'язку між централізованими й децентралізованими формами управління в межах політичної системи. Також використано методи структурно-функціонального аналізу для виявлення ролі місцевого самоврядування у сучасній політичній моделі держави.

Результати та обговорення. Місцеве самоврядування являє собою форму публічної влади, закріплену державою, яка забезпечує територіальним громадам можливість самостійно, безпосередньо або через уповноважені представницькі органи приймати рішення щодо питань місцевого значення. До таких питань належать управління комунальним майном, розпорядження фінансовими ресурсами, розвиток інфраструктури та забезпечення життєвих потреб населення на відповідній території. Цей інститут виступає важливим механізмом реалізації демократичних принципів участі громадян у процесах управління, ґрунтуючись на засадах децентралізації, автономії місцевих органів влади та їхньої правової відповідальності перед суспільством.

Еволюція моделей місцевого самоврядування є складним і багатогранним процесом, що відображає фундаментальні зміни, які відбуваються в політичних режимах і суспільних потребах держави та її громадян. Вона не лише віддзеркалює трансформації системи влади, а й є відповіддю на виклики, пов'язані з модернізацією державного управління, демократизацією політичного життя та розвитком громадянського суспільства.

У країнах із тривалою історією демократичного врядування місцеве самоврядування є одним з основних інститутів політичної системи, що сприяє реалізації принципів демократії і правової держави. Процес еволюції моделей місцевого самоврядування у цих країнах характеризується поступовою децентралізацією влади – передачею широких повноважень і ресурсів на місцевий рівень.

Ця тенденція зумовлена низкою чинників. По-перше, історично сформовані політичні інститути та стабільність демократичних процедур дають змогу розвивати самоврядні органи, які стають не лише виконавчими, а й політичними суб'єктами на місцях. По-друге, розвинуті громадянські суспільства активно підтримують і контролюють діяльність місцевих органів, стимулюючи їх підзвітність і прозорість. По-третє, економічна децентралізація, зокрема фінансова автономія територіальних громад, забезпечує можливість ефективного вирішення локальних проблем, що відповідає запитам мешканців.

У таких політичних системах децентралізація не лише підсилює місцеве самоврядування, а й є механізмом посилення демократичної легітимності влади загалом. Вона сприяє формуванню політичної культури, у якій громадяни усвідомлюють свою роль у політичному процесі і мають можливості для активної участі у прийнятті рішень. У результаті місцеве самоврядування перетворюється на платформу для розвитку громадянського суспільства, яке виступає гарантом дотримання прав і свобод людини.

Для країн пострадянського простору, зокрема України, еволюція моделей місцевого самоврядування має низку принципових відмінностей порівняно з країнами з розвиненими демократичними традиціями. Унаслідок тривалого періоду існування радянської адміністративної системи місцеві органи влади не мали реальної самостійності, оскільки вся система управління була побудована на жорсткій централізації. Місцеві органи фактично виконували функції адміністративних підрозділів центральної влади, які займалися, передусім, реалізацією директив і розпоряджень із центру, а не прийняттям самостійних рішень, спрямованих на задоволення місцевих потреб. Відповідно, інститути місцевого самоврядування не були наділені належними повноваженнями, а їхня діяльність характеризувалася низькою автономністю і обмеженою відповідальністю перед місцевим населенням.

Ця централізована модель адміністрування призвела до відсутності традицій місцевої політичної участі, слабкої громадянської активності та недостатнього розвитку механізмів зворотного зв'язку між владою і суспільством на регіональному рівні. Унаслідок цього перехід до демократичної моделі децентралізації у таких країнах став значним викликом, що вимагає не лише реформування нормативно-правової бази, а й кардинальних змін у політичній культурі, створення інституцій, здатних ефективно виконувати функції місцевого самоврядування та забезпечувати реальну автономію територіальних громад.

Перехід від централізованої моделі управління до децентралізованої системи потребує комплексної реформи, яка включає як зміну законодавчої бази, так і формування нової політичної культури. Окрім того, на рівень ефективності місцевого самоврядування впливають інституційна слабкість новоутворених органів, недостатність фінансових ресурсів та нерівномірність розвитку регіонів. Відсутність довіри між центральною владою і місцевими органами часто призводить до конфліктів та політичного протистояння, що стримує реформи.

В Україні реформа місцевого самоврядування і децентралізації розпочалася на тлі складних політичних та економічних обставин, включаючи прагнення держави інтегруватися в європейські політичні та економічні структури. Законодавчі ініціативи, ухвалені протягом останніх років, визначили основні напрями передачі повноважень, створення об'єднаних територіальних громад, посилення фінансової незалежності місцевих рад.

Генеza становлення місцевого самоврядування на українських землях бере початок у глибоких історичних пластах, де ще в період Київської Русі (IX–XIII ст.) спостерігалися первинні форми самоорганізації населення. Хоча на цьому етапі не йдеться про інституалізоване місцеве самоврядування в сучасному розумінні, проте окремі елементи колективного ухвалення рішень, зокрема участь населення у вічевих зборах, можна розглядати як основу публічної участі у врядуванні. Найбільш яскраво такі форми проявилися в південно-західних землях, насамперед у Галицькому та Галицько-Волинському князівствах, де віче виконувало не лише дорадчі, а в окремих випадках і розпорядчі функції, насамперед у ситуаціях загроз зовнішнього характеру або під час обговорення кандидатур на князівський престол.

Значного розвитку елементи місцевого самоврядування набули у період входження українських земель до складу Польського Королівства та Речі Посполитої. У цей час активно поширюється Магдебурзьке право, яке передбачало юридичне оформлення автономії міст, закріплення прав на самоуправління, власне судочинство, господарську діяльність та обрання міських урядників. Із XIV до XVI ст. Магдебурзьке право отримала значна кількість українських міст, серед яких: Галич (1367), Львів (1356), Кам'янець (1432), Коломия (1405), Рогатин (1455), Снятин (1448), Тлумач (1445), Калуш (1549), Тернопіль (1548), Житомир (1444), Київ (1494–1497), Луцьк (1432), Острог (1528), Вінниця (1640) та багато інших.

Це право забезпечувало значну ступінь самоврядності міських громад і сприяло розвитку міського середовища як окремого політико-правового простору. Міста, які отримували Магдебурзьке право, здобували можливість формувати виборні органи – магістрати, що стали основою правової та адміністративної організації локального управління.

Магістрат як орган міського самоврядування виконував широкий спектр функцій, пов'язаних з організацією господарського життя, адміністративного управління, врегулюванням соціально-економічних питань та здійсненням судочинства в межах міської юрисдикції. У містах, які отримали Магдебурзьке право, магістратська рада становила основу муніципальної влади, репрезентуючи інтереси міщанської громади. Водночас попри наявність формальних повноважень і процедур самоуправління реальна автономія таких органів була істотно обмежена. Польська королівська адміністрація зберігала за собою контрольні функції, здійснюючи нагляд за діяльністю органів самоврядування, впливаючи на кадрову політику, затвердження міських урядників і регламентування їхніх повноважень. Така модель демонструє суперечливий характер міського самоврядування в умовах польського панування: з одного боку – нормативно закріплена самоврядність, з іншого – постійний зовнішній політичний та адміністративний контроль, який обмежував реальну спроможність місцевих органів ухвалювати незалежні рішення [2, с. 192, 249].

І хоча повноцінна система місцевого самоврядування в сучасному розумінні сформувалася значно пізніше, саме ці історичні етапи – від вічевих зібрань до магдебурзької традиції – створили необхідні політичні та правові передумови для подальшого інституційного становлення локального врядування на українських землях.

Упродовж XIX – початку XX ст. розвиток місцевого самоврядування на українських землях відбувався в умовах перебування територій України у складі двох імперій – російської та Австро-Угорської. У межах російської імперії ключовою формою організації місцевої влади стали земства (на Правобережжі з 1911 р.), які діяли на рівні повітів і губерній та були покликані забезпечувати вирішення питань місцевого значення. Хоча вони мали виборний характер і включали представників різних станів, земства, безперечно, перебували під значним наглядом з боку імперської адміністрації, а реальний вплив селян був обмеженим.

На територіях, що входили до складу Австро-Угорщини (Галичина, Буковина, Закарпаття), система місцевого самоврядування базувалася на австрійському законодавстві й мала більш розвинену правову основу. У другій половині XIX ст. тут діяли повітові, міські та сільські ради, які мали ширші повноваження порівняно з російськими земствами. Вибори до органів самоврядування мали цензовий і куріальний характер, але все ж давали змогу формувати певну місцеву політичну культуру, а також сприяли зростанню національної свідомості.

Загалом у XIX – на початку XX ст. місцеве самоврядування в Україні розвивалося неоднорідно, у межах двох різних політико-правових систем. Незважаючи на значні обмеження з боку державної влади, ці інститути відігравали важливу роль у становленні традицій громадського врядування та формуванні передумов для майбутніх демократичних реформ у XX ст., особливо в період ЗУНР та незалежної України.

Проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) 1 листопада 1918 р. стало спробою інституціоналізувати власну модель державного управління на західноукраїнських землях, включно з формуванням системи місцевого самоврядування.

Із перемогою національно-демократичної революції та утворенням ЗУНР провідні політичні сили краю зосередили увагу, головним чином, на розбудові західноукраїнської державності [10, с. 100].

В умовах воєнного протистояння з Польщею уряд ЗУНР на чолі з Євгеном Петрушевичем докладав зусиль до модернізації українських самоврядних традицій. Урядовими нормативно-правовими актами передбачалося створення виборних органів місцевої влади, які мали слугувати основою демократичного управління на місцях [14].

У процесі становлення державної адміністрації ЗУНР в окремих регіонах виникали органи місцевої влади, що функціонували в різних організаційних форматах. Загальноприйнята назва для таких структур – Повітові УНРади – охоплює низку форм локального самоврядування, які в різних повітах могли виступати також у вигляді прибічних рад або повітових комітетів

[15, с. 26]. Упродовж листопада – грудня 1918 р. в умовах трансформації революційних органів у легітимні адміністративно-територіальні інституції ці ради зазнали суттєвого оновлення. Зокрема, їхній склад почав формуватися на основі міжпартійного представництва, що забезпечувало залучення ширших соціальних груп до процесу управління. Із часом Повітові УНРади еволюціонували в повноцінні органи місцевої влади, які часто брали на себе ключові адміністративні функції та забезпечували реалізацію політики уряду ЗУНР на місцях. Найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади на західноукраїнських землях став Державний Секретаріат, створений УНРадою 9 листопада 1918 р. [11, с. 258–259; 13, с. 35–36], який уже у травні 1919 р. розробив і запропонував для впровадження законодавчий акт під назвою «Закон про повітові народні (трудові) ради». Як зазначав Іван Макух під час окружного віча в місті Коломия, основною метою цих рад було забезпечення механізму, через який місцеве населення могло брати участь у прийнятті рішень та контролі за діяльністю державних управлінців на повітовому рівні. Згідно з положеннями законопроекту, повітові ради мали повноваження щодо вирішення господарських питань, зокрема технічного характеру, пов'язаних із відновленням інфраструктури, ремонтом доріг і регулюванням місцевих справ. До їхньої компетенції також належали соціальні та громадські функції, санітарний нагляд, організація шкільної та позашкільної освіти, опіка над постраждалими від війни, зокрема сиротами та інвалідами, а також забезпечення населення продовольством [1].

Місцеве самоврядування в ЗУНР стало важливим інструментом формування демократичних принципів управління на локальному рівні в умовах складної політичної та військової ситуації початку ХХ ст. Незважаючи на короткий період існування, влада ЗУНР намагалася впровадити систему виборних органів, які б забезпечували участь громадян у прийнятті рішень і контроль за діяльністю посадових осіб, що свідчить про прагнення до децентралізації влади та підвищення її ефективності. Запровадження повітових народних рад, наділених широкими повноваженнями у сфері господарства, соціального захисту та освіти, відображало прагнення до відновлення традицій самоврядування з одночасним урахуванням новітніх демократичних стандартів.

Місцеве самоврядування в міжвоєнний період в Україні зазнало суттєвих змін під впливом нових політичних реалій, що склалися після Першої світової війни та розпаду імперій. На територіях, що увійшли до складу Польщі та Румунії, місцеве самоврядування функціонувало в рамках національних адміністративних систем, часто обмежуючи українські інститути та вплив громад. Водночас у радянській частині України місцеве самоврядування поступово трансформувалося у радянську модель управління, де реальна влада концентрувалася в руках партійних органів, а традиції самоврядування були значною мірою ліквідовані або підмінені радянськими структурами. Така тенденція спостерігалася весь період до відновлення державної незалежності України. У радянський період місцеве самоврядування зазнало радикальних трансформацій, які суттєво відрізнялися від традиційних європейських моделей децентралізації влади. Замість класичної системи самоврядування, заснованої на принципах виборності, автономії та підзвітності перед місцевими громадами, в УРСР була впроваджена радянська модель державного управління, де основну роль відігравали партійні та радянські органи. Місцеві ради (совети) формувалися на основі виборів, але реальна влада належала Комуністичній партії, яка контролювала кадрову політику і визначала ключові рішення. Самоврядування фактично зводилося до виконання директив із центральних органів влади, що значно обмежувало самостійність місцевих інституцій.

У структурі місцевого управління функціонували ради різних рівнів: сільські, селищні, районні, обласні, які займалися питаннями місцевого значення, такими як господарська діяльність, соціальна сфера, благоустрій, освіта та охорона здоров'я. Проте всі ці функції здійснювалися в рамках централізованої планової системи, що обмежувало ініціативу знизу та унеможливлювало реальну участь населення у прийнятті управлінських рішень. Окрім того, у радянському самоврядуванні було закладено елемент вертикальної підпорядкованості: місцеві органи

звітували перед вищими органами влади і несли відповідальність за виконання центральних планів, а не за інтереси місцевої громади. Така модель фактично позбавила населення права на реальне самоврядування, перетворивши місцеві ради на виконавчі органи державної влади.

16 липня 1990 р. Верховна Рада Української РСР ухвалила «Декларацію про державний суверенітет України», де було закріплено принцип, що народ України виступає єдиним джерелом державної влади в республіці. Відповідно до цього документа, здійснення влади народом відбувається на основі Конституції Республіки як безпосередньо, так і через представників – народних депутатів, обраних до Верховної Ради та місцевих рад Української РСР [3].

Значущим етапом у становленні інституцій місцевого самоврядування в Україні стало ухвалення Закону УРСР від 7 грудня 1990 р. «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», згідно з яким місцеві ради народних депутатів набули статусу «державних органів місцевого самоврядування» [7]. Це нормативне формулювання засвідчувало збереження централізованої моделі управління, характерної для радянської системи, де елементи самоврядності підпорядковувалися державній структурі та фактично не мали автономного статусу. Таким чином, поняття самоврядування на цьому етапі залишалося в межах державної адміністративної логіки, без реального відокремлення органів самоврядування від державної виконавчої влади.

Наступний крок у трансформації політико-правової системи було здійснено 24 серпня 1991 р., коли Верховна Рада УРСР проголосила незалежність України [12]. Цей акт мав фундаментальне значення, оскільки започаткував процес формування нової, суверенної системи влади, у якій передбачалося не лише утвердження засад демократії, а й побудова повноцінного місцевого самоврядування як одного з інститутів громадянського суспільства. Відтоді започатковується поступовий перехід від державоцентричної до децентралізованої моделі організації публічної влади, що пізніше знайшло відображення в конституційних і законодавчих змінах, зокрема у формуванні концепції самостійності місцевих громад.

На початку 1990-х років органи місцевої влади в Україні фактично поєднували повноваження як представницьких, так і виконавчих структур. Такий стан справ створював функціональне дублювання, призводив до неузгодженості управлінських рішень, а також породжував конфлікти повноважень між різними рівнями влади. У контексті переходу до нової моделі державного управління постала необхідність інституційного розмежування гілок влади на місцях із метою підвищення ефективності публічного адміністрування та забезпечення стабільності в управлінських процесах.

Вагомим етапом у цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про Представника Президента України» від 5 березня 1992 р. № 2166-ХІІ [6], який започаткував формування вертикалі виконавчої влади на місцях, підконтрольної главі держави. У межах реалізації положень цього Закону було створено інститут Представників Президента України в областях, районах та містах обласного підпорядкування. Представники отримали широкі повноваження з координації та контролю діяльності місцевих органів, фактично ставши інструментом централізації виконавчої влади в умовах розбудови нової держави.

На практиці реалізація цієї реформи означала, що виконавчі комітети місцевих рад поступово втрачали свої повноваження, а на їх основі формувалися місцеві державні адміністрації, підзвітні центральному уряду та Президенту. В Україні було започатковано інституційну систему, в якій чітко розмежовувались органи представницької влади (місцеві ради) та державної виконавчої влади (держадміністрації), що стало важливою передумовою для подальших реформ децентралізації.

Попри те, що інститут Представника Президента України відіграв ключову роль у створенні вертикалі державної виконавчої влади в умовах політичної трансформації початку 1990-х років, його функціонування мало тимчасовий характер. Уже в 1994 р. було здійснено

перегляд моделі державного управління на місцях: інститут Представника Президента був офіційно ліквідований. Це рішення було мотивоване необхідністю підвищення ефективності виконавчої влади та уникнення дублювання її функцій із представницькими органами.

На заміну попередній моделі було запроваджено систему місцевих державних адміністрацій (МДА), які стали безпосередніми органами виконавчої влади на місцях. Це створило стабільну інституційну основу для виконавчої влади в регіонах, хоча і зберегло елементи централізації, що суперечили принципам децентралізованого самоврядування.

У подальшому функціонування МДА викликало численні дискусії щодо їхнього статусу, підзвітності, взаємодії з органами місцевого самоврядування та необхідності реформування в контексті децентралізаційних процесів. Зокрема, з 2014 р. в межах адміністративно-територіальної реформи та реформи децентралізації відбулося перезавантаження принципів взаємодії державної виконавчої влади і самоврядування: зменшення впливу місцевих держадміністрацій, посилення повноважень виконавчих органів рад територіальних громад, а також поетапне впровадження інституту префектів (як представників держави), передбаченого конституційною реформою (проект якої, однак, не було реалізовано в повному обсязі). Скасування інституту Представника Президента в 1994 р. стало початком нової фази еволюції публічної влади в Україні, заснованої на інституційному розмежуванні виконавчих функцій і демократичному поступі до формування більш автономної системи місцевого самоврядування.

Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. стало ключовим моментом у формуванні сучасної нормативно-правової основи функціонування місцевого самоврядування. Уперше в історії незалежної України статус територіальної громади було закріплено на рівні Основного Закону як первинного суб'єкта здійснення публічної влади на місцевому рівні. Конституція визначила місцеве самоврядування не лише як елемент адміністративної системи, а як окрему форму публічної влади, засновану на принципах народовладдя, правової самостійності та організаційної автономії.

Зокрема, ст. 140 Конституції України встановлює: «Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України... Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи» [8].

Це положення мало принципове значення для розмежування компетенцій між державними органами та органами місцевого самоврядування. Фактично Конституція 1996 р. започаткувала перехід від радянської моделі місцевої влади, орієнтованої на централізоване управління, до демократичної, європейсько-орієнтованої системи, у якій громада визнається носієм права самостійного вирішення питань місцевого значення. Окрім того, було запроваджено механізми представницького і безпосереднього самоврядування, що відкрило перспективи для розвитку участі громадян у процесах місцевого врядування.

У логічному продовженні реалізації положень Конституції України щодо децентралізації влади та розвитку демократичних інститутів 21 травня 1997 р. було ухвалено базовий нормативно-правовий акт у сфері місцевого самоврядування – Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5]. Цей Закон не лише конкретизував і розвинув конституційні положення, а й закріпив інституційні та процедурні засади функціонування місцевого самоврядування як окремої форми публічної влади.

Згідно із Законом, місцеве самоврядування визначається як гарантоване державою право та реальна спроможність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або через органи і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції

та законів України. Таким чином, у національній правовій системі було закріплено не лише формально-юридичне визнання громади як суб'єкта самоврядування, а й функціональну здатність до самостійного управління місцевими справами.

Особливу увагу Закон приділив принципам організації та діяльності місцевого самоврядування. До ключових із них віднесено: законність, гласність, підзвітність перед територіальною громадою, пріоритет прав і свобод людини, участь громадян в управлінні місцевими справами, самостійність у прийнятті рішень у межах повноважень, визначених законодавством. Ці принципи орієнтовані на формування відкритої, відповідальної та ефективної моделі місцевого врядування, що відповідає європейським стандартам, зокрема положенням Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 р., яку Україна ратифікувала у 1997 р.

Події Помаранчевої революції (листопад-грудень 2004 р.) стали важливим каталізатором суспільно-політичної активізації українського громадянського суспільства та сприяли актуалізації ролі місцевого самоврядування в умовах національної політичної кризи. У цей період місцеві громади, особливо в західних регіонах України, зокрема на Прикарпатті, продемонстрували високий рівень політичної свідомості та солідарності, який виявився в підтримці демократичних перетворень і принципу народовладдя.

Органи місцевого самоврядування не обмежувалися виконанням адміністративних функцій, а активно долучалися до загальнонаціонального протестного руху. Зокрема, місцеві ради ухвалювали символічні політичні резолюції на підтримку демократичних змін, організовували мітинги, демонстрації, а також формували делегації для участі в акціях громадянського спротиву в Києві. Такі дії свідчили про готовність органів місцевого самоврядування брати участь у процесах, що виходять за межі вузького локального управління, і показали значний мобілізаційний потенціал самоврядних структур як інституційної платформи для вираження громадської волі.

Цей період засвідчив, що місцеве самоврядування в Україні поступово трансформується з інструмента адміністративного управління в механізм політичної участі громадян, що є ознакою становлення зрілого громадянського суспільства. Водночас події 2004 р. підкреслили необхідність подальшої інституціоналізації участі громади у процесах прийняття політичних рішень на всіх рівнях влади.

Упродовж 2005–2007 рр. в Україні були здійснені перші спроби концептуального переосмислення засад місцевого самоврядування та підготовки до його системної реформи. Відзначено зростаюче усвідомлення необхідності оновлення інституційної архітектури публічної влади, зокрема в частині адміністративно-територіального устрою та механізмів управління на місцях. Важливим кроком у цьому напрямі стало створення у 2005 р. Міністерства з питань регіонального розвитку та будівництва України, що отримало мандат на координацію окремих напрямів реформи місцевого самоврядування, регіонального розвитку та просторового планування.

У 2006 р. розпочалося формування цілісної концепції адміністративно-територіальної реформи, яка активно обговорювалася як на рівні урядових структур, так і в експертному середовищі. Увага приділялася проблемам неефективної багаторівневої системи управління, слабкій спроможності місцевих рад та нерівномірному соціально-економічному розвитку регіонів. У цьому контексті посилювався діалог між центральною владою та органами місцевого самоврядування, що стало важливим кроком до формування партнерських відносин у процесі реформування.

Період 2010–2014 рр. в історії місцевого самоврядування України позначився загальнонаціональною тенденцією до централізації державної влади та зміцнення виконавчої вертикалі, що супроводжувалося системним звуженням повноважень органів місцевого самоврядування. У цей час політика адміністративного управління дедалі більше орієнтувалася на контроль із боку центральної влади, що проявлялося у зниженні рівня автономії місцевих рад, посиленні ролі місцевих державних адміністрацій та обмеженні механізмів громадської участі в прийнятті рішень.

Політична вертикаль, сформована у цей період, обмежувала можливості самостійного розвитку територіальних громад, що зумовлювало певну інституційну інертність у регіоні.

Однак у період Революції Гідності (листопад 2013 – лютий 2014 р.) відбулося суттєве переосмислення ролі місцевого самоврядування в контексті демократичної трансформації держави. У цей час спостерігалася активізація політичної та громадянської участі територіальних громад, зростання суспільної довіри до органів місцевого самоврядування як легітимних представників інтересів населення на місцях. Місцеві ради, особливо в західних регіонах України включно з Прикарпаттям, не лише декларували підтримку європейського курсу країни, а й брали участь у протестних ініціативах, ухвалювали політичні звернення, забезпечували координацію дій із громадськими структурами.

Цей період продемонстрував, що в умовах загальнодержавної політичної кризи саме місцеве самоврядування стало однією з ключових опор громадянського спротиву та самоорганізації, що свідчить про його зростаючу роль у суспільно-політичному житті України.

Важливим етапом інституційного розвитку місцевого самоврядування в Україні стало впровадження реформи децентралізації, яка офіційно розпочалася у 2014 р. Її нормативно-концептуальне підґрунтя було закладене з ухваленням Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р [9]. Цей документ визначив стратегічні напрями трансформації системи публічної влади на місцях і заклав ідеологічні основи для комплексного оновлення адміністративно-територіального устрою, розмежування повноважень між різними рівнями влади та посилення фінансової спроможності територіальних громад.

Концепція передбачала створення ефективної, прозорої та підзвітної системи місцевого самоврядування, здатної самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах, визначених Конституцією та законами України. Одним із ключових принципів, покладених в основу реформи, стала субсидіарність – передача повноважень на найближчий до громадян рівень управління, що найкраще відповідає сучасним стандартам європейського публічного врядування.

Зазначений документ започаткував формування нової моделі територіальної організації влади, орієнтованої на укрупнення базового рівня адміністративно-територіального поділу шляхом добровільного об'єднання територіальних громад. Такий підхід передбачав надання громадам реальної автономії в управлінні ресурсами, запровадження принципів фіскальної децентралізації, а також розвиток інституційної спроможності органів місцевого самоврядування. Реформа децентралізації, започаткована в 2014 р., стала не лише адміністративною модернізацією, а й спробою докорінної зміни філософії управління – від ієрархічної моделі до системи партнерських взаємин між державою та територіальними громадами.

Реформа децентралізації в Україні офіційно стартувала у 2015 р., коли було започатковано процес добровільного об'єднання територіальних громад у спроможні об'єднані територіальні громади (ОТГ). Цей підхід передбачав передачу значних повноважень від центральної влади до новоутворених ОТГ, які отримали розширені повноваження у ключових сферах місцевого значення, зокрема в освіті, медицині, соціальному захисті, а також розвитку інфраструктури [4]. Така модель сприяла підвищенню ефективності управління на місцях, поліпшенню якості надання публічних послуг та зміцненню фінансової спроможності територіальних громад.

Децентралізація у системі місцевого самоврядування розглядається як ключовий механізм передачі владних повноважень і ресурсів із централізованих органів державної влади на нижчі рівні управління, що дає змогу територіальним громадам ефективніше вирішувати питання місцевого значення. Цей процес є не лише адміністративно-територіальною реформою, а й важливим елементом демократизації суспільства, що сприяє підвищенню участі громадян у прийнятті управлінських рішень і забезпеченню більшої прозорості та підзвітності влади.

Одним із фундаментальних теоретичних принципів децентралізації є принцип субсидіарності, який закріплений у міжнародних стандартах публічного управління і отримав широке

застосування в європейській моделі місцевого самоврядування. Принцип субсидіарності полягає у тому, що владні функції повинні виконуватися на найнижчому, найближчому до громадянина рівні, якщо лише це можливо і лише у випадках, коли на цьому рівні можна досягти більшої ефективності, ніж на вищих рівнях управління. Це означає, що центральна влада втручається у місцеві справи лише тоді, коли місцеві інституції не в змозі самостійно вирішити певні питання.

У контексті місцевого самоврядування субсидіарність забезпечує баланс між автономією територіальних громад і необхідністю координації дій на регіональному та державному рівнях. Вона створює передумови для ефективного розподілу повноважень, уникаючи надмірної централізації або, навпаки, надмірної фрагментації влади. Цей принцип сприяє зміцненню місцевої демократії, розширенню прав і свобод громадян та підвищенню якості надання публічних послуг. Децентралізація, базована на принципі субсидіарності, виступає як важливий інструмент модернізації системи місцевого самоврядування, що відповідає сучасним викликам політичного управління, потребам громад та європейським стандартам демократичного врядування. Важливу роль у цьому контексті відіграє також підтримка міжнародних партнерів та європейських структур, які сприяють трансферу досвіду, наданню експертної допомоги та фінансової підтримки. Це посилює мотивацію для подальшої імплементації реформ та вдосконалення нормативної бази.

Висновки. Еволюція моделей місцевого самоврядування є багатовимірним процесом, який відображає зміну підходів до розподілу влади між центром і регіонами. Перехід від централізованих форм управління до децентралізованих структур зумовлений не лише необхідністю підвищення ефективності державного управління, а й запитом на посилення демократичних механізмів участі громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні. Історичний аналіз засвідчив, що централізовані моделі, які домінували в різні етапи розвитку державності, виявилися обмеженими у здатності реагувати на регіональні потреби, сприяли бюрократизації та знижували рівень політичної активності громадян. На противагу цьому децентралізація відкриває можливості для формування ефективного, відкритого та підзвітного місцевого врядування, здатного враховувати локальні особливості та інтереси територіальних громад. Особливої актуальності це питання набуває для України, яка, впроваджуючи реформу децентралізації у контексті європейської інтеграції, прагне поєднати принципи субсидіарності, автономії місцевих органів влади та єдності державної політики.

Таким чином, розуміння еволюційних етапів розвитку місцевого самоврядування дає змогу не лише оцінити ефективність уже впроваджених рішень, а й формувати стратегічне бачення подальших змін у напрямі демократизації та зміцнення інститутів влади на місцях.

Література:

1. Гай-Нижник П. Інститут державних повітових комісарів, повітових Національних рад та жандармерії у ЗУНР. URL: <https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2013doc.zunr.php>
2. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Друге доповнене видання. Т. І. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2002. 432 с.
3. Декларація про державний суверенітет України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/sh>
4. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
6. Закон України «Про Представника Президента України» від 5 березня 1992 р. № 2166-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2167-12>
7. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» від 7 грудня 1990 р. № 533-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1991. № 2. Ст. 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12/ed19901207>
8. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

9. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#Text>
10. Кутутяк М. Українські політичні партії і ЗУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2000. Вип. 6. С. 163–169.
11. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Нью-Йорк : Червона Калина, 1960. С. 258–259.
12. Лук'янюк В. Проголошення незалежності України. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/0824M/>
13. Мірчук П. Перший листопад. Торонто : Ліга визволення України, 1958. 63 с.
14. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданню 13 падолиста 1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18#Text>
15. Чубатий М. Державний лад на Західній Области Української Народньої Республіки. Львів, 1921. 40 с.

References:

1. Hai-Nyzhnyk, P. (n.d.). Instytut derzhavnykh povitovykh komisariiv, povitovykh Natsionalnykh rad ta zhandarmerii u ZUNR [Institute of State County Commissioners, County National Councils, and Gendarmerie in the Western Ukrainian National Republic (ZUNR)]. Retrieved from: <https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2013doc.zunr.php> [in Ukrainian].
2. Hrabovetskyi, V. (2002). Iliustrovana istoriia Prykarpattia [Illustrated History of Prykarpattia]. (2nd ed., Vol. 1). Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. [in Ukrainian].
3. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy. (n.d.). [Declaration on the State Sovereignty of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad» [Law of Ukraine «On Voluntary Association of Territorial Communities»]. (n.d.). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» vid 21 travnia 1997 roku № 280/97-VR. (1997). [Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vp#Text> [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro Predstavnyka Prezydenta Ukrainy» [Law of Ukraine «On the Representative of the President of Ukraine»]vid 5 bereznia 1992 r. № 2166-XII. (1992). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2167-12> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky «Pro mistsevi Rady narodnykh deputativ Ukrainskoi RSR ta mistseve samovriaduvannia» [Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic «On Local Councils of People's Deputies of the Ukrainian SSR and Local Self-Government»]vid 7 hrudnia 1990 r. № 533-XII. (1990). *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR)*, (2), 5. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12/ed19901207> [in Ukrainian].
8. Konstytutsiia Ukrainy. (n.d.).[Constitution of Ukraine]. Retrieved from ::<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> [in Ukrainian].
9. Kontseptsiiia reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini. (n.d.). [Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#Text> [in Ukrainian].
10. Kuhutiak, M. (2000). Ukrainski politychni partii i ZUNR.[Ukrainian Political Parties and the Western Ukrainian National Republic (ZUNR)]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, (6), 163–169. [in Ukrainian].
11. Kuzma, O. (1960). *Lystopadovi dni 1918 r.* [November Days of 1918]. New York: Chervona Kalyna. 443 s. (pp. 258–259). [in Ukrainian].
12. Lukianiuk, V. (n.d.). Proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy. [Proclamation of Ukraine's Independence]. Retrieved from <https://www.jnsn.com.ua/h/0824M/>[in Ukrainian].
13. Mirchuk, P. (1958). *Pershyi lystopad*. [The First November]. Toronto: Liha vyzvolennia Ukrainy. 63 s. [in Ukrainian].
14. Tymchasovi osnovnyi zakon pro derzhavnu samostiinist ukrainskykh zemel byshchoi avstro-uhorskoï monarkhii, ukhvalenyi Ukrainskoiu Natsionalnoiu Radoiu na zasidanni 13 padolysta 1918. (n.d.). [Temporary Basic Law on the State Independence of Ukrainian Lands of the Former Austro-Hungarian Monarchy, Adopted

by the Ukrainian National Council on November 13, 1918]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18#Text>[in Ukrainian].

15. Chubatyi, M. (1921). *Derzhavnyi lad na Zakhidnii Oblasti Ukrainskoi Narodnoi Respubliky*. [State System in the Western Region of the Ukrainian People's Republic]. Lviv. 40 s. [in Ukrainian].

Andrii Mishchuk, Marianna Mishchuk. Evolution of Local Self-Governance Models: From Centralism to Decentralization (Selected Aspects)

The article explores the historical and political evolution of local self-government models, focusing on the gradual transition from centralized forms of state administration to decentralized models of public governance. The authors examine the major stages in the development of local self-government across different political systems, emphasizing how perceptions of the role and functions of local communities within state structures have changed in response to shifting historical contexts, ideological frameworks, and political institutions.

Special attention is given to the theoretical foundations of local self-governance, particularly the principles of subsidiarity and the distribution of authority between central and regional levels of government. The study finds that while centralized models were characteristic of the early formation of the modern state, they have increasingly given way to decentralized approaches. These emerging models more effectively respond to the challenges of contemporary political governance, the practical needs of local communities, and the broader principles of democratization.

The article highlights that decentralization enhances governance efficiency, strengthens governmental accountability, promotes greater civic participation in decision-making processes, and contributes to the development of political culture at the local level.

The authors conclude that successful decentralization is achievable only under conditions of political stability, clearly defined legal and institutional frameworks, and the active engagement of citizens in local governance. These factors are essential to ensuring both the sustainability and legitimacy of decentralized governance structures in transitional and democratic societies.

Key words: *local self-government, decentralization, centralism, public administration, political system, democratization, subsidiarity, political culture, political reforms.*

Відомості про авторів:

Міщук Андрій – кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії
факультету історії, політології і міжнародних відносин,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Міщук Мар'яна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук
факультету історії, політології і міжнародних відносин,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 10.08.2025

Прийнята 04.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 323.1+304:321

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-31>

Валерій Паталаха

ORCID: 0009-0000-7567-2985

РОЛЬ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ ІЗ ПОГЛЯДУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Проаналізовано еволюцію підходів до розуміння ролі ідентичності у державотворчих процесах із погляду інституційного підходу. Установлено взаємозв'язок між ідентичністю, формами інституційного розвитку та спроможністю держави. У перших дослідженнях ранніх етапів становлення держави інституціоналістами практично не згадується роль ідентичності в державному будівництві. Однак згодом з'явилися праці, що підтверджують тезу про важливість політики ідентичності у становленні політичних інститутів. Коли еліта, насамперед економічна, була змушена взяти участь у хрестових походах, це сприяло створенню правителями екстрактивних інститутів. Застосування широкого спектру кількісних і якісних даних для розгляду конкретних механізмів дало змогу з'ясувати значення ідентичності для розвитку якісних бюрократичних інститутів.

Ключові слова: ідентичність, консолідація, інституціоналізм, держава, інститути, етнічність, бюрократія, громадянське суспільство.

Вступ. Із погляду інституційного підходу прийнято виділяти два основні типи інститутів, що визначають як економічний розвиток, так і розвиток держави загалом: екстрактивні та інклюзивні. Перші націлені на обмеження участі громадян у політичному житті, концентрацію політичної влади в руках еліти, що дає змогу останнім використовувати їх для збагачення та задоволення власних інтересів. Другі орієнтовані на розширення можливостей для участі всіх соціальних груп як у політиці, так і в економічному житті, що сприяє утвердженню поваги до приватної власності, зростанню продуктивності, конкуренції та в кінцевому підсумку добробуту громадян. «Вони створюють інклюзивні ринки, забезпечують конкурентне середовище, відкривають шлях до технологій та освіти, які є головними рушіями процвітання» [1, с. 73]. До того ж для свого належного функціонування інклюзивні інститути потребують і використовують державу, тому саме держава та створені й підтримувані нею політичні інститути є відповідальними за економічний розвиток країни. На думку інституціоналістів, саме неефективні та екстрактивні інститути є однією з основних причин стагнації або навіть занепаду економіки, соціальних негараздів та зростання нерівності серед громадян. Своєю чергою, консолідоване громадянське суспільство із сильним відчуттям спільної ідентичності сприяє створенню та ефективному функціонуванню інклюзивних інститутів. Тому *метою* даної статті є вивчення ролі ідентичності у рамках інституційного підходу.

Матеріал і методи дослідження. Значення ідентичності, що лежить в основі консолідації громадянського суспільства, розглядається в історичній перспективі з погляду інституційного підходу. У наукових працях, присвячених вивченню державотворчих процесів, зокрема ранніх етапів становлення держави, практично не згадується роль ідентичності в державному будівництві. Зазвичай такі праці зосереджені на вивченні досвіду країн Західної Європи, зокрема на таких чинниках, як війни, географія та колоніалізм [2–4]. Однією з причин такого упущення є те, що ступінь впливу групової політики на формування екстрактивних інститутів

© В. Паталаха, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

дещо обмежений нездатністю правителів істотно збільшити можливості в короткостроковій перспективі [5]. Тому якщо ідентичність і вивчалася в історичній перспективі, то вчені фокусувалися на матеріальних інтересах груп та еліт, а не на неекономічній ідентичності.

Результати та обговорення. Щоправда, кілька досліджень поставили під сумнів такий підхід. Проаналізувавши наукові праці про державотворення в Європі з акцентом на ролі воєн, Л. Блейдс та К. Пайк довели, що політика ідентичності відіграла певну роль у розвитку держави [6]. Коли еліта, насамперед економічна, була змушена покинути міста по всій Європі, щоб узяти участь у релігійних хрестових походах, правителям було легше будувати екстрактивні інститути. Вони також виявили, що місця з більшою кількістю хрестоносців демонстрували більшу політичну стабільність, а також зазнавали більшої експлуатації через десятину на хрестові походи – одну з перших форм подушного оподаткування в Європі. Зосередившись на релігійних мотивах еліт та на тому, як їхній відхід зменшив перешкоди для державотворення, можна отримати уявлення про механізми, за допомогою яких війна створює сприятливі умови для утвердження екстрактивних інститутів.

Низка інших досліджень також виявила подібні взаємозв'язки між ідентичністю та державотворенням. Так, турецький дослідник Ю. Магія на основі аналізу даних про місцеві податки кінця XIX ст. в Османській імперії, довів, що під час міждержавних воєн адміністративні одиниці з більш етнічно однорідним населенням могли збирати більше податків і мали більше можливостей для посилення фінансової спроможності держави [7]. Тобто традиційне твердження, що «війна творить державу», було опосередковане етнічним складом підданих.

Також було доведено, що китайські імператори під час правління династії Цін у період між 1644 і 1722 рр. частіше призначали чиновників зі своєї етнічної групи в ті регіони королівства, де відбувалися конфлікти [8]. Натомість у регіонах, де проблеми безпеки були менш гострими, вони покладалися на чиновників, вибраних за принципом меритократії. Таким чином, етнічні міркування впливали на ключові рішення щодо державотворення в періоди зовнішніх і громадянських воєн.

Зазвичай довести вплив ідентичності на інституційний розвиток можна шляхом аналізу податкової політики держави. Податки, засновані на ідентичності, такі як подушний податок на етнічні/расові меншини або десятина на хрестові походи, були найбільш очевидними на відміну від прихованих упереджень у сучасних дослідженнях розподілу суспільних благ або податкового навантаження. До того ж у багатьох випадках ключові інституційні особливості, такі як оподаткування на душу населення, бюрократичні органи або державні переписи населення, були вперше запроваджені після розширення виборчих прав, завоювань або воєн, що дало змогу сформулювати причинно-наслідкові висновки про значення ідентичності для політики.

Також можна використовувати широкий спектр кількісних та якісних даних для розгляду конкретних механізмів, через які ідентичність має значення для розвитку якісних бюрократичних інститутів. Так, низка вчених зосередилася на вивченні того, як створені на основі ідентичності союзи формували інститути навколо розширення виборчих прав, що було дещо незвичним для місцевої політики. У США закінчення Громадянської війни та емансипація афроамериканців були пов'язані з ослабленням податкової спроможності на рівні округів, оскільки еліти створили міжкласові коаліції багатих і бідних білих проти оподаткування [9].

Інші дослідження у цьому напрямі зосереджуються на особливій ролі неекономічних ідентичностей, які можуть призвести до результатів, не передбачених традиційними моделями, орієнтованими на врахування економічних інтересів. Ідентичність може впливати на якість інформації, яку держава може збирати про своїх підданих. Дослідження показали, що здатність збирати інформацію часто залежить від спільної мови, довіри підданих або наявності чиновників, що поважаються місцевим населенням [10; 11].

Правителі можуть краще збирати інформацію про своє населення, якщо етнічно однорідні групи населення є більш зрозумілими для чиновників. Наприклад, Ю. Магія вважає, що в пізній

Османській імперії адміністративні одиниці частіше проводили перепис населення, коли вони були однорідними [12]. У Російській імперії чиновники стикалися зі значними труднощами під час збору інформації про кількість членів етнічних груп, що не належали до їхньої спільноти, особливо коли вони поклалися на посередників, які надавали їм інформацію про своїх підданих замість того, щоб безпосередньо інвестувати в бюрократичний потенціал [13]. У результаті православні чиновники затримували та утримували державну допомогу під час голоду наприкінці XIX ст. в районах із більшою кількістю мусульманського населення, оскільки їм бракувало інформації про мусульманські громади. У кожному із цих випадків етнічна ідентичність впливала на зрозумілість і оподатковуваність, а в кінцевому підсумку – на якість суспільних благ.

Ідентичність також може пояснити, хто саме стає чиновником – представником держави на місцях. Дослідження уже згаданого П. Пена про Китай XVII ст. виявило, що правителі йшли на компроміси між етнічною лояльністю та компетентністю і вибирали представників своєї етнічної групи, коли лояльність цінувалася більше як спосіб забезпечити інформацію в небезпечні часи [8]. Правителі можуть прагнути підкреслити питання ідентичності, навіть якщо в результаті цього вони втратять доходи. Так, після арабського завоювання християнського Єгипту арабський халіфат стягував із немусульман як недискримінаційний податок, так і подушний податок, який скасовувався після навернення в іслам [14]. Зіткнувшись із падінням доходів через масове навернення християн до ісламу, правителі закликали до ще ширшого прийняття ісламу, що свідчить про те, що мотиви ідентичності переважали економічні. У США дискримінація на основі ідентичності впливала на військову спроможність держави, оскільки відсутність інклюзивності в інститутах може перешкоджати добровільному призову, послаблювати військові зусилля та посилювати розбіжності на основі ідентичності [15]. Так, після нападу на Перл-Харбор чорношкірі американці рідше записувалися в армію в округах із вищим рівнем дискримінації за расовою ознакою.

Ще один напрям досліджень у сфері інституціоналізму зосереджується на впливі екстрактивних інституцій на розвиток. Одним із найперших прикладів такого роду аналізу є стаття Д. Аджемоглу та його колег про зв'язок між історичним європейським колоніалізмом та моделями поселення і сучасним економічним розвитком [16]. Інший напрям досліджень вивчає довгострокові наслідки работоргівлі в Африці. Так, африканська работоргівля негативно вплинула на економічний розвиток [17], а наявність предків, які зазнали жорстоких набігів під час работоргівлі, пов'язана з нижчим рівнем довіри в сучасній Африці [18]. Разом ці роботи визначають напрями досліджень ролі інститутів, заснованих на расовій приналежності, у формуванні довгострокових траєкторій зростання та нерівності, що сприяло активній дискусії про стійкість інститутів.

Більш сучасні наукові дослідження поглибили й розширили цей напрям досліджень. Однією з важливих сфер досліджень є аналіз довгострокових наслідків історичного антисемітизму та Голокосту для сучасної політики. Наприклад, В. Чарниш вважає, що прихований антисемітизм у Польщі був пов'язаний зі вступом до Європейського Союзу (ЄС) [13]. Порівнявши дані про чисельність місцевої єврейської громади до Голокосту, насильство проти євреїв у 1941 р. та місцеву опозицію до вступу в ЄС у 2003 р., вона виявила залежність між цими історичними показниками та сучасним спротивом вступу до ЄС. Крайньоправі політичні діячі використовували антисемітські аргументи, обґрунтовуючи свою позицію проти ЄС, і ці аргументи були більш переконливими для виборців у регіонах, де антисемітизм був історично найсильнішим і передавався з покоління в покоління навіть після знищення місцевої єврейської громади.

Також було встановлено взаємозв'язок між німецьким нацистським режимом і нетерпимістю до інших груп у сучасній Німеччині [19]. Використовуючи дані про історичну близькість до концентраційних таборів, автори статті виявили, що їх можна використовувати для пояснення нетерпимості, ксенофобії та підтримки ультраправих партій серед сучасних німців. Інші дослідження пов'язують історичний антисемітизм із ростом популярності нацизму

в 1930-х роках, виявляючи, що погроми під час пандемії чуми були провісниками антисемітського насильства та підтримки нацистської партії у 1920–1930-х роках [20].

Висновки. Отже, аналіз праць інституціоналістів, присвячених ідентичності, допомагають краще зрозуміти її вплив на становлення та розвиток держави у кількох аспектах. По-перше, очевидним є взаємозв'язок між ідентичністю, формами інституційного розвитку та спроможністю держави, які часто вважаються пов'язаними виключно з більш масштабними макроісторичними силами. По-друге, дослідження ідентичності зазвичай зосереджуються або на поведінці та формуванні вподобань на індивідуальному рівні, або на макрорівні, намагаючись зрозуміти, як економічні та культурні характеристики груп формують сукупні політичні результати, такі як насильство, голосування або суспільні блага. Розглянуті вище дослідження про необхідність визнання важливості ролі ідентичності на мезорівні у формуванні інститутів. Місцевий контекст етнічних процесів також може допомогти зрозуміти еволюцію податкових інструментів, чиновництва, перепису населення або адміністративних органів.

Література:

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності. Київ : Наш формат, 2016.
2. Besley T., Persson T. Pillars of Prosperity: The Political Economics of Developmental Clusters. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011.
3. Centeno M.A. Blood and Debt: War and the Nation-State in Latin America. University Park: Pennsylvania State University Press 2002.
4. Engerman S., Sokoloff K.L. Factor Endowments, Inequality, and Paths of Development among New World Economies. *NBER Working Paper*. 2002. № 9259.
5. Soifer H.D. State Power and the Economic Origins of Democracy. *Studies in Comparative International Development*. 2013. Vol. 48. № 1. P. 1–22.
6. Blaydes L., Paik C. The Impact of Holy Land Crusades on State Formation: War Mobilization, Trade Integration and Political Development in Medieval Europe. *International Organization*. 2016. Vol. 70. № 3. P. 551–586.
7. Magiya Y. Ethnic Composition, Legibility and the Conditional Effect of War on Fiscal Capacity. Working paper, 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3684162
8. Peng P. Meritocracy Reimagined: Ideational Foundations of State-Building in Imperial China, *Journal of Historical Political Economy*. 2025. Vol. 4. № 4. P. 439–469.
9. Suryanarayan P., White S. Slavery, Reconstruction, and Bureaucratic Capacity in the American South. *American Political Science Review*. 2021. Vol. 115. № 2. P. 568–584.
10. Lee M., Zhang N. Legibility and the Informational Foundations of State Capacity. *Journal of Politics*. 2017. Vol. 79. № 1. P. 118–132.
11. Scott J.C. Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed. New Haven, CT: Yale University Press, 1998.
12. Magiya Y. Ethnic Composition, Legibility and the Conditional Effect of War on Fiscal Capacity. *Working paper*, 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3684162
13. Charnysh V. Historical Legacies of Interethnic Competition: Anti-Semitism and the EU Referendum in Poland. *Comparative Political Studies*. 2015. Vol. 48. № 13. P. 1711–1745.
14. Saleh, Mohamed, and Jean Tirole Taxing Identity: Theory and Evidence from Early Islam. *Econometrica*. 2021. Vol. 89. № 4. P. 1881–1919.
15. Qian N., Tabellini M. Discrimination and State Capacity: Evidence from WWII U.S. Army Enlistment. *Working paper*, 2022. URL: <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/seminarpapers/11th-pspe-annual-conference/discrimination-and-state-capacity.pdf>
16. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.A. The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*. 2001. Vol. 91. № 5. P. 1369–1401.
17. Nunn N. The Long Term Effects of Africa's Slave Trades. *Quarterly Journal of Economics*. 2008. Vol. 123. № 1. P. 139–176.
18. Nunn N., Wantchekon L. The Slave Trade and the Origins of Mistrust in Africa. *American Economic Review*. 2011. Vol. 101. № 7. P. 3221–3252.

19. Homola J., Pereira M.M., Tavits M. Legacies of the Third Reich: Concentration Camps and Out-Group Intolerance. *American Political Science Review*. 2020. Vol. 114. № 2. P. 573–590.
20. Voigtländer N., Voth H.-J. Persecution Perpetuated: The Medieval Origins of Anti-Semitic Violence in Nazi Germany. *Quarterly Journal of Economics*. 2012. Vol. 127. № 3. P. 1339–1392.

References:

1. Adzhemoglu, D., Robinson, D. (2016). *Chomu natsii zanepadaui? Pokhodzhennia vldy, bahatstva i bidnosti*. [Why do nations decline? The origins of power, wealth and poverty] Kyiv: Nash format, 2016. [in Ukrainian].
2. Besley, T., Persson T. (2011) *Pillars of Prosperity: The Political Economics of Developmental Clusters*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011.
3. Centeno, M.A. (2002). *Blood and Debt: War and the Nation-State in Latin America*. University Park: Pennsylvania State University Press 2002.
4. Engerman S., Sokoloff K.L. (2002). Factor Endowments, Inequality, and Paths of Development among New World Economies. NBER Working Paper. 2002. №. 9259.
5. Soifer, H.D. (2013). State Power and the Economic Origins of Democracy. *Studies in Comparative International Development*. 2013. Vol. 48. № 1. P. 1–22.
6. Blaydes, L., Paik, C. (2016). The Impact of Holy Land Crusades on State Formation: War Mobilization, Trade Integration and Political Development in Medieval Europe. *International Organization*. 3 (70), P. 551–586.
7. Magiya, Y. (2020). Ethnic Composition, Legibility and the Conditional Effect of War on Fiscal Capacity. Working paper. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3684162
8. Peng, P. (2025). Meritocracy Reimagined: Ideational Foundations of State-Building in Imperial China, *Journal of Historical Political Economy*. 4 (4), 439–469.
9. Suryanarayan, P., White, S. (2021). Slavery, Reconstruction, and Bureaucratic Capacity in the American South. *American Political Science Review*. 2 (115), 568–584.
10. Lee, M., Zhang, N. (2017). Legibility and the Informational Foundations of State Capacity. *Journal of Politics*. 1 (79), 118–132.
11. Scott, J.C. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven, CT: Yale University Press, 1998.
12. Magiya, Y. (2020). Ethnic Composition, Legibility and the Conditional Effect of War on Fiscal Capacity. Working paper. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3684162
13. Charnysh, V. (2015). Historical Legacies of Interethnic Competition: Anti-Semitism and the EU Referendum in Poland. *Comparative Political Studies*. 13 (48), 1711–1745.
14. Saleh, M., Tirole, J. (2021). Taxing Identity: Theory and Evidence from Early Islam. *Econometrica*. 4 (89), 1881–1919.
15. Qian, N., Tabellini, M. (2022). Discrimination and State Capacity: Evidence from WWII U.S. Army Enlistment. Working paper. URL: <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/seminarpapers/11th-pspe-annual-conference/discrimination-and-state-capacity.pdf>
16. Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J.A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*. 5 (91), 1369–1401.
17. Nunn, N. (2008). The Long Term Effects of Africa's Slave Trades. *Quarterly Journal of Economics*. 1 (123). P. 139–176.
18. Nunn, N., Wantchekon, L. (2011). The Slave Trade and the Origins of Mistrust in Africa. *American Economic Review*. 7 (101), 3221–3252.
19. Homola, J., Pereira, M.M., Tavits M. 2020. Legacies of the Third Reich: Concentration Camps and Out-Group Intolerance. *American Political Science Review*. 2 (114), 573–590.
20. Voigtländer, N., Voth, H.-J. (2012). Persecution Perpetuated: The Medieval Origins of Anti-Semitic Violence in Nazi Germany. *Quarterly Journal of Economics*. 3 (127), 1339–1392.

Valerii Patalakha. The role of identity in state-building processes from the perspective of the institutional approach

The article analyses the evolution of approaches to understanding the role of identity in state-building processes from the point of view of the institutional approach. The relationship between identity, forms

institutional development and state capacity is established. In the first studies of the early stages of state formation, institutionalists hardly mentioned the role of identity in state building. Later, however, works appeared that confirm the thesis of the importance of identity politics in the formation of political institutions. When the elite, primarily the economic elite, was forced to take part in the Crusades, it contributed to the creation of extractive institutions by the rulers. The use of a wide range of quantitative and qualitative data to examine specific mechanisms has made it possible to clarify the importance of identity for the development of quality bureaucratic institutions.

Key words: *identity, consolidation, institutionalism, state, institutions, ethnicity, bureaucracy, civil society.*

Відомості про автора:

Паталаха Валерій – кандидат філософських наук, докторант,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України.

Надійшла 09.08.2025

Прийнята 12.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 321.74:324(474.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-32>

Сергій Пахоменко

ORCID: 0000-0003-1137-3585

Ірина Грідіна

ORCID: 0000-0002-3398-7708

Костянтин Балабанов

ORCID: 0000-0001-7990-5272

ВИБОРИ В ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЛАТВІЇ 2025 РОКУ: ПОЛІТИЧНА ФРАГМЕНТАЦІЯ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ

У статті розглядаються результати місцевих виборів у Латвії 2025 р. з акцентом на політичну фрагментацію, регіональні відмінності та роль популістських акторів. Дослідження ґрунтується на даних про виборчу активність, структуру партійної системи, коаліційні перспективи та організаційні виклики виборчого процесу. Автори роблять висновок, що підвищення явки є позитивним сигналом для демократичної легітимності, однак фрагментація партійної системи та регіональні диспропорції ускладнюють формування стабільного управління. Перспективи парламентських виборів 2026 р. залежатимуть від здатності центристських сил протидіяти зростанню популізму через оновлення кадрового складу та програмних платформ.

Ключові слова: Латвія, місцеві вибори, Рига, Латгале, органи місцевого самоврядування, територіальні громади, регіони.

Вступ. 7 червня 2025 р. в Латвійській Республіці відбулися муніципальні вибори, які мали значення не лише на рівні місцевого самоврядування, а й на загальнонаціональному рівні. Підсумки голосування у столиці – місті Рига, найбільшому урбаністичному центрі країни, – виконали функцію політичного індикатора настроїв суспільства. Водночас результати в інших регіонах і територіальних громадах продемонстрували наявність виразних соціально-політичних відмінностей. Головним дослідницьким питанням у цьому контексті є визначення того, чи свідчать результати місцевих виборів 2025 р. про зміцнення або послаблення демократичної стабільності в умовах поглиблення політичної фрагментації та посилення ролі популістських акторів.

Проблематика місцевих виборів у Латвії неодноразово ставала предметом досліджень, особливо у зв'язку з територіальною реформою та трансформаціями у партійній системі [2]. У працях, присвячених виборчим кампаніям 2013–2021 рр., було зафіксовано стійку тенденцію до зниження виборчої активності – від 59% у 2013 р. до рекордно низьких 34% у 2021 р. [5]. Дослідники також наголошують, що політична фрагментація на місцевому рівні зумовлюється як формуванням численних локальних партійних об'єднань, так і розколами у великих національних партіях [2].

Метою статті є аналіз результатів муніципальних виборів у Латвії 2025 р. з позицій виборчої активності, структурних характеристик партійної системи, регіональної специфіки та організаційних викликів виборчого процесу.

© С. Пахоменко, І. Грідіна, К. Балабанов, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Методи дослідження передбачають застосування кількісного та якісного аналізу електоральної ситуації у регіонах Латвії, зокрема через розрахунок індексу фрагментації для територіальних громад, порівняння рівня явки на вибори, контент-аналізу передвиборчих програм партій та блоків тощо.

Результати та обговорення. Місцеві вибори у Латвії проводяться за пропорційною системою із закритими партійними списками. Кожна адміністративна одиниця – громада чи місто – є окремим виборчим округом; у Ризі, наприклад, розподіляється 60 мандатів. Виборці голосують за один партійний список, при цьому вони можуть змінити внутрішній рейтинг кандидатів у цьому списку, відзначаючи їх «зеленим» або «червоним» хрестиком. Такий механізм персоналізованого голосування впливає лише на порядок кандидатів у межах списку, але не на розподіл мандатів між партіями. Виборчий бар'єр становить 5% дійсних голосів у межах округу. Партії, що його подолали, беруть участь у подальшому розподілі мандатів, який здійснюється за методом д'Ондта [7]. Ця формула пропорційного представництва певною мірою сприяє більшим політичним силам, підвищуючи ефективність «ваги» їхніх голосів, і водночас забезпечує відносну стабільність коаліційних процесів.

У 2025 р. загальнонаціональна явка становила 47%, що на 13 відсоткових пунктів більше, ніж у 2021 р. [12]. У Ризі цей показник досяг 52%, що є найвищим результатом із 2013 р. Аналітики пов'язують зростання активності виборців із високим рівнем політичної поляризації, зокрема через кампанії двох яскраво поляризованих політиків популістського спрямування: Айнарса Шлесерса (*Latvija pirmajā vietā* – «Латвія перш за все») та Алексея Рослікова (*Stabilitātei!* – «Стабільність!»), які мобілізували різні сегменти електорату [7; 2].

Айнарс Шлесерс – бізнесмен і політик, автор та лідер низки партійних ініціатив, починаючи від участі у «*Jaunā partija*» та «*Latvijas Pirmā partija*» до сучаснішого проєкту «*Latvija pirmajā vietā*», який символізує його повернення в активну національну політику у 2020–2022 рр. Популізм Айнарса Шлесерса полягає у системній побудові політичної комунікації на простих, емоційно заряджених обіцянках і гучних меседжах, що апелюють до економічних очікувань і відчуття несправедливості у значної частини виборців. Риторика Шлесерса гнучко адаптується до аудиторії: бізнесу обіцяється дерегуляція та підтримка, широким верствам населення – підвищення доходів і розвиток інфраструктури. Такий підхід є класичною популістською тактикою – обіцянки швидких рішень складних проблем без пояснення їх реалізації.

Алексейс Росліковс публічну відомість здобув як лідер проєкту «*Stabilitātei!*» і колишній депутат Сейму, що позиціонує себе як захисник інтересів російськомовного електорату в умовах посиленої мовної та ідентичнісної політики в Латвії [1]. У парламенті та поза ним його діяльність вирізнялася поєднанням популістської риторики, критики офіційних ініціатив із «десоветизації/дерусифікації» та активного використання медіа й вуличних акцій для мобілізації прихильників; це дало йому швидкий злет у періоди суспільної напруги, але також породило постійні конфлікти з мейнстримними партіями й установами. У передвиборчих кампаніях і публічних інтерв'ю Росліковс апелював до тем економічної нестабільності й захисту соціальних прав, одночасно підкреслюючи мовні та культурні претензії російськомовної громади, – підхід, який у латвійському контексті часто інтерпретується як виклик державній політиці зміцнення статусу латвійської мови [4]. У червні 2025 р. його публічний образ набув нового виміру після інциденту в Сеймі: 5 червня його було виведено з пленарного засідання за «неетичну поведінку» й промову російською мовою з образливими жестами, що зумовило подальше ініціювання перевірки мандатної та етичної комісій і стало безпосереднім поштовхом до кримінального розслідування з боку Служби державної безпеки (VDD) [10]. Державна служба безпеки 9 червня 2025 р. порушила кримінальне провадження щодо можливого «надання допомоги державі-агресорові» і «підбурювання до національної ворожнечі», а 16 червня відбулися слідчі дії й тимчасовий допит/затримання, після чого політик був звільнений; цей епізод продемонстрував, як риторика та публічні

акти можуть миттєво трансформуватися в правову проблему в умовах посиленої уваги органів безпеки до ймовірних впливів ззовні [14].

Водночас медійний простір і фактчекінгові ініціативи звертали увагу на поширення неточностей і маніпуляцій у передвиборчих заявах «Stabilitātei!», що послаблює довіру частини громадськості й слугує аргументом для критиків щодо небезпечності його стилю політичної комунікації [9].

Роль Росліковса у сучасній латвійській політиці найкраще розуміти через дві взаємопов'язані лінзи: по-перше, як приклад лідера, що реалізує мобілізаційну стратегію на основі етнолінгвістичної ідентичності та соціально-економічних страхів, що властиво популістським рухам; по-друге, як політика, чия риторика перебуває на межі легітимності в країні з чутливою історією радянської політики і де державні інститути уважно моніторять можливі загрози національній безпеці. Наукові дослідження з мовної політики та політології, виконані латвійськими академічними інституціями, пояснюють, що подібні політичні стратегії знаходять попит серед тих груп, які відчують себе маргіналізованими в процесах національної ідентифікації, і підкреслюють необхідність комплексних політик інтеграції та громадянської освіти, щоб зменшувати ризики радикалізації риторики та зовнішнього інформаційного впливу [4]. У перспективі вплив Росліковса залежатиме від здатності його партії трансформувати електоральний популізм у стійкі організаційні механізми (лояльні місцеві структури, здатність проходити ценз виборів, якісна політична пропозиція) та від реакції державних інституцій: жорсткі правові кроки проти окремих виступів можуть одночасно зменшувати короткостроковий вплив і підживлювати наративи переслідування серед прихильників [15].

У цілому ж за результатами виборів політична карта Риги стала ще більш фрагментованою: окрім традиційних партій, до ради потрапили «Суверенна влада» та «Союз нових латишів», які відкололися від «Стабільності!» та «Злагоди», але представляють радикальніші позиції (табл. 1) [11].

У Ризі партія «Латвія понад усе» під керівництвом Айнарса Шлесера здобула найбільшу кількість місць у міській раді, проте її результат не відповідав первинним очікуванням лідера, який прогнозував близько 30% голосів. Цей розрив між очікуваннями і фактичними результатами свідчить про певні обмеження в мобілізації електорату та можливі виклики у подальшому консолідуванні підтримки серед виборців. Водночас ліволіберальні «прогресисти» попри втрату кількох мандатів порівняно з попередніми виборами утримали позиції другої за силою партії в «демократичному центрі», що надає їм вагому роль у формуванні майбутньої коаліції.

Істотною несподіванкою виборчого циклу став союз між «Suverēnās varas» («Суверенні сили») та «Arvienības Jaunlatvieši» («Союз нових латвійців»). Ці політичні сили, які утворилися внаслідок відколу від лівопопулістської та русофільської партії «Стабільність!» і «Saskana» («Гармонія»), висловили невдоволення занадто центристською позицією останніх, а також їхнім, на думку частини електорату, недостатньо радикальним опозиційним курсом. Це явище відображає

Таблиця 1

Результати муніципальних виборів у Ризі 2025 року

Партія	Відсоток голосів	Кількість місць
Latvija pirmajā vietā (Латвія перш за все)	18.16	13
Progresīvie (Прогресивні)	16.6	11
Nacionālā apvienība (Національне об'єднання)	14.16	10
Jaunā Vienotība (Нова Єдність)	12.93	9
Suverēnās varas + Arvienības Jaunlatvieši (Суверенна влада + Союз нових латишів)	12.17	8
Stabilitātei! (Стабільність!)	6.94	5
Arvienotais saraksts (Об'єднаний список)	6.29	4

не лише процес фрагментації традиційного російськомовного електорату, а й посилення ідеологічної поляризації, що ускладнює формування єдиної альтернативи домінуючим політичним акторам.

Партія «Saskana» («Гармонія»), яка раніше була ключовим гравцем латвійської політики і тривалий час представляла колишнього мера Риги Нільса Ушаковса, продовжує втрачати вплив. Ця тенденція, зумовлена як внутрішніми проблемами партійної організації, так і поступовим розпадом традиційної бази російськомовних виборців, ілюструє ширший тренд політичної фрагментації серед етнічних меншин у Латвії та посилення конкуренції на цьому політичному просторі.

Партія діючого мера Риги Вілніса Кірсіса «Нова Єдність» чітко позиціонує себе як сила, що підтримує європейську інтеграцію, трансатлантичне партнерство та ринкову економіку. Результат цієї партії вважається задовільним, особливо враховуючи попередні опитування, які пророкували їй гірші перспективи. Утрата лише одного мандата є свідченням стабільності електоральної підтримки цієї політичної сили та її потенціалу для участі у формуванні міської коаліції. Хоча Кірсіс не є харизматичним лідером у стилі народного трибуна, він функціонує як символ адміністративної стабільності та поступової модернізації місцевого управління [7].

Загалом політична конфігурація в Ризі вказує на збереження високої конкуренції між різноспрямованими силами, ускладненої внутрішньопартійними відколами і необхідністю компромісів для формування дієвого управлінського механізму. Ця ситуація є характерною для сучасних європейських міст із багатопартійною системою, де баланс між стабільністю та представництвом різних інтересів залишається центральною проблемою.

Тоді як у столиці Латвії – Ризі ключовими темами політичного дискурсу залишаються питання європейських цінностей, міської мобільності та цифрової трансформації, регіональні пріоритети суттєво відрізняються. У Відземі, Латгалії та Земгалійському регіоні політична увага концентрується на проблемах інфраструктури, таких як стан доріг та доступ до широко-смугового Інтернету, а також на критичних соціально-економічних викликах, серед яких – відтік молоді, підтримка сільського господарства і нестача робочих місць. Ця розбіжність у фокусі відображає глибокі регіональні диспропорції у рівні розвитку та доступності базових ресурсів, що, своєю чергою, формує різні політичні настрої й пріоритети виборців.

Особливо примітним є те, що у регіоні Латгалія популістська риторика отримала відгук серед частини населення, особливо в контексті відчуття політичного та культурного відчуження від центру влади – Риги. Кандидати на кшталт Айнарса Шлесерса знайшли у цій місцевості уразливу аудиторію, що вказує на існування суспільних груп із посиленою недовірою до традиційних політичних сил. Водночас відзначимо той факт, що інші партії та кандидати в окремих регіонах, зокрема в Латгалії, або взагалі не брали активної участі у виборах, або суттєво зменшили інтенсивність передвиборчих кампаній. Така стратегія може сигналізувати про втрату політичної привабливості або ресурсів, а також про недооцінку регіональних проблем із боку центральних політичних структур, що потенційно посилює ризики політичної нестабільності та радикалізації.

Проте, незважаючи на локальні прояви популізму, загальна виборча картина не демонструє системного зростання цього явища в масштабах країни. У цьому контексті особливої уваги заслуговують результати місцевих виборів у Даугавпілсі – другому за величиною місті Латвії та центрі регіону Латгалія. Там домінуючим політичним гравцем стала партія «Saraun, Latgale!!» («Вперед, Латгале!!»), що здобула впевнені 68,25% голосів. Чинний мер Андрей Елксніньш, який очолює цю партію, користується широкою підтримкою, що зумовлено, зокрема, орієнтацією на двомовну ідентичність населення (російську та латгальську – регіональний діалект латиської мови).

Важливо відзначити, що у минулому мер Елксніньш демонстрував особливу політичну позицію, уникаючи однозначних висловлювань щодо війни в Україні. Сьогодні, контролюючи 14 із 15 місць у міській раді, він має міцну владу в Даугавпілсі, що підсилює його вплив у регіональній політиці.

Паралельно із цим значний вплив у Латгалії має партія «Зелених і селян» («Zaļoun Zemnieku savienība»), яка здобула більшість у більшості міст регіону. Її центристсько-консервативні

Таблиця 2

Результати муніципальних виборів у ключових містах Латгалі 2025 року

Місто	Партія-переможець	Відсоток голосів	Кількість місць у раді
Даугавпілс	Sarauj, Latgale! (Вперед, Латгалі!)	68.25	14
Резекне	Latvija pirmajā vietā/Korā Latvijai (Латвія перш за все / Разом для Латвії)	50.55	8

гасла, що акцентують увагу на розвитку сільських територій і регіональній автономії, знайшли відгук у частини місцевого населення.

Виборчий союз «Latvija pirmajā vietā/Korā Latvijai» («Латвія на першому місці»/«Разом за Латвію»), очолюваний колишнім мером Резекне Александром Барташевичем, продемонстрував на місцевих виборах 2025 р. в Резекне значну політичну перевагу, здобувши 8 із 13 місць і отримавши 50,55% голосів за попередніми даними Центральної виборчої комісії. Цей результат відображає не лише особистий політичний капітал Барташевича, а й загальну тенденцію посилення регіональних політичних сил у Латгалії, що відображає специфіку місцевих політичних та соціальних процесів [3].

Сам Барташевич раніше очолював міську раду після виборів 2021 р. як представник партії «Saskana» («Гармонія»), що традиційно орієнтується на російськомовний електорат. Однак у 2023 р. він був виключений із партії через суперечливу позицію щодо російського вторгнення в Україну та звинувачення в шкоді іміджу партії. Після виходу з «Гармонії» Барташевич заснував власний політичний союз «Korā Latvijai», об'єднавши колишніх членів міської ради, що демонструє тенденцію фрагментації та персоналізації локальної політики.

У ширшому контексті регіону Латгалія спостерігається помітна концентрація політичних голосів у руках регіональних партій, що відображає місцеву політичну специфіку та високий рівень регіональної ідентичності. Так, у Даугавпілсі партія «Вперед, Латгалі!» на чолі з мером Андреем Елксніньшем здобула переконливу перемогу, тоді як у Резекне домінує коаліція «Латвія перш за все/Разом для Латвії» під керівництвом Барташевича. Ця диференціація свідчить про те, що регіональні політичні гравці володіють суттєвим впливом, формуючи політичний ландшафт на місцевому рівні і впливаючи на баланс сил у межах регіону (табл. 2).

Вибори супроводжувалися технічними проблемами: автоматизовані системи підрахунку дали збої, довелося рахувати вручну, що спричинило затримки та критику ЦВК і Міністерства захисту навколишнього середовища та регіонального розвитку [8]. KNAV розпочав 74 провадження, пов'язані з порушеннями агітації [11], а кілька обраних депутатів відмовилися від мандатів, викликавши обурення громадськості [13].

Висновки. Підвищення явки у 2025 р. є позитивним сигналом для демократичної легітимності, але 53% утрималися від голосування, що залишається проблемою. Фрагментація партійної системи зросла, з'явилися нові популістські та регіональні гравці, які ускладнюють формування стабільних коаліцій. Регіональні відмінності виявилися особливо гостро в Латгалі, де домінують партії з регіональною та двомовною ідентичністю. Організаційні збої під час підрахунку голосів негативно вплинули на довіру до виборчих інститутів, що вимагає технічної та процедурної модернізації. Перспективи парламентських виборів 2026 р. значною мірою залежатимуть від здатності центристських сил оновити свій кадровий склад і програму, щоб конкурувати з популістами.

Література:

1. Auers D. The Russia-Ukraine War and Right-Wing Populism in Latvia. *The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-wing Populism in Europe*. / eds. G. Ivaldi, E. Zankina. Brussels: European Center for Populism Studies (ECPS), 2023. URL: <https://www.populismstudies.org/the-russia-ukraine-war-and-right-wing-populism-in-latvia/> (дата звернення: 13.08.2025).

2. 2025 Latvian municipal elections show increasing political fragmentation. *Euractiv*. URL: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/latvian-municipal-elections-show-increasing-political-fragmentation> (дата звернення: 13.08.2025).
3. 2025. gada pašvaldību vēlēšanu rezultāti – Rēzekne. *Centrālā vēlēšanu komisija*. URL: <https://dati.cvk.lv/PV2025/velesanu-rezultati/latgale/rezekne/> (дата звернення: 13.08.2025).
4. Druviete I. Pārļiecība. Valoda, sabiedrība, politika. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 280 l.
5. Latvia's municipal elections: preliminary results show diverse local landscapes and increased voter turnout. *Baltic News*. URL: <https://balticnews.com/latvias-municipal-elections-preliminary-results-show-diverse-local-landscapes-and-increased-voter-turnout/> (дата звернення: 13.08.2025).
6. LTRK aicina atbalstu uzņēmumiem paredzēt neatkarīgi no pārstāvētās nozares. *DIENA*. URL: <https://www.diena.lv/raksts/politika/slesers-un-vina-konfliktsituacijas-politika-14238034> (дата звернення: 13.08.2025).
7. Morwinsky O., Spēlmane-Baumane U., Bērziņš V. Stimmen der Mitte, Schatten der Ränder – Lettlands politische Weggabelung? Kommunalwahlen in Lettland im Juni 2025. *Konrad-Adenauer-Stiftung*. URL: <https://www.kas.de/documents/252038/33614432/Stimmen+der+Mitte%2C+Schatten+der+Ra%CC%88nder.pdf/6e44c24b-a1ab-fe33-ae5c-9191799cf678?version=2.0&t=1749635825251> (дата звернення: 13.08.2025).
8. Pasvaldību velesanu norises procesa ir pielautas butiskas kludas. *Delfi*. URL: <https://www.delfi.lv/193/politics/120076088> (дата звернення: 13.08.2025).
9. Puriņa E., Siliņš R. «Re:Check»: Kā pirms pašvaldību vēlēšanām rīdziniekus maldina Rosļikovs un Šlesers? *LSM.lv*. URL: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/02.06.2025-recheck-ka-pirms-pasvaldibu-velesanam-ridziniekus-maldina-roslikovs-un-slesers.a601392/> (дата звернення: 13.08.2025).
10. Saeima deputy Rosļikovs expelled from debating chamber. *LSM+ English*. URL: <https://eng.lsm.lv/article/politics/saeima/05.06.2025-saeima-deputy-roslikovs-expelled-from-debating-chamber.a601935/> (дата звернення: 13.08.2025).
11. Saistība ar pasvaldību velesanam KNAB līdz sim sacis 74 lietvedības. *Delfi*. URL: <https://www.delfi.lv/193/politics/120079078> (дата звернення: 13.08.2025).
12. Turnout tops 47% in Latvian local elections. *LSM+*. URL: <https://eng.lsm.lv/article/politics/election/07.06.2025-turnout-tops-47-in-latvian-local-elections.a602291/> (дата звернення: 13.08.2025).
13. Vairaki deputati jau atteikusies no mandata – politologi: ta ir neciena pret veletaju. *Delfi*. URL: <https://www.delfi.lv/193/politics/120078966> (дата звернення: 13.08.2025).
14. VDD initiates criminal case against Member of the Saeima Aleksejs Rosļikovs. *Latvian State Security Service*. URL: <https://vdd.gov.lv/en/news/press-releases/vdd-initiates-criminal-case-against-member-of-the-saeima-aleksejs-roslikovs> (дата звернення: 13.08.2025).
15. Zvirbulis Ģ., Freidenfelds D., Lazdiņa A. Rosļikovs released by Latvian State Security Service. *LSM+ English*. URL: <https://eng.lsm.lv/article/society/crime/17.06.2025-roslikovs-released-by-latvian-state-security-service.a603561/> (дата звернення: 13.08.2025).

References:

1. Auers, D. (2023). The Russia-Ukraine War and Right-Wing Populism in Latvia. *The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-wing Populism in Europe*. / eds. G. Ivaldi, E. Zankina. Brussels: European Center for Populism Studies (ECPS), Retrieved from: <https://www.populismstudies.org/the-russia-ukraine-war-and-right-wing-populism-in-latvia>.
2. Latvian municipal elections show increasing political fragmentation. (2025). *Euractiv*. Retrieved from: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/latvian-municipal-elections-show-increasing-political-fragmentation>.
3. gada pašvaldību vēlēšanu rezultāti – Rēzekne [2025 Municipal Council Elections]. (2025). *Centrālā vēlēšanu komisija*. Retrieved from: <https://dati.cvk.lv/PV2025/velesanu-rezultati/latgale/rezekne> [in Latvian].
4. Druviete, I. Pārļiecība. (2023). Valoda, sabiedrība, politika [Language, society, politics]. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 280 l.
5. Latvia's municipal elections: preliminary results show diverse local landscapes and increased voter turnout. *Baltic News*. Retrieved from: <https://balticnews.com/latvias-municipal-elections-preliminary-results-show-diverse-local-landscapes-and-increased-voter-turnout> [in Latvian].
6. LTRK aicina atbalstu uzņēmumiem paredzēt neatkarīgi no pārstāvētās nozares [LTRK calls for support to be provided to companies regardless of the sector represented]. *DIENA*. Retrieved from: <https://www.diena.lv/raksts/politika/slesers-un-vina-konfliktsituacijas-politika-14238034> [in Latvian].
7. Morwinsky, O., Spēlmane-Baumane, U., Bērziņš, V. Stimmen der Mitte, Schatten der Ränder – Lettlands politische Weggabelung? Kommunalwahlen in Lettland im Juni 2025. *Konrad-Adenauer-Stiftung*. Retrieved

from: <https://www.kas.de/documents/252038/33614432/Stimmen+der+Mitte%2C+Schatten+der+Ra%CC%88nder.pdf/6e44c24b-a1ab-fe33-ae5c-9191799cf678?version=2.0&t=1749635825251> [in German].

8. Pasvaldību vešanas norises procesā ir pieļautas būtiskas kļūdas [Significant errors have been made in the process of conducting local government elections]. *Delfi*. Retrieved from: <https://www.delfi.lv/193/politics/120076088> [in Latvian].

9. Puriņa, E., Siliņš, R. «Re:Check»: Kā pirms pašvaldību vēlēšanām rīdziniekus maldina Rošļikovs un Šlesers? [«Re:Check»: How are Rošļikovs and Šlesers misleading Riga residents before the local elections?]. *LSM.lv*. Retrieved from: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/02.06.2025-recheck-ka-pirms-pasvaldibu-velesanam-ridziniekus-maldina-roslikovs-un-slesers.a601392> [in Latvian].

10. Saeima deputy Rošļikovs expelled from debating chamber [Saeima deputy Roslikovs expelled from debating chamber]. *LSM+ English*. Retrieved from: <https://eng.lsm.lv/article/politics/saeima/05.06.2025-saeima-deputy-roslikovs-expelled-from-debating-chamber.a601935> [in Latvian].

11. Saistība ar pašvaldību vēšanasam KNAB līdz šim sacis 74 lietvedības [KNAB has so far initiated 74 proceedings in connection with the local government elections]. *Delfi*. Retrieved from: <https://www.delfi.lv/193/politics/120079078> [in Latvian].

12. Turnout tops 47% in Latvian local elections. *LSM+*. Retrieved from: <https://eng.lsm.lv/article/politics/election/07.06.2025-turnout-tops-47-in-latvian-local-elections.a602291>

13. Vairāki deputāti jau atteikusies no mandātiem – politiķi: tā ir neciena pret vēlelāju [Several deputies have already resigned from their mandates – political scientists: this is disrespect for voters]. *Delfi*. Retrieved from: <https://www.delfi.lv/193/politics/120078966> [in Latvian].

14. VDD initiātes kriminālā lieta pret Saeimā Aleksēju Rošļikovu. *Latvian State Security Service*. Retrieved from: <https://vdd.gov.lv/en/news/press-releases/vdd-initiates-criminal-case-against-member-of-the-saeima-aleksejs-roslikovs>

15. Zvirbulis, Ģ., Freidenfelds, D., Lazdiņa, A. Rošļikovs released by Latvian State Security Service. *LSM+English*. Retrieved from: <https://eng.lsm.lv/article/society/crime/17.06.2025-roslikovs-released-by-latvian-state-security-service.a603561>

Sergii Pakhomenko, Iryna Gridina, Kostyantyn Balabanov. Local elections in Latvia in 2025: political fragmentation and regional differences

The article examines the results of the 2025 local elections in Latvia, focusing on political fragmentation, regional differences and the role of populist actors. The study is based on data on voter turnout, the structure of the party system, coalition prospects and organisational challenges of the electoral process. The author concludes that the increase in turnout is a positive sign for democratic legitimacy, but the fragmentation of the party system and regional disparities complicate the formation of stable governance. The prospects for the 2026 parliamentary elections will depend on the ability of centrist forces to counter the rise of populism by renewing their personnel and programme platforms.

Key words: Latvia, local elections, Riga, Latgale, local government, territorial communities, regions.

Відомості про авторів:

Пахоменко Сергій – кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет.

Гридіна Ірина – доктор історичних наук,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет.

Балабанов Костянтин – доктор політичних наук,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет.

Надійшла 09.08.2025

Прийнята 12.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 070(477):2]:004.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-33>

Галина Пристай

ORCID: 0000-0002-1728-288X

РЕЛІГІЙНА ЖУРНАЛІСТИКА У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У праці досліджено актуальні питання та проблеми релігійної журналістики у цифрову епоху. Розглядається співпраця Церкви і медіа та наведені приклади покращення комунікації з вірянами й аудиторією, яка сприяє підтримці духовності і етичних цінностей у сучасному світі.

У роботі йдеться про те, що більшість єпархій України мають свої сайти та друковані видання, які допомагають популяризувати життя громади. Досліджено роль та особливості формування медіа-контенту часопису «Нова Зоря» Івано-Франківської архієпархії Української греко-католицької церкви, яке є потужним прикладом друкованого і електронного видання релігійної, духовної й просвітницької тематики. Аналізуються всеукраїнські друковані видання «Дзеркало тижня», «День», «Вечірній Київ», «Україна молода», «Урядовий кур'єр» та «Голос України» тощо. У статті ідентифіковано недоліки неякісної релігійної журналістики у сучасному світі. Для покращення якісного й відповідального висвітлення релігійних тем та для роботи фахівців у медіасфері були сформовані рекомендації.

Ключові слова: релігійна журналістика, медіа, храми, релігія.

Вступ. Українська журналістика у сфері релігії нині перебуває на стадії формування концептуальних засад та окреслення ключових напрямів розвитку. Релігійна тематика висвітлюється як загальнонаціональними, так і спеціалізованими виданнями, а також медіа, що представляють релігійні організації.

У цифрову епоху релігійна журналістика активно використовує сучасні медіа та технології для подання матеріалів на релігійну тематику. Це охоплює різноманітні формати, зокрема онлайн-видання, соціальні мережі, відеоблоги, подкасти та інші цифрові платформи, які сприяють розширенню аудиторії та забезпечують більш динамічну та інтерактивну комунікацію з читачами й глядачами.

Питання висвітлення діяльності українських церков і релігійних організацій у медіа недостатньо досліджене науковцями. У працях дослідників А. Юраша, С. Губенка, А. Бойко та О. Чиркової церковно-релігійна преса здебільшого аналізується з історичної перспективи. Лише науковець А. Юраш зосередив увагу на сучасному стані релігійної журналістики. На думку дослідника, релігійна журналістика має виконувати низку важливих функцій, серед яких [5]:

- тлумачення релігійної доктрини для зміцнення віри та формування стійкості до атеїстичних і міжконфесійних впливів, а також розвитку здатності аргументовано захищати власні переконання;

- поширення основ релігійного вчення серед представників інших конфесій та невіруючих, участь у теологічних і церковно-історичних дискусіях;

- інформування вірян і всіх зацікавлених про різні аспекти життя Церкви;

- аналіз суспільних процесів (політичних, економічних, культурних тощо) з погляду конкретної релігійної ідеології для формування власної церковної позиції щодо подій у суспільстві.

Нашу увагу привернуло видання «Церква у нових медіа України: проблеми та пріоритети комунікації» кандидатки наук із соціальних комунікацій, викладачки факультету журналістики

© Г. Пристай, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Львівського національного університету імені Івана Франка, випускниці, кураторки Літньої школи журналістики «Дня» Юліани Лавриш [4].

Зазначимо: видання Юліани Лавриш передовсім призначене для дослідників теми комунікації Церкви та суспільства, релігієзнавців, духівництва, журналістів, що пишуть на релігійну тематику. «Релігійна журналістика – це доволі делікатна тематика, зважаючи на різнобарв'я українського релігійного простору, – говорить Юліана Лавриш. – На мою думку, писати про релігію сьогодні у світських медіа – це непопулярно, оскільки ми у суспільстві не до кінця зрозуміли важливість духовних цінностей. Тому потрібно порушувати духовні проблеми у журналістиці, не ставити їх на останні позиції новинних блоків, не приписувати до рубрики культури чи соціального життя, а говорити про релігію самотутньо, без штучностей» [4].

Відповідно до Конституції України, держава та Церква функціонують окремо одна від одної, так само як і система освіти відділена від релігійних інституцій. Жодна релігія не може мати статусу обов'язкової, що гарантує невтручання держави у внутрішню діяльність релігійних організацій і водночас обмежує вплив цих організацій на ухвалення державних рішень [3].

Наголосимо: Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 5) визначає, що релігійні організації не можуть брати участь у діяльності політичних партій, не мають права їх фінансово підтримувати, висувати кандидатів до органів влади або брати участь у передвиборчій агітації [3]. Конституція України (ст. 35) гарантує кожному свободу віросповідання [3]. Кодекс етики українського журналіста підкреслює неприпустимість дискримінації, зокрема за релігійною ознакою [3].

Методи дослідження. Основні способи дослідження включають експертний підхід, порівняльний аналіз, польові дослідження, а також прогностичний аналіз.

Мета дослідження – обґрунтувати важливість релігійної журналістики в контексті цифрової епохи та її вплив на релігійні спільноти і суспільство загалом.

Результати та обговорення. У цифрову епоху релігійна журналістика набуває особливої актуальності, адже все більше людей звертаються до мережі Інтернет у пошуках знань і глибшого розуміння власної віри. Сучасні технології надають журналістам, які працюють у релігійній сфері, можливість оперативно та якісно поширювати новини, аналітику та інші тематичні матеріали. Водночас цифрове середовище створює і певні ризики, зокрема поширення дезінформації та маніпуляцій. Тому критичне мислення й уважна перевірка джерел необхідні для збереження достовірності та уникнення викривлення релігійного змісту.

Незалежні медіа в Україні виконують не лише інформаційну, а й просвітницьку функцію: вони сприяють формуванню культури довіри та розвитку критичного мислення. Релігійні організації як частина суспільного життя, а також діяльність духівництва та релігійних громад є об'єктами суспільної уваги. Відповідаючи на запит громадськості щодо інформації про ці структури, журналіст повинен дотримуватися принципів неупередженості, уникати мови ворожнечі та дискримінації. Водночас важливо, щоб медіа не уникали висвітлення важливих подій і проблем, пов'язаних із релігійною сферою, лише з остраху зачепити релігійні почуття.

Наголосимо: релігійна журналістика – це самостійний напрям журналістики, що зосереджується на висвітленні подій, явищ і проблем, пов'язаних із релігією. Її головне завдання – дослідження віровчень, релігійних обрядів, традицій та історії різних релігійних спільнот. Журналісти, які працюють у цій сфері, аналізують релігійні суперечності, діяльність духівництва, специфіку конфесійного світогляду, а також вивчають, як релігія впливає на суспільні й політичні процеси. Через таке висвітлення медіа сприяють глибшому розумінню ролі релігії у сучасному світі.

Окрім цього, релігійна журналістика має значення як інструмент дослідження соціокультурних явищ і виступає платформою для міжрелігійного діалогу та порозуміння.

Отже, яке місце займає цей напрям у сучасному інформаційному просторі? Насамперед релігійна журналістика допомагає аудиторії краще пізнати релігійну культуру та сприяє

налагодженню комунікації між представниками різних конфесій. Вона зосереджена на глибокому аналізі релігійної тематики, діяльності релігійних організацій, духовних практик, а також на оцінці ролі релігії у суспільстві та політиці.

Важливо відзначити, що впровадження цифрових і мультимедійних інструментів у роботу редакцій вимагає не лише відповідного технічного забезпечення, а й розвитку нових професійних навичок.

Більшість провідних новинних ресурсів і телеканалів приділяє увагу релігійній тематиці: висвітлюють події, що стосуються церковного життя, діяльності релігійних організацій, а також коментують актуальні питання віри. Журналісти, які спеціалізуються на цій темі, повинні мати ґрунтовні знання про релігії, їхні традиції, історію та догмати. Окрім цього, важливими є навички критичного мислення, аналітики, а також емпатія – здатність із повагою та розумінням ставитися до релігійних переконань інших.

Релігійна журналістика – багатогранна сфера, де органічно переплітаються теми політики, державотворення, культури, освіти, мистецтва, туризму, війни та навіть спорту. Завдяки цьому вона здатна показати взаємозв'язки між релігією та різними аспектами суспільного життя.

Медіа, що системно працюють із релігійною тематикою, відіграють важливу роль у формуванні обізнаності, підвищенні рівня культурної толерантності та міжрелігійного порозуміння. Журналістські матеріали, які ознайомлюють аудиторію з релігійними об'єктами: храмами, святинами, місцями паломництва, не лише інформують, а й сприяють збереженню духовної спадщини та посиленню інтересу до неї.

Отже, щоб професійно висвітлювати релігійну тематику, журналістам слід вивчати основи різних релігійних систем, розуміти їхні філософію, обряди та традиції. Важливо дотримуватися журналістських стандартів: бути об'єктивними, уникати стереотипів і суб'єктивних оцінок. Окрім того, журналіст має володіти здатністю до комплексного аналізу та вміти представляти тему з різних перспектив.

Таким чином, повага до релігійних поглядів є основоположною у висвітленні таких чутливих тем. Будь-яка інформація про релігії, конфесії чи їхні практики має ґрунтуватися на достовірних, нейтральних джерелах. У разі використання соціологічних даних важливо чітко вказувати методологію дослідження, обсяг вибірки, формулювання запитань, терміни проведення опитування та інші ключові параметри, які дають змогу правильно інтерпретувати отримані результати.

Варто зауважити, що Церква і медіа можуть співпрацювати для покращення комунікації зі своїми вірянами та аудиторією. Така комунікація сприятиме підтримці духовності й етичних цінностей у сучасному світі. Церква може використовувати медіа для поширення значущої інформації: інформування про події та заходи, надання різносторонньої підтримки через онлайн-ресурси. Водночас медіа може допомогти Церкві досягти нових аудиторій, популяризувати її цінності та місію. Важливо, щоб співпраця була заснована на взаєморозумінні та відкритості. Формат роботи, що може бути використаний для співпраці Церкви і медіа, включає розміщення духовних матеріалів на медіаплатформах, проведення спільних заходів та подій, а також обговорення етичних питань у медіапросторі. Ця співпраця може сприяти підтримці гармонії та взаєморозумінню між різними групами суспільства.

Необхідно наголосити: з 1991 р. спостерігається, що такі видання, як «Дзеркало тижня», «День», «Вечірній Київ», «Україна молода», «Урядовий кур'єр» та «Голос України», у кожному номері оприлюднювали інформацію на релігійну тематику. Часто видання обмежувалися публікацією заміток і фотофактами. Також варто відзначити, що онлайн-видання, такі як «Релігія в Україні» та «Церковний Вісник», спеціалізуються на цій темі і мають цікавий контент. Вони розглядають різні аспекти віри, церковного життя та релігійних подій у країні.

Медіа можуть виступати важливим каналом для пропагування миролюбного співіснування та взаєморозуміння між людьми різних віросповідань. Підкреслимо: часопис «Нова

Зоря», висвітлюючи теми, пов'язані з патріотизмом, духовними цінностями, культурною спадщиною та християнським світоглядом, сприяє збереженню внутрішньої стійкості суспільства та зміцнює його моральну витривалість.

Необхідно відзначити релігійний проєкт Української греко-католицької церкви «Живе телебачення», який сприяє активнішому включенню вірян у церковне життя. Важливу роль у розповсюдженні духовної інформації про життя Церкви і вірян через проведення богослужінь, катехізацію та інші релігійні заходи відіграє Коломийська єпархія Православної церкви України.

Слід зазначити, що важливим складником діяльності медіа є їхня роль у зміцненні духовної та культурної єдності українського суспільства. Прикладом такої роботи є івано-франківське видання «*Нова Зоря*», на сторінках якого регулярно з'являються публікації представників духовництва, богословські тлумачення та морально-етичні оцінки актуальних подій. Такий підхід дає змогу не лише інформувати читачів, а й виконувати просвітницьку та виховну функції, що особливо важливо в умовах національних викликів і криз.

Підкреслимо: більшість єпархій України мають свої сайти та друковані видання, які допомагають популяризувати життя громади та вірян. Це важливий спосіб спілкування з парафіянами та інформування їх про події, які відбуваються у церковному житті. Такі засоби масової інформації допомагають зберігати духовні цінності й традиції, а також сприяють єднанню вірян у спільному служінні та молитві. Часопис «*Нова Зоря*» Івано-Франківської архиєпархії Української греко-католицької церкви є потужним прикладом видання на релігійну тематику для громадськості. Цей часопис виходить щотижня і висвітлює життя Церкви, її історію, а також українське культурне життя. Це важливе видання для вірян Української греко-католицької церкви, яке допомагає їм бути в курсі подій у Церкві та сприяє поширенню культурних цінностей.

Зазначимо, що «*Нова Зоря*» виступає не лише інформатором, а й аналітичною платформою: завдяки глибоким, осмисленим текстам видання сприяє формуванню критичного мислення, допомагає аудиторії уникати паніки, маніпуляцій і фейкових повідомлень. У час коли інформаційний простір насичений недостовірною інформацією, надійні та зважені джерела, подібні до «*Нової Зорі*», набувають особливої ваги. Попри труднощі, пов'язані з війною, фінансовими обмеженнями та зменшенням тиражів, газета продовжує виконувати свою суспільну місію. Поєднуючи традиційні засади журналістики з активним використанням цифрових технологій, вона підтримує зв'язок із читачами як в Україні, так і за її межами, зберігаючи єдність не лише на фізичному, а й на ментальному рівні [1]. Завдяки діджиталізації редакція газети «*Нова Зоря*» впровадила нові формати подачі інформації, зокрема мультимедійні елементи: відео- та аудіоподкасти, інтерактивні графіки, що підвищують зацікавленість аудиторії та полегшують сприйняття складних тем.

Медіатренер Академії української преси, журналіст Андрій Юричко зауважує, що під час цифровізації регіональних і локальних медіа важливо відстежувати та аналізувати, що цікавить користувачів у соціальних мережах, що вони обговорюють. Наприклад, спостереження за обговореннями в чатах та групах може допомогти журналістам знайти теми для статей, зрозуміти настрої аудиторії та створити зміст, який буде цікавим для читачів [2].

Варто також зауважити, що з урахуванням специфіки цифрового середовища Незалежна медійна рада розробила рекомендації для журналістів, які висвітлюють релігійну тематику. У них наголошується на необхідності дотримання професійних стандартів і уникнення дій, які можуть загострювати конфлікти в суспільстві [6].

Слід наголосити, що храми мають вагомe значення не лише як осередки релігійного життя, а й як об'єкти культурної спадщини. Для багатьох людей це місця духовного зосередження, молитви, спілкування з вищою силою, а також проведення обрядів та релігійних практик. Водночас храми нерідко виступають осередками громади, де відбуваються святкові події, зібрання та культурно-релігійні заходи.

Окрім релігійного змісту, храми мають архітектурну, історичну й мистецьку цінність, адже в їхній формі, оздобленні й символіці відображено традиції, світогляд та історію конкретного народу чи регіону. Тому для якісного й відповідального висвітлення релігійної тематики медіа повинні:

- 1) забезпечити об'єктивне та різноманітне покриття релігійних тем;
- 2) розуміти й поважати традиції, вірування та погляди представників різних релігій;
- 3) дотримуватися журналістських стандартів і етики у висвітленні релігійних питань;
- 4) звертати увагу на освітні матеріали та контент, що сприяють взаєморозумінню між різними релігійними спільнотами;
- 5) підтримувати відкриту дискусію та діалог у сфері релігійних тем;
- 6) сприяти розвитку толерантності та взаємоповаги у суспільстві шляхом об'єктивного висвітлення релігійних питань.

Виокремимо недоліки неякісної релігійної журналістики у цифрову епоху:

- помилкова інтерпретація релігійних текстів та подій, яка може призвести до збентеження та непорозуміння серед читачів;
- нав'язування власної точки зору та прихована пропаганда певної релігії чи конфесії;
- відсутність об'єктивності та бажання залучити до дискусії різноманітні точки зору;
- агресивні заголовки та керування читачем заради сенсацій;
- непрофесіоналізм у створенні матеріалу та відсутність перевірки фактів;
- можливість спричинення конфліктів та образ.

Необхідно назвати перешкоди щодо висвітлення релігійної тематики фахівцями медіа:

1. Погіршення репутації видання через поширення неправдивої або відсутньої інформації.
2. Утрата читачької аудиторії через відчуття обману та неадекватних матеріалів.
3. Потенційні правові питання та судові позови за поширення недостовірної чи образливої інформації.
4. Погіршення відносин із релігійними спільнотами та організаціями через некоректність та некомпетентність у зверненнях.
5. Гальмування розвитку професійної журналістики та втрата довіри споживачів медіа-продуктів.

Таким чином, медіа можуть допомагати вірянам отримувати інформацію про свою релігію, традиції та обряди. Незважаючи на очевидні переваги цифровізації, є низка труднощів, які потребують системного вирішення.

Висновки. Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що нині цифрові технології впливають на всі сфери життя, у тому числі й на журналістику. Релігійна журналістика також зазнає впливу Інтернету та соціальних мереж, що відкриває нові можливості для поширення релігійної інформації. З одного боку, це сприяє швидкому та зручному доступу широкої аудиторії до релігійної інформації, а з іншого – викликає питання про достовірність та об'єктивність інформації, що поширюється в мережі. Таким чином, цифрова епоха ставить перед релігійною журналістикою нові виклики та можливості, на які потрібно реагувати та адаптуватися задля збереження якості та значимості релігійних матеріалів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх боків наукового пошуку з наведеної проблематики. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок є дослідження зарубіжного досвіду особливостей функціонування та діяльності релігійної журналістики.

Література:

1. Інтернет-сайт «Нова Зоря». URL: <https://presa.ua/nova-zorja.html>
2. Інтернет-сайт «НСЖУ». Цифрова ера вже настала, і медіа повинні бути готові до цього нового виклику. URL: <https://nsju.org/navchannya/czyfrova-era-vzhe-nastala-i-media-povynni-buty-gotovi-do-czogo-novogo-vyklyku-mediatrener-akademiyi-ukrayinskoyi-presy-and>

3. Конституція України. Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
4. Релігійна журналістика – делікатна тематика. URL: <https://day.kyiv.ua/article/media/relihiyna-zhurnalistyka-delikatna-tematyka>
5. Юраш А.В. Українська Церква в контексті сучасних політико-конфесійних та комунікативних процесів (історико-політологічний аспект) : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Львів, 1996.
6. Як писати про релігії, конфесії та/або релігійні організації. Рекомендація Незалежної медійної ради. URL: <https://detector.media/community/article/181373/2020-10-08-yak-pysaty-pro-religii-konfesii-ta-abo-religiyni-organizatsii-rekomendatsiya-nezalezhnoi-mediynoi-rady/>

References:

1. Website «Nova Zorya» [Electronic resource]. Retrieved from: <https://presa.ua/nova-zorja.html>
2. Website «NSJU». The digital era has already arrived, and the media must be ready for this new challenge. Retrieved from: <https://nsju.org/navchannya/czyfrova-era-vzhe-nastala-i-media-povynni-but-y-gotovi-do-czogo-novogo-vyklyku-mediatrener-akademiyi-ukrayinskoyi-presy-and>
3. Constitution of Ukraine – Section II. RIGHTS, FREEDOMS AND DUTIES OF MAN AND CITIZEN. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
4. «Religious journalism – a sensitive topic». Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/article/media/relihiyna-zhurnalistyka-delikatna-tematyka>
5. Yurash A.V. Ukrainian Church in the context of modern political-confessional and communicative processes (historical and political science aspect): dissertation for the candidate of political sciences: 23.00.01 / Lviv. Ivan Franko State University. Lviv, 1996.
6. How to write about religions, denominations and/or religious organizations. Recommendation of the Independent Media Council. Retrieved from: <https://detector.media/community/article/181373/2020-10-08-yak-pysaty-pro-religii-konfesii-ta-abo-religiyni-organizatsii-rekomendatsiya-nezalezhnoi-mediynoi-rady/>

Halyna Prystai. Religious journalism in the digital age

The work explores current issues and problems of religious journalism in the digital age. It examines the cooperation between the Church and the media and provides examples of improving communication with believers and the audience, which contributes to the maintenance of spirituality and ethical values in the modern world. The work states that most dioceses in Ukraine have their own websites and printed publications that help popularize community life. The role and features of the formation of media content of the magazine «Nova Zorya» of the Ivano-Frankivsk Archdiocese of the Ukrainian Greek Catholic Church, which is a powerful example of a printed and electronic publication of religious, spiritual and educational topics, were investigated. The all-Ukrainian printed publications «Dzerkalo Tyzhnia», «Den», «Vechirniy Kyiv», «Ukraina Moloda», «Uryadovy Kurier» and «Holos Ukrainy», etc. are analyzed.

The article identifies the shortcomings of poor-quality religious journalism in the modern world. Recommendations have been formulated to improve the quality and responsible coverage of religious topics and for the work of specialists in the media sphere.

Key words: religious journalism, media, temples, religion.

Відомості про автора:

Пристаї Галина – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка кафедри журналістики, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 09.08.2025

Прийнята 12.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 327(4)(73+410):327.5(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-34>

Віталій Савчук

ORCID: 0000-0001-7942-0099

ТРАНСАТЛАНТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ОБАМИ І КАМЕРОНА: ВПЛИВ НА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ ЄС В УМОВАХ КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано трансатлантичне лідерство Барака Обами та Девіда Камерона в контексті зовнішньополітичної реакції ЄС на конфлікт в Україні. Розглянуто, яким чином стратегічна взаємодія між США та Великою Британією впливала на формування спільної позиції ЄС щодо анексії Криму, введення санкцій проти Росії та підтримки України. Особливу увагу приділено питанням єдності Заходу, дипломатичного тиску та політичної мобілізації всередині ЄС. Окремо оцінено вплив військово-технічної допомоги Україні та результат відсутності надання летального озброєння на формування впевненості керівництва РФ у безкарності своїх дій.

Робота ґрунтується на порівняльному аналізі зовнішньополітичних ініціатив, офіційних виступів, а також практичних дій Вашингтона та Лондона у період 2014–2016 рр.

Ключові слова: трансатлантичне лідерство, Барак Обама, Девід Камерон, зовнішня політика ЄС, російська агресія, санкції, політика умиротворення.

Вступ. Російська агресія проти України, яка розпочалася у 2014 р. з незаконної анексії Автономної Республіки Крим та ескалації збройного конфлікту на Донбасі, а з 2022 р. набула характеру повномасштабного військового вторгнення, стала одним із ключових викликів для системи європейської безпеки. Високий рівень політичної, економічної та безпекової взаємозалежності держав – членів ЄС із західними партнерами зумовив істотний їхній вплив на формування колективної реакції ЄС на агресію Росії в Україні.

Дослідження впливу трансатлантичного лідерства на політику ЄС дає змогу краще зрозуміти механізми прийняття рішень у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також фактори, що забезпечують єдність європейських країн перед зовнішніми загрозами.

Мета дослідження – визначити, яким чином лідерство Обами і Камерона вплинуло на зовнішньополітичні рішення ЄС щодо конфлікту в Україні та якими були основні форми цього впливу.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні застосовано порівняльний аналіз зовнішньополітичних стратегій Сполучених Штатів та Великої Британії з метою виявлення їхнього впливу на формування позиції ЄС на початковому етапі російської агресії проти України. У межах роботи здійснено аналіз офіційних документів, заяв та рішень керівництва США, Великої Британії та інституцій ЄС, що стосуються відповідної проблематики. Окрему увагу приділено ситуаційному аналізу розвитку подій у 2014–2016 рр. як ключовому етапу формування політики умиротворення РФ.

Результати та обговорення. США та Велика Британія посіли провідне місце серед країн Заходу у формуванні зовнішньополітичного курсу ЄС щодо України, у запровадженні санкційної політики проти РФ, наданні Києву дипломатичної, фінансової та військово-технічної підтримки, а також у координації міжнародних зусиль із протидії агресивним діям Росії.

© В. Савчук, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Вплив зовнішньополітичної позиції Вашингтона та Лондона на стратегію ЄС був зумовлений не лише геополітичними інтересами, а й наявністю міжнародно-правових зобов'язань країн, зокрема в межах Будапештського меморандуму 1994 р., згідно з яким США, Велика Британія та Росія виступили гарантами безпеки України в обмін на її відмову від ядерного арсеналу та приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

У період президентства Б. Обама (2013–2017) у США та прем'єрства Д. Камерона (2010–2016) у Великій Британії РФ здійснила акти збройної агресії проти України, що включали незаконну анексію Автономної Республіки Крим та ініціювання військового конфлікту на Сході України. У відповідь на ці дії США та ЄС запровадили перші пакети санкцій проти Росії, спрямовані на політичну та економічну ізоляцію агресора. Окрім того, зазначений період характеризувався активними дипломатичними зусиллями Заходу, спрямованими на деескалацію конфлікту, що, зокрема, виявилось у підтримці підписання Мінських домовленостей у 2014 та 2015 рр. як інструменту для потенційного мирного врегулювання ситуації на Донбасі.

Характерною особливістю цього періоду було поетапне впровадження санкцій. У 2014 р. санкційні заходи США та ЄС були переважно синхронізованими і включали обмеження проти окремих високопосадовців, а також фінансові заходи проти банківського сектору РФ (зокрема, Сбербанку, ВТБ, Газпромбанку). Надалі санкційний тиск був розширений на провідні компанії енергетичного й оборонного секторів, зокрема «Роснефть», «Газпром» та «Новатек». У період із 2014 по 2017 р. під санкції потрапили 172 громадянина РФ та понад 350 юридичних осіб [5]. Адміністрація Обама закликала ЄС до скоординованих дій, що зрештою сприяло формуванню узгодженої трансатлантичної санкційної політики.

Додаткову увагу варто звернути на ймовірність здійснення систематичного впливу з боку США на держави ЄС у процесі узгодження санкційної політики щодо РФ. Зокрема, у жовтні 2014 р. віцепрезидент США Дж. Байден публічно заявив про лідерську роль Вашингтона у формуванні та реалізації санкційного тиску на Росію, підкресливши, що Сполучені Штати закликали ЄС до аналогічних дій навіть попри те, що такі заходи могли створювати економічні труднощі для окремих держав – членів ЄС. За словами Байдена, іноді американські партнери змушені були ставити європейських союзників у «незручне становище», аби забезпечити консолідовану відповідь Заходу на агресивні дії Росії.

Водночас офіційні представники ЄС спростовували твердження про зовнішній тиск із боку США. Зокрема, майбутня Верховна представниця ЄС із питань зовнішньої політики та політики безпеки Ф. Могеріні наголошувала, що рішення щодо запровадження санкцій були прийняті самостійно, на основі консенсусу та внутрішніх дискусій між країнами-членами, без утручання зовнішніх акторів. Вона підкреслила, що цей процес був складним і неоднозначним, однак залишався автономним за своїм характером [6].

Однак, з огляду на глибокі економічні зв'язки окремих держав – членів ЄС, зокрема Німеччини, Франції та Італії, з РФ, трансатлантична координація дій мала вирішальне значення для збереження єдності позицій ЄС у санкційній політиці. Окрім того, США активно порушували питання підтримки санкцій на багатосторонньому рівні, зокрема в межах «Групи семи» (G7), Організації Об'єднаних Націй (ООН) та інших міжнародних структур, до складу яких входили держави ЄС. Тим самим ЄС дедалі активніше залучався до ширшої міжнародної стратегії стримування Росії. Представниця США при ООН С. Пауер неодноразово закликала міжнародну спільноту до посилення тиску на Росію з метою спонукання її до виконання Мінських домовленостей та переходу до процесу деескалації конфлікту [3].

Сполучені Штати відігравали активну роль у дипломатичних зусиллях, спрямованих на врегулювання ситуації. Незважаючи на те що США не були безпосередніми учасником переговорного процесу в межах Нормандського формату, Вашингтон послідовно підтримував як сам формат, так і реалізацію Мінських домовленостей. Водночас із 2015 р. спостерігалось

зростання зацікавленості США в активнішому залученні до пошуку дипломатичних рішень щодо українського питання. Це частково було зумовлено прагненням західних держав, зокрема США, посилити залучення РФ до вирішення проблеми в Сирії у межах спільної боротьби з розширенням впливу Ісламської держави – радикального терористичного угруповання, яке становило загрозу регіональній та глобальній безпеці. У цьому контексті політика адміністрації Обами продемонструвала прагнення балансувати між протидією російській агресії в Україні та співпрацею з РФ у питанні боротьби з тероризмом.

У травні 2015 р. заступниця Державного секретаря США В. Нуланд заявила про готовність Сполучених Штатів до активнішої участі у реалізації всіх положень Мінських домовленостей, зокрема у сфері безпеки, політичного врегулювання та гуманітарного реагування [1]. У червні того ж року Москва та Вашингтон досягли домовленості щодо створення окремого двостороннього дипломатичного каналу на рівні заступників керівників зовнішньополітичних відомств для обговорення механізмів урегулювання конфлікту. При цьому США залишалися поза рамками Нормандського формату [4].

Результатом цих консультацій стало напрацювання спільного бачення з деталізації імплементації Мінських угод. Зокрема, наприкінці липня 2015 р. внаслідок зустрічей В. Нуланд та статс-секретаря МЗС РФ Г. Карасіна було узгоджено загальні напрями конкретизації Мінських положень, розроблення яких доручили французькому дипломату П. Морелю [2]. Так званий «План Мореля» згодом ліг в основу методики імплементації домовленостей, що отримала назву «формула Штайнмаєра», запропонованої у листопаді 2015 р. тодішнім міністром закордонних справ Німеччини Ф.-В. Штайнмаєром. Отже, можна говорити про наявність паралельної дипломатичної лінії за участі США, спрямованої на посилення європейських зусиль із бажанням досягнення мирного врегулювання.

Значущим напрямом впливу США на політику ЄС за часів адміністрації Обами також стала система економічної та військової підтримки України. Ураховуючи провідну роль США у сфері безпеки та обмежений оборонний потенціал більшості країн – членів ЄС, Сполучені Штати розглядалися як ключовий гарант стабільності та миру, на якого орієнтувалися у разі виникнення загрозливих чи конфліктних ситуацій. Це додатково посилювало роль США як стратегічного партнера в європейській архітектурі безпеки.

Сполучені Штати надавали Україні всебічну підтримку у протидії збройній агресії з боку РФ, зокрема шляхом фінансових асигнувань. У 2014 р. США виділили 320 млн доларів прямої допомоги, а також надали кредитну гарантію на суму 1 млрд доларів [9]. Ці кошти були спрямовані на стабілізацію макроекономічної ситуації в Україні, підтримку соціально уразливих категорій населення та сприяння впровадженню економічних реформ.

Окрему значущість у структурі підтримки становила військово-технічна допомога. Уряд США у тому ж році надав понад 118 млн доларів на забезпечення та підготовку підрозділів українських сил безпеки. Зокрема, допомога включала постачання засобів індивідуального захисту (бронежилети, шоломи), транспортних засобів, обладнання нічного й теплового бачення, інженерного спорядження, сучасних засобів зв'язку та ін. Окрім того, у межах довгострокового стратегічного підходу за підтримки Європейського командування Збройних сил США та експертів Міністерства оборони США було започатковано програму співпраці з метою підвищення обороноздатності України та формування основ для майбутнього партнерства у сфері безпеки [9].

Попри суттєвий обсяг підтримки варто наголосити на суперечливості американської позиції того часу щодо надання летального озброєння. Відсутність рішень про передачу навіть обмежених обсягів оборонної летальної зброї, незважаючи на зафіксовану участь регулярних підрозділів Збройних сил РФ у бойових діях на Сході України та під час анексії Криму, зумовила певне стримування у формуванні аналогічної підтримки з боку європейських союзників.

Така обмеженість американського військового внеску могла сприяти зміцненню впевненості керівництва РФ у безкарності своїх дій та підживлювала імперські амбіції російського керівництва. Ба більше, загальна стратегія умиротворення Росії, яка домінувала в окремих західних столицях, перешкоджала формуванню єдиної проактивної позиції щодо нарощування обороноздатності України навіть серед держав, географічно наближених до зони конфлікту.

У період російської агресії проти України в 2014 р. позиція США характеризувалася стриманістю та обережністю, натомість прем'єр-міністр Великої Британії Д. Камерон послідовно виступав за запровадження жорстких заходів у відповідь та активно підтримував політику ЄС щодо посилення санкційного тиску на РФ. Збройна агресія Росії стала одним із найсерйозніших зовнішньополітичних викликів для ЄС, і в цих умовах Сполучене Королівство відіграло ключову роль у формуванні рішучої спільної позиції держав-членів.

Д. Камерон систематично порушував питання агресії РФ на провідних міжнародних платформах. Він послідовно акцентував увагу на тому, що дії Росії становлять загрозу не лише для суверенітету та територіальної цілісності України, а й для всієї архітектури європейської безпеки. Під час позачергового засідання Європейської Ради 6 березня 2014 р. Камерон наголосив на факті агресивного порушення територіальної цілісності незалежної держави та підризу суверенітету країни, що межує з ЄС. Він підкреслив, що РФ порушила основоположні норми міжнародного права, й окреслив необхідність консолідованої підтримки України з боку міжнародної спільноти з одночасним дотриманням принципів міжнародної правової системи [8].

Як одна з держав – підписантів Будапештського меморандуму, яка взяла на себе зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність України, Велика Британія виступала провідним ініціатором та лобістом запровадження жорстких санкційних заходів проти Росії серед великих держав – членів ЄС. Ця позиція стала особливо активною після катастрофи цивільного авіалайнера Boeing 777, збитого над Донецькою областю, а також на тлі ескалації бойових дій із боку російських військових наприкінці літа 2014 р. Камерон неодноразово заявляв, що Велика Британія не прагне до нової холодної війни з Росією, однак готова до подальшого посилення санкцій у разі продовження агресивної політики з боку Москви.

Окрім того, британський прем'єр активно закликав інших членів ЄС до посилення санкційного тиску, наголошуючи на тому, що дії РФ становлять серйозну загрозу для всієї європейської спільноти. Камерон підкреслював, що якщо країни Заходу дозволять такому фундаментальному порушенню системи, що базується на правилах, залишитися без відповідної реакції, то в довгостроковій перспективі вони постраждають від ще більшої нестабільності та, зрештою, отримають в рази гірші результати [13].

Окрім активної підтримки посилення санкційного режиму проти РФ, Велика Британія в межах діяльності Європейської Ради виступала проти ініціатив окремих держав – членів ЄС, спрямованих на пом'якшення санкцій або відновлення діалогу з Москвою. Камерон обґрунтовував таку позицію тим, що будь-які поступки Росії без попереднього та повного виконання Мінських домовленостей створюють небезпечний прецедент толерування агресії без наслідків. У комунікації з лідерами країн ЄС він систематично підкреслював, що лише реалізація всіх положень Мінських угод може бути підставою для перегляду санкцій, а серйозні порушення з боку проросійських збройних формувань мають супроводжуватися подальшим посиленням обмежувальних заходів [12].

Окремий напрям британської стратегії протидії агресивній політиці РФ становили ініціативи, спрямовані на зменшення енергетичної залежності ЄС від російських енергоносіїв. Представники Великої Британії послідовно виступали у відповідних структурах ЄС за диверсифікацію джерел енергії, підтримку спільної енергетичної політики та інвестиції в інфраструктуру, що мали зменшити уразливість ЄС перед тиском із боку Росії. Лондон також активно підтримував створення єдиного європейського енергетичного ринку та виступав проти реалізації

проекту газопроводу «Північний потік-2», який мав на меті обійти територію України та низки центральноєвропейських країн – членів ЄС і, відповідно, суперечив політиці енергетичної диверсифікації та безпеки ЄС [7, с. 20].

Важливу роль Велика Британія відігравала й у трансатлантичному безпековому діалозі, виступаючи своєрідним посередником між США та окремими європейськими державами у питаннях колективної безпеки. Як держава – член ЄС на той час Сполучене Королівство мало можливість оперативно реагувати на виклики, що виникали у сфері регіональної безпеки. Одним із ключових напрямів британської політики була активізація ролі НАТО в контексті стримування російської агресії, зокрема шляхом розширення військової присутності Альянсу у східноєвропейських країнах. На саміті НАТО в Уельсі у 2014 р. Д. Камерон наголосив на готовності НАТО виконати свої зобов'язання перед кожною державою-членом у разі виникнення загрози, а також оголосив про надання Великою Британією 3 500 військовослужбовців для участі у навчаннях у Східній Європі до кінця 2015 р. Він також закликав країни – члени НАТО до збільшення оборонних витрат [11]. Такий підхід демонстрував послідовну підтримку союзницьких зобов'язань у межах НАТО та слугував чітким сигналом міжнародній спільноті, зокрема РФ, про неприпустимість розширення агресії за межі України. Водночас він засвідчував готовність Лондона до посилення військового потенціалу Альянсу з метою гарантування стабільності в євроатлантичному просторі.

Вагомим аспектом зовнішньої політики Великої Британії у контексті реагування на російську агресію проти України стала її пряма підтримка зміцнення оборонних спроможностей Української держави. На початку 2015 р. було розпочато операцію Orbital – двосторонню нелетальну навчально-тренувальну місію, спрямовану на підвищення професійної підготовки та функціональної спроможності Збройних сил України. У межах цієї операції британська сторона забезпечувала проведення консультативної роботи та короткострокових курсів для українських військовослужбовців. Первинний склад місії налічував 75 військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях, а навчальні модулі зосереджувалися на наданні першої медичної допомоги, логістичному забезпеченні, базових піхотних навичках і розвитку розвідувального потенціалу. Згодом контингент було розширено до 100 осіб, а навчальні програми доповнено інструктажем із протидії саморобним вибуховим пристроям, снайперським атакам, бронетехніці, мінометному вогню та іншим загрозам сучасного поля бою.

Додатково у березні 2016 р. Велика Британія та Україна підписали 15-річний Меморандум про взаєморозуміння щодо поглиблення оборонного співробітництва. Документ передбачав обмін інформацією про потенційні загрози, проведення спільних військових навчань, підготовку українського військового персоналу, а також кооперацію у сфері військово-технічного забезпечення [10, с. 2–4]. Зазначена ініціатива стала суттєвим внеском у процес посилення обороноздатності України у період активної фази гібридного протистояння.

Незважаючи на підготовку Сполученого Королівства до референдуму щодо виходу з ЄС (який відбувся у 2016 р.), країна продовжувала відігравати активну роль у формуванні безпекової політики на рівні об'єднання. Зокрема, британська дипломатія справляла вплив на формування довгострокових зовнішньополітичних пріоритетів ЄС у східному напрямку, демонструючи послідовну позицію щодо необхідності протидії зовнішній агресії та підтримки стабільності в регіоні Східної Європи.

Висновки. Дослідження показує, що лідерство США та Великої Британії стало важливим каталізатором для консолідації позиції ЄС щодо України. Скоординовані дипломатичні зусилля Обама та Камерона сприяли запровадженню санкцій проти Росії, підтримці суверенітету України та формуванню спільної західної стратегії. Водночас роль трансатлантичного лідерства виявилася ефективною лише за умов тісної взаємодії з європейськими інституціями та врахування внутрішньої динаміки ЄС.

Водночас суттєвим чинником залишалася відсутність сталого та послідовного посилення тиску на державу-агресора, що зумовлювалося наявністю в окремих акторів зовнішньої політики власних стратегічних та економічних інтересів у співпраці з РФ. Такий підхід ускладнював справедливе врегулювання конфлікту та відновлення дотримання норм міжнародного права у короткостроковій перспективі. Зазначена специфіка взаємодії створила додаткові передумови для маневрування з боку агресора та затягування конфлікту з метою реалізації власних геополітичних інтересів.

Подальші дослідження цієї проблематики в контексті наступних етапів агресії РФ проти України можуть виявити інші ефективні та неефективні елементи зовнішньополітичної практики, яких доцільно активно впроваджувати або уникати під час вирішення подібних міжнародних криз.

Література:

1. Білик Д. Нуланд: США готові активніше вирішувати ситуацію на Донбасі. *Deutsche Welle*. 2015. URL: <https://p.dw.com/p/1FQfh>
2. Каневський Д. «План Мореля»: чи проковтне Київ гірку пігулку? *Deutsche Welle*. 2015. URL: <https://p.dw.com/p/1GdFt>
3. Радбез ООН: США закликали посилити тиск на Росію. *BBC News Україна*. 2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141112_ukraine_un_security_hk
4. Сааков В. Кремль: РФ і США створили канал переговорів щодо України. *Deutsche Welle*. 2015. URL: <https://p.dw.com/p/1FkJN>
5. США з 2014 року 35 разів вводили і розширювали санкції проти Росії. *РБК-Україна*. 2017. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ssha-2014-goda-35-raz-vvodili-rasshiryali-1484833840.html>
6. Тищук О. У ЄС відхрещуються, що США тиснули із санкціями для Путіна. *Факти ICTV*. 2014. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20141007-1529137>
7. EU energy governance. House of Lords. European Union Committee 6th Report of Session 2015–16. Published by the Authority of the House of Lords London : The Stationery Office Limited. HL Paper 71. 39 p.
8. EU meeting on Ukraine: David Cameron's speech. *GOV.UK*. 2014. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-meeting-on-ukraine-david-camerons-speech>
9. Fact sheet: U.S. assistance to Ukraine. *The White House. Office of the Press Secretary*. 2014. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/11/21/fact-sheet-us-assistance-ukraine>.
10. Mills C. Military assistance to Ukraine 2014-2021. Research Briefing Number 7135. *The House of Commons Library*. 2022. 11 p.
11. NATO Summit 2014: PM end of summit press conference. *GOV.UK*. 2014. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/nato-summit-2014-pm-end-of-summit-press-conference>
12. PM video conference on the Minsk agreements. *GOV.UK*. 2015. URL: <https://www.gov.uk/government/news/pm-video-conference-on-the-minsk-agreement>
13. Swinford S. David Cameron: Vladimir Putin could plunge world into new Cold War. *The Telegraph*. 2014. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/11222008/David-Cameron-Vladimir-Putin-could-plunge-world-into-new-Cold-War.html>

References:

1. Bilyk, D. (2015). *Nuland: SSHA hotovi aktyvnishe vyrishuvaty sytuatsiiu na Donbasi* [Nuland: The U.S. is ready to take a more active role in resolving the situation in Donbas]. *Deutsche Welle*. Retrieved from: <https://p.dw.com/p/1FQfh> [in Ukrainian].
2. Kanevskyi, D. (2015). «Plan Morelia»: chy prokovtne Kyiv hirku pihulku? [«Morel Plan»: Will Kyiv swallow the bitter pill?]. *Deutsche Welle*. Retrieved from: <https://p.dw.com/p/1GdFt> [in Ukrainian].
3. Radbez OON: SSHA zaklykaly posylyty tysk na Rosiiu [UN Security Council: U.S. urged to increase pressure on Russia]. (2014). *BBC News Ukraina*. Retrieved from: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141112_ukraine_un_security_hk [in Ukrainian].
4. Saakov, V. (2015). *Kreml: RF i SSHA stvoryly kanal perehovoriv shchodo Ukrainy* [Kremlin: Russia and the U.S. created a negotiation channel on Ukraine]. *Deutsche Welle*. <https://p.dw.com/p/1FkJN> [in Ukrainian].

5. SSHA z 2014 roku 35 raziv vvodyly i rozshyriuvaly sanksii proty Rosii [Since 2014, the U.S. has imposed and expanded sanctions against Russia 35 times]. (2017). *RBK-Ukraina*. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ssha-2014-goda-35-raz-vvodili-rasshiryali-1484833840.html> [in Ukrainian].
6. Tyshchuk, O. (2014). U YeS vidkhreshchuiutsia, shcho SSHA tysnuly iz sanksiiamy dlia Putina [The EU denies U.S. pressure over sanctions on Putin]. *Fakty ICTV*. Retrieved from: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20141007-1529137> [in Ukrainian].
7. House of Lords. European Union Committee. (2016). *EU energy governance* (6th Report of Session 2015–16, HL Paper 71). The Stationery Office Limited.
8. EU meeting on Ukraine: David Cameron's speech. (2014). *GOV.UK*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-meeting-on-ukraine-david-camersons-speech>.
9. The White House. Office of the Press Secretary. (2014). Fact sheet: U.S. assistance to Ukraine. Retrieved from: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/11/21/fact-sheet-us-assistance-ukraine>.
10. Mills, C. (2022). Military assistance to Ukraine 2014–2021 (Research Briefing No. 7135). The House of Commons Library.
11. NATO Summit 2014: PM end of summit press conference. (2014). *GOV.UK*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/speeches/nato-summit-2014-pm-end-of-summit-press-conference>.
12. PM video conference on the Minsk agreements. (2015). *GOV.UK*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/news/pm-video-conference-on-the-minsk-agreement>.
13. Swinford, S. (2014, November 10). David Cameron: Vladimir Putin could plunge world into new Cold War. *The Telegraph*. Retrieved from: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/11222008/David-Cameron-Vladimir-Putin-could-plunge-world-into-new-Cold-War.html>.

Vitalii Savchuk. Transatlantic leadership of Obama and Cameron: impact on EU foreign policy decisions in the context of the conflict in Ukraine

The article analyses the transatlantic leadership of Barack Obama and David Cameron in the context of the EU's foreign policy response to the conflict in Ukraine. It examines how strategic cooperation between the US and the UK influenced the formation of a common EU position on the annexation of Crimea, the imposition of sanctions against Russia and support for Ukraine. Particular attention is paid to the issues of Western unity, diplomatic pressure, and political mobilisation within the EU. The impact of military-technical assistance to Ukraine and the result of the lack of lethal weapons on the Russian leadership's confidence in the impunity of its actions are assessed separately.

The work is based on a comparative analysis of foreign policy initiatives, official statements, and practical actions taken by Washington and London in the period 2014–2016.

Key words: *transatlantic leadership, Barack Obama, David Cameron, EU foreign policy, Russian aggression, sanctions, appeasement policy.*

Відомості про автора:

Савчук Віталій – аспірант кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 09.08.2025

Прийнята 12.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 352(477):061.1EU

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-35>

Віталій Сливчук

ORCID: 0009-0001-3186-283X

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено роль місцевого самоврядування як ключового елементу в процесі європейської інтеграції України. Місцеве самоврядування розглядається не лише як адміністративно-правовий інститут, а й як важливий інструмент міжкультурної комунікації, що дає змогу налагодити стійкий діалог між владою та громадянами, ураховуючи європейські цінності, принципи субсидіарності. У роботі проведено комплексний аналіз нормативно-правової бази, що регулює функціонування органів місцевого самоврядування в Україні, включаючи положення Конституції, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», а також низки галузевих та міжнародних документів, зокрема Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Окрема увага приділяється тому, яким чином положення Угоди про асоціацію впливають на організаційну та фінансову спроможність територіальних громад, а також на процеси децентралізації влади, що реалізуються в Україні в останнє десятиліття. На основі аналізу актуальних досліджень українських та зарубіжних науковців, а також практики функціонування органів місцевого самоврядування визначаються основні тенденції та проблемні аспекти їх трансформації в умовах євроінтеграційного поступу. У статті підкреслюється, що ефективно місцеве самоврядування здатне не лише сприяти соціальній згуртованості на місцевому рівні, а й зміцнити демократичні інститути у цілому, наблизивши державу до європейських стандартів належного врядування.

Ключові слова: євроінтеграція, місцеве самоврядування, децентралізація, територіальні громади, європейські практики.

Вступ. Після Революції Гідності 2014 р. Україна взяла стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу. Одним із важливих елементів цього курсу стали зміни в системі місцевого самоврядування, які б відповідали європейським принципам демократичності, децентралізації та участі громадян у прийнятті рішень. Так, участь громад не має зводитися лише до формування представницьких органів. У країнах ЄС саме територіальні громади визначають межі та рішення територіального значення, є ключовою ланкою для територіального розвитку. Тому Україні необхідно перейняти цей досвід для ефективного розпоряджання наявними ресурсами та виконання поставлених завдань на місцях з урахуванням потреб кожного окремого регіону відповідно до національних та міжнародних стандартів.

Дослідженням впливу євроінтеграції на політико-правову трансформацію місцевого самоврядування займалися такі вчені, як Ю. Бальцій, Г. Сасин, В. Климончук. У їхніх дослідженнях висвітлено основні концепції децентралізації, розглянуто вплив євроінтеграції на розвиток місцевого самоврядування, взаємодію між державними та місцевими органами влади, проблеми та перспективи розвитку.

Методи дослідження. У дослідженні використано такі наукові методи, які допоможуть краще проаналізувати політико-правову трансформацію місцевого самоврядування в Україні в процесі євроінтеграції. Основними методами є: аналіз і синтез – забезпечує дослідження теоретичних засад трансформації місцевого самоврядування; індукція та дедукція – виведення загальних висновків щодо проблем та перспектив розвитку; SWOT-аналіз – допоможе

© В. Сливчук, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

визначити сильні та слабкі сторони політико-правової трансформації місцевого самоврядування в процесі євроінтеграції.

Мета дослідження – дослідити політико-правову трансформацію місцевого самоврядування та її місце в інтеграційних процесах України, визначити основні виклики, з якими зіштовхнулося місцеве самоврядування, визначити перспективи розвитку та провести аналіз поточного стану законодавства.

Результати та обговорення. Упродовж усього періоду незалежності Україна перебуває у стані постійного реформування системи органів державного управління. Зазначені реформи спрямовані на досягнення цілої низки стратегічних цілей, серед яких – інтеграція до європейського політико-правового простору [20].

Європейська інтеграція стала пріоритетним вектором державної політики України з 2014 р. У цьому контексті трансформаційні процеси охопили не лише загальнодержавний, а й місцеві рівні управління. Становлення та розвиток місцевого самоврядування супроводжуються реалізацією низки реформ, серед яких ключове місце посідає адміністративна реформа. Її основною метою виступає децентралізація державної влади шляхом посилення організаційної, фінансово-економічної та правової автономії місцевих органів, а також передача територіальним громадам частини ресурсів та повноважень [11, с. 257–260].

Поточна модель місцевого самоврядування в Україні впроваджена в результаті низки реформ, серед яких – реформи місцевого самоврядування та децентралізації [16, с. 39–40]. Центральним аспектом цих змін стала зміна адміністративно-територіального устрою держави: частину адміністративно-територіальних одиниць було скасовано або трансформовано. Найпомітніше нововведення – територіальні громади (об'єднані раніше існуючі адміністративні одиниці, як-от села, селища, міста районного значення). А інтеграція населених пунктів в об'єднані територіальні громади регулювалася Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [3]. Другим вагомим нововведенням у межах реформи стало скасування статусу міст обласного значення як окремого виду адміністративно-територіальної одиниці. До реформи ці міста були прирівняні за статусом до районів і мали розширені повноваження. Особливістю функціонування їхньої виконавчої влади було те, що вона формувалася шляхом прямого волевиявлення місцевої спільноти на виборах на відміну від районних державних адміністрацій, де призначалися керівники Президентом України за поданням Кабінету Міністрів. У результаті проведених реформ територіальні громади, що стали адміністративно-територіальними одиницями базового рівня, отримали повноваження та ресурси, співставні з тими, що раніше були у міст обласного значення, тоді як повноваження районних адміністрацій були суттєво скорочені. Отже, територіальні громади, утворені з міст обласного значення, зберегли, а в окремих випадках розширили як обсяг повноважень, так і фінансових надходжень [22].

До прикладу, деякі новоутворені територіальні громади, сформовані на базі міст обласного значення, охоплюють лише один населений пункт – саме місто (як, наприклад, Харківська міська територіальна громада), тоді як інші включають додаткові населені пункти, як це має місце у Львівській міській територіальній громаді. Водночас усі такі громади були включені до складу новостворених районів.

Третім важливим етапом реформи стало масштабне укрупнення районів. Значну роль у цьому відіграла Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2020 р. «Про утворення та ліквідацію районів». Було ліквідовано попередню мережу з 490 районів та 178 міст обласного підпорядкування, натомість створено 140 нових укрупнених районів. Окрім того, об'єднані територіальні громади отримали у власність і розпорядження значний обсяг земельних ресурсів, у тому числі землі сільськогосподарського призначення, які раніше перебували в державній власності [9].

У контексті євроінтеграційного курсу України трансформація системи місцевого самоврядування мала відповідати основоположним європейським нормам і принципам. Зокрема, йдеться

про принцип субсидіарності, який полягає у тому, що управлінські рішення мають ухвалюватися на якомога нижчому, найближчому до громадян, рівні влади, тобто тією інституцією, яка є найефективнішою для вирішення конкретного питання; принцип інституційної спроможності, що орієнтований на розвиток кадрового, організаційного та ресурсного потенціалу місцевих органів влади, та принцип партиципації, що забезпечує залучення населення до процесу формування рішень на місцях; принцип верховенства права, який вимагає наявності ефективної та стабільної правової бази для функціонування органів місцевого самоврядування [14].

У контексті європейської інтеграції для мешканців регіонів її практичне втілення асоціюється, передусім, із підвищенням якості життя, що досягається завдяки ефективній реалізації повноважень, які перебувають виключно у компетенції як органів місцевого самоврядування, так і активних громадян. До таких сфер належать, зокрема, підвищення якості надання послуг у соціальній та освітній сферах, розвиток транспортної інфраструктури, створення нових робочих місць, розширення можливостей для участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, налагодження конструктивного діалогу між владою та громадою, а також забезпечення як прозорості, так і підзвітності органів місцевого самоврядування [18].

Фундаментом для імплементації європейських стандартів місцевого самоврядування в Україні виступає Європейська хартія місцевого самоврядування, що була ратифікована Україною в 1997 р. [6]. Цей документ є ключовим нормативним орієнтиром не лише для України, а й для інших держав – членів Ради Європи, що прагнуть забезпечити відповідність правового поля принципам європейської демократії. Рада Європи традиційно відстоює ідею посилення місцевого управління як основи демократичного устрою держави, що зумовлює акцент на розвиток місцевої та регіональної демократії у рамках євроінтеграційного процесу.

У цьому контексті Україна зобов'язалася впровадити децентралізацію та зміцнити спроможність місцевого самоврядування, що призвело до формування понад 1 450 об'єднаних територіальних громад, нормативного закріплення нового бюджетного законодавства, яке розширило фінансову автономію органів місцевого самоврядування, а також практичне впровадження принципу субсидіарності. Водночас Європейський Союз активно підтримує цей процес шляхом надання експертної, фінансової та інституційної допомоги, зокрема через реалізацію таких програм, як *U-LEAD with Europe*, *DOBRE* та інших ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності управління на місцях [17].

Як слушно зауважує професор В. Марчук, досвід Франції є релевантним для аналізу української моделі міжмуніципального співробітництва, оскільки в обох країнах спостерігаються подібні механізми стимулювання взаємодії громад. У Франції державна влада активно заохочує комуни до співпраці з метою вирішення спільних завдань на регіональному рівні. Основним інструментом стимулювання виступає фінансова мотивація: держава ініціює проекти, реалізація яких передбачає спільну участь кількох комун. У результаті цього формується своєрідне явище «комуни комун» – міжмуніципальні об'єднання, які утворюються на основі спільних мети та інтересів [15].

В українських реаліях також створено нормативно-правове підґрунтя для реалізації аналогічного підходу. У новостворених територіальних громадах є можливості щодо залучення зовнішнього фінансування, самостійно ініціювати й реалізовувати спільні проекти, спрямовані на вирішення завдань, значущих для кількох громад. Серед типових прикладів такої міжмуніципальної співпраці – створення центрів надання адміністративних послуг, будівництво об'єктів транспортної інфраструктури та ін. Статистика свідчить про ефективність такого підходу, що дає змогу вважати міжгромадське співробітництво одним із важливих чинників підвищення спроможності територіальних громад [15].

Система місцевого самоврядування в Україні має чітко визначену організаційну структуру, до якої входять: територіальні громади, сільські, селищні та міські ради, голови цих рад, їхні виконавчі органи та інститут старости. Окрім того, система включає районні та обласні

ради, до повноважень яких належить представлення інтересів територіальних громад у різних адміністративно-територіальних одиницях. Така структура закріплена у ст. 5 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [4].

Особливістю є те, що виконавчі органи місцевого самоврядування функціонують виключно на рівні сільських, селищних і міських рад. Натомість районні та обласні ради не мають власних виконавчих структур, що зумовлює певні особливості їх функціонування у системі публічної влади [20].

У межах виконання зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, одним із векторів національної політики держави стало реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [10]. Серед першочергових завдань, визначених у цьому контексті, слід виокремити: створення правових передумов для започаткування реформи, її належне законодавче забезпечення, а також подальший нормативно-правовий супровід реалізації трансформацій у цій сфері [23].

Реалізація зазначених завдань була, а в окремих випадках і досі залишається, неможливою без ухвалення Верховною Радою України низки ключових нормативно-правових актів. Ці процеси включають, зокрема, конституційні зміни щодо децентралізації влади, а також прийняття важливих законодавчих ініціатив, як-от Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» і Закон «Про засади адміністративно-територіального устрою України», законопроекти щодо запровадження інституту префектів тощо, а також що стосується внесення змін до чинного законодавства у сферах землеустрою, бюджетного процесу, регіонального розвитку та ін. [3].

Станом на сьогодні частина з передбачених документів уже ухвалена й реалізується на практиці, інші – лише частково відповідають сформульованим цілям, а деякі потребують подальшого доопрацювання й затвердження на законодавчому рівні [18].

Процес законодавчого утвердження децентралізації як основного напрямку реформи місцевого самоврядування в Україні отримав законодавче закріплення з прийняттям Конституції України в 1996 р. Зокрема, закріплене у ст. 132 Конституції України положення про поєднання централізації й децентралізації у здійсненні державної влади, а також про єдність і цілісність території держави стало підставою для подальших реформ адміністративно-територіального устрою [1]. Набуття чинності Європейською хартією місцевого самоврядування в Україні в 1998 р. стало суттєвим етапом у процесі адаптації національної моделі місцевого самоврядування відповідно до засад і стандартів європейської спільноти. 1 квітня 2014 р. Кабінетом Міністрів України була схвалена Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Саме ця Концепція окреслила стратегічні напрями децентралізації. Основною метою документа було відмежування повноважень органів виконавчої влади від повноважень органів місцевого самоврядування, що стало підґрунтям для подальшого реформування системи публічного управління [7]. У 2014 р. було підписано Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а вже в 2015 р. ухвалено ключові закони, зокрема «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та «Про засади державної регіональної політики» [3]. Наступним етапом реформування стало вдосконалення структури районного рівня. Варто згадати і про Європейську хартію місцевого самоврядування [10]. До інших важливих актів у сфері місцевого державного управління та місцевого самоврядування належать Закон України «Про місцеві державні адміністрації», який визначає основні принципи та норми діяльності місцевих органів виконавчої влади на рівнях областей, районів та міст обласного підпорядкування, а також Закон України «Про місцеве самоврядування», що регулює правовий статус органів місцевого самоврядування, їхні функції, структуру та взаємодію з органами виконавчої влади [3]. Важливими є також Бюджетний і Виборчий кодекси, Закон України «Про місцеві вибори», Державна стратегія регіонального розвитку, Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні та інші нормативно-правові акти [5; 8].

У липні 2020 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про утворення та ліквідацію районів», якою було ліквідовано 490 старих районів і створено 136 нових відповідно до

вимог децентралізації [9]. Одним з основних критеріїв для новоутворених районів став мінімальний поріг населення – 150 тис осіб, що відповідає параметрам NUTS-3 Європейського Союзу, із певними винятками для гірських та малонаселених територій [12, с. 39–41].

Перетворення місцевих громад із об'єктів адміністративного впливу на активних суб'єктів управління є складним, багатоетапним процесом, що передбачає об'єднання та формування органів місцевого самоврядування на базовому і районному рівнях. Ключовою метою є створення відповідних органів місцевого самоврядування, що потребує не лише надання відповідних повноважень, а й забезпечення їх ресурсами для ефективного виконання цих повноважень [19].

У зв'язку з відсутністю виконавчих органів на місцях та неможливістю їх створення через законодавчі обмеження районні та обласні ради повинні передавати реалізацію значної частини своїх повноважень державним органам. Наприклад, акти обласних рад, що стосуються створення комунальних підприємств, часто включають делегування повноважень з управління цими підприємствами відповідним державним адміністраціям, унаслідок чого ці підприємства стають підконтрольними та підзвітними державним адміністраціям [24].

Відсутність виконавчих органів на рівні районних і обласних рад компенсується можливістю делегувати повноваження місцевим державним адміністраціям, зокрема районним державним адміністраціям – районними радами, а обласним державним адміністраціям – обласними радами. Це стосується управління об'єктами спільної власності, розроблення та затвердження програм соціально-економічного розвитку, визначення маршрутів і графіків пасажирських перевезень, а також визначення земель для містобудівних цілей тощо [20].

Такі рішення фактично обмежують здійснення місцевим самоврядуванням своїх повноважень щодо управління об'єктами спільної власності. Водночас судова практика визнає такі акти легітимними, оскільки формально норми законодавства не порушуються, а передача повноважень здійснюється згідно з установленими процедурами. Іншими словами, частина повноважень обласних і районних рад де-факто реалізується державними адміністраціями, що означає, що державні адміністрації змушені одночасно представляти інтереси як держави, так і місцевого самоврядування, виконуючи як власні, так і делеговані функції.

Це суперечить основним принципам децентралізації місцевого самоврядування, зокрема його автономності, організаційної самостійності та матеріально-фінансової спроможності. Окрім того, такий підхід ускладнює роботу як органів місцевого самоврядування, так і державних адміністрацій.

Однією з найскладніших сфер для впровадження реформи місцевого самоврядування є передача повноважень громадам у сфері розпорядження землею. Ця проблема має як юридичне, так і політичне походження, оскільки вона пов'язана з відсутністю довіри центральної влади до місцевих органів, високим рівнем корупції у земельній сфері, відсутністю належного державного контролю та браком інформації про земельні ресурси.

Право розпорядження землями публічної власності є важливим елементом економічної спроможності територіальної громади. У країнах Європейського Союзу муніципалітети мають широкі повноваження щодо управління комунальною власністю, зокрема землями. Наприклад, у Польщі муніципалітети самостійно розпоряджаються землями на території своїх громад, а в Угорщині у комунальній власності знаходяться понад 70% земель сільськогосподарського призначення.

В Україні до 2018 р. переважна більшість земель, що не входили до складу населених пунктів, залишалася в розпорядженні держави, і територіальні громади не мали повноважень щодо їх використання, навіть якщо це були землі в межах об'єднаних територіальних громад. Таке обмеження повноважень спричиняло численні конфлікти між органами місцевого самоврядування та Держгеокадастром щодо розпорядження земельними ресурсами.

Першим етапом земельної децентралізації стало рішення Кабінету Міністрів України 2018 р. щодо передачі об'єднаним територіальним громадам земель сільськогосподарського призначення, які знаходяться в державній власності й розташовані за межами населених

пунктів. Однак це рішення мало тимчасовий характер і передбачало не право власності, а лише право розпорядження земельними ділянками, причому не охоплювало всі категорії земель.

Важливим етапом реформи стало припинення повноважень районних державних адміністрацій у сфері реєстрації речових прав на земельні ділянки та передача територіальним громадам у комунальну власність земель державної власності. Для цього був прийнятий Закон України № 524-IX від 17 березня 2020 р., який це передбачав. Так, територіальні громади отримали повноваження самостійно управляти всіма землями у межах своєї юрисдикції, у тому числі за межами населених пунктів, отримувати відповідні доходи та забезпечувати контроль за ефективним і законним використанням земельних ресурсів [2]. Таким чином, із 1 липня 2021 р. територіальні громади стали повноцінними власниками всіх земель на своїй території.

Реформа земельних відносин у контексті децентралізації є важливим кроком до створення реального місцевого самоврядування. Однак ефективність реалізації цих повноважень залежить від рівня професійної підготовки працівників органів місцевого самоврядування, ефективної системи контролю, належного обліку земельних ресурсів та доступності геоінформаційних систем.

Серед загальних недоліків, що виникають у процесі реалізації реформи, можна виокремити нерівномірність впровадження змін у різних регіонах, недостатній рівень кваліфікації кадрів на місцевому рівні, опір старої бюрократичної системи, а також виклики воєнного часу, що вимагають посилення централізації та збереження безпекових аспектів управління.

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р. зробило більшість викликів для місцевих громад другорядними або навіть такими, що перестали існувати через загрозу існуванню країни. Воєнний стан став ключовою обставиною, що впливає на всі суспільно-політичні процеси в державі, включаючи децентралізацію. Нині першочерговим завданням є адаптація наявної системи місцевого самоврядування до потреб воєнного часу з урахуванням попередніх здобутків децентралізації. Спроба інтегрувати територіальні громади в жорстку вертикаль владної ієрархії може принести більше проблем, аніж користі, особливо в контексті перспектив повоєнної відбудови держави [13].

Спираючись на досвід інших європейських країн, необхідно вжити термінових кроків, які прискорять розвиток місцевого самоврядування в умовах євроінтеграційних процесів. Першочерговими завданнями у цьому контексті є:

- Упровадження нової європейської політики взаємодії на всіх рівнях, що передбачає співпрацю між законодавчими та виконавчими структурами, між центральним урядом, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також між урядовими та неурядовими організаціями.

- Розроблення чітких механізмів і процедур співпраці цих структур для забезпечення ефективного управління на всіх рівнях.

- Установлення постійного інформаційного обміну щодо планів дій та узгодження відповідних координаційних механізмів між центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

- Упровадження громадського діалогу та співпраці між органами місцевого самоврядування для дієвого розвитку територіальних громад.

Надання і територіальним громадам, і органам місцевого самоврядування більшої автономії у частині вирішення питань місцевого значення, що відповідатиме європейським стандартам та сприятиме підвищенню ефективності управління [11, с. 260].

Подальший розвиток місцевого самоврядування в Україні передбачає, передусім, розширення ресурсної бази та зміцнення спроможності територіальних громад до самостійного впровадження ініціатив місцевого значення. Для цього необхідні кваліфіковані кадри з-поміж місцевих управлінських еліт, що є ключовим чинником для ефективного функціонування органів місцевого самоврядування. Також важливими є гармонізація національного законодавства

та усунення прогалин у законодавстві в частині застосуванні вимог децентралізаційної реформи, норм Конституції України, положень Європейської хартії місцевого самоврядування. Це вимагає внесення відповідних змін до відповідних нормативно-правових актів [16, с. 39–41].

У багатьох європейських країнах поширено практику формування місцевих бюджетів за рахунок спільних із державою доходів. Проте, згідно з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, до «власних доходів» місцевих бюджетів можна віднести лише ті доходи, на які місцева влада має реальний вплив. Це означає, що доходи, які не залежать від рішень місцевих органів управління, не можуть бути зараховані до власних ресурсів місцевих бюджетів [21]. Податок на доходи фізичних осіб є важливим стимулом для місцевих громад у сприянні зайнятості та розвитку бізнесу. Водночас екологічний податок, штрафи та інші подібні надходження можна розглядати скоріше як трансферти, а не як справжні місцеві податки. Для ефективного адміністрування місцевих фінансів передбачається створення місцевих фінансових органів – виконавчих органів рад зі статусом юридичної особи, які будуть виконувати відповідні функції замість голів громад. Інституційна спроможність місцевих громад постійно зростає завдяки навчальним програмам, співпраці з європейськими муніципалітетами та грантовим ініціативам. Водночас відбувається гармонізація українського законодавства з правовими нормами Європейського Союзу у сфері місцевого управління, що веде до прийняття нових законів та внесення змін до вже існуючих нормативно-правових актів. Ці кроки сприяють розвитку фінансової незалежності місцевих органів влади та підвищенню їхньої здатності до ефективного управління на місцях.

Висновки. Європейська інтеграція стала важливим поштовхом політико-правових змін у сфері місцевого самоврядування в Україні. Вона стимулює реформу децентралізації, трансформує управлінські механізми, посилює автономію громад та розширює демократичну участь. Європейська інтеграція виступає не лише зовнішньополітичним курсом, а й внутрішнім чинником глибокої політико-правової трансформації. Місцеве самоврядування в Україні розвивається за моделлю Європейського Союзу, що передбачає сильні громади, підзвітну владу, прозорі фінанси та залучення громадян до процесу прийняття рішень.

Незважаючи на численні виклики, цей напрям створює значні можливості для поглиблення європейських стандартів управління на місцевому рівні.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає комплексні зобов'язання щодо зміцнення демократії, забезпечення верховенства права, дотримання прав людини та реформування системи публічної влади. Одним із ключових напрямів реалізації цих зобов'язань є реформа місцевого самоврядування.

Попри численні виклики реформа децентралізації стала однією з найуспішніших за весь період незалежності України і є наріжним каменем євроінтеграційного поступу.

Лише після завершення всіх необхідних змін можна буде говорити про повноцінне функціонування місцевого самоврядування відповідно до стандартів Європейського Союзу та Європейської хартії місцевого самоврядування.

Цей підхід допоможе чітко окреслити перспективи та виклики для місцевого самоврядування в Україні в контексті європейської інтеграції.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 21.04.2021 № 1423-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 9–10. Ст. 25.
3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91.

4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
5. Бюджетний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572.
6. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 01.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#Text>
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» від 05.08.2020. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
9. Постанова Верховної Ради України «Про створення і ліквідацію районів» від 17.07.2020 № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 21.03.2014. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
11. Бальцій Ю. Розвиток місцевого самоврядування в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*. Одеса, 2018. С. 257–260.
12. Климончук В. Загальноєвропейські політичні цінності та перспективи їх реалізації у сучасній Україні. *Вісник Прикарпатського університету*. 2013. № 6–7. С. 38–42.
13. Кондратьєва А. Організація управління розвитком територій під час військових дій в Україні. *Громадський простір*. 2022. URL: <https://www.prostir.ua/?library=orhanizatsiya-upravlinnya-rozvytkom-205-terytorij-pid-chas-vijskovykh-dij-v-ukrajini>
14. Сасин Г., Дзєга В. Реформування системи державного управління в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Філософія та управління*. 2024. № 1.
15. Мельничук В., Марчук В. Стан інтеграції європейського досвіду у функціонуванні системи місцевого самоврядування України. *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 117–124.
16. Мельничук В. Чинники формування регіональної самоврядності в Україні. *Політикус*. 2021. № 6. С. 37–43.
17. Толкованова В. Правові інструменти Ради Європи з питань місцевого і регіонального розвитку та проблеми їх імплементації в Україні / Центр досліджень питань місцевого і регіонального розвитку та сприяння адміністративній реформі. Київ, 2007. 349 с.
18. Взаємозв'язок між децентралізацією та європейською інтеграцією : соціологічне опитування / Центр «Нова Європа» (Україна); Центр східноєвропейських та міжнародних досліджень (ZOiS, Німеччина). 2020. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Decentralization_ukr_web-2.pdf
19. Bilash, O.V. Formation of capable local self-government in Ukraine and European standards. *Public Administration and Management: modern scientific discussions*. 2020. P. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-1>.
20. Karabin T., Bilash O. Local Government Transfer into the Process of Ukraine's European Integration: Achievements of Communities and Losses of the Executive Branch of Power. *Lex localis – Journal of Local Self-Government*. 2021. Vol. 19. №. 3. P. 781–803. URL: [https://doi.org/10.4335/19.3.781-803\(2021\)](https://doi.org/10.4335/19.3.781-803(2021))
21. Levitas, T. & Djikic, J. Caught Mid-Stream: «Decentralization», Local Government Finance Reform, and the Restructuring of Ukraine's Public Sector 2014 to 2016. URL: <http://sklinternational.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/UkraineCaughtMidStream-ENG-FINAL-06.10.2017.pdf> (дата звернення: 30.07.2025).
22. Marchuk, V., & Dudkevych, V. (2022). European Integration of Ukraine: Political and Security Practices. Typi Universitatis Tyrnaviensis and VEDA. TRNAVA. 144 p. ISBN 978-80-568-0504-6.
23. Marchuk, V. (2022) Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. Trnava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 95 P. ISBN 978-80-568-0439-1.
24. Marchuk V., & Melnychuk, V. (2024). European Integration and Reform of Decentralization in Ukraine during Martial Law: Political Accents. VEDA, PETER LANG AG, Spectrum Slovakia. Vol. 46. 152 p. ISBN 9783631914663.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine]. (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. No. 254k/96-VR. St. 141 [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia systemy upravlinnia ta derehuliatcii u sferi zemelnykh vidnosyn: Zakon Ukrainy [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the improvement of the management system and deregulation in the field of land relations : Law of Ukraine]. (2021, April 21). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. №1423-IX. St. 25 [in Ukrainian].
3. Pro dobrovilne ob'iednannia terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy [On the voluntary unification of territorial communities: Law of Ukraine]. (2015, February 05). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. №157-VIII. St. 91 [in Ukrainian].
4. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy [About local self-government in Ukraine: Law of Ukraine]. (1997, May 21). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. №280/97-VR. St. 170 [in Ukrainian].
5. Biudzhetni kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine]. (2010, July 8). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. № 50–51. St. 572 [in Ukrainian].
6. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia. October 15, 1985. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text. [in Ukrainian]
7. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini». April 01, 2014. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#Text>. [in Ukrainian].
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky». August 05, 2020. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].
9. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro stvorennia i likvidatsiiu raioniv». (July 17, 2020.) № 807-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>. [in Ukrainian].
10. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odnei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spilnotstvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. March 21, 2014. № 984_011. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011. [in Ukrainian].
11. Baltsii, Yu. (2018). Rozvytok mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv. [Development of local self-government in Ukraine in the context of European integration processes]. *Pravovi ta instytutsiini mekhanizmy zabezpechennia rozvytku Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii* [Legal and institutional mechanisms for ensuring the development of Ukraine in the context of European integration]. Odesa. St. 257–260 [in Ukrainian].
12. Klymonchuk, V. (2013). Zahalnoievropeiski politychni tsinnosti ta perspektyvy yikh realizatsii v suchasni Ukraini [Pan-European political values and prospects for their implementation in modern Ukraine]. *Bulletin of the Precarpathian University*. № 6–7. St. 38–42 [in Ukrainian].
13. Kondratieva, A. (2022). Orhanizatsiia upravlinnia rozvytkom terytorii pid chas viiskovykh dii v Ukraini [Organization of management of territorial development during military operations in Ukraine]. Public space. Retrieved from: <https://www.prostir.ua/?library=orhanizatsiya-upravlinnya-rozvytkom-terytorij-pid-chas-vijskovykh-dij-v-ukrajini> [in Ukrainian].
14. Sasyn, H., Dzeka, V. (2024). Reformuvannia systemy derzhavnogo upravlinnia v Ukraini v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv [Reforming the public administration system in Ukraine in the context of European integration processes]. *Philosophy and management*. № 1 [in Ukrainian].
15. Melnychuk, V., Marchuk, V. (2022). Stan intehratsii yevropeiskoho dosvidu u funktsionuvannia systemy mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy [The state of integration of European experience into the functioning of the local government system of Ukraine]. *Regional studies*. № 31. St. 117–124 [in Ukrainian].
16. Melnychuk, V. (2021). Chynnyky formuvannia rehionalnoi samovriadnosti v Ukraini [Factors of formation of regional self-government in Ukraine]. *Politicus*. № 6. St. 37–43 [in Ukrainian].
17. Tolkovanova, V. (2007). Pravovi instrumenty Rady Yevropy z pytan mistsevoho i rehionalnoho rozvytku ta problemy yikh implementatsii v Ukraini [Legal instruments of the Council of Europe on local and regional development and problems of their implementation in Ukraine]. Center for Research on Local and Regional Development and Promotion of Administrative Reform. Kyiv. St. 349 [in Ukrainian].

18. Vzaïmozvïazok mïzh detsentralizatsiïeu ta yevropeïskoïu ïntehratsiïeu: Sotsiolohichne opytuvannïa [The relationship between decentralization and European integration: Sociological survey]. New Europe Center (Ukraine); Center for East European and International Studies (ZOiS, Germany). 2020. Retrieved from: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Decentralization_ukr_web-2.pdf [in Ukrainian].
19. Bilash, O.V. (2020) Formation of capable local self-government in Ukraine and European standards. *Public Administration and Management: modern scientific discussions*. P. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-1>
20. Karabin, T., Bilash, O. (2021). Local Government Transfer into the Process of Ukraine's European Integration: Achievements of Communities and Losses of the Executive Branch of Power. *Lex localis – Journal of Local Self-Government*. Vol. 19. №. 3. P. 781–803. URL: [https://doi.org/10.4335/19.3.781-803\(2021\)](https://doi.org/10.4335/19.3.781-803(2021))
21. Levitas, T. & Djikic, J. Caught Mid-Stream: “Decentralization,” Local Government Finance Reform, and the Restructuring of Ukraine's Public Sector 2014 to 2016. Retrieved from: <http://sklinternational.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/UkraineCaughtMidStream ENG-FINAL-06.10.2017.pdf>
22. Marchuk, V., & Dudkevych, V. (2022). European Integration of Ukraine: Political and Security Practices. Typi Universitatis Tyrnaviensis and VEDA. TRNAVA. 144 p. ISBN 978-80-568-0504-6.
23. Marchuk, V. (2022). Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. Trnava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 95 P. ISBN 978-80-568-0439-1.
24. Marchuk, V., & Melnychuk, V. (2024). European Integration and Reform of Decentralization in Ukraine during Martial Law: Political Accents. *VEDA, PETER LANG AG, Spectrum Slovakia*. Vol. 46. 152 p. ISBN 9783631914663.

Vitalii Slyvchuk. Political and legal strategies for promoting horizontal practices in Ukrainian civil society

The article examines the role of local self-government as a key element in the process of Ukraine's European integration. Local self-government is considered not only as an administrative and legal institution, but also as an important tool of intercultural communication, which allows for a sustainable dialogue between authorities and citizens, taking into account European values and the principles of subsidiarity. The paper provides a comprehensive analysis of the regulatory framework regulating the functioning of local self-government bodies in Ukraine, including the provisions of the Constitution, the Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine», as well as a number of sectoral and international documents, in particular the Association Agreement between Ukraine and the European Union. Special attention is paid to how the provisions of the Association Agreement affect the organizational and financial capacity of territorial communities, as well as the processes of decentralization of power that have been implemented in Ukraine in the last decade. Based on the analysis of current research by Ukrainian and foreign scholars, as well as the practice of functioning of local self-government bodies, the main trends and problematic aspects of their transformation in the context of European integration progress are identified. The article emphasizes that effective local self-government can not only promote social cohesion at the local level, but also strengthen democratic institutions as a whole, bringing the state closer to European standards of good governance.

Key words: European integration, local self-government, decentralization, territorial communities.

Відомості про автора:

Сливчук Віталій – аспірант кафедри політичних наук,
Національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 22.08.2025

Прийнята 30.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 321.01:81:172.4 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-36>

Олена Березовська-Чміль
ORCID: 0000-0002-3395-9141

Роман Ставичний
ORCID: 0009-0004-1565-1575

ЗНАЧЕННЯ «СЛОВА» У СВІТІ ЦЕНЗУРИ: ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕДІА В УМОВАХ ТОТАЛІТАРНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

У статті досліджено особливості функціонування медіа в умовах тоталітарного політичного режиму. Розглянуто механізми та різновиди інструментарію медіа відповідно до наведених тоталітарних політичних режимів XX та XXI ст. Наведено основні риси та тенденції розвитку тоталітарних політичних режимів.

Здійснено аналіз поглядів мислителів стосовно трактування тоталітарного політичного режиму. Окрім того, з'ясовано вплив медіа тоталітарного періоду на літературу минулого століття. Акцентовано увагу на методах, які застосовуються тоталітарними політичними лідерами для утримання владних повноважень. Досліджено особливості соціальних верств, що не піддаються впливу маніпулятивних дій із боку заангажованих медіа. Висвітлено основні стратегії контролю медіа з боку держави.

На основі проведеного історичного, політичного, культурного дослідження встановлено, що від самого початку свого існування тоталітарні режими використовували медіа для реалізації своїх цілей. Прикладом слугує історичне минуле Італії та Німеччини. Здійснено аналіз творчості відомих науковців, які у своїх працях акцентували увагу на особливостях застосування медіа для абсолютного контролю над усіма сферами життя суспільства з боку державного апарату.

Установлено, що тоталітарні держави в різні періоди використовували медіа для впровадження і поширення своїх цілей та цінностей. Як наслідок, інформація для широких верств суспільства може бути донесена виключно за умови позитивної оцінки владних структур. Визначено, що у сучасному світі найбільший вплив тоталітарного режиму на медіа є в КНДР. Це доводить правдивість твердження, що медіа є потужним інструментом маніпуляції масовою свідомістю протягом багатьох десятиліть.

Ключові слова: тоталітаризм, медіа, режим, диктатура, контроль, маніпуляція, держава, влада, суспільство, свідомість, пропаганда.

Вступ. Із настанням XXI ст. демократичні політичні режими почали поступово втрачати свій вплив і ефективність. На відміну від авторитарних і тоталітарних режимів вони є більш уразливими в епоху розгортання військових конфліктів, міжнародного тероризму, політичних криз, природних катаклізмів та техногенних катастроф. Без сумніву, на стійкість режиму в кризових ситуаціях впливають медіа. Розглядаючи роль медіа в умовах тоталітарних політичних режимів, варто наголосити, що утримання владних повноважень під час загострення соціально-політичних конфліктів зумовлене абсолютним контролем над засобами масової комунікації.

Метою статті є дослідження особливостей та механізмів функціонування медіа в умовах тоталітарного політичного режиму.

Матеріали і методи дослідження. У процесі дослідження було використано метод аналізу і синтезу, а також історичний та порівняльний методи, які дали змогу ґрунтовно дослідити особливості функціонування медіа в тоталітарних політичних режимах.

Результати та обговорення. Витоки терміна «тоталітаризм» сягають початку ХХ ст., коли італійський мислитель Джованні Амендола застосував його для критики політичної риторики фашистської партії Італії під керівництвом Беніто Муссоліні. Цікавим фактом є те, що сам диктатор із плином часу перейняв цей термін та надав йому компліментарного змісту. В основі його ідей є твердження про об'єднання громадян під проводом сильної тоталітарної держави [12]. Отже, фашизм поступово сформулював уявлення про державу як абсолют, порівняно з яким усі інші утворення і структури не мають значення.

Фрідріх Гаск у 1944 р. закінчив написання ґрунтовної праці «Шлях до рабства», у якій детально досліджує кореляцію між лівим напрямом в економіці і тоталітаризмом, а також демонструє наслідки надмірного втручання держави в економіку [2].

Ганна Арендт комплексно проаналізувала феномен тоталітаризму. У праці «Походження тоталітаризму» вона досліджує історичне коріння та ідеологічні передумови виникнення тоталітаризму. Згодом німецько-американський політичний мислитель Карл Фрідріх та американський дослідник Збігнев Бжезінський у праці «Тоталітарна диктатура та автократія» виділили шість основних ознак тоталітарного політичного режиму [5].

Своєю чергою, Лоуренс Ріс стверджує, що тоталітаризм як різновид політичного режиму протягом тривалого періоду став основою для становлення і розвитку жорстоких диктаторських режимів у всьому світі. Тоталітаризм у Радянському Союзі був одним із найжорстокіших та найкривавіших політичних режимів минулого століття, особливо за часів правління Сталіна. За масштабом необґрунтованої жорстокості політичний режим у СРСР можна прирівняти до режиму Третього рейху. Ця своєрідна дихотомія між харизматичним оратором Адольфом Гітлером і зловісним членом численних комітетів Сталіним була визначальним чинником у формуванні їхнього ставлення до ролі політичної партії і монополізації влади [7, с. 17].

Для створення культу особи вождя використовувалися всі можливі інструменти поширення інформації, а саме:

- радіо;
- газети;
- кінематограф;
- книгодрукування.

Усі медіа були під суворим контролем. Під заборону були будь-які альтернативні думки. Особливо це було актуально під час Другої світової війни, коли роль радіо різко зросла, адже воно було основним джерелом інформації для простих людей [10]. Партійну повістку також транслювали друковані медіа, а саме газети «Правда» та «Известия». Режисери та сценаристи також були змушені вставляти у свої фільми ідеологічний контекст та маніпулятивні гасла.

Для Третього рейху медіа стали потужним механізмом пропаганди, маніпуляції та абсолютного контролю. Такі газети, як «Der Angriff», «Das Schwarze Korps» і «Der Stürmer», були одними з найпопулярніших друкованих видань на той час, що популяризували нацистську ідеологію, антисемітизм, а також чітко зображували ворогів німецького народу. У 1934 р. набрав чинності закон про редагування газет, що визначав пресу як «державний засіб просвітництва і виховання». Для журналістської діяльності необхідно бути членом імператорської палати друку, для чого людині був необхідний рік професійної діяльності та обов'язкове арійське походження. Дешеві радіоприймачі «Volksempfänger» стали додатковим інструментом просування вищезгаданих наративів [6].

Ґрунтовну оцінку ролі кінематографу надав Вільям Ширер у праці «Злет і падіння Третього рейху». Науковець пише, що, незважаючи на те що кіно залишається в руках приватних організацій, Міністерство пропаганди й палата кіно контролюють кожен аспект кіновиробництва. На думку офіційних коментаторів, завдання полягало в піднятті кіноіндустрії вище ліберальних економічних міркувань. Кіно повинно було виконувати важливу ідеологічну роль у націонал-соціалістичній країні [9, с. 279].

Відмінності між нацистськими медіа та радянськими були досить суттєві. Медіа в «імперії зла» служили марксистсько-ленінській ідеології, а медіа у нацистській Німеччині прославляли расову перевагу арійців над іншими та культ націонал-соціалізму.

Страх і терор були не лише інструментом знищення «ворогів», а й інструментом управління масами. Терор використовувався без будь-якої вагової причини, лише з метою залякування і беззаперечного підкорення. Радикалізм, терор і всезагальний контроль тоталітарного політичного режиму, придушення інакомислення, маніпулятивні технології та масштабне фінансування пропагандистської машини сформували повне підкорення і прихильність населення до правлячої верхівки. У цьому контр-культурному контексті ліва (СРСР) та права (Третій рейх) диктатури, по суті, використовували схожі методи для досягнення мети [8].

Становлення та розвиток тоталітарного політичного режиму дали сприятливий фундамент для розвитку нового літературного жанру. Антиутопія – це своєрідне дзеркало тоталітарного режиму. Найпопулярніші твори у цьому жанрі:

- Джордж Орвелл «1984», «Колгосп тварин»;
- Олдос Гакслі «Який чудесний світ новий»;
- Карін Бое «Каллокаїн»;
- Рей Бредбері «451° за Фаренгейтом»;
- Філіп К. Дік «Лийтеся, сльози, сказав полісмен».

У цих текстах письменники показували, наскільки важливими були медіа для розвитку та успішного функціонування тоталітарної машини.

У будь-якому сучасному суспільстві, авторитарному чи демократичному, людей часто ділять на групи. До першої групи належать індивіди, які здобули вищу освіту та володіють критичним мисленням. Вони знають, як перевіряти, аналізувати та сприймати подану інформацію. За умов диктатури ці особи вміють розпізнати брехню диктатора, поставити під сумнів думку маси. Проте через незначний відсоток цих людей у соціумі вони не здатні вплинути на хід подій та прийняття політичних рішень. Диктатори розуміють, що свідомі частина населення завжди буде критикувати інформаційний простір для відвернення уваги від медіа, тому вони хочуть, щоб громадяни вважали масмедіа відносно незалежними від влади [4, с. 46–48]. Для цього утворюються умовно опозиційні медіа, що вправно маніпулюють думками мас і у потрібний момент м'яко виправдовують дії влади. Також тоталітарним режимам варто уникати жорстоких репресій. У сучасних суспільствах жорстокі вчинки зазвичай сильно дискредитують лідера в очах власних громадян та світової спільноти.

До другої групи належить частина суспільства, яка не здатна або не прагне змін. Такі особи часто підсвідомо схильні до підкорення й уникають відповідальності за прийняття власних рішень, перекладаючи її на владну верхівку чи вождя.

На сучасному етапі диктатури змушені адаптуватися до нових викликів та рахуватися з міжнародними організаціями. Щоб зберегти свій вплив, вони використовують стратегії гібридного впливу. До таких стратегій варто віднести:

- цифровий контроль;
- інформаційну маніпуляцію;
- псевдодемократизацію;
- репресії точкового спрямування.

Кожен диктатор вимагає смиренності та абсолютної покори від свого народу, будь-які спроби інакодумства негайно присікаються. Смиренність із примусу є основною чеснотою моралі містиків; це єдина чеснота, можлива для людей, які зреклися розуму. Гордість треба заслужити, це нагорода за зусилля та досягнення. Та щоб отримати чесноту смиренності, потрібно тільки утриматися від мислення, нічого більшого, – і людина відчуває себе абсолютно смиренною доволі швидко [1, с. 53].

Якщо розглядати сучасні приклади держав із тоталітарним політичним режимом, то перш за все спадає на думку КНДР. До основних рис тоталітарного політичного режиму КНДР можемо віднести:

- однопартійність;
- тотальну цензуру;
- абсолютну ізоляцію;
- контроль економічного сектору;
- масову пропаганду.

Культурна пропаганда КНДР не лише встановлює обмеження творчої свободи, а й формує гомогенне суспільство, позбавлене індивідуалістичних елементів. Література, мистецтво, архітектура та освіта спрямовані на підтримку та популяризацію державної ідеології [3].

У 1990-х роках режим у Північній Кореї зазнав ерозії класичного тоталітаризму. З'явилися тіньові ринки та елементи приватної економіки, терор із боку силових структур уже не був всеохоплюючим, державна ідеологія хоча й залишалася інструментом влади, але не системною доктриною [5].

Медіа в КНДР є центральним механізмом контролю, який повною мірою формує мислення громадян, підтримує культ особи вождя та ізолює суспільство від зовнішнього світу. Масмедіа закликають населення приймати участь у державних кампаніях та трудових змаганнях. Медіа формують правильну картину світу, де КНДР є центром добра та справедливості, а всі інші країни є ворогами. Freedom House регулярно розміщує КНДР у самому низу рейтингу Свободи у світі [11].

Висновки. Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що тоталітарні політичні режими були поширені в минулому столітті, і у зв'язку з кризою демократії у сучасному світі є загроза формування так званого неототалітаризму, адаптованого до сучасних умов світової політики. Вплив медіа на стійкість політичного режиму є очевидним, адже вони декларують державну ідеологію, маніпулюють масовою свідомістю, що особливо помітно в тоталітарних країнах.

На основі проведеного аналізу встановлено, що медіа в тоталітарних політичних режимах зазнають всебічного контролю з боку правлячої верхівки. Дана тенденція підтверджена історичними прикладами нацистської Німеччини та Радянського Союзу. Саме Третій рейх був фундатором фільтраційного «слова», що дало змогу доволі швидко залучити широкі верстви населення до всебічної підтримки та реалізації поставлених цілей диктатора. Необхідно також зауважити, що Радянський Союз перейняв важливість впливу «слова» і продовжив формувати основні цінності багатьох поколінь за допомогою медіа та пропагандистської машини. Одним з основних фарватерів «фільтрованого слова» в умовах нашого часу є КНДР. Також можемо згадати сучасний режим КНР і його вплив на медіа, що може стати основою для подальших наукових розвідок.

Література:

1. Айн. Р. Чеснота егоїзму / пер. з англ. Є. Наурук. Київ : Наш формат, 2024. 208 с.
2. Гаєк Ф. Шлях до рабства. Київ : Наш формат, 2023. 208 с.
3. Горлач П. Північна Корея: як диктатура КНДР впливає на її культуру. URL: <https://suspilne.media/culture/862583-pivnicna-korea-ak-diktatura-kndr-vplivae-na-ii-kulturu/> (дата звернення: 18.07.2025).
4. Гурієв С., Трейсман Д. Спін-диктатори. Як змінюється обличчя тиранії в ХХІ столітті / пер. з англ. О. Бершадської. Київ : Bookchef, 2023. 448 с.
5. Осадчук. І.Ю. Політичний режим Північної Кореї (1991–2016): Тоталітаризм чи посттоталітаризм? *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Історія. Політологія»*. 2016. Вип. 17. С. 216–225. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/Osadchuk_North-Korea_Polit_regime.pdf (дата звернення 17.07.2025).
6. Печончик Т. Журналістика Третього рейху. URL: https://zmina.info/articles/zhurnalistika_tretogo_rejkhu/ (дата звернення: 17.07.2025).
7. Піс Л. Гітлер і Сталін. Тирані і друга світова війна / пер. з англ. К. Діса. Київ : Лабораторія, 2023. 480 с.

8. Ткачук П., Луньков А. Тоталітарні режими в країнах Європи і їх згубний вплив на згорання демократії.
9. Ширер В. Злет і падіння Третього рейху. Історія нацистської Німеччини : у 2-х т. / пер. з англ. К. Діса. Київ : Наш формат, 2024. Т. 1. 704 с.
10. Як виникли позивні Українського радіо, життя та ефір під час Другої світової війни, репресії – історія радіо. URL: <https://suspilne.media/culture/878937-ak-vinikli-pozivni-ukrainskogo-radio-zitta-ta-efir-pid-cas-drugoi-svitovoi-vijni-represii-istoria-radio-podcast/> (дата звернення: 17.07.2025).
11. Freedom house. URL: <https://freedomhouse.org/country/north-korea> (дата звернення: 18.07.2025).
12. Halsall P. Internet Modern History Sourcebook Benito Mussolini. What is Fascism, 1932. URL: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/mussolini-fascism.asp> (дата звернення 17.07.2025).

References:

1. Ain. R. (2024). Chesnota choizmu [The Virtue of Selfishness]. Dod, st. Natanielia B ; per. z anhl. Yevheniia Naumuk. K. : Nash Format, 208 s. [in Ukrainian].
2. Haiek F. (2023). Shliakh do rabstva. [The Road to Serfdom]. Kyiv : Nash format, 2023. 208 s. [in Ukrainian].
3. Horlach P. Pivnichna Koreia: yak dyktatura KNDR vplyvaie na yii kulturu [North Korea: how the DPRK dictatorship affects its culture] Retrieved from: <https://suspilne.media/culture/862583-pivnichna-korea-ak-diktatura-kndr-vplyvae-na-ii-kulturu/> (data zvernennia: 18.07.2025) [in Ukrainian].
4. Huriiev, S., Treisman, D. (2023). Spin-dyktatory. Yak zminiuietsia oblychchia tyranii v XXI stolitti [Spin Dictators the Changing Face of Tyranny in the 21st Century]. Per. z anhl. O. Bershadskoi. K. : Bookchef, 448 s. [in Ukrainian].
5. Osadchuk I.Yu. (2016). Politychnyi rezhym Pivnichnoi Korei (1991–2016): Totalitaryzm chy posttotalitaryzm? [The Political Regime of North Korea (1991–2016): Totalitarianism or post-totalitarianism?]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Istoriia. Politolohiia, vyp. 17. S. 216–225. Retrieved from: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/Osadchuk_North-Korea_Polit_regime.pdf (data zvernennia 17.07.2025) [in Ukrainian].
6. Pechonchyk, T. Zhurnalistyka Tretoho Reikhu [Journalism of the Third Reich]. Retrieved from: https://zmina.info/articles/zhurnalistika_tretoho_reikhu/ (data zvernennia: 17.07.2025) [in Ukrainian].
7. Ris, L. (2023). Hitler i Stalin. Tyrany i druha svitova viina [Hitler and Stalin.
8. The Tyrants and the Second World War]. Per. z anhl. Kateryna Dysa. K. : Laboratoriia, 480 s. [in Ukrainian].
9. Tkachuk, P., Lunkov, A. Totalitarni rezhymy v krainakh Yevropy i yikh zhubnyi vplyv na zhortannia demokratii [Totalitarian regimes in Europe and their detrimental impact on the collapse of democracy]. [in Ukrainian].
10. Shyrer, V. (2024). Zlet i padinnia Tretoho Reikhu. Istoriia natsystskoi Nimechchyny [The Rise and fall of the third Reich. A history of Nazi Germany]: u 2 t. Per. z anhl. Kateryna Dysa. K. : Nash Format, T. 1. 704 s. [in Ukrainian].
11. Yak vynykli pozyvni Ukrainskoho radio, zhyttia ta efir pid chas Druhoi svitovoi viiny, represii – istoriia radio [How the call signs of Ukrainian Radio emerged, life and broadcasting during the Second World War, repressions – the history of radio.] Retrieved from: <https://suspilne.media/culture/878937-ak-vinikli-pozivni-ukrainskogo-radio-zitta-ta-efir-pid-cas-drugoi-svitovoi-vijni-represii-istoria-radio-podcast/> (data zvernennia: 17.07.2025) [in Ukrainian].
12. Freedom house. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/north-korea> (data zvernennia: 18.07.2025) [in English].
13. Halsall, P. Internet Modern History Sourcebook Benito Mussolini. What is Fascism, 1932. Retrieved from: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/mussolini-fascism.asp> (data zvernennia 17.07.2025) [in English].

Olena Berezovska-Chmil, Roman Stavychnyi. The meaning of a «word» in the world of censorship: the functioning of the media under the conditions of a totalitarian political regime

In the article the peculiarities of media functioning in a totalitarian political regime have been analyzed. The features and varieties of media tools have been examined according to the mentioned totalitarian political regimes of the XX and XXI centuries. The main features and trends in the development of totalitarian political regimes have been outlined.

An analysis of the views of thinkers on the interpretation of a totalitarian political regime has been carried out. Besides, the influence of the media of the totalitarian period on the literature of the last century

has been found out. The attention has been focused on the methods used by totalitarian political leaders to retain their power. The peculiarity of social classes that are not influenced by the manipulative actions of biased media has been researched. The main strategies of media control by the state have been highlighted.

Based on the historical, political, and cultural research, it has been established that from the very beginning of their existence, totalitarian regimes have been using the media to fulfill their goals. The example of this is the historical past of Italy and Germany. An analysis of the works of well-known scholars who in their publications focused on the peculiarities of using the media for absolute control over all spheres of society by the state apparatus has been made.

It has been established that totalitarian states in different periods have used the media to implement and propagate their goals and values. As a result, information for the broader population can be transmitted only if it is positively evaluated by the authorities. It has been identified that in the modern world the greatest influence of the totalitarian regime on the media occurs in the DPRK. Thus, the article proves the truth of the assertion that the media has been a powerful means of manipulating the mass consciousness for many decades.

Key words: *totalitarianism, media, regime, dictatorship, control, manipulation, state, power, society, consciousness, propaganda.*

Відомості про авторів:

Березовська-Чміль Олена – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ставичний Роман – здобувач освітньої програми «Політологія»,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 09.08.2025

Прийнята 12.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 316.334.5:355

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-37>

Анна Стичинська

ORCID: 0000-0002-0519-4305

ПОНЯТТЯ «МОБІЛІЗАЦІЯ» У ВІЙСЬКОВОМУ ТА СОЦІАЛЬНОМУ АСПЕКТАХ

У статті розглядається поняття мобілізації у її військовому та соціальному вимірах з акцентом на зростаючу актуальність цього явища в умовах національної безпеки, громадянської активності та стійкості демократичного суспільства. Військова мобілізація аналізується як юридично врегульований процес, що забезпечує системне переведення економіки, інституцій та людських ресурсів на функціонування в умовах воєнного чи надзвичайного стану. У статті окреслено нормативно-правові засади мобілізації в Україні, конституційні та законодавчі обов'язки громадян, а також відповідальність установ за забезпечення людськими ресурсами та матеріальними засобами. Детально описано механізми забезпечення, санкції за ухилення та роль місцевого самоврядування в організації мобілізаційних заходів.

Поряд із цим соціальна мобілізація розглядається як багатовимірний процес активізації громадянської участі, колективної солідарності та публічної ініціативи у відповідь на політичні, економічні та соціальні виклики. Спираючись на ідеї таких мислителів, як П. Лазарсфельд, А. де Токвіль, Е. Юнгер і К. Маркс, досліджено мобілізацію як зверху (інструмент координації з боку держави), так і знизу (прояв громадянської активності). Особливу увагу приділено ролі цінностей, суспільної довіри та соціальної згуртованості у формуванні ефективного мобілізаційного потенціалу.

Наголошено, що в умовах демократії мобілізація повинна ґрунтуватися не лише на зобов'язанні, а й на добровільній участі, усвідомленій згоді та спільному баченні цілей. У сучасному українському контексті, де поєднуються зовнішня агресія та внутрішні трансформації, здатність мобілізувати суспільство, як інституційно, так і органічно, є критично важливою для збереження державності та забезпечення розвитку. У підсумку зазначено, що ефективна мобілізація, як військова, так і соціальна, потребує скоординованої політики, інклюзивної комунікації та політичної культури, що формує відповідальність, солідарність і готовність діяти в інтересах суспільства.

Ключові слова: соціальна мобілізація, військова мобілізація, політична участь, громадянська активність, національна безпека.

Вступ. У сучасному світі, позначеному глобальними викликами, військовими конфліктами, політичними кризами та соціальними трансформаціями, поняття мобілізації набуває особливої ваги. Із військового контексту воно поступово розширило свої межі, охоплюючи політичну, соціальну, економічну та культурну сфери. Мобілізація як механізм концентрації ресурсів, організації спільних дій та реагування на загрози відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, збереженні цілісності держави та активізації громадянського суспільства.

В умовах війни та внутрішніх трансформацій, з якими стикається сучасна Україна, проблема ефективної мобілізації, як військової, так і соціальної, постає як життєво важлива. З одного боку, йдеться про організацію оборонного потенціалу держави відповідно до законодавчих норм та з урахуванням викликів сучасної війни. З іншого боку – про згуртованість суспільства, його здатність до солідарної дії, взаємної підтримки, ініціативи та відповідальності. У цьому контексті важливим є не лише нормативно-правовий аспект мобілізації, а й ціннісні орієнтири, рівень довіри до інституцій, політична культура та соціальна свідомість населення. У зв'язку із цим виникає потреба комплексного наукового осмислення мобілізації як

багатовимірному феномену, що охоплює правові, інституційні, соціальні та ідеологічні аспекти. Розкриття цього питання є важливим як для теоретичного розуміння трансформацій сучасної держави у кризовий період, так і для практичного підвищення ефективності мобілізаційної політики, її сприйняття та підтримки в суспільстві. Таким чином, дослідження мобілізації як процесу, що поєднує державне управління і громадянське самоврядування, примус та солідарність, має не лише академічну, а й безпосередню практичну значущість у контексті захисту державності, розвитку політичної культури і подолання соціальних загроз.

Метою статті є комплексний аналіз поняття мобілізації у військовому та соціальному вимірах з урахуванням історичних, теоретичних та практичних підходів. У центрі уваги – визначення особливостей мобілізаційних процесів, чинників, що впливають на їх ефективність, та ролі громадянина в забезпеченні обороноздатності й сталого розвитку держави.

Результати та обговорення. Згідно з чинним законодавством України, мобілізація розглядається як цілісна система дій, спрямованих на впорядкований перехід державного управління, національної економіки, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ та організацій усіх форм власності до режиму функціонування в умовах особливого періоду. Для Збройних сил України, інших військових формувань та підрозділів цивільного захисту мобілізаційні заходи передбачають перехід до штатів і структури, передбачених на час воєнного стану. Залежно від масштабів і завдань мобілізація може здійснюватися як у повному, так і в обмеженому (частковому) форматі, причому як у відкритому, так і в прихованому режимі. Таким чином, поняття мобілізації охоплює процес концентрації та ефективного використання ресурсів, як людських, так і матеріальних, задля досягнення стратегічних державних цілей у кризових умовах. Сам термін «мобілізація», передусім, є військовим терміном, але сьогодні він активно використовується і в інших сферах суспільного життя: соціальній, політичній тощо.

Мобілізація – з латинської *mobilis* – рухливий та з французької *mobolisation* – приводити у рух. Тобто сам термін можна трактувати як «привести когось або щось до активного стану за допомогою концентрації певних ресурсів чи засобів для досягнення певної мети». Мобілізація може спрямовуватись як на все суспільство, так і на окремі соціальні групи, залежно від того, яку мету поставлено перед нею.

Загальносуспільна мобілізація покликана сконцентровувати людські та матеріальні ресурси заради реалізації інтересів усього суспільства. Вона важлива за внутрішніх і зовнішніх загроз державі та суспільству в цілому. Чим більше згуртовано суспільство і чим більше воно сконцентроване на власній безпеці, тим ефективніше й дієвіше буде мобілізаційний потенціал. Відповідно, до його зниження призводить те, що населення не надто довіряє владі, замала довіра серед самого населення та відсутній повноцінний діалог «громадяни – держава» та ін.

Важливим виміром мобілізаційного потенціалу суспільства є його підтримка чинного політичного режиму.

Як зазначав П. Лазарсфельд, погіршення умов життя, яке відбувається на тлі (суб'єктивно) незрозумілих та (об'єктивно) невідконтрольних суспільних змін, із набагато більшою вірогідністю тягне за собою деморалізацію, апатію та соціальну атомізацію, ніж ту чи іншу форму політичної ініціативи та мобілізації. Власне, масова відмова від прояву ініціативи у структурних формах, запропонованих владою, є вагомою та ефективною стратегією протесту. У період соціальних змін суспільство потребує ресурсу солідарності та ініціативи – двох основних складників соціальної мобілізації, а тому основне завдання державної влади та інститутів громадянського суспільства полягає у тому, щоб стимулювати розвиток цих феноменів.

Одним із перших до використання терміна «мобілізація» звернувся Е. Юнгер. Він уважав, що головною відмінністю епохи періоду Першої світової війни та революційних рухів у Росії, Італії та Німеччині є особливе переживання війни, у якому поєднано відчуття людської маси та примусової безжальної техніки. Таке примусове залучення всіх життєвих сил і засобів

суспільства у цілому в тотальну мобілізацію в ім'я держави стає принципом, тотальним чином організовуючим життя, – від економіки і політики до психологічного стану людини.

У рамках досліджень соціальних рухів поняття «мобілізація» прирівнюється дуже часто до процесів національного згуртування та посилення ролі інституціональних механізмів управління активністю населення (Г. Тард, Г. Лебон). У рамках цього можна виділити так звану «колективну поведінку», яка досліджує проблему з погляду мобілізації дій. На думку Г. Блумера, «колективна поведінка» за такого підходу являє собою процес безперервної мобілізації дій, який набуває різні форми та має на меті добитися від суспільства визнання певної ситуації, актуальної для даного кола осіб як проблемної.

Багато вчених узагалі не розглядали соціальну мобілізацію як таку або заперечували її, оскільки порівнювали такий вид мобілізації з революційними настроями. В епоху Просвітництва, а саме в працях Гоббса і Руссо, соціальна мобілізація можлива лише у вигляді бунту народу в тих суспільствах, устрій яких тримається не на праві, а на силі, і позбавлений справедливості. У такому разі це може розглядатися як необхідна умова подолання узурпації прав та переходу до громадянського суспільства.

На думку А. де Токвілля, самі революції і виникають через ціннісну мобілізацію, а саме бажання побороти існуючу систему, та, незважаючи на це, він розцінює соціальну мобілізацію такої форми як доволі небезпечну, оскільки без підтримки соціальних інститутів ідеї, за якими суспільство масово активізувалося, можуть лишитися лише ідеями. Тобто соціальна мобілізація неможлива у позитивному суспільстві, оскільки вона приймає вигляд бунтарства і несе деструктивний характер. Пряма участь народу в управлінні державою можлива лише в період революції.

Згодом революційний підхід соціальної мобілізації використовувався прихильниками анархізму, які вважали, що лише таким чином можна дійти до самоорганізації та створити анархічне суспільство без управління і влади, а лише на принципах «реалізованої свободи».

У сучасних умовах соціальна мобілізація розглядається як дієвий механізм об'єднання населення задля досягнення спільних цілей у соціальній, політичній, релігійній, оборонній та інших сферах. Її сутність полягає в активному залученні представників різних соціальних груп до вирішення актуальних проблем місцевого рівня – від соціальних і економічних до екологічних та організаційних. Цей процес охоплює широке коло суб'єктів: чоловіків і жінок, молодь, малозабезпечені та заможні верстви населення, бізнес, навчальні заклади та інші інституції, які взаємодіють у форматі партнерства для досягнення спільного блага.

Важливими рисами соціальної мобілізації є добровільність участі та усвідомлений вибір громадян. Людина має бути не лише інформованою, а й внутрішньо мотивованою до дії, сприймаючи власну участь як корисну як для суспільства, так і для себе особисто. Мотивація суттєво зростає, якщо особа усвідомлює, що її внесок має значення та сприяє реалізації її інтересів. Успішність соціальної мобілізації значною мірою залежить від рівня зацікавленості громадян, їхньої готовності долучатися до процесів розвитку.

Таким чином, концепція активної участі громадян передбачає їхню роль не як пасивних отримувачів послуг, а як повноправних учасників управління й планування місцевого життя. Це є ключовим етапом на шляху до ефективного самоврядування, стратегічного розвитку територіальних громад та зміцнення державної стабільності.

Інструмент соціальної мобілізації є дієвим у вирішенні таких питань, як безпека життя, глобальні проблеми, охорона довкілля та екологічні питання, охорона здоров'я, освіта, ефективне врядування. Сама соціальна мобілізація підвищує активність громадян шляхом виконання самим громадянином певної роботи для забезпечення інтересів держави і своїх власних, а також зміцнює суспільство, підсилює толерантність та взаємну повагу. Також вона виступає як механізм залучення суспільної думки через проведення ефективного діалогу між владою та громадянським суспільством до процесу прийняття рішень у державі.

Щодо військової мобілізації, то захист держави, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком українців (ст. 65 Конституції України). Відповідно, його невиконання є карним злочином.

Мобілізація не пов'язується безпосередньо з оголошенням воєнного або надзвичайного стану. Призов за мобілізацією можливий як під час воєнного стану, так і без нього.

Відповідно до чинного законодавства, а саме до положень ст. 21 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», на підприємства, установи та організації незалежно від форм власності покладаються визначені обов'язки у сфері мобілізаційної готовності. Зокрема, ці суб'єкти господарювання повинні забезпечувати належний технічний та експлуатаційний стан майна (техніки, споруд, будівель, інфраструктурних об'єктів), яке може бути передане або використовуватись у взаємодії зі Збройними силами України, іншими військовими формуваннями чи рятувальними службами у період воєнного стану.

Окрім того, вони мають сприяти діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (військових комісаріатів) як у мирний час, так і під час мобілізації; забезпечувати прибуття працівників, які підлягають мобілізаційним заходам, до визначених пунктів збору та військових частин; організовувати своєчасне транспортування техніки відповідно до мобілізаційних розпоряджень.

У разі потреби під час мобілізації такі суб'єкти зобов'язані надавати у користування Збройним силам та іншим силовим структурам будівлі, транспорт, матеріально-технічні засоби з подальшим відшкодуванням вартості відповідно до чинного законодавства. Також передбачено ведення обліку військовозобов'язаних, резервістів і призовників серед працівників, здійснення їх бронювання, подання звітності державним органам та органам місцевого самоврядування у визначеному порядку.

До функцій установ належать також формування мобілізаційних підрозділів, призначення відповідальних осіб за цей напрям, а також сприяння резервістам у виконанні ними службових обов'язків, зокрема в питанні своєчасного прибуття до військових частин. Окрему увагу приділено обов'язку повідомляти органи реєстрації транспортних засобів про зміни, що стосуються автотранспорту, придатного до використання у воєнний час, із супроводженням відповідної документації, завіреної військовими комісаріатами.

Правове регулювання мобілізаційних процесів в Україні охоплює низку нормативно-правових актів, які визначають обов'язки підприємств, установ, організацій та громадян у разі запровадження мобілізаційних заходів. Відповідно до чинного Положення про військово-транспортний обов'язок, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України, тимчасове вилучення транспортних засобів для потреб армії або їх передача військовим формуванням на період мобілізації здійснюється згідно з документами, виданими уповноваженими органами військового управління. Такі дії реалізуються через місцеві військові комісаріати на підставі розпоряджень органів державної влади з урахуванням установлених норм вилучення, затверджених Кабінетом Міністрів.

Відповідно до положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», передача техніки здійснюється на підставі актів прийому-передачі, що містять повні ідентифікаційні характеристики: дані про власника, технічний стан, балансова вартість тощо. У разі втрати або пошкодження майна власник має право на компенсацію після проведення експертної оцінки.

Окремо регулюються відносини між державою і громадянами щодо виконання військового обов'язку, які врегульовані Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу». Особи, які приписані до військових дільниць або перебувають у запасі, зобов'язані своєчасно з'являтися за викликом до військових комісаріатів для проходження необхідних процедур: медичного огляду, оформлення облікових документів, направлення на навчання чи призов.

За порушення мобілізаційного законодавства передбачено як адміністративну, так і кримінальну відповідальність. Кодекс України про адміністративні правопорушення містить статті щодо

порушень порядку військового обліку, неявки без поважних причин або подання неправдивих даних (ст. ст. 210, 210-1). Кримінальний кодекс передбачає відповідальність за ухилення від строкової служби (ст. 335), мобілізаційного призову (ст. 336), відмову від військового обліку або зборів (ст. 337). Покарання варіюються від штрафів та арештів до позбавлення волі строком до п'яти років.

Під час мобілізації громадяни, які перебувають на обліку, не мають права самовільно змінювати місце проживання без погодження з військкоматом. У разі неотримання повістки особа може бути залучена до робіт оборонного характеру або включена до спеціальних формувань. Мобілізаційні заходи реалізуються через відповідні укази Президента та розпорядження військових комісаріатів з обов'язковим проходженням медичної експертизи згідно з Наказом МОУ № 402 від 14.08.2008.

Щодо соціальних гарантій мобілізованих: за ними зберігаються місце роботи та середня заробітна плата на період до одного року. Особи повідомляють роботодавця після отримання повістки, що оформлюється відповідним наказом по підприємству. Це стосується як державних, так і приватних структур.

Особливий правовий режим стосується громадян, які з релігійних переконань не можуть брати участь у військовій службі. Конституція України гарантує їм право на альтернативну (невійськову) службу, яка виконується в інтересах суспільства, але не пов'язана з носінням зброї. Проте у період воєнного стану закон може встановлювати обмеження щодо її проходження.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що мобілізація є багатоплановим явищем, яке охоплює не лише військову, а й соціальну, політичну та інституційну сфери суспільного життя. Військова мобілізація виступає стратегічним інструментом забезпечення обороноздатності держави та реалізується через чітко визначені правові механізми, процедурні дії та інституційні повноваження. Соціальна ж мобілізація, своєю чергою, є проявом активної громадянської участі, спрямованої на вирішення нагальних соціальних проблем, підвищення рівня національної згуртованості, залучення громадян до процесів розвитку і захисту державності.

Особливої актуальності набуває необхідність комплексного розуміння мобілізаційних процесів в умовах воєнного стану та гібридних викликів, коли ефективність оборони країни залежить не лише від ресурсного забезпечення армії, а й від готовності громадян до солідарної дії, взаємної підтримки та відповідальності. Нормативно-правове регулювання, зокрема через положення Конституції України, законів «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу» та інші підзаконні акти, створює правову основу для реалізації мобілізаційних заходів, проте вимагає подальшого вдосконалення в частині узгодженості процедур, дотримання прав людини, врегулювання питань альтернативної служби тощо.

Таким чином, мобілізація як правова та соціальна категорія повинна розглядатися в міждисциплінарному вимірі з урахуванням політичної культури, ціннісних орієнтацій суспільства, рівня громадянської свідомості та функціонування державних інституцій. Формування ефективної системи мобілізаційної готовності є запорукою не лише обороноздатності, а й стійкості демократії та національної єдності.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-12. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.
3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
4. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 № 3353-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 31. Ст. 338.

5. Про часткову мобілізацію : Указ Президента України № 15/2015 від 14.01.2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 122.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
8. Положення про військово-транспортний обов'язок : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2000 № 1921. *Офіційний вісник України*. 2001. № 1. Ст. 28.
9. Jünger E. *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1932.
10. Tocqueville, A. de. *Democracy in America*. New York: Harper & Row, 1969.
11. Marx K., Engels F. *The Communist Manifesto*. London: Penguin Classics, 2002.
12. Lazarsfeld P. F., Berelson B., Gaudet H. *The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press, 1948.
13. Blumer H. *Collective Behavior*. In: *New Outline of the Principles of Sociology*. New York: Barnes and Noble, 1951.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1996, No. 30, Art. 141. [in Ukrainian].
2. Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu: Zakon Ukrainy vid 21.10.1993 № 3543-12 [On Mobilization Preparation and Mobilization: Law of Ukraine of October 21, 1993 No. 3543-12]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1993, No. 44, Art. 416. [in Ukrainian].
3. Pro viiskovyi obov'iazok i viiskovu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 № 2232-XII [On Military Duty and Military Service: Law of Ukraine of March 25, 1992 No. 2232-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1992, No. 27, Art. 385. [in Ukrainian].
4. Pro dorozhnii rukh: Zakon Ukrainy vid 30.06.1993 № 3353-XII [On Road Traffic: Law of Ukraine of June 30, 1993 No. 3353-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1993, No. 31, Art. 338. [in Ukrainian].
5. Pro chastkovu mobilizatsiiu: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 15/2015 vid 14.01.2015 [On Partial Mobilization: Decree of the President of Ukraine No. 15/2015 of January 14, 2015]. *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 2015, No. 4, Art. 122. [in Ukrainian].
6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 No. 2341-III]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2001, No. 25–26, Art. 131. [in Ukrainian].
7. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 № 8073-X [Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine of December 7, 1984 No. 8073-X]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR*, 1984, Supplement to No. 51, Art. 1122. [in Ukrainian].
8. Polozhennia pro viiskovo-transportnyi obov'iazok: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.12.2000 № 1921 [Regulation on Military Transport Duty: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 28, 2000 No. 1921]. *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 2001, No. 1, Art. 28. [in Ukrainian].
9. Jünger, E. (1932). *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt* [The Worker. Dominion and Form]. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt.
10. Tocqueville, A. de. (1969). *Democracy in America*. New York: Harper & Row.
11. Marx, K., & Engels, F. (2002). *The Communist Manifesto*. London: Penguin Classics.
12. Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., & Gaudet, H. (1948). *The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.
13. Blumer, H. (1951). *Collective Behavior*. In *New Outline of the Principles of Sociology*. New York: Barnes and Noble.

Anna Stychynska. The concept of «mobilization» in military and social aspects

This article examines the concept of mobilization in both its military and social dimensions, emphasizing its growing relevance in the context of national security, civic engagement, and democratic resilience. Military mobilization is analyzed as a legally regulated process that ensures the systematic transformation of the economy, institutions, and human resources to operate effectively under wartime or emergency conditions. The article outlines the legal framework for mobilization in Ukraine, the constitutional and statutory duties of citizens, and the responsibilities of institutions in providing personnel and resources. The mechanisms of enforcement, penalties for non-compliance, and the role of local governance in mobilization procedures are discussed in detail.

Simultaneously, the article explores social mobilization as a multifaceted process of activating civic participation, collective solidarity, and public initiative in response to political, economic, and social challenges. Drawing on the ideas of theorists such as P. Lazarsfeld, A. de Tocqueville, E. Jünger, and K. Marx, the study investigates mobilization as both a top-down instrument of state coordination and a bottom-up force of public agency. Particular attention is paid to the role of values, public trust, and social cohesion in shaping the success or failure of mobilization efforts.

The research underscores that in a democratic society, mobilization should be based not only on obligation but also on voluntary participation, informed consent, and a shared sense of purpose. In the contemporary Ukrainian context, where external aggression and internal transformations intersect, the ability to mobilize society – both institutionally and organically – is vital for national survival and development. The article concludes that effective mobilization, whether military or social, requires coordinated policies, inclusive communication strategies, and a political culture that fosters responsibility, solidarity, and readiness to act in the public interest.

Key words: social mobilization, military mobilization, political participation, civic engagement, national security.

Відомості про автора:

Стичинська Анна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Надійшла 06.08.2025

Прийнята 19.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 004:32-027.542(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-38>

Віктор Ткачук

ORCID: 0009-0006-1538-976X

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ, РЕПУТАЦІЇ ТА БРЕНДУ УКРАЇНИ

У статті детально розглянуто теоретико-концептуальні засади державної інформаційної політики, яка відіграє ключову роль у формуванні позитивного іміджу, стійкої репутації та впізнаваного бренду держави як усередині країни, так і на міжнародній арені. Проаналізовано актуальні наукові підходи до визначення змісту, функцій і завдань політики, а також її внесок у забезпечення національних інтересів і посилення міжнародної суб'єктності України. Особливу увагу приділено поняттям «державний бренд», «політичний імідж» і «репутація держави», які розглядаються як невід'ємні складники стратегічної комунікації. Наголошено на важливості взаємозв'язку між державною інформаційною політикою та процесами створення бренду держави, особливо в умовах глобалізаційних викликів, посилення інформаційної конкуренції і зростання гібридних загроз. Імідж і репутація держави окреслюються як ключові елементи інструментарію «м'якої сили», що сприяють ефективному позиціонуванню країни на міжнародній арені та підвищують її впізнаваність серед інших акторів світової політики. Обґрунтовано необхідність розроблення цілісної системи стратегічних комунікацій у межах публічної дипломатії, яка покликана зміцнювати довіру до державних інституцій, створювати сприятливе інформаційне середовище навколо України та підтримувати її позитивний імідж у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: державна інформаційна політика, політичний імідж, репутація держави, державний бренд, стратегічна комунікація, публічна дипломатія, м'яка сила, інформаційна безпека, міжнародний імідж, національні інтереси.

Вступ. Сучасне інформаційне суспільство приносить нові виклики у спроможність держави та створення конкурентоспроможність країн на міжнародній арені. Якщо на початковому розвитку суспільства головним критерієм успішності була земля, потім машини, то зараз це продукування інформації та її обробка. Сьогодні людство створює сприятливі умови для життя країн для вироблення та продажу інформації. Дослідники виокремлюють сутність інформаційного суспільства в окрему нішу, яка полягає у творенні, накопиченні, передачі, обробці інформації в усіх можливих проявах, як на індивідуальному рівні, так і на загальному. Новий етап розвитку спонукав до перегляду інформаційної політики та зміни підходу до неї. Використання мережі Інтернет, упровадження електронного уряду (Дія), створення комфортного надання дистанційного доступу до навчання, комерції та інших послуг. Згідно зі ст. 6 Закону України «Про інформацію», держава визначає головними напрямками інформаційної політики такі кроки: забезпечення доступу громадян до інформації; створення національних систем і мереж інформації; зміцнення матеріально-технічних основ інформаційної діяльності; забезпечення ефективного використання інформації; сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації й гарантування інформаційного суверенітету України [7]. Упровадження таких норм відображає розуміння влади важливості переходу держави та необхідності контролю, залученості в глобалізаційний процес.

Метою дослідження є аналіз теоретичних засад державної інформаційної політики як інструмента формування позитивного іміджу, виокремленої репутації та створення бренду

© В. Ткачук, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

держави; виокремлення аспектів використання «м'якої сили» у зміцненні інформаційної безпеки та суверенітету України і підвищення суб'єктності на міжнародній арені.

Матеріали і методи дослідження. У дослідженні використовуються наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників із питань інформаційної політики, іміджу, брендингу, а також офіційні документи, аналітичні звіти, правові акти у сфері інформаційної безпеки.

Методологічною основою дослідження слугують системний, структурно-функціональний, інституційний підходи. Застосовуються методи контент-аналізу, узагальнення, концептуалізації. Використовуються також елементи міждисциплінарного аналізу для вивчення зв'язку між політичною комунікацією та репутаційною позицією держави.

Результати та обговорення. Державна інформаційна політика у XXI ст. виступає одним із головних складників національної безпеки країни. У період глобальної інформаційної революції, стрімкого розвитку технологій ефективна інформаційна політика стає інструментом регулювання інформаційного простору і одним із чинників забезпечення суверенітету. Формування сталої системи контролю за цією сферою дає змогу уникнути гібридних викликів із боку потенційних «агресорів». Україна стикнулася з посиленою інформаційною війною з 2013 р., коли російські ЗМІ популяризували ідеї «руського мира», фактично розмиваючи лінію між добром і злом, руйнуючи український суверенітет та імідж країни. Ці інформаційні атаки були спрямовані на формування одного наративу – фактичного сприйняття України як частини росії.

Нова тактика просування своїх ідей із росії викликала негативну реакцію міжнародної спільноти і допомогла багатьом країнам звернути увагу на посилення небезпеки з боку інформаційного впливу. Сьогодні здійснення державного контролю в інформаційній сфері потребує нового теоретичного переосмислення та створення іншого підходу до процесів здійснення інформаційної політики держав [14, с. 393]. Україна вистояла у цьому протистоянні з росією через сформований унікальний бренд країни, яка, як і будь-яка країна, прагне світлого майбутнього. Процес створення іміджу держави розпочався давно, але в інформаційному просторі розпочався у 2002 р. зі схваленої Програми «Інвестиційний імідж України» [8]. Фактичною метою було вдосконалити механізми наявного національного інформаційного ринку. Окрім того, зазначалося про об'єктивне інформування внутрішньої та зовнішньої спільноти про зрушення у соціально-економічному розвитку держави.

Формування позитивного іміджу держави в таких умовах регіональних викликів є складним процесом. З одного боку, Україна знаходиться у середовищі успішних країн, які вже мають сформований навколо себе образ, з іншого – межує з країною-агресором, що сприймається світовою спільнотою як джерело загроз, але водночас використовується як ресурсна база. У такому контексті імідж держави виступає результатом синтезу різних елементів бренду, репутації та інформаційної політики. Україна починаючи з 2016 р. демонструє суттєвий прорив у цьому напрямі, активізуючи інструменти державної інформаційної політики та публічної дипломатії для зміцнення власного міжнародного впливу [9, с. 23–24].

Поняття «імідж», «бренд», «репутація» мають тісний взаємозв'язок, ключовим збігом є їх взаємодія у сфері покращення ставлення до держави. Їх взаємодія спрямована на формування позитивного сприйняття країни, підвищення її впізнаваності та виокремлення. Для кращого розуміння доцільно коротко проаналізувати кожне з понять. Під іміджем держави зазвичай розуміють узагальнене уявлення або враження, яке формується на основі соціально-політичної, культурної та міжнародної діяльності держави. Імідж також базується на об'єктивних рисах, як то символи, інформаційні повідомлення, що і формує асоціації під час згадування держави [11, с. 197].

«Державна репутація» натомість є більш стабільною характеристикою держави, що репрезентує результати минулої діяльності, тобто накопичений образ, створений завдяки реальним ініціативам та досягненням. Своєю чергою, «бренд держави» – це концепція, яка

відображає систему цінностей, рис, асоціацій, що і позиціонують країну як унікальну. Бренд формується, насамперед, для іноземної аудиторії: інвесторів, міжнародних організацій, туристів, активістів тощо. Бренд дає змогу виокремити державу серед інших, підкреслити особливість, переваги [11, с. 197].

Для глибшого розуміння створення іміджу держави слід дати визначення поняття «інформаційна політика», яке трактується вченими по-різному. Для В. Пашкова це сукупність законів і положень, присвячених створенню, виробництву інформації, що, своєю чергою, впливає на шлях, як індивід робить політичний та соціальний вибір. С. Лешик дає таке визначення інформаційної політики: це розкриття змісту, сукупність напрямів і способів діяльності держави з одержання, поширення і використання інформації [3, с. 55]. Своєю чергою, О. Дубас зауважує, що ця політика має забезпечувати взаєморозуміння і взаємодію влади та суспільства через ЗМІ і координацію висвітлення діяльності органів влади, захисту свобод, що формують інформаційну культуру громадян. Такий підхід до розуміння цього поняття дає можливість ефективно здійснювати двосторонній зв'язок та розуміння тих чи інших дій влади. Водночас висвітлення діяльності влади показує її відкритість та готовність до діалогу в розбудові державних інституцій та вільного суспільства [11, с. 198].

Ефективна інформаційна інфраструктура, своєю чергою, виступає запорукою розвитку та іміджевостворчим складником, оскільки дає змогу скоротити час на обговорення нових ідей, проєктів, розробити нову ефективну галузь розвитку, спрямувати подальше майбутнє країни на шлях, яким зараз ідуть демократичні та адекватні країни. Таким чином, у сучасних умовах глобальної цифрової трансформації та зростаючої конкуренції між державами стратегічна інформаційна політика України виступає не просто каналом комунікації, а ключовим важелем у формуванні позитивного іміджу, міжнародного авторитету та репутації країни. Успішна реалізація масштабних ініціатив має продемонструвати здатність України генерувати власні змістовні інформаційні наративи, формувати сучасну візуалізацію щодо країни. Водночас формування привабливого іміджу України на міжнародній арені є не лише питанням комунікацій, а й результатом синергії між різними складниками. Так, можна говорити за успішність у забезпеченні національної безпеки у сфері контролю за плином інформації. У 2022 р. Міністерство культури та інформаційної політики зробило значний крок у поєднанні українських телеканалів у всеукраїнську стрічку новин. У контексті воєнного стану виданий Президентом України Указ «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави» визначав пріоритетність реалізації єдиної інформаційної політики, що передбачала консолідацію зусиль для загальнонаціональних телеканалів [16]. У межах цієї політики було створено спільний цілодобовий телемарафон «Єдині новини #UАразом», який забезпечував безперебійну мережу інформування населення, протидію дезінформації та посилення стійкості держави [12, с. 46]. Аналіз такого підходу, з одного боку, показував своєчасність реакції на критичну ситуацію та швидку реакцію на події, з іншого – відображав недостатню ефективність у довгостроковій перспективі.

Попри створення телемарафону як інструменту державної політики особливого пріоритету набули Telegram-канали. Їхня популярність зумовлена низкою чинників: доступністю, оперативністю, мобільністю та високим рівнем довіри. Telegram став основною відкритою платформою для розповсюдження екстрених повідомлень про ракетні удари, повітряну тривогу, рішення влади тощо. Telegram давав змогу миттєво реагувати на події, забезпечувати прямий контакт з аудиторією та охоплювати значну частину населення. У реаліях воєнного стану саме цей месенджер став найоперативнішим інструментом боротьби з фейками, можливістю висвітлювати жахіття, які робили росіяни. Таким чином, Telegram-канали стали пріоритетним джерелом інформації, задаючи темп інформаційному середовищу, формуючи репутаційну стабільність держави в умовах кризи [12, с. 49].

З огляду на це, головним завданням держави у цьому плані постає розповсюдження різноманітної інформації, альтернативних поглядів, але з чіткою державною позицією. Це завдання має не лише безпековий характер, а й репутаційне та стратегічне значення, адже інформаційна політика напряду впливає на формування міжнародного іміджу держави. Сам інформаційний простір уже давно використовується як інструмент для вирішення соціальних, економічних чи політичних завдань. У теперішніх умовах майже всі сфери залежать від зовнішніх чинників, які подаються через інформаційний статус держави, її представлення у світовому просторі. Розвиток інформаційної сфери дає значні можливості для створення якісного розуміння України. Так, починаючи з 2018 р. розпочата кампанія «Ukraine NOW» стала офіційним брендом України [15]. Ця ініціатива отримала міжнародне визнання та була адаптована до дипломатичних представництв. Зараз «Ukraine NOW» асоціюється з динамічністю, відкритістю до інновацій, свободою та прагненням до європейських цінностей. Значним успіхом ініціативи можна вважати престижну премію у сфері дизайну «Red Dot Design Award», фактично визнавши креативність української індустрії та виокремивши її. Бренд набув і розвиває свою пізнаваність серед резидентів інших країн (проведення значної низки зустрічей, як-от відвідування представників «Ukraine NOW» конференції у Торонто, ознайомлення аудиторії на 8-му Форумі Дунайської стратегії ЄС, відображення нового бренду в спорті, бізнесі) [15]. Створення нового бренду похитнуло на той момент сталий імідж країни, надало нових можливостей для креативу. Таким чином, Україна підняла свій імідж, що підтверджується «Global Soft Power Index» 2023, де рейтинг м'якої сили країни посів 37-е місце, впізнаваність зросла до 14-го місця, за репутацією країна піднялася на 68-е місце, що, згідно з рейтингом, закріпило Україну в топ-20 країн із глобальним впливом [6].

Поява нових інформаційних потоків і ресурсів із боку утвореного бренду допомогла різним інституційним суб'єктам, наприклад державним органам, активізувати свої інтереси під час роботи з інформацією. Висвітлення у сфері технологій проєкту «Дія» з 2019 р. продемонструвало Україну як державу нового цифрового покоління. Розвиток надання послуг та програма «Держава в смартфоні» активно просувалися на міжнародних форумах, а досвід сформував унікальну асоціацію серед країн Східної Європи. Це підвищило не лише інформаційний розвиток країни, а й покращило репутацію в очах іноземних партнерів. У рамках реалізації ініціатив, спрямованих на цифрову трансформацію у 2023–2028 рр., Міністерство цифрової трансформації України започаткувало проєкт «Digital State UA». Це перший онлайн-ресурс, що презентує цифрову екосистему держави на міжнародній арені, демонструючи вплив вітчизняних цифрових технологій та внутрішніх змін у країні. Платформа має на меті представити здобутки у сфері IT, GovTech, інновацій та технологій [1].

Водночас чудовим інструментом сучасної репутаційної політики стає економічний брендинг. Україна послідовно працює над тим, щоб закріпити за собою імідж надійного партнера у сферах інноваційного бізнесу та стартап-культури. Це дає змогу не лише формувати нові уявлення про державу в очах зовнішньої аудиторії, а й створювати репутацію, засновану на результативності. Зокрема, інформаційні кампанії на кшталт «IT Ukraine – The Heart of Eastern European Tech» демонструють, що українська IT-індустрія попри виклики воєнного часу залишається конкурентоспроможною, ефективною та стабільною [1]. Ця програма надає доступ міжнародним інвесторам та громадянам оцінити можливості України в інформаційній сфері, приєднатися чи інвестувати в нові проєкти. Своєю чергою, це сприяє зміцненню ділового іміджу країни, підвищенню міжнародної довіри. Таким чином, економічний брендинг стає потужним рушієм зовнішньої репутації країни, що дає змогу маніпулювати наявними можливостями та адаптувати систему до нових викликів.

У сучасних умовах важливим аспектом розвитку позитивного іміджу країни стала «м'яка сила». Культурним проривом для України стала перемога гурту «Kalush Orchestra» на конкурсі

«Євробачення – 2022», яка донесла поклик про необхідність діяти та протистояти агресору. У цьому контексті особливо змінилася зовнішньополітична комунікація держави. Центр стратегічних комунікацій, МЗС, Офіс Президента та інші інституції публічної дипломатії змогли оперативно сформулювати та доносити до міжнародної спільноти інформацію про події, які розпочалися з 2022 р. [14, с. 393]. Своєю чергою, росія розпочала активно дискредитувати українську владу, суспільство та напрошувати ідеї «рускова міра» у бік демократичного Заходу.

Одним із важливих аспектів інформаційної політики України стало успішне використання наявного іміджу, створеного російською пропагандою у власних цілях. Проросійські сили, які роками нав'язували світу тезу про хибні уявлення щодо України як «failed state», «частину російського світу», розсипалися за короткий період відображення реальної картини. Із початком повномасштабного вторгнення Україна зуміла переосмислити ці наративи, викривши справжній характер російської агресії, та продемонструвати власну державну зрілість, стійкість, об'єднаність суспільства. У відповідь на російську дискредитаційну кампанію український медіапростір, публічна дипломатія та культурна комунікація продемонстрували єдність українського народу перед небезпекою [14, с. 392]. На міжнародній арені акцент робився на всебічну оцінку характеру конфлікту, що допомогло розвінчати тезу про «єдиний народ» у думках світових політиків. Поряд із цим підкреслювалася культурна унікальність українського народу, його мова, традиції, література, мистецтво, що відрізняє нас від російського простору. Таким чином, Україна не лише спростувала дезінформаційні кампанії противника, а й перетворила їхні дії, які мали завдати шкоди українській репутації, на елементи власної суб'єктності, самотності та переваги. Це дає змогу створювати стійкіший міжнародний імідж держави, популяризувати ідеї протистояння руйнуванню демократичних цінностей та збереження загальнолюдських цінностей.

Висновки. У сучасному світі, що характеризується гіперінформаційністю, високою швидкістю плину даних, зростання ролі державної інформаційної політики набуває виняткового значення як один із ключових інструментів реалізації національних інтересів. У випадку України інформаційна політика стала не просто основою безпекової стратегії, а й засобом утвердження на міжнародній арені, захистом репутації та просування своїх інтересів на глобальному рівні. Державна інформаційна політика є необхідною умовою формування позитивного іміджу держави, зміцнення її міжнародної репутації та розбудови впізнаваного бренду. Україна демонструє високий рівень адаптації до сучасних інформаційних викликів. Внутрішня консолідація, а також активне використання цифрових платформ, зокрема Telegram, створення цифрових сервісів («Дія»), міжнародного бренду «Ukraine NOW» свідчать про стратегічне бачення ролі інформації як інструменту впливу та самопредставлення. Особливого значення набуває вміння трансформувати виклики в інструменти посилення позиції держави [11, с. 198].

Успішна зовнішньополітична комунікація після 2022 р., активна позиція державних інституцій у світових медіа, об'єднання телеканалів у форматі телемарафону, а також акценти на культурну унікальність і гуманітарну стійкість країни стали чинниками підвищення довіри до українського народу та влади. Інформаційний простір дедалі більше слугує не лише для оборони, а й для розвитку, економічного просування.

Таким чином, державна інформаційна політика України повинна надалі реалізовуватися як багатокомпонентна система стратегічної комунікації, що охоплює політичний, соціальний, культурний, економічний виміри. Її головним завданням має стати формування ціннісного образу держави як надійного, передбачуваного, відкритого та гідного партнера. Подальша робота у цьому напрямі потребує якісного аналізу в міждисциплінарному підході, розширеному інструментарії публічної дипломатії, підтримки незалежних ЗМІ, інвестицій у цифрову інфраструктуру. Позитивна репутація, бренд та імідж України мають стати не тимчасовим продуктом війни, а довгостроковим ресурсом для сталого розвитку та захисту власної ідентичності в глобалізованому світі.

Література:

1. Асоціація IT Ukraine. URL: <https://itukraine.org.ua/>
2. Дубас О.П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті : монографія. *Гене́за*, 2004. 208 с.
3. Дубов Д.В. Державна інформаційна політика України в умовах гібридного миру та війни. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 3. С. 86–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2016_3_12
4. Лешик С.В. Інституційно-правовий механізм інформаційної політики України в процесі євроінтеграції. *Політичне життя*. 2024. № 3. С. 53–60. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.3.6>
5. Пашкова В.С. Інформаційна політика і бібліотека. *Бібліотека і влада* : збірник статей до Міжнародної науково-практичної конференції. 2000. С. 4–16.
6. Поліковська Ю. Бренд України увійшов до 20 найвпливовіших у Global Soft Power Index. *ms.detector.media*. URL: <https://surli.cc/clwpch>
7. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ, станом на 14 червня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
8. Про схвалення Програми «Інвестиційний імідж України». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477-2002-р#Text>
9. Савосько Т. Особливості формування державної інформаційної політики. *Аспекти публічного управління*. 2024. Т. 12. № 1. С. 22–28. URL: <https://doi.org/10.15421/152403>
10. Стадник Р. Успішна кампанія Ukraine Now. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2768427-uspisna-kampania-ukraine-now.html>
11. Ткач Є. Призначення, принципи та алгоритм формування бренда держави і використання інструментів державного брендингу. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 1(52). С. 196–203. URL: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-27>
12. Ніколаєць Ю. Державна інформаційна політика України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації: суспільно-мобілізаційний потенціал і ефективність. *Political Studies*. 2024. №. 1(7). С. 42–67. URL: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-3>
13. Сингаївська М.В. Зміна підходів до формування іміджу держави: управлінський аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Державне управління»*. 2021. №. 4. С. 67–72. URL: <https://doi.org/10.32838/tnu-2663-6468/2021.4/11>
14. Терещенко В.В. Особливості державної інформаційної політики в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №. 2. С. 391–395. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/92>
15. Ukraine Now. Бренд України у світі. *banda.agency*. URL: <https://banda.agency/ukrainenow/>
16. Зеленський увів у дію рішення РНБО про роботу єдиного телемарафону UAразом. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3434730-zelenskij-uviv-u-diu-risenna-rnbo-pro-robotu-edinogo-telemarafonu-uarazom.html>

References:

1. Asotsiatsiia IT Ukraine. Ofitsiynyi sait [Association of IT Ukraine. Official website]. [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://itukraine.org.ua/> [in Ukrainian].
2. Dubas, O.P. (2004). Informatsiynyi rozvytok suchasnoi Ukrainy u svitovomu konteksti: Monohrafiia [Information development of modern Ukraine in the global context]. *Heneza*, 208 p. [in Ukrainian].
3. Dubov, D.V. (2016). Derzhavna informatsiina polityka Ukrainy v umovakh hibrydnoho myru ta viiny. [State information policy of Ukraine in conditions of hybrid peace and war]. *Stratehichni priorytety*. № 3. P. 86–93. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2016_3_12 [in Ukrainian].
4. Leshyk, S.V. (2024). Instytutsiino-pravovyi mekhanizm informatsiinoi polityky Ukrainy v protsesi yevrointehratsii. [Institutional and legal mechanism of information policy of Ukraine in the process of European integration]. *Politychne zhyttia*. № 3. P. 53–60. Retrieved from: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.3.6> [in Ukrainian].
5. Pashkova, V.S. (2000). Informatsiina polityka i biblioteka. [Information policy and library. Library and government]. *Biblioteka i vlada. Zbirnyk stattei do Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. P. 4–16. [in Ukrainian].

6. Polikovska, Yu. Brend Ukrainy uviishov do 20 naivplyvovishykh u Global Soft Power Index. [Ukraine's brand entered the 20 most influential in the Global Soft Power Index]. Retrieved from: <https://surli.cc/clwpch> [in Ukrainian].
7. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy. [About information: Law of Ukraine] vid 02.10.1992 № 2657-XII : stanom na 14 cherv. 2025 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
8. Pro skhvalennia Prohramy «Investytsiyni imidzh Ukrainy». [On approval of the Program «Investment Image of Ukraine»]. Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477-2002-p#Text> [in Ukrainian].
9. Savosko, T. (2024). Osoblyvosti formuvannia derzhavnoi informatsiinoi polityky [Peculiarities of forming state information policy]. *Public administration aspects*. T. 12. № 1. P. 22–28. Retrieved from: <https://doi.org/10.15421/152403> [in Ukrainian].
10. Stadnyk, R. Uspishna kampaniia Ukraine Now. [Successful Ukraine Now campaign]. *Ukrinform – aktualni novyny Ukrainy ta svitu*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2768427-uspishna-kampania-ukraine-now.html> [in Ukrainian].
11. Tkach, Ye. (2025). Pryznachennia, pryntsyipy ta alhorytm formuvannia brenda derzhavy i vykorystannia instrumentiv derzhavnoho brendynhu. [Purpose, principles and algorithm for forming a state brand and using state branding tools]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*. № 1(52). P. 196–203. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-27> [in Ukrainian].
12. Nikolaiets, Y. (2024). Derzhavna informatsiina polityka Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoho voiennoho vtorhnennia Rosiiskoi Federatsii: suspilno-mobilizatsiyni potentsial i efektyvnist. [State Information Policy of Ukraine in the Conditions of a Full-Scale Military Invasion of Russian Federation: Social Mobilization Potential and Efficiency]. *Political Studies*. No. 1 (7). P. 42–67. Retrieved from: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-3> [in Ukrainian].
13. Synhaivska, M.V. (2021). Zmina pidkhodiv do formuvannia imidzhu derzhavy: upravlinskyi aspekt. [Change of approaches to state image formation: management aspect]. *Scientific Notes of Taurida V.I. Vernadsky University, series Public Administration*. No. 4. P. 67–72. Retrieved from: <https://doi.org/10.32838/tnu-2663-6468/2021.4/11> [in Ukrainian].
14. Tereshchenko, V.V. (2023). Osoblyvosti derzhavnoi informatsiinoi polityky v umovakh viiny. [Peculiarities of the state information policy in conditions of the war]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2023. No. 2. P. 391–395. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/92> [in Ukrainian].
15. Ukraine Now. Brend Ukrainy u sviti [Ukraine Now. Ukraine's brand in the world]. *banda.agency*. URL: <https://banda.agency/ukrainenow/> [in Ukrainian].
16. Ukrinform. Zelenskyi uviv u diiu rishennia RNBO pro robotu yedynoho telemarafonu UArazom. [Zelenskyy put into effect the NSDC decision on the operation of a single telethon UArazom]. *Ukrinform – aktualni novyny Ukrainy ta svitu*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3434730-zelenskij-uviv-u-diu-risenna-rnbo-pro-robotu-edinogo-telemarafonu-uarazom.html> [in Ukrainian].

Victor Tkachuk. State information policy as an instrument for shaping Ukraine's image, reputation, and national brand

The article explores in detail the theoretical and conceptual foundations of state information policy, which plays a key role in shaping a positive image, stable reputation, and recognizable national brand both within the country and on the international stage. The study analyzes current scholarly approaches to defining the content, functions, and objectives of this policy, as well as its contribution to safeguarding national interests and strengthening Ukraine's international subjectivity. Particular attention is given to the concepts of «national brand», «political image», and «state reputation», which are considered integral components of strategic communication.

The research emphasizes the importance of the interconnection between state information policy and the processes of national branding, especially in the context of globalization, increasing information competition, and the rise of hybrid threats. The image and reputation of the state are outlined as key elements of the soft power toolkit that contribute to effective positioning in the international arena and enhance the country's recognizability among other global political actors.

The article substantiates the need to develop a coherent system of strategic communications within the framework of public diplomacy, aimed at fostering trust in state institutions, creating a favorable information environment around Ukraine, and supporting its positive image in the long term.

Key words: *state information policy, political image, state reputation, national brand, strategic communication, public diplomacy, soft power, information security, international image, national interests.*

Відомості про автора:

Ткачук Віктор – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 06.08.2025

Прийнята 19.08.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 321.21: 340.1 (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-39>

Дмитро Хачатуров

ORCID: 0009-0009-9704-7318

ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

У статті аналізуються політичні цінності як основа політичної культури суспільства. Зазначається, що політичні цінності – це сукупність політичних ідей, уявлень, ідеалів, знань, що впливають на політичну діяльність і поведінку суб'єктів політики. Аналізуються основні методологічні підходи до дослідження політичних цінностей, зокрема діяльнісний, культурологічний тощо. Зазначається, що політична культура – частина політичної системи, яка шляхом духовно-практичної діяльності особистості або суспільства виробляє певну систему цінностей, потреб, ідеалів тощо. Підкреслюється, що політична культура активно впливає на рівень політичної свідомості як держави, так і суспільства та окремих осіб.

Ключові слова: політичні цінності, політична культура, громадянське суспільство, культурологічний, діяльнісний підходи.

Вступ. В умовах розбудови громадянського суспільства та становлення української державності великого значення в політичному житті суспільства надається питанням формування політичних цінностей як складників політичної свідомості та культури особистості, що активно досліджуються представниками різних галузей науки, зокрема політології, аксіології, соціології, правознавства, психології, історії, філософії.

Матеріали і методи дослідження. У науковій літературі проблема цінностей розглядається крізь призму різних методологічних підходів: соціально-психологічного, діяльнісного, культурологічного, філософського та ін. Дослідники трактують їх у взаємозв'язку з потребами, цілями й установками особистості, розуміючи як результат духовної діяльності суспільства (А. Здравомислов, Б. Грушин, В. Ольшанський, Л. Коган та ін.). Окрему групу праць присвячено порівняльному аналізу традиційних цінностей Сходу та Заходу й виявленню їхнього впливу на формування політичної культури (М. Михальченко, С. Катаєв, С. Кримський та ін.).

У рамках історико-соціологічного підходу доцільно виокремити кілька етапів, що відображають домінування певних цінностей відповідно до рівня суспільної свідомості конкретної цивілізації та історичної доби. На початковому етапі розвитку людства, зокрема в епоху Античності, визначальними були універсальні базові орієнтири – Істина, Добро та Краса. Вони слугували критеріями оцінки людських вчинків і результатів діяльності. Уже в працях Платона й Арістотеля було окреслено проблематику, пов'язану із цінностями, яка залишається предметом дискусій у філософії й донині, що свідчить про складність і багатовимірність їх змісту та структури [1, с. 46].

У рамках діяльнісного підходу цінності аналізуються в контексті спрямованості діяльності людини, зокрема й на основі розуміння сутності добра та зла, найбільш важливого і бажаного, значимого для індивіда. Так, В. Бакіров визначає цінності як будь-які предмети людських прагнень, потягів, бажань, що сприймаються як такі свідомістю особистості, певної соціальної групи, суспільства [2, с. 9]. Сучасні українські дослідники (В. Крисаченко, М. Хилько, М. Кисельов, А. Толстоухов та ін.) акцентують увагу на необхідності створення екологічних цінностей, відзначаючи посилення екологічних небезпек, які загрожують сучасному людству [3, с. 34].

© Д. Хачатуров, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Методологічне обґрунтування ієрархії цінностей, що ґрунтуються на базових потребах людини, було запропоноване А. Маслоу у вигляді його відомої «піраміди потреб», яка одночасно інтерпретується як система ціннісних орієнтацій. Сучасна психологічна наука приділяє значну увагу дослідженню феномена цінностей у різних аспектах. У цьому контексті варто згадати концепцію В. Франкла, котрий наголошував, що пошук сенсу життя є природною мотиваційною тенденцією людини, яка визначає вибір та ієрархію її цінностей. На його думку, провідними виступають три групи: цінності творчості, цінності переживання та цінності ставлення. Аналіз системи цінностей, притаманних окремим особам та групам, здійснювали зарубіжні дослідники К. Уолтер, Ф. Шміттер, М. Блехер [10, с. 95]. Соціальну теорію цінностей активно розвивали К. Клакхон, Ф. Знанецький, Ч. Тайлор [11, с. 44].

Із методологічної позиції, спираючись на попередній науковий досвід і напрацьовані теоретичні концепції, можна стверджувати, що окреслена проблема належить до сфери ціннісно-орієнтованих досліджень. Подібний підхід передбачає дотримання базових принципів наукового аналізу, серед яких – можливість відтворення отриманих результатів, контрольованість шляхів здобуття інформації, аргументованість висновків, цілісність та об'єктивність. Розгортаючи політичне дослідження, присвячене вивченню ціннісного розвитку суспільства, необхідно чітко вибудувати понятійно-категоріальний апарат, коректно визначити терміни та забезпечити адекватність наукової мови [8, с. 467].

У рамках культурологічного підходу цінності визначаються як ключові орієнтації особистості, які лежать в основі культури та поведінки окремої людини. Аксіологія як окрема наука досліджує особливості формування і реалізації цінностей, їх значення у житті особистості та суспільства. Сучасна філософська думка, розробляючи питання цінностей, акцентує увагу насамперед на людині як абсолютній цінності [9, с. 16]. Так, болгарський дослідник Н. Неновський ключовим критерієм пріоритетності цінностей визначає саму людину, яка визначає позитивну значимість предмета.

Результати та обговорення. У цілому слід зазначити, що філософи розглядають цінності крізь призму діяльності, поведінки, культури людини, її взаємодії з іншими особами, соціальними групами (М. Каган). Зокрема, Т. Кузнецова трактує цінності як вияв потреби людини в ідейній визначеності, у певних ідеалах та уявленнях щодо стратегічних цілей суспільного розвитку. Дослідниця підкреслює, що потреба в основних життєвих орієнтирах, які забезпечують людині відчуття ясності та можливість адекватно оцінювати навколишні явища, виокремлюючи істотне від другорядного, корисне й суспільно необхідне від шкідливого й небезпечного, зумовлює необхідність аналізу цінностей. При цьому цінності розглядаються як оптимальне поєднання соціальних, біологічних, індивідуальних та суспільних чинників, що акумулюють у собі досвід людства [5, с. 16].

Слідуючи історико-соціологічному підходу, сучасні вітчизняні вчені І. Гавриленко, П. Мельник, М. Недюха пропонують оригінальний погляд на досліджувану нами проблему. Так, М. Недюха розкриває вплив ціннісних орієнтацій на суспільний розвиток, вибір подальшого історичного розвитку. Він також аналізує зарубіжний досвід соціальних перетворень, досліджуючи ті суспільства, держави, де трансформаційні зміни здійснювалися без застосування насильницьких дій, переважно на добровільній, консенсусній основі, за досягнення громадянської злагоди. Також аналізується важливість індивідуальної поведінки особистості людини в системі ціннісних орієнтацій у контексті її соціотворчої діяльності [7, с. 17].

Більш детально проаналізуємо сутність і типологізацію політичних цінностей. Політичні цінності – це сукупність політичних ідей, орієнтирів, уявлень, знань, що орієнтують та мотивують політичну діяльність і поведінку суб'єктів політики [2, с. 6]. Політичні цінності виступають фундаментальним елементом політичної культури суспільства, адже саме вони формують уявлення про допустимі норми, орієнтири та стандарти політичної поведінки. Вони слугують

своєрідним «каркасом» політичної свідомості, визначаючи ставлення громадян до влади, політичних інститутів, демократичних процесів та до власної участі в них. У цьому контексті політична культура постає як сукупність знань, ідей, символів і ціннісних орієнтацій, що забезпечують відтворення певної моделі політичної взаємодії у суспільстві.

Значення політичних цінностей проявляється не лише у відображенні історичного досвіду народу, а й у їхній здатності інтегрувати суспільство навколо спільних цілей. Вони виконують роль регуляторів політичної діяльності, спрямовуючи її розвиток і формуючи межі можливого. Політична культура, своєю чергою, визначає способи інтерпретації та реалізації цих цінностей, адже вона формується під впливом традицій, світогляду та колективної пам'яті певної нації.

Типологізація сучасних політичних цінностей залежить:

- від особливостей ідеологічної системи, яка поширена в даному суспільстві (наявні демократичні або консервативні, ліберальні, соціалістичні чи інші цінності);
- стану та перспектив перетворення політичної системи та політичних інститутів у цілому;
- національних та цивілізаційних особливостей даного суспільства;
- ключових рис економічної моделі розвитку суспільства;
- особливостей історичної епохи та масштабів її впливу на суспільний розвиток.

На становлення політичних цінностей окремої людини досить активно впливають такі чинники, як рівень культури та особистісного розвитку, процеси соціалізації, матеріально-соціальний статус індивіда, його вікові та гендерні особливості, а також релігія, що постає складовою частиною національної культури й зберігає традиційні морально-ціннісні орієнтири. Витоки утвердження загальнолюдських цінностей – свободи, рівності та справедливості – сягають християнської традиції, яка заклала у свідомості людей ідею рівності всіх перед Богом і духовної свободи особистості. Справжніми цінностями стають лише ключові орієнтири політичної культури. Вони можуть набувати універсального, загальнолюдського змісту, що об'єднує уявлення про бажане й небажане для всього людства, або ж мати ідеологічну природу, коли визначаються інтересами окремих соціальних груп.

До базових політичних цінностей зазвичай відносять справедливість, суверенітет, свободу, демократію, рівність, гуманізм, безпеку тощо. Вони можуть виконувати різну роль: бути провідними чи другорядними, а також отримувати різне тлумачення залежно від історичного та соціального контекстів. Для окремого політичного суб'єкта провідною стає одна із ціннісних орієнтацій, що визначається його установками, – індивідуалістськими або конформістськими. І. Кресіна визначає індивідуалістську традицію як таку, що «визнає найвищою цінністю унікальність людського життя й самоцінність, свободу, автономію особистості, право й реальну можливість визначати свої інтереси, відповідати за власну долю» [4, с. 379].

Трансформація якості життя сучасного суспільства зумовлює необхідність переосмислення пріоритетів і системи ціннісних орієнтацій, які тісно пов'язані з процесами особистісного розвитку. В умовах глобальних викликів і загроз, зокрема екологічного та природоохоронного характеру, людство виробило систему загальнолюдських орієнтирів, властивих модернізованому суспільству. Серед них домінують гуманістичні та інформаційні цінності, пріоритет свободи, безпеки як індивіда, так і людства загалом, а також права людини. Національні цінності, своєю чергою, формуються на основі ментальності, традицій і багатовікового досвіду народу, будучи складовою частиною його культури, що визначає їхню специфіку й практичні механізми реалізації. Політичні актори створюють власну ціннісну систему крізь призму ідеології, вибираючи пріоритети та вибудовуючи стратегію діяльності. Результати сучасних досліджень свідчать, що в посттоталітарних державах перевага надається цінностям розвитку й рівності, тоді як свобода та порядок часто недооцінюються. У промислово розвинених країнах західної демократії ключовими визнано свободу (як комплекс індивідуальних прав) та рівність (як рівність можливостей). Ці засадничі цінності нерозривно пов'язані з іншими орієнтирами, такими як індивідуалізм,

саморозвиток, дозвілля, незалежність, громадська участь, співробітництво, ефективність, раціональність, матеріальний добробут, праця, сімейні цінності та вільний час.

Варто підкреслити, що не існує єдиного універсального набору цінностей навіть у найбільш розвинених державах. Їхній зміст визначається рівнем духовної культури, формується у процесі взаємодії індивіда із суспільством та відображає у свідомості особистості потреби й інтереси спільноти. Водночас важливою умовою стабільності політичного режиму й відносної стійкості влади є формування системи загальноприйнятих, позитивних і домінуючих у суспільстві цінностей.

Політична культура в контексті політичних цінностей виступає чинником консолідації суспільства. Вона регулює поведінку громадян, їхню участь у соціально-економічних процесах, а також міжособистісні взаємини через систему норм, правил і цінностей. Як складова частина політичної системи політична культура формується у процесі духовно-практичної діяльності особистості та суспільства, виробляючи комплекс цінностей, потреб, знань, інтересів і світоглядних орієнтирів. Вона визначає рівень політичної свідомості й характер поведінки як окремих індивідів, так і соціуму в цілому. Її становлення залежить від типу суспільства, особливостей політичної системи та конкретного історичного періоду. Політична культура є специфічною формою культури, що виникає й розвивається в межах політичної діяльності.

Основними її елементами виступають політичні орієнтації, норми, цінності, установки й потреби, які виявляються у свідомості та поведінці суб'єктів політики. Такі категорії, як інтереси, цілі, ідеали, оцінки, істина й способи діяльності, систематизуються, співвідносяться із ціннісними орієнтирами та інтегруються у структуру політичної культури й ідеології.

Доцільно проаналізувати взаємозв'язок окремих категорій із ціннісними орієнтирами. Так, поняття «оцінка» тісно корелює із цінностями, проте на відміну від них виступає суб'єктивним визначенням значущості об'єкта. Норми, мета та ідеали безпосередньо залежать від системи цінностей і водночас доповнюють її. Політичні норми, що постають як зразки чи взірці, забезпечують регулювання політичних відносин у суспільстві через загальноприйняті правила, дозволи, заборони та межі діяльності.

У своїй практичній поведінці кожна особа спирається на норми й цінності. Водночас цінності здатні трансформуватися у норми, що створює упорядкованість і регульованість суспільних відносин та сприяє їх подальшому розвитку. Ставлення індивіда до певної цінності або цілісної системи цінностей виявляється через його оцінку. Визначення значущості явищ чи предметів для людини відбувається через актуальні потреби та інтереси, які спонукають її до дій. Задоволення цих потреб ґрунтується на ціннісній свідомості, що відображає об'єктивний світ і співвідносить його з уявленнями людини про важливе, корисне й першочергове, формуючи тим самим мотивацію поведінки та життєдіяльності.

Цінності тісно пов'язані з ідеалом, який постає як бажаний результат людської діяльності. Цінність, орієнтована на майбутнє, може виконувати функцію ідеалу, однак на відміну від нього завжди залишається реальною та відображає «фактичне ставлення людини до об'єктів її інтересу чи намірів» [7, с. 466]. Ідеал же виражає бажане бачення майбутнього та реальної дійсності, визначає мету пізнання, що відповідає потребам та інтересам індивіда, і водночас може включати в себе певну цінність.

Вибір ідеалу ґрунтується на певних принципах. Так, І. Корнієнко виділяє серед них гуманізм, моральний плюралізм, критичну рефлексію, редукцію та толерантність [6, с. 86]. Практичні шляхи реалізації ідеалу й утілення його у дійсність знаходять вираження у формі ціннісних уявлень, зокрема ідей, які втілюються в культурі.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що політичні цінності лежать в основі політичної культури суспільства. А на формування політичної культури впливають держава, суспільство, політичні інститути, недержавні організації, окремі особистості. Активна й усвідомлена участь особистості в політичному житті держави сприяє засвоєнню політичного досвіду,

формуванню чіткої позиції та встановленню відповідних відносин з іншими суб'єктами політики. У цьому контексті більшість дослідників визначає політичну культуру як на особистісному, так і на суспільному рівні через категорії політичних цінностей та ціннісних орієнтацій. Саме ці структурні елементи розглядаються як ключові чинники розвитку політичної свідомості, ідеології, ментальності та соціальної психології.

Література:

1. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.
2. Бакіров. В. Соціологія цінностей сьогодні. *Матеріали X всеукраїнської конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: концептуалізація ціннісних змін у сучасному суспільстві»*. Київ, 2013. С. 5–17.
3. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Заповіт, 1996. 352 с.
4. Кресіна І.О. Держава і громадянське суспільство: проблеми взаємодії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 378–383.
5. Кузнецова Т. Аксиологія соціальних комунікацій : навчальний посібник. Суми : СумДУ, 2012. 300 с.
6. Корнієнко І. Особливості формування життєвих цінностей та пошуку сенсу життя в юнацькому віці. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2014. Вип. 19(2). С. 85–92.
7. Недюха М.П. Правова ідеологія українського суспільства: інноваційний потенціал процесу соціальних змін. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради*. 2013. № 6. С. 16–21.
8. Чупрій Л.В., Гай-Нижник П.П. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2014. № 84(5). С. 465–471.
9. Hegel G.W.F. (2001). *Philosophy of Right*. Batoche Books Kitchener. 281 s.
10. Schmitter, Philippe c., and Marc Blecher. (2021). *Politics as a Science: a prolegomenon*. London: Routledge. URL: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/40044/9780367469498_text.pdf?sequence=1&isallowed=y
11. Taylor, Charles (1982). The Diversity of Goods. In Sen, amartya; Williams, Bernard (eds.). *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University press. P. 129–144.

References:

1. Aristotel. (2000). *Polityka* / per. z davnohr. ta peredm. O. Kysliuka. K.: Osnovy. 239 s. [in Ukrainian].
2. Bakirov, V. (2013). *Sotsiologhiia tsinnostei sohodni* [Sociology of values today]. *Materialy X vseukrainskoi konferentsiia «Problemy rozvytku sotsiologichnoi teorii: kontseptualizatsiia tsinnisnykh zmin u suchasnomu suspilstvi»*. S. 5–17. [in Ukrainian].
3. Krysachenko, V.S. (1996). *Ekolohichna kultura: teoriia i praktyka*. [Ecological culture: theory and practice]. Mizhnar. fond «Vidrodzhennia». Kyiv: Zapovit. 352 s. [in Ukrainian].
4. Kresina, I. (2013). *Derzhava i hromadianske suspilstvo: problemy vzaemodii* [The state and civil society: problems of interaction]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. Vyp. 62. S. 378–383 [in Ukrainian].
5. Kuznietsova, T. (2012). *Aksiologhiia sotsialnykh komunikatsii* [Axiology of social communications]. Navchalnyi posibnyk. Sumy: Vyd-vo Sumskoho derzhavnoho universytetu. 300 s. [in Ukrainian].
6. Korniienko, I. (2014). *Osoblyvosti formuvannia zhyttievykh tsinnostei ta poshuku sensu zhyttia v yunatskomu vitsi* [Peculiarities of the formation of life values and the search for the meaning of life in adolescence]. *Zbirnyk naukovykh prats: filozofia, sotsiologhiia, psykholohiia*. Vyp. 19(2). S. 85–92. [in Ukrainian].
7. Nediukha, M.P. (2013). *Pravova ideolohiia ukrainskoho suspilstva: innovatsiinyi potentsial protsesu sotsialnykh zmin* [Legal ideology of Ukrainian society: innovative potential of the process of social change]. *Naukovi zapysky instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady*. № 6. S. 16–21. [in Ukrainian].
8. Chuprii, L.V., Hai-Nyzhnyi P.P. (2014). *Natsionalni interetsy, natsionalni tsinnosti ta natsionalni tsili yak ctrukturoformuiuchi chynnyky polityky natsionalnoi bezpeky* [National interests, national values and national goals as structuring factors of national security policy]. *Hileia: naukovyi visnyk*. № 84(5). P. 465–471. [in Ukrainian].
9. Hegel, G.W.F. (2001). *Philosophy of Right*. Batoche Books Kitchener. 281 s. [in English].
10. Schmitter, Philippe C., and Marc Blecher. (2021). *Politics as a Science: a prolegomenon*. London: Routledge. Retrieved from: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/40044/9780367469498_text.pdf?sequence=1&isallowed=y [in English].

11. Taylor, Charles (1982). The Diversity of Goods. In Sen, Amartya; Williams, Bernard (eds.). *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 129–144. [in English].

Dmytro Khachaturov. Political values as the basis of the political culture of society

The article analyzes political values as the basis of the political culture of society. It is noted that political values are a set of political ideas, landmarks, perceptions, and knowledge that guide and motivate political activity and the behavior of political subjects. The main methodological approaches to the study of political values are analyzed, in particular, activity-based, cultural-based, etc. It is noted that political culture is an element of the political system, which in the process of spiritual and practical activity of an individual or society as a whole produces a system of values, needs, views, interests, knowledge. It is emphasized that political culture determines the level of political consciousness, behavior of the state, society and individuals.

Key words: political values, political culture, civil society, cultural, activity approaches.

Відомості про автора:

Хачатуров Дмитро – здобувач вищої освіти,
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет».

Надійшла 16.08.2025

Прийнята 05.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 316

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-40>

Алла Шаповалова

ORCID: 0000-0002-4920-5539

Ольга Коваль

ORCID: 0000-0003-1509-7258

СОЦІОЛОГІЯ ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ: ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС І ГРОМАДСЬКА ДУМКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Статтю присвячено аналізу ролі публічних комунікацій у формуванні політичного дискурсу та громадської думки в умовах інформаційного суспільства. Розглянуто концептуальні аспекти публічних комунікацій, їхню функцію у забезпеченні зв'язку між владою і громадянським суспільством, а також вплив цифрових медіа на процеси політичної комунікації і конструювання суспільних настроїв. Здійснено огляд теоретичних підходів до визначення понять «публічна комунікація», «політичний дискурс» та «громадська думка», акцентовано увагу на особливостях інформаційного суспільства, де інформація й технології стають ключовими ресурсами. Проведено теоретичний аналіз взаємозв'язку публічного дискурсу та громадської думки через призму комунікаційних мереж і нових медіа, підкреслено значення інформаційних маніпуляцій та соціальних мереж. Результати дослідження дають змогу окреслити перспективи подальших досліджень у галузі політичної комунікації та соціології громадської думки.

Ключові слова: публічна комунікація, політичний дискурс, громадська думка, інформаційне суспільство, ЗМІ, медіакомунікації, соціальні мережі.

Вступ. Сучасний глобальний ландшафт характеризується всеосяжним впливом інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які докорінно змінили політичну, соціальну та особистісну сфери. Цей перехід до «інформаційного суспільства» має глибокі наслідки для того, як формуються, виражаються та піддаються впливу політичний дискурс і громадська думка. Швидкий розвиток та повсюдність цифрових медіа, включаючи соціальні мережі, трансформували комунікаційний ландшафт для політики та громадянської участі в усьому світі. Дослідження ролі публічних комунікацій у політичному дискурсі й формуванні громадської думки є актуальним у зв'язку із цифровізацією суспільства, розширенням впливу Інтернет-ЗМІ і соціальних мереж, а також загостренням інформаційної конкуренції та маніпуляцій. Швидка еволюція інформаційних технологій та соціальних медіа є не лише технологічним зрушенням, а й фундаментальним переформатуванням соціальних та політичних реалій. Це означає, що традиційні моделі комунікації можуть бути недостатніми для пояснення сучасних процесів, що зумовлює необхідність нових теоретичних підходів або значної адаптації існуючих. Перехід від «трансляційної» (один-до-багатьох) моделі до «мережевої» моделі комунікації свідчить, що комунікація більше не є лінійним процесом від медіа до аудиторії, а складним, багатоспрямованим потоком. Таким чином, актуальність цього дослідження полягає не лише в тому, що комунікується, а й у тому, як це відбувається, ким і як інформація сприймається та ретранслюється у цьому новому, інтерактивному середовищі.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження проведено на базі теоретичного аналізу доступних наукових публікацій із політології та соціології, що висвітлюють публічні

комунікації, політичний дискурс і громадську думку. Використано методи систематизації та порівняння наявних концепцій, дискурс-аналіз медіапростору, а також контент-аналіз публікацій із цих тем. Концептуальний підхід статті базується на узагальненні понятійного апарату «інформаційного суспільства» та «публічної сфери» у поєднанні з дослідженнями соціальної психології масової думки.

Результати та обговорення. Публічна комунікація в політичному контексті розглядається як складний багатокомпонентний процес обміну інформацією (також через ЗМІ), ідеями та цінностями між владою, громадськими інституціями та населенням. Вона виступає посередником у реалізації політичної волі та втіленні суспільних інтересів. У класичній теорії публічної сфери Ю. Габермаса публічна комунікація має бути відкритою, раціональною і сприяти формуванню громадської думки через дискурсивний обмін між рівноправними учасниками. Водночас сучасні дослідження підкреслюють складність цієї моделі в умовах медіатизації політики та цифровізації інформаційних процесів, які порушують традиційну лінійність і контрольованість комунікацій.

Як слушно зазначає В. Козловцева, «публічні комунікації у системі публічного управління – це процес організації й забезпечення комунікаційної взаємодії між органами влади, громадськістю та засобами масової інформації. Вони охоплюють як інформаційні потоки, так і механізми зворотного зв'язку, що дають змогу забезпечити участь громадян у прийнятті рішень, контроль за діяльністю інституцій та підтримання довіри до владних структур» [5, с. 80].

Загалом публічна комунікація в системі державного управління виконує низку важливих функцій:

- інформаційну (поширення офіційних політичних рішень та норм);
- легітимізуючу (формування довіри до інститутів влади);
- мобілізаційну (залучення громадян до участі в політичному процесі);
- контролюючу (забезпечення зворотного зв'язку від суспільства).

Наголосимо, що в контексті інформаційного суспільства публічна комунікація характеризується посиленою динамікою, більшою децентралізацією і мультимедійністю. Замість традиційних державних каналів масової інформації домінують цифрові платформи, соціальні мережі та блогосфера, які розмивають межі між офіційним та неофіційним, професійним і аматорським повідомленнями.

Водночас зазначимо, що публічні комунікації є важливою частиною публічної політики, що забезпечує активну участь громадян у процесі прийняття рішень та сприяє формуванню суспільного консенсусу щодо державних пріоритетів. Вони підвищують ефективність управління завдяки врахуванню думок зацікавлених сторін, що зменшує ймовірність конфліктів і зміцнює легітимність ухвалених рішень.

Тепер розглянемо поняття «політичний дискурс». Л. Лукіна у своїй праці дає таке визначення: «Політичний дискурс є різновидом рефлексивної мовної комунікації, що відбувається в політиці і характеризується сукупністю текстів про політику, спрямованих на питання завоювання, утримання та використання державної влади» [6, с. 76].

Проте важливо розуміти, що політичний дискурс є символічною реальністю, яка виникає у процесі комунікації, створюється політичними суб'єктами і, своєю чергою, створює їх. «Символічна функція мови» в політичному дискурсі значно посилюється та диверсифікується в інформаційному суспільстві. Це означає, що форма, фреймінг та емоційний резонанс повідомлень (наприклад, через вірусні меми, короткі відео, емоційно забарвлену риторичку) можуть бути такими ж критичними, якщо не більше, як і експліцитний фактичний зміст, у формуванні громадського сприйняття та стимулюванні політичних дій.

Політичний дискурс, будучи «символічною реальністю» та «інструментом влади», має на меті «переконання» та «спонування до активних дій». В інформаційному суспільстві, що характеризується

«кліповим мисленням» та інформаційним перевантаженням, здатність повідомлення швидко привернути увагу та викликати емоційний відгук стає першочерговою [3, с. 7].

Не буде перебільшенням також відзначити, що громадська думка є специфічним виявом масової свідомості, що виражається в оцінках (як вербальних, так і невербальних) і характеризує ставлення людей до суспільно значущих подій, фактів та актуальних проблем суспільного життя.

На нашу думку, громадська думка не є просто арифметичною сумою думок окремих індивідів, а є інтегративним утворенням зі своїми історичними, часовими та територіальними особливостями, складною структурою та певними функціями. Вона виникає виключно щодо проблем та ситуацій, які є актуальними і релевантними для соціальної спільноти чи суспільства.

Як принагідно зауважує В. Кобко, «громадська думка є досить поширеною, переважно оціночною думкою великих і малих соціальних груп, що виявляють значущість різних соціальних явищ у плані відповідності або невідповідності їхнім інтересам і які виражають до них своє ставлення» [4, с. 41].

Ми вважаємо, що ключові характеристики громадської думки включають інтенсивність поширення, стабільність, вагомість, компетентність та соціальну спрямованість. Вона може проявлятися як у вербальних судженнях, так і в реальній поведінці і часто характеризується конфліктністю.

Цікавим нам видається твердження, що характер громадської думки як «інтегративного утворення» одночасно піддається викликам і посилюється цифровим середовищем. Хоча соціальні медіа дають змогу існувати різноманітним голосам та формувати нішеві спільноти, потенційно фрагментуючи єдину «громадськість», вони також сприяють швидкому досягненню консенсусу та колективним діям навколо конкретних питань. Це означає більш плинну та динамічну громадську думку, менш монолітну та більш схильну до швидких змін, що представляє складну взаємодію між фрагментацією та швидкою, хоча часто тимчасовою, консолідацією [10].

На нашу думку, важливими характеристиками сучасної громадської думки є її поляризація та фрагментація. Інформаційна сегментація аудиторій за інтересами, політичними вподобаннями і соціальними групами призводить до формування «інформаційних бульбашок» і «ехо-камер». У результаті суспільство втрачає єдину базу для консенсусу, що створює виклики для демократичних процесів і суспільної стабільності.

Отже, взаємодія політичного дискурсу та громадської думки є центральним аспектом соціології публічних комунікацій, особливо в контексті інформаційного суспільства. Цю взаємодію можна ефективно аналізувати за допомогою низки ключових комунікаційних теорій, які розкривають механізми впливу медіа та динаміку формування суспільних поглядів.

Теорія встановлення порядку денного. Теорія встановлення порядку денного стверджує, що засоби масової комунікації завдяки їхній здатності виявляти та оприлюднювати проблеми відіграють ключову роль у формуванні проблем, які привертають увагу урядів та міжнародних організацій, а також спрямовують громадську думку на конкретні питання. Ця теорія припускає, що медіа не говорять людям, що думати, а скоріше про що думати, тим самим впливаючи на суспільні пріоритети та формуючи громадську думку.

Варто зауважити, що механізм цієї теорії полягає у тому, що чим більше висвітлення отримує новинний матеріал, тим важливішим його сприймає громадськість (значущість проблеми).

Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 р. докорінно змінило характер політичного дискурсу в Україні, зробивши його надзвичайно мобілізаційно-орієнтованим. Офіційні медіа та соціальні мережі активно експлуатували образ національної єдності та опору, що призвело до так званого «ефекту єдиної республіки».

Уряд та Президент у своїх зверненнях як на телебаченні, так і в соціальних мережах постійно наголошували на «захисті демократії» та «об'єднанні націй». Це яскраво ілюструє теорію встановлення порядку денного, оскільки постійне висвітлення теми війни та національної єдності зробило ці питання центральними у суспільній свідомості.

Це наочно демонструють соціологічні дані. Після початку війни рівень довіри Президенту та армії сягнув 90%, а рівень довіри до них був найвищим серед усіх інституцій. Такий «ефект лідера в кризі» відповідає класичним уявленням соціології про єдність суспільства перед зовнішньою загрозою [1].

Теорія фреймінгу. Теорія фреймінгу тісно пов'язана з установами порядку денного, але розширює його, зосереджуючись на суті обговорюваних питань, а не лише на темі. Вона припускає, що спосіб подання інформації аудиторії (фрейм) впливає на вибір людей щодо того, як обробляти цю інформацію. Медіа зосереджують увагу на певних подіях і розміщують їх у конкретному «полі значення».

Варто наголосити, що у політичній комунікації фреймінг досліджує, як подання інформації формує громадське розуміння і як політики та медіа вибирають та підкреслюють певні аспекти реальності, щоб впливати на публічний дискурс і сприйняття виборців. Фрейми визначають проблеми, діагностують причини, роблять моральні судження та пропонують рішення. Це безпосередньо впливає на політичні переваги, поведінку виборців та політичну участь.

Поширені типи фреймів включають епізодичні (конкретні події), тематичні (ширший контекст), конфліктні (протидіючі сторони), моральні (моральні/релігійні принципи), відповідальності (хто відповідає) та стратегічні (політика як гра).

Відзначимо, що в Україні фреймінг активно використовується в політичній боротьбі, особливо в умовах інформаційних війн та маніпуляцій. Наприклад, під час обговорення економічних реформ одна політична сила може фреймувати їх як «необхідний крок для європейської інтеграції та економічного зростання», наголошуючи на потенційних вигодах та майбутньому процвітанні (фреймінг вигоди). Водночас опозиція може фреймувати ті ж реформи як «удар по соціальних гарантіях та обкрадання населення», акцентуючи на можливих втратах та негативних наслідках для уразливих верств (фреймінг утрат).

Особливо помітним є використання фреймінгу в контексті інформаційної війни. Росія системно використовує ботоферми та пропагандистські канали для підризу довіри, поширюючи фейки про нібито «дерусифікацію» та «нацистський режим» в Україні [7]. Ці наративи є яскравими прикладами фреймінгу, спрямованого на формування негативного сприйняття України та її політики.

У відповідь українські медіа та незалежні фактчекери (наприклад, StopFake) організовано розкривають маніпуляції, використовуючи контрфрейми для спростування дезінформації.

Теорія культивування. Розроблена Джорджем Гербнером у 1960-х роках, теорія культивування стверджує, що наше сприйняття соціальної реальності значною мірою формується повідомленнями та зображеннями, які ми зустрічаємо на телебаченні. Чим більше часу люди проводять за переглядом телевізора, тим імовірніше вони сприйматимуть його зображення як відображення реального життя.

В умовах повномасштабної війни в Україні теорія культивування набуває особливого значення. Постійне висвітлення новин про бойові дії, руйнування та людські втрати хоча і є відображенням реальності, може культивувати у глядачів і читачів, особливо тих, хто не має безпосереднього досвіду війни, відчуття «все пропало», «нас кинули партнери», «зрада», «цей світ злий і жорстокий» та підвищеного рівня небезпеки. Це логічно призводить до зростання тривожності, недовіри до оточуючих та посилення відчуття уразливості [8, с. 232].

Наприклад, якщо медіа постійно показують випадки корупції або зради, це культивує у суспільстві глибоку недовіру до державних інститутів та політиків загалом, навіть якщо ці випадки не є системними. Застосування теорії до соціальних медіа також актуальне: якщо користувач постійно перебуває в «ехо-камерах» або «фільтр-бульбашках», де поширюються лише певні наративи (наприклад, про перемогу або, навпаки, про зраду), це породжує у нього спотворене сприйняття реальності та посилення існуючого упередження.

Теорія використання та задоволення. Ця теорія, розроблена Еліху Кацем та його колегами, переносить акцент із того, що медіа роблять із людьми, на те, що люди роблять із медіа. Вона постулює, що користувачі медіа є активними суб'єктами, які контролюють своє споживання медіа та активно вибирають медіаконтент для задоволення конкретних потреб.

Українці активно використовують соціальні медіа для задоволення різноманітних потреб, що є яскравим підтвердженням теорії використання та задоволення. Сімдесят два відсотки населення регулярно користуються YouTube, Facebook чи Telegram як основними джерелами інформації та комунікації. Особливо зросла роль месенджера Telegram, де цілодобово оновлюються стрічки новин про бойові дії та політичні події [2].

Користувачі вибирають Telegram-канали, такі як «Труха», «Україна Online» або «Times of Ukraine», для швидкого, але далеко не завжди достовірного отримання оперативної інформації та підтвердження військових дій, задовольняючи свою потребу в інформації та безпеці [9].

Водночас Instagram і TikTok стали інструментами прямої комунікації керівництва: Президент часто публікує мотиваційні ролики і звернення у соцмережах, що прямо вийшли до широкої молодіжної аудиторії. Це ілюструє, як користувачі активно шукають контент, що відповідає їхнім потребам у соціалізації, розвагах, самоствердженні та пошуку інформації, а політики та громадські діячі, наприклад депутат ВРУ від «ЄС» Олексій Гончаренко, експериментують із новими форматами (меми, live-streams), щоб задовольнити ці потреби та вплинути на аудиторію у власних цілях.

Нарешті, цифрові медіа глибоко проникли в усі політичні, соціальні та особистісні сфери, роблячи дослідження політичної комунікації більш актуальними, ніж будь-коли. Громадяни активно використовують цифрові платформи для інформування, формування думок, висловлення поглядів та організації колективних дій, а також для розваг та соціалізації. Політики, партії та транснаціональні політичні актори використовують ці платформи для охоплення, переконання та впливу на виборців і громадян.

Як бачимо, соціальні медіа пропонують явні переваги перед традиційними медіа, будучи дешевшими, простішими, швидшими та широкодоступними. Вони сприяють особистому брендингу, політичному маркетингу та швидкому поширенню політичних повідомлень.

Висновки. Проведений аналіз підтверджує, що в епоху інформаційного суспільства природа публічних комунікацій суттєво змінюється. Інформація та медіаканали набувають домінуючої ролі у політичному житті, трансформуючи політичний дискурс у масовий та мережевий процес. Політичні повідомлення все більше зумовлені вимогами оперативності та візуальної привабливості, а громадська думка формується не лише через традиційні ЗМІ, а й через соціальні мережі та інші цифрові платформи. Ці зміни породжують нові можливості для діалогу між владою і суспільством (наприклад, через інтерактивні онлайн-форуми, прямі ефіри, сервіс-опитування), але водночас створюють загрози маніпуляцій та фрагментації публічної сфери. Публічна комунікація в інформаційному суспільстві повинна сприяти не лише поширенню інформації, а й розвитку навичок критичного сприйняття її громадянами. Для цього необхідно вдосконалювати механізми участі громадян у публічному дискурсі, розширювати доступ до надійної інформації та розвивати освітні програми з медіаграмотності.

Результати дослідження вказують на потребу подальших емпіричних робіт з оцінки впливу цифрових технологій на зміст громадської думки, а також із пошуку ефективних моделей публічної політики в умовах інформаційної гібридної війни.

Література:

1. Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019–2025 роках. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1542&page=1> (дата звернення: 08.08.2025).

2. Зінченко М. Українці найчастіше дізнаються новини із соцмереж – Центр Разумкова. *Детектор медіа*. 2025. URL: <https://detector.media/infospace/article/239646/2025-04-02-ukraintsi-naychastishe-diznayutsya-novyny-z-sotsmerezkh-tsentrazumkova/> (дата звернення: 08.08.2025).
3. Інформаційне суспільство у світі та Україні: проблеми становлення та закономірності розвитку : колективна монографія / за ред. д. філософ. н., проф. В.Г. Воронкової. Запоріжжя : ЗДІА, 2017. 282 с.
4. Кобко В.А. Природа та сутність громадської думки. *Головний редактор*. 2021. Вип. 21. С. 38–43.
5. Козловцева В. Публічні комунікації як інструмент ефективного менеджменту в системі публічного управління. *Матеріали конференції МЦНД*. Хмельницький, 2025. С. 80–84.
6. Лукіна Л.В. Політичний дискурс: сутність та особливості застосування. *Політична культура та ідеологія*. 2021. Вип. 2. С. 75–80.
7. Нагорна А. Головна інфозброя рф. Як працюють російські ботоферми. *Speka*. 2024. URL: <https://speka.media/golovna-infozbroya-rf-yak-pracyuyut-rosiiski-botofermi-93l6o4> (дата звернення: 08.08.2025).
8. Печеранський І. Телебачення як сучасний фактор культурогенезу: осмислення в термінах теорії культивативії. *Питання культурології*. 2023. № 42. С. 229–242.
9. Федотова А. 25 найбільших телеграм-каналів в Україні. *Netpeak Journal*. 2024. URL: <https://netpeak.net/uk/blog/25-naybil-shikh-telegram-kanaliv-v-ukraini/> (дата звернення: 08.08.2025).
10. Knoll J., Matthes J., Heiss R. The social media political participation model: A goal systems theory perspective. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/322694058_The_social_media_political_participation_model_A_goal_systems_theory_perspective (дата звернення: 08.08.2025).

References:

1. Kyiv International Institute of Sociology. (2025, August 8). Dynamika doviry Prezydentu V. Zelenskomu v 2019–2025 rokakh [Dynamics of trust in President V. Zelensky in 2019–2025]. Retrieved from: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1542&page=1> [in Ukrainian].
2. Zinchenko, M. (2025, April 2). Ukraintsi naichastishe diznaiutsia novyny z sotsmerezkh – Tsentrazumkova [Ukrainians most often learn news from social networks – Razumkov Center]. Detector Media. Retrieved from: <https://detector.media/infospace/article/239646/2025-04-02-ukraintsi-naychastishe-diznayutsya-novyny-z-sotsmerezkh-tsentrazumkova/> [in Ukrainian].
3. Voronkova, V.H. (Ed.). (2017). Informatsiine suspilstvo v sviti ta Ukraini: problemy stanovlennia ta zakonomirnosti rozvytku [Information society in the world and Ukraine: Problems of formation and patterns of development]. Zaporizhzhia: ZDIA. [in Ukrainian].
4. Kobko, V.A. (2021). Pryroda ta sutnist hromadskoi dumky [The nature and essence of public opinion]. *Holovnyi redaktor*; 21, 38–43. [in Ukrainian].
5. Kozlovtsseva, V. (2025). Publichni komunikatsii yak instrument efektyvnoho menedzhmentu v systemi publichnoho upravlinnia [Public communications as a tool of effective management in the system of public administration]. In *Proceedings of the MTsND Conference* (pp. 80–84). Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
6. Lukina, L.V. (2021). Politychnyi dyskurs: sutnist ta osoblyvosti zastosuvannia [Political discourse: essence and features of application]. *Politychna kultura ta ideolohiia*, 2, 75–80. [in Ukrainian].
7. Nahorna, A. (2024). Holovna infozbroya rf. Yak pratsuiut rosiiski botofermy [The main info-weapon of the Russian Federation. How Russian bot farms work]. *Speka*. Retrieved August 8, 2025, from: <https://speka.media/golovna-infozbroya-rf-yak-pracyuyut-rosiiski-botofermi-93l6o4> [in Ukrainian].
8. Pecheranskyi, I. (2023). Telebachennia yak suchasnyi faktor kulturohenezu: Osmyslennia v terminakh teorii kulytvatsii [Television as a modern factor of cultural genesis: Understanding in terms of cultivation theory]. *Pytannia kulturolohii*, 42, 229–242. [in Ukrainian].
9. Fedotova, A. (2024). 25 naibilshykh Telegram-kanaliv v Ukraini [25 largest Telegram channels in Ukraine]. *Netpeak Journal*. Retrieved August 8, 2025, from: <https://netpeak.net/uk/blog/25-naybil-shikh-telegram-kanaliv-v-ukraini/> [in Ukrainian].
10. Knoll, J., Matthes, J., & Heiss, R. (2018). The social media political participation model: A goal systems theory perspective. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/322694058_The_social_media_political_participation_model_A_goal_systems_theory_perspective

Alla Shapovalova, Olga Koval. Sociology of Public Communications: Political Discourse and Public Opinion in the Information Society

The article is devoted to the analysis of the role of public communications in the formation of political discourse and public opinion in the conditions of the information society. The conceptual aspects of public communications, their function in ensuring communication between the authorities and civil society, as well as the influence of digital media on the processes of political communication and the construction of public sentiment are considered. A review of theoretical approaches to the definition of the concepts of «public communication», «political discourse» and «public opinion» is carried out, attention is focused on the features of the information society, where information and technologies become key resources. A theoretical analysis of the relationship between public discourse and public opinion is carried out through the prism of communication networks and new media, the importance of information manipulation and social networks is emphasized. The results of the study allow us to outline the prospects for further research in the field of political communication and the sociology of public opinion.

Key words: *public communication, political discourse, public opinion, information society, media, media communications, social networks.*

Відомості про авторів:

Шаповалова Алла – кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного та публічного права,
Київський національний університет технологій та дизайну.

Коваль Ольга – кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного та публічного права,
Київський національний університет технологій та дизайну.

Надійшла 16.08.2025

Прийнята 05.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 004.8:316.774(=571.9)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-41>

Тетяна Шлемкевич

ORCID: 0000-0003-1785-0338

Наталія Шотурма

ORCID: 0000-0003-4312-4217

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА PR ТА РЕКЛАМУ В НОВІТНІХ МЕДІА

У статті здійснено спробу дослідження трансформаційного впливу штучного інтелекту на сфери зв'язків із громадськістю (PR) та реклами в рамках використання новітніх медійних технологій. Увагу приділено аналізу основних аспектів застосування штучного інтелекту, таких як автоматизація створення контенту, персоналізоване цільове спрямування, моніторинг та аналітичні процеси в медіа. Зазначено також зміни у професійній ролі спеціалістів комунікаційної сфери, а також розглянуто етичні та соціальні виклики, пов'язані з упровадженням технологій ШІ.

Ключові слова: штучний інтелект, PR, реклама, новітні медіа, цифрові комунікації, етика штучного інтелекту.

Вступ. Стрімке впровадження цифрових технологій, зокрема інструментів штучного інтелекту, суттєво змінює комунікаційний ландшафт сучасного суспільства. У сферах PR та реклами ці трансформації відбуваються особливо динамічно, формуючи нові підходи до взаємодії з аудиторією, побудови брендів і розроблення контенту. ШІ вже не є винятковим явищем майбутнього – він активно інтегрується у повсякденну практику цифрових медіа, перетворюючись на інструмент, що підвищує персоналізацію, ефективність та аналітичну точність.

Зростаюча роль ШІ в комунікаційній діяльності зумовлює необхідність комплексного осмислення як його практичних переваг, так і супутніх ризиків. Серед останніх – проблеми етики, прозорості алгоритмів, загроз приватності та зміни професійної ідентичності фахівців. Особливої уваги потребують ті аспекти, де людський контроль поступається машинним системам прийняття рішень, що може змінити характер публічного дискурсу та вплинути на суспільну довіру.

Метою статті є аналітичне осмислення впливу штучного інтелекту на сферу PR і реклами в контексті функціонування новітніх медіа.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження має міждисциплінарний характер і ґрунтується на якісному аналізі наукових публікацій, галузевих звітів та практичних прикладів упровадження технологій штучного інтелекту у сферу цифрових комунікацій. Застосовано системний підхід, що дає змогу розглядати зазначену проблематику не лише з технічної чи економічної перспективи, а й крізь призму соціального, етичного й культурного контекстів.

Аналітична база дослідження сформована на основі праць зарубіжних та українських учених, які спеціалізуються на вивченні впливу ШІ на суспільні комунікації. Зокрема, використано дослідження Дж. Гордона, С. Ньюгола [5], Н. Логана і Д. Веймера [3; 4], а також В. Щербака та В. Коваленко [12], які розглядають трансформацію медіагалузі під впливом цифрових технологій. Попри зростаючий обсяг міжнародних публікацій вітчизняна академічна традиція ще лише формує системне бачення цієї тематики, що зумовлює актуальність такого міждисциплінарного підходу.

© Т. Шлемкевич, Н. Шотурма, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Результати та обговорення. Початкові етапи розвитку штучного інтелекту були пов'язані з використанням експертних систем, що діяли за заздалегідь закладеними алгоритмами. Проте істотні зрушення у сфері PR і реклами стали можливими завдяки впровадженню технологій машинного навчання, зокрема на базі великих даних (Big Data). Це дало змогу здійснювати глибокий аналіз поведінки споживачів, моделювати їх взаємодію з контентом і прогнозувати реакції на комунікаційні повідомлення.

Сьогодні ключову роль відіграє глибоке навчання, яке лягло в основу генеративних моделей, таких як GPT-4 або DALL E. Ці інструменти не лише обробляють дані, а й здатні створювати новий контент – від рекламних повідомлень до візуалізацій – із високим рівнем адаптації до специфіки цільової аудиторії. Така автоматизація дає змогу значно скоротити часові та фінансові витрати на створення медіаматеріалів, підвищуючи ефективність комунікаційних кампаній [12].

У рекламній сфері ШІ активно використовується для створення текстів, заголовків, описів товарів, персоналізованих електронних листів. Це спостерігається, зокрема, на великих e-commerce платформах, де системи на базі ШІ формують тисячі унікальних текстових блоків, адаптованих до особливостей різних споживчих груп.

Водночас ШІ-алгоритми активно застосовуються для аналізу поведінкових характеристик користувачів: ураховуються історія переглядів, купівель, інтереси, демографічні дані та взаємодія з попередніми кампаніями. Це дає змогу створювати точні сегменти аудиторії й оптимізувати таргетовані повідомлення, що позитивно впливає на рівень конверсії та залученість.

У сфері PR також спостерігається глибока інтеграція ШІ. Зокрема, системи моніторингу репутації, кризового реагування та стратегічного планування дедалі частіше функціонують на основі обробки природної мови (NLP) і машинного навчання. Інструменти, як-от Brandwatch, Mention або Sprout Social, автоматизують виявлення згадок про бренди, аналізують емоційне забарвлення повідомлень, відстежують тенденції у соціальних мережах [3]. ШІ-технології також використовуються для емоційної аналітики – визначення загального настрою аудиторії, що дає змогу своєчасно реагувати на потенційні репутаційні ризики та прогнозувати майбутні тренди.

Поряд із безсумнівними перевагами використання штучного інтелекту в комунікаційній діяльності дедалі гостріше постають питання, пов'язані з етикою, прозорістю алгоритмів, захистом даних і соціальною відповідальністю. Однією з ключових проблем є створення контенту, який може вводити в оману через свою правдоподібність. Генеративні моделі здатні продукувати тексти, зображення та аудіовізуальні матеріали, що майже не відрізняються від створених людиною, однак містять викривлену, неправдиву або маніпулятивну інформацію. Це становить загрозу для довіри до медіа, зокрема у кризових ситуаціях, коли інформаційна достовірність є критично важливою.

Іншою значущою загрозою є алгоритмічна упередженість. Оскільки алгоритми навчаються на великих обсягах даних, у яких можуть бути закладені історичні або соціальні стереотипи, ШІ потенційно здатен відтворювати або навіть підсилювати дискримінаційні наративи. Наприклад, автоматизоване формування оголошень про вакансії може сприяти нерівномірному таргетуванню різних демографічних груп, що суперечить принципам рівності в доступі до інформації.

Сучасна рекламна індустрія дедалі активніше використовує інструменти штучного інтелекту для автоматизації створення контенту, управління кампаніями та персоналізації повідомлень. Наприклад, великі платформи електронної комерції впроваджують генеративні моделі для формування унікальних описів товарів на основі ключових характеристик. Такі сервіси, як Jasper AI чи Copy.ai, дають змогу маркетологам оперативно створювати слогани, рекламні тексти для соціальних мереж або навіть повноцінні чернетки статей, що значно прискорює робочі процеси.

Одним із показових кейсів є досвід Netflix, де складні алгоритми на основі ШІ аналізують перегляди користувачів, їхню поведінку, вподобання та взаємодію з платформою. За допомогою персоналізованих рекомендацій компанія забезпечує до 80% переглядів контенту та зменшує відтік аудиторії, що щорічно економить понад 1 млрд доларів США [2].

Аналогічно, платформа Persado впровадила ШІ для створення маркетингових повідомлень, які адаптовані до емоційного профілю цільової аудиторії. Це дає змогу досягати вищої емоційної залученості споживача, а отже, й кращої ефективності рекламних кампаній [1].

ШІ також активно використовується у сфері публічних комунікацій. Так, програми для моніторингу, як-от Brandwatch або Mention, дають змогу в режимі реального часу виявляти згадки про бренди, оцінювати тональність повідомлень і відстежувати зміну настроїв аудиторії. Це особливо важливо в умовах кризової комунікації, коли оперативна реакція має вирішальне значення для збереження репутації.

У журналістиці прикладом ефективної інтеграції ШІ є досвід скандинавської групи Schibsted, де інструмент JOJO автоматизував транскрипцію інтерв'ю та виступів, заощадивши журналістам понад 20 тис. годин роботи [1].

В українському контексті спостерігаємо також поступове впровадження ШІ у практики новинних і медіаорганізацій. Громадський мовник «Суспільне» активно тестує інструменти автоматизації транскрипції та модерації коментарів на своїх цифрових платформах. А проекти «Фільтр» і «Нота Єнота», які спеціалізуються на медіаграмотності, використовують моделі мовного аналізу для виявлення фейкових повідомлень у соціальних мережах.

Окрім того, в Україні набувають поширення інструменти фактчекінгу на основі ШІ. Зокрема, Google Fact Check Tools та інші мовні моделі, такі як ChatGPT, Claude чи Gemini, використовуються для первинного аналізу джерел інформації, визначення фейків і перевірки фактів у публікаціях [10].

Також варто згадати ініціативу Міністерства цифрової трансформації України, яке оприлюднило рекомендації щодо етичного використання ШІ у медіа. У документі йдеться про необхідність чіткого маркування штучно згенерованого контенту, дотримання стандартів конфіденційності та забезпечення прозорості алгоритмів [13].

Штучний інтелект демонструє високу ефективність у виконанні низки завдань, що включають автоматизовану генерацію початкових чернеток текстів, моніторинг медіаконтенту, первинну аналітику даних і управління рекламними кампаніями. Застосування таких інструментів суттєво скорочує час, необхідний для збору інформації, створення рекламних оголошень чи ручного налаштування таргетованої реклами. Завдяки цьому професіонали сфери зв'язків із громадськістю і рекламісти мають можливість спрямовувати свої ресурси на більш стратегічні аспекти роботи. Однак широке впровадження ШІ у сферу PR та реклами супроводжується значними етичними і соціальними викликами, які потребують відповідального аналізу та регуляторних заходів. Технології глибокого навчання, наприклад, здатні генерувати відео- та аудіо-матеріали з надзвичайним рівнем достовірності, у яких обличчя та голоси людей можуть бути модифіковані або замінені. Це створює можливість для маніпуляцій, що включають компрометацію осіб, провокування скандалів та підлив суспільної довіри – аспекти, які є особливим викликом для PR-фахівців у кризових комунікаціях.

Окрім того, функціонування систем ШІ значною мірою залежить від збору та аналізу великих масивів даних, що породжує питання щодо приватності користувачів і прозорості алгоритмів. Наприклад, технології таргетингу та персоналізації базуються на обробці значної кількості персональних даних. Це вимагає суворого дотримання нормативних положень про захист інформації, таких як Загальний регламент про захист даних (GDPR) у Європейському Союзі, а також етичних принципів щодо збору, зберігання та використання цих даних. Суттєвий ризик полягає у можливості витоку інформації чи її нелегітимного використання.

Алгоритми персоналізації додатково створюють ризик формування так званих «інформаційних бульбашок» або «ехо-камер», де користувачі отримують лише той контент, який відповідає їхнім попереднім поглядам. Це явище може посилювати соціальну поляризацію та обмежувати конструктивний діалог у суспільстві – чинники, що суперечать ключовим принципам ефективної комунікації з громадськістю.

Вплив штучного інтелекту на цифрові медіа виходить за рамки простих інструментів для PR та реклами; він змінює саму їхню архітектуру, способи поширення інформації та взаємодії з аудиторією.

ШІ є основою функціонування більшості сучасних цифрових медіаплатформ, включаючи соціальні мережі (Facebook, Instagram, TikTok), агрегатори новин (Google News) та стрімінгові сервіси (Netflix, Spotify). Алгоритми ШІ аналізують величезні обсяги даних про поведінку користувачів (перегляди, вподобання, поширення, час, проведений на сторінці) та оптимізують контент-фіди, щоб забезпечити максимальну залученість. Це означає, що користувачі бачать персоналізований потік інформації, який, з одного боку, підвищує релевантність рекламних повідомлень, а з іншого – може призводити до «ехо-камер» та інформаційної поляризації, як уже зазначалося у контексті етичних викликів.

ШІ допомагає медіакомпаніям визначати оптимальний час публікації контенту, вибирати найбільш ефективні платформи для поширення та прогнозувати вірусність матеріалів. Це дає змогу максимізувати охоплення та вплив PR-повідомлень та рекламних кампаній. Наприклад, ШІ може аналізувати, які типи заголовків або візуальних елементів привертають найбільшу увагу в певний час доби на конкретній платформі.

Хоча ці технології ще на початкових етапах розвитку, ШІ є ключовим для їх функціонування. У майбутньому цифрові медіа, що базуються на VR/AR (наприклад, метавсесвіти), зможуть пропонувати імерсивніші та інтерактивніші рекламні та PR-кампанії, де ШІ керуватиме динамікою середовища та взаємодією з користувачами.

Висновки. Штучний інтелект дедалі глибше інтегрується в галузі зв'язків із громадськістю та реклами, трансформуючи не лише технічні інструменти, а й сутність комунікаційної взаємодії між брендами, медіа та аудиторією. Його використання сприяє значному підвищенню продуктивності, точності таргетингу, автоматизації рутинних завдань і персоналізації контенту. Генеративні моделі, аналітичні алгоритми, інструменти обробки природної мови – усі ці компоненти відкривають нові горизонти для розвитку стратегічних комунікацій, що раніше були обмежені людськими ресурсами чи часовими рамками. Утім, паралельно з технічним прогресом зростає й потреба в урівноваженому, відповідальному підході до використання ШІ. Постають складні виклики – від загроз приватності й поширення дезінформації до непрозорості алгоритмів і соціального розшарування через «інформаційні бульбашки». Усе це зумовлює необхідність розроблення чітких етичних стандартів, правових норм і механізмів публічного контролю.

Особлива роль у цьому процесі належить фахівцям із комунікацій: PR-менеджерам, журналістам, маркетологам, аналітикам, які мають стати не лише користувачами, а й критично свідомими регуляторами впровадження ШІ. Їхнє завдання – формувати простір довіри, забезпечуючи якісну, достовірну і відповідальну комунікацію.

У контексті України важливо розвивати національну стратегію регулювання ШІ в медіа, ураховуючи культурні, правові та суспільні особливості. Це включає підтримку ініціатив цифрової освіти, розвиток етичної експертизи, адаптацію міжнародних стандартів до національних умов. Лише за таких обставин стане можливим гармонійне поєднання технологічних інновацій із гуманістичними цінностями в інформаційному просторі.

Література:

1. 10 Real-Life AI in Marketing Examples and Use Cases. URL: <https://www.smartosc.com/real-life-ai-in-marketing-examples-and-use-cases/> (дата звернення: 25.06.2025).
2. AI in Media and Entertainment: Top Use Cases You Need to Know. URL: <https://smartdev.com/ai-in-media-and-entertainment-top-use-cases-you-need-to-know/> (дата звернення: 27.06.2025).
3. Sven Nyholm. Ethics of Artificial Intelligence. ResearchGate. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/349467117_Ethics_of_Artificial_Intelligence (дата звернення: 26.06.2025).

4. Logan N., Waymer D. Navigating Artificial Intelligence, Public Relations and Race. *Journal of Public Relations Research*. 2024. Vol. 36, no. 4. С. 283–299. DOI: <https://doi.org/10.1080/1062726X.2024.2308868>. URL: <https://surl.li/zleyia> (дата звернення: 26.06.2025).
5. Newman M. Artificial Intelligence in Public Relations and Communications: cases, reflections, and predictions. *ResearchGate*. 2023. URL: <https://surl.li/wllelo> (дата звернення: 25.06.2025).
6. Адамик В., Івановський О. Використання штучного інтелекту в системі маркетингу: сучасні тенденції та виклики. *Вісник економіки*. 2025. № 1. С. 230–243. DOI: <https://doi.org/10.35774/>.
7. Використання штучного інтелекту: рекомендації для медіа, реклами і захисту авторських прав. Презентації та відео. *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення*. URL: <https://surl.li/ijvjrrj> (дата звернення: 25.06.2025).
8. Кириченко Ю.В., Сергієнко Т.І., Курта О.О. Вплив глобалізації та технологічного прогресу на механізми політичної комунікації. *Політикус*. 2025. № 1. С. 55–61. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.8>.
9. Реслер М., Гальо Я. Вплив штучного інтелекту на сферу маркетингу. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 3(12). С. 35–40. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.12-6>.
10. Твердохліб Г.В. Практичні аспекти використання штучного інтелекту для розвитку медіакомпетентності учнів. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 78. Т. 2. С. 155–158. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/78.2.33>.
11. Шехайті К.М., Коваль О.М. Використання новітніх технологій маркетингових комунікацій та їх адаптація до умов вітчизняного ринку. *Вісник КНУТД. Проблеми економіки організацій та управління підприємствами*. 2013. № 2. С. 190–193.
12. Щербак В.М., Коваленко В.В. Застосування штучного інтелекту в медіагалузі: трансформація журналістської діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 78(2). С. 35. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/78/part_2/35.pdf (дата звернення: 25.06.2025).
13. Як відповідально використовувати штучний інтелект: розробили рекомендації для медіа. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/yak-vidpovidalno-vikoristovuvati-shtuchniy-intelekt-rozrobili-rekomendatsii-dlya-media> (дата звернення: 27.06.2025).

References:

1. 10 Real-Life AI in Marketing Examples and Use Cases. Retrieved from: <https://www.smartosc.com/real-life-ai-in-marketing-examples-and-use-cases/>
2. AI in Media and Entertainment: Top Use Cases You Need to Know. Retrieved from: <https://smartdev.com/ai-in-media-and-entertainment-top-use-cases-you-need-to-know/>
3. Nyholm, S., & Gordon, J.-S. (2021, February). Ethics of Artificial Intelligence. ResearchGate. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/349467117_Ethics_of_Artificial_Intelligence
4. Logan, N., & Waymer, D. (2024). Navigating Artificial Intelligence, Public Relations and Race. *Journal of Public Relations Research*, 36(4), 283–299. <https://doi.org/10.1080/1062726X.2024.2308868>. Retrieved from: <https://surl.li/zleyia>
5. Newman, M. (2023). Artificial Intelligence in Public Relations and Communications: cases, reflections, and predictions. ResearchGate. Retrieved from: <https://surl.li/wllelo>
6. Adamyk, V., & Ivanovskyi, O. (2025). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v systemi marketynhu: suchasni tendentsii ta vyklyky [The use of artificial intelligence in the marketing system: current trends and challenges]. *Visnyk Ekonomiky*, (1), 230–243. <https://doi.org/10.35774/> [in Ukrainian].
7. National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting. Vykorystannia shtuchnoho intelektu: rekomendatsii dlia media, reklamy i zakhystu avtorskykh prav. Prezentatsii ta video [Using artificial intelligence: recommendations for media, advertising and copyright protection. Presentations and video]. Retrieved from: <https://surl.li/ijvjrrj> [in Ukrainian].
8. Kyrychenko, Y.V., Serhiienko, T.I., & Kurta, O.O. (2025). Vplyv hlobalizatsii ta tekhnolohichnoho prohresu na mekhanizmy politychnoi komunikatsii [The influence of globalization and technological progress on the mechanisms of political communication]. *Naukovyi zhurnal «politykus»*, (1), 55–61. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.8>. [in Ukrainian].
9. Resler, M., & Halyo, Y. (2024). Vplyv shtuchnoho intelektu na sferu marketynhu [the impact of artificial Intelligence on the field of marketing]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, 3(12), 35–40. <https://doi.org/10.32782/dees.12-6>. [in Ukrainian].

10. Tverdokhlib, H.V. (2024). Praktychni aspekty vykorystannia shtuchnoho intelektu dlia rozvytku mediakompetentnosti uchniv [Practical aspects of using artificial intelligence for the development of media competence of students]. *Innovatsiina pedahohika*, 78(2), 155–158. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/78.2.33>. [in Ukrainian].
11. Shekhaiti, K.M., & Koval, O.M. (2013). Vykorystannia novitnikh tekhnolohii marketynhovykh komunikatsii ta yikh adaptatsiia do umov vitchyznianoho rynku [The use of the latest technologies of marketing communications and their adaptation to the conditions of the domestic market]. *Visnyk KNUTD. Problemy ekonomiky orhanizatsii ta pravlinnia pidpriemstvamy*, (2), 190–193. [in Ukrainian].
12. Shcherbak, V.M., & Kovalenko, V.V. (2024). Zastosuvannia shtuchnoho intelektu v mediahaluzi: transformatsiia zhurnalistskoi diialnosti [Application of artificial intelligence in the media industry: transformation of journalistic activity]. *Innovatsiina pedahohika*, 78(2), 35. Retrieved from: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/78/part_2/35.pdf [in Ukrainian].
13. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Yak vidpovidalno vykorystovuvaty shtuchnyi intelekt: rozroblyly rekomendatsii dlia media [How to use artificial intelligence responsibly: recommendations for media developed]. Retrieved from: <https://thedigital.gov.ua/news/yak-vidpovidalno-vikorystovuvaty-shtuchnyi-intelekt-rozrobili-rekomendatsii-dlya-media> [in Ukrainian].

Tetiana Shlemkevych, Nataliia Shoturma. The impact of artificial intelligence on PR and advertising in new media

The article attempts to study the transformational impact of artificial intelligence on the spheres of public relations (PR) and advertising in the context of the use of the latest media technologies. Attention is paid to the analysis of the main aspects of artificial intelligence application, such as automation of content creation, personalised targeting, monitoring and analytical processes in the media. The author also notes the changes in the professional role of communication specialists, as well as the ethical and social challenges associated with the introduction of AI technologies.

Key words: artificial intelligence, PR, advertising, new media, digital communications, artificial intelligence ethics.

Відомості про авторів:

Шлемкевич Тетяна – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри журналістики, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Шотурма Наталія – кандидат політичних наук, доцент кафедри журналістики, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 16.08.2025

Прийнята 05.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 321.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-42>

Зоя Шумейко

ORCID: 0009-0004-7866-9078

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УРЯДУ ТА ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто особливості взаємовідносин уряду та опозиції в умовах воєнного стану на території України. На основі досліджуваної бази показано, що збереження демократичних процедур у період війни залежить від поєднання правової тягlosti, інституційної спроможності парламенту та наявності каналів суспільного контролю. Особливу увагу приділено трансформації парламентської практики в напрямі переходу від конфронтаційної до кооперативної моделі опозиційної поведінки, заснованої на підтримці ключових оборонних рішень та здійсненні конструктивної критики в межах процедурних стандартів.

Проаналізовано вплив воєнного стану на зниження рівня політичної конкуренції, адаптацію партій до нових функціональних завдань та обмеження використовуваних опозицією інструментів. Водночас встановлено, що парламентський контроль, комітетська робота, механізми подання поправок та участь опозиції у наглядових структурах зберігаються як ключові канали впливу меншості на прийняття рішень. Зазначено, що легітимність державної влади підтримується не обмеженням опозиції, а забезпеченням процедур прозорості, ритмічності контролю та правового порядку, який виступає «рамкою безпеки».

Показано, що післявоєнний етап потребуватиме глибокої реструктуризації партійного поля, посилення ролі управлінської компетентності та поступового повернення до повноцінного електорального процесу на принципах інклюзивності, безпеки, відкритої конкуренції й демократичної підзвітності. Узагальнюючи, зроблено висновок про те, що в умовах війни демократична підзвітність та оперативність управління здатні ефективно співіснувати за умови дотримання процедурної рівноваги і залучення опозиції до вироблення ключових рішень.

Ключові слова: уряд, опозиція, воєнний стан, демократична підзвітність, парламентський контроль, політичний плюралізм, інституційна стійкість.

Вступ. Повномасштабна російська агресія та запровадження в Україні воєнного стану вплинули безпосередньо на політичну систему в цілому, поставивши перед нею подвійне завдання: зберегти ефективність управління і водночас не допустити ерозії демократичних стандартів. У центрі цієї дилеми – взаємовідносини уряду та опозиції: конфігурація їхньої взаємодії безпосередньо впливає на легітимність рішень, рівень суспільної довіри та спроможність держави витримувати тривале навантаження війни. Війна змінює «режим функціонування» інститутів, примушуючи політичне поле адаптуватися до надзвичайних умов, але не скасовуючи потреби в демократичній самоорганізації та підзвітності [1, с. 12]. У цих умовах, на думку Г. Зеленько, ключовою стає інституційна спроможність держави – здатність зберігати процедури, баланс гілок влади та контроль за виконанням рішень навіть у надзвичайний період [2, с. 49]. Саме тому взаємовідносини між урядом і опозицією слід аналізувати в контексті процедурної рівноваги, тобто поєднання оперативності й централізації з механізмами критики та контролю, що становлять сутність демократичного режиму. У такому контексті постає питання, як саме трансформуються механізми взаємодії уряду та опозиції у нинішніх реаліях воєнного стану.

© З. Шумейко, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Стаття має на меті проаналізувати, як саме змінюються взаємовідносини між урядом та опозицією в умовах воєнного стану, виокремити основні тенденції цієї взаємодії та визначити, які потенційні загрози можуть виникати для демократичного розвитку держави.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження побудовано на міждисциплінарному підході, що поєднує методи політичної науки, правознавства та інституційного аналізу. Основною емпіричною базою виступають документи Верховної Ради України, діяльність парламентських комітетів та тимчасових спеціальних і слідчих комісій у період після запровадження воєнного стану.

Результати та обговорення. Проблематика взаємовідносин між урядом та опозицією у політичній системі є важливим питанням, яке піднімали у своїх наукових роботах вітчизняні дослідники, серед яких: О. Безрук, Л. Віхова, Г. Зеленько, Ю. Кобець, О. Коваль, І. Кипич, О. Куц, О. Левін, О. Майборода, О. Поплавський, В. Юрковський та ін. У своїх працях учені наголошують на важливості підтримання балансу між владою й опозицією як фундаментальної умови демократичного розвитку держави та гарантії легітимності ухвалюваних рішень [3–5]. Як зазначає О. Майборода, ефективна взаємодія між ключовими політичними акторами в кризових умовах дає змогу мобілізувати необхідні ресурси та підтримувати суспільну консолідацію [5, с. 63]. У цьому контексті Г. Зеленько акцентує увагу на тому, що інституційна спроможність держави в умовах війни передбачає не лише посилення виконавчої вертикалі, а й збереження механізмів демократичного контролю [2, с. 53].

Дослідники також зазначають, що воєнний стан об'єктивно трансформує традиційні механізми політичної взаємодії, що проявляється у звуженні інструментів парламентської опозиції, обмеженні доступу до інформації та актуалізації пріоритету національної безпеки [6–8]. Як стверджують І. Кипич та О. Коваль, діяльність політичних партій у цей період відбувається в особливому режимі, що змушує їх адаптовувати власні комунікаційні стратегії й відмовлятися від відкритої конфронтації на користь конструктивної співпраці з урядом [9, с. 276–277]. Своєю чергою, Ю. Кобець підкреслює, що зниження рівня політичної конкуренції може мати довгострокові наслідки для демократичної сталості, оскільки ослаблення опозиційного контролю створює передумови для концентрації влади та девіацій політичної поведінки [3, с. 30].

Водночас правові основи взаємодії уряду й опозиції залишаються чинними навіть у режимі воєнного стану: Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не скасовує парламентський контроль, але допускає тимчасові обмеження, пов'язані з оборонними потребами держави [10]. На думку З. Шумейко, це означає, що механізми опозиційної діяльності функціонують у звуженому, але не зупиненому вигляді, а ключовим чинником стає готовність влади враховувати позицію опозиції у стратегічних питаннях [11, с. 103–104].

Разом із тим у сучасній політичній науці бракує комплексних досліджень, які б проаналізували трансформацію урядово-опозиційної взаємодії у період вторгнення. Більшість робіт зосереджується або на загальних змінах політичної системи України в період війни, або на характеристиці окремих інститутів [4; 12; 13]. Питання трансформації механізмів критики, контролю та співпраці між урядом та опозицією в умовах надзвичайної правової рамки залишається недостатньо висвітленим, що й визначає актуальність даного дослідження та потребує його подальшого наукового опрацювання.

В умовах війни взаємодія між двома політичними опонентами відбувається у специфічному правовому та політичному середовищі, де ключовою стає необхідність поєднання оперативного ухвалення рішень зі збереженням демократичних процедур. Така ситуація зумовлює трансформацію усталених механізмів контролю, критики та співпраці, а також формує нові формати залучення опозиції до процесів державного управління.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII, у період дії воєнного стану забороняється проведення загальнонаціональних виборів, страйків

та масових зібрань, що суттєво зменшує класичні інструменти впливу опозиційних сил на ухвалення рішень [10]. Водночас ст. ст. 10–12 цього Закону прямо передбачають неприпустимість припинення повноважень ключових органів влади, зокрема Верховної Ради України (ВРУ), яка продовжує працювати у сесійному режимі [10]. Отже, створюється специфічне правове поле: неможливість використання виборчих чи вуличних форм опозиційної активності компенсується збереженням парламентського контролю. Як стверджує О. Водяніков, така модель відповідає принципу конституційної тягlostі, коли легітимність влади у надзвичайних умовах ґрунтується не на виборчому циклі, а на неперервності дії правових інститутів і політичному консенсусі до моменту відновлення можливості виборів [17].

Як слушно зауважують О. Онутч і Л. Вей, перенесення виборів в Україні було зумовлене не лише правовими вимогами, а насамперед об'єктивною неможливістю гарантувати інклюзивність і безпеку голосування за умов активних бойових дій, масового переміщення населення та постійних ризиків для інфраструктури виборчого процесу [18]. На ці обставини накладається і ресурсний чинник: у період війни пріоритетними стають оборонні та гуманітарні потреби, що обмежує фінансову можливість організації виборів. Водночас дослідники підкреслюють, що навіть у таких умовах політичний плюралізм зберігається: парламент продовжує працювати, опозиційні депутати беруть активну участь у підготовці законопроектів, а низка резонансних рішень проходить через тисячі поправок, які фактично виконують функцію інституційного каналу впливу опозиції.

Воєнний стан і високий рівень суспільної мобілізації спричинили зміщення від конфронтаційної до кооперативної моделі опозиційної поведінки, що в західній традиції описується як *loyal opposition*. За спостереженням Г. Зеленько, така трансформація супроводжується посиленням ролі парламентських процедур контролю, зростанням впливу профільних комітетів та розширенням неформальних механізмів узгодження позицій [2, с. 53–56]. Водночас, як слушно застерігає Ю. Кобець, посилення оперативності у процесі прийняття політичних рішень не може відбуватися за рахунок звуження демократичних механізмів контролю. Саме тому підтримання ритмічності парламентського нагляду, належної якості експертного опрацювання законопроектів та прозорості бюджетних процедур є важливим з огляду на умови воєнного стану [3, с. 30–31]. За таких обставин формується своєрідний формат «контракту відповідальності опозиції», суть якого полягає у тому, що опозиційні сили готові підтримувати ключові оборонні та безпекові рішення в обмін на гарантії процедурного контролю і доступу до інформації (включно з режимними обмеженнями).

Ст. 12 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII передбачає безперервний сесійний режим ВРУ та збереження її повноважень до першого засідання новообраного складу після скасування воєнного стану [10]. Практика воєнного періоду показує, що попри зменшення публічної видимості частини дебатів (міркування безпеки) зростає роль профільних комітетів, робочих груп і письмових поправок як майданчиків для опозиційного впливу. Як стверджують О. Онутч і Л. Вей, ухвалення великих пакетів, наприклад закону про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, супроводжувалося тисячами поправок і вбудованими механізмами міжфракційних компромісів [18]. Це свідчить, що опозиція зберігає дієві канали участі в політиці навіть без виборчого циклу.

У перші місяці повномасштабного вторгнення державою була інституційно впорядкована новинна політика (єдиний телемарафон), що зменшило частку критичних майданчиків у телевізійному ефірі. Водночас, як зауважують О. Онутч і Л. Вей, медійний простір залишається суттєво плюралістичним: телеканали, які не увійшли до ефірної «рамки», продовжили мовлення на супутнику та онлайн; розслідування корупції і критика влади публікуються, а соціальні мережі забезпечують альтернативні канали для опозиційного голосу [18]. Така конструкція обмежує ефект «інформаційної монополії» влади, але ставить завдання асиметричного доступу до аудиторій у регіонах.

Воєнний стан змінив функціональні пріоритети партій – від класичного електорального змагання до волонтерства, логістики допомоги, адвокації соціальних гарантій військових і ветеранів. За спостереженням І. Кипича та О. Ковалю, партійні організації частіше репозиціонуються як сервісні та комунікаційні платформи громад [9, с. 275–277]. Зокрема, дія воєнно-правового режиму неминуче звужує поле політичної конкуренції. Юридичні обмеження, зокрема заборона діяльності окремих партій, які суд визнав такими, що здійснювали антиукраїнську діяльність, суттєво скорочують кількість акторів, потенційних для участі в політичному процесі центрального рівня. Додатковим чинником стає суттєве зменшення обсягів публічної агітації та переорієнтація фінансових потоків з електоральних кампаній на потреби оборонної та гуманітарної сфер, що об'єктивно обмежує можливості для класичного політичного суперництва. У цьому контексті показовими є міркування О. Кошеля, висловлені в інтерв'ю Л. Віховій: після завершення війни політична система, очевидно, отримає «інший формат опозиції», у якому ключову роль відіграватимуть партії, що продемонстрували реальну управлінську компетентність і здатність до антикризового лідерства в період воєнних викликів [6, с. 24].

Публічна влада у війні неминуче централізується, проте реформа децентралізації, як відзначають науковці Г. Куц, О. Безрук та І. Денисенко, продемонструвала свою стійкість: громадська самоорганізація та спроможність громад посилили стійкість держави; водночас окремі функції місцевого самоврядування були об'єктивно обмежені, що породжує нові формати співпраці «центр – громада» [4]. Це підтверджує тезу О. Майбороди про необхідність прогностичної реструктуризації політичного поля з урахуванням воєнних змін і післявоєнних викликів [5, с. 58].

Воєнний режим завжди несе спокусу «спрощених рішень». О. Солоділова попереджає про тенденції сек'юритизації та стискання демократичних практик, що вимагає свідомого підтримання стандартів публічності й підзвітності [7, с. 224]. В. Тисячний описує ризики девіацій політичної системи за умов моноцентричності, коли альтернативні центри впливу ослаблені, а інституційні «запобіжники» працюють гірше [8, с. 50]. Відповідно, опозиція має утримувати «тонку межу» між консолідацією зусиль і критикою, яка не підіграє ворогу, але попереджає про інституційні помилки.

На думку О. Чальцевої та В. Юрковського, базові функції правової держави у війні – це забезпечення верховенства права, пропорційності обмежень прав і підтримання незалежного правосуддя як каналу для інституційного вирішення конфліктів [14, с. 28–31]. У цьому сенсі право не «перешкода оперативності», а «рамка безпеки», яка дисциплінує і владу, і опозицію, мінімізуючи ризики політичної ерозії. У подальших дослідженнях В. Юрковський розвиває цю тезу, наголошуючи, що право у воєнний період не обмежує оперативність управління, а, навпаки, виступає «рамкою безпеки», яка дисциплінує як владу, так і опозицію та запобігає політичній ерозії [15, с. 54–58].

Практика останніх років свідчить про формування низки процедурних стандартів, які дають змогу підтримувати належний баланс між швидкістю ухвалення рішень та демократичною підзвітністю, а саме:

- 1) запровадження «воєнних sunset clauses», тобто попередньо визначених строків перегляду рішень, обов'язково із залученням парламентського контролю;
- 2) режимні, але регулярні звіти уряду перед профільними парламентськими комітетами (у тому числі в закритому форматі, якщо цього вимагає безпекова ситуація);
- 3) попередня оцінка впливу ключових рішень – передусім у сфері бюджету, мобілізації та оборонних закупівель – спеціально уповноваженими незалежними підрозділами;
- 4) делегування представників опозиції до складу наглядових рад та тимчасових слідчих комісій як інструменту участі у процесі контролю;
- 5) визначення чітких критеріїв публічності даних із деталізацією того, яку саме інформацію та у які терміни слід оприлюднювати;
- 6) мінімізація ситуативних рішень і поступовий перехід до чітко кодифікованих процедур.

Як підкреслює Г. Зеленько, саме стійкість і передбачуваність таких процедур формують довіру до рішень органів влади у воєнний час [2, с. 55].

Вибори не можуть бути відкладені безкінечно. О. Онутч і Л. Вей наголошують: готуватися до повоєнного голосування слід завчасно – від технічної інфраструктури та фінансування до механізмів участі ВПО та військових [18]. О. Водянніков уточнює: правова логіка переходу спирається на конституційну тяглість, що унеможливорює «вакуум влади» і знімає підстави для сумнівів у легітимності, а отже, повернення до повноцінного змагального процесу має бути плавним і передбачуваним [17]. У такій архітектурі опозиція отримує «відкладений», але посилений мандат із програмами відбудови, реформ безпеки та справедливості перехідного періоду.

Як показують дослідження Інституту соціології Національної академії наук України (ІС НАНУ), у перші місяці повномасштабного вторгнення спостерігалось потужне зростання громадянської мобілізації та посилення інститутів співучасті, що стало важливим джерелом легітимації державних рішень [13, с. 15–20]. Водночас подальший розвиток демократичної системи вимагає підтримання цього консолідаційного потенціалу й створення стабільних інституційних каналів впливу меншості як на рівні парламенту, так і через інструменти участі громад.

Підсумовуючи викладене, слід підкреслити: українська політична система у воєнний час демонструє ознаки «пружної демократії» з посиленням виконавчої вертикалі, але збереженням каналів опозиційної участі, парламентського контролю та медійного плюралізму. Як стверджують О. Левін і О. Поплавський, сама структура політичної системи зазнала трансформацій у бік сек'юритизації, проте це не обов'язково означає авторитарний дрейф за умов дотримання процедурних запобіжників [12, с. 104–107]. Важливу роль відіграють і правові гарантії діяльності парламентської опозиції, які дають змогу меншості впливати на порядок денний навіть за умов надзвичайного стану [11, с. 101].

Висновки. Взаємовідносини між урядом та опозицією в умовах воєнного стану формуються під впливом трьох взаємопов'язаних чинників: 1) правових рамок, що одночасно забороняють проведення виборів і гарантують безперервність функціонування органів державної влади; 2) інституційної спроможності парламенту підтримувати процедури контролю через комітетську роботу, слідчі механізми та механізми розгляду поправок; 3) медійно-громадянського середовища, у якому зберігаються плюралізм каналів комунікації та високий суспільний запит на підзвітність. Саме поєднання цих трьох складників мінімізує ризики моноцентричності влади та підтримує рівень суспільної довіри, необхідний для ведення тривалого спротиву [2; 7; 10].

Сформована під час війни модель «відповідальної опозиції» ґрунтується на підтримці ключових оборонно-безпекових рішень та одночасному здійсненні конструктивної критики, спрямованої на дотримання процедурних стандартів. Ідеться, насамперед, про такі інструменти, як sunset clauses, регулярні звіти уряду перед парламентом, незалежна експертиза рішень, а також чітко визначені та обмежені за обсягом делеговані повноваження виконавчій владі. Збереження цих стандартів дає змогу забезпечувати баланс між оперативним управлінням та демократичною підзвітністю [3].

Очевидно, що після завершення війни формат опозиційної діяльності зазнає якісного оновлення. Зростатиме значущість управлінської компетентності, здатності до міжсекторальної координації та антикризового лідерства, а процеси реструктуризації партійного поля, про які вже зараз говорять як дослідники, так і політичні практики, набудуть системного характеру [5; 6].

Повернення до повного електорального циклу має ґрунтуватися на принципі конституційної тяглості та враховувати практичні уроки періоду воєнного стану. Насамперед це забезпечення інклюзивної участі внутрішньо переміщених осіб і військовослужбовців, гарантування безпеки виборчої інфраструктури та прозорості фінансування виборчих кампаній. До моменту відновлення таких умов легітимність влади забезпечується нормами Конституції України

та Закону України «Про правовий режим воєнного стану», підтримкою політичного консенсусу і міжнародним визнанням, що повністю відповідає підходам, представленим у сучасній порівняльно-правовій науковій літературі.

Таким чином, досвід воєнного періоду показує, що демократична підзвітність та інституційний контроль можуть ефективно співіснувати з оперативністю управління за умови дотримання чітких процедур і залучення опозиції до вироблення ключових рішень.

Література:

1. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія / за заг. ред. О.О. Рафальського, О.М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с.
2. Зеленько Г.І. Інституційна спроможність України в умовах війни : стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 серпня 2024 р. *Вісник Національної академії наук України*. 2024. № 9. С. 49–58.
3. Кобець Ю. Політична система України в умовах воєнного стану: проблеми ефективності. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2024. Вип. 16. С. 28–33.
4. Куц Г.М., Безрук О.О., Денисенко І.Д. Публічна влада в Україні в умовах воєнного стану і терористичних загроз: політико-технологічний вимір. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 11.
5. Майборода О. Проблемні напрями реструктуризації політичного поля України в умовах війни: прогностичні варіанти. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2023. № 2(6). С. 58–86.
6. Віхова Л. Олексій Кошель: «Влада розуміє, що після завершення війни в нас буде інший формат опозиції». *Український журнал*. 2024. № 7. С. 24–33.
7. Солоділова О.В. Вплив російсько-української війни на трансформацію політичного режиму в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 50. С. 223–229.
8. Тисячний В. Процес девіації політичної системи України в умовах її моноцентричності та воєнного стану. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. Вип. 1(67). С. 49–58.
9. Кипич І., Коваль О. Діяльність політичних партій України в період дії воєнного стану. *Scientific research: integration of science and practice for effective development: proceedings of the 15th International scientific and practical conference (Florence, April 15–18, 2025)*. Florence: International Science Group, 2025. С. 275–278. DOI:10.46299/ISG.2025.1.15 (дата звернення: 14.08.2025).
10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 14.08.2025).
11. Шумейко З.Г. Правові гарантії діяльності парламентської опозиції в Україні (2022–2023 рр.). *Регіональні студії*. 2025. Вип. 41. С. 101–106.
12. Левін О., Поплавський О. Трансформація політичної системи України крізь призму російсько-української війни. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1(128). С. 100–109.
13. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С. Дембіцький та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
14. Чальцева О.М., Юрковський В.С. Функціонал правової держави в умовах воєнного стану. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Політичні науки»*. 2025. № 10. С. 28–33.
15. Юрковський В.С. Вплив війни на функціонування політичних інститутів в Україні: виклики правовій державі. *Політичне життя*. 2025. № 2. С. 50–62.
16. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.08.2025).
17. Vodiannikov O. Ukraine's Constitutional Order in Wartime: Elections, Continuity, and Legitimacy. *Verfassungsblog*. 2025. URL: <https://verfassungsblog.de/ukraines-constitution-in-wartime/> (дата звернення: 14.08.2025).
18. Onuch O., Way L. Why Ukraine's Elections Can Wait. *Journal of Democracy*. 2024. No. 3. URL: https://www.journalofdemocracy.org/online-exclusive/why-ukraines-elections-can-wait/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 13.08.2025).

References:

1. Adaptivni zminy politychnoho polia Ukrainy v umovakh viiny: monografiia [Adaptive Changes of the Political Field of Ukraine in Wartime: Monograph] / Ed. by O.O. Rafalskyi, O.M. Maiboroda. Kyiv: IPIEnD named after I.F. Kuras, NAS of Ukraine, 2023. 672 p. [in Ukrainian].
2. Instytutsiina spromozhnist Ukrainy v umovakh viiny: stenohhrama dopovidi na zasidanni Prezidii NAN Ukrainy 23 serpnia 2024 roku. (2024). [Institutional Capacity of Ukraine in Wartime: Transcript of the Report at the Presidium of NAS of Ukraine, August 23, 2024] – Zelenko, H.I. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, (9), 49–58. [in Ukrainian].
3. Politychna systema Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: problemy efektyvnosti. (2024). [Political System of Ukraine under Martial Law: Issues of Effectiveness] – Kobets, Yu. *Bulletin of Prykarpattya University. Series: Political Science*, (16), 28–33. [in Ukrainian].
4. Publichna vlada v Ukrainy v umovakh voiennoho stanu i terrorystykykh zahroz: polityko-tekhnologichnyi vymir. (2025). [Public Authority in Ukraine under Martial Law and Terrorist Threats: Political-Technological Dimension] – Kuts, H.M., Bezruk, O.O., & Denysenko, I.D. *Ukrainian Political-Legal Discourse*, (11). [in Ukrainian].
5. Problemi napriamy restrukturyzatsii politychnoho polia Ukrainy v umovakh viiny: prohnosni varianty. (2023). [Problematic Directions of Restructuring the Political Field of Ukraine in Wartime: Forecast Options] – Maiboroda, O. *Political Studies*, 2(6), 58–86. [in Ukrainian].
6. Oleksii Koshel: «Vlada rozumie, shcho pislia zavershennia viiny v nas bude inshyi format opozytsii». (2024). [Oleksii Koshel: «The Authorities Understand That After the War We Will Have a Different Format of the Opposition»] – Vikhnova, L. *Ukrainian Journal*, (7), 24–33. [in Ukrainian].
7. Oleksii Koshel: «Vlada rozumie, shcho pislia zavershennia viiny v nas bude inshyi format opozytsii». (2024). [Oleksii Koshel: «The Authorities Understand That After the War We Will Have a Different Format of the Opposition»] – Vikhnova, L. *Ukrainian Journal*, (7), 24–33. [in Ukrainian].
8. Protses deviatsii politychnoi systemy Ukrainy v umovakh yii monotsentrychnosti ta voiennoho stanu. (2023). [Process of Deviation of the Political System of Ukraine under Its Monocentricity and Martial Law] – Tysiashnyi, V. Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. *Political Science and Public Administration*, 1(67), 49–58. [in Ukrainian].
9. Diialnist politychnykh partii Ukrainy v period dii voiennoho stanu [Activities of Political Parties of Ukraine during Martial Law] – Kypych, I., & Koval, O. (2025). Scientific Research: Integration of Science and Practice for Effective Development: Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Conference (Florence, April 15–18, 2025) (pp. 275–278). Florence: International Science Group. <https://doi.org/10.46299/ISG.2025.1.15> [Accessed 14 Aug 2025].
10. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy № 389-VIII vid 12.05.2015 [On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine No. 389-VIII dated 12.05.2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [Accessed 14 Aug 2025].
11. Pravovi harantii diialnosti parlamentskoi opozitsii v Ukrainy (2022–2023 rr.). (2025). [Legal Guarantees of the Parliamentary Opposition Activity in Ukraine (2022–2023)] – Shumeiko, Z.H. *Regional Studies*, (41), 101–106. [in Ukrainian].
12. Transformatsiia politychnoi systemy Ukrainy kriz pryzmu rosiisko-ukrainskoi viiny. (2024). [Transformation of the Political System of Ukraine through the Prism of the Russian-Ukrainian War] – Levin, O., & Poplavskyi, O. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, (1(128)), 100–109. [in Ukrainian].
13. Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. (2022). Kolektyvna monografiia [Ukrainian Society in Wartime. 2022: Collective Monograph] / S. Dembitskyi, O. Zlobina, N. Kostenko et al.; Ed. by Corr. Member of NAS of Ukraine, Dr. Philo. Sc. Ye. Holovakha, Dr. Soc. Sc. S. Makeiev. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine, 2022. 410 p. [in Ukrainian].
14. Funktsional pravovoi derzhavy v umovakh voiennoho stanu. (2025). [Functions of a Rule-of-Law State under Martial Law] – Chal'tseva, O.M., & Yurkovskyi, V.S. *Bulletin of Donetsk National University named after Vasyl Stus. Series: Political Science*, (10), 28–33. [in Ukrainian].
15. Vplyv viiny na funktsionuvannia politychnykh institutiv v Ukrainy: vyklyky pravovii derzhavi. (2025). [Influence of War on the Functioning of Political Institutions in Ukraine: Challenges to the Rule of Law] – Yurkovskyi, V.S. *Political Life*, (2), 50–62. [in Ukrainian].

16. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine dated 28.06.1996, No. 254k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [Accessed 14 Aug 2025].

17. Ukraine's Constitutional Order in Wartime: Elections, Continuity, and Legitimacy. (2025). [Ukraine's Constitutional Order in Wartime: Elections, Continuity, and Legitimacy] – Vodiannikov, O. Verfassungsblog. <https://verfassungsblog.de/ukraines-constitution-in-wartime/> [Accessed 14 Aug 2025].

18. Why Ukraine's Elections Can Wait [Why Ukraine's Elections Can Wait] – Onuch, O., & Way, L. (2024). *Journal of Democracy*, (3). Retrieved from: https://www.journalofdemocracy.org/online-exclusive/why-ukraines-elections-can-wait/?utm_source=chatgpt.com [Accessed 13 Aug 2025].

Zoia Shumeiko. Government-opposition relations in Ukraine under martial law

This article examines the characteristics of government-opposition relations in Ukraine under conditions of martial law. Based on the analyzed data, it is shown that the preservation of democratic procedures during wartime depends on a combination of legal continuity, parliamentary institutional capacity, and the presence of channels for public oversight. Special attention is given to the transformation of parliamentary practice toward a shift from a confrontational to a cooperative model of oppositional behaviour, based on support for key defence decisions while engaging in constructive criticism within procedural standards.

The study analyzes the impact of martial law on the reduction of political competition, the adaptation of political parties to new functional tasks, and the limitations imposed on opposition instruments. At the same time, it is demonstrated that parliamentary oversight, committee work, mechanisms for submitting amendments, and opposition participation in supervisory structures remain key channels for minority influence on decision-making. The article emphasizes that the legitimacy of state authority is maintained not through restricting the opposition, but by ensuring procedural transparency, rhythmic oversight, and a legal order that serves as a «security framework».

It is further suggested that the post-war phase will require a profound restructuring of the party landscape, strengthening managerial competence, and a gradual return to a fully functional electoral process based on inclusiveness, security, open competition, and democratic accountability. In conclusion, the author asserts that under conditions of war, democratic accountability and the efficiency of governance can coexist effectively, provided that procedural balance is maintained and the opposition is involved in the formulation of key decisions.

Key words: government, opposition, martial law, democratic accountability, parliamentary oversight, political pluralism, institutional resilience.

Відомості про автора:

Шумейко Зоя – аспірант кафедри політології та публічного управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Надійшла 16.08.2025

Прийнята 05.09.2025

Опублікована 30.10.2025

УДК 327.3

DOI

Ігор Дерев'янка

ORCID ID: 0000-0002-2908-6405

АСИМЕТРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В РАМКАХ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ

У статті досліджуються концепти асиметрії в рамках ліберальної традиції. Акцентується увага на тому, як міжнародна співпраця, ліберальний інституціоналізм, економічна залежність і теорія демократичного миру вирішують питання диспропорції в міждержавних відносинах. Розглянуто критичні зауваження на адресу ліберальної теорії міжнародних відносин та продемонстровано її цінність для розуміння міжнародних відносин. Асиметрія в міжнародних відносинах є стійким явищем, яке формує взаємодію між державами різної сили, ресурсів і впливу. Тоді як реалістичні та конструктивістські підходи часто наголошують на ролі дисбалансу влади та формування ідентичності, ліберальна теорія забезпечує детальну основу для аналізу асиметрії через інституційну співпрацю, економічну взаємозалежність та поширення демократичних норм. Особлива увага приділяється тому, як ліберальна парадигма пояснює нерівномірний розподіл впливу між державами, зростання глобальної нерівності та роль міжнародних організацій у регулюванні асиметричних відносин. Піднімається питання критики ліберальної теорії з боку реалізму, підкреслюючи, що ліберальні механізми, незважаючи на їх прогресивний характер, не завжди ефективно усувають міжнародні дисбаланси, а в ряді випадків можуть сприяти їхньому поглибленню. Попри прагнення лібералізму створити систему рівноправних відносин між державами, асиметрія є об'єктивною реальністю та невід'ємним елементом сучасних міжнародних відносин.

Ключові слова: асиметрія, міжнародні відносини, лібералізм, ліберальна теорія, економічна взаємозалежність, інституції, міжнародні організації.

Вступ. Сьогодні в умовах глобальної турбулентності асиметрія міжнародних відносин як складне й багатогранне явище набуває особливого значення, коли міжнародні інституції, економічні зв'язки та інформаційні потоки ще більше підкреслюють нерівність між учасниками міжнародної системи. Міжнародні відносини завжди характеризувалися різним ступенем асиметрії, що проявляється в економічному, військовому та політичному вимірах. Попри численні спроби створити стабільну й передбачувану структуру міжнародних відносин, асиметрія залишається фундаментальною характеристикою світової політики.

Асиметрія міжнародних відносин є однією з ключових тем у сучасних дослідженнях світової політики. Вона є стійким явищем, яке формує взаємодію між державами різної сили, ресурсів і впливу. Зростання нерівності між державами, дисбаланс впливу та можливостей, а також нерівномірний розподіл ресурсів і влади ставлять під сумнів усталені теоретичні підходи до вивчення міжнародних відносин [18].

Тоді як реалістичні та конструктивістські підходи часто наголошують на ролі дисбалансу влади та формування ідентичності, ліберальна теорія забезпечує детальну основу для аналізу асиметрії через інституційну співпрацю, економічну взаємозалежність та поширення демократичних норм.

Зокрема, асиметрія міжнародних відносин у концептуальному полі лібералізму представляє логічно суперечливе судження. Хоча лібералізм наголошує на співпраці, економічній

взаємозалежності та інституційних структурах, які сприяють рівності між державами, реальність дисбалансу сил ставить під сумнів ці припущення.

Асиметрія у міжнародних відносинах є предметом дослідження чималої когорти науковців, які аналізують її через призму ліберальної теорії. Провідним дослідником теорії асиметрії, яка пояснює, як нерівність між державами впливає на їхні взаємодії є американський дослідник Б. Уомак. Його праці глибоко аналізують відносини між великими та малими державами, зокрема на прикладі Китаю та В'єтнаму [16; 17; 18].

Вагомий внесок у дослідження ліберальної теорії міжнародних відносин зробив А. Моравчик, відомий своїми академічними дослідженнями та політичними публікаціями з питань європейської інтеграції, міжнародних організацій, прав людини та розробкою теорії ліберального міжурядового механізму для пояснення політики Європейського Союзу. Проте він не фокусується конкретно на асиметрії як теоретичному понятті чи окремій категорії (як це роблять реалісти), але неодноразово посиляється на її прояви. Дослідник постійно акцентує увагу на асиметрії впливу, ресурсів, залежності та інтересів, особливо в контексті взаємної економічної залежності та переговорної сили. А. Моравчик визнає, що у ліберальній моделі потужні держави можуть мати більше можливостей впливати на міжнародні інституції чи домовленості – але це пояснюється не лише силою, а структурою внутрішніх інтересів та здатністю до колективної дії [8; 9; 10].

Палестинський дослідник міжнародних відносин і дипломатії М. Саїда, розглядаючи ліберальну теорію міжнародних відносин, зосереджується на її критичних аспектах, зокрема на асиметриях, що виникають у глобальному контексті. Його критика підкреслює потребу ліберальної теорії у більш ретельному розгляді асиметрії влади, щоб залишатися актуальною та ефективною у вирішенні сучасних глобальних викликів [13].

Резонує з ліберальним підходом до міжнародних відносин наукова розвідка Т. Лонга «It's not the size, it's the relationship: from 'small states' to asymmetry». Не заперечуючи існування ієрархії, Т. Лонг стверджує, що навіть в асиметричних відносинах менш потужна держава має вибір, агентність, можливості впливу, а норми та інституції здатні змінювати логіку влади. Роблячи акцент на динаміці взаємозалежності, а не лише на жорсткій силі, він більше схиляється до ліберально-конструктивістського підходу, де взаємодія, ідентичність, сприйняття та співвідношення важать більше, ніж просто «розмір» держави [6].

Дж. Морроу у праці «Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances» досліджує, як асиметрія впливає на формування та функціонування міжнародних альянсів [11]. Р. Неагош у своїй праці «Asymmetric Interdependence, Power, and Crisis in Integrated Systems» аналізує взаємозв'язок між асиметричною взаємозалежністю, владою та кризами в інтегрованих системах, зокрема в європейському контексті. Вона наголошує на важливості управління асиметрією шляхом належного інституційного розвитку для досягнення рівноваги між інтересами держав. Праця вченої робить внесок у ширший контекст критики ліберальної теорії міжнародної політики та надає цінний погляд на виклики, пов'язані з асиметричною взаємозалежністю в Європейському Союзі [12].

Р. Кеохейн та Дж. Най, підкреслюють, що взаємозалежність між державами змінює характер асиметрії, роблячи навіть слабші держави впливовими у певних сферах [4]. Дж. Айкенберрі, аналізує, як архітектура міжнародних інституцій допомагає малим і середнім державам впливати на глобальні процеси [3]. М. Дойл, наголошує, що демократичні держави рідше вступають у війни, проте асиметрія у їхніх відносинах із авторитарними режимами створює нові виклики для світового порядку [1].

Ці праці дають глибоке розуміння того, як ліберальна теорія інтерпретує асиметрію в міжнародних відносинах, підкреслюючи складність та багатогранність цього явища. Аналіз останніх досліджень показує, що асиметрія міжнародних відносин залишається ключовою

темою у рамках ліберальної теорії, хоча сучасні публікації наголошують на нових її вимірах: економічному, інституційному, демократичному та технологічному. Також науковці у своїх працях зосереджуються на викликах ефективності міжнародних організацій через зростаючу роль великих держав, які намагаються використовувати їх у власних інтересах.

Мета статі полягає у визначенні сутності асиметрії міжнародних відносин в рамках ліберальної теорії. Важливо встановити, як ліберальна теорія інтерпретує явище асиметрії між державами, з'ясувати, яким чином вона впливає на можливості кооперації, розвиток міжнародних інституцій і підтримання глобального порядку, виявити як лібералізм пояснює подолання асиметрії через інституційну взаємозалежність.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження асиметрії в міжнародних відносинах у концептуальних рамках ліберальної парадигми вимагає комплексного міждисциплінарного підходу. Для досягнення мети дослідження доцільно застосувати низку методів: порівняльний метод (для зіставлення підходів до асиметрії в ліберальній і реалістичній теоріях); кейс-стаді (для аналізу прикладів міжнародної співпраці в умовах асиметрії); інституційний аналіз (для оцінки ролі міжнародних організацій у подоланні асиметрії).

Ці методи не лише висвітлюють, як ліберальна теорія концептуалізує асиметрію, але й оцінюють її нормативні твердження щодо співпраці, миру та інституційного балансу.

Результати та обговорення. Важливо зауважити, що у межах ліберальної парадигми існує явище асиметрії, яке виникає через відмінності у потенціалах між акторами міжнародних відносин [18]. Це явище кидає виклик ідеям лібералізму та вимагає переосмислення підходів до забезпечення справедливого та стабільного світового порядку.

Відразу постає необхідність більш глибокого розуміння того, як саме ліберальна теорія пояснює феномен асиметрії у міжнародних відносинах, а також якою мірою її концептуальні засади можуть бути застосовані до сучасних викликів глобальної політики.

Для визначення концептуальних підходів ліберальної теорії до різнобічних аспектів асиметрії міжнародних відносин та з'ясування меж її ефективності в поясненні нерівномірного впливу держав у глобальній системі необхідно проаналізувати основні положення ліберальної теорії щодо міжнародних відносин; окреслити основні форми та прояви асиметрії у міжнародних відносинах; оцінити релевантність ліберальної теорії в аналізі сучасних викликів міжнародних відносин.

Лібералізм як теорія міжнародних відносин, сформований на засадах ідей І. Канта, В. Вільсона, Дж. Локка, М. Дойла, Р. Кеохейна, Дж. Ная та інших мислителів, є одним з провідних векторів у вивченні міжнародних відносин. Він пропонує альтернативу реалістичній парадигмі, яка зосереджується на анархічному характері міжнародної системи, політиці влади та державоцентричній конкуренції.

Лібералізм як напрям теорії міжнародних відносин виходить з ідеї, що міжнародне середовище не є суто анархічним, а регулюється міжнародними інститутами, нормами та демократичними цінностями. Класичні положення ліберальної теорії міжнародних відносин акцентують увагу на важливості, економічної взаємозалежності, міжнародного права та інституцій, демократичного миру.

Однією з ключових ідей лібералізму є економічна взаємозалежність, яка сприяє зростанню глобальної торгівлі та інтеграції економік, що знижують рівень конфліктності та дозволяють менш потужним державам отримувати переваги від міжнародних механізмів [4]. Зокрема, Європейський Союз був заснований саме на принципах економічної інтеграції, щоб уникнути майбутніх війн між європейськими країнами.

Загалом історія ЄС є яскравим прикладом того, як економічна взаємозалежність може сприяти миру та міжнародній стабільності. Переплітаючи свої економіки, держави створюють потужні стимули для підтримки дипломатичних і мирних взаємодій.

Одним із базових постулатів ліберальної теорії в міжнародних відносинах є упевненість в ефективності міжнародних організацій. Лібералізм наголошує на тому, що міжнародні організації створюють механізми врегулювання суперечок і запобігають збройним конфліктам через дипломатію та санкції (ООН, ОБСЄ та Рада Європи допомагають у мирному розв'язанні суперечностей).

Представники ліберальної парадигми вважають також, що міжнародні організації встановлюють не лише спільні стандарти в міжнародній економіці та торгівлі, а й сприяють вирішенню глобальних проблем. За задумом лібералів міжнародні інституції, сприяють обмеженню впливу домінантних держав та допомагають створити баланс, у якому навіть малі держави мають голос у міжнародній політиці [10].

Ще одним ключовим елементом ліберальної думки є концепція «демократичного миру», яка припускає, що демократичні держави рідко вступають у конфлікти один з одним, а демократизація сприяє вирівнюванню міжнародної взаємодії. Це пояснюється прозорістю політичних процесів, підзвітністю лідерів та наявністю інституцій, які сприяють мирному врегулюванню суперечностей. Зокрема, М. Дойл зазначає, що демократичні держави мають інституційні системи стримувань і противаг, які ускладнюють участь у агресивній війні. На погляд ліберальних теоретиків сприяння демократичному правлінню в усьому світі є життєздатною стратегією для зменшення глобальних конфліктів і сприяння стабільності.

На відміну від реалізму, який розглядає держави як головних акторів у міжнародних відносинах, лібералізм визнає вплив недержавних акторів, таких як міжнародні організації, багатонаціональні корпорації, неурядові організації, глобальні громадські рухи. Вони здатні відігравати важливу роль у формуванні глобальної політики, вирішенні гуманітарних проблем і просуванні міжнародних норм. Також недержавні актори сприяють вирівнюванню міжнародних відносин, створюючи альтернативні центри впливу [1].

Ліберальна теорія також пропагує ідею колективної безпеки, коли держави докладають спільні зусилля, щоб запобігти агресії та зберегти глобальний мир. Цей принцип втілюється в таких альянсах, як НАТО, і в угодах про колективну безпеку в рамках ООН. Вважається, що взаємна співпраця в питаннях безпеки зменшує стимули до односторонніх військових дій і стримує потенційних агресорів шляхом спільних зусиль стримування.

Однак лібералізм, зосереджуючись на універсальних демократичних цінностях, не може повністю ігнорувати існування асиметрії між державами, яка проявляється у різних сферах, включаючи економіку, військову міць, дипломатію та технологічний розвиток. Ліберальний підхід не заперечує того, що держави мають нерівні можливості та ресурси, що й породжує асиметрію [12].

У сучасному світі асиметрія визначає характер взаємодій між державами, впливаючи на баланс сил та глобальні процеси. Одна з найпомітніших форм асиметрії пов'язана з відмінностями у військовому потенціалі країн. Впливові держави, маючи найбільший військовий бюджет і розвинутий військово-промисловий комплекс, істотно перевершують більшість країн світу. Така диспропорція створює умови домінування сильних держав, обмежуючи можливості слабких країн проводити незалежну зовнішню політику [17; 18].

Лібералізм підтримує домовленості про колективну безпеку, але такі альянси, як НАТО чи партнерства з безпеки, часто демонструють ієрархічні структури. Менші держави залежать від сильніших партнерів в питаннях захисту, що обмежує їхню стратегічну автономію. Наприклад, відносини між США та Україною у сфері безпеки відображають асиметричну залежність, коли Україна намагається отримати військову та економічну допомогу, але має обмежені важелі впливу на формування ширших стратегій безпеки США.

Лібералізм формує тезу про суверенну рівність держав, але політична асиметрія виявляється через нерівні можливості доступу до впливу у міжнародних організаціях. Попри існування міжнародних організацій, держави з більшою політичною владою мають змогу

домінувати в процесах ухвалення рішень. Зокрема, постійні члени Ради Безпеки ООН мають право вето, що значно посилює їхню владу та забезпечує їм привілейоване становище порівняно з іншими державами [14].

Політична асиметрія проявляється також у нерівному доступі до міжнародних переговорних процесів та можливостях просування своїх інтересів на міжнародній арені. Розвинені країни мають більший вплив у таких організаціях, як МВФ та Світовий банк, через свою фінансову участь та політичну вагу. Держави з обмеженими можливостями не можуть ефективно брати участь у глобальному управлінні через незначні ресурси або внутрішньополітичні проблеми.

Демократичні держави, такі як США та країни ЄС, мають потужні механізми для формування міжнародного порядку через міжнародні організації, санкції та дипломатичний тиск. Водночас авторитарні режими часто не здатні протистояти цьому впливу, але намагаються обійти його через формування альтернативних союзів або використання гібридних методів, таких як дезінформація та кібератаки [19].

У межах ліберальної парадигми міжнародні інститути створюються для вирівнювання можливостей держав, забезпечення меншим державам політичної платформи для впливу та механізмів для вирішення конфліктів та співпраці [5]. Однак на практиці такі інституції, як ООН чи Світова організація торгівлі, часто відображають інтереси домінуючих держав, зберігаючи глобальну ієрархію та зміцнюючи структурні дисбаланси. Тож ліберальна парадигма, підкреслюючи важливість міжнародних організацій (ООН, МВФ та СОТ) та правових норм у регулюванні міжнародних відносин, змушена сприймати асиметрію як об'єктивну реальність.

На думку лібералів міжнародні організації, відіграючи роль арбітрів здатні все ж здатні знижувати рівень асиметрії, через встановлення загальних правил. Проте в цих організаціях держави відіграють далеко не однакову роль. В ситуації асиметрії впливові держави можуть використовувати міжнародні організації як політичні платформи для просування своїх національних інтересів. Але зміцнення регіональних альянсів, таких як ЄС, АСЕАН та Африканський союз, спроможне створити контрбаланс глобальним центрам сили.

Зокрема, А. Моравчик розглядає міжнародні інститути як механізми для зменшення асиметрії через створення правил і норм, які обмежують свавілля могутніх держав. Однак він наголошує, що великі держави часто мають більше впливу на формування цих правил [9].

Незважаючи на існування міжнародних інституцій, спрямованих на пом'якшення нерівності, асиметрія продовжує впливати на сутність, особливості міжнародних відносин, створюючи виклики для соціально-економічного розвитку та глобальної стабільності [18]. Ліберальна теорія припускає, що міжнародні інституції можуть сприяти мирному розв'язанню конфліктів. Однак у випадку асиметричних конфліктів (наприклад, між державою і недержавними угрупованнями) цей підхід не завжди ефективний. Крім того військова асиметрія проявляється у домінуванні великих держав у питаннях міжнародної безпеки та контролі над військовими альянсами [3].

Відмінність в економічній потужності, яка залежить від рівня соціально-економічного розвитку, природних ресурсів та структури економіки, є фундаментальною основою економічної асиметрії. Глобалізація, нерівність у розподілі економічних ресурсів посилюють асиметрію та залежність економічно слабких країн від розвинених економік.

Адже розвинені країни мають більший доступ до капіталів, технологій та ринків, тоді як слаборозвинені країни залишаються залежними від сировинного експорту або дешевої робочої сили. США та країни ЄС, мають більші можливості впливати на глобальні правила торгівлі, фінансування та інвестицій, що створює дисбаланс, де країни з меншими економічними можливостями змушені адаптуватися до вимог сильніших акторів [2].

Нерівний доступ до глобальних ринків та технологій створює асиметрії, що можуть поглиблювати нерівність. Зокрема, держави Глобального Півдня часто залишаються на периферії світової економіки через нерівноправні торговельні угоди та боргові пастки [15].

Глобальна фінансова криза 2008 р. виразно продемонструвала, що економічні шоки мають нерівномірний вплив. Розвинені країни змогли швидше відновитися завдяки доступу до ресурсів та інституцій (МВФ, Світовий банк), тоді як країни, що розвиваються, зазнали тривалих негативних наслідків.

Лібералізм акцентує чималу увагу на міжнародній торгівлі та взаємозалежності, але нерівномірність економічного розвитку призводить до асиметрії. Ліберальна теорія стверджує, що економічна взаємозалежність здатна сприяти стабільності на міжнародній арені, знижувати ймовірність конфліктів між державами [4].

Однак М. Саїда вказує на те, що економічна взаємозалежність, яку лібералізм вважає засобом досягнення миру, на практиці може створювати залежність одних держав від інших. Це призводить до ситуацій, де сильніші економіки мають непропорційний вплив на політику та економіку слабших партнерів [13]. Отже, асиметричні економічні відносини можуть створювати залежності, що може призвести до певної форми економічного підкорення, а не до рівноправного партнерства.

Лібералізм часто не враховує ситуації, де авторитарні режими або великі корпорації використовують економічні зв'язки як інструмент тиску або домінування. Крім того економічні нерівності між розвиненими країнами Півночі та країнами Півдня часто загострюються через глобалізацію, яка хоч і сприяє загальному зростанню добробуту, але не завжди забезпечує рівномірний розподіл вигод. Ліберальна теорія переважно ігнорує структурні чинники нерівності, зумовлені історичним колоніалізмом або нерівномірним розподілом ресурсів [5].

Глобалізація, хоча й сприяє культурному обміну, створює ситуації, в якій спостерігаються переваги однієї культури над іншими. Поширення західних культурних стандартів (особливо американських) через засоби масової інформації, кіно, мову та освіту створює суттєву асиметрію в культурній сфері та нерівні можливості для країн, що прагнуть зберегти свою культурну ідентичність або просувати власні цінності на міжнародному рівні.

Лібералізм підкреслює роль м'якої сили, де культурні цінності формують міжнародну політику. Проте м'яка сила розподілена нерівномірно – великі держави та інституції часто домінують у глобальних наративах, маргіналізуючи альтернативні погляди Глобального Півдня. Це створює асиметричне поширення ідей, а не відкритий обмін.

Дослідник М. Саїда також звертає увагу на те, що ліберальна теорія часто базується на західних цінностях, які не завжди узгоджуються з культурними та ідеологічними особливостями інших регіонів. Це створює асиметрію в культурних та ідеологічних цінностях, сприйнятті та впровадженні ліберальних принципів у різних частинах світу [13].

В сучасну епоху ключовим фактором міжнародного впливу, безумовно, є доступ до передових технологій. Країни з розвинутою наукою та інноваційним сектором мають вищу продуктивність і конкурентоспроможність. Володіючи високими технологіями (штучний інтелект, кіберзброя, космічні програми), вони отримують стратегічні переваги. Технологічна залежність країн, що розвиваються, від Заходу та Китаю підкреслює фактор технологічної асиметрії.

Суттєво змінюють природу міжнародних відносин, особливо у контексті асиметрії, інформаційні технології. Потужні держави та транснаціональні корпорації мають перевагу у доступі до глобальних медіаплатформ, що дозволяє їм формувати глобальний інформаційний порядок денний. Тобто інформаційна асиметрія є однією з найважливіших форм асиметрії.

Ліберальна теорія міжнародних відносин розглядає інформацію як важливий ресурс для демократичних процесів, міжнародної співпраці та забезпечення глобальної стабільності. Але саме в цьому контексті й проявляється її асиметричність. Лібералізм вважає прозорість важливою складовою міжнародної співпраці, але можливості впливу на інформаційний простір розподілені вкрай нерівномірно. Більшість інформаційних ресурсів контролюються розвиненими країнами, що дозволяє їм формувати глобальні наративи та впливати на політику

менших держав. Зокрема, провідні міжнародні медіа (CNN, BBC, The New York Times) формують глобальний інформаційний порядок відповідно до інтересів розвинених країн. Технологічні гіганти (Google, Facebook, X/Twitter) контролюють алгоритми, визначаючи, яка інформація стане доступною для широких верств населення. Авторитарні режими використовують цензуру та пропаганду, щоб обмежити доступ до альтернативних точок зору.

На погляд представників ліберальної теорії розвиток технологій, зокрема Інтернету та соціальних мереж, дозволяє слабшим державам та громадянському суспільству активно впливати на міжнародні процеси.

Отже, асиметрія між акторами, зумовлена нерівністю у можливостях, доступу до ресурсів, влади та інституцій проявляється в економічній, політичній, військовій, культурній, інформаційній площинах, формуючи складну картину глобальної взаємодії [18]. Проте ці форми асиметрії на думку прихильників ліберальної теорії не є фатальними, оскільки міжнародні інституції, вільна торгівля та демократія можуть сприяти вирівнюванню можливостей держав.

Ліберальна теорія намагається пояснити явища асиметрії через такі концепти як міжнародна співпраця, взаємозалежність, інституційне посередництво, демократичні цінності. Представники лібералізму вважають, що навіть в умовах асиметрії співпраця може бути взаємовигідною. Наприклад, торговельні відносини між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, хоча й нерівні, все ж здатні приносити економічну вигоду обох сторонам.

Хоча ліберальна теорія наголошує на співпраці, демократії та правах людини, вона часто недооцінює нерівномірний розподіл влади між державами, що суттєво впливає на міжнародні взаємодії. До того ж сильніші держави можуть нав'язувати свої інтереси слабшим, що суперечить принципам рівності та взаємної вигоди, які пропагує лібералізм.

Ліберальна парадигма має тенденцію припускати рівні умови взаємодії, нехтуючи тим, як відмінності в економічних і військових можливостях можуть призвести до нерівних відносин. Цей дисонанс може призвести до політики, яка ненавмисно надає перевагу сильнішим державам, підриваючи ідеали теорії рівності та взаємної вигоди. Зокрема, країни, що розвиваються, можуть опинитися в невідповідному становищі в міжнародних угодах, які, хоч і оформлені як кооперативні, насправді відображають інтереси домінуючих держав [13].

Р. Кеохейн та Дж. Най зазначають, що економічні, соціальні та інформаційні зв'язки між державами створюють можливості для співпраці. Однак вони також визнають, що ця взаємозалежність є асиметричною, адже сильніші держави мають більше можливостей для контролю та маніпулювання цими зв'язками [4].

Теорія демократичного миру припускає, що демократії не воюють одна з одною і що поширення демократії веде до більш стабільних міжнародних відносин. Проте просування демократії часто відбувається в асиметричному форматі, коли потужні демократії нав'язують політичні моделі слабшим державам, іноді через втручання чи умовну допомогу, що суперечить ліберальному ідеалу суверенної рівності. Також просування демократичних цінностей та прав людини може створювати асиметрію між демократичними та недемократичними режимами, де останні часто піддаються санкціям чи ізоляції.

Критики ліберального підходу вказують на обмеженість ліберальної теорії у поясненні структурної нерівності та асиметричних відносин між державами. Вразливі місця ліберальної теорії також полягають в надмірній оптимістичності щодо співпраці та ігноруванні можливостей конфліктів через нерівномірний розподіл влади та ресурсів, ідеалізації ролі міжнародних інституцій без урахування їхньої нерівноправності [13].

Крім того ліберальні механізми регулювання працюють ефективно лише за наявності взаємних інтересів держав, чого не завжди можливо досягнути. Лібералізм робить акцент на правилах і домовленостях, але неореалізм зазначає, що міжнародна система залишається анархічною, а домовленості можуть бути порушені в кризових ситуаціях [7].

Ліберальна теорія залишається важливою для розуміння глобальної співпраці та економічних процесів. Однак її здатність пояснити асиметрію міжнародних відносин є обмеженою через ігнорування структурних факторів та глобальних ієрархій. Насамперед глобальні виклики демонструють важливість міжнародної співпраці, яку пропагує лібералізм. Проте нерівномірне володіння ресурсами, новітніми технологіями вказує на те, що ліберальні механізми не завжди є ефективними у подоланні асиметрії або принаймні її послабленні.

Попри прагнення лібералізму створити систему рівноправних відносин між державами, асиметрія є об'єктивно існуючою дійсністю та суттєвим елементом сучасних міжнародних відносин. На практиці диспропорції влади зберігаються, що впливає на функціонування ліберальних механізмів. Лібералізм не може повністю усунути асиметрію у міжнародних відносинах. Навпаки, багато аспектів цієї теорії демонструють, як нерівність між акторами може бути навіть легітимізована через інститути та норми, створені потужнішими державами.

Висновки. Отже, ліберальна теорія забезпечує ідеалістичну основу для послаблення асиметрії за допомогою міжнародних інституцій, економічної взаємозалежності, розвитку демократії та співпраці. Завдання для лібералізму полягає в тому, щоб узгодити свої нормативні ідеали з реаліями міжнародної нерівності, гарантуючи, що механізми, призначені для сприяння рівності не будуть зміцнювати глобальні ієрархії. Проте ефективність цих механізмів буде залежати від політичної волі, реформ та узгоджених дій на глобальному рівні.

Тож лібералізм потребує адаптації до нових викликів, зокрема: розширення підходу до безпекових питань, включаючи асиметричні конфлікти та кіберзагрози; удосконалення міжнародних інституцій з метою забезпечення більшої рівності та ефективності; використання економічних важелів для зменшення рівня асиметрії у глобальній економіці та розподілі влади.

У сучасному світі лібералізм залишається релевантним, проте доповнення його неореалістичними ідеями дозволить уникнути надмірного ідеалізму, зменшити рівень асиметрії та забезпечити більш реалістичне бачення глобальних викликів. У цьому контексті залишається відкритим питання: чи здатні ліберальні інститути в довгостроковій перспективі подолати структурні нерівності, чи асиметрія залишиться незмінною характеристикою світової політики?

Ліберальна теорія міжнародних відносин, з її акцентом як на асиметрії влади, так і на соціальному контексті, дає цінні ідеї для політиків та науковців. Визнаючи свої обмеження та сприяючи постійному діалогу, теорія може продовжувати розвиватися та сприяти побудові більш справедливого міжнародного порядку.

Подальші дослідження можуть зосередитися на механізмах балансування асиметрії через міжнародну кооперацію та правові інструменти, адаптації ліберальної теорії до умов глобальної нестабільності, зміцнення міжнародних інститутів та вивчення ролі нових технологій у зміні балансу сил.

Література:

1. Doyle M. Liberalism and World Politics. *American Political Science Review*, 80(4), 1151–1169.
2. Hinkel J. *The Divide: Global Inequality from Conquest to Free Markets*. Penguin, 2020. 352 p.
3. Ikenberry G. *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*. Princeton University Press, 2001. 293 p.
4. Keohane R. O., Nye J. S. *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Little, Brown, 1977. 273 p.
5. Keohane R. O. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, 1984. 304 p.
6. Long T. It's not the size, it's the relationship: from «small states» to asymmetry. *International Politics*, 54(2), 144–160. URL: <https://centaur.reading.ac.uk/59064/3/Long-IP-It%27s%2520Not%2520the%2520Size-Final.pdf> (дата звернення: 20.10.2025)
7. Mearsheimer J. J. *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton & Company, 2014. 592 p.

8. Moravcsik A. Preferences and power in the European Community: A liberal intergovernmentalist approach. *Journal of Common Market Studies*, 31(4), 473–524. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1993.tb00477.x> (дата звернення: 20.10.2025)
9. Moravcsik A. Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, 51(4), 513–553. URL: <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/preferences.pdf> (дата звернення: 20.10.2025)
10. Moravcsik A. The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1998. 528 p.
11. Morrow J. Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances. *American Journal of Political Science*, 35(4), 904–933.
12. Neagoş R. A. Asymmetric Interdependence, Power, and Crisis in Integrated Systems. *Online Journal Modelling the New Europe*, (40), 131–137, 2022.
13. Saaïda M. Criticism of the Liberal Theory of International Politics. *International Journal of Political Science and Public Administration*, 4(1), 1–13, June 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/382415198_Criticism_of_the_Liberal_Theory_of_International_Politics (дата звернення: 20.10.2025)
14. Stiglitz J. E. Globalization and Its Discontents. W. W. Norton & Company, 2002. 304 p.
15. Wallerstein I. World-Systems Analysis: An Introduction. Duke University Press, 2004. 128 p.
16. Womack B. China and Vietnam: The Politics of Asymmetry. Cambridge University Press, New York, 2006. 281 p.
17. Womack B. China Among Unequals: Asymmetric Foreign Relationships in Asia. World Scientific, Singapore, 2010. 540 p.
18. Womack B. Asymmetry and International Relationships. Cambridge University Press, New York, 2016. 220 p.
19. Zakaria F. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), 22–43, 1997. URL: <https://msuweb.montclair.edu/~lebel/fzakariailliberaldemocracy1997.pdf> (дата звернення: 20.10.2025)

References:

1. Doyle, M. (1986). Liberalism and World Politics. *American Political Science Review*, 80(4), 1151–1169.
2. Hickel, J. (2020). The Divide: Global Inequality from Conquest to Free Markets. Penguin. 352 p.
3. Ikenberry, G. (2001). After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars. Princeton University Press. 293 p.
4. Keohane, R. O. and Nye, J. S. (1977). Power and Interdependence: World Politics in Transition. Little, Brown. 273 p.
5. Keohane, R. O. (1984). After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. Princeton University Press. 304 p.
6. Long, T. (2017). It's not the size, it's the relationship: from «small states» to asymmetry. *International Politics*, 54 (2), pp.144–160. DOI: <https://centaur.reading.ac.uk/59064/3/Long-IP-It%2527s%2520Not%2520the%2520Size-Final.pdf>
7. Mearsheimer, J. J. (2014). The Tragedy of Great Power Politics. W. W. Norton & Company. 592 p.
8. Moravcsik, A. (1993). Preferences and power in the European Community: A liberal intergovernmentalist approach. *Journal of Common Market Studies*, 31(4), 473–524. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1993.tb00477.x>
9. Moravcsik, A. (1997). Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, 51(4), 513–553. DOI: <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/preferences.pdf>
10. Moravcsik, A. (1998). The choice for Europe: Social purpose and state power from Messina to Maastricht. Ithaca, NY: Cornell University Press. 528 p.
11. Morrow, J. (1991). Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances. *American Journal of Political Science*, Volume 35, № 4, p. 904–933.
12. Neagoş, R. A. (2022). Asymmetric Interdependence, Power, and Crisis in Integrated Systems. *Online Journal Modelling the New Europe*, (40), 131–137.
13. Saaïda, M. (June, 2024). Criticism of the Liberal Theory of International Politics. *International Journal of Political Science and Public Administration*, 4(1), 1–13. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/382415198_Criticism_of_the_Liberal_Theory_of_International_Politics

14. Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and Its Discontents*. W. W. Norton & Company. 304 p.
15. Wallerstein, I. (2004). *World-Systems Analysis: An Introduction*. Duke University Press. 128 p.
16. Womack, B. (2006). *China and Vietnam: The Politics of Asymmetry*. New York: Cambridge University Press. 281 p.
17. Womack, B. (2010). *China Among Unequals: Asymmetric Foreign Relationships in Asia*. Singapore: World Scientific. 540 p.
18. Womack, B. (2016). *Asymmetry and International Relationships*. New York: Cambridge University Press. 220 p.
19. Zakaria, F. (1997). The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), 22–43. Retrieved from: <https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/fzakariailliberaldemocracy1997.pdf>

Ihor Derevianko. Asymmetry of international relations within the conceptual field of liberal theory

The article explores the concepts of asymmetry within the liberal tradition. It focuses on how international cooperation, liberal institutionalism, economic interdependence, and democratic peace theory address the issue of disproportion in interstate relations. It examines criticisms of liberal theory of international relations and demonstrates its value for understanding international relations. Asymmetry in international relations is a persistent phenomenon that shapes the interaction between states of different power, resources, and influence. While realist and constructivist approaches often emphasize the role of power imbalances and identity formation, liberal theory provides a detailed framework for analyzing asymmetry through institutional cooperation, economic interdependence, and the spread of democratic norms. Particular attention is paid to how the liberal paradigm explains the uneven distribution of influence among states, the rise of global inequality, and the role of international organizations in regulating asymmetric relations. The question of criticism of liberal theory from the side of realism is raised, emphasizing that liberal mechanisms, despite their progressive nature, do not always effectively eliminate international imbalances, and in some cases can contribute to their deepening. Despite the desire of liberalism to create a system of equal relations between states, asymmetry is an objective reality and an integral element of modern international relations.

Key words: asymmetry, international relations, liberalism, liberal theory, economic interdependence, institutions, international organizations.

Відомості про автора:

Дерев'янюк Ігор – кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Надійшла 17.09.2025

Прийнята 10.10.2025

Опублікована 30.10.2025

НОТАТКИ

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 21, 2025

Головний редактор *Василь МАРЧУК*
Літературний редактор *Руслана БОДНАР*
Комп'ютерна верстка *Алла МАРЄЄВА*
Коректор *Надія ГРИЦІВ*

Підписано до друку 29.10.2025 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 41,81. Зам. № 1025/839

Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.